

**Cmentarz ewangelicki
przy ulicy Młynowej w Białymstoku
Tom I. Historia miejsca**

Małgorzata Karczewska, Maciej Karczewski

**Cmentarz ewangelicki
przy ulicy Młynowej
w Białymstoku
Tom I. Historia miejsca**

przy współpracy

**Iwony Ptaszyńskiej-Sarosiek
Ewy Jurzysty
Marka Jurzysty
Jarosława Majewskiego**

Bogucki Wydawnictwo Naukowe • Białystok–Poznań 2013

Publikacja dofinansowana ze środków Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego

**Ministerstwo
Kultury
i Dziedzictwa
Narodowego.**

Publikacja finansowana z udziałem środków z budżetu Miasta Białegostoku

Ośrodek Badań Europy Środkowo-Wschodniej w Białymstoku

Na okładce: Wycinek kopii rękopiśmiennego planu Białegostoku: *Plan von der im Königlichen Neu-Ostpr. Cammerdepartement belegenen ad Stadt Biallistok auf Befehl einer hochverordneten Neuostpreuss. Krieges und Dom. Camer de dato Biallistok den 17-ten Juni 1799, mit rheinländischen Massen gemessen durh ...*, wykreślonego w 1777 r. przez Georga Beckera, przechowywanego obecnie w zbiorach Kartenabteilung Staatsbibliothek zu Berlin, sygn. SBB-IIIIC-Kart-X 48585

Fotografie: Małgorzata Karczewska

Rysunki: Ewa Jurzysta

Opracowanie graficzne dokumentacji fotograficznej zabytków: Marlena Konicka

Copyright © Authors, Białystok 2013

ISBN 978-83-63400-98-9

Bogucki Wydawnictwo Naukowe
ul. Górna Wilda 90, 61-576 Poznań
tel. +48 61 8336580
e-mail: bogucki@bogucki.com.pl
www.bogucki.com.pl

Druk: Uni-druk
ul. Przemysłowa 13, 62-030 Luboń

Spis treści

Wstęp	7
Historia miejsca	
<i>Małgorzata Karczewska, Maciej Karczewski</i> Dzieje cmentarza ewangelickiego przy ulicy Młynowej w Białymstoku w świetle źródeł i opracowań historycznych	11
Wykopaliska	
<i>Małgorzata Karczewska, Maciej Karczewski</i> Charakterystyka stanowiska i metoda badań	21
<i>Jarosław Majewski</i> Badania georadarowe na terenie cmentarza przy ulicy Młynowej Białymstoku	23
<i>Małgorzata Karczewska, Maciej Karczewski</i> Wyniki ratowniczych badań wykopaliskowych	27
<i>Małgorzata Karczewska, Maciej Karczewski</i> Przedmioty odkryte przy zmarłych i poza grobami	31
Antropologia fizyczna	
<i>Iwona Ptaszyńska-Sarosiek</i> Analiza antropologiczna ludzkich szczątków kostnych	41
<i>Małgorzata Karczewska, Maciej Karczewski</i> Dziewiętnastowieczni ewangelicy białostoccy na tle innych chrześcijańskich społeczności miasta.	51
Bibliografia	61
Katalog grobów	
<i>Małgorzata Karczewska, Maciej Karczewski, Iwona Ptaszyńska-Sarosiek, Ewa Jurzysta, Marek Jurzysta</i> Katalog grobów	67
Fotografie	167
Tablice	217
Plany	269

Wstęp

Wykopaliska archeologiczne zaczynają się zazwyczaj od odkrycia. Odkrycia przypadkowego, dokonanego podczas przekopywania ziemi przez robotników budowlanych lub planowych badań poszukiwawczych prowadzonych przez archeologów. W przypadku historycznego cmentarza ewangelickiego przy ulicy Młynowej w Białymstoku, położonego pod dzisiejszym Rynkiem Siennym było inaczej. Jego istnienie w tym miejscu poświadczały źródła historyczne. Widnieje on na wszystkich przedwojennych planach miasta. Wiedzieli o nim badacze dziejów Białegostoku i służby odpowiedzialne za ochronę zabytków. Istniała, i istnieje nadal, dokumentacja konserwatorska tego cmentarza, z dokładnie zaznaczonym jego zasięgiem (por. Cybulko Z. 1989). Nie pamiętali go dzisiejsi białostoczanie.

Największym zagrożeniem dziedzictwa archeologicznego są prace ziemne, szczególnie te związane z dużymi inwestycjami. Prowadzą one zazwyczaj do całkowitego lub przynajmniej częściowego zniszczenia tego dziedzictwa. Jedynym sposobem na jego utrwalenie w formie dokumentacji naukowej, lecz nie uratowaniem samego zabytku, są archeologiczne wykopaliska ratownicze, wyprzedzające moment zniszczenia. Coraz częściej podejmowane są też inne, znacznie skuteczniejsze działania, prowadzące do zachowania samego dziedzictwa archeologicznego. Już na etapie planowania inwestycji, jej przebieg ustala się tak, by ominęła ona zabytek. W przypadkach, gdy

zostaje on odkryty dopiero podczas prac ziemnych, gdy istnieją ku temu możliwości, przebieg wykopów budowlanych jest przeprojektowany. Wykopaliska są zawsze ostatecznością. Pierwszoplanowa rola w tym względzie przypada zawsze Wojewódzkiemu Konserwatorowi Zabytków.

Ratownicze wykopaliska przeprowadzone na dziewiętnastowiecznym cmentarzu ewangelickim w Białymstoku były badaniami wyprzedzającymi całkowite zniszczenie jego północnej części, przez prace ziemne związane z przebudową ulicy Młynowej. Przebudowa ta była częścią dużej inwestycji modernizującej centrum miasta, w obrębie ulic: Kalinowskiego, Młynowej, Kijowskiej, Marjańskiego, Odeńskiej i Krakowskiej. Same wykopaliska i wszystkie towarzyszące jej analizy zostały sfinansowane przez Prezydenta Miasta Białegostoku.

Książka ta, w zamierzeniu autorów ma przywrócić współczesnym mieszkańcom miasta pamięć o dawnym cmentarzu ewangelickim. Jest też wyrazem szacunku wobec wielokulturowego dziedzictwa Białegostoku, budowanego przez jego dawnych mieszkańców. Byli wśród nich członkowie niewielkiej gminy ewangelicko-augsburskiej.

Druk tej książki był możliwy dzięki wkładowi finansowemu Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego oraz Prezydenta Miasta Białegostoku.

Małgorzata i Maciej Karczewscy

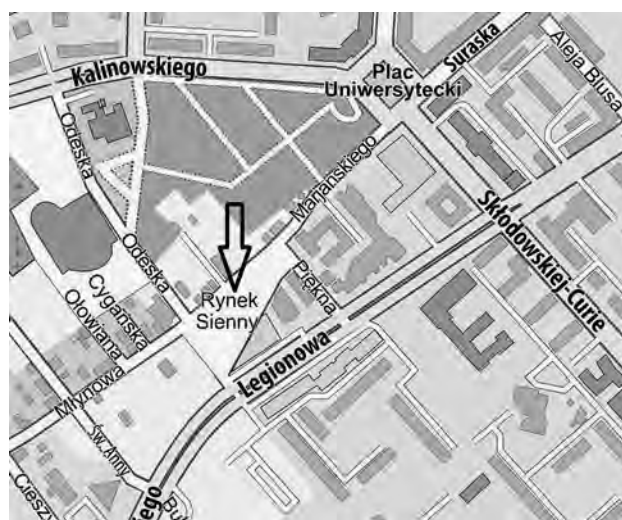
Historia miejsca

Dzieje cmentarza ewangelickiego przy ulicy Młynowej w Białymstoku w świetle źródeł i opracowań historycznych

Do II wojny światowej, na obszarze Białegostoku istniały cztery cmentarze ewangelickie. Najstarszy z nich znajdował się w rozwidleniu ulic Młynowej i Suraskiej, a w literaturze przedmiotu określany był również jako położony przy nieistniejącej dziś ulicy Suchoj (rycina 1). Trzy dalsze cmentarze ewangelickie znajdowały się: w dzielnicy Wygoda, przy ulicy Wasilkowskiej (wyznaniowy, założony u schyłku XIX w. – ok. 1890 r.), na skraju Lasu Zwierzynieckiego (wojskowy, założony podczas I wojny światowej) oraz w sąsiedztwie fabryki „Fasty” (wyznaniowy, rodzinny) (Wiśniewski T. 1988, s. 29; Tomecka B., Szczygieł-Rogowska J. 2008).¹

Podobnie jak dzieje innych najstarszych nekropoli miejskich Białegostoku, również historia cmentarza ewangelickiego w przy ulicy Młynowej, przedstawiana w opracowaniach historycznych, ma wrywkowy charakter.² Spowodowane jest to przynajmniej w części fragmentarycznością źródeł historycznych (Tomecka B. 2013; Kozłowska M. 2013).³

Ryc. 1. Fragment współczesnego planu centrum Białegostoku z zaznaczonym najstarszym cmentarzem ewangelickim przy ulicy Młynowej (plan opracowany przez Ati-Kart, T. Popławski 2013)

Do pełnej interpretacji wyników badań archeologicznych cmentarzy historycznych, w tym cmentarza ewangelickiego przy ulicy Młynowej w Białymstoku, nieodzowne są zawarte w źródłach historycznych informacje dotyczące:

- 1) daty założenia i zamknięcia cmentarza, długości okresu jego użytkowania oraz liczby składanych na nim pochówków w poszczególnych odcinkach czasu,

¹ Mieszkańcy Białegostoku wyznania ewangelickiego, zmarli w 2. połowie XVIII w., przed III rozbiorem Polski mogli być grzebani na wielowyznaniowym cmentarzu na wzgórzu św. Marii Magdaleny (Karczewska M., Karczewski M. 2010, przyp. 64).

² Współcześnie, obszar tego cmentarza nazywany jest „Siennym Rynkiem”. Nazwa ta powstała po II wojnie światowej w wyniku translokacji. Pierwotnie Sienny Rynek znajdował się bezpośrednio na południowy wschód od obecnego „Siennego Rynku”, w trójkącie między ulicami: Suraską, Suchą i Rabińską (Popławski T. b.d.).

³ W zasobach Archiwum Państwowego w Białymstoku znajduje się obszerny zbiór dokumentów Kamery Wojen i Domen w Białymstoku pochodzący z lat 1796–1807, tj. z czasów gdy Białystok wchodził w obręb zaboru pruskiego – Prus Nowowschodnich. Z sumariusza tego zespołu archiwalnego wynika jednak, że nie zawiera on żadnych dokumentów dotyczących najstar-

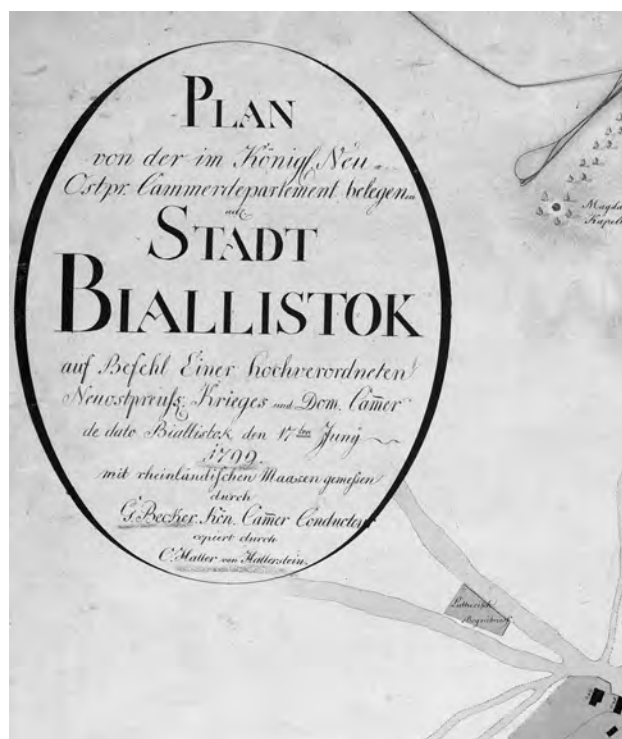
szego cmentarza ewangelickiego w Białymstoku (Gawroński A. 2006).

- 2) zasięgu przestrzennego cmentarza i jego zmian w czasie,
- 3) organizacji przestrzeni cmentarza i jej stałych elementów (kaplica, aleje, ogrodzenie – parkan, mur, brama), zieleni cmentarnej oraz przekształceń, jakim uległy te elementy,
- 4) cech pochówków pozwalających na ich bliższą identyfikację i datowanie,
- 5) charakterystyki populacji grzebiącej zmarłych na cmentarzu,
- 6) dziejów i przekształceń terenu cmentarza po zamknięciu nekropoli (Karczeńska M., Karczewski M. 2012, s. 12).

Chronologia założenia, użytkowania i zamknięcia cmentarza

Gmina ewangelicko-augsburska powstała w Białymstoku w 1796 r., równocześnie z tworzeniem administracji pruskiej na obszarze Prus Nowowschodnich.⁴ W skład gminy weszli pruscy urzędnicy, żołnierze z garnizonu stacjonującego w Białymstoku oraz ludność cywilna, w tym rzemieślnicy. Pierwszym pastorem gminy został kapelan wojskowy Brettschneider (Wiśniewski T. 1988, s. 27). Prawdopodobnie już wówczas założono też cmentarz wyznaniowy, określany przez cały czas jego funkcjonowania jako cmentarz „luterski”. Po raz pierwszy został on zaznaczony na kopii planu Białegostoku z 1799 r., tzw. planie Beckera (rycina 2) (Becker G. 1799). Jan Glinka, badacz przeszłości Białegostoku, jako datę założenia cmentarza wskazał rok 1795, z czym zgodziły się Barbara Tomecka i Jolanta Szczygiał-Rogowska (Tomecka B., Szczygiał-Rogowska J. 2008, s. 21; Tomecka B. 2013). Bardziej prawdopodobne wydaje się założenie cmentarza w następnym, 1796 roku, gdyż tworzenie nowej prowincji Prus Nowowschodnich w zaborze pruskim rozpoczęło się pod koniec grudnia 1795 roku. Dopiero w 1796 r. powstała też białostocka gmina ewangelicko-augsburska (Bielawska A. b.d., s. 1; Kukor M. 2003, s. 13).

Moment zaprzestania grzebania zmarłych na cmentarzu ewangelickim położonym przy ulicy Młynowej zbiegł się w czasie z zamknięciem nekropoli żydowskiej i prawosławnej położonych w tej części miasta i założeniem nowych cmentarzy wyznaniowych w dzielnicy Wygoda. Można przyjąć, że stało

Ryc. 2. Wycinek kopii rękopiśmiennej planu Białegostoku: *Plan von der im Königlischen Neu-Ostpr. Cammerdepartement belegen ad Stadt Biallistok auf Befehl einer hochverordneten Neuostpreuss. Krieges und Dom. Camer de dato Biallistok den 17-ten Juni 1799, mit rheinländischen Massen gemessen durch ..., wykreślonego w 1777 r. przez Georga Beckera, przechowywany obecnie w zbiorach Kartenabteilung Staatsbibliothek zu Berlin, sygn. SBB-III-C-Kart-X 48585*

się to około 1890 r. (Walesiuk M. 1999, s. 80).⁵ Na tej podstawie okres funkcjonowania omawianego cmentarza można ustalić na około 90 lat.

Zasięg przestrzenny cmentarza i jego zmiany w czasie

Informacji o położeniu, wielkości, kształcie i zmianach zasięgu cmentarza przy ulicy Młynowej dostarczają źródła kartograficzne powstałe u schyłku XVIII, w ciągu XIX oraz w pierwszej połowie XX w. Najpóź-

⁴ Archiwum Państwowe w Białymstoku, Teki Glinki, teka 177, mikrofilm.

⁵ Barbara Tomecka i Jolanta Szczygiał-Rogowska podają, że cmentarz przy ulicy Młynowej został oficjalnie zamknięty w 1892 roku, a w okresie od 1886 do 1892 roku zmarłych członków gminy ewangelicko-augsburskiej nekropoli grzebano na tym cmentarzu i na nowoutworzonej nekropoli przy dzisiejszej ulicy Wasilkowskiej. Autorki twierdzenia tego nie opatrzyły jednak przypisem źródłowym (Tomecka B., Szczygiał-Rogowska J. 2008, s. 12).

niejsze plany Białegostoku, z pierwszej połowy XX wieku są źródłem informacji o trwaniu zabytkowego cmentarza w krajobrazie miasta.

Najstarszym źródłem kartograficznym, na którym zaznaczony został cmentarz ewangelicki położony przy ulicy Młynowej jest cytowany wyżej plan Beckera z 1799 roku (ryc. 2) (Becker G. 1799). Cmentarz ten znajdował się na zachód od bramy suraskiej, poza rogatkami miasta, w rozwidleniu traktu do Suraza (dzisiejszej ul. Suraskiej) i drogi w miejscu której dzisiaj znajduje się ulica Młynowa. Obszar cmentarza miał niemal regularny, trapezowaty kształt, co sugeruje, że od początku istnienia otaczało go jakieś trwałe ogrodzenie. Jednym z dłuższych boków cmentarz przylegał bezpośrednio do dzisiejszej ulicy Młynowej.⁶ Jego przeciwległy bok znajdował się natomiast w pewnym oddaleniu od traktu do Suraza. Brak szczegółów topograficznych w bezpośrednim sąsiedztwie cmentarza oznaczonego na planie Beckera, uniemożliwia precyzyjne wskazanie, która część obecnego Siennego Rynku odpowiada zasięgowi nekropoli, ale najprawdopodobniej była to środkowa i częściowo wschodnia partia tego obszaru.

Źródło kartograficzne z 1808 roku: „*Plan lesnych dač belostockogo imienia i prinadlezasčich k'onomu dereven*”, znany z kopii wykonanej w 1850 r. z wcześniejszej kopii z 1825 r. (ryc. 3), nie zawiera wprawdzie

Ryc. 3. Cmentarze ewangelicki przy ulicy Młynowej wg planu: „*Plan lesnych dač belostockogo imienia i prinadlezasčich k'onomu dereven*” z 1808 r. (wg J. Nieciecki 2001)

⁶ Obserwacje poczynione podczas nadzoru archeologicznego nad pracami ziemnymi prowadzonymi w związku z przebudową ulicy Młynowej wskazują, że nie zmieniła ona przebiegu i szerokości od końca XVIII w. po czasy współczesne.

zaznaczonego wprost terenu cmentarza ewangelickiego, ale podaje kilka istotnych szczegółów umożliwiających określenie jego zasięgu.⁷ Teren cmentarza od północy, zachodu i południa wyznaczało nasadzenie welonowe drzew. Od wschodu, nasadzenie to sięgało niemal do niewielkiego prostokątnego placu przy rozstaju dróg, w miejscu skrzyżowania dzisiejszych ulic: Młynowej, Pięknej i Suraskiej. Od zachodu, zachodni narożnik cmentarza przylegał do ciek w wodnego wypływającego ze wschodniego stoku wzgórza św. Marii Magdaleny w kierunku południowym i południowo-wschodnim. Najprawdopodobniej na „*Planie lesnych dač ...*” zaznaczony został, większy w stosunku do wcześniejszych, obszar cmentarza odpowiadający w przybliżeniu współczesnemu zasięgowi Siennego Rynku. Na tej podstawie należy przyjąć, że rozszerzenie cmentarza w kierunku zachodnim, a być może również w kierunku wschodnim, nastąpiło krótko przed 1808 rokiem. Taki sam zasięg cmentarza ewangelickiego ukazują też plany Białegostoku z drugiej połowy XIX w. i okresu międzywojennego (Karczewski M. 2013).

O tym, że parafia ewangelicko-augsburska rozszerzyła stan swego posiadania o grunty przyległe do istniejącego cmentarza również w 1814 r., świadczy akt kupna, zachowany w dokumentach źródłowych (Tomecka B., Szczygieł-Rogowska J. 2008, s. 21; Kozłowska M. 2013). Trwałość kształtu i wielkości cmentarza czytelna na kolejnych planach Białegostoku od 1808 roku do lat czterdziestych XX w. przemawia przeciwko włączeniu również tych gruntów w obręb cmentarza (Tomecka B. 2013). Prawdopodobnie mógł to być obszar przylegający od południowego wschodu do ulicy Suraskiej i cmentarza, na którym pod koniec XIX w. założono rynek zwany „na Piaskach”, następnie zaś „Siennym Rynkiem”. Grunty te, zajęte przez targowisko, gmina przekazała władzom miasta. W zamian otrzymała teren u zbiegu dzisiejszych ulic: Świerkowej, Zwierzynieckiej i 11-go Listopada, zajęty dziś częściowo przez rozgłośnię Polskiego Radia (Tomecka B., Szczygieł-Rogowska J. 2008, s. 12–13). W czasie I wojny światowej założono tam cmentarz żołnierzy niemieckich, istniejący przez cały okres międzywojenny, do końca II wojny światowej (Kukor M. 2003, s. 23).

⁷ *Plan lesnych dač belostockogo imienia i prinadlezasčich k'onomu dereven. Sostawlen w 1808-om godu. Kopirowan s oryginała Lesnym zemlemerom Detlofom w 1825 godu*, AGAD, Zbiór kartograficzny 26–2; fotokopia w Archiwum Państwowym w Białymstoku, bez sygnatury (Nieciecki J. 2001, s. 53, przyp. 68).

Organizacja i przekształcenia przestrzeni cmentarza

W ikonografii Białegostoku brak źródeł dotyczących wyglądu najstarszych nekropoli miejskich sprzed okresu międzywojennego (Oleksicki A. 1999, tam wcześniejsza literatura). Niezwykle fragmentaryczne są też źródła pisane. Nieco więcej informacji można odczytać na ten temat z historycznych planów miasta.

Jak zaznaczono wyżej, już na podstawie planu Beckera z 1799 r. można wnioskować, że teren cmentarza posiadał trwałe ogrodzenie. Na planie tym, w sąsiedztwie zachodniego narożnika nekropoli, w jej obrębie, umieszczony został piktogram krzyża (ryc. 2).⁸ Bliżej nieokreślona forma ogrodzenia cmentarza zaznaczona została na planie „Plan von der Stadt Bialystok / Планъ города Белостока” z około 1807–1808 r. (ryc. 4). Całe wnętrze nekropoli pokrywają na nim piktogramy oznaczające zadrzewienie. Odmienny układ roślinności cmentarnej ukazuje pochodzący z 1808 r., a znany z późniejszej o pięć-

Ryc. 4. Cmentarze ewangelickim przy ulicy Młynowej wg planu: „Plan von der Stadt Bialystok / Планъ города Белостока” z około 1807–1808 r. (wg Oleksicki A. 1996)

⁸ Prawdopodobnie autor planu oznaczył w ten sposób lokalizację dużego krzyża. Pozostałości tego krzyża nie zostały jednak odkryte podczas badań wykopaliskowych. Relikty pionowej belki dużego, drewnianego krzyża odsłonięto natomiast w pobliżu zachodniego narożnika cmentarza na wzgórzu św. Marii Magdaleny. Prawdopodobnym wydaje się więc, że ustawianie dużych krzyży przy zachodnich narożnikach cmentarzy było cechą wspólną nekropoli chrześcijańskich, założonych na obrzeżach miasta u schyłku XVIII w.

dziesiąt lat kopii „Plan lesnych dač belostockogo imienia i prinadležasčich k'onomu dereven” (rycina 3). Różnica ta wynika najprawdopodobniej z uaktualnienia danych topograficznych na kopii planu z 1825 r. lub jej późniejszym przerysie. Jako całkowicie zadrzewiony, teren cmentarza ewangelickiego zaznaczony został też na planie: „Планъ города Белостока” z 1887 r. (rycina 5).

Żaden z odnalezionych w archiwach i wprowadzonych do obiegu naukowego historycznych planów Białegostoku, nie zawiera informacji o rozplanowaniu wewnętrznym cmentarza ewangelickiego istniejącego w miejscu obecnego Siennego Rynku. Lukę tę wypełnia jedynie w nieznacznej części opis miasta z 1863 r. Cmentarz został w nim przedstawiony jako: „ozdobiony mnóstwem pomników i tonący w kwiecie i zieleni” (cyt. za H. Mościcki 1933, s. 170).

Źródła historyczne wskazują, że w północno-zachodniej części cmentarza, położonej vis a vis dzisiejszej restauracji Camelot przy ulicy Młynowej, znajdował się domek grabarza (Tomecka B. 2013). W czasie badań wykopaliskowych nie odkryto reliktów tego budynku. Jednak ta część cmentarza była mocno zniszczona podczas powojennej budowy hali – magazynu lub budynku mieszkalnego, którego betonowe fundamenty odsłonięto w zachodniej części wykopu archeologicznego. Domek grabarza był zapewne niewielkim budynkiem z płytkimi fundamentami lub konstrukcją ścian opartą na podwalinie ułożonej na powierzchni gruntu. W tej sytuacji, w związku z przekształceniami terenu cmentarza po

Ryc. 5. Cmentarze ewangelicki przy ulicy Młynowej wg planu: „Планъ города Белостока” z 1887 r. (Plan w zbiorach Archiwum Państwowego w Białymstoku, Akta Miasta Białegostoku, sygn. 136)

II wojnie światowej, polegającymi między innymi na wybrukowaniu nawierzchni i budowie straganów, jego relikty mogły ulec całkowitemu zniszczeniu. W sposób pośredni, miejsce, gdzie mógł znajdować się domek grabarza, wskazuje stratygrafia horyzontalna zbadanej części cmentarza. Na jego północnym skraju, w zachodniej części, bezpośrednio na wschód od murowanej krypty z grobami 286A–286B, znajdowała się niewielka przestrzeń wolna od pochówków (plan zbiorczy, plany 5 i 6). W tym miejscu mógł stać domek grabarza.

Prawdopodobnie u schyłku funkcjonowania cmentarza, w jego wschodniej części, wniesiono kaplicę lub inny, niewielki budynek na planie prostokąta. Jego istnienie potwierdzają dwa plany Białegostoku zachowane w zbiorach Kartenabteilung Staatsbibliothek w Berlinie: niedatowany „Планъ города Белостока” z około 1910 r. oraz „Plan der Stadt Bialystok” z 1918 r. lub nieco wcześniejszy.⁹ Budynek tego nie zaznaczono już na planie miasta z 1937 r. i planach z czasów II wojny światowej, co wskazuje, że przestał on istnieć w okresie dwudziestolecia międzywojennego (Karczewski M. 2013).

Pewną przesłankę do rekonstrukcji etapów składania zmarłych w zbadanej części cmentarza stanowią daty wybite mosiężnymi nitami na bocznych powierzchniach trumien. Odpowiadają one przedziałowi czasu od 1848 do 1876 r.¹⁰ Na tej podstawie

Ryc. 6. Cmentarze ewangelicki przy ulicy Młynowej wg planu: „Планъ города Белостока” z około 1910 r. (Plan w zbiorach Kartenabteilung Staatsbibliothek zu Berlin, sygn. SBB-III-C-Kart-X48588)

⁹ „Планъ города Белостока” sygn. SBB-III-C-Kart-X 48588, „Plan der Stadt Bialystok” sygn. SBB-III-C-Kart-X 48590. Kserokopia pierwszego z planów, bez sygnatury, znajduje się w zbiorach Archiwum Państwowego w Białymstoku.

¹⁰ Porównaj rozdział: M. Karczewski, M. Karczewski, *Przedmioty odkryte przy zmarłych i poza grobami*, w tym tomie.

można ustalić, że w tym okresie pochówki składane były m.in. w północnej części cmentarza.

Cechy pochówków pozwalające na ich bliższą identyfikację i datowanie

Historyczne cmentarze ewangelickie z obszaru Polski północno-wschodniej posiadają szereg cech wspólnych, charakterystycznych dla tego obrządku chrześcijaństwa. Poza ścisłym wyznaczaniem zasięgu nekropoli, ograniczonej trwałą formą ogrodzenia w postaci rowu i wału, muru lub płotu, należą do nich: regularne i przejrzyste rozplanowanie przestrzeni cmentarza, rzędowy układ grobów o jednolitej orientacji oraz grupowanie pochówków w obrębie kwater rodzinnych, często z odrębnym ogrodzeniem, z grobami rozmieszczonymi ciasno jeden obok drugiego, oddzielonych od sąsiednich kwater niewielką przestrzenią pozbawioną grobów.¹¹ Regularny, rzędowy układ grobów na cmentarzu ewangelickim położonym w miejscu obecnego Siennego Rynku potwierdzony został przez wyniki badań georadarowych przeprowadzonych bezpośrednio przed rozpoczęciem prac wykopaliskowych, oraz badania wykopaliskowe.¹²

Większość pochówków złożonych zostało według jednej zasady. Zmarli spoczywali na plecach, w pozycji wyprostowanej, z rękami złożonymi na wysokości brzucha lub nieco niżej, głowy skierowane na północ.

Specyficzną formą była mogiła zbiorowa, w której pochowano ciała co najmniej 22 skażców.¹³ Odkryto w niej szczątki dziewięciu mężczyzn w wieku od około 14 do około 55 lat, dwóch dorosłych kobiet, w tym jednej w wieku od około 18–22 do około 30–35 lat oraz trzech dorosłych osób o nieustalonej płci. Ich szczątki zostały umieszczone w jamie grobowej bezładnie, bez zachowania reguł stosowanych w przypadku pozostałych pochówków złożonych na tym cmentarzu. Szkielety miały różne ułożenie w stosunku do stron świata, część spoczywała na brzuchu, twarzą do ziemi lub na boku. Ułożenie

¹¹ Powyższa charakterystyka przedstawiona została na podstawie obserwacji poczynionych przez autorów podczas sporządzania dokumentacji ewidencyjnej zabytkowych cmentarzy ewangelickich z obszaru Mazur (części dawnych Prus Wschodnich).

¹² Porównaj rozdział: J. Majewski, *Badania georadarowe na terenie Rynku Siennego w Białymstoku* i M. Karczewski, M. Karczewski, *Wyniki ratowniczych badań archeologicznych w tym tomie*.

¹³ Porównaj rozdział: M. Karczewski, M. Karczewski, *Wyniki ratowniczych badań wykopaliskowych*, w tym tomie.

szkieletów wskazywało, że osoby te miały ręce skrupowane za plecami.

Poszukiwania archiwalne i kwerendy w literaturze historycznej nie doprowadziły do ustalenia, kto i kiedy został pogrzebany w opisanej mogile. Wszystkie złożone w niej osoby były młode lub w średnim wieku. Przyczyna śmierci przez ścięcie została potwierdzona w przypadku sześciu osób. Egzekucja taka w czasach pokoju z pewnością nie pozostałaby bez echa i przetrwałaby w pamięci białostoczan przynajmniej do okresu międzywojennego. Bardziej prawdopodobne jest, że doszło do niej w którymś z burzliwych okresów XIX w. Należały do nich: wojny napoleońskie oraz czasy powstań listopadowego i styczniowego. Najbardziej prawdopodobny wydaje się okres powstania styczniowego. Na początku lat sześćdziesiątych XIX w., społeczność ewangelicka była już zakorzeniona na Podlasiu. Niewykluczone więc, że część z nich, przede wszystkim mężczyźni, przyłączyła się do powstania lub związanej z nim konspiracji. Był to też zryw narodowy stłumiony najkrwawiej, do czego waleń przyczynił się carski generał Michał Mikołajewicz hr. Murawjew (Mościcki H. 1933, s. 164–166). Jednak ze względu na brak źródeł historycznych, łączenie mogiły z czasami powstania styczniowego musi pozostać w sferze hipotez.

W Archiwum Państwowym w Białymstoku zachowały się księgi zgonów gminy ewangelicko-augsburskiej w Białymstoku z lat 1870–1891. Są one nieocenionym źródłem do badań nad demografią i innymi aspektami historii społeczności białostockich ewangelików, w czasach jej największej świetności. Stanowiły też potencjalnie ważne źródło do interpretacji wyników badań wykopaliskowych przeprowadzonych na cmentarzu przy ulicy Młynowej. Niestety, spośród 1391 osób pochowanych na tym cmentarzu w latach 1871–1885, na podstawie inicjałów i dat śmierci wybitych mosiężnymi nitami na wiekach trumien, wyników określeń antropologicznych płci i przeżyciowego wieku zmarłych oraz zapisów w tych księgach, w sposób prawdopodobny udało się zidentyfikować tylko jedną osobę. W grobie 167 odkryto szkielet dziecka. Na trumnie znajdowały się inicjały „A.S.” i data „1876”. Na tej podstawie zmarłego zidentyfikowano jako Alfrieda Sparmana, zmarłego 10 stycznia 1876 r., w wieku trzech lat i dziesięciu miesięcy.¹⁴

¹⁴ Identyfikacja ta nie jest pewna. Szczątki z grobu 167 zostały określone przez antropologa jako należące do dziecka w wieku *infans II*, tj. powyżej około siódmego roku życia (porównaj katalog).

Charakterystyka populacji składającej zmarłych na cmentarzu

Niewielki, bliżej nieokreślony, odsetek ludności ewangelickiej zamieszkiwał w Białymstoku już w latach siedemdziesiątych XVIII w. Potwierdza to spis ludności miasta z przełomu 1771 i 1772 r. O niemieckim etnosie świadczyły ówczesne nazwiska i przezwiska mieszczan: „kotlarz Niemiec”, Schulzowa (wdowa), Langier (piekarz), Fromberg (kował), Schemiet, Schaybowa (kowałowa) (Lech M. J. 1968, s. 141). Henryk Mościcki podaje natomiast, że w czasach Jana Klemensa Branickiego wśród mieszczan białostockich występowali Niemcy o nazwiskach: Herman, Blum, Bem, Menger (Mościcki H. 1933, s. 34).

Poważne zmiany w populacji Białegostoku nastąpiły w 1796 r., w wyniku ustanowienia miasta stolicą departamentu Prus Nowowschodnich. Zamieszkało tu wówczas około 200 urzędników pruskich, pewna liczba rzemieślników oraz garnizon wojskowy, który wraz z rodzinami 560 żołnierzy liczył około 1000 osób (Kusiński W. 1968, s. 39; Łukasiewicz J. 1972, s. 62–63; Wiśniewski T. 1988, s. 27; Dobroński A. 1998, s. 53).¹⁵ Część urzędników i żołnierzy z pruskiego garnizonu wojskowego opuściła Białystok w 1807 r., gdy został on włączony na mocy traktatu tylżyckiego do zaboru rosyjskiego (Łukasiewicz J. 1972, s. 71–72).

W 1845 r. liczba mieszkańców Białegostoku nie przekraczała 15000, a wraz z garnizonem wojskowym wynosiła niemal 16000 (Dobroński A. 1998, s. 75). W tym samym czasie, liczba ludności wyznania ewangelickiego nie przekraczała 1000 osób (Wiśniewski T. 1988, s. 28). Gwałtowny rozwój demograficzny Białegostoku, spowodowany sytuacją polityczną i gospodarczą, rozpoczął się w drugiej połowie XIX w., doprowadzając do niemal czterokrotnego wzrostu liczby jego mieszkańców (tabela 1) (Dobroński A. 1998, s. 91). W końcu XIX w. było wśród nich około 3600 ewangelików (Wiśniewski T. 1988, s. 28).

Dane dotyczące liczby mieszkańców Białegostoku w 2. połowie XVIII i w XIX w., zawarte w opracowaniach historycznych, mogą posłużyć do oszacowania liczebności i określenia dynamiki przyrostu ludności wyznania ewangelickiego w tym okresie oraz ustale-

¹⁵ J. Łukasiewicz za J. Wąsickim podał, że do 1805 r. w miastach departamentu białostockiego i płockiego Prus Nowowschodnich osiedliło się 798 rzemieślników przybyłych z Prus Wschodnich i Zachodnich. Wraz z rodzinami były to 2654 osoby, z których większość zamieszkała w Białymstoku i Płocku (Łukasiewicz J. 1972, s. 63).

nia prawdopodobnej liczby pochówków składanych na cmentarzu ewangelickim w ciągu jednego pokolenia (tabela 1).¹⁶

Liczebność ta, w poszczególnych okresach rozwoju miasta wynosiła odpowiednio:

- 1) lata 1772–1795: kilka do kilkunastu osób. Granice okresu wyznaczają: moment pojawienia się pierwszych źródeł historycznych dotyczących liczebności i struktury wyznaniowej mieszkańców Białegostoku oraz III rozbiór Polski,
- 2) 1796–1807: wzrostu liczby ludności ewangelickiej do co najmniej 1200 osób, spowodowany ustanowieniem w Białymstoku stolicy departamentu Prus Nowowschodnich. Nie wiadomo jaki odsetek tej ludności został pogrzebany na cmentarzu ewangelickim w miejscu dzisiejszego Siennego Rynku. Wojsko oraz większość urzędników opuściła Białystok po włączeniu miasta w obręb zaboru rosyjskiego,
- 3) 1807–1843: około 525 osób. Okres gdy Białystok był stolicą obwodu białostockiego,
- 4) 1843–1860: około 704 osób. Lata klęsk nieurodzaju, głodu i chorób, likwidacja obwodu białostockiego, zniesienie granicy celnej z Królestwem Polskim,
- 5) 1860–1910: około 3533 osób. Czasy uprzemysłowienia miasta i masowego napływu robotników.

Powyższe liczby, których oszacowanie obarczone jest dużym marginesem błędu, czynią prawdopodobnym stwierdzenie, iż na cmentarzu ewangelickim w miejscu obecnego Siennego Rynku, złożonych zostało około 3300–3400 pochówków, przy czym liczba ta wydaje się być znacznie zaniżona. Jednocześnie wskazują na to zapisy w księgach zgonów parafii ewangelicko-augsburskiej w Białymstoku (Walesiuk M. 1999, s. 96–99; Karczeńska M. 2013). Tylko w ciągu 22 lat, między 1870 a 1891 rokiem, zmarło 2198 osób, z których większość pochowana została na tym cmentarzu. Niestety, nie zachowały się źródła historyczne, które stanowiłyby podstawę oszacowania liczby zgonów ludności ewangelickiej w ciągu ponad 60 lat, jakie upłynęły od momentu założenia nekropoli do 1870 r. Niemniej, przyjmując jako stałą zmienną pięcioprocentowy odsetek tej lud-

Tabela 1. Liczba mieszkańców Białegostoku wraz z odsetkiem ludności ewangelickiej wg: M. J. Lecha (1968), J. Łukasiewicza (1972) i A. Dobrońskiego (1998)

Lata	Liczba mieszkańców	Odsetek ludności ewangelickiej (szacunkowa liczebność wyznawców)
1772	1845	kilka do kilkunastu osób
1796	?	(ok. 1200)
1800	3930 (ludność cywilna)	ok. 40% (wraz z katolikami)
1857	ponad 14000	5% (ok. 700)
1891	?	5,6%
1895	62991	6,0% (ok. 3600)
1897	66654	5,3% (3533)

ności wśród mieszkańców Białegostoku w pierwszej połowie XIX w., można wysunąć przypuszczenie, iż w tym czasie zmarło około 3200 ewangelików. Tak więc, za bardziej zbliżoną do rzeczywistości, należy przyjąć liczbę około 5300 zmarłych, jako ogólną liczebność pochówków złożonych na cmentarzu ewangelickim w miejscu dzisiejszego Siennego Rynku, w całym okresie funkcjonowania tej nekropoli.

Dzieje i przekształcenia terenu cmentarza po zamknięciu nekropoli

Po zamknięciu u schyłku XIX w., cmentarz ewangelicki przy ulicy Młynowej funkcjonował jako cmentarz dawny. W okresie międzywojennym i w czasie II wojny światowej teren cmentarza był w dalszym ciągu całkowicie zadrzewiony, co potwierdzają plany miasta z 1937 i 1938 r. (Karczeński M. 2013) oraz wykonane w 1920 i we wrześniu 1944 r. zdjęcia lotnicze centrum Białegostoku (ryc. 7 i 8).¹⁷ Według relacji mieszkańców ulicy Młynowej, teren cmentarza w latach dwudziestych i trzydziestych XX w. był też otoczony drewnianym płotem.

Źródła historyczne nie zawierają informacji, kiedy doszło do usunięcia z terenu cmentarza nagrobków i zatarcia mogił. Jest bardzo prawdopodobne, że nastąpiło to podczas pierwszej okupacji sowieckiej w latach 1939–1941. Nie ma na to bezpośrednich dowodów. Pośrednio wskazują na to inne działania destrukcyjne ówczesnych okupantów: zdewastowany został cmentarz żołnierzy polskich, zniszczeniu

¹⁶ Przy obliczeniach należy uwzględnić również informacje o przyroście naturalnym mieszkańców miasta. Średni roczny przyrost ludności Białegostoku w latach 1808–1835 wynosił około 2% (Kusiński W. 1968, s. 39). Natomiast w latach dziewięćdziesiątych XIX w. przyrost ten wynosił średnio 14,3% (Łukasiewicz J. 1972, s. 101). Trzeba też przyjąć wyjściowe założenie o średniej długości życia jednego pokolenia mieszkańców Białegostoku w trzech ostatnich dekadach XVIII i w XIX w. Średnią tę można ustalić na około 40 lat, co potwierdzają informacje zgromadzone przez Jana Glinkę (Archiwum Państwowe w Białymstoku, Teki Glinki, teka 258, mikrofilm).

¹⁷ Kopie obu zdjęć zawdzięczamy uprzejmości Pana Piotra Sawickiego.

Ryc. 7. Fragment zdjęcia lotniczego centrum Białegostoku z 1920 r. W lewym górnym rogu ciemna plama zieleni w rozwidleniu ulic to cmentarz ewangelicki przy ulicy Młynowej (zdjęcie ze zbiorów Muzeum Historycznego w Białymstoku)

uległy inne miejsca pamięci (Boćkowski D. 2012, s. 410). Rozebrano ratusz, przygotowując miejsce pod pomnik Józefa Stalina (Pasko A. 2012, s. 474). Tezę tę potwierdzają również dwa identyczne, niemieckie plany Białegostoku z 1942 r. (Karczewski M. 2013).¹⁸ Zaznaczono na nich cmentarze rabinacki i prawosławny na wzgórzu św. Marii Magdaleny, natomiast w miejscu cmentarza ewangelickiego nie został umieszczony odpowiedni piktogram. Granice nekropoli były wówczas jeszcze dobrze czytelne i zostały oznaczone na cytowanych planach.¹⁹

Dłużej niż nagrobki i inne napowierzchniowe elementy cmentarza przetrwała zieleń cmentarna. Na zdjęciu lotniczym Białegostoku, wykonanym przez Luftwaffe we wrześniu 1944 r., cały obszar dzisiejszego Siennego Rynku jest zadrzewiony (rycina 8). Nasadzenia drzew liściastych miały przy tym charakter uporządkowany i tworzyły szpalery zorientowane równolegle do przebiegu ulicy Młynowej.

Ostateczne zatarcie cech napowierzchniowych cmentarza ewangelickiego nastąpiło w okresie po-

Ryc. 8. Fragment zdjęcia lotniczego centrum Białegostoku z 17–18 września 1944 r. wykonanego przez Siły Powietrzne III Rzeszy „Luftwaffe”. Widoczny w centrum, w rozwidleniu ulic, zadrzewiony obszar to cmentarz ewangelicki przy ulicy Młynowej (zdjęcie ze zbiorów The National Archives AT College Park, Maryland, USA, kopia ze zbiorów Zygmunta Walkowskiego)

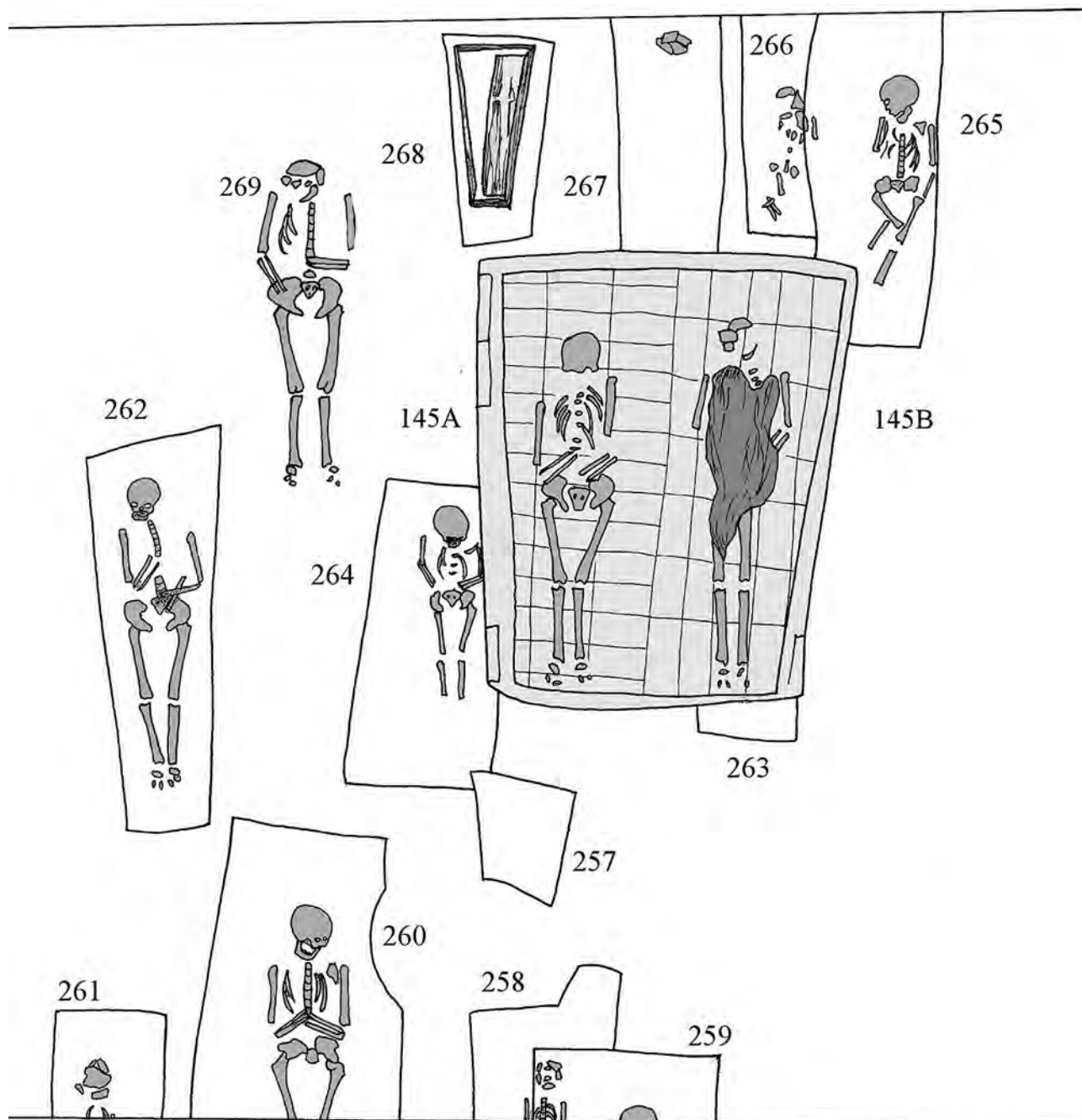
wojennym. Początkowo, w drugiej połowie lat czterdziestych XX w., według „Szkicu projektu sieci ulicznej Białegostoku” z 1946 r., jego teren w zamierzeniach planistów miał pozostać zadrzewiony.²⁰ W latach następnych musiała nastąpić zmiana koncepcji zagospodarowania tego obszaru. Najprawdopodobniej między 1946 r. i początkiem lub połową lat pięćdziesiątych XX w. został wycięty cały starodrzew cmentarza. Informacje uzyskane od mieszkańców ulicy Młynowej wskazują, że pod koniec lat czterdziestych lub na początku następnej dekady XX w., w jego północno zachodniej części, vis a vis wylotu ulicy Grunwaldzkiej, wzniesiono murowany budynek mieszkalny, zwrócony szczytem do ul. Młynowej. Natomiast w połowie lat pięćdziesiątych tego stulecia, cała powierzchnia nekropoli została wybrukowana i stała się miejscem targowym. W tym czasie doszło zapewne do przeniesienia na ten obszar nazwy „Sienny Rynek”. Po zamknięciu targowiska w końcu lat 60. XX w. planowano zbudowanie tu nowego osiedla. „Gazeta Białostocka” z 3 kwietnia 1968 r. zamieściła nawet fotografię koparki i wywrotki z informacją o rozpoczęciu prac ziemnych. Planów tych na szczęście nie zrealizowano. Symbolem modernizacji początku następnej dekady minionego stulecia była stacja benzynowa zbudowana w miejscu rozebranej w 1969 r. i zrekonstruowanej dziś drewnianej „Wodopojki” (Sokołowski Z. 1072, s. 74–75).

¹⁸ Oba plany zatytułowane są „Plan der Stadt Białystok”. Sporządzono je w skali 1:10000. Kserokopie planów znajdują się w zbiorach Archiwum Państwowego w Białymstoku, Akta Miasta Białegostoku, sygn. 139, 140. Oryginał planu sygn. 140 znajduje się w zbiorach Kartenabteilung Staatsbibliothek zu Berlin, sygn. SBB-III-C-Kart-X 48591.

¹⁹ Nieoznaczenie na cytowanych planach cmentarza ewangelickiego wskazuje, że nie był on już wówczas czytelny w terenie. W przeciwnym przypadku cmentarz zostałby objęty opieką władz okupacyjnych, a informacja o nim znalazłaby się na planach miasta. Dużą dbałość władz o nekropole ludności niemieckiej na terenach okupowanych potwierdzają relacje ludności z obszarów nad środkową Narwią, zebrane przez autorów podczas sporządzania dokumentacji ewidencyjnej cmentarzy zabytkowych.

²⁰ Archiwum Państwowe w Białymstoku, Urząd Wojewódzki Białostocki, sygn. 2687.

Wykopaliska

Charakterystyka stanowiska i metoda badań

Zbliżony do trójkąta obszar cmentarza przy ulicy Młynowej jest współcześnie terenem płaskim, wybrukowanym kamieniem polnym, ograniczonym od północy i północnego zachodu ulicą Młynową, a od południowego wschodu ulicą Suraską. Zbieg tych ulic tworzy wierzchołek trójkąta zwrócony ku północnemu wschodowi (rycina 9). W okresie międzywojennym, zachodnią granicę cmentarza wyznaczało przedłużenie ulicy Cygańskiej do ulicy Mazowieckiej, dziś ulicy Legionowej. Obecnie odcinek ulicy Cygańskiej na wysokości zachodniej granicy cmentarza jest zatarty (rycina 10).

Pod względem geomorfologicznym, teren cmentarza i jego otoczenie jest częścią rzeźby starogłacialnej, uformowanej ponad 120 tysięcy lat p.n.e. przez lodowiec i wypływające z niego wody, podczas stadium mławskiego zlodowacenia środkowopolskiego (Kondracki J. 1972, s. 243, ryc. 43, 77, 78; Krzywicki T. 2013). Sam cmentarz zajmuje fragment równiny sandrowej, położony u podnóża wyniesienia morenowego (wzgórze św. Marii Magdaleny), opadającego nieznacznie w kierunku wschodnim, ku dzisiejszej dolinie rzeki Białej.

Pierwsze groby zostały odkryte i zadokumentowane opisowo i fotograficznie podczas nadzoru archeologicznego nad pracami ziemnymi związanymi z przebudową ulic: Kalinowskiego, Młynowej, Kijowskiej, Marjańskiego, Odeskiej i Krakowskiej w centrum Białegostoku (Karczewski M. 2011). W wykopach inwestycyjnych, obejmujących północny i wschodni skraj cmentarza, zostało łącznie odsłoniętych i uszkodzonych siedem grobów, w tym dwie murowane z cegły krypty (groby 1 i 3), cztery pochówki w drewnianych trumnach (groby 2, 4, 5, 7) oraz jeden pochówek bez zachowanej trumny (grób 6). Odkrycia te spowodowały trzykrotne wstrzy-

manie prac ziemnych w strefie cmentarza, związanych z nadzorowaną inwestycją.²¹ Wyniki nadzoru archeologicznego oraz badań georadarowych przeprowadzonych na zlecenie Prezydenta Miasta Białegostoku²², stały się podstawą do podjęcia przez Podlaskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków decyzji o przeprowadzeniu ratowniczych badań wykopaliskowych. Cmentarz określony został wówczas jako stanowisko archeologiczne nr 29 w Białymstoku.

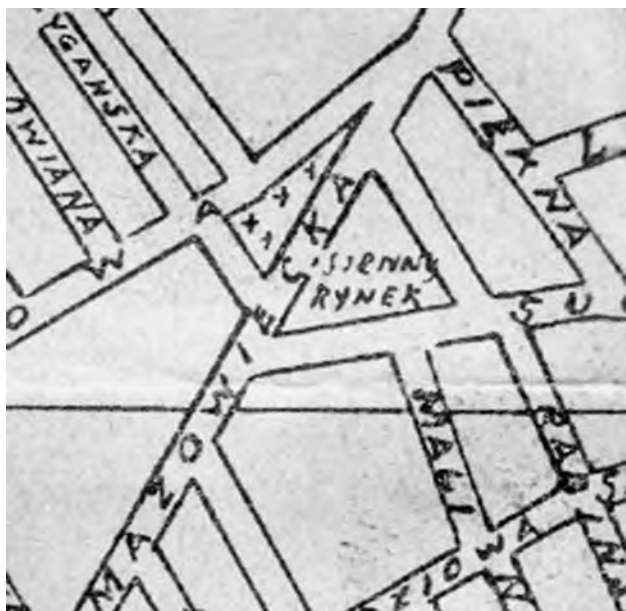
Ratownicze badania wykopaliskowe miały miejsce w dniach 24 sierpnia – 4 października 2010 r. i objęły północny skraj cmentarza, zagrożony zniszczeniem przez prace ziemne związane z przebudową ulicy Młynowej. Zasięg wykopu badawczego o powierzchni około 650 m², zajmował całą strefę zagrożoną zniszczeniem. Eksplorację prowadzono w nim do głębokości 1,6–1,9 m, czyli do głębokości około 30 cm poniżej spągów najgłębszych jam grobowych (Karczewska M. 2010). Wysoki poziom lustra wody gruntowej spowodował konieczność stałego odwadniania wykopu. Po mechanicznym usunięciu współczesnej warstwy bruku kamiennego, odsłonięte pod nią nawarstwienia antropogeniczne eksplorowane były ręcznie, warstwami naturalnymi. Wszystkie warstwy i obiekty dokumentowano trójwymiarowo, w obrębie siatki arowej zorientowanej według stron świata. Ze względu na zagrożenie biologiczne związane z wykopaliskami, wszystkie przedmioty pochodzące z grobów były dokumentowane fotograficznie bezpośrednio po odkryciu i bezzwłocznie przek-

²¹ Prace ziemne wstrzymywane były w dniach: 10 czerwca, 28 lipca i 29 lipca 2010 r.

²² Porównaj: Majewski J., *Badania georadarowe na terenie Rynku Siennego w Białymstoku*, w tym tomie.

Ryc. 9. Teren cmentarza ewangelickiego przy ulicy Młynowej. Widok współczesny ze wschodu na zachód (fot. M. Karczevska)

Ryc. 10. Teren cmentarza ewangelickiego przy ulicy Młynowej i położony obok Sienny Rynek. Wycinek niedatowanego planu Miasta Białegostoku z okresu międzywojennego

zywane wraz ze szczątkami zmarłych Zakładowi Komunalnemu do powtórnego pochówku. Postępowanie takie spowodowało konieczność przeprowadzenia analizy antropologicznej szczątków ludzkich wraz z całą dokumentacją, bezpośrednio po wydobyciu ich z jam grobowych.

Zastosowanie metody archeologicznej do badań cmentarza ewangelickiego przy ulicy Młynowej nie oznacza, że były to klasyczne badania wykopaliskowe. Prace miały w rzeczywistości charakter ekshumacji przeprowadzonej z zachowaniem możliwie największego szacunku dla szczątków zmarłych.²³

²³ Na temat konieczności i sposobu badań białostockich cmentarzy historycznych porównaj uwagi zamieszczone w publikacji wyników prac wykopaliskowych na wielowyznaniowym cmentarzu na wzgórzu św. Marii Magdaleny w Białymstoku (Karczevska M., Karczewski M. 2012, s. 38–39).

Jarosław Majewski

Badania georadarowe na terenie cmentarza przy ulicy Młynowej Białymstoku

Niedestrukcyjne badania geofizyczne za pomocą metody georadarowej wykonano na obszarze Siennego Rynku w Białymstoku w dniach 16–17 lipca 2010 r. Celem omawianych badań było stwierdzenie obecności i lokalizacji obszarów grzebalnych oraz lepiej zachowanych grobów na tym terenie. Badania wykonano georadarem typ: ProEX firmy MALA GeoScience, AB. Uwzględniając zasięg i rozdzielczość odczytu do pracy wykorzystano ekranowaną antenę o częstotliwości 500 Mhz.

Metoda georadarowa

Georadar (GPR, ang. *Ground-penetrating radar*) jest to wysokorozdzielcza, mobilna metoda geofizyczna, dostarczająca informacji o istnieniu, przebiegu oraz wzajemnym rozkładzie struktur i obiektów podpowierzchniowych oraz przedstawiająca w sposób graficzny i ciągły strukturę badanego ośrodka wraz z całą infrastrukturą podziemną w postaci rur, kabli, konstrukcji betonowych. Interpretacja uzyskanych danych umożliwia szacunkowe określenie głębokości, wielkości, kształtu obiektów, a także w przybliżeniu materiału, z którego zostały wykonane. Badania georadarowe są metodą bezinwazyjną i obojętną dla środowiska naturalnego.

Zasada działania

Georadar impulsowy jest precyzyjnym nadawczo-odbiorczym urządzeniem pomiarowym, wykorzystującym propagację fali elektromagnetycznej. Pomiar

polegają na emisji fal elektromagnetycznych w głąb ośrodka materialnego i rejestracji sygnałów odbitych na granicy tworzących go ośrodków o różnych parametrach elektrycznych. Zjawisko prędkości rozchodzenia się fali elektromagnetycznej w ośrodku, determinują wartości stałej elektrycznej ośrodka oraz jego przewodność. Właściwe określenie prędkości fali w ośrodku pozwala na poprawne ustalenie skali głębokościowej pomiarów. Inną ważną wielkością, którą należy brać pod uwagę w pomiarach GPR jest współczynnik tłumienia ośrodka, który determinuje zasięg propagacji fali elektromagnetycznej. Największy współczynnik tłumienia posiadają grunty, to jest gliny, iły i utwory nasycone słoną i wysoko zmineralizowaną wodą. Pozostałe utwory można traktować jako ośrodki o małych stratach.

Skuteczność metody georadarowej zależy od własności środowiska propagacji i częstotliwości emitowanej fali. Im większy kontrast wartości stałych dielektrycznych, tym większa wartość współczynnika odbicia, przez co silniejsza wartość amplitudy powracającej w kierunku anteny odbiorczej georadaru. Na tłumienie fali elektromagnetycznej w ośrodku ma wpływ częstotliwość fali oraz przewodność ośrodka. To ostatnie wzrasta wraz ze wzrostem głębokości, wilgotności, porowatości, zasolenia i temperatury ośrodka.

Budowa aparatury i sposób powstawania profilu georadarowego

Zestaw do badań GPR składa się z dwóch anten: nadawczej i odbiorczej, jednostki centralnej steru-

jącej sygnałem i rejestratora w postaci komputera typu laptop. Jednostka centralna generuje zasadnicze sygnały kontrolne, steruje zegarem nadajnika i odbiornika oraz częstotliwością próbkowania i zapisem danych. Sygnały kontrolne przekazywane są na antenę nadawczą, która wysyła przerywany impuls sinusoidalny, o długości półtora okresu, a druga, identyczna antena – odbiorcza, zamontowana w pewnej odległości, odbiera odbite sygnały, które są opóźnione w stosunku do sygnałów nadawanych o określoną wartość – od kilkudziesięciu do kilku tysięcy nanosekund – wynikającą z odległości anteny do reflektora. Fala elektromagnetyczna rozchodząca się w środowisku materialnym ulega m.in. odbiciu i pochłanianiu. Wykorzystywane w metodzie georadarowej zjawisko odbicia fali umożliwia ocenę ciągłości badanego ośrodka i wykrywanie granic występujących w nim zaburzeń.

Georadar pracuje w szerokim zakresie częstotliwości od 10 MHz do 2 GHz i więcej. Dobór częstotliwości roboczej zależy od głębokości penetracji (ze względu na tłumienie fal elektromagnetycznych wraz ze wzrostem głębokości) oraz od rodzaju gruntu (iły i gliny mocno ograniczają zasięg fal elektromagnetycznych, w przeciwieństwie do piasków i żwirów). W pomiarach polegających na prześwietlaniu obiektu odbierana jest fala docierająca bezpośrednio poprzez struktury. Odbiornik z zadaną przez operatora częstotliwością próbkuje sygnał otrzymany z anteny odbiorczej, a następnie zamienia go na postać cyfrową o 8 lub 16 bitowej wartości całkowitej. W ten sposób powstaje próbka numeryczna – *sample*. Wartość numeryczna pojedynczej próbki reprezentuje chwilową wartość amplitudy odebranego sygnału. Odbiór oraz próbkowanie pojedynczego impulsu elektromagnetycznego, wyemitowanego w głąb ośrodka wykonywany jest w zdefiniowanym przez operatora przedziale czasu, tzw. oknie czasowym. Aparatura rejestruje zatem czas odbioru oraz wartość pojedynczej próbki. Grupa próbek zarejestrowanych w oknie czasowym tworzy ślad georadarowy – tzw. *trace*. Rejestracja kolejnych śladów powoduje powstanie obrazu georadarowego – tzw. *radargramu*. Ten ostatni wygenerowany w wyniku przesuwu anten georadarowych po linii profilowej stanowi przekrój pionowy ośrodka.

Po złożeniu ścieżek, jedna po drugiej uzyskujemy dwuwymiarowy obraz, gdzie X jest przebiegą w czasie profilowania odległością, a Z to czas „nasłuchu” przez georadar. Wymiar Y pojawia się przy tworzeniu bryły 3D poprzez złożenie wielu profili dwuwymiarowych, wykonanych kolejno, w równym odstępnie. Im gęściej wykonane są profile, tym dokładniejszy model 3D możemy otrzymać. Zaawansowane techno-

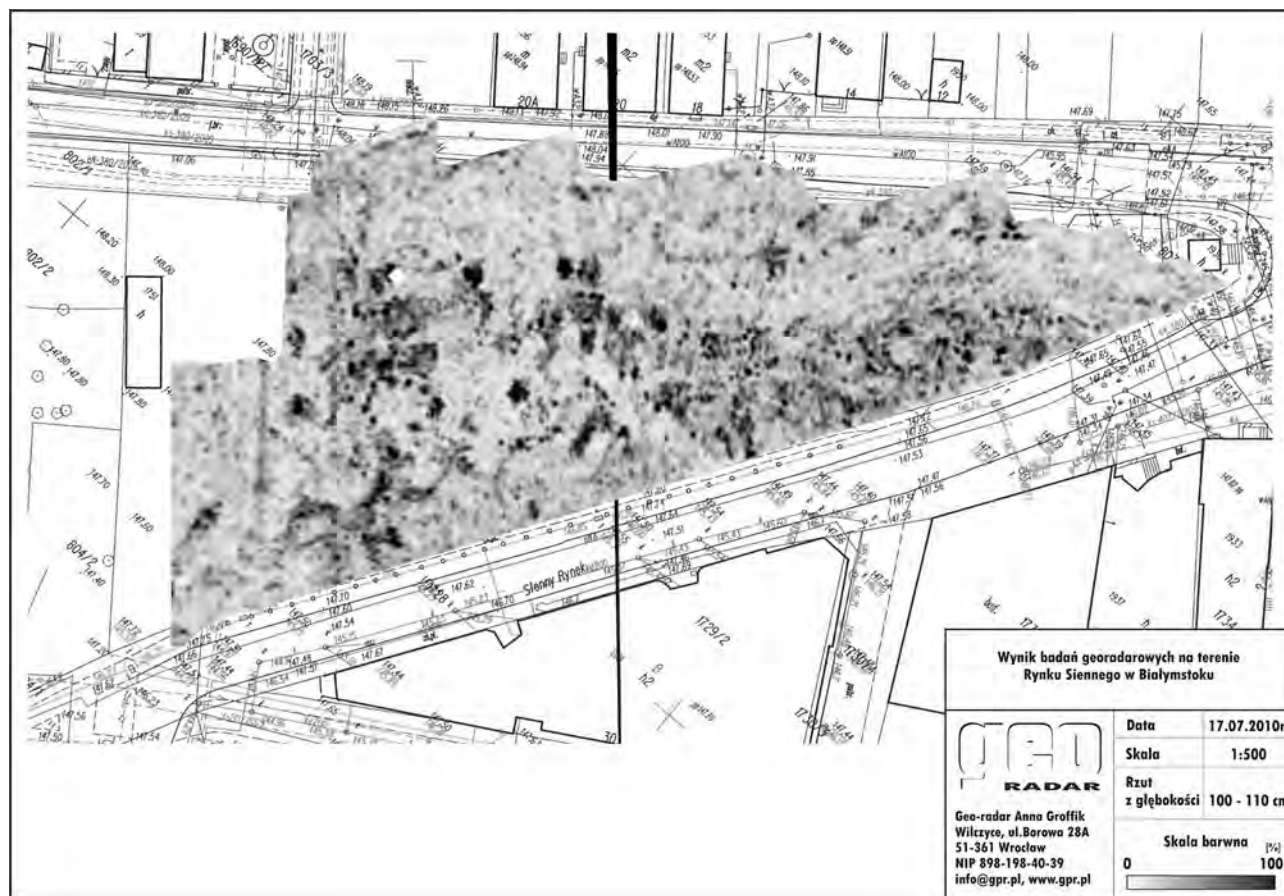
logicznie, specjalistyczne programy pozwalają uzupełnić model w miejscach pomiędzy profilami oraz prawidłowo przefiltrować uzyskane wyniki w celu dokonania ich właściwej oceny i interpretacji. Użytkowaną w ten sposób trójwymiarową bryłę możemy obracać, rozciąć według dowolnej osi oraz zmieniać współczynnik przezroczystości tak, aby zobaczyć tylko wybrane sygnały.

Zastosowanie georadaru w archeologii

Wszechstronna metoda GPR (używana w takich dziedzinach jak: geologia inżynierska, hydrogeologia, drogownictwo, ochrona środowiska czy górnictwo) znajduje szerokie zastosowanie również w archeologii. Georadar jest pomocny przy lokalizacji fragmentów murów, fundamentów i innych pozostałości po zabudowie (nie tylko kamiennej), krypt w kościołach, miejsc pochówków, pustek, obiektów w jeziorach (na dnie lub pod nim), a także w wytyczaniu nieistniejących już dróg, fos. Szczególnie zastosowanie znalazła w archeologii metoda otrzymywania trójwymiarowych modeli anomalii zarejestrowanych przez georadar, dzięki którym możemy wykonywać rzuty poziome z dowolnych głębokości, na których niczym na mapie widać echa przeszłości.

Badania georadarowe na dawnym cmentarzu ewangelickim przy ulicy Młynowej w Białymstoku

Terenowe pomiary georadarowe wykonuje się poprzez tworzenie układu równoległych profilowań wzdłuż wyznaczonego obszaru. Im gęstszy jest układ profili – tym bardziej szczegółowe dane można uzyskać z pomiarów na danym terenie. Na cmentarzu przy ulicy Młynowej w Białymstoku wykonano bardzo gęste profilowanie – w odstępach co 0,5 m. Geofizyczne dane pomiarowe badanego obszaru poddano procedurom przetwarzania przy użyciu specjalistycznego oprogramowania SubView. Zastosowane procedury umożliwiły opracowanie przekrojów wzdłuż każdego z pomierzonych ciągów, a następnie stworzenie modelu 3D, ukazującego rozkład anomalii na całej powierzchni terenu oraz głębokość ich zalegania. Wynikiem wykonanych badań są cięcia czasowe, czyli rzuty lub przekroje z danej, wybranej głębokości. W celu odpowiedniego pozycjonowania wyników pomiarów, dowiązano je do przyjętego

Ryc. 11. Wyniki badań georadarowych. Układy ciemniejszych stref anomalnych wyraźnie odcinających się od tła (jaśniejsze pole). Głębokości 1,00–1,10 m

na potrzeby omawianych badań lokalnego układu współrzędnych. Układ ten pozwolił na wzajemną korelację danych z poszczególnych profili oraz umożliwił skonstruowanie cięć czasowych dla wybranych głębokości.

Pomiary georadarowe obecnego Siennego Rynku w Białymstoku dały bardzo dobre wyniki. Otrzymałno szczegółowy obraz anomalii do głębokości około 3 m pod powierzchnią terenu. Na podstawie przeprowadzonych badań oraz ich interpretacji można stwierdzić, że w zasadzie na całym badanym obszarze występują ślady intensywnego przeobrażenia terenu. Na załączonym wybranym rzucie z głębokości 1,00–1,10 m (rycina 11) widać układy ciemniejszych stref anomalnych wyraźnie odcinających się od tła (jaśniejsze pole). Można przypuszczać, iż cały badany obszar służył niegdyś jako cmentarz. Wyniki badań ukazały, iż w zakresie głębokościowym 0,3–1,5 m na całym terenie badań obserwowano obecność licznych anomalii, pochodzących prawdopodobnie od względnie dobrze zachowanych miejsc pochówku

lub też elementów nagrobków. W większości anomalie te grupowały się w środkowej i południowej części obszaru, choć występowały lokalnie również w północnej części obszaru. Na całym obszarze zanotowano ponadto podniesione wartości sygnału georadarowego, co świadczyło o przeszłym intensywnym przeobrażeniu ośrodka gruntowego, zapewne przy prowadzeniu prac ziemnych związanych z grzebaniem zmarłych.

Ponadto analiza sygnału georadarowego pozwoliła na wyodrębnienie dużej ilości anomalii liniowych, stąd należy liczyć się z obecnością różnego rodzaju innych struktur na terenie badań, być może pochodzących z czasów dawniejszych niż cmentarz. Niewykluczone, że występują tu resztki dawnych fundamentów lub innych tego typu konstrukcji, niekoniecznie związanych z nekropolią. Można także założyć, iż obecność struktur liniowych jest pozostałością z okresu II wojny światowej lub inwestycji przeprowadzonych tu w pierwszych dziesięcioleciach drugiej połowy XX w.

Wyniki ratowniczych badań wykopaliskowych

Zmiany wprowadzone po II wojnie światowej w krajobrazie miasta, w tym w jego części położonej na zachód od Rynku Kościuszki, między ulicami Kalinowskiego i Legionową, doprowadziły do niemal całkowitego zatarcia śladów pod dawnym cmentarzu ewangelickim przy ulicy Młynowej. Na powierzchni gruntu czytelny pozostał jedynie jego kształt, wyznaczany przez rozwidlenie ulic Suraskiej i Młynowej, przykryty nawierzchnią z bruku kamiennego. Z tego powodu badania reliktyw cmentarza przeprowadzone zostały klasyczną metodą archeologiczną.

Nawarstwienia antropogeniczne zalegające nad wypełniskami jam grobowych, poza warstwą współczesnego bruku kamiennego, tworzyły przemieszane warstwy uformowane z piasku o zróżnicowanej barwie i granulacji ziaren, od małej do dużej. Warstwy te były śladami zniszczeń dokonanych zarówno podczas użytkowania cmentarza, jak też po 1945 r. Natrafiono w nich na szczątki ludzkie pochodzące ze zniszczonych lub uszkodzonych grobów (fotografia: 8:1, 12:2). Do najmłodszych chronologicznie należały warstwy zasypiskowe wykopów budowlanych, które zniszczyły lub uszkodziły znaczną część pochówków w północno-wschodniej części cmentarza.²⁴ Bezpośrednio po II wojnie światowej, pod koniec lat czterdziestych lub na początku lat 50. XX w., w północno-zachodniej części cmentarza, vis a vis wylotu ulicy Grunwaldzkiej, został wzniesiony budynek. Betonowo-ceglane fundamenty tego domu lub magazynu wkopane zostały w liczne pochówki.²⁵

Pierwszych zniszczeń dokonali na cmentarzu grabarze podczas kopania nowych jam grobowych. Ze względu na niewielką przestrzeń grzebalną, dużą

liczbę złożonych pochówków i grzebanie części zmarłych w obrębie kwater rodzinnych, jamy te wkopywane były często w starsze groby (fotografia: 11:2, 15:1, 33:1, 37:1, 38:2, 43:1). Wydobyte z nich szczątki ludzkie, przede wszystkim duże, charakterystyczne części szkieletu, były zakopywane przez grabarzy w niewielkich jamach wykopanych w sąsiedztwie nowego grobu. Podczas badań wykopaliskowych odkryto trzy takie jamy oznaczone jako skupiska kości nr 1–3.²⁶ Znajdowały się one w sąsiedztwie grobów nr 50, 51 i 55 (skupisko 1), grobów nr 225, 226, 227 i 272 (skupisko 2) oraz grobów nr 225 i 224 (skupisko 3). Skupiska te związane były ze zniszczeniami mogiły zbiorowej, powstałymi podczas wkopywania kolejnych pochówków. Kości ludzkie znajdowały się w nich na głębokości odpowiadającej poziomowi den sąsiednich jam grobowych. Poza wymienionymi trzema dużymi skupiskami kości ludzkich, na niewielkie analogiczne skupisko natrafiono też w sąsiedztwie grobu 71. Mniejsze kości trafiały do nowego grobu wraz z ziemią i zalegającymi na powierzchni cmentarza drobnymi przedmiotami oraz fragmentami naczyń ceramicznych.²⁷

Na północnym skraju cmentarza, w obrębie ara H15, odkryte zostało wypełnisko płytkiego, nieregularnego, liniowego wykopu, zasypanego żółtawo-brązowym, drobnoziarnistym piaskiem. Wkop ten musiał powstać przed założeniem cmentarza.²⁸ Nie naruszył on żadnego grobu. Natomiast w jego wypełnisko wkopane zostały groby: 3 (krypta), 211, 213, 228, 230, 231 i 232. W zasypisku wkopu nie

²⁶ Porównaj katalog grobów i plan zbiorczy cmentarza.

²⁷ Porównaj rozdział: M. Karczewska, M. Karczewski, *Przedmioty odkryte przy zmarłych i poza grobami*, w tym tomie.

²⁸ Porównaj plan zbiorczy, plany 12–14.

²⁴ Porównaj: plan zbiorczy, plany: 28–29.

²⁵ Porównaj: plan zbiorczy, plany: 4–7.

natrafiono na materiał zabytkowy, co uniemożliwiło ustalenie jego datowania. Musiał on być jednak starszy niż schyłek XVIII w., gdyż jego *terminus ante quem* wyznaczał czas założenia cmentarza.

W obrębie zbadanej wykopaliskowo części cmentarza odkryto 378 grobów.²⁹ Były to pochówki szkieletowe, złożone w drewnianych trumnach (211 pochówków), w grobach ziemnych lub murowanych z cegły kryptach (fotografia: 5, 6:1, 7:1, 8, 9, 12:1, 13:1, 15:1, 16, 18, 20, 22–31, 33, 36, 40, 43–46, 47:2, 48). W części przypadków, trumny uległy całkowitemu rozkładowi. Groby występowały w dużym zagęszczeniu w układzie rzędowym wzdłuż osi wschód – zachód (fotografia: 2, 3, 4). Mniejsze zagęszczenie grobów było widoczne w sąsiedztwie murowanych krypt grzebalnych oraz na północnym skraju cmentarza, w obrębie ara H12, gdzie mógł znajdować się wymieniający w źródłach historycznych domek grabarza.³⁰ Stratygrafia horyzontalna zbadanej części cmentarza nie wskazywała na istnienie między rzędami grobów wolnych przestrzeni – pozostałości alejek. Groby tworzyły natomiast szereg skupisk, w których młodsze pochówki naruszyły w różnym stopniu groby starsze. Skupiska te z dużym prawdopodobieństwem odpowiadały kwaterom rodzinnym.³¹

Kolejną strefą czytelną w rozplanowaniu przestrzennym północnej części cmentarza był obszar położony na jego północno-zachodnim skraju. Odkryto tam pochówki dziecięce. Była to zatem wydzielona część nekropoli, zwana potocznie „anielską górką” (fotografia: 45, 46, 47).

Stropy wypełniak jam grobowych odsłaniane były bezpośrednio pod warstwą współczesnego bruku kamiennego i warstwą piasku uformowaną podczas układania bruku (fotografia: 2:1, 3). Wkopy jam grobowych miały przeważnie poziomy zarys zbliżony kształtem do trapezu, rzadziej prostokąta, zawsze dostosowany do rozmiarów trumny lub osoby zmarłej (fotografia 4). Jamy o obrysie trapezu były zawsze węższe w części, gdzie znajdowała się dolna część

zwłok – biodra i kończyny dolne. Taki kształt jamy odpowiadał kształtom składanych w nim trumien.

Głębokość jam grobowych była zróżnicowana. Ich dna znajdowały się na głębokości od 69 (grób 212) do 187 cm (grób 356) od współczesnej powierzchni gruntu. Jeszcze płycej, na głębokości zaledwie 51 cm, znajdowały się dwa pochówki w krypcie oznaczonej jako grób 268A-B. Do najpłytszych grobów, których dna znajdowały się na poziomie nie przekraczającym 90 cm, należały groby: 7, 42, 43, 74, 77, 84, 87, 88, 103, 104, 168, 176, 211, 212, 271, 286A-B i 315. Najgłębszymi grobami, wkopanymi głębiej niż 150 cm od współczesnej powierzchni gruntu były groby: 9, 29, 48, 113, 129, 134, 136, 138, 139, 145A-B, 147, 180, 180A-B, 185, 190, 198, 199, 213, 221, 228, 237, 238, 247, 250, 251m 253, 258, 260, 267, 287, 290, 291, 292, 301, 302, 304, 311, 327, 327, 347, 352, 355, 356, 358, 359, 367, 373 i 374. Niewielka liczba grobów bardzo płytkich i duża liczba grobów głębokich wskazują, że poziom gruntu na terenie cmentarza nie uległ znacznym przekształceniom od czasów jego zamknięcia. Stosunkowo niewielka głębokość większości jam grobowych, wahająca się w przedziale od około 110 do około 130 cm, najprawdopodobniej odpowiadała w przybliżeniu pierwotnej głębokości tych jam. Zdecydowało o tym zapewne wysokie zaleganie poziomu lustra wody gruntowej (fotografia 1).

Do najokazalszych grobów należały pochówki w kryptach. Na zbadanej części cmentarza odkryto ich osiem (groby: 1, 3, 13, 145A-B, 180, 181, 182A-B, 286A-B).³² Były to niewielkie, murowane z cegły, całkowicie zagłębione w ziemi, jednoprzestrzenne budowle na planie zbliżonym do kwadratu lub prostokąta (fotografia: 5, 6:1, 16, 18, 24, 25–31, 43:2, 44, tablica: 1–12). Ich wymiary w obrysie wahały się od 150 × 265 cm (grób 3) do 250 × 260 cm (grób 145), a wysokość nie przekraczała 120 cm. Sklepienia większości krypt nie zachowały się. Jedynie krypta oznaczona jako grób 3 przykryta była ceglany sklepieniem w formie obniżonej kolebki (fotografia: 6:1). Najprawdopodobniej taka formę sklepienia miały też pozostałe krypty, na co wskazywały ich ściany szczytowe zamknięte obniżonymi łukami (fotografia: 16, 25:1, 26:1, 27:1, 28:1, 30:1, 31:2, 44:2). W przypadku krypty – grobu 182 – jej ceglana podłoga była dwupoziomowa, a szkielet mężczyzny w wieku *adultus* znajdował się na niższym poziomie,

²⁹ Zakres badań wykopaliskowych ograniczony był do strefy cmentarza, która uległaby zniszczeniu podczas prac ziemnych związanych z przebudową ulicy Młynowej. Dlatego też część grobów musiała zostać wyeksplorowana do południowego profilu wykopu badawczego. Pochówki znajdujące się poza przestrzenią badań, których skraje odsłonięto na tym profilu, pozostawiono bez eksploracji.

³⁰ Porównaj rozdział: M. Karczevska, M. Karczewski, *Dzieje cmentarza ewangelickiego przy ulicy Młynowej w Białymstoku w świetle opracowań i źródeł historycznych*, w tym tomie, plan zbiorczy, plany: 1–29.

³¹ Szczegółowy opis grobów i ich stratygrafii został zawarty w: M. Karczevska, M. Karczewski, E. Jurzysta, M. Jurzysta, I. Ptaszyńska-Sarosiek, *Katalog grobów*, w tym tomie. Porównaj też plan zbiorczy i plany: 1–29.

³² Wyniki badań georadarowych oraz widoczne współcześnie liczne zakłębienia w bruku Siennego Rynku wskazują, że najwięcej krypt grzebalnych znajduje się w środkowej i południowej części cmentarza. Dokładny opis krypt – porównaj: M. Karczevska, M. Karczewski, E. Jurzysta, M. Jurzysta, I. Ptaszyńska-Sarosiek, *Katalog grobów*, w tym tomie.

a dziecka *infans II*, na wyższym (fotografia: 29:2). Przy wznoszeniu krypt nie wykorzystano detalu architektonicznego. Jedynie na ścianie krypty – grobu 182 – znajdowała się wytynkowana data „1850”.

Groby zachowane były w różnym stanie.³³ W grobach: 40, 41, 46, 66, 70, 83, 97, 99, 106, 122, 133, 140, 143, 144, 191, 195, 205, 227, 244, 249, 256, 257, 263, 288, 295, 299, 305, 306, 313, 318, 322, 339, 340, 341, 348, 360, 364, 365 i 369 szkielety uległy całkowitemu rozkładowi. Groby te zostały wydzielone na podstawie zachowanych zarysów jam grobowych lub fragmentów trumien. Murowana krypta grobowa określona jako grób 13 oraz groby nr 162 i 170, zawierające pochówki w drewnianych trumnach, pozostały niewyeksplorowane w południowo-wschodnim profilu wykopu badawczego. W grobach nr 162 i 170 znajdowały się kompletne, dobrze zachowane trumny dziecięce, które wyjęto w całości z jam grobowych i przekazano do powtórnego pochówku. Natomiast grób 146 okazał się jedynie przebarwieniem w obrębie warstwy calca archeologicznego.³⁴ W pozostałych grobach całkowity rozkład trumien lub ich znaczna destrukcja umożliwiły przeprowadzenie analizy antropologicznej odkrytych w nich szczątków ludzkich.³⁵ Zmarli składani byli w pozycji wyprostowanej, na plecach, z głową zorientowaną na północny zachód (fotografie: 7:1, 8, 9, 12:1). Odstępstwo od tej zasady stanowił grób 82, w którym układ szkieletu młodej osoby wskazywał, że złożono ją do grobu z podkurczonymi nogami (fotografia 11:1). Ponadto, w dwóch przypadkach układ szkieletu w jamie grobowej sugerował nieproporcjonalną budowę ciała lub przyczynę śmierci. W grobie 6, kości dłoni zmarłej w wieku *maturus* złożone były nienaturalnie nisko na kościach udowych, a kości przedramienia spoczywały poniżej miednicy, co wskazywało na skarcenie tej osoby lub na ciężkie skrzywienie kręgosłupa (plan 28). Natomiast w grobie 114 kobiety w wieku *adultus* kości kończyn dolnych były nienaturalnie szeroko rozstawione, co mogło być efektem śmierci podczas porodu (fotografia 14:1).

Szczególą formę grobu stanowiła duża mogiła zbiorowa, mocno uszkodzona poprzez wkopy póź-

niejszych grobów. Każdy odkrywany w niej szkielet, zachowany w porządku anatomicznym, określany był jako odrębny grób. Łącznie mogiłę tę tworzyły groby: 222A, 222B, 222C, 222D, 222E, 222F i 222G, 224A, 275, 276, 277, 278, 279, 280 i 281 (fotografia: 34, 35, 42, plan: 11, 12, 13, 40).³⁶ W mogile, szczątki zmarłych zalegały bezładnie jedno na drugim. Ich układ wskazywał, że ciała zostały wrzucone do grobu twarzą do ziemi, jedno na drugie, zaś zmarli mieli ręce skrępowane na plecach. We wschodniej i środkowej części mogiły, czaszki były oddzielone od pozostałych części szkieletów. Najprawdopodobniej głowy skazańców z grobów 222A, 222C, 222E i 222F zostały wrzucone na dno mogiły (czaszki te określono jako grób 222G), a następnie przykryto je ich ciałami. Głowy mogły być umieszczone w worku, na co wskazywał ścisły układ czaszek, tworzących skupisko, określone jako oddzielny grób. Układ szczątków ludzkich w zachodniej części mogiły oraz brak śladów na szkieletach, uniemożliwiły wskazanie sposobu uśmiercenia pochowanych tu osób.

Środkowa część mogiły została poważnie uszkodzona przez wkopanie tu pięciu późniejszych grobów, przeważnie dziecięcych (groby: 225, 271, 273, 283, 284). Kopiając te groby grabarze zebrali odkopane szczątki ludzkie i złożyli je w trzech skupiskach, w tym jednym rozległym (skupisko 2). Pojedyncze szczątki ludzkie zalegały również w zasypiskach jam grobowych młodszych grobów.

Łącznie, w mogile pogrzebano co najmniej osiemnaście osób, a uwzględniając czaszki ze skupisk kości ludzkich, powstałych w wyniku częściowego zniszczenia tej mogiły, minimalna liczba pochowanych można określić na 22 osoby. W rzeczywistości mogiła była prawdopodobnie większa, gdyż jej południowa część pozostała poza obszarem badań. Wyniki analizy antropologicznej wskazują, że pochowano w niej: dwóch mężczyzn w wieku *iuvēnis* (?) (groby: 222B, 222D), mężczyznę w wieku *iuvēnis* / *adultus* (grób 222F), trzech mężczyzn w wieku *adultus* (groby: 276, 279, 280), dwóch mężczyzn w wieku *maturus* (groby: 275, 278), kobietę w wieku *adultus* (grób 224A), dorosłą kobietę (grób 277) i dorosłego mężczyznę (grób 281) oraz trzy osoby dorosłe o nieokreślonej płci (groby: 222A, 222C, 222E). Mogiła musiała powstać przed 31 grudnia 1869 r., gdyż nie ma o niej informacji w księgach zmarłych parafii ewangelicko-augsburskiej w Białymstoku (Karczewska M. 2013). Twierdzenie to, w sposób pośredni, potwierdza też fakt wkopania młodszych stratygraficznie grobów

³³ Szczegółowy opis stanu zachowania grobów porównaj: M. Karczewska, M. Karczewski, E. Jurzysta, M. Jurzysta, I. Ptaszyńska-Sarosiek, *Katalog grobów*, w tym tomie.

³⁴ Ze względu na dużą liczbę eksplorowanych jednocześnie grobów i narzucony przez harmonogram inwestycji krótki termin realizacji ratowniczych badań wykopaliskowych, w celu uniknięcia ewentualnej pomyłki w numeracji grobów, zdecydowano o pozostawieniu numeru 146 jako numeru „pustego” i nieprzenoszeniu go na kolejny, nowoodkryty pochówek.

³⁵ Porównaj rozdział: I. Ptaszyńska-Sarosiek, *Analiza antropologiczna ludzkich szczątków kostnych*, w tym tomie.

³⁶ Porównaj: M. Karczewska, M. Karczewski, E. Jurzysta, M. Jurzysta, I. Ptaszyńska-Sarosiek, *Katalog grobów*, w tym tomie, plan zbiorczy oraz plany 11 i 13, 30, 31, 32, 33.

w tę mogiłę, co musiało nastąpić po jej zatarciu w przestrzeni cmentarza i pamięci ludzkiej.

Poza nieliczną grupą, obejmującą dwanaście pochówków, w których na trumnach wybite zostały mosiężnymi nitami roczne daty śmierci oraz krypy – grobu 182 z wytynkowaną datą odpowiadającą najprawdopodobniej budowie w przypadku pozostałych zbadanych wykopaliskowo grobów brak jest bezpośrednich przesłanek do ustalenia ich chronologii absolutnej. Relacje stratygraficzne umożliwiają wprawdzie ustalenie chronologii względnej znacznej części grobów, ale najczęściej, z braku innych przesłanek mieści się ona w ogólnych ramach czasowych użytkowania cmentarza, tj. od około 1796 do około 1890 roku.

Przy ustalaniu chronologii grobów, mało pomocne są też odkryte w nich monety, wyznaczające na podstawie daty emisji jedynie *terminus post quem* pochówku. Podobnie niewielką wartość przy datowaniu mają przedmioty osobiste odkryte przy zmarłych, gdyż mogły się one znajdować długo w ich posiadaniu lub, jak w przypadku ozdób czy przedmiotów kultu, osoby te mogły być ich kolejnymi właścicielami.

Pewną przesłankę do rekonstrukcji etapów składania zmarłych w zbadanej części cmentarza stanowią wspomniane wyżej daty wybite mosiężnymi nitami na bocznych powierzchniach trumien w połączeniu z relacjami stratygraficznymi tych grobów z innymi pochówkami. Zachodni skraj krypty grobu 3 został wkopany we wschodnią część jamy grobu 216. Grób ten musiał zatem pochodzić z 1859 r. lub okresu wcześniejszego. Grób 167 z 1876 r. naruszył trzy wcześniejsze groby nr: 166, 168 i 169. Krypta – grób 182 z 1850 r. nie miała relacji stratygraficznych z innymi grobami, podobnie jak krypta zawierająca trumnę oznaczoną jako grób 286B z 1869 r. oraz groby: 211 z 1853 r., 212 z 1851 r., 232 i 246 z 1848 r., 285 z 1850 r. i grób 334 z 1852 r. W grób 192 z 1863 r. został wkopany młodszy grób 201, uszkodzony z kolei przez grób 193. Natomiast grób 265 z 1865 r. zniszczył wschodnią część starszego grobu 266 i został uszkodzony w południowo-zachodnim narożniku przez młodszą kryptę z grobami 145A-B. Na tej podstawie można ustalić, że w 3. ćwierci XIX wieku (skrajne daty to 1848 i 1876) pochówki składane były między innymi w północnej części cmentarza.

Odrębną kwestią pozostaje ustalenie stopnia zniszczenia północnej części nekropoli przed podjęciem tu badań wykopaliskowych. Na podstawie oznaczonych przez antropologa szczątków ludzkich

Tabela 2. Cmentarz ewangelicki przy ulicy Młynowej. Sumaryczne zestawienie diagnostycznych części szkieletów odkrytych poza grobami i oszacowana na ich podstawie minimalna liczba zmarłych, których groby zostały uszkodzone lub zniszczone w wyniku przekopywania terenu cmentarza

	Szczątki dziecięce	Liczba dzieci	Szczątki osób dorosłych	Liczba osób dorosłych
Czaszki	16	16	63	63
Żuchwy	2	2	38	38
Obojczyki	2	1	55	28
Łopatki	1	1	55	28
Kości ramieniowe	17	9	82	41
Kości promieniowe	3	2	73	37
Kości łokciowe	5	3	65	32
Kości krzyżowe	1	1	18	18
Kości udowe	11	6	90	45
Kości piszczelowe	8	4	77	39
Kości strzałkowe	2	1	51	26

Dane w tabeli na podstawie: Ptasińska-Sarosiek I., *Analiza antropologiczna szczątków kostnych z cmentarza przy ul. Młynowej w Białymstoku*, w tym tomie.

odnalezionych poza grobami, w warstwach powstałych w wyniku przekopywania terenu cmentarza, liczbę uszkodzonych i zniszczonych grobów można określić na około 40–70 pochówków (tabela 2). Było wśród nich najprawdopodobniej nie więcej niż dziewięć grobów dziecięcych³⁷ i około 40–60 grobów osób dorosłych.

Pomimo niewielkiego, w stosunku do ogólnej powierzchni cmentarza, zakresu wykopalisk, oraz ujednoliconego obrządku pogrzebowego, podyktowanego regułami chrześcijaństwa, wyniki badań przyniosły wiele istotnych informacji charakteryzujących społeczność dziewiętnastowiecznych białostockich ewangelików i ukazujących ich wyodrębnioną pozycję wśród ówczesnych mieszkańców miasta. Odsłoniły także dramatyczny i nieznan dotychczas wątek dziejów tej społeczności, którego materialnym świadectwem była mogiła zbiorowa ze szczątkami 22 skazańców. Niestety, poza jednym przypadkiem, zmarli pogrzebani na zbadanej wykopaliskowo części cmentarza, pozostali nadal anonimowi. Można się jedynie domyślać, sądząc z formy grobów, że byli wśród nich przedstawiciele ówczesnych elit.

³⁷ Podana w tabeli 1 liczba dziecięcych czaszek całych i zachowanych fragmentarycznie jest najprawdopodobniej zawyżona ze względu na duży stopień rozdrobnienia materiału osteologicznego.

Przedmioty odkryte przy zmarłych i poza grobami

Zasady grzebania zmarłych są ściśle określone przez religie chrześcijańskie. Do XX w. jedynym rodzajem pochówku było złożenie ciała do grobu, zazwyczaj ziemnego. Obowiązuje też, w praktyce nie zawsze ściśle przestrzegany, zakaz obdarowywania zmarłych przedmiotami. Wyjątek stanowią osobiste przedmioty kultu i biżuteria. Obok rodzaju odzieży, trumny oraz formy grobu i nagrobka, świadczą one o społecznym i majątkowym zróżnicowaniu zmarłych.³⁸

Wszystkie trumny odkryte na cmentarzu ewangelickim przy ulicy Młynowej były wykonane z drewna. Większość zmarłych spoczywała w prostych, niezdobionych trumnach. Zdarzały się też groby zawierające trumny zaopatrzone w metalowe okucia oraz inne ozdoby, w tym wybite mosiężnymi nitami inicjały i roczne daty śmierci (tabela 3).

Spośród 25 trumien z inskrypcjami, na dziesięciu znajdowały się inicjały zmarłych i roczne daty śmierci (groby: 3, 159, 167, 192, 211, 212, 232, 265, 285, 334) (fotografia: 6, 22:2, 33:2; tablica: 13:1,2, 21:4, 22:1,2, 26:1,2, 27:3,4, 28:1, 29:1,2, 31:3,4, 33:1,2, 35:3). Na kolejnych jedenastu trumnach umieszczone zostały tylko inicjały zmarłych (groby: 44, 52, 142, 158, 162, 178, 183, 299, 352, 354, 374) (tablica: 16:1, 17:1, 19:3, 21:3, 23:8, 24:2, 34:3, 36:4, 37:1, 38:3), na pozostałych czterech tylko roczne daty śmierci (groby: 242, 246, 286B, 319) (fotografia: 38:1, 47:1, tablica: 29:5, 30:2, 33:3, 34:4). W niemal połowie trumien z inskrypcjami pochowane zostały dzieci, w pozostałych zaś dorośli obu płci w zróżnicowanym wieku (tabela 3). Fakt ten wskazuje na

równorzędne, a być może nawet, z przyczyn emocjonalnych, szczególne traktowanie zmarłych dzieci.

Tabela 3. Cmentarz ewangelicki przy ulicy Młynowej. Zestawienie grobów zawierających trumny z inicjałami i roczną datą śmierci z wiekiem i płcią zmarłych

Numer grobu	Inicjały i / lub roczna data śmierci	Płeć	Wiek
3	A.J. 1859	kobieta	<i>senilis</i>
44	B.K.	mężczyzna	<i>adultus</i>
52	A.M.	mężczyzna	<i>adultus</i>
142	B.E.	kobieta	<i>adultus</i>
158	A.E.	?	<i>infans II</i>
159	P.T. data nieczytelna	mężczyzna	<i>senilis</i>
162	A.B.	?	?
167	A.S. 1876	?	<i>infans II</i>
178	T.F.	mężczyzna	<i>maturus</i>
183	A.B.	?	<i>infans II</i>
192	A.J. 1863	kobieta	<i>senilis</i>
211	E.K. 1853	?	<i>infans I</i>
212	M.K. 1851	?	<i>infans I</i>
232	E.K. 1848	?	<i>infans II</i>
242	1872	mężczyzna	<i>maturus</i>
246	1848	?	<i>infans I</i>
265	A.P. 1856	?	<i>infans II</i>
285	R.K. 1850	?	<i>infans I</i>
286B	1869	kobieta	<i>adultus/maturus</i>
299	H.M.	?	dziecko
319	18.. (?)	?	<i>infans II</i>
334	I.H.G 1852	?	<i>infans I</i>
352	R.M.	?	<i>infans I</i>
354	Ch.P.	kobieta	<i>senilis</i>
374	B.P.	kobieta	<i>senilis</i>

³⁸ Opisy form grobów zawiera rozdział: M. Karczewska, M. Karczewski, *Wyniki ratowniczych badań wykopaliskowych*, w tym tomie.

Trumny z inskrypcjami zazwyczaj miały też zachowane inne elementy zdobnicze. Zdobienia i okucia występowały także przy trumnach bez inskrypcji. Trumna małego dziecka z grobu 334 zaopatrzona była w cztery mosiężne uchwyty z okuciami (tablica 35:4–7, 47:2). Żelazne uchwyty i okucia, często trudne do identyfikacji z powodu korozji, znajdowały się przy trumnach z grobów: 130, 145A-B, 166, 169, 181 i 187 (fotografia: 17, tablica: 20:1–7, 21:5, 23:1–7, 25:1–4,8). Uchwyty trumienne miały formę kabłąków uformowanych z pręta żelaznego lub, jak w przypadku grobu 334 – mosiężnego. Ich końce były odgięte pod kątem prostym na zewnątrz (tablica: 20:1–7, 25:1–4, 35:4–7), lub zagięte do środka (tablica 23:2–7). Prosta część uchwytów z grobu 181 zdobiona była w środku trzema niewielkimi, kulistymi zgrubieniami, natomiast mosiężne uchwyty z grobu 334 miały całą prostą część pogrubioną wrzecionowato (tablica 23:2–7, 35:4–7). Pozostałe okucia, wykonane również z żelaza, były zachowane fragmentarycznie i mocno skorodowane, co uniemożliwiło identyfikację ich funkcji (tablica: 21:5, 23:1, 25:8).

Część trumien, szczególnie dziecięcych, zdobiona była taśmami tekstylnymi barwy srebrnej, niebieskiej i seledynowej oraz ozdobami ze sznurka wykonanymi techniką *soutache* na drewnianym rdzeniu. Taśmy, przybijane na górnej powierzchni wieka trumny, tworzyły najczęściej znak krzyża (groby: 167, 188, 225, 255, 266, 268, 271, 285, 330, 362) (fotografia: 20:2, 22:1, 32:1, 36, 40:1, 45:2).³⁹ Techniką *soutache* wykonane zostały ozdobne frędzle przy trumnach z grobów 225, 273 i 334 (fotografia: 40:2, tablica: 28:4–6, 35:8–11). Najokazalsza z odkrytych trumien, pochodząca z grobu małego dziecka (grób 334), ustawiona była na małych, profilowanych, wykonanych z drewna nóżkach (fotografia: 47:2, tablica: 35:1,2).

Szczególną formą ozdoby grobu był zachowany we fragmentach, wykonany z gipsu wieniec, pokryty ornamentem liści dębu (tablica 24:1). Odnaleziono go na zewnątrz krypty – grobu 182.

Najliczniejszymi pozostałościami trumien były żelazne, kute gwoździe użyte do ich zbiccia. Łącznie, w 98 grobach odkryto ich 587, zachowanych w całości i we fragmentach (tablica: 39, 40).⁴⁰ Część gwoździ, w momencie odkrycia, tkwiła nadal we fragmentach drewna trumiennego. Były to gwoździe bardzo długie (od około 10 cm do około 13,5 cm), długie

(od około 6 cm do około 9 cm) i krótkie (4,5–5 cm). Zróżnicowanie długości gwoździ wynikało z ich różnego zastosowania przy budowie trumny. Z różnicami konstrukcyjnymi związana była zapewne również liczba użytych gwoździ. Najmniej gwoździ, zazwyczaj kilka, było potrzebnych do zbiccia trumny, której deski łączono na zaciosy. W pojedynczych przypadkach, w grobach: 12, 14, 93, 97, 121, 183, 198, 254 i 375, odnaleziono od jedenastu do siedemnastu gwoździ. Były to najczęściej egzemplarze długości około 8 cm, chociaż do zbiccia trumny z grobu 12 użytych zostało 16 gwoździ o długości 12 cm każdy. W dwóch grobach: 47 i 290 liczba gwoździ wynosiła odpowiednio: 29 i 32 szt. W grobie 47 były to egzemplarze o ujednoliconej długości 8 cm, natomiast w grobie 290 ich długość wynosiła odpowiednio: 13 cm (1 szt.), 12 cm (3 szt.), 8 cm (17 szt.), 6,5 cm (5 szt.), 6 cm (1 szt.) i 4,5 cm (1 szt.). Cztery dalsze gwoździe były zachowane fragmentarycznie. Brak jest podstaw do stwierdzenia, czy wskazane różnice były efektem odmiennych technik budowy trumien w różnych warsztatach stolarskich w tym samym czasie, czy też odzwierciedlały różnice czasowe.

Guziki, będące pozostałością odzieży zmarłych odkryto w zaledwie 31 grobach (tabela 4). Występowały one w ilości od jednego do dziewięciu, niekiedy w kilku różnych typach w jednym grobie, co związane było ze zróżnicowaniem ubiorów zmarłych. Odnajdowano je na kościach klatki piersiowej i na kręgosłupach (fotografie: 7:2, 10:1, 14:2, 32:2). Najczęstsze były guziki mosiężne, gładkie i ornamentowane oraz powleczone tkaniną i skórą. Odnaleziono ich łącznie 47 w 31 grobach (tabela 4) (fotografia: 10:1, 32:2). Najprostsze typy reprezentowały formy płaskie i płasko-wypukłe, nieornamentowane. Guziki takie odkryto w grobach: 157, 158, 167, 193, 202, 277 (tablica: 21:1,2, 22:3, 26:4–10, 27:1, 32:3).

Guziki płasko-wypukłe z cyfrą „5” od mundurów Mariampolskiego Pułku Huzarów znaleziono w grobach 92 i 152 (tablica: 18:3, 20:10).⁴¹ Na podstawie analizy antropologicznej płeć i wiek zmarłego z grobu 152 określone zostały jako mężczyzna (?), *iuvenis*. Natomiast w grobie 92 według wyników tej analizy pochowana została kobieta w wieku *maturus*.⁴² Rozbieżność wyników analizy antropologicznej i identyfikacji guzików z tego grobu można wyjaśnić na dwa sposoby. Guziki od munduru mogły zostać wtórnie użyte przy odzieży cywilnej, kobiecej lub przesłan-

³⁹ Analogicznymi, tekstylnymi taśmami zdobiona była również trumna z grobu 337 na cmentarzu wielowyznaniowym na wzgórzu św. Marii Magdaleny (Karczevska M., Karczewski M. 2012, s. 39).

⁴⁰ Porównaj: M. Karczevska, M. Karczewski, E. Jurzysta, M. Jurzysta, I. Ptaszyńska-Sarosiek, *Katalog grobów*, w tym tomie.

⁴¹ Podstawą identyfikacji guzików były informacje zawarte na stronie [www: http://www.buttonarium.eu/szczegoly.php?id=90](http://www.buttonarium.eu/szczegoly.php?id=90), dostęp: 2.10.2013 r.

⁴² Porównaj: M. Karczevska, M. Karczewski, E. Jurzysta, M. Jurzysta, I. Ptaszyńska-Sarosiek, *Katalog grobów*, w tym tomie.

Tabela 4. Cmentarz ewangelicki przy ulicy Młynowej. Zestawienie grobów, w których przy szczątkach zmarłych znajdowały się guziki od odzieży

Nr grobu	Liczba i rodzaj guzików	Płeć	Wiek
8	1 guzik z masy perłowej (muszlanu)	mężczyzna	<i>adultus</i>
10	1/ 4 guziki z masy perłowej (muszlanu), z wtopionymi mosiężnymi uszkami 2/ 2 guziki szklane barwy czarnej	mężczyzna	<i>adultus</i>
12	2 guziki z masy perłowej (muszlanu)	kobieta	<i>maturus</i>
18	3 guziki powleczone tkaniną	mężczyzna	<i>adultus</i>
19	1/ 1 guzik kościany powleczony tkaniną 2/ 1 guzik kościany 3/ 1 guzik z masy perłowej (muszlanu), z wtopionym mosiężnym uszkiem	mężczyzna	<i>adultus</i>
32	1 guzik z masy perłowej (muszlanu)	kobieta	<i>senilis</i>
48	7 guzików kościanych pierwotnie powleczonych tkaniną	mężczyzna	<i>senilis</i>
52	1 guzik kościany powleczony tkaniną	mężczyzna.	<i>adultus</i>
71	5 guzików mosiężnych powleczonych tkaniną	kobieta	<i>maturus</i>
84	2 guziki z masy perłowej (muszlanu)	mężczyzna	<i>adultus</i>
92	3 guziki mosiężne, wklęsło-wypukłe, z uchwytem na stronie tylnej	kobieta	<i>maturus</i>
111	1/ 2 guziki kościane, 2/ 1 guzik mosiężny z uchwytem na stronie tylnej, pierwotnie powleczony skórą	mężczyzna.	<i>adultus</i>
114	3 guziki szklane barwy czarnej,	kobieta	<i>adultus</i>
116	4 guziki szklane barwy czarnej	kobieta	<i>adultus</i>
130	6 guzików mosiężnych z uchwytem grawerowane motywem kwiatowym	mężczyzna	<i>senilis</i>
145B	3 guziki mosiężne	kobieta	<i>senilis</i>
152	6 guzików mosiężnych, wklęsło-wypukłych, z uchwytem na stronie tylnej	mężczyzna?	<i>iuvenis</i>
157	1 guzik mosiężny z uchwytem na stronie tylnej	kobieta	<i>adultus</i>
158	1 guzik mosiężny (?)	nieokreślona	<i>infans II</i>
167	2 guziki mosiężne	nieokreślona	<i>infans II</i>
193	9 guzików mosiężnych, wklęsło-wypukłych, z uchwytem na stronie tylnej, z zachowanymi fragmentami tkanin i pętelek	mężczyzna	<i>iuvenis</i>
202	1 guzik mosiężny	mężczyzna	<i>maturus</i>
207	3 guziki z masy perłowej (muszlanu)	kobieta	<i>maturus</i>
226	1 guzik z masy perłowej (muszlanu)	kobieta	<i>senilis</i>
242	6 guzików z masy perłowej (muszlanu)	mężczyzna	<i>maturus</i>
243	3 guziki mosiężne, pierwotnie powleczone tkaniną	kobieta	<i>adultus</i>
254	1/ 2 guziki mosiężne pierwotnie powleczone tkaniną, 2/ 3 guziki kościane, 3/ 1 guzik szklany barwy czarnej	mężczyzna	<i>adultus</i>
277	1 guzik mosiężny, wklęsło-wypukły, z uchwytem na stronie tylnej	kobieta	<i>dorosty</i>
330	1 guzik szklany barwy czarnej, zdobiony ornamentem kwiatowym	kobieta	<i>adultus</i>
354	2 guziki z masy perłowej (muszlanu)	kobieta	<i>senilis</i>
362	3 guziki z masy perłowej (muszlanu)	kobieta?	<i>iuvenis</i>

ki antropologiczne do ustalenia płci osoby zmarłej były niejednoznaczne w wymowie. Nie są natomiast rozstrzygające wiek – *maturus* i wzrost osoby zmarłej, która mierzyła 159 cm, co mieściło się w dolnym przedziale wzrostu mężczyzn pochowanych na cmentarzu przy ulicy Młynowej.⁴³

Kolejnym, wymagającym rozstrzygnięcia problemem jest rozbieżność dat. Guziki odkryte w grobach 92 i 152 były noszone przy mundurach Mariampolskiego Pułku Huzarów w latach 1833–1862.⁴⁴ W Białymstoku pułk ten stacjonował dopiero od 1887 r. (Chomik P. 2012, s. 67). Prawdopodobnie zmarły z grobu 152 mógł być żołnierzem tego pułku, któ-

⁴³ Prorównaj: I. Ptaszyńska-Sarosiek, *Analiza antropologiczna ludzkich szczątków kostnych*, w tym tomie.

⁴⁴ <http://www.buttonarium.eu/szczegoly.php?id=90>, dostęp: 2.10.2013 r.

rego ciało, po śmierci, zostało odesłane rodzinie do Białegostoku i pochowane na cmentarzu przy ulicy Młynowej. W przypadku kobiety z grobu 92, wyjaśnienie pochodzenia znalezionych przy jej szczątkach guzików jest niemożliwe.⁴⁵

Odrębną kategorią mosiężnych guzików, odkrytą tylko w grobie 130 ze szczątkami mężczyzny w wieku *senilis*, były płaskie egzemplarze zdobione ornamentem kwiatowym, z uchwytem na stronie tylnej (tablica: 19:1). Z kolei trzy małe, płaskie, mosiężne guziki z kolistym otworem w środku przedzielonym poprzeczką znaleziono w grobie 145B przy szczątkach kobiety w wieku *senilis* (tablica: 20:8).

Guziki płasko-wypukłe, powleczone tkaniną pochodziły z grobów: 71, 243, 254 (tablica: 17:6, 30:1,4). Do tego typu należały zapewne również trzy guziki z grobu 18 (tablica 14:2). Natomiast w grobie 111 odnaleziony został pojedynczy, płasko-wypukły guzik powleczone skórą (tablica: 18:5). Był on częścią odzieży mężczyzny w wieku *adultus*.

Na drugim miejscu pod względem częstotliwości występowania były guziki z masy perłowej (muszlanu), reprezentowane przez 23 egzemplarze trzech typów (tabela 4). Do pierwszego typu należały guziki płaskie, czterodziurkowe, kanelowane na brzegu po stronie zewnętrznej (groby: 8, 12, 84, 354) (fotografia: 7:2, tablica 13:3, 14:1, 18:1, 37:2).⁴⁶ Typ drugi to małe, płaskie, trój- i czterodziurkowe guziki bieleżniane (groby: 12, 32, 207, 226, 242, 362) (tablica: 14:1, 15:2, 27:2, 29:3,4, 37:4). Do trzeciego typu należały wypukłe guziki z wtopionym mosiężnym uszkiem (groby: 10, 19, 354) (tablica: 13:4, 14:5, 37:2).

Guziki kościane były rzadsze. Odnaleziono tylko piętnaście takich egzemplarzy należących do dwóch typów: gładkich i powlekanych tkaniną (tabela 4). Guziki obu typów były płaskie, często czterodziurkowe. Odnaleziono je w grobach: 19, 48, 52, 111 (tablica: 14:3,4, 16:3, 17:3, 18:4).

Najrzadszą kategorię stanowiły guziki z czarnego szkła (tabela 4). W grobach dwóch kobiet w wieku *adultus* (groby: 114, 116) i mężczyzny w tym samym wieku (grób 10), znaleziono egzemplarze o profilowanych brzegach (fotografia: 14:2, tablica: 13:5, 18:6,7). Natomiast w grobie 330, przy szczątkach młodej kobiety natrafiono na guzik z efektownym ornamentem kwiatowym (tablica 36:2).

Poza guzikami, w pojedynczych grobach odnaleziono zostały fragmenty odzieży. Natrafiono na nie w grobach: 14, 18, 38, 56, 113, 159, 167, 193, 202, 275, 337 i 350. Stan zachowania tekstyliów w większości przypadków uniemożliwiał identyfikację rodzaju ubioru. W grobie 38 osoby dorosłej o nieokreślonej płci, był to fragment naszywki lub aplikacji na pagonie (tablica 15:3). Dojrzały mężczyzna (*maturus*) z grobu 113 pochowany został z zawiązaną na szyi apaszką (fotografia: 13:2). Mężczyzna w wieku *adultus* z grobu 145A ubrany został do trumny w skórzane spodnie i taki surdut na jedwabnej podszewce (fotografia 19). Pozostałości skórzanych butów znaleziono w grobach: 36, 167, 225 i 372. Buty męskie wykonane ze skóry były podkuwane żelaznymi podkówkami, na co wskazywało odkrycie takich podków w grobach: 45 i 193 (tablica: 16:2, 26:3).

Osobiste przedmioty kultu były jednym z niewielu elementów kultury materialnej wkładanych oficjalnie do grobów. Na zbadanej wykopaliskowo części cmentarza ewangelickiego przy ulicy Młynowej odkryto je w czterech pochówkach. Kobieta w wieku *senilis*, pochowana w grobie 32, miała umieszczony między warstwami odzieży uszkodzony, mosiężny (?) krzyż (tablica: 15:1). Duży, również uszkodzony, krzyż mosiężny znaleziono przy szczątkach kobiety w wieku *adultus* w grobie 59 (tablica: 17:5). Mały, uszkodzony krzyżyk mosiężny, do zawieszania na szyi, umieszczono w dłoniach małego dziecka (*infans I*) z grobu 274 (fotografia: 41:2, tablica 32:1). Wszystkie wymienione krzyże w momencie składania ich do grobu były niekompletne. Można przypuszczać, że oddanie ich zmarłym było sposobem na godne usunięcie takich przedmiotów ze świata żywych.⁴⁷

Przedmiotem kultu, który nie powinien zostać znaleziony w grobie ewangelika był mały, owalny, srebrny medalion z wyobrażeniem na awersie Matki Boskiej Ostrobramskiej i z przedstawieniem postaci najprawdopodobniej Świętego Kazimierza na rewersie (tablica: 37:3). Medalion ten, zapewne pamiątkę z pielgrzymki do Ostrej Bramy w Wilnie, odnaleziono w grobie 362 kryjącym szczątki młodej kobiety w wieku *iuvēnis*. Jedynym wytłumaczeniem tego faktu wydaje się hipoteza, że w grobie tym pochowana została katoliczka, która zapewne w wyniku zamążpójścia stała się ewangeliczką.

⁴⁵ Nie można też wykluczyć, że sorty mundurów sprzed ćwierć wieku noszone były nadal przez żołnierzy Mariampolskiego Pułku Ułanów stacjonujących w Białymstoku lub też, że guziki starego wzoru były doszywane do nowych mundurów.

⁴⁶ Identyczny guzik został odkryty w grobie 2 na wielowyznaniowym cmentarzu na wzgórzu św. Marii Magdaleny w Białymstoku (Karczewska M., Karczewski M. 2012, ryc. 27).

⁴⁷ Krzyże były przedmiotami kultu grzebanymi wraz ze zmarłymi ewangelikami w XIX i w 1. połowie XX w., co potwierdzają m.in. wyniki wykopalisk archeologicznych przeprowadzonych na starym cmentarzu ewangelickim na Psim Polu we Wrocławiu (Krukiewicz B., Pankiewicz A., Paternoga M. 2010, s. 19, ryc. 8:e, 14).

Osobistymi przedmiotami należącymi do zmarłych były też zapewne grzebienie rogowe. Znalezione je zarówno w grobach kobiet w różnym wieku od młodych do sędziwych (*adultus*, *adultus* / *maturus* i *senilis*) (groby: 47, 145A, 286B, 338) (fotografia: 17:1, tablica: 16:4, 19:4, 34:2, 36:3), jak też młodych mężczyzn w wieku *adultus* (groby: 52, 363) (tablica: 17:2, 38:1) oraz starszego dziecka (*infans II*) z grobu 225 (tablica: 28:8). Grzebienie znalezione przy szczątkach kobiet miały różne formy: prostokątne, jedno- i dwustronne. Grzebień z grobu 286B, zaopatrzony w łukowaty uchwyt, służył do upinania włosów. Grzebienie męskie i grzebień znaleziony przy dziecku, były prostsze w formie, jednostronne. Uszkodzenia widoczne na grzebieniach z grobów: 47, 52, 145, 225, 338 i 363 wskazywały na ich długie używanie. Młody mężczyzna pochowany w grobie 52 mógł mieć grzebień wsunięty za cholewę buta, gdyż znaleziono go pod kością piszczelową.

Do innych przedmiotów osobistych odkrytych w grobach należały: drobne ozdoby, dwie sprzączki do pasa, szklana cygarniczka, binokle oraz proteza zębowa. Pierścione i trzy obrączki, wykonane z mosiądzu, znaleziono w grobach: 151, 167, 222B i 328. Były to formy proste niezdobione, z wyjątkiem pierścionka z grobu 151. Wymieniony pierścione odkryto w grobie kobiety w wieku *maturus* i dziecka *infans II*. Na obrączce wykonanej z płaskiej taśmy umieszczone zostały w rzędzie trzy małe oczka, centralne w kolorze czerwonym i dwa skrajne w kolorze niebieskim (tablica 20:9). Obrączki z grobu dziecka w wieku *infans II* (grób 167) i młodego mężczyzny (?), pochowanego w zbiorowej mogile (grób 222B), miały formę kółka z drutu o przekroju okrągłym (tablica: 22:4, 28:2). Obrączka mężczyzny (?) z grobu 222B była w chwili odkrycia wsunięta na paliczek dłoni, które zmarły miał skrupowane na plecach (fotografia: 35:1). Natomiast obrączka z grobu 328, kryjącego szczątki kobiety w wieku *adultus*, wykonana została z wąskiej, płaskiej taśmy mosiężnej (tablica 36:1).

Przy szczątkach wymienionego wyżej młodego mężczyzny (?) z grobu 222B (mogiły zbiorowej), znaleziono też, wykonaną z mosiądzu, dużą, prostokątną sprzączkę do pasa z potrójnym kolcem (tablica: 28:2). Sądząc z wielkości i formy sprzączki był to element pasa męskiego, co potwierdza płeć zmarłego określona przez antropologa. Identyczna, mosiężna sprzączka do pasa odnaleziona została przy szczątkach pochowanego w tej samej mogile mężczyzny w wieku *maturus* (grób 275) (tablica: 32:2). Obie sprzączki mogły być elementem umundurowania lub typowego stroju męskiego.

Wybitnie osobisty charakter miały: cygarniczka wykonana z żółtego szkła, odnaleziona w grobie mężczyzny w wieku *adultus* (grób 254), binokle w metalowej oprawce z grobu kobiety w wieku *senilis* (grób 262) oraz wykonana z gutaperki lub gumy dolna proteza zębowa, odnaleziona również w grobie kobiety w wieku *senilis* (grób 187) (tablica: 30:3, 31:3, 25:5–7). Zarówno cygarniczka jak i binokle odkryte zostały między kośćmi udowymi zmarłych, czyli pierwotnie ułożono je im na podołku (fotografia: 39). Ponadto, przedmioty te, a także proteza zębowa, z dużym prawdopodobieństwem nie były wyrobami miejscowymi i przybyły do Białegostoku wraz z właścicielami. W protezie zębowej znajdował się otwór na dolną lewą czwórkę, co wskazywało, że w czasie wykonywania protezy kobieta miała ten ząb. Natomiast w chwili śmierci była ona już osoba bezzębną.⁴⁸

W warstwie szarobrazowego piasku zalegającej pod warstwą współczesnego bruku kamiennego oraz w wypełniskach dwóch jam grobowych grobów 86 i 255 odnaleziono zostały trzy dziewiętnastowieczne monety. W grobie 86, ze szczątkami mężczyzny w wieku *maturus/senilis*, natrafiono na dionizkę, zaś w grobie dziecka *infans II* (grób 255) znaleziono monetę o nominale dwie kopiejki (tablica: 18:2, 31:1). Dionizka trafiła do grobu wraz ze zmarłym, najprawdopodobniej w kieszeni jego ubrania, na co wskazywał zachowany na jej powierzchni odcisk tkaniny. Natomiast dwie kopiejki znalazły się w zasypaniu jamy grobowej przypadkowo, wraz z ziemią którą zasypano grób. Najstarsza z monet – trzy grosze polskie z 1830 r. – została znaleziona w jednej z przemieszanych warstw, uformowanych na obszarze cmentarza podczas jego użytkowania lub później, do początku lat 50. XX w. (tablica: 47:4). Wszystkie monety były w złym stanie mennicznym:

Денежка

Miedź. Średnica: 17,2 mm. Rysunek stempla obustronne mocno zatarty. Krążek menniczny uszkodzony przez korozję. Monetę pokrywała złośliwa, jasnozielona korozja z wyraźnie czytelnym odciskiem tkaniny – pierwotnie moneta znajdowała się najprawdopodobniej w kieszeni niezachowanego ubrania, w którym pochowany został zmarły.

Awers: pod koroną monogram Mikołaja I: „HI”.

Rewers: pod koroną napis w trzech wierszach: „[Д] ЕНЕРЖА [А] / 1855 / трети верс затарти. Powinno być: „В. М.” (Варшавская Монета – Moneta Warszawska) Tok gładki.

⁴⁸ Porównaj: M. Karczewska, M. Karczewski, E. Jurzysta, M. Jurzysta, I. Ptaszyńska-Sarosiek, *Katalog grobów*, w tym tomie.

Moneta wybita w ostatnim roku rządów cara Mikołaja I w mennicy warszawskiej. Wielkość emisji: 6380227 szt. (Биткин В. 2000, s. 513).

Dwie kopiejki

Miedź. Średnica 24,2 mm. Rysunek stempla częściowo zatarty. Monetę pokrywała złośliwa, jasnozielona korozja.

Awers: orzeł carski, wokół którego w otoku napis nad orłem: „МЕ?Л?КАЯ РОССІИСКАЯ МОНЕТА”, poniżej: „Д[??]К[????]”

Rewers: centralnie, w wieńcu, umieszczony napis w trzech wierszach: „2 / КОПѢЙКИ / Е. М.”, nad nim w toku napis: „1868 ГОДА”

Tok karbowany maszynowo.

Moneta wybita w czasach cara Aleksandra II, w mennicy w Jekaterinburgu (Екатеринбург). Wielkość emisji: 18200000 szt. (Биткин В. 2000, s. 565).

Trzy grosze polskie

Miedź, trojak odmienionego stempla (z tego stempla także rok 1831). Średnica 25,2 mm. Rysunek stempla miejscami zatarty. Monetę pokrywała złośliwa, jasnozielona korozja.

Awers: orzeł cesarsko-królewski, nad którym wznosi się korona, a pod nim litery – inicjały: F. H. (Fredryk Hunger)

Rewers: napis w czterech wierszach: „3 / GROSZE / POLSKIE / 1830

Otok karbowany maszynowo. Średnica 25,2 mm. Rysunek stempla miejscami zatarty.

Wybita w czasach cara Mikołaja I, w mennicy warszawskiej, na terenie Królestwa Kongresowego (Биткин В. 2000, s. 526–527). Moneta pochodzi z terenu Królestwa Kongresowego, znaleziona poza jego granicą, na terenie Obwodu Białostockiego.

Podobnie jak dwie kopiejki znalezione w grobie 255, również inne przedmioty odkryte w zasypiskach jam grobowych dostały się do nich przypadkowo, wraz z ziemią, którą zasypano groby. Były to najprawdopodobniej śmieci zalegające na powierzchni cmentarza lub zgubione na nim przedmioty. W grobie 97 natrafiono na fragment lica kafla piecowego (tablica: 49:4). Z grobu 131 pochodziła łyżeczka mosiężna bez zachowanej miseczki (tablica: 19:2). W grobie 280, na wysokości mostka mężczyzny w wieku *adultus*, znaleziono uszkodzony szklany korek do karafki z grawerowana górną powierzchnią (tablica: 32:4), natomiast w grobie 290 natrafiono na fragment butelki szklanej.

Zanim powstał cmentarz, jego teren znajdował się poza miejską rogatką suraską, przy drodze do Suraza. Położony tuż pod miastem, służył zapewne jego mieszkańcom do usuwania nieczystości z gospodarstw domowych. Poświadczają to liczne skorupy naczyń oraz fragmenty kości zwierzęcych od-

nalezione w warstwach poza grobami, niekiedy też w ziemi wypełniającej jamy grobowe. Po zamknięciu cmentarza, w okresie międzywojennym, jego teren sąsiedował z Rynkiem Siennym. Otaczała go zabudowa dzielnicy żydowskiej – Chanajek. Sąsiedztwo to skutkowało zaśmiecaniem terenów nekropoli przez okolicznych mieszkańców, handlarzy i kupujących. Wreszcie, po II wojnie światowej, na cmentarzu powstał Rynek Sienny kontynuujący tradycję przedwojennych targów i jarmarków. Handlowano na nim między innymi mięsem i glinianymi naczyniami (Konicka M., Kozłowska A. 2013). Nie można również wykluczyć, że gliniane naczynia przynoszone były na cmentarz przez bliskich pochowanych tam zmarłych. Mogły one służyć do ustawiania kwiatów na grobach lub być wykorzystywane w inny sposób. Niestety, wszystkie fragmenty kości zwierzęcych i naczyń odnalezione zostały w przemieszanych warstwach. W przypadku kości zwierzęcych nie sposób zatem ustalić ich datowania. Możliwość taka istnieje natomiast odnośnie fragmentów naczyń ceramicznych, których kształty i sposób zdobienia zmieniały się na przestrzeni dziejów.

Analiza nawarstwień zalegających powyżej poziomu grobów oraz odkryte w nich fragmenty naczyń glinianych, kafla piecowych i butelek szklanych wskazują, że na początku lat 50. XX wieku, przed wybrukowaniem nawierzchni ówczesnego targowiska, splantowano górną część nawarstwień, wyrównując teren przed pracami brukarskimi. W trakcie badań wykopaliskowych nie natrafiono w górnych partiach jam grobowych na elementy związane z oznaczaniem miejsc pochówku: fundamenty pomników czy kamienne podstawy krzyży żeliwnych, często wykorzystywanych na cmentarzach ewangelickich w XIX w. Zostały one najprawdopodobniej zniszczone w trakcie prac niwelacyjnych. Nekropole założono na terenie zaśmieconym. Znaczna ilość fragmentów ceramiki, kafla i butelek szklanych w warstwach zalegających powyżej jam grobowych w porównaniu z nielicznymi tego typu zabytkami odkrytymi w zasypiskach jam grobowych wskazuje, że grabarze przygotowując mogiłę, rozgarniali wierzchnią, zanieczyszczoną odpadkami warstwę ziemi. W wielokrotnie przekopanych nawarstwieńiach, zalegających powyżej poziomu grobów natrafiono na fragmenty naczyń datowanych przede wszystkim na XVII–XVIII wiek. W przeważającej części były to naczynia wypalone w atmosferze redukcyjnej, siwione, zdobione ornamentem wykonanym krzemieniem (wyświecanie) (tabl. 41:1; 42:3, 4, 44:1, 2; 47:3, 43:1). Naczynia te niejednokrotnie zostały bardzo starannie wykonane i ozdobione, co stawia je w opozycji do masowo produkowanych

siwaków z niestarannie wykonanymi ornamentem w postaci kilku-kilkunastu zygzakowatych linii, często spotykanych w nawarstwieniach historycznych miasta. Drugą grupę pod względem liczebności, stanowią naczynia wypalone w atmosferze utleniającej, pokryte polewą szklaną, głównie po stronie wewnętrznej. Były to przede wszystkim naczynia stołowe – misy (tabl. 41:3; 42:2, 43:3) oraz służące do przenoszenia lub przechowywania płynów (tabl. 43:2).

Do starszych wzorów stylistycznych nawiązywały dzbany wypalone w atmosferze utleniającej, zdobio-

ne na brzuścu ornamentem w postaci wielokrotnych, dookołnych linii rytych (tabl. 42:1). Skład masy ceramicznej oraz ukształtowanie wylewów ustala jednak ich chronologię na XVII–XVIII wiek.

Naczynia kamionkowe były nieliczne. Trzy niezbyt charakterystyczne fragmenty nie pozwalają na podjęcie rozbudowanej analizy. Wydaje się, że mieszczą się w przedziale chronologicznym ustalonym dla ceramiki naczyniowej.

Naczynia szklane to przede wszystkim fragmenty butelek. Wszystkie zostały wykonane ręcznie, techniką wydmuchiwania (tabl. 47:1, 2; 48:1–4, 49:1).

Antropologia fizyczna

Analiza antropologiczna ludzkich szczątków kostnych

Materiał kostny, będący przedmiotem analizy antropologicznej, pochodzi z cmentarza ewangelickiego przy ul. Młynowej w Białymstoku. Są to pochówki szkieletowe.

Ustalenie płci i wieku w chwili śmierci dokonano na podstawie analizy dystynktywnych cech kości czaszki oraz szkieletu postkranialnego (Jakliński A. 1979). Określenie płci jest obarczone większym błędem niż wieku zmarłych, ponieważ nie zawsze cechy odpowiednio męskie lub żeńskie są wyrażone z jednakową siłą. Związane jest to najczęściej z zaburzeniami hormonalnymi (Malinowski A., Strzałko J. 1985). W związku z tym, w niektórych przypadkach, oznaczenia płci u analizowanych osobników posiadają mniejsze prawdopodobieństwo (wynik ze znakiem zapytania). Wiek zmarłych został określony przy pomocy nie tylko podstawowych sześciu kategorii wiekowych: *infans I*, *infans II*, *iuvēnis*, *adultus*, *maturus* i *senilis*, ale również przy pomocy określeń pośrednich, np. *iuvēnis/adultus* (tzn. wiek danego osobnika można było określić, jako znajdującego się na pograniczu dwóch tych kategorii).

Na podstawie stanu uzębienia, kostnienia szwów czaszkowych, pomiarów długości trzonów kości długich określony został wiek osobników w chwili śmierci. Wzrost szacowano, dokonując pomiarów wszystkich dostępnych kości kończyn górnych oraz dolnych i mnożąc je przez współczynniki, podane przez Wacholza.

Z czaszek zostały zdjęte ważniejsze pomiary. Odnotowano też patologie występujące na szkielecie.

Szczegółową analizę antropologiczną utrudniał bardzo często stan zachowania szczątków, który był wynikiem szeregu działań, zachodzących przed włożeniem ciała do grobu oraz długiego okresu przybywania w ziemi. Wszystkie opisywane kości były

w stanie zachowania średnim, natomiast duży stopień uszkodzenia został zaznaczony przy opisach poszczególnych szkieletów.

Wyniki

Stan zachowania materiału osteologicznego

Stopień zachowania tkanki kostnej był różny, dominowały pochówki kompletne, dobrze lub słabo zachowane, ale występowały również kości rozdrobnione i pochówki niekompletne. Przeważająca większość materiału była zachowana słabo, zerodowana i zniszczona mechanicznie *post mortem*. Dość często kości były kruche, łamliwe i poprzierastane korzeniami roślin. Ich barwa była szara lub szaro-żółtawa i szaro-brązowa. Tkanka kostna wykazywała cechy daleko posuniętej dekompozycji. Na kilku czaszkach dziecięcych zachowały się włosy (grób 211, 232, 246).

Liczba osobników

Szczątki pochodziły zarówno z grobów, jak również z warstw wtórnie przemieszanych. W czasie przeprowadzonych badań wykopaliskowych odkryto 378 grobów. Analizą nie objęto materiału kostnego z grobów nr: 13, 40, 41, 46, 66, 70, 83, 97, 99, 106, 122, 133, 140, 143, 144, 146, 160, 162, 170, 179, 191, 195, 205, 227, 244, 249, 256, 257, 263, 288, 295,

299, 305, 306, 313, 318, 322, 339, 340, 341, 348, 360, 364, 365, 369 i 378. W większości z nich szkielety uległy całkowitemu rozkładowi lub znajdowały się w trumnach wyjętych w całości z jam grobowych i przekazanych do powtórnego pochówku. Grób 13 był murowaną kryptą pozostawioną bez eksploracji, gdyż poza jej północno-wschodnim skrajem cały grób znajdował się poza strefą inwestycji. W pozostałych grobach odkryte zostały pojedyncze szkielety. Wyjątek stanowiły pochówki nr 114, 145, 182, 224 A i B, 286 A i B oraz 321 A i B, zawierające szczątki dwóch osób, a także groby: 222 A-G, 224A, 275, 276, 277, 278, 279, 280 i 281 – mogiła zbiorowa ze szczątkami co najmniej 22 osób, rozdzielona podczas eksploracji na odrębne groby (porównaj katalog grobów).

Poza kontekstem jam grobowych, we wtórnie przemieszanych warstwach zostały odnalezione następujące, zachowane w całości i we fragmentach kości ludzkie: czaszki: 63 i szesnaście dziecięcych, szczęki: trzy, żuchwy: 38 i dwie dziecięce, kręgi: 274 i dwa dziecięce, obojczyki: 55 i dwa dziecięce, łopatki: 55 i jedna dziecięca, żebra: 564 i pięć dziecięcych, mostki: jedenaście, kości krzyżowe: dziewiętnaście, kości miednicy: 69 i pięć dziecięcych, kości ramion: 82 i siedemnaście dziecięcych, kości promieniowe: 73 i trzy dziecięce, kości łokciowe: 65 i pięć dziecięcych, kości ręki: 79, kości udowe: 90 i jedenaście dziecięcych, rzepki: dziesięć, kości piszczelowe: 77 i osiem dziecięcych, kości strzałkowe: 51 i dwie dziecięce, kości stopy: 166. Pochodziły one ze szkieletów około 54 osób, w tym ośmiorga dzieci.

Biorąc pod uwagę ilość czaszek, wyodrębnionych z kości luźnych, pochodzących z warstwy przemieszanej oraz brak niektórych czaszek w opisanych grobach (mogły się one znajdować w warstwie przemieszanej), można stwierdzić, że w sumie przebadano szczątki 405 osobników.

Struktura płci

Z grobów objęto analizę 351 osób, w tym 110 mężczyzn, 106 kobiet, zaś w 135 przypadkach nie udało się ustalić płci, przy czym w 110 z powodu młodego wieku.⁴⁹ Zaobserwowano podobną ilość kobiet i mężczyzn, jakkolwiek należy pamiętać, że znaczna ilość szczątków stanowiły te pochodzące od osób o nieustalonej przynależności płciowej.

Struktura wieku

Osobnicy byli w różnym wieku, a mianowicie:

- *infans I* – 75,
- *infans I* / *infans II* – 3,
- *infans II* – 31,
- *infans II* / *iuvenis* – 1,
- *iuvenis* – 21 (11 kobiet, 9 mężczyzn, w 1 przypadku – płeć nieokreślona),
- *iuvenis* / *adultus* – 2 (1 kobieta i 1 mężczyzna),
- *adultus* – 59 (22 kobiety i 37 mężczyzn),
- *adultus* / *maturus* – 2 kobiety,
- *maturus* – 52 (24 kobiety, 28 mężczyzn),
- *maturus* / *senilis* – 8 (4 kobiety i 4 mężczyzn),
- *senilis* – 54 (34 kobiety, 20 mężczyzn),
- wiek nieokreślony, płeć nieokreślona – 24 przypadki,
- wiek nieokreślony – 19 (8 kobiet, 11 mężczyzn).

Zmarli w okresie dzieciństwa (*infans I* i *infans II*) stanowili łącznie 31% całości populacji z badanego cmentarza, co jest znaczącym odsetkiem. Przeważały szczątki młodszych dzieci (*infans I*) – 21% spośród 351 szkieletów. Jedynie 6% stanowiły szkielety osób zmarłych w okresie młodzieńczym (*iuvenis*). Mniej więcej taka sama liczba osób zmarła w wieku dorosłym (*adultus*) – 16,81%, w wieku dojrzałym (*maturus*) – 14,81% oraz w wieku starszym (*senilis*) – 15,38%. W przypadku 43 osób, co stanowi 12,25% badanej populacji, nie udało się określić wieku w chwili śmierci, choć z pewnością zmarli oni powyżej 20–25 roku życia.

Podsumowując, można stwierdzić, że największe natężenie zgonów zaobserwowano wśród dzieci, przede wszystkim w wieku zawierającym się między momentem urodzenia a ukończeniem 7 roku życia (*infans I*), co mogło wynikać z warunków bytowych oraz chorób. Druga kategoria wieku, na którą przypadało największe nasilenie umieralności, to wiek 22–35 lat (*adultus*), 35–55 lat (*maturus*) i powyżej 55–60 lat (*senilis*).

Prześledzono również udział zmarłych kobiet i mężczyzn w poszczególnych kategoriach wiekowych. Analiza natężenia zgonów wśród kobiet i mężczyzn wskazuje na istnienie różnic międzypłciowych. W obu grupach stwierdzono nieco inną strukturę wieku zgonów. Wśród mężczyzn zaobserwowano przewagę zmarłych w wieku *adultus* (34%) nad wszystkimi innymi kategoriami. Sytuacja taka wiąże się z nadumieralnością mężczyzn w wieku *adultus*, czego przyczyną mogły być częstsze zachorowania i wypadki śmiertelne. Wśród kobiet natomiast najliczniej reprezentowana była kategoria *senilis* (32%). Mały odsetek zmarłych mężczyzn w wieku *senilis*

⁴⁹ Charakterystyka struktury płci i wieku, oraz wzrostu i zmian patologicznych dotyczy niewielkiego wycinka populacji pochowanej na cmentarzu ewangelickim przy ul. Młynowej w Białymstoku.

wynikać mógł z niewielkiej dożywalności osób do wieku sędziwego. Należy zaznaczyć, że zgony kobiet w przedziale wieku *maturus* stanowiły podobny odsetek, jak zgony mężczyzn w tej kategorii wiekowej.

Charakterystyka wzrostu

Na materiale kostnym wykonywano pomiary największej długości wszystkich zachowanych kości długich kończyn – ramieniowych, promieniowych, łokciowych, udowych, piszczelowych i strzałkowych – zgodnie z powszechnie przyjętym standardem w badaniach osteometrycznych (Martin R., Saller A. 1957). Dane te posłużyły do wyliczenia przyżyciowej wysokości ciała. Do tego celu wykorzystano współczynniki podane przez Wacholza.

W przebadanej grupie osobników wzrost był zróżnicowany. Analiza wykazała występowanie szczątków osób niskich, średniego wzrostu i wysokich. Wzrost zmarłych mężczyzn wahał się od 150 do 187 cm, natomiast kobiet – od 142 do 173 cm (w niektórych przypadkach podany wzrost jest obarczony błędem z uwagi na małą ilość kompletnych kości długich). Średni wzrost mężczyzn wynosił: 168,5 cm, a kobiet 157,5 cm.

Zrekonstruowany wzrost osób dorosłych z badanego cmentarza, porównano z inną białostocką populacją (tabela 5).

Jak wynika z zestawienia, pod względem wzrostu analizowana społeczność – kobiety, znacząco nie różniły się od innych żyjących wówczas na terenie Białegostoku. W przypadku mężczyzn, wzrost nieco różnił się od wzrostu mężczyzn, którzy byli pochowani na cmentarzu na wzgórzu św. Marii Magdaleny, był niższy o 10 cm.

W badanej społeczności mężczyźni byli wyżsi od kobiet o 11 cm, co wskazuje na mniejszą dysproporcję pomiędzy wzrostem mężczyzn i kobiet w porównaniu z populacją składającą swoich zmarłych na cmentarzu na wzgórzu św. Marii Magdaleny.

Zmiany patologiczne

Zaobserwowano pięć czaszek przepiłowanych (sklepienie oddzielone od podstawy) – groby: 52, 53, 124,

164, 327. Prawdopodobnie zostały one przepiłowane w czasie sekcji zwłok.

Zarówno czaszki męskie, jak i żeńskie były mocno zróżnicowane, długie do wybitnie krótkich, spłaszczone do niezbyt spłaszczonych, niskie do wysokich, o twarzach szerokich do wąskich i licach skrajnie niskich do bardzo wysokich. Czaszki kobiece były nieco bardziej wysklepione od męskich, o nosach szerszych i o twarzach nieco węższych. Cechy te wskazują na duże zróżnicowanie morfologiczne badanej populacji. Wśród dziewiętnastowiecznych ewangelików białostockich musiały więc występować różne typy urody.

Z czaszek zdjęto najważniejsze pomiary (tabela 6). Do rejestracji cech kranioskopowych wykorzystano skale pomiarowe (M-P-W) opracowane przez K. Piaseckiego (Piasecki K. 1992).

Zestawione w tabeli 6 pomiary mogą być w przyszłości wykorzystane do uzyskania szerszych informacji o budowie ciała osobników, a tym samym do wzbogacenia wiedzy o populacji zamieszkującej Białystok.

Na szczątkach kostnych, poddanych analizie antropologicznej, występowały następujące zmiany patologiczne:

- zmiany zwyrodnieniowe kręgosłupa – 29 przypadków (groby: 5, 20, 22, 26, 27, 28, 35, 45, 48, 50, 51, 58, 67, 78, 86, 108, 120, 135, 177, 192, 194, 201, 220, 226, 238, 262, 286B, 338, 359),
- zmiany zniekształcająco-zwyrodnieniowe kręgosłupa – dziewiętnaście przypadków (groby: 3, 16, 23, 32, 36, 60, 69, 90, 93, 115, 125, 130, 132, 141, 159, 168, 248, 337, 358),
- zrost kręgów – sześć przypadków (groby: 6, 125, 196, 286A, 286B, 304),
- zrost rękojeści mostka z obojczykami (grób 61),
- zrost żeber (grób 91),
- zrost kości miednicy z kością krzyżową (grób 67),
- skrzywienie kręgosłupa (grób 286B),
- narośl kostna na kości udowej prawej (grób 58),
- blizna kostna po złamaniu obojczyka (grób 252),
- blizna kostna po złamaniu kości piszczelowej (grób 254),
- blizna kostna po złamaniu kości udowej (kości na złożu wtórnym w obrębie ara H 19),

Tabela 5. Porównanie średniego wzrostu ludności Białegostoku

Cmentarz	Wzrost mężczyzn	Wzrost kobiet	Literatura
Wielowyznaniowy na wzgórzu św. Marii Magdaleny	178,5 cm	153,5 cm	M. Karczewska, M. Karczewski 2012
Ewangelicki przy ul. Młynowej	168,5 cm	157,5 cm	Badania własne

Tabela 6. Pomiary zdjęte z czaszek odkrytych na cmentarzu ewangelickim przy ul. Młynowej w Białymstoku

Nr grobu	Długość czaszki g-op	Szerokość czaszki eu-eu	Wyso-kość czaszki b-ba	Szerokość jarzmowa zy-zy	Wyso-kość całkowita twarzo-czaszki n-gn	Nr grobu	Długość czaszki g-op	Szerokość czaszki eu-eu	Wyso-kość czaszki b-ba	Szerokość jarzmowa zy-zy	Wyso-kość całkowita twarzo-czaszki n-gn
1	15	13	12			78	16	13	13	13	16
3	14	13	13	12	16	80	16	15	13,5	13	17
7	17	14	15	11	17	84	16	15	13	12	17
8				12,5		88	14	11	12	11	
10	17,5	12,5	13	14		89	16	15	13		19
12	17	13				92	16	13	14	12,5	16
15	19	15	12,5	11		93	15	13	11	11,5	15
16	14	13	12		15,5	96	15	13	14	11	18
17	18	16				100	21	16	14,5		
18	14	13	12	12	17	105	17	13			
19	16	15	14	13,5	17	107	17	12,5			
20	15	13,5				108	19	15	15		
21	19	16	14			109	16	12			
23	13	12	12	9,5	13	110	17	12			
27	17	13	11			111	17	14	13		17
28	18	16				112	16	13			
32	16	14	12			113	16	13	13		
33	17	13				114	16	13	13	11,5	15,5
34	17	15	11			115	18	13	15	13	18
35	17	14	14	11,8	17	116	14	13	12	10,5	15
36	17	13	12,5			119	16	14	14		
37	17	14	15	13	19	123	17	15	14	12	16
39	16	14	13	12,5		124	17	13	14		
44	18	13	13			125	16	13,5	13	12	16
45	15	13	13,5	12,5	20	126	17	15			
47	17	15				130	15	17			
48	18	14	15	11,5	16	131	20	14	15		
49	14	12	12	12	17	132	16	13	13		
50	18	15	13			134	15	14	13		
53	17	15				135	20	16	14		
54	15	13	13	12,5	18	142	15	13	13	10	16
55	15	13	12	11	15	147	17	14	15	12,5	17
56	15	13	14	12,5	15,5	151	18	14,5	15		
57	15	14	12	12,5	16	152	17	14,5	15	10,5	18
58	15	12	13			153	14	14	12		
60	18	14	14			157	16	13			
61	15	12	13	12	18	159	17	14	13	11	16
62	15	13	13	10	16	164	19	16			
65	18	13	13	13,5	17	168	16	13			
67	15	13	12	12,5	15	175	16	13,5	12	11	17
69	15	13		11,5	15	178	16	13	13		
71	15	13	12	11,5	14	181	16	13,5			
72	19,5	15	14			185	15	13			
72	15	13	13	12	15	187	19	14	14		
75	17	14	13	12	17	188	15	14	15	12,5	17
76	17	13				189	15	12	11	10,5	16

Tabela 6. cd.

Nr grobu	Długość czaszki g-op	Szerokość czaszki eu-eu	Wysokość czaszki b-ba	Szerokość jarzmowa zy-zy	Wysokość całkowita twarzoczaszki n-gn
190	16	15			
192	15	13			
193	14	12,5	13	12	17
194	16	11,5	11,5	9,5	16
196	15	14	13		
198	15	13			
200	16	14	13	12	16,5
202	16	13	13	12	16
203	15	14	14	14	
206	18	14			
207	15	13,5	14	12,5	16
218	16	13	12	11,5	16
221	18	14	14	12	18
223	16	15	14	13	17
228	19	15	14		
233	14	13	13	10,5	16
234	19	14	14		
242	14	13			
247	17	13	13		
248	20	17	14,5		
250	18	14			
252	17	16	16	16	18
253	17	14	13		
254	18	17	13		
260	17	14	11		
262	16	14	13		
282	16	15	12		
286A				11	16
289	15	12	13		
294	17	14	13		
302	16	13	13		
304	15	13	15	12	18
328	15	12	11		
330	19	15	13,5		
337	20	15	15		
338	16	13	13		
343	15	13	13		
346	17	16	14		
349	18,5	12,5	13	12	16,5
354	16	14	12	10	
358	17	14	14	13	19
363	18	15			
368	18	16	15		
374	17	14			

- próchnica zębów – trzynaście przypadków (groby: 3, 18, 74, 131, 152, 185, 192, 252, 253, 254, 278, 317, 343),
- ubytki w uzębieniu – 77 przypadków (groby: 3, 6, 10, 15, 16, 17, 18, 21, 23, 27, 30, 32, 33, 34, 35, 45, 47, 48, 50, 54, 56, 57, 58, 67, 69, 72, 76, 78, 90, 100, 108, 109, 112, 113, 115, 116, 119, 121, 123, 125, 126, 130, 131, 132, 135, 139, 141, 145A, 164, 165, 168, 174, 177, 178, 185, 187, 188, 190, 192, 194, 196, 203, 213, 217, 226, 228, 230, 238, 252, 253, 269, 276, 279, 280, 282, 286A, 304),
- krzywy zgryz – pięć przypadków (groby: 21, 165, 243, 254, 272).

Znaczna część schorzeń miała związek z postępującymi wraz z wiekiem procesami starczymi. Odnotowane na kościach zmiany chorobowe, dotyczyły w większości osób dojrzałych i starszych (*maturus*, *senilis*). Były one spowodowane postępującymi wraz z wiekiem zmianami zwyrodnieniowymi i zwyrodnieniowo-zniekształcającymi kręgosłupa (Gładkowska-Rzeczycka J., Sokół A. 2005, s. 67–80). Nierzadko proces chorobowy przejawiał się znacznymi deformacjami i zniszczeniem powierzchni stawowych z powstawaniem dużych kostnych wyrostów – osteofitów. Niekiedy obserwowano zeszlifowanie powierzchni stawowych połączeń kości. Typowym zmianom degeneracyjnym i osteofitycznym kręgów, towarzyszyły zniekształcenia, spowodowane nadmiernym obciążeniem kręgosłupa. Zniekształcenia te mogą świadczyć o wykonywaniu ciężkiej pracy przez część analizowanej ludności Białegostoku.

Stwierdzono też zrosty kostne: zrost kręgów w obrębie kręgosłupa – dziesięć przypadków (groby: 6 – zrost trzech łuków kręgowych kręgosłupa lędźwiowego, 48 – zrost kręgów piersiowych, 76 – zrost kręgów piersiowych, 125 – zrost kręgów piersiowych, 145B – zrost kręgów piersiowych, 196 – zrost kręgów piersiowych, 282 – zrost kręgów piersiowych, 286A – zrost kręgów szyjnych, 286B – zrost kręgów piersiowych, 304 – zrost kręgów piersiowych), zrost rąkojści mostka z obojczykami (grób 61) oraz zrost kości miednicy z kością krzyżową (grób 67). Ujawnione zrosty kostne miały zapewne wpływ na ograniczenie ruchomości tych osób. Zrost kręgów miał charakter najprawdopodobniej wrodzony – blok kręgowy polegający na zupełnym lub częściowym nieoddzieleniu się od siebie poszczególnych kręgów. Najprawdopodobniej osobnicy, u których stwierdzono zrost w odcinku piersiowym kręgosłupa, nie wiedzieli o wadzie, ponieważ rzadko daje ona dolegliwości i wykrywana jest przypadkowo.

Zrost rąkojści mostka z obojczykami (grób 61), zrost żeber (grób 91), zrost kości miednicy z kością

Ryc. 12. Cmentarz przy ul. Młynowej w Białymstoku, grób 48. Zrost kręgów piersiowych (fot. M. Karczevska)

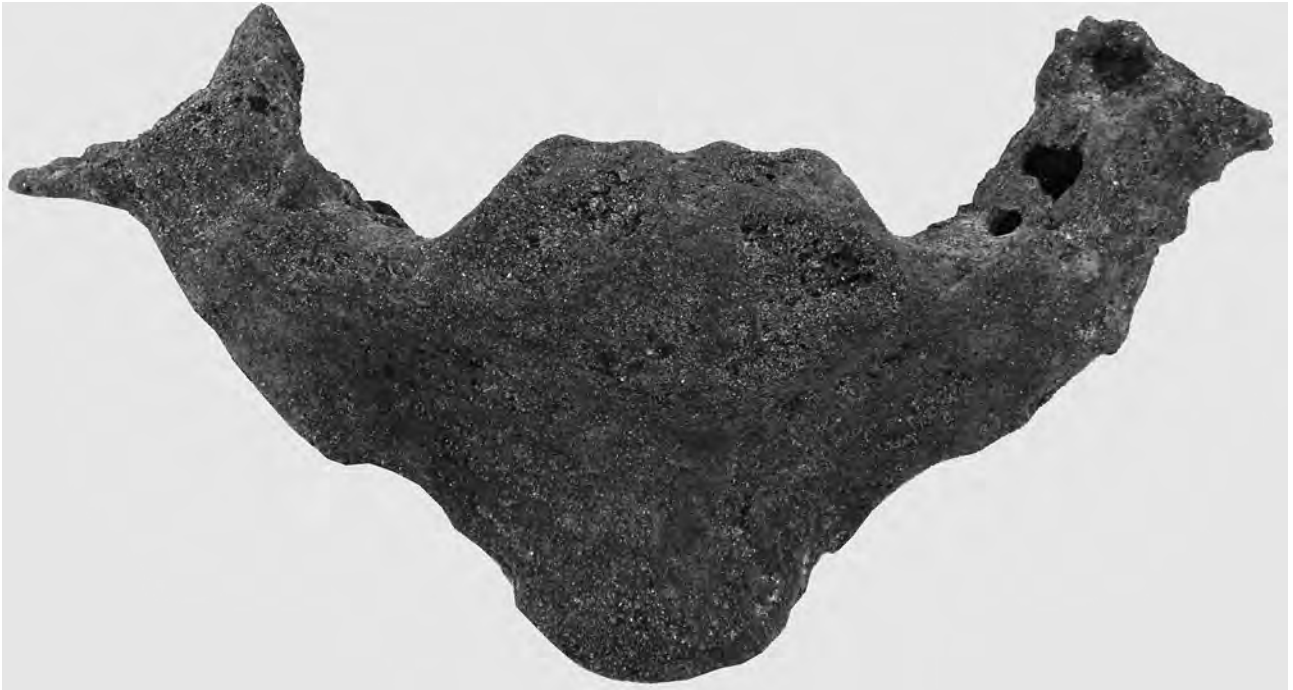
Ryc. 14. Cmentarz przy ul. Młynowej w Białymstoku, grób 196. Zrost kręgów piersiowych (fot. M. Karczevska)

Ryc. 13. Cmentarz przy ul. Młynowej w Białymstoku, grób 76. Zrost kręgów piersiowych (fot. M. Karczevska)

Ryc. 15. Cmentarz przy ul. Młynowej w Białymstoku, grób 286A. Zrost kręgów szyjnych (fot. M. Karczevska)

Ryc. 16. Cmentarz przy ul. Młynowej w Białymstoku, grób 61. Zrost rękojeści mostka z obojczykami (fot. M. Karczevska)

Ryc. 17. Cmentarz przy ul. Młynowej w Białymstoku, grób 91. Zrost żeber (fot. M. Karczevska)

krzyżową mogły mieć tło wrodzone bądź były związane z nieprawidłowym zrostem złamania i mogły ograniczać ruchomość osób z tą patologią.

W jednym przypadku zaobserwowano skrzywienie kręgosłupa (grób 286B), które mogło być wrodzone bądź patologiczne spowodowane pracą w po-

zycji pochylonej, noszeniem ciężarów, złą postawą przy siedzeniu.

Również w pojedynczym przypadku stwierdzono narośl kostną na kości udowej prawej (grób 58), która była wyroślą chrzęstno-kostną, czyli łagodną zmianą kostną pourazową.

Ryc. 18. Cmentarz przy ul. Młynowej w Białymstoku, grób 67. Zrost kości miednicy z kością krzyżową (fot. M. Karczevska)

Ryc. 19. Cmentarz przy ul. Młynowej w Białymstoku, grób 286B. Skrzywienie kręgosłupa i zrost kręgów piersiowych (fot. M. Karczevska)

Ryc. 20. Cmentarz przy ul. Młynowej w Białymstoku, grób 58. Narośl kostna na kości udowej prawej (fot. M. Karczevska)

Ryc. 21. Cmentarz przy ul. Młynowej w Białymstoku, grób 252. Blizna kostna po złamaniu obojczyka (fot. M. Karczevska)

Ryc. 22. Cmentarz przy ul. Młynowej w Białymstoku, grób 254, blizna kostna po złamaniu kości piszczelowej (fot. M. Karczevska)

Ryc. 23. Cmentarz przy ul. Młynowej w Białymstoku, z wtórnie przemieszanej warstwy poza grobami w obrębie ara H19. Blizna kostna po złamaniu kości udowej (fot. M. Karczevska)

W badanym materiale, w kilku przypadkach, czytelne były blizny kostne po dawnych urazach (złamaniach). Dotyczyło to następujących grobów: 252 – blizna kostna po złamaniu obojczyka, 254 – blizna kostna po złamaniu kości piszczelowej oraz kość odkryta poza kontekstem grobowym w przemieszanej warstwie w obrębie ara H19 – blizna kostna po złamaniu kości udowej.

Szczątki kostne osób dorosłych stosunkowo najczęściej nosiły ślady schorzeń narządu żucia. Ich ustalenie i zdiagnozowanie ma istotne znaczenie dla dokładniejszego poznania stanu zdrowia oraz warunków bytowych analizowanej populacji. W materiale z cmentarza przy ul. Młynowej czytelne były głównie zmiany typowe dla wieku dojrzałego i wieku starczego. Zmiany te manifestowały się obniżeniem wyrostów zębodołowych szczęki i żuchwy (starczy

zanik brzegu zębodołowego) i prowadziły do paradontozy oraz utraty zębów (Gładykowska-Rzeczycska 1976; 1989). Zaobserwowano typową dla wieku starczego obliterację, czyli zarastanie zębodołów, związaną z utartą zębów z różnych powodów. Utrata ta mogła być ona spowodowana ropniem, próchnicą lub starciem korony. Wskazuje to na określone nawyki żywieniowe i warunki życia pochowanych na badanym cmentarzu.

Próchnicę zębów ujawniono tylko w trzynastu przypadkach, co może świadczyć o dostatecznej higienie jamy ustnej oraz prawidłowym odżywianiu tych osób, czyli o dobrych warunkach społecznych. Natomiast ubytki w uzębieniu stwierdzono w 77 przypadkach, co z kolei mogło wiązać się z brakiem odpowiedniej higieny jamy ustnej lub opieki stomatologicznej oraz niejednokrotnie z wiekiem.

Krzywy zgryz dotyczył niewielkiej liczby osób. Stwierdzono go tylko w trzynastu przypadkach. Przyczyny tej patologii mogły być wrodzone lub nabyte.

Podsumowanie

Na zbadanym materiale osteologicznym nie zaobserwowano zbyt wielu zmian chorobowych, co może wynikać zarówno z dobrej kondycji populacji, jak też ze średniego stanu zachowania i fragmentaryczności zbioru kostnego.

W przypadku analizowanej populacji, struktura wieku zmarłych i porządek umierania osób dorosłych nie różnią się istotnie od danych współczesnych. Zaobserwowane prawidłowości w nasileniu umieralności w pewnych grupach wiekowych i nieznaczne różnice w umieralności kobiet i mężczyzn wskazują, że przeprowadzone badania mogą dość dokładnie obrazować proces wymierania charakteryzujący lokalną społeczność.

Uzyskane wyniki analizy antropologicznej pozwoliły odtworzyć w pewnym stopniu biostrukturę ludności użytkującej cmentarz przy ul. Młynowej w Białymstoku.

Dziewiętnastowieczni ewangelicy białostoccy na tle innych chrześcijańskich społeczności miasta

Aby uzyskać wiarygodne informacje o statusie społecznym zmarłych mieszkańców Białegostoku wyznania ewangelickiego, na podstawie wieku przeżyciowego i zmiany chorobowych czytelnych na szkieletach, należy porównać cechy tej populacji z analogicznymi cechami innych dziewiętnastowiecznych białostoczan. Porównanie takie jest możliwe dzięki wynikom badań z zakresu antropologii fizycznej, przeprowadzonych przez dr Iwonę Ptaszyńską-Sarosiek. Wykonane analizy objęły zarówno szczątki ludzkie z cmentarza ewangelickiego przy ulicy Młynowej, jak też szkielety odkryte w 2010 r. na wielowyznaniowym cmentarzu na wzgórzu św. Marii Magdaleny w Białymstoku.⁵⁰ Było to miejsce pochówków ludności wyznania katolickiego, unickiego i prawosławnego (Karczewska M., Karczewski M 2012).⁵¹ Na zbadanej, północnej części tego cmentarza odkryto pochówki 390 osób, w tym 180 mężczyzn, 157 kobiet i 53 osób o nieustalonej płci (Ptaszyńska-Sarosiek J. 2012, s. 71).⁵² Wiek prze-

życiowy zmarłych sklasyfikowany został w obrębie sześciu ontogenetycznych faz rozwojowych, czyli faz (etapów) od narodzin przez okres dojrzewania, dorosłości, starzenia się aż do śmierci. Są to fazy:

- *infans I* – odpowiadająca okresowi wczesnego dzieciństwa od narodzin do około 7 roku życia,
- *infans II* – późne dzieciństwo, przypadające od około 7 do około 14 roku życia,
- *iuuenis* – wiek młodzieńczy od około 14 do 18–22 roku życia,
- *adultus* – wiek dorosły od około 18–22 do około 30–35 roku życia,
- *maturus* – wiek dojrzwały od około 30–35 do około 50–55 roku życia,
- *senilis* – wiek starczy od około 60 roku życia (Malinowski A., Bożilow W. 1997, s. 303).

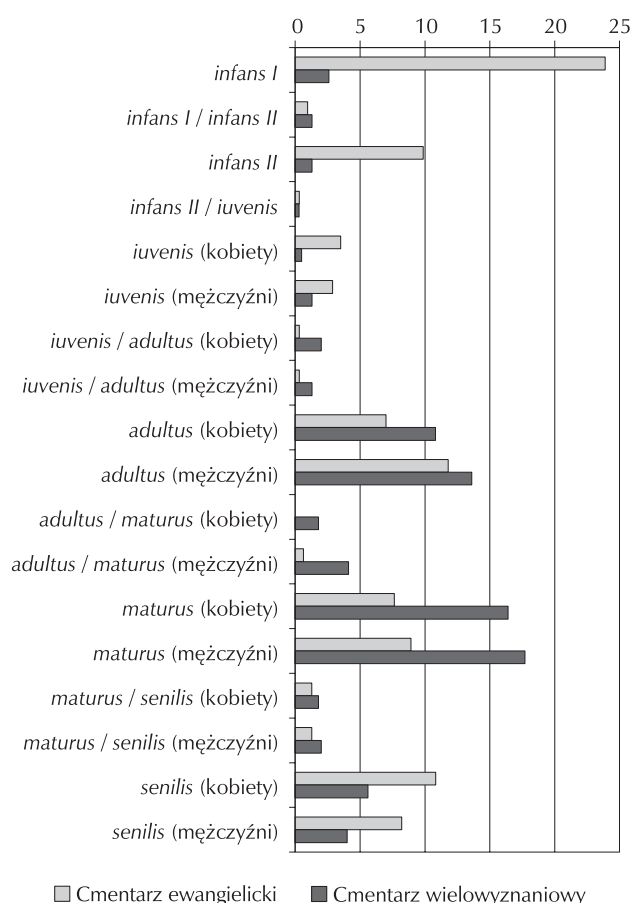
Porównanie wieku przeżyciowego zmarłych pochowanych na zbadanych wykopaliskowo częściach cmentarzy: ewangelickiego przy ulicy Młynowej i wielowyznaniowego na wzgórzu św. Marii Magdaleny, ujawniło kilka istotnych różnic (rycina 24). Pierwszą była bardzo duża śmiertelność dzieci w społeczności ewangelickiej. Ich ilość stanowiła tam 46,5% wszystkich zmarłych, podczas gdy na cmentarzu wielowyznaniowym odsetek ten wynosił zaledwie 5,6%. Tendencja ta utrzymała się w przedziale wiekowym *iuuenis*, chociaż dysproporcje między porównywanymi

⁵⁰ Analiza z zakresu antropologii fizycznej przeprowadzona została na zlecenie kierownika badań wykopaliskowych dr Małgorzaty Karczewskiej i sfinansowana przez Pracownię Badań i Dokumentacji Zabytków. Wszystkie informacje dotyczące wyników analizy antropologicznej szczątków zmarłych z cmentarzy przy ul. Młynowej i na wzgórzu św. Marii Magdaleny w Białymstoku pochodzą z opracowań dr Iwony Ptaszyńskiej-Sarosiek (Ptaszyńska-Sarosiek I. 2012; idem, *Analiza antropologiczna ludzkich szczątków kostnych z cmentarza przy ul. Młynowej w Białymstoku*, w tym tomie).

⁵¹ Niestety brak jest podstaw do przeprowadzenia analogicznych analiz porównawczych z najliczniejszą grupą mieszkańców dziewiętnastowiecznego Białegostoku, tj. z ludnością żydowską.

⁵² Postępowanie takie, z przyczyn wskazanych wyżej, dało zapewne wynik zaniżony w stosunku do rzeczywistej liczebności zbadanej części populacji. Niemniej, zdaniem

autorów, wynik ten obarczony jest mniejszym błędem. Ponadto w cytowanej analizie nie uwzględniono szczątków z siedmiu grobów (groby nr 7, 19, 15, 16, 32, 277, 337). W grobach tych znajdowały się dobrze zachowane trumny, które wyjęto w całości i przekazano do powtórnego pochówku bez badania ich zawartości (Karczewska M., Karczewski M., Ptaszyńska-Sarosiek I., Jurzysta E., Jurzysta M. 2012, s. 106–302).

Ryc. 24. Wiek dzieci oraz wiek i płeć osób dorosłych pochowanych na dwóch dziewiętnastowiecznych cmentarzach w Białymstoku: cmentarzu ewangelickim przy ulicy Młynowej i cmentarzu wielowyznaniowym na wzgórzu św. Marii Magdaleny w świetle wyników analizy antropologicznej

Szkielety dzieci: *infans I*, *infans II* nie posiadają cech dystyngujących umożliwiających określenie płci. W przypadku szkieletów osób w wieku młodzieńczym (*iuvenis*) określenia takie są niepewne i odrzucane przez część antropologów lub, jak w przypadku wykorzystanych w tabeli informacji źródłowych, opatrywane „?”. W części zestawienia dotyczącej cmentarza ewangelickiego pod dzisiejszym Rynkiem Siennym nie zostały uwzględnione szczątki siedmiu kobiet i sześciu mężczyzn o nieokreślonym bliżej wieku oraz szczątki 24 osób o nieokreślonym wieku i płci (porównaj: Ptasińska-Sarosiak I., *Analiza antropologiczna szczątków kostnych ...*, w tym tomie).

mi populacjami były mniejsze. Spośród osób w wieku dorosłym (*adultus*) i dojrzałym (*matus*) zgonu następowały znacznie częściej w populacji grzebiącej zmarłych na wzgórzu św. Marii Magdaleny. Większa śmiertelność dotyczyła tam przede wszystkim kobiet, która wynosiła odpowiednio: 10,8% (*adultus*) i 16,4% (*matus*) całej populacji. Natomiast na cmentarzu ewangelickim nie odkryto ani jednego pochówku kobiety w wieku *adultus* lub *matus*. Dane antropologiczne dotyczące męskiej części porówny-

wanych populacji w wymienionych przedziałach wiekowych wskazują, że zgonu mężczyzn pochowanych na wzgórzu św. Marii Magdaleny następowały dwa razy częściej niż w społeczności ewangelickiej. Co więcej, w przedziałach wiekowych *adultus* i *matus* zmarło ponad 64% całej populacji pochowanych na tym cmentarzu. Liczba zgonów w ostatniej grupie wiekowej wskazuje, że sześćdziesiąty rok życia przekraczało ponad trzykrotnie więcej kobiet i mężczyzn ze społeczności ewangelickiej.

Istotne różnice wskazane na podstawie porównania wieku przeżyłowego zmarłych pochowanych na obu cmentarzach są niemożliwe do jednoznacznego wyjaśnienia. Duża śmiertelność dzieci, czytelna na cmentarzu ewangelickim przy ulicy Młynowej znajduje potwierdzenie w zapisach w księgach zgonów parafii ewangelicko-augsburskiej w Białymstoku (Karczewska M. 2013 w druku). Księgi te wskazują również na przyczynę tych zgonów. Obok martwych urodzeń i śmierci niemowlęcej, wymieniają między innymi szkarlatynę (*ibidem*). W związku z tym wyjaśnienia wymaga mała liczba grobów dziecięcych odkrytych na wzgórzu św. Marii Magdaleny. Mało prawdopodobna wydaje się znacznie mniejsza śmiertelność dzieci w populacji grzebiącej tu zmarłych. Pochówki dziecięce znajdowały się na tym cmentarzu wśród grobów osób dorosłych. Wyjaśnieniem nie może być również całkowity rozkład szczątków dziecięcych. Przeczą temu wyniki badań wykopaliskowych. Pomimo znacznie większej delikatności, w zbadanych grobach, zachowały się nawet szkielety niemowląt. Nie odnaleziono też dużej liczby małych jam grobowych bez zachowanych szczątków ludzkich. W odróżnieniu od cmentarza na wzgórzu św. Marii Magdaleny, na cmentarzu przy ulicy Młynowej groby dziecięce zostały odkryte zarówno wśród grobów osób dorosłych, jak też w wydzielonej, północno-zachodniej części cmentarza. Istnienie tzw. anielskich górek na cmentarzach różnych konfesji chrześcijańskich na obszarze Polski północno-wschodniej potwierdzają liczne przykłady zachowanych tu cmentarzy historycznych.⁵³ Najprawdopodobniej również na wzgórzu św. Marii Magdaleny było wydzielone takie miejsce lub miejsca, jednak znajdowało się ono poza strefą badań wykopaliskowych.

Mniejsza ilość grobów kobiet w wieku *adultus* i *matus* w zbadanej wykopaliskowo strefie cmentarza przy ulicy Młynowej i duża liczba takich pochówków odkryta na wzgórzu św. Marii Magdaleny może odzwierciedlać różnice w dostępie do opieki medycz-

⁵³ Obserwacje własne autorów poczynione podczas prac terenowych związanych z wykonywaniem dokumentacji ewidencyjnej tych cmentarzy.

nej, w tym do pomocy wykwalifikowanych akuserek. Jedną z przyczyn dużej śmiertelności młodych kobiet i kobiet w średnim wieku mogły być powikłania okołoporodowe. Potwierdzeniem lepszych warunków bytowych i większego dostępu do opieki medycznej członków społeczności ewangelickiej jest też znacznie mniejsza śmiertelność mężczyzn w wieku *adultus* i *maturus* oraz znacząco większa dożywalność wieku *senilis* wśród osób obu płci. Zapisy w księgach zgonów parafii ewangelicko-augsburskiej w Białymstoku wskazują, że niektórzy przedstawiciele społeczności ewangelickiej dożywali sędziwego wieku 90, a nawet 108 lat (ibidem).

Podane w księgach zgonów wiek i płeć zmarłych (Karczeńska M. 2013 w druku) umożliwiają porównanie struktury wymieralności białostockich ewangelików czytelnej w świetle wyników analizy antropologicznej i źródeł historycznych.⁵⁴ Należy przy tym pamiętać, że w przypadku obu kategorii źródeł dysponujemy jedynie ich wycinkiem, który nie musi być reprezentatywny dla całej historii cmentarza przy ulicy Młynowej. Ponadto, porównywane źródła różnią się znacznie pod względem liczebności zmarłych. W przypadku analizy antropologicznej są to informacje dotyczące 245 osób, zaś na podstawie ksiąg zmarłych dysponujemy danymi o 1391 osobach zmarłych w latach 1870–1885 (ibidem).⁵⁵ Kolejną przyczyną, która może mieć wpływ na wyniki porównania są

różnice w sposobie ustalania wieku i płci zmarłych. Dane antropologiczne odnoszą się do czytelnych na szkieletach cech związanych z rozwojem osobniczym (wiekiem) i płcią. Cechy te wyrażone są zazwyczaj z różną siłą i mogą prowadzić do błędnych ustaleń w przypadkach zbyt szybkiego lub opóźnionego dojrzewania, a także mężczyzn o delikatnej budowie kośćca i kobiet o masywnych szkieletach. Wpływ na ich czytelność miał też często zły stan zachowania szkieletu. Wiek osób dorosłych zapisany został w księgach zmarłych przeważnie z dokładnością do jednego dnia, a w przypadku noworodków, nawet godzin i minut. Określenia płci w księgach, oprócz martwych urodzeń, dotyczyły nawet noworodków, którym nadawano imiona (ibidem). W celu uzyskania porównywalności danych konieczne było przyporządkowanie wieku zmarłych zapisanego w księgach zgonów do kolejnych etapów rozwojowych (rycina 25). Ze względu na wyraźnie zarysowane w tych księgach granice między zgonami dzieci w ciągu pierwszego roku życia i dzieci w wieku powyżej siedmiu lat oraz starszych dzieci i młodzieży powyżej czternastego roku życia zrezygnowano z wydzielania kategorii *infans I/infans II* i *infans II/iuvenis*. Takie postępowanie wymusiło ujęcie sumaryczne danych antropologicznych dotyczących kategorii: *infans I* i *infans I/infans II* oraz *infans II* i *infans II/iuvenis*. Natomiast w przypadku wydzielonych podczas analizy antropologicznej kategorii przejściowych między osobami dorosłymi, dojrzałymi i starymi przyjęto następujące przedziały wiekowe: *iuvenis/adultus* – 19–22 lata, *adultus/maturus* – 31–35 lat, *maturus/senilis* – 51–59 lat.⁵⁶

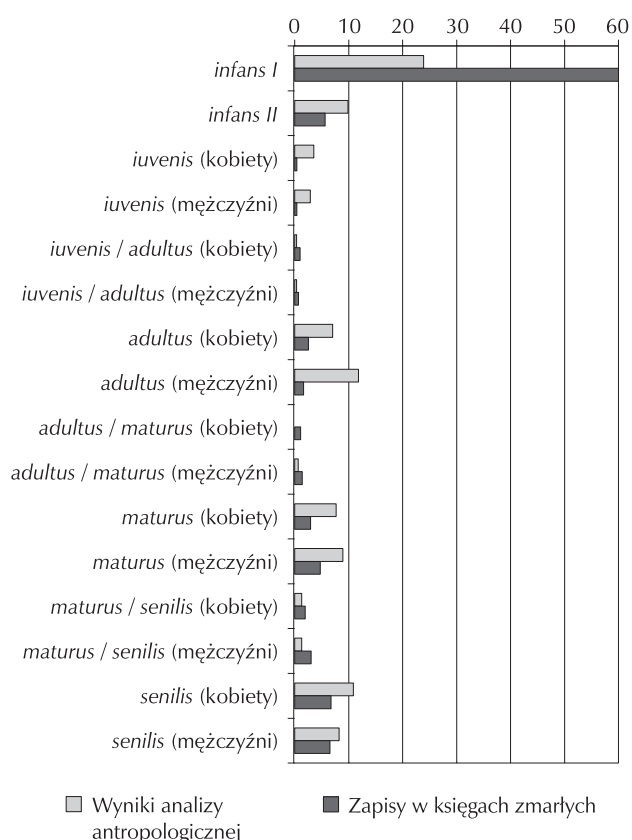
Porównanie struktury wymieralności białostockich ewangelików, czytelnej w świetle wyników analizy antropologicznej i źródeł historycznych potwierdza wskazane wcześniej istotne różnice między populacjami grzebiącymi zmarłych na cmentarzu przy ulicy Młynowej i na wzgórzu św. Marii Magdaleny (ryciny 24–25). Niemniej, przy potwierdzeniu ogólnej tendencji w strukturze wymieralności białostockich ewangelików, między zapisami w księgach zmarłych i wynikami analizy antropologicznej czytelne są też istotne różnice.

Pierwsza, najwyraźniejsza, dotyczy znacznie wyższej ilości zgonów małych dzieci odnotowanej w księgach (rycina 25). Kategoria ta obejmowała przede wszystkim martwe urodzenia oraz dzieci, które nie przeżyły pierwszego oraz drugiego i trzeciego roku życia. Charakterystyczne jest przy tym, że dużej śmiertelności noworodków nie towarzyszyła

⁵⁴ Zapisy w księgach zgonów dotyczą okresu największej świetności białostockiej gminy ewangelicko-augsburskiej, przypadającej na lata 70.–90. XIX w. (Bielawska A. b.d., s. 3; Kukor M. 2003, s. 22). Jednakże, od 1885 r. zmarli grzebani byli na dwóch cmentarzach: starym – przy ulicy Młynowej i nowoutworzonym, przy dzisiejszej ulicy Wasilkowskiej. Na nowym cmentarzu jako pierwszy, w dniu 27 maja 1885 r., pogrzebany został August Weber (Tomecka B., Szczygieł-Rogowska J. 2008, s. 23). Zapisy w księgach zgonów nie podają miejsca pochówku. W związku z tym, brak było podstaw do wydzielania z ogólnego spisu zmarłych po 27 maja 1885 r. pogrzebanych na cmentarzu przy ulicy Młynowej. Dlatego też, w zestawieniu danych antropologicznych z zapisami w księgach zmarłych uwzględniono jedynie osoby zmarłe przed 27 maja 1885 r. Należy podkreślić, iż zmarli po tej dacie, zapisani w zachowanych księgach, liczyli 798 osób z ogólnej liczby 2189, czyli ponad 36% wszystkich zmarłych.

⁵⁵ W przypadku danych antropologicznych, liczba osób dorosłych o ustalonej płci i dzieci jest mniejsza od liczby grobów odkrytych na zbadanej wykopaliskowo części cmentarza i wynosi 245. Różnica ta wynika z nieuwzględnienia grobów bez zachowanych szczątków ludzkich i grobów osób dorosłych o nieustalonej płci. Na podstawie zapisów w księgach zgonów parafii ewangelicko-augsburskiej w Białymstoku z lat 1870–1885, uwzględniono w porównaniu 1391 osób. Księgi te zawierają o dziesięć wpisów więcej niż wymieniona ilość. W jednym przypadku są to dwa wpisy dotyczące jednego zmarłego: Alexandra Iwana von Hohenaslengerg-Wiegandt, w pozostałych dziewięciu – osób przy których nie została podana liczba przeżytych lat (wiek zmarłego) (Karczeńska M. 2013 w druku).

⁵⁶ Przyjęte przedziały wiekowe odpowiadają wartościom granicznym między poszczególnymi okresami rozwoju osobniczego.

Ryc. 25. Wiek dzieci oraz wiek i płeć osób dorosłych pochowanych na cmentarzu ewangelickim przy ulicy Młynowej w świetle wyników analizy antropologicznej i zapisów w księgach zmarłych z lat 1870–1891

wysoka śmiertelność matek (ibidem), co zostało już wskazane na podstawie porównania wyników analiz antropologicznych szczątków ludzkich z cmentarza przy ulicy Młynowej i na wzgórzu św. Marii Magdaleny. Decydujące znaczenie miała tu zapewne opieka medyczna w czasie porodu i położu. Odosobnionym przypadkiem było odkrycie na cmentarzu ewangelickim grobu 114 kryjącego najprawdopodobniej szczątki matki i noworodka – młodej kobiety (*adultus*) i dziecka (*infans I*).

Wyjaśnienia wymaga czytelna w zapisach źródłowych wyraźna przewaga zgonów dzieci, które stanowiły 64,7% liczby wszystkich zmarłych zapisanych w księgach z lat 1870–1891 (ibidem). Odsetek ten nie znalazł pełnego potwierdzenia w liczbie grobów dziecięcych odkrytych podczas badań wykopaliskowych. Ich liczebność odzwierciedlała wprawdzie dużą wymieralność dzieci i wynosiła 46,5% całej analizowanej populacji. Jednakże, szczególnie w przypadku małych dzieci, różnica między wymową danych antropologicznych i zapisami w księgach zmarłych była niemal dwukrotna i wynosiła 31,8% do 59,8%.

Pochówki dziecięce znajdowały się na zbadanej części cmentarza zarówno wśród grobów osób dorosłych, w kwaterach rodzinnych, jak też w wydzielonej części cmentarza, w jego północno-zachodnim narożniku. Dobrze czytelna stratygrafia cmentarza wyklucza możliwość przeoczenia wyodrębnionych grobów małych dzieci podczas badań wykopaliskowych. Opisana dysproporcja między zapisami w księgach zgonów parafii ewangelicko-augsburskiej w Białymstoku i wynikami analizy antropologicznej szczątków ludzkich z cmentarza ewangelickiego przy ulicy Młynowej jest ważną przesłanką do analizy wiarygodności wyników badań archeologicznych cmentarzy historycznych jako źródła do studiów nad dynamiką populacji społeczności czasów historycznych.

Pozostałe różnice w strukturze wymieralności dziewiętnastowiecznych ewangelików białostockich, wynikające z porównania wyników analizy antropologicznej i zapisów w księgach zgonów, mogą być skutkiem wielu wskazanych wyżej przyczyn. Poza samym sposobem porównania danych, ich źródeł należy upatrywać w dynamicznym rozwoju tej społeczności, szczególnie w drugiej połowie XIX w. Między 1857 i 1895 rokiem liczebność tej populacji wzrosła ponad pięciokrotnie, z około 700 do około 3600 osób.⁵⁷ Przyrost ten był spowodowany przede wszystkim napływem do Białegostoku nowych mieszkańców wyznania ewangelickiego, z różnych części Niemiec (ibidem). Przyjmując, że znaczna część grobów odkrytych podczas badań wykopaliskowych pochodziła z okresu poprzedzającego o jedną – dwie dekady okres którego dotyczą księgi zgonów, tj. z końca pierwszej połowy XIX w. i dwóch pierwszych dziesięcioleci drugiej połowy tego stulecia, struktura wymieralności odtworzona na podstawie analizy antropologicznej może odzwierciedlać początkowy etap lub okres poprzedzający gwałtowny przyrost liczby białostockich ewangelików.⁵⁸

Szczątki części zmarłych odkrytych na obu dziewiętnastowiecznych cmentarzach: ewangelickim przy ul. Młynowej i wielowyznaniowym na wzgórzu św. Marii Magdaleny nosiły ślady zmian patologicz-

⁵⁷ Porównaj dane zawarte w tabeli 1 w rozdziale: Dzieje cmentarza ewangelickiego przy ulicy Młynowej w Białymstoku w świetle źródeł i opracowań historycznych.

⁵⁸ Pewną przesłanką do uznania słuszności hipotezy o datowaniu przynajmniej części zbadanych wykopaliskowo grobów na koniec pierwszej połowy XIX i początek drugiej połowy tego stulecia są daty wybite mosiężnymi nitami na wiekach dwunastu trumien i data wytykrowana na krypcie – grób 182: grób 3 – 1859 r., grób 167 – 1876 r., grób 182 – 1850 r., grób 192 – 1863 r., grób 211 – 1853 r., grób 212 – 1851 r., grób 232 – 1848 r., grób 242 – 1872 r., grób 246 – 1848 r., grób 265 – 1856 r., grób 285 – 1850 r., grób 286B – 1869 r., grób 224 – 1852 r.

Tabela 7. Zmiany patologiczne zaobserwowane na szczątkach zmarłych z cmentarzy ewangelickiego przy ulicy Młynowej i wielowyznaniowego na wzgórzu św. Marii Magdaleny*

Patologia / rodzaj schorzenia	Cmentarz ewangelicki przy ul. Młynowej			Cmentarz wielowyznaniowy na wzgórzu św. Marii Magdaleny		
	Liczba przypadków (n) i % populacji (p), populacji kobiet (pk), populacji mężczyzn (pm)			Liczba przypadków (n) i % populacji (p), populacji kobiet (pk), populacji mężczyzn (pm)		
	Kobiety	Mężczyźni	Płeć nieustalona	Kobiety	Mężczyźni	Płeć nieustalona
Zmiany zwyrodnieniowe kręgosłupa	n:15, pk:31,2%	n:11, pm:13,2%	n:1, p:0,4%	n:8, pk:5,0%	n:8, pm:4,4%	–
Zmiany zniekształcająco-zwyrodnieniowe kręgosłupa	n:11, pk:22,9%	n:8, pm:9,6%	–	n:21, pk:13,4%	n:14, pm:7,8%	–
Skrzywienie kręgosłupa	–	n:1, pm:1,2%	–	–	–	–
Zrost kręgów odcinka szyjnego	–	n:1, pm:1,2%	–	n:2, pk:1,3%	n:1, pm:0,5%	–
Zrost kręgów odcinka piersiowego	n:4, pk:8,3%	n:1, pm:1,2%	–	n:1, pk:0,7%	n:3, pm:1,7%	–
Zrost kręgów odcinka piersiowego i lędźwiowego	–	n:1, pm:1,2%	–	n:1, pk:0,6%	–	–
Zrost kręgów odcinka lędźwiowego	–	–	–	n:1, pk:0,6%	–	–
Zrost rękojeści mostka z obojczykami	–	n:1, pm:1,2%	–	–	–	–
Zrost żeber	–	–	n:1, p:0,4%	–	–	–
Zrost paliczków ręki	–	–	–	–	n:1, pm:0,5%	–
Zrost kości miednicy z kością krzyżową	–	n:1	–	–	n:1, pm:0,5%	–
Zrost kości udowej z kością miednicy	–	–	–	n:1, pk:0,6%	–	–
Zrost kości udowej z piszczelową	–	–	–	–	n:1, pm:0,5%	–
Zniekształcenie kości udowej	–	–	–	–	n:1, pm:0,5%	–
Zniekształcenie kości promieniowej	–	–	–	n:2, pk:1,3%	–	–
Zniekształcenie kości strzałkowej	–	–	–	–	n:2, pm:1,1%	–
Asymetria obojczyków	–	–	–	–	n:2, pm:1,1%	n:1, p:0,2%
Wgłębienie kości czaszki	–	–	–	n:1, pk:0,6%	–	–
Zniekształcenie sklepienia czaszki	–	–	–	n:1, pk:0,6%	–	–
Zmiany pozapalne lub pogruchłe w kości piszczelowej	–	–	–	n:1, pk:0,6%	–	–
Narośl kostna na kości udowej	n:1, pk:2,0%	–	–	–	–	–
Narośl kostna na kości piszczelowej	–	–	–	–	–	n:1, p:0,2%

* Odsetek kobiet, mężczyzn i osób o nieokreślonej płci w tabelach 7–9 został ustalony w odniesieniu do ogólnej ilości osób pochowanych w grobach na obu cmentarzach. Ze względu na częste uszkodzenia grobów i niekompletność zachowanych w nich szkieletów, z ogólnej liczebności populacji wyłączono liczbę osób ustaloną na podstawie szczątków ludzkich zalegających na złożu wtórnym, poza grobami. Zabieg ten miał na celu wyeliminowanie błędu znacznego zawyżenia liczebności populacji, wynikającego z możliwości dwukrotnego zliczenia zmarłych, których szczątki znajdowały się częściowo w jamach grobowych i częściowo poza tymi jamami, na złożu wtórnym.

nych. Z perspektywy badań nad statusem społecznym ważne są te zmiany, które powstały w wyniku określonych warunków życia, w tym obciążenia pracą i brakiem lub ograniczonym dostępem do opieki medycznej. Należały do nich: zmiany zwyrodnieniowe i zwyrodnieniowo-zniekształceniowe spowodowane nadmiernym obciążeniem kręgosłupa i obojczyków, część zrostów kostnych ograniczających możliwości ruchowe, zniekształcenia kości wywołane zmianami chorobowymi, w tym krzywicą, stanami zapalnymi i gruźlicą, nieprawidłowo zaleczone złamania oraz próchnica i ubytki w uzębieniu.

Na obu porównywanych dziewiętnastowiecznych cmentarzach Białegostoku zostały odkryte pojedyncze groby w których kalota zmarłego została oddzielona (odpiłowana) pośmiertnie od pozostałej części czaszki.⁵⁹ Na cmentarzu przy ulicy Młynowej odkryto pięć takich grobów, zaś na wzgórzu św. Marii Magdaleny – dwanaście. Pośmiertne otwarcie czaszki było związane najprawdopodobniej z badaniami w ramach sekcji zwłok. Ślad tych badań nosiło siedem czaszek mężczyzn w wieku *adultus*, trzech w wieku *maturus* i jedna mężczyzny w wieku *maturus/senilis*. Dwunasta czaszka z tego cmentarza pochodziła ze szkieletu najprawdopodobniej nastoletniej osoby (*iuvenis*) o nieokreślonej płci. Czaszki z oddzieloną kalotą z cmentarza przy ulicy Młynowej odkryto również w grobach mężczyzn, jednego w wieku *adultus* i czterech w wieku *maturus*. W strukturze wieku przeżyciowego osób, których czaszki zostały otwarte podczas sekcji zwłok, pochowanych na obu porównywanych cmentarzach, czytelne jest odwrócenie proporcji. W przypadku cmentarza na wzgórzu św. Marii Magdaleny byli to w wyraźnej przewadze młodzi mężczyźni w wieku do 30–35 lat, podczas gdy na cmentarzu przy ulicy Młynowej, poza jednym przypadkiem, wiek tych mężczyzn w chwili śmierci mieścił się w przedziale od około 30–35 do około 50–55 lat (*maturus*). Jednoznaczna interpretacja tego faktu jest niemożliwa. Niemniej, fakt odnalezienia w części grobów kryjących pochówki mężczyzn z oddzielonymi kalotami czaszek, z cmentarza na wzgórzu św. Marii Magdaleny, fragmentów sukna i guzików od mundurów wojskowych (Karczewska M., Karczewski M. 2012, s. 49–50; Chomik P. 2012,

s. 67), stwarza przesłankę do wysunięcia hipotezy, iż również w analogicznych grobach na cmentarzu przy ulicy Młynowej spoczywali żołnierze. Różnica wieku wskazywałaby wówczas na długość służby wojskowej, a co za tym idzie prawdopodobniej także na wyższą szarżę w armii rosyjskiej zmarłych pochowanych na ostatnim z wymienionych cmentarzy.

Zmiany zwyrodnieniowe i zniekształcająco-zwyrodnieniowe kręgosłupa dotyczyły niewielkiego odsetka populacji pochowanych na obu cmentarzach (tabela 7). Przy tym zaobserwowano ich niemal trzykrotnie więcej u kobiet i niemal dwukrotnie więcej u mężczyzn pochowanych na cmentarzu przy ulicy Młynowej. Natomiast zmiany zniekształcająco-zwyrodnieniowe obserwowane były nieco częściej u kobiet i mężczyzn pochowanych na wzgórzu św. Marii Magdaleny.

Zmiany zwyrodnieniowe i zniekształcająco-zwyrodnieniowe kręgosłupa dotyczyły w obu porównywanych populacjach przede wszystkim osób w średnim wieku i starych (tabela 8). Współcześnie, zmiany te pojawiają się najczęściej na odcinkach lędźwiowym i szyjnym kręgosłupa i są zarówno skutkiem przyczyn wrodzonych lub dziedzicznych, jak też rezultatem przeciążenia lub urazu (Gumułka W. S., Rewerski W., 1995, s. 1607–16–8). Analiza antropologiczna szczątków ludzkich ujawniła jedynie ślady tych zmian nie wskazując na ich przyczyny. Przynajmniej w części przypadków mogły one być rezultatem nadmiernych przeciążeń kręgosłupa, związanych z wykonywaną pracą.⁶⁰ W porównywanych populacjach zmiany zwyrodnieniowe kręgosłupa notowane były nieco częściej u osób pochowanych na cmentarzu przy ulicy Młynowej (tabela 8). Odwrotna tendencja dotyczyła zmian zniekształcająco-zwyrodnieniowych. Ich pojedyncze przypadki stwierdzone zostały wyłącznie u kobiet w przeżyciowym wieku *iuvenis/adultus* i *adultus* oraz u kobiet i mężczyzn w wieku *maturus* i *maturus/senilis*, pochowanych na cmentarzu na wzgórzu św. Marii Magdaleny. Zmiany te odnotowano również u zmarłych w wieku *senilis* z obu cmentarzy, przy czym ich odsetek był większy na cmentarzu przy ulicy Młynowej (tabela 8).

Zmiany zwyrodnieniowe i zniekształcająco-zwyrodnieniowe ujawnione na szkieletach z cmentarzy przy ulicy Młynowej i na wzgórzu św. Marii Magdaleny mogą świadczyć, w sposób pośredni, o nadmiernym obciążeniu pracą, przynajmniej niewielkiej części przedstawicieli obu porównywanych popu-

⁵⁹ Ślady pośmiertnego otwierania czaszek zmarłych stwierdzono w grobach: 52, 53, 124, 164 i 327 na cmentarzu przy ul. Młynowej oraz w grobach: 75, 82, 100, 103, 126, 127, 163, 167, 170, 172, 239, 244 i 381 na cmentarzu na wzgórzu św. Marii Magdaleny. Brak opracowań dotyczących historii medycyny w dziewiętnastowiecznym Białymstoku, w tym przeprowadzanych wówczas sekcji zwłok, uniemożliwia ustalenie, w jakich przypadkach badania takie były przeprowadzane.

⁶⁰ U mężczyzny w wieku *senilis* pochowanego w grobie 1 na wzgórzu św. Marii Magdaleny zmiany zwyrodnieniowe kręgosłupa spowodowane były najprawdopodobniej asymetrią kończyn dolnych.

Tabela 8. Zmiany zwyrodnieniowe i zniekształcająco-zwyrodnieniowe kręgosłupa zaobserwowane na szczątkach zmarłych w poszczególnych grupach wiekowych z cmentarzy: ewangelickiego przy ulicy Młynowej i wielowyznaniowego na wzgórzu św. Marii Magdaleny

Wiek przeżyciowy	Cmentarz ewangelicki przy ul. Młynowej		Cmentarz wielowyznaniowy na wzgórzu św. Marii magdaleny	
	Liczba przypadków (n) i % populacji kobiet/mężczyzn (pk/pm)		Liczba przypadków (n) i % populacji kobiet/mężczyzn (pk/pm)	
	Kobiety	Mężczyźni	Kobiety	Mężczyźni
Zmiany zwyrodnieniowe kręgosłupa				
<i>Adultus/maturus</i>	n:1, pk:2%	–	–	–
<i>Maturus</i>	n:2, pk:4,1%	n:3, pm: 3,6%	n:4, pk:2,5%	n:6, pm:3,3%
<i>Maturus/senilis</i>	n:4, pk:8,6%	n:3, pm:3,6%	n:1, pk:0,6%	–
<i>Senilis</i>	n:12, pk:25%	n:5, pm:6%	n:3, pk:1,9%	n:2, pm:1,1%
Zmiany zniekształcająco-zwyrodnieniowe kręgosłupa				
<i>Iuvenis/adultus</i>	–	–	n:1, pk:0,6%	–
<i>Adultus</i>	–	–	n:1, pk: 0,6%	–
<i>Maturus</i>	n:1, pk:2%	–	n:3, pk:1,9%	n:2, pm:1,1%
<i>Maturus/senilis</i>	–	–	n:4, pk:2,5%	n:2, pm:1,1%
<i>Senilis</i>	n:10, pk:20,8%	n:8, pm:9,6%	n:12, pk:7,6%	n:10, pm:5,5%

lacji. Wyniki analizy antropologicznej zdają się też wskazywać na większe obciążenie pracą, szczególnie kobiet młodych i w średnim wieku, pochowanych na drugim z wymienionych cmentarzy.

Kolejną grupą wad zaobserwowanych na szczątkach kostnych z obu cmentarzy były zrosty lub brak zrostu kości i skrzywienie kręgosłupa, powodujące w części przypadków dolegliwości ograniczające możliwości ruchowe (tabela 7). Ujawniono je w pojedynczych przypadkach u osób obu płci w różnym wieku. Na cmentarzu przy ulicy Młynowej mężczyzna w wieku *adultus* (grób 286A) miał zrośnięte dwa górne kręgi (Atlas i Axis) odcinka szyjnego. Dwie kobiety w wieku: *maturus* (grób 196) i *senilis* (grób 125) oraz mężczyzna w wieku *senilis* (grób 304), pochowani na tym cmentarzu, mieli zrośnięte kręgi odcinka piersiowego, przy czym u kobiety z grobu 196 zrośnięte były cztery z siedmiu kręgów. Kobieta w wieku *adultus/maturus* (grób 268B) miała zrośnięte dwa dolne kręgi piersiowe z pierwszym kręgiem lędźwiowym. U kobiety w wieku *maturus* (grób 6) stwierdzono zrost trzech łuków kręgowych odcinka lędźwiowego. Na cmentarzu na wzgórzu św. Marii Magdaleny zrosty kręgów odcinka szyjnego zidentyfikowane zostały u kobiety w wieku *iuvēnis/adultus* (grób 299) i u mężczyzny w wieku *adultus* (grób 178), zrosty kręgów piersiowych – u trzech mężczyzn w wieku *maturus* (groby 103, 156, 364), przy czym mężczyzna pochowany w grobie 364 miał zrośnięte trzy ostatnie dolne kręgi tego odcinka. Zrost ostatniego, dolnego kręgu piersiowego z pierwszym

kręgiem lędźwiowym stwierdzono u kobiety w wieku *maturus* (grób 262), zaś dwóch ostatnich dolnych kręgów odcinka lędźwiowego – u kobiety w wieku *iuvēnis/adultus* (grób 92).

Zrosty kręgów odcinka piersiowego, podobnie jak zrosty lub niezrośnięcie się innych kości i ich asymetria, nie ograniczające możliwości ruchowych i nie dające innych dolegliwości, nie wpływały negatywnie na jakość życia. Brak innych zmian patologicznych czytelnych na szkielecie sugeruje, że również zrost kręgów odcinka szyjnego kręgosłupa u osób w młodym wieku przeżyciowym: mężczyzny w wieku *adultus*, pochowanego na cmentarzu przy ulicy Młynowej oraz mężczyzny w tym samym wieku i kobiety w wieku *iuvēnis/adultus* pochowanych na wzgórzu św. Marii Magdaleny, nie wpływał negatywnie na ich jakość życia. Natomiast młoda kobieta w wieku *adultus/maturus* pochowana w grobie 286B na cmentarzu przy ulicy Młynowej, u której oprócz zrostu ostatniego kręgu piersiowego i pierwszego kręgi lędźwiowego zaobserwowano również mocne skrzywienie jednego kręgu piersiowego i skrzywienie kręgosłupa – skoliozę (Gumułka W. S., Rewerski W., 1995, s. 1578–1581) musiała odczuwać związane z tym dolegliwości. Analogicznemu zrostowi kręgów u kobiety w wieku *maturus*, pochowanej na wzgórzu św. Marii Magdaleny, towarzyszyły zmiany zwyrodnieniowe kręgosłupa.

Złamania kości uwarunkowane są wieloma czynnikami (tabela 7) (Domagała W., Chosia M., Urańska E. 2010, s. 604–606). Z perspektywy badań

nad statusem społecznym ważne są zatem nie tyle same złamania, co jakość i efekt ich leczenia. W XIX wieku ortopedia była już rozwiniętą gałęzią medycyny. Powszechnie stosowano wówczas usztywnianie i unieruchamianie zestawionych złamań, z użyciem gipsu włącznie (Brzeziński T. 1995, s. 364–366). Pojedyncze przypadki blizn kostnych będących efektem prawidłowo zagojonych złamań odnotowane zostały na szkieletach z obu cmentarzy.⁶¹ Ponadto, z cmentarza na wzgórzu św. Marii Magdaleny pochodziły też szczątki ludzkie noszące ślady źle wygojonych złamań i urazów, ograniczających w sposób istotny możliwości ruchowe. Kobieta w wieku *adultus*, pochowana w grobie 255 miała zrośniętą kość udową z lewą kością (talerzem) miednicy. U mężczyzny w wieku *senilis* (grób 168), cierpiącego na zmiany zniekształcająco-zwyrodnieniowe kości krzyżowej i kręgosłupa, prawa kość udowa i piszczelowa zrośnięte były pod kątem tworząc tzw. „kuśtyk”. U mężczyzny w wieku *maturus/senilis* (grób 29) zniekształcenie kości udowej świadczyło o źle zrośniętym złamaniu. Natomiast mężczyzna w wieku *maturus* (grób 339) miał zrośnięte pod kątem prostym środkowy i dalszy paliczek ręki. Osoby te nie miały dostępu do prawidłowej opieki medycznej. Sposób wygojenia złamań wskazuje wręcz na zaniechanie w części przypadków jakiegokolwiek leczenia.

W jednym przypadku złamania były prawdopodobną przyczyną śmierci. Kobieta w wieku *maturus*, pochowana w grobie 131 na wzgórzu św. Marii Magdaleny miała niewygojone złamania wszystkich kości obu kończyn prawych. Przyczyna tego urazu nie została ustalona.

Źłe warunki bytowe i brak opieki medycznej sprzyjały chorobom i urazom, z których część pozostawiła swe ślady na szkieletach zmarłych (tabela 7). Poza wymienionymi wcześniej złamaniami, ma szczątkach kostnych osób pochowanych na wzgórzu św. Marii Magdaleny zaobserwowano również wgłębienie kości czaszki kobiety w wieku *senilis* (grób 146), zniekształcenie sklepienia czaszki kobiety w wieku *maturus* (grób 189), zniekształcenia kości promieniowej kobiety w wieku *maturus* (grób 196) oraz kości strzałkowej u dwóch mężczyzn w wieku

maturus (grób 336) i *senilis* (grób 214). Zmiany pozapalne lub pogruźlicze (Gumułka W. S., Rewerski W., 1995, s. 1593–1594, 1598–1601; Komender J. 1996, s. 435–436) na prawej kości piszczelowej czytelne były u kobiety w wieku *senilis* (grób 149).

Stan zdrowia zębów dziewiętnastowiecznej populacji Białegostoku stanowi kolejną pośrednią przesłankę do porównania statusu społecznego zmarłych pochowanych na cmentarzu ewangelickim przy ul. Młynowej i na wielowyznaniowym cmentarzu na wzgórzu św. Marii Magdaleny (tabela 9). Istotne jest tu zestawienie informacji o liczbie przypadków próchnicy i utraty zębów z wiekiem zmarłych oraz fakt odnalezienia protezy zębowej w grobie kobiety w wieku *senilis* (grób 187) na cmentarzu ewangelickim.

Z zestawienia w tabeli 9 wynika, że próchnica występowała w obu populacjach z podobnym nasileniem. Na cmentarzu przy ul. Młynowej stwierdzono ją u 5,2% zmarłych, zaś na cmentarzu na wzgórzu św. Marii Magdaleny u 7,9% zmarłych. W społeczności ewangelików białostockich choroba ta występowała już u małych dzieci do siódmego roku życia i była dwa razy częstsza u osób w wieku od około 18–22 do około 30–35 lat w porównaniu z innymi społecznościami chrześcijańskimi, które grzebały zmarłych na wzgórzu św. Marii Magdaleny. W kolejnym przedziale wiekowym – *maturus* – proporcje te były odwrotne. W porównaniu do społeczności ewangelickiej, ponad dwa razy więcej kobiet i pięć razy więcej mężczyzn w wieku od około 30–35 do około 50–55 lat, pochowanych na wzgórzu św. Marii Magdaleny chorowało w ostatnim okresie życia na próchnicę. W wieku *senilis*, po około 60 roku życia, próchnica była ponownie dwa razy częstsza u ewangeliczek. Wśród mężczyzn chorowali na nią nieco częściej przedstawiciele innych konfesji chrześcijańskich.

Jednocześnie u zmarłych z cmentarza na wzgórzu św. Marii Magdaleny odnotowano mniejszą częstotliwość utraty zębów za życia (19% populacji) niż w populacji z cmentarza przy ul. Młynowej (31,4%). U przedstawicieli społeczności ewangelickiej utrata pierwszych zębów następowała już w wieku młodzieńczym (*iuvenis*), a w kolejnym przedziale wiekowym (*adultus*) była trzy razy częstsza w tej społeczności w porównaniu ze zmarłym pochowanym na wzgórzu św. Marii Magdaleny. Tendencja ta utrzymywała się również wśród osób w średnim wieku i starych. Ubytki w uzębieniu występowały około dwukrotnie częściej u ewangelików w wieku *maturus* i ponad czterokrotnie częściej u członków tej społeczności w wieku *senilis*, niż wśród innych chrześcijan.

⁶¹ Blizny takie znajdowały się na: obojczyku mężczyzny w wieku *maturus/senilis* (grób 252), prawej kości piszczelowej mężczyzny w wieku *adultus* (grób 254) i na kości udowej znalezionej na złożu wtórnym poza grobem, w obrębie ara H19 z cmentarza przy ulicy Młynowej oraz na obojczyku kobiety w wieku *maturus* (grób 332), kości piszczelowej osoby o nieokreślonej płci w wieku *adultus/maturus* (grób 96), kości promieniowej kobiety w wieku *senilis* (grób 162), kości ramieniowej mężczyzny w wieku *adultus* (grób 178) i obojczyku kobiety w wieku *maturus* (grób 332).

Tabela 9. Próchnica i przeżyciowa utrata zębów zmarłych w poszczególnych grupach wiekowych z cmentarzy ewangelickiego przy ulicy Młynowej i wielowyznaniowego na wzgórzu św. Marii Magdaleny

Wiek przeżyciowy	Cmentarz ewangelicki przy ul. Młynowej			Cmentarz wielowyznaniowy na wzgórzu św. Marii magdaleny		
	Liczba przypadków (n) i % populacji (p), populacji kobiet (pk), populacji mężczyzn (pm)			Liczba przypadków (n) i % populacji (p), populacji kobiet (pk), populacji mężczyzn (pm)		
	Kobiety	Mężczyźni	Płeć nieokreślona	Kobiety	Mężczyźni	Płeć nieokreślona
Próchnica zębów						
<i>Infans I</i>	–	–	n: 1, p: 0,4%	–	–	–
<i>Iuvenis</i>	–	n: 1, pm: 1,2%	–	–	–	–
<i>Adultus</i>	n: 1, pk: 2,2%	n: 3, pm: 3,6%	–	n: 2, pk: 1,3%	n: 2, pm: 1,1%	–
<i>Maturus</i>	n: 1, pk: 2,2%	n: 1, , pm: 1,2%	–	n: 7, pk: 4,4%	n: 11, pm: 6,1%	–
<i>Maturus / senilis</i>	–	n: 1, pm: 1,2%	–	n: 2, pk: 1,3%	–	–
<i>Senilis</i>	n: 3, pk: 6,25%	n: 1, pm: 1,2%	–	n: 4, pk: 2,5%	n: 3, pm: 1,7%	–
Razem:	n: 5, p: 2%, pk: 10,4%	n: 7, p: 2,8, pm: 8,4%	n: 1, p: 0,4%	n: 15, p: 3,8%, pk: 9,5%	n: 16, p: 4,1%, pm: 8,9%	n: 0, p: 0%
Przeżyciowe ubytki zębów						
<i>Iuvenis</i>	n: 1, pk: 2%	–	–	–	–	–
<i>Iuvenis / adultus</i>	–	–	–	n: 2, pk: 1,3%	–	–
<i>Adultus</i>	n: 5, pk: 10,4%	n: 11, pm: 13,2%	–	n: 5, pk: 3,2%	n: 8, pm: 4,4%	–
<i>Adultus/ maturus</i>	–	–	–	n: 1, pk: 0,6%	–	–
<i>Maturus</i>	n: 9, pk: 18,7%	n: 14, pm: 16,9%	–	n: 13, pk: 8,3%	n: 18, pm: 10%	n: 2, p: 0,5%
<i>Maturus/ Senilis</i>	n: 1, pk: 2%	n: 2, pm: 2,4%	–	n: 3, pk: 1,9%	n: 2, pm: 1,1%	–
<i>Senilis</i>	n: 19pk: 39,6%	n: 15, pm: 18%	–	n: 13, pk: 8,3%	n: 7, pm: 3,9%	–
Razem:	n: 35, 14,3%, pk: 72,9%	n: 42, p: 17,1%, pm: 50,6%	n: 0, p: 0%	n: 37, p: 9,5%, pk: 23,6%	n: 35, p: 9%, pm: 19,4%	n: 2, p: 0,5%

Powyższe dane wydają się jednoznacznie wskazywać na niższy poziom higieny jamy ustnej w populacji dziewiętnastowiecznych ewangelików białostockich, co w świetle współczesnych norm sugerowałoby ich niższy status społeczny. Należy jednak pamiętać, że dostępne w XIX w. środki umożliwiające utrzymanie zdrowych zębów różniły się zasadniczo od współczesnych. Pomimo rozwoju dziewiętnastowiecznej stomatologii i zalecanych w piśmiennictwie z drugiej połowy tego stulecia okresowych kontroli zębów oraz systematycznej dbałości o higienę jamy ustnej, nadal najskuteczniejszym sposobem rozwiązania problemu z chorym zębem było jego usunięcie (Jesionowski M. 1971, s. 77–136; Piętka T., Krzymański G., Domański W., Biernacka B., Brożyna B., Przybysz J., Chloupek A. 2005, s. 142–143). Co prawda, już w pierwszej połowie XIX w. stosowano w leczeniu zachowawczym „żywicę zębową” i inne mieszaniny, lecz były to wypełnienia bardzo nietrwałe (Jesionowski M. 1971, s. 118–119, 126–127). Na obu porów-

nywanych cmentarzach białostockich nie odkryto ani jednego pochówku ze śladami zachowawczego leczenia zębów.

Rozwój próchnicy, przy ograniczonych możliwościach zapobiegania tej chorobie, jest uprzywilejowany przez dietę bogatą w węglowodany, czyli potrawy i napoje bogate w cukry oraz kamień nazębny, osadzający się m.in. jako skutek palenia tytoniu (Jesionowski M. 1971, s. 126). W omawianym okresie, takie nawyki żywieniowe, z przyczyn ekonomicznych, możliwe były tylko wśród przedstawicieli najmniej zasobnych warstw społecznych. Palenie tytoniu przez dziewiętnastowiecznych białostockich ewangelików potwierdzone zostało bezpośrednio dzięki odkryciu szklanej cygarniczki w grobie mężczyzny w wieku *adultus* (grób 254). Mężczyzna ten, poza krzywym zgryzem miał również przeżyciowe braki w uzębieniu. Z kolei zarośnięte zębodoły – efekt ekstrakcji chorych zębów oraz proteza zębowa odnaleziona w grobie 187, świadczą o znacznie częst-

szym korzystaniu przez dziewiętnastowiecznych białostockich ewangelików z opieki dentystycznej, w porównaniu z białostoczanami innych konfesji chrześcijańskich.

Poza wynikami analiz z zakresu antropologii fizycznej, o statusie społecznym zmarłych pochowanych na cmentarzu ewangelickim przy ulicy Młynowej mówią w sposób pośredni: forma pochówku i przedmioty odkryte wraz ze szczątkami zmarłych. Już same porównanie liczby pochówków w trumnach odkrytych na tym cmentarzu i na cmentarzu wielowyznaniowym na wzgórzu św. Marii Magdaleny przemawia znacząco na korzyść cmentarza ewangelickiego (Karczevska M., Karczewski M., Ptaszyńska-Sarosiek I., Jurzysta E., Jurzysta M. 2012).⁶² Ponadto były to często trumny o bogatym wystroju, w związku z tym zapewne bardziej kosztowne.⁶³ W trumnach takich grzebano często dzieci, których groby były szczególnie liczne w porównaniu z grobami dorosłych. Fakt ten, w zestawieniu z niewielką liczbą pochówków dziecięcych odkrytych na zbadanej części cmentarza wielowyznaniowego, stanowi kolejną istotną różnicę porównywanych społeczności.

W odróżnieniu od pochówków na cmentarzu na wzgórzu św. Marii Magdaleny, gdzie zachowały się wyłącznie fragmenty mundurów wojskowych, pozostałości odzieży odnalezione na cmentarzu ewangelickim, wskazywały na składanie zmarłych do grobów w dobrej gatunkowo, najpewniej odświętnej odzieży. Przedmioty osobiste odkryte przy zmarłych: grzebień, szklana cygarniczka, binokle oraz dolna proteza zębowa, potwierdziły z jednej strony dbałość o higienę i lepszą jakość życia, z drugiej zaś uleganie nałogom.

Łatwo dostrzegalne różnice były czytelne w organizacji przestrzeni obu cmentarzy. Na cmentarzu na wzgórzu św. Marii Magdaleny, przy zachowaniu za-

sady rzędownego układu grobów, młodsze pochówki niszczyły często w znacznym stopniu starsze groby. Natomiast na cmentarzu przy ulicy Młynowej, pomimo niewielkiej przestrzeni grzebalnej i dużego zagęszczenia grobów, kolejne jamy grobowe wkopywano tak, by jak najmniej uszkodzić istniejący już grób. Wskazywało to na większą trwałość naziemnej części tego cmentarza, w tym nagrobków oznaczających miejsca pochówków.

Wyniki analiz z zakresu antropologii fizycznej i źródła archeologiczne wskazują jednoznacznie, iż białostoccy dziewiętnastowieczni ewangelicy byli grupą wyodrębnioną ze względu na status społeczny. W świetle analiz antropologicznych przemawia za tym: znacząco mniejszy, w porównaniu ze zmarłymi z cmentarza na wzgórzu św. Marii Magdaleny, odsetek zgonów w wieku dorosłym i większa przeżywalność do okresu starości; brak czytelnych na szczątkach zmarłych śladów chorób wskazujących pośrednio na złe warunki bytowe; odpowiednia opieka medyczna, w tym stomatologiczna.

Społeczność dziewiętnastowiecznych ewangelików białostockich tworzyła ludność w znacznej części napływowa, przybyła do miasta w wieku dorosłym z różnych części Niemiec, Śląska, Wielkopolski i Królestwa Pruskiego (późniejszych Prus Wschodnich). Stąd różnice morfologiczne, w tym różnice wzrostu ujawnione w wyniku analizy antropologicznej szczątków ludzkich z cmentarzy przy ulicy Młynowej i na wzgórzu św. Marii Magdaleny. Wyższe od przeciętnej kobiety ewangelickie i niżsi mężczyźni, o zróżnicowanych typach urody, noszący dobre jakościowo ubrania, musieli być łatwo dostrzegalni w dziewiętnastowiecznym Białymstoku. Szczególnie przedstawiciele ówczesnych elit miasta, pochodzący z rodzin: Commichau, Hasbachów, Herbstów, Moesów i Wieczorków, pochowani na cmentarzu przy ulicy Młynowej (Karczevska M. 2013).

⁶² Na cmentarzu ewangelickim przy ulicy Młynowej pochówki w trumnach zawierało 211 spośród 378 grobów, natomiast na cmentarzu wielowyznaniowym na wzgórzu św. Marii Magdaleny, trumny i ich pozostałości znaleziono tylko w 96 spośród 390 zbadanych wykopaliskowo grobów.

⁶³ Porównaj rozdział: Małgorzata Karczevska, Maciej Karczewski, Przedmioty odkryte przy zmarłych i poza grobami, w tym tomie.

Bibliografia

- Becker G.
1799 *Plan von der im Königlischen Neu-Ostpr. Cammerdepartement belegenen ad Stadt Biallistok auf Befehl einer hochverordneten Neuostpreuss. Krieges und Dom. Camer de dato Biallistok den 17-ten Juni 1799, mit rheinländischen Massen gemessen durch ...*, rękopis w Staatsbibliothek zu Berlin, Preußische Kartenabteilung, skala 1:2000, sygn. SBB-IIIIC-Kart-X48585.
- Bielawska A.
b.d. *Białostoccy Ewangelicy*. Katalog wystawy Muzeum Podlaskiego w Białymstoku, Białystok.
- Boćkowski D.
2012 *Białystok w czasie II wojny światowej*, [w:] Historia Białegostoku, red. A. Dobroński, Białystok, s. 403–453.
- Brzeziński T. (red.)
1995 *Historia medycyny*, wydanie II poprawione i uzupełnione, Warszawa.
- Chomik P.
2012 *Identyfikacja pochówków wojskowych*, [w:] Karczewska M., Karczewski M., Cmentarz wielowyznaniowy na wzgórzu św. Marii Magdaleny w Białymstoku. Historia miejsca, Białystok-Poznań, s. 67.
- Cybulko Z.
1989 *Karta Cmentarza, nr 0436*, maszynopis dokumentacji ewidencyjnej w archiwum Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Białymstoku.
- Dobroński A.
1998 *Białystok. Historia miasta*, Białystok.
- Domagała W., Chosia M., Urańska E.
2010 *Podstawy patologii*, Warszawa.
- Gawroński A.
2006 *Sumariusz dokumentów Kamery Wojny i Domen w Białymstoku 1796–1807*, Białystok.
- Gładykowska-Rzeczycka J.
1976 *Zmiany w układzie kostnym ludności ze średniowiecznych cmentarzysk*, Badania populacji ludzkich na materiałach współczesnych i historycznych, seria Antropologia nr 4, Poznań, s. 85–102.
- 1989 *Schorzenia ludności prehistorycznej na ziemiach polskich*, Gdańsk.
- Gładykowska-Rzeczycka J., Sokół A.
2005 *Wstępne wyniki paleopatologicznych badań szkieletów ze stanowiska 5 – Hali Targowej w Gdańsku*, [w:] XIV Sesja Pomorzoznawcza, red. H. Paner, M. Fudziński, t. 2, Gdańsk, s. 67–80.
- Gumułka W. S., Rewerski W. (red.)
1995 *Encyklopedia zdrowia*, t. II, Warszawa.
- Jakliński A.
1979 *Medycyna sądowa*, Warszawa 1979
- Jesionowski M.
1971 *Historia stomatologii polskiej*, Warszawa.
- Karczewska M.
2010 *Białystok, ul. Młynowa, stanowisko 29. Sprawozdanie z badań wykopaliskowych o charakterze wyprzedzającym na cmentarzu ewangelickim, dawnym (24.08.2010 r. – 4.10.2010 r.)*, maszynopis w archiwum Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Białymstoku.
- 2013 w druku *Zmarli pochowani na cmentarzu ewangelickim przy ulicy Młynowej w świetle ksiąg zgonów z lat 1870–1891*, [w:] Cmentarz ewangelicki przy ulicy Młynowej w Białymstoku. T. II. Pamięć miejsca, red. M. Karczewska, M. Karczewski, Białystok-Poznań.
- Karczewska M., Karczewski M.
2010 *Cmentarz wielowyznaniowy na wzgórzu św. Marii Magdaleny w Białymstoku w świetle źródeł archeologicznych i historycznych*, „Białostockie Teki Historyczne”, t. 8, s. 79–104.
- 2012 *Cmentarz wielowyznaniowy na wzgórzu Św. Marii Magdaleny w Białymstoku. Historia miejsca*, Białystok-Poznań.
- Karczewska M., Karczewski M., Ptaszyńska-Sarosiek I., Jurzysta E., Jurzysta M.
2012 *Katalog grobów*, [w:] Karczewska M., Karczewski M., Cmentarz wielowyznaniowy na wzgórzu Św. Marii Magdaleny w Białymstoku. Historia miejsca, Białystok-Poznań, s. 106–302.
- Karczewski M.
2011 *Sprawozdanie z nadzoru archeologicznego nad pracami ziemnymi związanymi z przebudową ulic: Kalinowskiego – odcinek od ul. Grochowej do ul. Kijowskiej, Młynowej – odcinek od ul. Pięknej do ul. Kijowskiej, Kijowskiej – odcinek od ul. Kalinowskiego do ul. Młynowej, Marjańskiego – odcinek od Pl. Uniwersyteckiego do ul. Pięknej, Odeskiej – odcinek*

- od ul. Młynowej do działki nr ewid. 1702 i odcinek od ul. Kalinowskiego do działki nr ewid. 1690/96, Krakowskiej – odcinek od ul. Kalinowskiego do ul. Brukowej w Białymstoku, woj. podlaskie, maszynopis w archiwum Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Białymstoku.
- 2013 w druku *Historia miejsca w świetle źródeł kartograficznych*, [w:] Cmentarz ewangelicki przy ulicy Młynowej w Białymstoku. T. II. Pamięć miejsca, red. M. Karczewska, M. Karczewski, Białystok–Poznań.
- Komender J. (red.)
1996 *Wielki słownik medyczny*, Warszawa.
- Kondracki J.
1972 *Polska północno-wschodnia*, Warszawa.
- Konicka M., Kozłowska A.,
2013 w druku *Rynek Sienny – targowisko na gruzach pamięci*, [w:] Cmentarz ewangelicki przy ulicy Młynowej w Białymstoku. T. II. Pamięć miejsca, red. M. Karczewska, M. Karczewski, Białystok–Poznań 2013.
- Kozłowska M.
2013 w druku *Źródła do badań nad cmentarzem ewangelickim przy ulicy Młynowej w zbiorach Archiwum Państwowego w Białymstoku*, [w:] Cmentarz ewangelicki przy ulicy Młynowej w Białymstoku. T. II. Pamięć miejsca, red. M. Karczewska, M. Karczewski, Białystok–Poznań.
- Krukiewicz B., Pankiewicz A., Paternoga M.
2010 *Stary cmentarz parafii ewangelickiej na Psim Polu (1790/92–1945 r.)*, „Wratislavia Antiqua”, t. 12, s. 183–210.
- Krzywicki T.
2013 *Przegląd problemów badawczych górnego plejstocenu i rozwój badań nad zasięgami łodolodów skandynawskich w północnej części Niziny Podlaskiej*, Źródło: <http://www.astn.pl/r2006/przegląd.htm>, data dostępu 4.11.2013 r.
- Kukor M.
2003 *Parafia kościoła ewangelicko-augsburskiego w Białymstoku w latach 1921–1938*, maszynopis pracy magisterskiej w archiwum Uniwersytetu w Białymstoku.
- Kusiński W.
1968 *Rozwój przestrzenny miasta Białegostoku*, [w:] *Studia i materiały do dziejów miasta Białegostoku*, t. I, J. Antoniewicz, J. Joka red., Białystok, s. 29–55.
- Lech M. J.
1968 *Dzieje i obraz Białegostoku w XVIII w.*, [w:] *Studia i materiały do dziejów miasta Białegostoku*, t. I, red. J. Antoniewicz, J. Joka, Białystok, s. 129–150.
- Łukasiewicz J.
1972 *Białystok w XIX w.*, [w:] *Studia i materiały do dziejów miasta Białegostoku*, t. III, red. J. Joka, Białystok, s. 59–120.
- Malinowski A., Bożilow W.
1997 *Podstawy antropometrii. Metody, techniki, normy*, Warszawa–Łódź.
- Malinowski A., Strzałko J.
1985 *Antropologia*, Warszawa–Poznań.
- Martin R., Saller A.
1957 *Lehrbuch der Anthropologie in systematischer Darstellung*, Stuttgart.
- Mościcki H.
1933 *Białystok. Zarys historyczny*, Białystok.
- Nieciecki J.
2001 *Plan rezydencji białostockiej w czasach Jana Klemensa Branickiego*, „Biuletyn Konserwatorski Województwa Białostockiego”, z. 7, s. 49–59.
- Oleksicki A.
1996 *Białystok i okolice – nowo pozyskane źródła kartograficzne z archiwów rosyjskich*, „Biuletyn Konserwatorski Województwa Białostockiego”, nr 2, s. 81–84, plan na załączniku.
- 1999 *Obraz Białegostoku w końcu XIX wieku*, „Biuletyn Konserwatorski Województwa Podlaskiego”, z. 5, s. 112–138.
- Pasko A.
2012 *Białystok w latach 1944–1945*, [w:] *Historia Białegostoku*, red. A. Dobroński, Białystok, s. 455–503.
- Piasecki K.
1992 *Las nuevas escalas craneoscópicas. Observaciones preliminares*, „Documentos de Trabajo”, vol. 7, Warszawa.
- Piętka T., Krzymański G., Domański W., Biernacka B., Brożyna B., Przybysz J., Chloupek A.
2005 *Historyczny przegląd metod i narzędzi do usuwania zębów*, „Czas Stomatologii”, t. LVIII, s. 135–144.
- Popławski T. red.
b.d. *Białystok. Historyczny plan miasta, lata 30-te*, mapa w skali 1:18000 i plan centrum w skali 1:4000, red. T. Popławski, Białystok.
- Ptaszyńska-Sarosiak J.
2012 *Analiza antropologiczna szczątków kostnych*, [w:] Karczewska M., Karczewski M., Cmentarz wielowyznaniowy na wzgórzu Św. Marii Magdaleny w Białymstoku. Historia miejsca, Białystok–Poznań, s. 69–81.
- Sokołowski Z.
1972 *Województwo białostockie. Przewodnik*, Warszawa.
- Tomecka B.
2013 w druku *Historia pierwszego cmentarza ewangelicko-augsburskiego w Białymstoku na tle dziejów gminy wyznaniowej i osadnictwa niemieckiego w mieście*,

- [w:] Cmentarz ewangelicki przy ulicy Młynowej w Białymstoku. T. II. Pamięć miejsca, red. M. Karczeńska, M. Karczewski, Białystok-Poznań.
- Tomecka B, Szczygieł-Rogowska J.
- 2008 *Cmentarz ewangelicki w Białymstoku przy ulicy Wasilkowskiej*, Białystok.
- Walesiuk M.
- 1999 *Naturalny ruch ludności miasta Białegostoku w latach 1865–1914 – analiza akt metrykalnych katolickich, żydowskich, prawosławnych i ewangelickich*, „Białostoczczyzna”, nr 1 (53), s. 74–101.
- Wiśniewski T.
- 1988 *Z dziejów gminy ewangelicko-augsburskiej w Białymstoku*, „Białostoczczyzna”, nr 1 (9), s. 27–29.
- Биткин В.
- 2000 *Сводный каталог монет императорской России регулярного чекана*, Киев.

Katalog grobów

*Małgorzata Karczewska, Maciej Karczewski, Iwona Ptaszyńska-Sarosiek,
Ewa Jurzysta, Marek Jurzysta*

Katalog grobów

Katalog grobów odkrytych w trakcie prac archeologicznych prowadzonych w 2010 r. zawiera następujące dane: opis grobu, z podaną głębokością zalegania dna jamy grobowej mierzoną w stosunku do współ-

czesnego poziomu gruntu, relacje stratygraficzne z innymi pochówkami, listę przedmiotów odkrytych w grobie (jeśli takie wystąpiły), analizę antropologiczną szczątków kostnych.

Grób nr 1 (plan 14)

Opis grobu: czytelna część prostokątnego zarysu wkopu jamy grobowej. Murowana z cegieł krypta grzebalna, z której zachowała się ściana NW oraz część ścian SW i NE. Sklepienie zniszczone. Szerokość krypty 120 cm. W obszarze objętym pracami wykopaliskowymi znajdowała się jedynie NW część krypty. W jej wnętrzu natrafiono na czaszkę, pozostała część szkieletu znajdowała się poza obszarem badań. Zmarły spoczywał wzdłuż osi NW–SE, z głową skierowaną na NW, twarzą zwróconą na E (tabl. 1). Głębokość zalegania pochówku – 143 cm.

Przedmioty znalezione w grobie: brak.

Relacje stratygraficzne z innymi grobami: brak.

Opis kości szkieletu: czaszka masywna, szew czołowy całkowicie zoblioterowany, łuki brwiowe wydutne, w lewej okolicy skroniowo-ciemieniowej ubytek o średnicy 2,5 cm z odłamami do środka.

Płeć – mężczyzna. **Wiek** – dorosły.

Grób nr 2 – odkryty i zadokumentowany podczas nadzoru archeologicznego nad pracami ziemnymi związanymi z budową wodociągu.

Grób nr 3 (plan 14)

Opis grobu: pochówek w murowanej z cegieł kryptce grzebalnej. Zachowały się wszystkie

ściany i sklepienie krypty, jedynie nieznacznie zniszczone wzdłuż ściany NW. Wymiary krypty 265×150 cm (tabl. 2). Wewnątrz znajdował się jeden pochówek. Zmarła spoczywała w pozycji wyprostowanej na wznak, wzdłuż osi NW–SE, z głową skierowaną na NW, rękami wyprostowanymi wzdłuż tułowia. Szkielet znajdował się bezpośrednio przy SW ścianie krypty (tabl. 3). Być może wolne miejsce wzdłuż ściany NE było pozostawione na ewentualne złożenie drugiego pochówku. Szkielet spoczywał na ceglanej posadzce. Cegły posadzki ułożone wzdłuż osi NW–SE. Na NW od czaszki natrafiono na drewniane elementy szczytu trumny. Na jednym z nich zachowały się inicjały zmarłej osoby: „A.J.”, zaś na drugim, leżącym powyżej, data: „1859”. Głębokość zalegania pochówku – 141 cm.

Przedmioty znalezione w grobie: deski ze szczytu wieka i ścianki trumny z inicjałami osoby zmarłej „A.J.” oraz datą śmierci „1859” wybitymi nitami mosiężnymi (tabl. 13:1, 2).

Relacje stratygraficzne z innymi grobami: brak.

Opis kości szkieletu: czaszka: o wymiarach 14×13×13 cm, wymiar jarzmowy – 12 cm, wymiar nosowy – 5×2,6 cm, wymiar twarzowy – 16 cm, szczeka (obustronnie zęby I₁, I₂, C, P₁), żuchwa (obustronnie zęby I₁, I₂, C, P₁, M₁ (M₁ z ubytkami)). Szkielet postkranialny: 2 obojczyki

(13,2 cm każdy), 23 żebra, trzon i rękojeść mostka, 2 łopatki, kręgi (7 szyjnych, 12 piersiowych, 4 lędźwiowe), 2 k. ramieniowe (28,3 cm każda), 2 k. promieniowe (21,5 cm każda), 2 k. łokciowe (23,5 cm każda), 6 k. śródręcza, 4 paliczki bliższe, k. krzyżowa, 2 k. miednicy (otwór zasłonowy trójkątny), 2 k. udowe (42 cm każda), 2 rzepki, 2 k. piszczelowe (34,5 cm każda), 2 k. strzałkowe o długości 32,5 cm każda, 2 k. piętowe, 2 k. skokowe, 2 k. stępu, 3 k. śródstopia.

Patologie: zmiany zniekształcająco-zwyrodnieniowe kręgosłupa, braki w uzębieniu, próchnica zębów.

Płeć – kobieta. **Wiek** – *senilis*. **Wzrost** – 154 cm.

Grób nr 4 (plan 29)

Opis grobu: zarys jamy grobowej zbliżony do wydłużonego trapezu, w wypełnisku pozostałości drewnianej trumny. Zmarła spoczywała w pozycji wyprostowanej na wznak, wzdłuż osi NW–SE, z głową skierowaną na NW, dłońmi złożonymi na brzuchu. W szkielecie brakowało czaszki, lewej kości ramieniowej oraz większości kręgów i żeber. Zniszczenia te były spowodowane przez wykop wodociągowy, naruszający część NW jamy grobowej. Głębokość zalegania pochówku – 117 cm.

Przedmioty znalezione w grobie: trzy żelazne gwoździe trumienne.

Relacje stratygraficzne z innymi grobami: pochówek naruszał trzy starsze groby (95, 96 oraz 209). Część NE jamy grobowej wkopana została w pochówek nr 95, a S narożnik naruszał groby 96 i 209.

Opis kości szkieletu: 8 żeber, 8 fr. kręgów, fragment k. ramieniowej, 2 k. promieniowe (24 cm każda), 2 k. łokciowe (jedna 23,5 cm, druga niekompletna), 2 k. nadgarstka, 10 k. śródręcza, 6 paliczek bliższych, 2 paliczki środkowe, 1 paliczek dalszy, k. krzyżowa, 2 k. miednicy – lewa kompletna (otwór zasłonowy trójkątny), 1 k. udowa (42 cm), 2 k. piszczelowe (34 cm każda), 2 k. strzałkowe (33 cm każda), 1 k. skokowa, 5 k. stępu, 7 k. śródstopia, 2 paliczki stopy.

Płeć – kobieta. **Wiek** – dorosły. **Wzrost** – 159 cm.

Grób nr 5 (plan 29)

Opis grobu: zarys jamy grobowej zbliżony do wydłużonego trapezu, w wypełnisku pozostałości drewnianej trumny. Zmarła spoczywała w pozycji wyprostowanej na wznak, wzdłuż osi NW–SE, z głową skierowaną na NW, rękami wyprostowanymi wzdłuż tułowia. W szkielecie brakowało czaszki, kości ramieniowych oraz większości kręgów i żeber. Zniszczenia były spowodowane

przez wykop wodociągowy. Głębokość zalegania pochówku – 107 cm.

Przedmioty znalezione w grobie: sześć całych i cztery fragmenty żelaznych gwoździ trumiennych.

Relacje stratygraficzne z innymi grobami: krawędź SW grobu wkopana została w pochówek nr 101, częściowo niszcząc szczątki kostne starszego pochówku, zaś część SE grobu nr 5 przecinała zarys jamy grobu nr 100.

Opis kości szkieletu: kręgi – 1 lędźwiowy, 2 k. promieniowe (21,8 cm każda), 2 k. łokciowe (23,5 cm każda), 19 k. nadgarstka, 3 paliczki bliższe, 7 paliczek środkowych, 4 paliczki dalsze, k. krzyżowa, 2 k. miednicy (otwór zasłonowy trójkątny), 2 k. udowe (40,5 cm każda), 1 rzepka, 2 k. piszczelowe (33,5 cm każda), 2 k. strzałkowe (32 cm każda), 2 k. piętowe, 1 k. skokowa, 6 k. stępu, 8 k. śródstopia, 2 paliczki stopy.

Patologie: zmiany zwyrodnieniowe kręgosłupa.

Płeć – kobieta. **Wiek** – *maturus/senilis*. **Wzrost** – 153 cm.

Grób nr 6 (plan 28)

Opis grobu: zarys jamy grobowej zbliżony do wydłużonego trapezu, w wypełnisku pozostałości drewnianej trumny. Zmarła spoczywała w pozycji wyprostowanej na wznak, wzdłuż osi NW–SE, z głową skierowaną na NW, dłońmi złożonymi poniżej bioder (budowa anatomiczna świadczyła o skarleniu). Szkielet pozbawiony był czaszki (zachowała się jedynie żuchwa) oraz kości podudzia i stóp, zniszczonych wykopem budowlanym wodociągu. Głębokość zalegania pochówku – 110 cm.

Przedmioty znalezione w grobie: brak.

Relacje stratygraficzne z innymi grobami: brak.

Opis kości szkieletu: czaszka: żuchwa (po prawej stronie – zęby I₂, C, P₁, P₂, M₂, po lewej – zęby I₁, I₂, C, P₁, P₂, M₁, średnio starte powierzchnie). Szkielet postkranialny: 2 obojczyki (14 cm każdy), rękojeść i trzon mostka, 22 żebra, 2 łopatki, kręgi (7 szyjnych, 10 piersiowych, 1 lędźwiowy, fr. trzonu i 3 łuki razem zrośnięte), 2 k. ramieniowe (lewa 28,5 cm, prawa niekompletna), 2 k. promieniowe (21 cm każda), 2 k. łokciowe (23 cm każda), 3 k. nadgarstka, 9 k. śródręcza, 5 paliczek bliższych, 4 paliczki środkowe, 2 paliczki dalsze, k. krzyżowa z niewielkimi ubytkami, 1 k. miednicy (kobieca), 2 k. udowe z ubytkami nasad dolnych, 2 nasady dolne k. udowych, 2 rzepki, fragment k. strzałkowej, 2 k. stępu.

Patologie: zrośnięte łuki kręgów, braki w uzębieniu.

Płeć – kobieta. **Wiek** – *maturus*. **Wzrost** – 150 cm.

Grób nr 7 (plan 29)

Opis grobu: zarys jamy grobowej zbliżony do wydłużonego trapezu, w wypełnisku pozostałości drewnianej trumny. Zmarły spoczywał w pozycji wyprostowanej na wznak, wzdłuż osi NW–SE, z głową skierowaną na NW, dłońmi złożonymi na biodrach. Nie zachowały się kości kończyn dolnych, zniszczone wkopem budowlanych pod wodociąg. Głębokość zalegania pochówku – 89 cm.

Przedmioty znalezione w grobie: brak.

Relacje stratygraficzne z innymi grobami: część NW pochówku została wkopana w starszy pochówek nr 108. Narożnik W młodszego grobu nr 105 naruszał jamę grobową opisywanego pochówku.

Opis kości szkieletu: czaszka: o wymiarach 17×14×15 cm, wymiar jarzmowy – 11 cm, wymiar nosowy – 5×2,3 cm, wymiar twarzowy – 17 cm. Szkielet postkranialny: 2 obojczyki (14 cm każdy), 30 żeber, trzon i rękojeść mostka, 2 łopatki, kręgi zachowane w komplecie, 2 k. ramieniowe (30 cm każda), 2 k. promieniowe (22 cm każda), 2 k. łokciowe (jedna 24 cm, druga niekompletna), 7 k. nadgarstka, 3 k. śródręcza, 5 paliczków bliższych, 5 paliczków środkowych, k. krzyżowa, 2 k. miednicy niekompletne.

Płeć – mężczyzna. **Wiek** – *adultus*. **Wzrost** – 152 cm.

Grób nr 8 (plan 23)

Opis grobu: zarys jamy grobowej zbliżony do wydłużonego trapezu. Zmarły spoczywał w pozycji wyprostowanej na wznak, wzdłuż osi NW–SE, z głową skierowaną na NW, lewą dłonią złożoną na brzuchu i prawą wyprostowaną wzdłuż tułowia. Głębokość zalegania pochówku – 103 cm.

Przedmioty znalezione w grobie: dziewięć gwoździ żelaznych trumiennych (w tym sześć prostych i trzy zgięte w połowie długości pod kątem prostym) z przywartymi pozostałościami drewna z trumny, jeden guzik z masy perłowej (muszlanu), na górnej powierzchni zdobiony kanelowaniem (tabl. 13:3), znaleziony w pobliżu kręgów szyjnych.

Relacje stratygraficzne z innymi grobami: niemal cała jama grobowa (poza skrajem NW) pochówku została wkopana w starszy grób nr 45. Wspomniana część NW jamy grobowej naruszała z kolei wkop również starszego grobu nr 22.

Opis kości szkieletu: czaszka: niekompletna w 3 fragmentach (twarzoczaszka i sklepienie oddzielnie), wymiar jarzmowy – 12,5 cm, wymiar nosowy – 4,8×2,8 cm, szczeka (obustronnie zęby I₁, I₂, C, P₁, P₂, M₁, M₂, M₃ (trzonowiec)), żuchwa (obustronnie zęby I₁, I₂, C, P₁, P₂, M₁, M₂, M₃ o mało startych powierzchniach). Szkielet postkranialny:

2 obojczyki (14,5 cm każdy), 22 fr. żeber, 2 łopatki niekompletne, kręgi (1 piersiowy, 7 łuków, 2 fr. trzonu, 5 lędźwiowych), 2 k. ramieniowe (33 cm każda), 2 k. promieniowe (23,8 cm każda), 2 k. łokciowe (25 cm każda), 3 k. nadgarstka, 7 k. śródręcza, 4 paliczki bliższe, 2 paliczki środkowe, 1 paliczek dalszy, k. krzyżowa niekompletna, 2 k. miednicy (otwór zasłonowy owalny), 2 k. udowe (44,5 cm każda), 2 k. piszczelowe (35 cm każda), 2 k. strzałkowe (jedna 34 cm, druga niekompletna), 7 k. stępu, 9 k. śródstopia, 3 paliczki stopy.

Płeć – mężczyzna. **Wiek** – *adultus*. **Wzrost** – 161 cm.

Grób nr 9 (plan 23)

Opis grobu: zarys jamy grobowej zbliżony do wydłużonego trapezu, w wypełnisku pozostałości drewnianej trumny. Zmarły spoczywał w pozycji wyprostowanej na wznak, wzdłuż osi NW–SE, z głową skierowaną na NW, dłońmi złożonymi na brzuchu. Kości kończyn dolnych znalazły się poza obszarem badań. Głębokość zalegania pochówku – 152 cm.

Przedmioty znalezione w grobie: cztery żelazne gwoździe trumiennie.

Relacje stratygraficzne z innymi grobami: skraj W jamy grobu został naruszony w trakcie wkopywania kolejnego pochówku, jednak grabarz – prawdopodobnie obserwując zmianę zabarwienia podłoża, uformował ścięty narożnik jamy grobu nr 9.

Opis kości szkieletu: czaszka: masywna, kwadratowa, o wymiarach 16×14×12 cm, czoło proste, wymiar jarzmowy – 12,5 cm, wymiar nosa – 4×2,3 cm, wymiar twarzowy – 16 cm, żuchwa (po lewej stronie zęby I₁, I₂, C, P₁, P₂, M₁, po prawej I₁, I₂, C, P₂). Szkielet postkranialny: 2 obojczyki (13 cm każdy), trzon mostka, 25 żeber, 2 łopatki, kręgi (5 szyjnych, 12 piersiowych, 5 lędźwiowych), 3 k. ramieniowe (dwie – prawa i lewa 33,5 cm każda i jedna prawa 34 cm), 2 k. promieniowe (23,5 cm każda), 2 k. łokciowe (jedna 25 cm, druga o długości 26 cm), 3 k. śródręcza, k. krzyżowa, 2 k. miednicy (otwór zasłonowy owalny).

Płeć – mężczyzna (?). **Wiek** – *iuvēnis*. **Wzrost** – 167 cm.

Grób nr 10 (plan 23)

Opis grobu: zarys jamy grobowej zbliżony do prostokąta. Zmarły spoczywał w pozycji wyprostowanej na wznak, wzdłuż osi NW–SE, z głową skierowaną na NW, dłońmi złożonymi na biodrach. Kości kończyn dolnych znalazły się poza obszarem badań. Głębokość zalegania pochówku – 142 cm.

Przedmioty znalezione w grobie: jeden cały i jeden fragment żelaznych gwoździ trumiennych z pozostałościami drewna z trumny, cztery guziki z masy perłowej (muszlanu) z wtopionymi mosiężnymi uszkami (tabl. 13:4), dwa guziki szklane barwy czarnej (tabl. 13:5).

Relacje stratygraficzne z innymi grobami: skraj NW jamy grobowej pochówku wkopany został w starszy grób nr 11.

Opis kości szkieletu: czaszka: o wymiarach 17,5×12,5×13 cm, obwód 51 cm, szczeka (po prawej stronie zęby I₁, I₂, C, P₁, P₂, M₁, M₂, po lewej stronie – I₁, I₂, C, P₁, P₂, M₁, o bardzo mało startych powierzchniach), żuchwa (po prawej stronie zęby I₁, I₂, C, P₁, P₂, M₁, M₂, po lewej – I₁, I₂, C, P₁, P₂, M₁, M₂, M₃). Szkielet postkranialny: 2 obojczyki (13,6 cm każdy), trzon i rękojeść mostka, 24 żebra, 2 łopatki, kręgi zachowane w komplecie, 2 k. ramieniowe (31 cm każda), 2 k. promieniowe (23 cm każda), 2 k. łokciowe (25 cm każda), 2 nadgarstki, 5 k. śródręcza, 1 paliczek bliższy, 1 paliczek środkowy, 1 k. krzyżowa, 2 k. miednicy (otwór zasłonowy owalny).

Patologie: ubytki w uzębieniu.

Płeć – mężczyzna. **Wiek** – *adultus*. **Wzrost** – 158 cm.

Grób nr 11 (plan 23)

Opis grobu: zarys jamy grobowej zbliżony do wydłużonego trapezu. Zmarły spoczywał w pozycji wyprostowanej na wznak, wzdłuż osi NW–SE, z głową skierowaną na NW, lewą dłonią złożoną na biodrze. Układ pozostałych części szkieletu nieznany, szczątki nie zachowały się. Głębokość zalegania pochówku – 108 cm.

Przedmioty znalezione w grobie: jeden żelazny gwoździe trumienny z przywartymi pozostałościami drewna z trumny.

Relacje stratygraficzne z innymi grobami: w opisywany pochówek zostały wkopane dwa młodsze groby o numerach 10 i 12. Pochówek nr 10 naruszał część SW, zaś grób nr 12 część SE jamy grobowej opisywanego pochówku. Wkopy młodszych grobów w znacznym stopniu zniszczyły szczątki zmarłego z groby 11.

Opis kości szkieletu: 2 żebra prawe, 1 k. ramieniowa lewa (32,5 cm), fragment k. promieniowej lewej, 1 niekompletna k. łokciowa lewa, 1 k. śródręcza, 1 paliczek bliższy, 1 k. miednicy prawa (otwór zasłonowy owalny) i fr. lewej, 1 k. udowa lewa (48,5 cm), 1 rzepek.

Płeć – mężczyzna. **Wiek** – dorosły. **Wzrost** – 171 cm.

Grób nr 12 (plan 23)

Opis grobu: zarys jamy grobowej zbliżony do wydłużonego trapezu, w wypełnisku pozostałości drewnianej trumny. Zmarła spoczywała w pozycji wyprostowanej na wznak, wzdłuż osi NW–SE, z głową skierowaną na NW, rękami wyprostowanymi wzdłuż tułowia. Głębokość zalegania pochówku – 134 cm.

Przedmioty znalezione w grobie: szesnaście żelaznych gwoździ trumiennych z przywartymi pozostałościami drewna z trumny (tabl. 39:1), dwa guziki z masy perłowej (muszlanu) (tabl. 14:1) (jeden znaleziono przy nasadzie bliższej lewej kości ramieniowej).

Relacje stratygraficzne z innymi grobami: część SE opisywanego pochówku została wkopana w starszy grób o numerze 11.

Opis kości szkieletu: czaszka: uszkodzona, bez twarzoczaszki i podstawy, o wymiarach 17×13 cm, szwy częściowo zobliterowane, 2 fr. żuchwy (obustronnie tylko zęby I₁, I₂, C). Szkielet postkranialny: 2 obojczyki (14,5 cm każdy), trzon mostka, 2 łopatki, kręgi zachowane w komplecie, 2 k. ramieniowe niekompletne (ok. 31,5 cm każda), 2 k. promieniowe (23 cm każda), 2 k. łokciowe (25 cm każda), 9 k. nadgarstka, 8 k. śródręcza, 11 paliczków bliższych, 3 paliczki dalsze, k. krzyżowa, 2 k. miednicy (otwór zasłonowy trójkątny), 2 k. udowe (prawa 43 cm, lewa niekompletna), 2 rzepek, 2 k. piszczelowe (37 cm każda), 2 k. strzałkowe (35,5 cm każda), 2 k. piętowe, 2 k. skokowe, 7 k. stępu, 8 k. śródstopia, 4 paliczki stopy.

Płeć – kobieta. **Wiek** – *maturus*. **Wzrost** – 165 cm.

Grób nr 13 (plan 29)

Ściana murowanej z cegieł krypty grzebalnej czytelna na SE profilu wykopu, w całości pozostająca poza obszarem prac wykopaliskowych. Wkop pod kryptę grobu nr 13 zniszczył SE część jamy grobu nr 100.

Grób nr 14 (plan 24)

Opis grobu: zarys jamy grobowej zbliżony do wydłużonego trapezu, w wypełnisku pozostałości drewnianej trumny. Zmarły spoczywał w pozycji wyprostowanej na wznak, wzdłuż osi NW–SE, z głową skierowaną na NW, lewą dłonią złożoną na brzuchu i prawą na biodrze. Obok mostka natrafiono na fragmenty tkaniny z odzieży. Głębokość zalegania pochówku – 124 cm.

Przedmioty znalezione w grobie: piętnaście gwoździ żelaznych trumiennych z przywartymi pozostałościami drewna z trumny.

Relacje stratygraficzne z innymi grobami: grób został wkopany w dwa starsze pochówki nr 27 (od SW) oraz nr 233 (od NE).

Opis kości szkieletu: czaszka: delikatna, o wymiarach 14×13×13 cm, wymiar jarzmowy –10 cm, wymiar nosowy – 3,5×2,5 cm, wymiar twarzowy – 16 cm, szczęka (obustronnie I₁, I₂, C, P₁, P₂, M₁, M₂ o mało startych powierzchniach), żuchwa (obustronnie I₁, I₂, C, P₁, P₂ oraz M₂ prawy). Szkielet postkranialny: 2 obojczyki (14,5 cm każdy), trzon i rękojeść mostka, 24 żebra, 2 łopatki, kręgi zachowane w komplecie, 2 k. ramieniowe (31,5 cm każda), 2 k. promieniowe (21,5 cm każda), 2 k. łokciowe (23,5 cm każda), 5 k. śródręcza, 6 paliczek bliższych, 2 paliczki środkowe, 1 paliczek dalszy, k. krzyżowa, 2 k. miednicy (otwór zasłonowy trójkątny), 2 k. udowe (41 cm każda), 7 k. śródstopia, 1 paliczek stopy.

Płeć – kobieta. **Wiek** – *adultus*. **Wzrost** – 157 cm.

Grób nr 15 (plan 24)

Opis grobu: zarys jamy grobowej zbliżony do wydłużonego trapezu, w wypełnisku pozostałości drewnianej trumny. Zmarły spoczywał w pozycji wyprostowanej na wznak, wzdłuż osi NW–SE, z głową skierowaną na NW, lewą dłonią złożoną na biodrze i prawą na brzuchu. W szkielecie brakowało prawej kości ramieniowej i części żeber, a jedna z kości prawego przedramienia została przemieszczona o 10 cm na SE w stosunku do układu anatomicznego. Zostało to spowodowane wkopem młodszego grobu nr 19. Głębokość zalegania pochówku – 100 cm.

Przedmioty znalezione w grobie: jeden żelazny gwóźdź trumienny z przywartymi pozostałościami drewna z trumny.

Relacje stratygraficzne z innymi grobami: krawędź NE jamy grobowej pochówku została naruszona przez wkop młodszego grobu nr 19, co spowodowało częściowe uszkodzenie szkieletu grobu nr 15.

Opis kości szkieletu: czaszka: długa, wąska, o wymiarach 19×15×12,5 cm, obwód 51 cm, szczęka (obustronnie zęby I₁, I₂, C, P₁, P₂, M₁, M₂, M₃, o bardzo mało startych powierzchniach), żuchwa (po prawej stronie zęby I₁, I₂, C, P₁, M₃, po lewej – zęby I₁, I₂, C, P₁, M₂, M₃, mało starte powierzchnie). Szkielet postkranialny: 2 obojczyki (14,5 cm każdy), 28 fr. żeber, 2 łopatki, kręgi (5 szyjnych, 12 piersiowych, 5 lędźwiowych), 1 k. ramieniowa lewa (34,5 cm), 2 k. promieniowe (25 cm każda), 2 k. łokciowe (26,5 cm każda), 5 k. śródręcza, 3 paliczki bliższe, 2 paliczki środkowe, 1 k. krzyżowa, 2 k. miednicy (otwór zasłonowy owalny),

2 k. udowe (45 cm każda), 2 k. piszczelowe (38 cm każda), 2 k. strzałkowe (37,5 cm każda), 1 k. piętowa, 2 k. skokowe, 5 k. stępu, 6 k. śródstopia.

Patologie: ubytki w uzębieniu.

Płeć – mężczyzna. **Wiek** – *adultus*. **Wzrost** – 171 cm.

Grób nr 16 (plan 24)

Opis grobu: zarys jamy grobowej zbliżony do prostokąta. Zmarła spoczywała w pozycji wyprostowanej na wznak, wzdłuż osi NW–SE, z głową skierowaną na NW, dłońmi złożonymi na biodrach. Głębokość zalegania pochówku – 120 cm.

Przedmioty znalezione w grobie: 25 całych i cztery fragmenty żelaznych gwóźdźi trumiennych z przywartymi pozostałościami drewna z trumny.

Relacje stratygraficzne z innymi grobami: brak.

Opis kości szkieletu: czaszka: o wymiarach 14×13×12 cm, wymiar jarzmowy – 11 cm, wymiar nosowy – 5,3×2,4 cm, wymiar twarzowy – 15,5 cm, szwy częściowo zobliterowane, szczęka (po prawej stronie tylko M₂), żuchwa (obustronnie zęby I₁, I₂, C, P₁, korzenie). Szkielet postkranialny: 2 obojczyki (15,3 cm każdy), 32 żebra, trzon i rękojeść mostka, 2 łopatki, kręgi zachowane w komplecie, 2 k. ramieniowe (31 cm każda), 2 k. promieniowe (22 cm każda), 2 k. łokciowe (25,5 cm każda), 8 k. śródręcza, 4 paliczki bliższe, 3 paliczki środkowe, k. krzyżowa, 2 k. miednicy (otwór zasłonowy trójkątny), 2 k. udowe (44 cm każda), 2 k. piszczelowe (37 cm każda), 2 k. strzałkowe (35,2 cm każda), 3 k. piętowe, 2 k. skokowe, 5 k. stępu, 8 k. śródstopia, 3 paliczki stopy.

Patologie: zmiany zniekształcająco-zwyrodnieniowe kręgosłupa, ubytki w uzębieniu.

Płeć – kobieta. **Wiek** – *senilis*. **Wzrost** – 164 cm.

Grób nr 17 (plan 24)

Opis grobu: zarys jamy grobowej zbliżony do prostokąta, w wypełnisku pozostałości drewnianej trumny. Zmarła spoczywała w pozycji wyprostowanej na wznak, wzdłuż osi NW–SE, z głową skierowaną na NW, twarzą zwróconą na S. Szkielet zdekompletowany. Część szczątków kostnych została przemieszczona i znajdowała się w skupisku na dnie jamy pochówku nr 18, który został częściowo wkopany w opisywany grób. Głębokość zalegania pochówku – 121 cm.

Przedmioty znalezione w grobie: brak.

Relacje stratygraficzne z innymi grobami: w część NE opisywanego pochówku wkopany został młodszymi grób nr 18, częściowo niszcząc i przemieszczając szczątki kostne ze starszego pochówku.

Opis kości szkieletu: czaszka: niekompletna (brak podstawy i boku prawego), o wymiarach 18×16 cm, obwód 52 cm, żuchwa (obustronnie zęby I₁, I₂, C, P₁, P₂ o powierzchniach średnio startych). Szkielet postkranialny: 2 obojczyki (13,5 cm każdy), rękojeść mostka, 35 żeber, 2 łopatki, kręgi (6 szyjnych, 11 piersiowych, 3 lędźwiowe), 2 k. ramieniowe (31 cm każda), 2 k. promieniowe (21 cm każda), 2 k. łokciowe (23,5 cm każda), 4 k. nadgarstka, 7 k. śródręcza, 1 paliczek bliższy, 1 k. krzyżowa, 2 k. miednicy (otwór zasłonowy trójkątny), 2 k. udowe (42 cm każda), 2 k. piszczelowe (jedna 31 cm, druga niekompletna), 2 k. strzałkowe (jedna 30,5 cm, druga niekompletna), 2 k. piętowe, 2 k. skokowe, 7 k. stępu, 5 k. śródstopia, 1 paliczek stopy.

Patologie: ubytki w uzębieniu.

Płeć – kobieta. **Wiek** – *maturus*. **Wzrost** – 151 cm.

Grób nr 18 (plan 24)

Opis grobu: zarys jamy grobowej zbliżony do wydłużonego trapezu, w wypełniku pozostałości drewnianej trumny. Zmarły spoczywał w pozycji wyprostowanej na wznak, wzdłuż osi NW–SE, z głową skierowaną na NW, z rękami wyprostowanymi wzdłuż tułowia. Głębokość zalegania pochówku – 135 cm.

Przedmioty znalezione w grobie: 33 całe i jeden fragment żelaznych gwoździ trumiennych z przywartymi pozostałościami drewna z trumny, fragment odzieży z zachowanymi trzema guzikami powleczonymi tkaniną (tabl. 14:2).

Relacje stratygraficzne z innymi grobami: część SW pochówku naruszała starszy grób nr 17. Część kości ze zniszczonego pochówku (kręgi oraz fragmenty lewej kości udowej) znajdowało się w skupisku na dnie jamy grobu nr 18.

Opis kości szkieletu: czaszka: o wymiarach 14×13×12 cm, wymiar jarzmowy – 12 cm, wymiar nosowy – 5,3×2,6 cm, wymiar twarzowy – 17 cm, szczeka (obustronnie zęby I₁, I₂, C, P₁, P₂, ubytki w zębach I₁, I₂, C), żuchwa (po prawej stronie zęby I₁, I₂, C, P₁, P₂, po lewej – I₁, I₂, C, P₁, o powierzchniach mało startych). Szkielet postkranialny: 2 obojczyki (15,5 cm każdy), trzon i rękojeść mostka, 35 fr. żeber, 2 łopatki, kręgi zachowane w komplecie, 2 k. ramieniowe (33 cm każda), 2 k. promieniowe (23,5 cm każda), 2 k. łokciowe (27 cm każda), 9 k. nadgarstka, 9 k. śródręcza, 5 paliczków bliższych, 4 paliczki środkowe, 1 k. krzyżowa, 2 k. miednicy (otwór zasłonowy owalny), 2 k. udowe (46 cm każda), 1 rzepka, 2 k. piszczelowe (38,5 cm każda), 2 k.

strzałkowe (36 cm każda), 2 k. piętowe, 2 k. skokowe, 6 k. stępu, 9 k. śródstopia, 3 paliczki stopy.

Patologie: ubytki w uzębieniu, próchnica zębów.

Płeć – mężczyzna. **Wiek** – *adultus*. **Wzrost** – 168 cm.

Grób nr 19 (plan 24)

Opis grobu: zarys jamy grobowej zbliżony do wydłużonego trapezu, w wypełniku pozostałości drewnianej trumny. Na kościach szkieletu zachował się fragment deski z wieka trumny. Zmarły spoczywał w pozycji wyprostowanej na wznak, wzdłuż osi NW–SE, z głową skierowaną na NW, dłońmi złożonymi na biodrach. Głębokość zalegania pochówku – 130 cm.

Przedmioty znalezione w grobie: 23 całe i jeden fragment żelaznych gwoździ trumiennych z przywartymi pozostałościami drewna z trumny, guzik kościany powleczony tkaniną (tabl. 14:3), guzik kościany (tabl. 14:4), guzik z masy perłowej (muszlanu) z wtopionym mosiężnym uszkiem (tabl. 14:5).

Relacje stratygraficzne z innymi grobami: grób nr 19 został wkopany w pochówek nr 31, całkowicie niszcząc znajdujące się w nim szczątki kostne. Krawędź W grobu naruszyła także pochówek grobu nr 15, częściowo niszcząc lub przemieszczając szczątki zmarłego.

Opis kości szkieletu: czaszka: o wymiarach 16×15×14 cm, wymiar jarzmowy – 13,5 cm, wymiar nosowy – 5,5×2,6 cm, wymiar twarzowy – 17 cm, szczeka (obustronnie zęby I₁, I₂, C, P₁, P₂, M₁, M₂, M₃, o mało startych powierzchniach), żuchwa masywna (obustronnie zęby I₁, I₂, C, P₁, P₂, M₁, M₂, M₃, mało starte powierzchnie). Szkielet postkranialny: 2 obojczyki masywne (14,5 cm każdy), 41 fr. żeber, niekompletny trzon i rękojeść mostka, 2 łopatki, kręgi zachowane w komplecie, 2 k. ramieniowe (33 cm każda), 2 k. promieniowe (25,5 cm każda), 2 k. łokciowe (27,5 cm każda), 10 k. śródręcza, 3 paliczki bliższe, 3 paliczki środkowe, k. krzyżowa niekompletna, 2 k. miednicy (otwór zasłonowy owalny), 2 k. udowe (48 cm każda), 2 k. piszczelowe (37,5 cm każda), 2 k. strzałkowe (36 cm każda), 2 k. piętowe, 2 k. skokowe, 7 k. śródstopia, 3 paliczki stopy.

Płeć – mężczyzna. **Wiek** – *adultus*. **Wzrost** – 171 cm.

Grób nr 20 (plan 24)

Opis grobu: zarys stropu wypełnika jamy grobowej nieczytelny. Zmarła spoczywała w pozycji wyprostowanej na wznak, wzdłuż osi NW–SE, z głową skierowaną na NW. Szkielet był silnie zdekompletowany, a zachowane kości długie oraz żebra i pojedyncze kręgi przemieszczone w stosunku do

układu anatomicznego. Głębokość zalegania pochówku – 104 cm.

Przedmioty znalezione w grobie: brak.

Relacje stratygraficzne z innymi grobami: najprawdopodobniej grób nr 20 został uszkodzony w trakcie wkopywania młodszego pochówku nr 27.

Opis kości szkieletu: czaszka: niekompletna, bez twarzoczaszki i podstawy, o wymiarach 15×13,5 cm, czoło proste, szwy częściowo zobliterowane, żuchwa – tylko ząb C po stronie prawej, poza tym bezzębna. Szkielet postkranialny: 1 obojczyk (14 cm), 15 fr. żeber, kręgi (8 piersiowych), 1 k. ramieniowa niekompletna, 1 k. promieniowa (23,5 cm), 2 k. łokciowe (jedna 25,8 cm, druga niekompletna), 2 fr. k. miednicy, 1 k. udowa lewa niekompletna.

Płeć – kobieta. **Wiek** – *senilis*. **Wzrost** – 170 cm.

Grób nr 21 (plan 23)

Opis grobu: zarys jamy grobowej zbliżony do wydłużonego trapezu, w wypełnisku pozostałości drewnianej trumny. Zmarły spoczywał w pozycji wyprostowanej na wznak, wzdłuż osi NW–SE, z głową skierowaną na NW, dłońmi złożonymi na biodrach. Głębokość zalegania pochówku – 131 cm.

Przedmioty znalezione w grobie: siedem żelaznych gwoździ trumiennych z przywartymi pozostałościami drewna z trumny.

Relacje stratygraficzne z innymi grobami: część S jamy grobowej pochówku została wkopana w starszy grób nr 30, zaś krawędź SE jamy grobu nr 21 została naruszona wkopem młodszego pochówku nr 22.

Opis kości szkieletu: czaszka: duża, masywna, o wymiarach 19×16×14 cm, obwód 57 cm, czoło pochylone, szew czołowy całkowicie zobliterowany, szczeka (po prawej stronie P_1 i M_3 , po lewej P_1 średnio starte), żuchwa masywna, krzywy zgryz (M_1 po lewej, M_2 , M_3 po prawej o powierzchniach średnio startych). Szkielet postkranialny: 1 obojczyk (15,5 cm), trzon i wyrostek mieczykowaty mostka, 21 żeber, 2 łopatki, kręgi zachowane w komplecie, 2 k. ramieniowe (35 cm każda), 2 k. promieniowe (25 cm każda), 2 k. łokciowe (26,5 cm każda), 10 k. nadgarstka, 8 k. śródreżcza, 4 paliczki bliższe, 3 paliczki środkowe, 1 k. krzyżowa ugięta, 2 k. miednicy (otwór zasłonowy owalny), 2 k. udowe (49 cm każda), 1 rzepka, 2 k. piszczelowe (40,5 cm każda), 2 k. strzałkowe (38,5 cm każda), 2 k. piętowe, 2 k. skokowe, 4 k. stępu, 7 k. śródstopia, 2 paliczki stopy.

Patologie: krzywy zgryz, braki w uzębieniu.

Płeć – mężczyzna. **Wiek** – *maturus*. **Wzrost** – 176 cm.

Grób nr 22 (plan 23)

Opis grobu: zarys jamy grobowej zbliżony do wydłużonego trapezu, w wypełnisku pozostałości drewnianej trumny. Zmarła spoczywała w pozycji wyprostowanej na wznak, wzdłuż osi NW–SE, z głową skierowaną na NW, prawą dłońią złożoną na brzuchu i lewą na biodrze. Na SW od czaszki natrafiono na przemieszczoną kość krzyżową, w szkielecie brakowało części kręgów i żeber. Głębokość zalegania pochówku – 135 cm.

Przedmioty znalezione w grobie: brak.

Relacje stratygraficzne z innymi grobami: część NE jamy grobowej naruszyła jamy starszych grobów nr 21 i 23. Z kolei część SE i W opisywanego grobu naruszyła młodszy pochówek nr 8.

Opis kości szkieletu: k. mocno uszkodzone, czaszka: mała, niekompletna, bez twarzoczaszki, podstawy i boków, szew czołowy całkowicie zobliterowany, żuchwa (ząb C po prawej, poza tym bezzębna). Szkielet postkranialny: 1 obojczyk (13 cm), 50 żeber, fr. 2 łopatek, kręgi (5 lędźwiowych, zwyrodnienia), 2 k. ramieniowe (30,5 cm każda), 2 k. promieniowe (21,5 cm każda), 2 k. łokciowe niekompletne, 3 k. nadgarstka, 4 k. śródreżcza, 3 paliczki bliższe, 4 paliczki środkowe, 2 paliczki dalsze, fragment k. krzyżowej, 2 fragmenty k. miednicy, 2 k. udowe (prawa 42 cm, lewa niekompletna), 2 k. piszczelowe niekompletne, 1 k. strzałkowa niekompletna, 2 k. piętowe, 1 k. skokowa, 4 k. stępu, 5 k. śródstopia, 3 paliczki stopy.

Patologie: zmiany zwyrodnieniowe kręgosłupa.

Płeć – kobieta. **Wiek** – *senilis*. **Wzrost** – 156 cm.

Grób nr 23 (plan 23)

Opis grobu: zarys jamy grobowej zbliżony do wydłużonego trapezu, w wypełnisku pozostałości drewnianej trumny. Zmarła spoczywała w pozycji wyprostowanej na wznak, wzdłuż osi NW–SE, z głową skierowaną na NW, rękami wyprostowanymi wzdłuż tułowia. Głębokość zalegania pochówku – 138 cm.

Przedmioty znalezione w grobie: brak.

Relacje stratygraficzne z innymi grobami: w część SW jamy grobowej wkopany został młodszy grób nr 22.

Opis kości szkieletu: czaszka: o wymiarach 13×12×12 cm, wymiar jarzmowy – 9,5 cm, wymiar nosowy – 4,5×2 cm, wymiar twarzowy – 13 cm, szwy częściowo zobliterowane, szczeka (zęby I_1 , I_2 , C, P_1 , P_2 po prawej stronie, I_1 , I_2 po lewej, powierzchnie starte), żuchwa (tylko C, P_1 lewa,

powierzchnie starte). Szkielet postkranialny: 1 obojczyk (13 cm), 27 żeber, rękojeść mostka, prawa łopatka niekompletna, kręgi (4 szyjne, 10 piersiowych, 4 lędźwiowe, 4 łuki, 2 trzony), 2 k. ramieniowe (29,5 cm każda), 2 k. promieniowe (21,5 cm każda), 2 k. łokciowe (23 cm każda), 8 k. śródręcza, 4 paliczki środkowe, k. krzyżowa niekompletna, 2 k. miednicy (otwór zasłonowy trójkątny), 2 k. udowe niekompletne (39 cm, oddzielnie nasady), 2 k. piszczelowe (33 cm każda), 2 k. strzałkowe niekompletne, 2 k. piętowe, 2 k. skokowe, 8 k. stępu, 5 k. śródstopia, 2 paliczki stopy.

Patologie: zmiany zniekształcająco-zwyrodnieniowe kręgosłupa, braki w uzębieniu.

Płeć – kobieta. **Wiek** – *senilis*. **Wzrost** – 151 cm.

Grób nr 24 (plan 25)

Opis grobu: zarys jamy grobowej zbliżony do wydłużonego trapezu, w wypełnisku pozostałości drewnianej trumny. Zmarły spoczywał w pozycji wyprostowanej na wznak, wzdłuż osi NW–SE, z głową skierowaną na NW, prawą dłońią złożoną na brzuchu. Ułożenie lewej ręki jest nieznane. Głębokość zalegania pochówku – 122 cm.

Przedmioty znalezione w grobie: fragment żelaznego gwoźdź trumiennego.

Relacje stratygraficzne z innymi grobami: część NW jamy grobowej opisywanego pochówku została wkopana w starszy grób nr 38, niszcząc szczątki kostne starszego pochówku.

Opis kości szkieletu: kości małe, czaszka: mała, szczeka (obustronnie zęby I_1 , I_2 , C, P_1 , P_2 , wyrzyna się M_1 lewa, powierzchnie małe starte), żuchwa (obustronnie zęby I_1 , I_2 , C, P_1 , P_2 i wyrzyna się M_1 lewa). Szkielet postkranialny: 2 obojczyki (8 cm każdy), 17 fr. żeber, fr. 1 łopatki, kręgi (4 piersiowe, 1 lędźwiowy), 2 k. ramieniowe niekompletne (ok. 18 cm każda), 2 k. promieniowe niekompletne (11 cm każda), 2 k. łokciowe niekompletne (12 cm każda), 2 k. miednicy, 2 k. udowe niekompletne (ok. 22 cm każda), 2 k. piszczelowe niekompletne (ok. 19 cm każda), 1 k. strzałkowa niekompletna.

Płeć – nieokreślona. **Wiek** – *infans II*.

Grób nr 25 (plan 25)

Opis grobu: zarys jamy grobowej zbliżony do wydłużonego trapezu, w wypełnisku pozostałości drewnianej trumny. Zmarły spoczywał w pozycji wyprostowanej na wznak, wzdłuż osi NW–SE, z głową skierowaną na NW, rękami wyprostowanymi wzdłuż ciała. Głębokość zalegania pochówku – 120 cm.

Przedmioty znalezione w grobie: dwa całe i jeden fragment żelaznych gwoździ trumiennych z przywartymi pozostałościami drewna z trumny.

Relacje stratygraficzne z innymi grobami: brak.

Opis kości szkieletu: k. małe, czaszka: mała, szczeka (obustronnie zęby I_1 , I_2 , C, P_1 , P_2 , M_1 – zawiązek prawy), żuchwa (obustronnie zęby mleczne I_1 , I_2 , P_1 , P_2 , M_1 , ale wyrzyna się I_2 prawy). Szkielet postkranialny: 2 obojczyki (9,5 cm każdy), 24 żebra, 2 fr. łopatki, kręgi (7 szyjnych, 12 piersiowych, 5 lędźwiowych), 2 k. ramieniowe (ok. 20 cm każda – brak końców), 2 k. promieniowe (14 cm każda), 2 k. łokciowe (15,5 cm każda), 1 k. nadgarstka, 1 paliczek bliższy, 1 paliczek środkowy, 1 k. krzyżowa, 2 k. miednicy, 2 k. udowe (ok. 29 cm każda – brak końców), 1 rzepka, 2 k. piszczelowe (ok. 23 cm każda – brak końców), 2 k. strzałkowe (21 cm każda).

Płeć – nieokreślona. **Wiek** – *infans II*.

Grób nr 26 (plan 25)

Opis grobu: zarys jamy grobowej zbliżony do wydłużonego trapezu. Zmarła spoczywała w pozycji wyprostowanej na wznak, wzdłuż osi NW–SE, z głową skierowaną na NW, prawą dłońią złożoną na biodrze. W szkielecie brakowało kości ramieniowych oraz żeber i kręgów, a kości lewego przedramienia, lewy talerz miednicy i lewa kość udowa zostały przemieszczone w stosunku do układu anatomicznego. Lewa kość udowa została ponadto obrócona o 90°. Pochówek zniszczony wykopem budowlanym przebiegającym wzdłuż osi NW–SE w tej części wykopu badawczego. Głębokość zalegania pochówku – 113 cm.

Przedmioty znalezione w grobie: jeden cały i cztery fragmenty żelaznych gwoździ trumiennych z przywartymi pozostałościami drewna z trumny.

Relacje stratygraficzne z innymi grobami: brak czytelných. Być może posiadał relacje stratygraficzne z grobem nr 41, także zniszczonym przez wykop budowlany.

Opis kości szkieletu: kości duże, czaszka: 2 fr. czaszki, 4 żebra, kręgi (5 lędźwiowych, zwyrodnienia), 2 k. promieniowe (23,5 cm każda), 2 k. łokciowe (jedna 26 cm, druga niekompletna), 1 k. nadgarstka, 2 k. śródręcza, 4 paliczki bliższe, 1 paliczek środkowy, 1 paliczek dalszy, 1 k. krzyżowa, 2 k. miednicy (otwór zasłonowy trójkątny), 2 k. udowe (45 cm każda), 1 rzepka, 2 k. piszczelowe niekompletne, 1 k. strzałkowa niekompletna, 4 k. śródstopia, 3 paliczki stopy.

Patologie: zmiany zwyrodnieniowe kręgosłupa.

Płeć – kobieta. **Wiek** – *maturus/senilis*. **Wzrost** – 167 cm.

Grób nr 27 (plan 24)

Opis grobu: zarys części jamy grobowej zbliżony do wydłużonego trapezu. Zmarła spoczywała w pozycji wyprostowanej na wznak, wzdłuż osi NW–SE, z głową skierowaną na NW, prawą ręką wyprostowaną wzdłuż tułowia. W porządku anatomicznym zachowały się jedynie kości prawego i lewego podudzia, prawa kość udowa, prawy talerz miednicy, kości prawego przedramienia, prawa kość ramieniowa i kilka żeber. Pozostała część szkieletu została naruszona w wyniku wkopania młodszego pochówku. Część kości ze zniszczonego grobu (żuchwa, dwa kręgi, fragmenty żeber i lewej kości ramieniowej oraz fragmenty kości lewego przedramienia) znajdowały się w skupisku, które powstało prawdopodobnie po zniszczeniu go wkopem młodszego pochówku. Głębokość zalegania pochówku – 113 cm.

Przedmioty znalezione w grobie: trzy całe i jeden fragment żelaznych gwoździ trumiennych z przywartymi pozostałościami drewna z trumny.

Relacje stratygraficzne z innymi grobami: w jamę grobową wkopany został młodszymi grób o numerze 14, co spowodowało zniszczenie bądź przemieszczenia szczątków kostnych z grobu nr 27. Opisany grób zniszczył E część grobu nr 20, powodując przemieszczenie szczątków kostnych.

Opis kości szkieletu: czaszka: o wymiarach 17×13×11 cm, obwód 51 cm, czoło pochylone, szew czołowy i strzałkowy całkowicie zobliterowane, szczeka uszkodzona, żuchwa (I_1 , I_2 , C, P_1 , P_2 po prawej stronie i I_1 , I_2 , C, P_1 po lewej, mocno starte powierzchnie). Szkielet postkranialny: 1 obojczyk niekompletny, 41 żeber, 2 fr. łopatek, kręgi (9 piersiowych, 5 lędźwiowych), 2 k. ramieniowe (jedna 32,5 cm, druga 30,5 cm, obie prawe, jedna przemieszczona z innego grobu?), 3 k. promieniowe (dwie 21 cm każda, jedna niekompletna), 2 k. łokciowe (24 cm każda), 3 k. nadgarstka, 6 k. śródręcza, 5 paliczek bliższych, 4 paliczki środkowe, 3 paliczki dalsze, fragment k. krzyżowej, 2 k. miednicy (otwór zasłonowy trójkątny), 2 k. udowe (41,5 cm każda), 3 k. piszczelowe (dwie 34 cm każda, jedna niekompletna przemieszczona grobu nr 20), 2 k. strzałkowe niekompletne, 2 k. piętowe, 2 k. skokowe, 8 k. stępu, 4 k. śródstopia, 3 paliczki stopy.

Patologie: zmiany zwyrodnieniowe kręgosłupa, braki w uzębieniu.

Płeć – kobieta. **Wiek** – *senilis*. **Wzrost** – 156 cm.

Grób nr 28 (plan 23)

Opis grobu: zarys jamy grobowej zbliżony do wydłużonego trapezu, w wypełnisku pozostałości drewnianej trumny. Zmarła spoczywała w pozycji wyprostowanej na wznak, wzdłuż osi NW–SE, z głową skierowaną na NW, prawą dłoń złożoną na brzuchu i lewą na biodrze. Głębokość zalegania pochówku – 140 cm.

Przedmioty znalezione w grobie: brak.

Relacje stratygraficzne z innymi grobami: w E część jamy grobowej wkopano młodszymi grób nr 29.

Opis kości szkieletu: czaszka: niekompletna, o wymiarach 18×16 cm, brak podstawy czaszki i boków, szwy czołowy i strzałkowy całkowicie zobliterowane, żuchwa bezzębna. Szkielet postkranialny: 1 obojczyk niekompletny, 5 żeber, 2 fr. łopatek, kręgi (5 szyjnych, 11 piersiowych, 5 lędźwiowych), 2 k. ramieniowe (jedna 30 cm, druga niekompletna), 2 k. promieniowe (21,5 cm każda), 2 k. łokciowe (23 cm każda), 10 k. nadgarstka, 7 k. śródręcza, 5 paliczek bliższych, 6 paliczek środkowych, 4 paliczki dalsze, 2 niekompletne k. miednicy (otwór zasłonowy trójkątny), 2 k. udowe (41,5 cm każda, główka k. udowej lewej niekompletna), 1 rzepka, 2 k. piszczelowe (33 cm każda), 2 k. strzałkowe (jedna 32 cm, druga niekompletna), 2 k. piętowe, 2 k. skokowe, 8 k. stępu, 10 k. śródstopia, 5 paliczek stopy.

Patologie: zmiany zwyrodnieniowe kręgosłupa.

Płeć – kobieta. **Wiek** – *senilis*. **Wzrost** – 153 cm.

Grób nr 29 (plan 23)

Opis grobu: zarys jamy grobowej zbliżony do wydłużonego trapezu. Zmarła spoczywała w pozycji wyprostowanej na wznak, wzdłuż osi NW–SE, z głową skierowaną na NW. W jamie grobowej zachowały się jedynie nieliczne szczątki, głównie lewej części szkieletu. Głębokość zalegania pochówku – 155 cm.

Przedmioty znalezione w grobie: brak.

Relacje stratygraficzne z innymi grobami: N narożnik jamy grobowej wkopany został w starszy pochówek nr 30, zaś krawędź SW narusza jamę grobową grobu nr 28.

Opis kości szkieletu: czaszka w 10 fr., 7 fr. żeber, 1 fr. łopatek, kręgi (5 piersiowych), k. ramieniowa lewa (22,5 cm), fr. najprawdopodobniej prawej k. ramieniowej, 1 niekompletna k. promieniowa, 1 niekompletna k. łokciowa, 1 fragment k. piszczelowej.

Płeć – kobieta (?). **Wiek** – *iuvenis* (?)

Grób nr 30 (plan 23)

Opis grobu: zarys jamy grobowej zbliżony do wydłużonego trapezu, w wypełnisku pozostałości drewnianej trumny. Zmarła spoczywała w pozycji wyprostowanej na wznak, wzdłuż osi NW–SE, z głową skierowaną na NW, prawą dłonią złożoną na brzuchu i lewą na biodrze. W szkielecie brakowało prawej kości ramieniowej, co było spowodowane zniszczeniem przez wkop grobu nr 21. Głębokość zalegania pochówku – 137 cm.

Przedmioty znalezione w grobie: brak.

Relacje stratygraficzne z innymi grobami: część NE jamy grobowej została zniszczona przez grób nr 21, z kolei część SW swoim wkopem naruszał również młodszy pochówek nr 29.

Opis kości szkieletu: czaszka: niekompletna – 3 fr., brak twarzoczaszki, szwy czołowy i strzałkowy całkowicie zobliterowane, żuchwa (I_2 , C lewe oraz C prawy, mocno starte powierzchnie). Szkielet postkranialny: 2 obojczyki (14,5 cm każdy), 45 żeber, fr. trzonu mostka, 2 łopatki, kręgi zachowane w komplecie, lewa k. ramieniowa (ok. 29,5 cm), 2 k. promieniowe (21 cm każda), 2 k. łokciowe (jedna 23 cm, druga niekompletna), 6 k. nadgarstka, 7 k. śródręcza, 6 paliczków bliższych, 3 paliczki środkowe, 4 paliczki dalsze, fragment k. krzyżowej, 2 k. miednicy (otwór zasłonowy trójkątny), 2 k. udowe (45 cm każda), 2 k. piszczelowe (ok. 35 cm każda), 2 k. strzałkowe (35 cm każda), 2 k. piętowe, 2 k. skokowe, 6 k. stępu, 5 k. śródstopia, 4 paliczki stopy.

Patologie: ubytki w uzębieniu.

Płeć – kobieta. **Wiek** – *senilis*. **Wzrost** – 158 cm.

Grób nr 31 (plan 24)

Opis grobu: czytelna część zarysu jamy grobowej zbliżonego do wydłużonego trapezu. Zachowały się nieliczne kości szkieletu. Prawdopodobnie zmarły spoczywał wzdłuż osi NW–SE, z głową skierowaną na NW. Głębokość zalegania pochówku – 129 cm.

Przedmioty znalezione w grobie: siedem żelaznych gwoździ trumiennych.

Relacje stratygraficzne z innymi grobami: pochówek został zniszczony wkopem grobu nr 19.

Opis kości szkieletu: 1 żebro, 2 k. śródstopia, 2 paliczki stopy.

Płeć – nieokreślona. **Wiek** – nieokreślony (dorosły).

Grób nr 32 (plan 24)

Opis grobu: zarys jamy grobowej zbliżony do wydłużonego trapezu, w wypełnisku pozostałości drewnianej trumny. Wzdłuż W krawędzi jamy grobowej oraz na szkielecie zachowały się frag-

menty desek trumny. Zmarła spoczywała w pozycji wyprostowanej na wznak, wzdłuż osi NW–SE, z głową skierowaną na NW, lewą dłonią złożoną na biodrze. Nasada dalsza prawej kości ramieniowej została przemieszczona w stosunku do układu anatomicznego. Głębokość zalegania pochówku – 145 cm.

Przedmioty znalezione w grobie: dwa żelazne gwoździe trumienne, krucyfiks mosiężny (?) częściowo uszkodzony, zawinięty w materiał lub umieszczony pomiędzy warstwami odzieży (tabl. 15:1); guzik z masy perłowej (muszlanu) (tabl. 15:2).

Relacje stratygraficzne z innymi grobami: część NW jamy grobowej wkopana została w starszy grób nr 33, niszcząc dolną część szkieletu starszego grobu.

Opis kości szkieletu: czaszka: o wymiarach 16×14×12 cm, obwód 50 cm, czoło pochylone, szew czołowy całkowicie zobliterowany, szczęka (obustronnie zęby I_1 , I_2 , C, P_1 , P_2 o startych powierzchniach), żuchwa (po prawej stronie I_1 , I_2 , C, P_1 , P_2 i po lewej P_1 i M_2 o startych powierzchniach). Szkielet postkranialny: 2 obojczyki (14 cm każdy), 22 żebra, 2 łopatki, kręgi zachowane w komplecie, 2 k. ramieniowe (31 cm każda), 2 k. promieniowe (21 cm każda), 3 k. łokciowe (dwie niekompletne, jedna 22,5 cm), 4 k. śródręcza, 2 paliczki bliższe, 1 k. krzyżowa, 2 k. miednicy (otwór zasłonowy trójkątny), 2 k. udowe (43 cm każda), 3 k. śródstopia, 1 paliczek stopy.

Patologie: zmiany zniekształcająco-zwyrodnieniowe kręgosłupa, braki w uzębieniu.

Płeć – kobieta. **Wiek** – *senilis*. **Wzrost** – 155 cm.

Grób nr 33 (plan 24)

Opis grobu: zarys stropu wypełniska jamy grobowej nieczytelny. Przy czaszce zachował się niewielki fragment drewna z deski trumiennej. Zmarła spoczywała w pozycji wyprostowanej na wznak, wzdłuż osi NW–SE, z głową skierowaną na NW, twarzą zwróconą na S. W szkielecie brakowało prawej kości ramieniowej, kości obu przedramion, pasa biodrowego oraz kończyn dolnych, co było spowodowane przez wkop grobu nr 32. Głębokość zalegania pochówku – 124 cm.

Przedmioty znalezione w grobie: brak.

Relacje stratygraficzne z innymi grobami: w część SE jamy grobowej został wkopany młodszy grób nr 32, niszcząc znaczną część szkieletu opisywanego grobu.

Opis kości szkieletu: czaszka: niekompletna (brak twarzoczaszki, uszkodzona boczna powierzchnia lewa), o wymiarach 17×13 cm, obwód 52 cm,

szczeka (po prawej stronie zęby I₁, I₂, C, P₁, P₂, M₁, M₂, M₃ o mało startych powierzchniach), żuchwa (po lewej stronie zęby I₁, I₂, C, P₁, P₂, M₁, M₂, M₃, po prawej I₁, I₂, C, P₁, P₂, M₂ o mało startych powierzchniach). Szkielet postkranialny: 2 obojczyki (13 cm każdy), 29 fr. żeber, 2 fr. łopatki, kręgi (5 szyjnych, 9 piersiowych, 2 lędźwiowe), 1 k. ramieniowa lewa (30,5 cm).

Patologie: ubytki w uzębieniu.

Płeć – kobieta. **Wiek** – *adultus*. **Wzrost** – 159 cm.

Grób nr 34 (plan 25)

Opis grobu: zarys jamy grobowej zbliżony do wydłużonego trapezu, w wypełnisku pozostałości drewnianej trumny. Zmarły spoczywał w pozycji wyprostowanej na wznak, wzdłuż osi NW–SE, z głową skierowaną na NW, lewą dłonią złożoną na brzuchu i prawą na biodrze. Głębokość zalegania pochówku – 116 cm.

Przedmioty znalezione w grobie: dziesięć całych i jeden fragment żelaznych gwoździ trumiennych z przywartymi pozostałościami drewna z trumny.

Relacje stratygraficzne z innymi grobami: brak.

Opis kości szkieletu: czaszka: o wymiarach 17×15×11 cm, obwód 50 cm, szew czołowy całkowicie zobliterowany, szczeka (obustronnie zęby I₁, I₂, C, P₁, P₂, M₁ o powierzchniach mało startych), żuchwa (zęby I₁, I₂, C, P₁, P₂ po lewej, I₁, I₂, C, P₁, M₃ po prawej o powierzchniach mało startych). Szkielet postkranialny: 2 obojczyki (13,7 cm każdy), rękojeść mostka, 5 żeber całych i 29 fr., 2 łopatki, kręgi zachowane w komplecie, 2 k. ramieniowe (30,5 cm każda), 2 k. promieniowe (21 cm każda), 2 k. łokciowe (22,8 cm każda), 4 k. nadgarstka, 9 k. śródreżcza, 7 paliczek bliższych, 6 paliczek środkowych, 2 paliczki dalsze, 1 k. krzyżowa, 2 k. miednicy (otwór zasłonowy owalny), 2 k. udowe (42,5 cm każda), 2 rzepki, 2 k. piszczelowe (34,5 cm każda), 2 k. strzałkowe (31 cm każda), 2 k. piętowe, 2 k. skokowe, 7 k. stępu, 8 k. śródstopia, 6 paliczek stopy.

Patologie: ubytki w uzębieniu.

Płeć – mężczyzna. **Wiek** – *maturus*. **Wzrost** – 150 cm.

Grób nr 35 (plan 25)

Opis grobu: zarys jamy grobowej zbliżony do prostokąta, w wypełnisku pozostałości drewnianej trumny. Zmarła spoczywała w pozycji wyprostowanej na wznak, wzdłuż osi NW–SE, z głową skierowaną na NW, lewą dłonią złożoną na biodrze i prawą na brzuchu. Głębokość zalegania pochówku – 132 cm.

Przedmioty znalezione w grobie: brak.

Relacje stratygraficzne z innymi grobami: E część jamy grobowej została częściowo zniszczona wkopem grobu nr 37.

Opis kości szkieletu: czaszka: o wymiarach 17×14×14 cm, wymiar jarzmowy – 11,8 cm, wymiar nosowy – 5,5×2,3 cm, wymiar twarzowy – 17 cm, szczeka (po prawej stronie zęby I₁, I₂, C, P₁, P₂, M₁, M₂, po lewej I₁, I₂, C, P₁, M₂, powierzchnie starte mocno), żuchwa (po prawej stronie zęby I₁, I₂, C, P₁, M₂, po lewej I₁, I₂, C, P₁, powierzchnie starte). Szkielet postkranialny: 2 obojczyki (15,3 cm każdy), 16 żeber, 2 łopatki (prawa kompletna), trzon, wyrostek mieczykowaty (zrost) i rękojeść mostka, kręgi (5 szyjnych, 12 piersiowych, 4 lędźwiowe), 2 k. ramieniowe (35 cm każda), 2 k. promieniowe (27 cm każda), 2 k. łokciowe (29,5 cm każda), 6 k. nadgarstka, 8 k. śródreżcza, 2 paliczki bliższe, 6 paliczek środkowych, k. krzyżowa, 2 k. miednicy (otwór zasłonowy owalny), 2 k. udowe (50 cm każda), 1 rzepka, 2 k. piszczelowe (42,5 cm każda), 2 k. strzałkowe (41 cm każda), 2 k. piętowe, 2 k. skokowe, 6 k. stępu, 7 k. śródstopia, 4 paliczki stopy.

Patologie: zmiany zwyrodnieniowe kręgosłupa, braki w uzębieniu.

Płeć – mężczyzna. **Wiek** – *senilis*. **Wzrost** – 186 cm.

Grób nr 36 (plan 25)

Opis grobu: zarys jamy grobowej zbliżony do wydłużonego trapezu, w wypełnisku pozostałości drewnianej trumny. Na szkielecie zalegały pozostałości desek trumiennych. Przy kościach stóp natrafiono na fragmenty skóry, prawdopodobnie pozostałości obuwia. Zmarła spoczywała w pozycji wyprostowanej na wznak, wzdłuż osi NW–SE, z głową skierowaną na NW, rękami wyprostowanymi wzdłuż tułowia. Głębokość zalegania pochówku – 98 cm.

Przedmioty znalezione w grobie: trzy żelazne gwoździe trumienne z przywartymi pozostałościami drewna z trumny.

Relacje stratygraficzne z innymi grobami: część W jamy grobowej została wkopana w starszy grób nr 37. Opisany pochówek niszczył także niemal całkowicie grób 40, w którym nie natrafiono na szczątki ludzkie, zaś od N narożnikiem naruszał również jamę grobową starszego pochówku nr 243 niszcząc częściowo znajdujące się w nim szczątki kostne.

Opis kości szkieletu: czaszka: mała, o wymiarach 17×13(9)×12,5 cm, obwód 51 cm, czoło proste, nos wystający, szew czołowy całkowicie zobliterowany, szczeka (obustronnie I₁, I₂, C, P₁, P₂, M₁, M₂, bardzo mało starte powierzchnie), żuchwa mała

(obustronnie I_1 , I_2 , C, P_1 , P_2 , M_1 , M_2 , powierzchnie mało starte). Szkielet postkranialny: 2 obojczyki (prawy 11,5 cm, lewy niekompletny), rękojeść mostka, żebra (7 prawych, 6 lewych, 5 fr.), 2 fr. łopatki, kręgi małe (7 szyjnych, 12 piersiowych, 3 lędźwiowe), 2 k. ramieniowe niekompletne (ok. 28 cm każda), 2 k. promieniowe niekompletne (ok. 20 cm każda), 2 k. łokciowe niekompletne (ok. 22 cm każda), 6 k. nadgarstka, 5 k. śródręcza, 5 paliczek bliższych, 6 paliczek środkowych, 4 paliczki dalsze, 2 k. krzyżowe, 2 fragmenty k. miednicy, 2 k. udowe (ok. 38 cm każda), 1 rzepka, 2 k. piszczelowe (ok. 30 cm każda), 2 k. strzałkowe (ok. 29 cm każda), 2 k. piętowe, 2 k. skokowe, 9 k. stępu, 8 k. śródstopia, 3 paliczki stopy. Dodatkowo mniejsza rzepka pochodząca od innej osoby.

Patologie: zmiany zniekształcająco-zwyrodnieniowe kręgosłupa.

Płeć – kobieta. **Wiek** – *maturus*. **Wzrost** – 142 cm.

Grób nr 37 (plan 25)

Opis grobu: zarys jamy grobowej zbliżony do prostokąta. Zmarły spoczywał w pozycji wyprostowanej na wznak, wzdłuż osi NW–SE, z głową skierowaną na NW, z twarzą zwróconą na S, lewą dłonią złożoną na biodrze i prawą na brzuchu. Głębokość zalegania pochówku – 107 cm.

Przedmioty znalezione w grobie: brak.

Relacje stratygraficzne z innymi grobami: część SE jamy grobowej opisywanego pochówku wkopana została starszy grób nr 38 niszcząc znajdujące się w nim szczątki kostne. Z kolei krawędź W jamy grobowej wkopana została w pochówek nr 35. W część NE jamy grobowej opisywanego pochówku wkopany został młodszy grób nr 36.

Opis kości szkieletu: czaszka: o wymiarach $17 \times 14 \times 15$ cm, wymiar jarzmowy – 13 cm, wymiar nosowy – $7 \times 2,5$ cm, wymiar twarzowy – 19 cm, szczeka (obustronnie I_1 , I_2 , C, P_1 , P_2 , M_1 , M_2), żuchwa (obustronnie I_1 , I_2 , C, P_1 , P_2 , M_1 , M_2). Szkielet postkranialny: 2 obojczyki niekompletne, 23 fr. żeber, 2 łopatki, kręgi (5 szyjnych, 10 piersiowych, 7 łuków), 2 k. ramieniowe (37 cm każda), 2 k. promieniowe niekompletne, 2 k. łokciowe (28,5 cm każda), 2 k. śródręcza, 1 paliczek bliższy, 1 paliczek środkowy, k. krzyżowa niekompletna, 2 k. miednicy (otwór zasłonowy owalny), 2 k. udowe (51 cm każda), 2 k. piszczelowe (42 cm każda), 2 k. strzałkowe (41 cm każda), 2 k. piętowe, 1 k. skokowa, 1 k. stępu, 3 k. śródstopia stopy.

Płeć – mężczyzna (?). **Wiek** – *iuvenis*. **Wzrost** – 187 cm.

Grób nr 38 (plan 25)

Opis grobu: zarys jamy grobowej zbliżony do prostokąta, częściowo czytelny ze względu na późniejsze zaburzenia. Zmarły spoczywał w pozycji wyprostowanej na wznak, wzdłuż osi NW–SE, z głową skierowaną na NW. Brak czaszki spowodowany był zniszczeniem grobu przez wkop młodsze pochówku. Zachowały się jedynie nieliczne kości szkieletu. Głębokość zalegania pochówku – 118 cm.

Przedmioty znalezione w grobie: fragment naszywki na pagonie (tabl. 15:3).

Relacje stratygraficzne z innymi grobami: w pochówek wkopane zostały dwa młodsze groby. Część NW jamy grobowej naruszał wkop pochówku nr 37, a część SE wkop pochówku nr 24. Było to przyczyną zniszczenia szczątków kostnych znajdujących się w opisywanym pochówku.

Opis kości szkieletu: 1 obojczyk lewy (15 cm), 7 fr. żeber (4 prawe, 2 lewe), 1 prawa łopatka, kręgi (6 piersiowych), 1 głowa k. udowej.

Płeć – nieokreślona. **Wiek** – nieokreślony (dorosły).

Grób nr 39 (plan 25)

Opis grobu: zarys jamy grobowej zbliżony do wydłużonego trapezu. Zmarła spoczywała w pozycji wyprostowanej na wznak, wzdłuż osi NW–SE, z głową skierowaną na NW, z twarzą zwróconą na E, dłońmi złożonymi na biodrach. Jedna z nasad kości promieniowej została przemieszczona w stosunku do układu anatomicznego. Głębokość zalegania pochówku – 126 cm.

Przedmioty znalezione w grobie: brak.

Relacje stratygraficzne z innymi grobami: brak.

Opis kości szkieletu: kości mocno uszkodzone, czaszka: uszkodzona, bez podstawy i tyłu, o wymiarach $16 \times 14 \times 13$ cm, wymiar jarzmowy – 12,5 cm, wymiar nosowy – $4,5 \times 3$ cm, szczeka uszkodzona (obustronnie I_1 , I_2 , C, P_1 , P_2 , M_1 , M_2 , M_3 o powierzchniach mało startych), fr. lewej żuchwa (zęby I_1 , I_2 , C, P_1 , P_2 , M_1). Szkielet postkranialny: 2 obojczyki (14,5 cm każdy), 36 fr. żeber, trzon i rękojeść mostka, 2 łopatki niekompletne, kręgi (3 szyjne, 4 piersiowe, 3 lędźwiowe, 7 łuków, 8 trzonów), 2 k. ramieniowe niekompletne, 2 k. promieniowe (jedna 25 cm, druga niekompletna), 2 k. łokciowe (jedna 26 cm, druga niekompletna), 8 k. śródręcza, 4 paliczki bliższe, 2 paliczki środkowe, k. krzyżowa (fr.), 2 k. miednicy (otwór zasłonowy trójkątny), 2 k. udowe niekompletne, 1 rzepka, 2 k. piszczelowe (jedna 37,5 cm, druga niekompletna), 2 k. strzałkowe (35,5 cm każda), 2 k. piętowe, 1 k. skokowa, 4 k. stępu, 6 k. śródstopia, 4 paliczki stopy.

Płeć – kobieta. **Wiek** – *adultus*. **Wzrost** – 172 cm.

Grób nr 40 (plan 25)

Opis grobu: czytelny zarys E narożnika jamy grobowej; pozostała część grobu została zniszczona wkopem młodszego pochówku.

Przedmioty znalezione w grobie: brak.

Relacje stratygraficzne z innymi grobami: w pochówku wkopano młodszy grób nr 36, który niemal całkowicie zniszczył opisywany pochówek.

Opis kości szkieletu: szkielet najprawdopodobniej zniszczony w wyniku wkopania w grób młodszego pochówku.

Płeć – ?. **Wiek** – ?. **Wzrost** – ?.

Grób nr 41 (plan 25)

Opis grobu: czytelny zarys W narożnika jamy grobowej. Pochówek niemal całkowicie zniszczony przez wykop budowlany.

Przedmioty znalezione w grobie: brak.

Relacje stratygraficzne z innymi grobami: brak czytelnych; być może posiadał relacje stratygraficzne z grobem nr 26.

Opis kości szkieletu: kości szkieletu nie zachowały się.

Płeć – ?. **Wiek** – ?. **Wzrost** – ?.

Grób nr 42 (plan 25)

Opis grobu: czytelny zarys niewielkiej, prostokątnej jamy grobowej. Zmarłe dziecko spoczywało w pozycji wyprostowanej na wznak, wzdłuż osi NW–SE, z głową skierowaną na NW, twarzą zwróconą na NE, dłońmi złożonymi na biodrach. Kości obu podudzi zostały przemieszczone w stosunku do układu anatomicznego. Głębokość zalegania pochówku – 83 cm.

Przedmioty znalezione w grobie: brak.

Relacje stratygraficzne z innymi grobami: pochówek został wkopany SE części dwóch starszych grobów nr 43 i 269.

Opis kości szkieletu: czaszka: mała, w 3 fragmentach, szczeka lewa (P_2 , M_1 w zawiązkach), fr. żuchwy (obustronnie I_2 , C , P_1 , wyrzynają się I_1 , M_1 obustronnie oraz wyrzyna się P_2 po lewej stronie). Szkielet postkranialny: 2 obojczyki (8 cm każdy), rękojeść mostka, 2 fr. łopatek, kręgi zachowane w komplecie, 2 k. ramieniowe niekompletne, 2 k. promieniowe niekompletne (12 cm każda), 2 k. łokciowe niekompletne, 2 kręgi k. krzyżowej, 2 k. miednicy, 2 k. udowe niekompletne (ok. 23 cm każda), 2 k. piszczelowe niekompletne, 2 k. strzałkowe niekompletne.

Płeć – nieokreślona. **Wiek** – *infans I/infans II*.

Grób nr 43 (plan 25)

Opis grobu: zarys jamy grobowej zbliżony do prostokąta. Zmarła spoczywała w pozycji wyprostowanej na wznak, wzdłuż osi NW–SE, z głową skierowaną na NW. W szkielecie brakowało kości jednego z przedramion, kości udowej oraz kości obu podudzi i większości kości stóp. Ponadto część kręgów i żeber oraz lewy talerz miednicy zostały przemieszczone w stosunku do układu anatomicznego. Głębokość zalegania pochówku – 87 cm.

Przedmioty znalezione w grobie: brak.

Relacje stratygraficzne z innymi grobami: część SE jamy grobowej opisywanego pochówku naruszały wkopy trzech młodszych pochówków o numerach 42, 44 oraz 379. Doprowadziło to do zniszczenia szczątków kostnych starszych grobów. Z kolei W narożnik jamy grobowej pochówku nr 43 został wkopany w starszy pochówek nr 269.

Opis kości szkieletu: czaszka: 20 fr., fr. szczęki (zęby I_1 , I_2 , C , P_1 , P_2 , M_1 , M_2 , bardzo mało starze powierchnie), żuchwa (obustronnie I_1 , I_2 , C , P_1 , P_2 , M_1 , M_2 , zęby mało starze). Szkielet postkranialny: 1 obojczyk (12 cm), trzon i rękojeść mostka, 25 fr. żeber, prawa łopátka niekompletna, kręgi (7 szyjnych, 10 piersiowych, 3 lędźwiowe), prawa k. ramieniowa (31,5 cm), 1 k. promieniowa niekompletna, 2 k. łokciowe niekompletne, 2 k. śródręcza, 3 paliczki bliższe, 3 paliczki dalsze, fragment k. krzyżowej, 2 k. miednicy (otwór zasłonowy trójkątny), lewa k. udowa (42 cm), 2 k. śródstopia, 2 paliczki stopy.

Płeć – kobieta (?). **Wiek** – *iuvēnis*. **Wzrost** – 160 cm.

Grób nr 44 (plan 25)

Opis grobu: zarys jamy grobowej zbliżony do wydłużonego trapezu. Zmarły spoczywał w pozycji wyprostowanej na wznak, wzdłuż osi NW–SE, z głową skierowaną na NW. W szkielecie brakowało części kości, zaś miednica i jedna kość ramieniowa zostały przemieszczone w stosunku do układu anatomicznego. Głębokość zalegania pochówku – 101 cm.

Przedmioty znalezione w grobie: deska ze szczytu wieka trumny z inicjałami osoby zmarłej „B.K.” (tabl. 16:1).

Relacje stratygraficzne z innymi grobami: pochówek został uszkodzony wkopem grobu nr 379, na co wskazuje układ szkieletów w obu grobach. Narożnik W jamy grobowej opisywanego pochówku został wkopany w starszy pochówek nr 43.

Opis kości szkieletu: czaszka: o wymiarach 18×13×13 cm, łuki brwiowe wydutne, szczę-

ka (obustronnie zęby I_1 , I_2 , C, P_1 , P_2 , M_1 , M_2 , M_3 o mało startych powierzchniach), 2 fragmenty żuchwy (obustronnie I_1 , I_2 , C, P_1 , P_2 , M_1 o mało startych powierzchniach). Szkielet postkranialny: 2 obojczyki (15 cm każdy), 39 żeber, trzon i rękojeść mostka, 3 łopatki (prawa niekompletna), kręgi zachowane w komplecie, 2 k. ramieniowe niekompletne, 2 k. promieniowe (23 cm każda), 2 k. łokciowe (24,5 cm każda), 6 k. śródręcza, 4 paliczki bliższe, 3 paliczki środkowe, 1 k. krzyżowa, 2 k. miednicy niekompletne (otwór zasłonowy owalny), 2 k. udowe (prawa 47 cm, lewa niekompletna), 2 rzepki, 2 k. piszczelowe (33,5 cm każda), kolejne 2 k. piszczelowe (37 cm każda), 2 k. strzałkowe (jedna 32 cm, druga niekompletna), 2 k. piętowe, 2 k. skokowe, 8 k. stępu, 7 k. śródstopia, 4 paliczki stopy.

Płeć – mężczyzna. **Wiek** – *adultus*. **Wzrost** – 159 cm.

Grób nr 45 (plan 23)

Opis grobu: zarys jamy grobowej zbliżony do wydłużonego trapezu. Zmarły spoczywał w pozycji wyprostowanej na wznak, wzdłuż osi NW–SE, z głową skierowaną na NW, dłońmi złożonymi na biodrach. Głębokość zalegania pochówku – 145 cm.

Przedmioty znalezione w grobie: dwa żelazne gwoździe trumienne, żelazna podkowa obcasa (tabl. 16:2).

Relacje stratygraficzne z innymi grobami: w środek jamy grobowej opisywanego pochówku wkopany został młodszy grób nr 8.

Opis kości szkieletu: czaszka: o wymiarach $15 \times 13 \times 13,5$ cm, wymiar jarzmowy – 12,5 cm, wymiar nosowy – $6 \times 2,5$ cm, wymiar twarzowy – 20 cm, szwy częściowo zobliterowane, szczeka (I_1 , I_2 , C, P_1 , P_2 , M_1 po lewej stronie, I_1 , I_2 , C, P_1 , P_2 po prawej, powierzchnie starte średnio), żuchwa (po prawej stronie zęby I_1 , I_2 , C, P_1 , M_2 , po lewej – I_1 , I_2 , C, P_1 , M_3 , powierzchnie starte średnio). Szkielet postkranialny: 2 obojczyki (16,5 cm każdy), 32 żebra, rękojeść mostka, 2 łopatki, kręgi (5 szyjnych, 11 piersiowych, 5 lędźwiowych, 1 łuk), 2 k. ramieniowe (35 cm każda), 2 k. promieniowe (25 cm każda), 2 k. łokciowe (27 cm każda), 1 k. nadgarstka, 5 k. śródręcza, 1 paliczek bliższy, 1 paliczek środkowy, 1 k. krzyżowa, 2 k. miednicy (otwór zasłonowy owalny), 2 k. udowe (prawa 46,5 cm, lewa 48 cm, uszkodzone na końcach), 2 k. piszczelowe (38,5 cm każda), 2 k. strzałkowe (39 cm każda), 2 k. piętowe, 1 k. skokowa, 4 k. stępu, 6 k. śródstopia.

Patologie: zmiany zwyrodnieniowe kręgosłupa, braki w uzębieniu.

Płeć – mężczyzna. **Wiek** – *maturus/senilis*. **Wzrost** – 175 cm.

Grób nr 46 (plan 23)

Opis grobu: zarys jamy grobowej zbliżony do wydłużonego trapezu. Wewnątrz jamy grobowej nie natrafiono na szczątki kostne, prawdopodobnie delikatne kości dziecka uległy rozkładowi.

Przedmioty znalezione w grobie: brak.

Relacje stratygraficzne z innymi grobami: pochówek swoim wkopem naruszał jamy grobowe dwóch starszych pochówków. Krawędź NE jamy grobowej wkopana została w grób nr 47, a część SE w pochówek nr 120, niszcząc częściowo szkielet z drugiego z wymienionych grobów.

Grób nr 47 (plan 23)

Opis grobu: zarys jamy grobowej zbliżony do prostokąta. Zmarła spoczywała w pozycji wyprostowanej na wznak, wzdłuż osi NW–SE, z głową skierowaną na NW, lewą dłońią złożoną na biodrze i prawą na brzuchu. Głębokość zalegania pochówku – 144 cm.

Przedmioty znalezione w grobie: 29 żelaznych gwoździ trumiennych z przywartymi pozostałościami drewna z trumny, grzebień rogowy z dwoma rzędami zębów (tabl. 16:4).

Relacje stratygraficzne z innymi grobami: pochówek został wkopany w starszy grób nr 238, częściowo niszcząc szczątki kostne starszego grobu. Z kolei w część SW jamy grobowej opisywanego pochówku wkopane były dwa młodsze groby o numerach 120 i 46, z których młodszym był ten o numerze 46.

Opis kości szkieletu: czaszka: o wymiarach 17×15 cm, bez twarzoczaszki, fragment szczęki (I_1 , I_2 , C po prawej stronie, a po lewej – I_1 , I_2 , P_1 o mało startych powierzchniach), żuchwa (I_1 , I_2 , C, P_1 , P_2 po prawej stronie i I_1 , I_2 , C, P_1 , P_2 , M_1 po lewej, mało starte powierzchnie). Szkielet postkranialny: 2 obojczyki (14,5 cm każdy), 31 żeber, 2 łopatki, kręgi (7 szyjnych, 11 piersiowych, 5 lędźwiowych), 2 k. ramieniowe (lewa 31,5 cm, prawa niekompletna), 2 k. promieniowe (23,5 cm każda), 2 k. łokciowe (25,5 cm każda), 8 k. śródręcza, 6 paliczek bliższych, 1 k. krzyżowa, 2 k. miednicy (otwór zasłonowy trójkątny), 2 k. udowe (lewa 44 cm, prawa niekompletna), 1 rzepka, 2 k. piszczelowe (35 cm każda), 2 k. strzałkowe (jedna 32,5 cm, druga niekompletna), 2 k. piętowe, 2 k. skokowe, 3 k. stępu, 10 k. śródstopia, 3 paliczki stopy.

Patologie: ubytki w uzębieniu.

Płeć – kobieta. **Wiek** – *adultus*. **Wzrost** – 163 cm.

Grób nr 48 (plan 23)

Opis grobu: czytelny zarys górnej części prostokątnej jamy grobowej. Zmarły spoczywał w pozycji wyprostowanej na wznak, wzdłuż osi NW–SE, z głową skierowaną na NW, rękami wyprostowanymi wzdłuż tułowia. Kości kończyn dolnych znalazły się poza obszarem badań. Głębokość zalegania pochówku – 151 cm.

Przedmioty znalezione w grobie: pięć żelaznych gwoździ trumiennych z przywartykami pozostałościami drewna z trumny, siedem guzików kościanych pierwotnie powleczonej tkaniną (tabl. 16:3).

Relacje stratygraficzne z innymi grobami: w narożnik W jamy grobowej pochówku wkopany został młodszy grób nr 120, co nie miało jednak wpływu na stan zachowania szczątków kostnych w starszym grobie.

Opis kości szkieletu: czaszka: o wymiarach 18×14×15 cm, wymiar jarzmowy – 11,5 cm, wymiar nosowy – 4×2,5 cm, wymiar twarzowy – 16 cm, szczeka (tylko I₂ lewy i C prawy), żuchwa bezzębna. Szkielet postkranialny: 2 obojczyki (15,5 cm każdy), 46 fr. żeber, trzon, wyrostek mieczykowaty i rękojeść mostka, 2 łopatki niekompletne, kręgi (6 szyjnych, 12 piersiowych, 6 lędźwiowych), 2 k. ramieniowe (34,5 cm każda), 2 k. promieniowe (25,5 cm każda), 2 k. łokciowe (28,5 cm każda), 1 k. śródreżcza, 1 k. krzyżowa, 2 k. miednicy (otwór zasłonowy owalny).

Patologie: zmiany zwyrodnieniowe kręgosłupa, braki w uzębieniu.

Płeć – mężczyzna. **Wiek** – *senilis*. **Wzrost** – 177 cm.

Grób nr 49 (plan 25)

Opis grobu: zarys jamy grobowej zbliżony do wydłużonego trapezu. Zmarły spoczywał w pozycji wyprostowanej na wznak, wzdłuż osi NW–SE, z głową skierowaną na NW, z twarzą zwróconą na S, dłońmi złożonymi na biodrach. Głębokość zalegania pochówku – 101 cm.

Przedmioty znalezione w grobie: jeden cały i jeden fragment żelaznych gwoździ trumiennych.

Relacje stratygraficzne z innymi grobami: jama grobowa wkopana została w starszy pochówek nr 54, niszcząc i przemieszczając kości ludzkie starszego grobu.

Opis kości szkieletu: kości mocno uszkodzone, czaszka: niekompletna, tylko sklepienie i 7 fr., bez twarzoczaszki, szew czołowy całkowicie zobliterowany, ubytek owalny w k. czołowej lewej o wymiarach 0,7×0,4 cm, 2 fr. żuchwy (I₁, I₂, C, P₁, P₂, M₁, M₂, M₃ o powierzchniach średnio startych). Szkielet postkranialny: 2 masywne obojczyki (15

cm każdy), fr. trzonu mostka, 42 fr. żeber, 2 łopatki niekompletne, kręgi (7 szyjnych niekompletnych, 12 piersiowych, 5 lędźwiowych niekompletnych), 2 k. ramieniowe (prawa niekompletna, lewa 35 cm), 1 k. promieniowa (25 cm), 2 k. łokciowe (27 cm każda), 10 k. śródreżcza, 3 paliczki bliższe, 3 paliczki środkowe ręki, k. krzyżowa (2 fr.), 2 niekompletne k. miednicy (otwór zasłonowy owalny), 2 k. udowe niekompletne, 2 k. piszczelowe niekompletne, 2 k. strzałkowe niekompletne, 2 k. piętowe, 2 k. skokowe, 8 k. stępu, 9 k. śródstopia, 6 paliczek stopy.

Płeć – mężczyzna. **Wiek** – *maturus*. **Wzrost** – 176 cm.

Grób nr 50 (plan 26)

Opis grobu: szkielet w pozostałościach trumny drewnianej. W trumnie natrafiono na nieliczne kości ludzkie. Zmarły spoczywał w pozycji wyprostowanej na wznak, wzdłuż osi NW–SE, z głową skierowaną na NW. Dolna część trumny znajdowała się w profilu wykopu i znalazła się poza badanym obszarem. Głębokość zalegania pochówku – 95 cm.

Przedmioty znalezione w grobie: brak.

Relacje stratygraficzne z innymi grobami: narożnik N jamy grobowej wkopany został w skraj grobu nr 51, nie niszcząc szczątków kostnych starszego pochówku.

Opis kości szkieletu: czaszka: duża, o wymiarach 18×15×13 cm, czoło lekko pochylone, łuki brwiowe wydane, szew czołowy całkowicie zobliterowany, szew strzałkowy częściowo zobliterowany, szczeka (zęby I₁, I₂, C, P₁, P₂, M₁, M₂ o powierzchniach średnio startych), żuchwa (I₁, I₂, C, P₁, M₁, M₂ po lewej stronie i I₁, I₂, C, P₁, P₂ po prawej, powierzchnie starte). Szkielet postkranialny: 2 obojczyki niekompletne, 4 fr. żeber, 2 fr. łopatki, kręgi (5 szyjnych, 15 piersiowych, 1 lędźwiowy), 2 k. ramieniowe (33 cm każda), 2 k. promieniowe (22,5 cm każda), 1 k. łokciowa lewa niekompletna, 4 k. nadgarstka, 4 k. śródreżcza, 2 paliczki bliższe, 2 paliczki środkowe ręki, k. krzyżowa (fr.), 2 k. miednicy (otwór zasłonowy owalny), 2 k. udowe (46,5 cm każda), 4 k. śródstopia, 1 paliczek stopy.

Patologie: zmiany zwyrodnieniowe kręgosłupa, braki w uzębieniu.

Płeć – mężczyzna. **Wiek** – *senilis*. **Wzrost** – 164 cm.

Grób nr 51 (plan 26)

Opis grobu: zarys jamy grobowej zbliżony do wydłużonego trapezu, w wypełnisku pozostałości drewnianej trumny. Zmarły spoczywał w pozycji

wyprostowanej na wznak, wzdłuż osi NW–SE, z głową skierowaną na NW, prawą dłonią złożoną na biodrze i lewą ręką wyprostowaną wzdłuż tułowia. W szkielecie brakowało czaszki, prawej kości ramieniowej, części kręgów oraz żeber i części kości stóp, zniszczonych wkopem młodszego grobu nr 52. Głębokość zalegania pochówku – 110 cm.

Przedmioty znalezione w grobie: brak.

Relacje stratygraficzne z innymi grobami: w część NW jamy grobowej wkopany został młodszy grób nr 52, niszcząc części szczątków kostnych znajdujących się w starszym pochówku. Dodatkowo krawędź SW jamy grobowej naruszał również młodszy pochówek nr 50, co w tym przypadku nie miało wpływu na stan zachowania szczątków kostnych.

Opis kości szkieletu: 5 żeber, fr. trzonu mostka, 2 łopatki, kręgi – 5 lędźwiowych, 1 k. ramieniowa lewa (35,5 cm), 2 k. promieniowe (26,5 cm każda), 2 k. łokciowe (27,5 cm każda), 1 k. miednicy niekompletna (otwór zasłonowy owalny), 2 k. udowe (jedna 50 cm, druga niekompletna), 1 rzepka, 2 k. piszczelowe niekompletne, 2 k. strzałkowe niekompletne, 4 k. śródstopia, 4 paliczki stopy. 12 drobnych fr. kości.

Patologie: zmiany zwyrodnieniowe kręgosłupa lędźwiowego.

Płeć – męczyzna. **Wiek** – *maturus/senilis*. **Wzrost** – 180 cm.

Grób nr 52 (plan 26)

Opis grobu: zarys jamy grobowej zbliżony do wydłużonego trapezu. Na NW od czaszki natrafiono na fragment deski ze szczytu trumny z inicjałami A.M. Zmarły spoczywał w pozycji wyprostowanej na wznak, wzdłuż osi NW–SE, z głową skierowaną na NW, z twarzą zwróconą na NE, lewą dłonią złożoną na biodrze i prawą na brzuchu. Kalota czaszki została odcięta. Głębokość zalegania pochówku – 107 cm.

Przedmioty znalezione w grobie: siedem żelaznych gwoździ trumiennych z przywartymi pozostałościami drewna z trumny, deska ze szczytu wieka trumny z inicjałami osoby zmarłej „A.M.” (tabl. 17:1), grzebień rogowy (tabl. 17:2), znaleziony pod kością piszczelową (być może wsunięty do buta), guzik kościany powleczone tkaniną (tabl. 17:3).

Relacje stratygraficzne z innymi grobami: część NW jamy grobowej wkopana została w starsze groby nr 52, 53 i 70. Część SE jamy grobowej opisywanego pochówku została wkopana w starszy

grób nr 51, niszcząc część znajdujących się w nim szczątków kostnych.

Opis kości szkieletu: czaszka: sklepienie oddzielone od podstawy czaszki, szczeka (obustronnie I₁, I₂, C, P₁, P₂ o powierzchniach mało startych), żuchwa (I₁, I₂, C, P₁, M₁, M₃ po prawej stronie, po lewej I₁, I₂, C, M₃, powierzchnie mało starte). Szkielet postkranialny: 2 obojczyki (16,8 cm każdy), 29 fr. żeber, 2 łopatki (prawa kompletna), trzon i rękojeść mostka, kręgi (7 szyjnych, 12 piersiowych, 4 lędźwiowe), 2 k. ramieniowe (37 cm każda), 2 k. promieniowe (25,5 cm każda), 2 k. łokciowe (27,8 cm każda), 1 k. nadgarstka, 8 k. śródreżca, 5 paliczków bliższych, 2 paliczki środkowe ręki, k. krzyżowa, 2 k. miednicy (otwór zasłonowy owalny), 2 k. udowe (50 cm każda), 2 k. piszczelowe (39,5 cm każda), 2 k. strzałkowe (38,5 cm każda), 2 k. piętowe, 2 k. skokowe, 5 k. stępu, 8 k. śródstopia, 4 paliczki stopy.

Patologie: ubytki w uzębieniu.

Płeć – męczyzna. **Wiek** – *adultus*. **Wzrost** – 180 cm.

Grób nr 53 (plan 26)

Opis grobu: zarys jamy grobowej zbliżony do wydłużonego trapezu. Zmarły spoczywał w pozycji wyprostowanej na wznak, wzdłuż osi NW–SE, z głową skierowaną na NW, z twarzą zwróconą na NE, dłońmi złożonymi na biodrach. Kalota czaszki została odcięta. Głębokość zalegania pochówku – 111 cm.

Przedmioty znalezione w grobie: jeden żelazny gwoździe trumienny z przywartymi pozostałościami drewna z trumny.

Relacje stratygraficzne z innymi grobami: część SE jamy grobowej została wkopana w starszy grób nr 70, co mogło doprowadzić do zniszczenia szczątków kostnych w starszym pochówku. Z kolei w SE jamy grobowej opisywanego pochówku została zniszczona przez wkop grobu nr 52.

Opis kości szkieletu: czaszka: sklepienie oddzielone od podstawy czaszki, górna część we fragmentach, o wymiarach 17×15 cm, nieduże wgniecenie w sklepieniu, szew czołowy całkowicie zobliterowany, szew strzałkowy częściowo zobliterowany, szczeka (tylko P prawa, średnio starta powierzchnia), żuchwa (obustronnie I₁, I₂, C, P₁, powierzchnie starte średnio). Szkielet postkranialny: 2 obojczyki (17 cm każdy), 30 żeber, trzon i wyrostek mieczykowaty mostka, 2 łopatki, kręgi zachowane w komplecie, 2 k. ramieniowe (34 cm każda), 2 k. promieniowe (25,2 cm każda), 2 k. łokciowe (28,2 cm każda), 6 k. nadgarstka, 8 k. śródreżca, 6 paliczków bliższych, 4 paliczki środkowe, 2 paliczki dalsze ręki, k. krzyżowa, 2 k.

miednicy (otwór zasłonowy owalny), 2 k. udowe (49 cm każda), 2 rzepki, 2 k. piszczelowe (40 cm każda), 2 k. strzałkowe (37,7 cm każda), k. gnykowa, 2 k. piętowe, 2 k. skokowe, 8 k. stępu, 9 k. śródstopia, 4 paliczki stopy.

Płeć – mężczyzna. **Wiek** – *maturus*. **Wzrost** – 176 cm.

Grób nr 54 (plan 25)

Opis grobu: zarys jamy grobowej zbliżony do wydłużonego trapezu. Zmarły spoczywał w pozycji wyprostowanej na wznak, wzdłuż osi NW–SE, z głową skierowaną na NW, z twarzą zwróconą na E, lewą dłonią złożoną na biodrze i prawą na brzuchu. Głębokość zalegania pochówku – 123 cm.

Przedmioty znalezione w grobie: brak.

Relacje stratygraficzne z innymi grobami: znaczna część jamy grobowej została zniszczona wkopem grobu nr 49.

Opis kości szkieletu: kości mocno uszkodzone, czaszka: o wymiarach 15×13×13 cm uszkodzona po lewej stronie (wgięta) i brak podstawy, wymiar jarzmowy – 12,5 cm, wymiar nosowy – 5,5×2,5 cm, wymiar twarzowy – 18 cm, szczęka (po stronie prawej zęby I₁, I₂, C, P₁, P₂, M₁, M₂, M₃, po lewej I₁, I₂, C, P₁, M₃ o bardzo mało startych powierzchniach), żuchwa (po prawej stronie I₁, I₂, C, P₁, M₁, M₂, M₃, po lewej I₁, I₂, C, P₁, P₂, M₁, M₂, M₃, powierzchnie mało starte). Szkielet postkranialny: 2 obojczyki (15,5 cm każdy), trzon mostka uszkodzony, 42 fr. żeber, 2 łopatki niekompletne, kręgi uszkodzone (6 szyjnych, 1 lędźwiowy, 5 łuków, 6 trzonów), 2 k. ramieniowe (lewa 33,5 cm, prawa niekompletna), 2 k. promieniowe (25,5 cm każda), 2 k. łokciowe (28 cm każda), 6 k. śródręcza, 6 paliczek bliższych, 2 paliczki środkowe, 2 k. miednicy niekompletne (otwór zasłonowy owalny), 2 k. udowe (prawa 46,5 cm, lewa niekompletna), 2 k. piszczelowe (37 cm każda), 2 k. strzałkowe niekompletne, 2 k. piętowe, 2 k. skokowe, 2 k. stępu, 6 k. śródstopia, 3 paliczki stopy.

Patologie: ubytki w uzębieniu.

Płeć – mężczyzna. **Wiek** – *adultus*. **Wzrost** – 172 cm.

Grób nr 55 (plan 26)

Opis grobu: zarys jamy grobowej zbliżony do wydłużonego trapezu. Zmarła spoczywała w pozycji wyprostowanej na wznak, wzdłuż osi NW–SE, z głową skierowaną na NW. Głębokość zalegania pochówku – 116 cm.

Przedmioty znalezione w grobie: brak.

Relacje stratygraficzne z innymi grobami: narożniki N i NW jamy grobowej naruszyły skraje starszych grobów nr 51 i 58.

Opis kości szkieletu: czaszka: o wymiarach 15×13×12 cm, wymiar jarzmowy – 11 cm, wymiar nosowy – 5×2,5 cm, wymiar twarzowy – 15 cm, szczęka (obustronnie I₁, I₂, C, P₁, P₂, M₁, M₂ o bardzo mało startych powierzchniach), żuchwa (obustronnie zęby I₁, I₂, C, P₁, P₂, M₁, M₂, M₃). Szkielet postkranialny: 2 obojczyki (12,5 cm każdy), rękojeść mostka, 18 fr. żeber, 2 łopatki niekompletne, kręgi (5 szyjnych, 11 piersiowych, 2 lędźwiowe), 2 k. ramieniowe niekompletne, 2 k. promieniowe niekompletne, 2 k. łokciowe niekompletne, 3 k. śródręcza, 3 paliczki bliższe, k. krzyżowa (fr.), 2 k. miednicy (otwór zasłonowy trójkątny), 2 k. udowe niekompletne (oddzielnie kłykie).

Płeć – kobieta (?). **Wiek** – *iuvēnis*.

Grób nr 56 (plan 26)

Opis grobu: zarys jamy grobowej zbliżony do wydłużonego trapezu. Zmarła spoczywała w pozycji wyprostowanej na wznak, wzdłuż osi NW–SE, z głową skierowaną na NW, rękami wyprostowanymi wzdłuż tułowia. Głębokość zalegania pochówku – 106 cm.

Przedmioty znalezione w grobie: guzik mosiężny z zachowaną częścią tkaniny z odzieży (tabl. 17:4).

Relacje stratygraficzne z innymi grobami: narożnik S jamy grobowej wkopano w starszy grób nr 57, nie naruszając szczątków kostnych starszego pochówku.

Opis kości szkieletu: czaszka: o wymiarach 15×13×14 cm, wymiar jarzmowy – 12,5 cm, wymiar nosowy – 5,3×2,3 cm, wymiar twarzowy – 15,5 cm, szew czołowy całkowicie zobliterowany, szczęka (obustronnie zęby I₁, I₂, C, P₁), żuchwa (obustronnie zęby I₁, I₂, C, P₁, P₂, M₂, powierzchnie starte średnio). Szkielet postkranialny: 2 obojczyki (12,2 cm każdy), trzon i rękojeść mostka, 38 fr. żeber, 2 łopatki, kręgi (5 szyjnych, 12 piersiowych, 5 lędźwiowych), 2 k. ramieniowe (32 cm każda), 2 k. promieniowe (23 cm każda), 2 k. łokciowe (25,8 cm każda), 10 k. śródręcza, 2 paliczki bliższe, k. krzyżowa, 2 k. miednicy (otwór zasłonowy trójkątny), 2 k. udowe (42,8 cm każda), 2 rzepki, 2 k. piszczelowe (35 cm każda), 2 k. strzałkowe (33,5 cm każda), 4 k. stępu, 8 k. śródstopia, 3 paliczki stopy.

Patologie: ubytki w uzębieniu.

Płeć – kobieta. **Wiek** – *maturus*. **Wzrost** – 163 cm.

Grób nr 57 (plan 26)

Opis grobu: zarys jamy grobowej zbliżony do wydłużonego trapezu. Zmarły spoczywał w pozycji wyprostowanej na wznak, wzdłuż osi NW–SE, z głową skierowaną na NW, a twarzą zwróconą na S. W szkielecie brakowało części kości przedramion, kości miednicy i kości kończyn dolnych, zniszczonych przez wkop młodszego grobu nr 58. Głębokość zalegania pochówku – 120 cm.

Przedmioty znalezione w grobie: brak.

Relacje stratygraficzne z innymi grobami: w część SE jamy grobowej wkopany został młodszymi grób nr 58, zaś N narożnik jamy grobowej opisywanego pochówku został zniszczony wkopem grobu nr 56.

Opis kości szkieletu: czaszka: o wymiarach 15×14×12 cm, wymiar jarzmowy – 12,5 cm, wymiar nosowy – 5,6×2,7 cm, wymiar twarzowy – 16 cm, w szczęcie i w żuchwie obustronnie zęby I₁, I₂, C, P₁, P₂, M₁, M₂, M₃ o powierzchniach mało startych, brak 6 po prawej stronie. Szkielet postkranialny: 2 obojczyki (16,3 cm każdy), trzon i rękojeść mostka, 37 żeber, 2 łopatki, kręgi (7 szyjnych, 12 piersiowych, 3 lędźwiowe), 2 k. ramieniowe (34 cm), 2 k. łokciowe (27,2 cm).

Patologie: ubytki w uzębieniu.

Płeć – mężczyzna. **Wiek** – *adultus*. **Wzrost** – 173 cm.

Grób nr 58 (plan 26)

Opis grobu: zarys jamy grobowej zbliżony do prostokąta. Zmarła spoczywała w pozycji wyprostowanej na wznak, wzdłuż osi NW–SE, z głową skierowaną na NW, z twarzą zwróconą na E, dłońmi złożonymi na biodrach. Głębokość zalegania pochówku – 121 cm.

Przedmioty znalezione w grobie: brak.

Relacje stratygraficzne z innymi grobami: w narożniki S i E jamy grobowej wkopane zostały trzy młodsze pochówki – groby 55, 59 i 236. Z kolei część NW jamy grobowej pochówku nr 58 naruszyła grób nr 57, niszcząc szczątki kostne szkieletu starszego pochówku.

Opis kości szkieletu: czaszka: uszkodzona po prawej stronie, o wymiarach 1×12×13 cm, szwy całkowicie zobliterowane, szczeka (obustronnie zęby I₁, I₂, C, P₁, P₂ o powierzchniach średnio startych), żuchwa (obustronnie zęby I₁, I₂, C, powierzchnie mocno starte). Szkielet postkranialny: 2 obojczyki (14 cm każdy), rękojeść i trzon mostka, 25 żeber, 2 łopatki, kręgi (5 szyjnych, 12 piersiowych, 5 lędźwiowych), 2 k. ramieniowe (32 cm każda), 2 k. promieniowe (23 cm każda), 2 k. łokciowe (25,5 cm każda), 2 paliczki bliższe, k. krzyżowa, 2 k. miednicy (otwór zasłonowy owalny), 2 k. udowe

(45 cm każda, prawa z naroślą w górnej części), 2 k. piszczelowe (36 cm każda), 2 k. strzałkowe (35 cm każda), 2 k. piętowe, 2 k. skokowe, 3 k. stępu, 5 k. śródstopia, 2 paliczki stopy.

Patologie: zmiany zwyrodnieniowe kręgosłupa, braki w uzębieniu.

Płeć – kobieta. **Wiek** – *senilis*. **Wzrost** – 166 cm.

Grób nr 59 (plan 26)

Opis grobu: zarys jamy grobowej zbliżony do wydłużonego trapezu. Zmarły spoczywał w pozycji wyprostowanej na wznak, wzdłuż osi NW–SE, z głową skierowaną na NW, prawą dłońią złożoną na piersi, lewą dłońią złożoną na brzuchu. Głębokość zalegania pochówku – 113 cm.

Przedmioty znalezione w grobie: krzyż mosiężny (uszkodzony) (tabl. 17:5).

Relacje stratygraficzne z innymi grobami: narożnik W jamy grobowej został wkopany w grób nr 58, nie naruszając jednak szczątków kostnych starszego grobu..

Opis kości szkieletu: czaszka: o wymiarach 14×12×12 cm, wymiar jarzmowy – 12 cm, wymiar nosowy – 5,5×2,5 cm, wymiar twarzowy – 17 cm, szczeka (obustronnie zęby I₁, I₂, C, P₁, P₂, M₁, M₂, M₃, powierzchnie mało starte), żuchwa (obustronnie zęby I₁, I₂, C, P₁, P₂, M₁, M₂, M₃ o powierzchniach mało startych). Szkielet postkranialny: 2 obojczyki (13,5 cm każdy), 37 fr. żeber, rękojeść i fr. trzonu mostka, łopatka (lewa i prawa niekompletna), kręgi (7 szyjnych, 11 piersiowych, 3 lędźwiowe, 3 łuki), 2 k. ramieniowe (31 cm każda), 2 k. promieniowe (21 cm każda), 2 k. łokciowe (23 cm każda), 4 k. śródreżca, 2 paliczki bliższe, 2 paliczki środkowe, k. krzyżowa lewa, 2 k. miednicy (1 kompletna, otwór zasłonowy trójkątny), 2 k. udowe (42,5 cm każda), 2 k. piszczelowe (jedna 33 cm, druga niekompletna), 2 k. strzałkowe (jedna 32 cm, druga niekompletna), 1 k. skokowa, 1 k. stępu, 2 k. śródstopia, 1 paliczek stopy.

Płeć – kobieta. **Wiek** – *adultus*. **Wzrost** – 154 cm.

Grób nr 60 (plan 26)

Opis grobu: zarys jamy grobowej zbliżony do wydłużonego trapezu. Zmarła spoczywała w pozycji wyprostowanej na wznak, wzdłuż osi NW–SE, z głową skierowaną na NW, z twarzą zwróconą na E, rękami skrzyżowanymi na biodrach. Głębokość zalegania pochówku – 114 cm.

Przedmioty znalezione w grobie: brak.

Relacje stratygraficzne z innymi grobami: w część SE jamy grobowej został wkopany młodszymi grób

nr 61, nie niszcząc jednak szczątków kostnych starszego pochówku.

Opis kości szkieletu: czaszka: o wymiarach $18 \times 14 \times 14$ cm, obwód czaszki 51 cm, szwy całkowicie zobliterowane, szczęka i żuchwa bezzębne. Szkielet postkranialny: 2 obojczyki (13 cm każdy, lewy z drobnymi ubytkami), 8 całych i 20 fr. żeber, 2 łopatki z drobnymi ubytkami wewnątrz powierzchni skrzydłowych obustronnie, kręgi (7 szyjnych, 12 piersiowych, 5 lędźwiowych) z drobnymi ubytkami, 2 k. ramieniowe (lewa 31 cm, prawa 30 cm), 2 k. promieniowe (21 cm każda), 2 k. łokciowe (22,5 cm każda), 6 k. śródręcza, 2 paliczki bliższe, 3 paliczki środkowe, 1 paliczek dalszy, k. krzyżowa, 2 k. miednicy niekompletne, 2 k. udowe (43 cm każda, z ubytkami na końcach dolnych), 2 k. piszczelowe (33,5 cm każda), 2 k. strzałkowe z ubytkami na końcach (jedna grubsza od drugiej), 2 k. piętowe, 2 k. skokowe, 3 k. stępu, 10 k. śródstopia stopy.

Patologie: zmiany zniekształcająco-zwyrodnieniowe kręgosłupa.

Płeć – kobieta. **Wiek** – *senilis*. **Wzrost** – 155 cm.

Grób nr 61 (plan 26)

Opis grobu: zarys jamy grobowej zbliżony do prostokąta. Zmarły spoczywał w pozycji wyprostowanej na wznak, wzdłuż osi NW–SE, z głową skierowaną na NW, z twarzą zwróconą na SW, dłońmi złożonymi na biodrach. Głębokość zalegania pochówku – 128 cm.

Przedmioty znalezione w grobie: brak.

Relacje stratygraficzne z innymi grobami: narożnik N jamy grobowej został wkopany w starszy grób nr 60, nie niszcząc szczątków kostnych starszego pochówku. Z kolei w część NE jamy grobowej wkopano młodszy pochówek nr 62. Również w tym przypadku nie pogorszyło to stanu zachowania szczątków kostnych znajdujących się w starszym z grobów.

Opis kości szkieletu: czaszka: o wymiarach $15 \times 12 \times 13$ cm, wymiar jarzmowy – 12 cm, wymiar nosowy – $5 \times 2,7$ cm, wymiar twarzowy – 18 cm, szczęka (obustronnie zęby I_1 , I_2 , C, P_1 , P_2 , M_1 , M_2 , M_3 o mało startych powierzchniach), żuchwa (obustronnie zęby I_1 , I_2 , C, P_1 , P_2 , M_1 , M_2 , M_3 , ale M_1 , M_2 , M_3 obniżone). Szkielet postkranialny: 2 obojczyki (14 cm każdy), 29 żeber, 2 łopatki, trzon mostka, kręgi (6 szyjnych, 12 piersiowych, 5 lędźwiowych), trzon mostka zrośnięty z obojczykami, 2 k. ramieniowe (21,5 cm każda), 2 k. promieniowe (24 cm każda), 2 k. łokciowe (26 cm każda), 10 k. śródręcza, 4 paliczki bliższe, 3 paliczki dalsze, k. krzyżowa, 2 k. miednicy

(otwór zasłonowy owalny), 2 k. udowe (44,5 cm każda), 1 rzepka, 2 k. piszczelowe (36 cm każda), 2 k. strzałkowe (35,5 cm każda), 2 k. piętowe, 2 k. skokowe, 7 k. stępu, 8 k. śródstopia, 3 paliczki stopy.

Płeć – mężczyzna. **Wiek** – *adultus*. **Wzrost** – 163 cm.

Grób nr 62 (plan 26)

Opis grobu: zarys jamy grobowej zbliżony do wydłużonego trapezu. Zmarła spoczywała w pozycji wyprostowanej na wznak, wzdłuż osi NW–SE, z głową skierowaną na NW, z twarzą zwróconą na S, dłońmi złożonymi na biodrach. Głębokość zalegania pochówku – 122 cm.

Przedmioty znalezione w grobie: brak.

Relacje stratygraficzne z innymi grobami: część W jamy grobowej została wkopana w grób nr 61, nie niszcząc jednak szczątków kostnych starszego pochówku. Część SE jamy grobowej opisywanego pochówku swoim wkopem naruszała też grób nr 218, częściowo niszcząc i przemieszczając znajdujące się w nim szczątki kostne.

Opis kości szkieletu: czaszka: o wymiarach $15 \times 13 \times 13$ cm, wymiar jarzmowy – 10 cm, wymiar nosowy – 5×2 cm (nos wystający, duży), wymiar twarzowy – 16 cm, szczęka (obustronnie zęby I_1 , I_2 , C, P_1 , P_2 , M_1 o mało startych powierzchniach), żuchwa (obustronnie zęby I_1 , I_2 , C, P_1 , P_2 , M_2 o mało startych powierzchniach). Szkielet postkranialny: 2 obojczyki (13 cm każdy), 27 fr. żeber, 2 łopatki niekompletne, kręgi (3 szyjne, 12 piersiowych, 4 lędźwiowe), 2 k. ramieniowe (29 cm każda), 2 k. promieniowe (21,5 cm każda), 2 k. łokciowe (23 cm każda), 10 k. śródręcza, 6 paliczek bliższych, 1 paliczek środkowy, k. krzyżowa (fr.), 2 k. miednicy (otwór zasłonowy trójkątny), 2 k. udowe (42 cm każda), 1 rzepka, 2 k. piszczelowe (32 cm każda), 2 k. strzałkowe (31,5 cm każda), 2 k. piętowe, 2 k. skokowe, 4 k. stępu, 5 k. śródstopia, 2 paliczki stopy.

Płeć – kobieta. **Wiek** – *maturus*. **Wzrost** – 151 cm.

Grób nr 63 (plan 26)

Opis grobu: czytelna niezniszczona, E część zarysu jamy grobowej. Zmarły spoczywał w pozycji wyprostowanej na wznak, wzdłuż osi NW–SE, z głową skierowaną na NW. Głębokość zalegania pochówku – 117 cm.

Przedmioty znalezione w grobie: brak.

Relacje stratygraficzne z innymi grobami: w część W jamy grobowej został prawdopodobnie wkopany grób nr 218, nieznacznie niszcząc szczątki kostne starszego grobu.

Opis kości szkieletu: czaszka: mała w 9 fr., żuchwa (obustronnie zęby I_1 , I_2 , C, P_1 , P_2). Szkielet postkranialny: 1 obojczyk (7 cm), 24 żebra, kręgi (17 łuków, 9 trzonów), 2 łopatki, 1 k. ramieniowa (13 cm), 1 k. promieniowa (9 cm), 2 k. łokciowe (10 cm każda), 2 paliczki bliższe, 2 k. udowe uszkodzone (ok. 18 cm), 6 k. miednicy, 2 k. piszczelowe (jedna 14 cm, druga niekompletna), 1 k. strzałkowa niekompletna.

Płeć – nieokreślona. **Wiek** – *infans I*.

Grób 64 (plan 26)

Opis grobu: zarys jamy grobowej zbliżony do wydłużonego trapezu, w obszarze objętym pracami wykopaliskowymi znajdowała się część pochówku. W przebadanej części jamy grobowej natrafiono na fragmenty czaszki. Prawdopodobnie zmarły został złożony wzdłuż osi NW–SE, z głową skierowaną na NW. Głębokość zalegania pochówku – 95 cm.

Przedmioty znalezione w grobie: brak.

Relacje stratygraficzne z innymi grobami: widoczny w wykopie badawczym W skraj jamy grobowej został wkopany w dwa pochówki nr 63 i 218.

Opis kości szkieletu: czaszka i żuchwa uszkodzona.

Płeć – kobieta. **Wiek** – dorosła.

Grób nr 65 (plan 27)

Opis grobu: zarys jamy grobowej zbliżony do wydłużonego trapezu. Zachował się fragment deski o długości ok. 95 cm będący częścią wieka trumny. Zmarły spoczywał w pozycji wyprostowanej na wznak, wzdłuż osi NW–SE, z głową skierowaną na NW, z twarzą zwróconą na NE, dłońmi złożonymi na brzuchu. Głębokość zalegania pochówku – 115 cm.

Przedmioty znalezione w grobie: dziesięć żelaznych gwoździ trumiennych z przywartymi pozostałościami drewna z trumny.

Relacje stratygraficzne z innymi grobami: brak.

Opis kości szkieletu: czaszka: o wymiarach $18 \times 13 \times 13$ cm, masywne łuki brwiowe, wymiar jarzmowy – 13,5 cm, wymiar nosowy – $5 \times 2,5$ cm, wymiar twarzowy – 17 cm, szczęka (obustronnie zęby I_1 , I_2 , C, P_1 , P_2 , M_1 , M_2), żuchwa (obustronnie zęby I_1 , I_2 , C, P_1 , P_2 , M_1 , M_2 , M_3). Szkielet postkranialny: 2 obojczyki (16,5 cm każdy), trzon i wyrostek mieczykowaty mostka, 23 żebra, 2 łopatki, kręgi (2 szyjne, 11 piersiowych, 5 lędźwiowych), 2 k. ramieniowe (36 cm każda), 2 k. promieniowe (jedna 23,5 cm, druga 26 cm), 2 k. łokciowe (26 cm każda), 1 k. nadgarstka, 6 k. śródręcza, 2 paliczki bliższe, k. krzyżowa (fr.), 2 k. miednicy (otwór zasłonowy owalny), 2 k. udowe (45,5 cm każda), 1 rzepka, 2 k. piszczelowe (39,5 cm

każda), 2 k. strzałkowe (36,5 cm każda), 2 k. piętowe, 1 k. skokowa, 1 k. stępu, 6 k. śródstopia, 4 paliczki stopy.

Płeć – mężczyzna. **Wiek** – *adultus*. **Wzrost** – 172 cm.

Grób nr 66 (plan 27)

Opis grobu: czytelna zachowana, zachodnia część jamy grobowej. W jamie grobowej nie natrafiono na szczątki kostne, zniszczone wkopem młodszego pochówku. Na podstawie kształtu jamy grobowej można wnioskować, że złożony w niej zmarły spoczywał wzdłuż osi NW–SE.

Przedmioty znalezione w grobie: brak.

Relacje stratygraficzne z innymi grobami: w przeważającą część jamy grobowej wkopano grób nr 67, co spowodowało zniszczenie szczątków kostnych znajdujących się w starszym pochówku.

Grób nr 67 (plan 27)

Opis grobu: zarys jamy grobowej zbliżony do wydłużonego trapezu. Zmarły spoczywał w pozycji wyprostowanej na wznak, wzdłuż osi NW–SE, z głową skierowaną na NW, z twarzą zwróconą na E, prawą dłońią złożoną na biodrze i lewą na brzuchu. Głębokość zalegania pochówku – 134 cm.

Przedmioty znalezione w grobie: brak.

Relacje stratygraficzne z innymi grobami: część NW jamy grobowej została wkopana w starszy grób nr 66, niszcząc szczątki kostne. N narożnik wkopu pochówku nr 67 naruszył też jamę grobu nr 71 nie powodując jednak zniszczenia szczątków kostnych. Ponadto część SE opisywanego pochówku wkopano w jamę grobu nr 68 częściowo niszcząc szczątki kostne.

Opis kości szkieletu: czaszka: o wymiarach $15 \times 13 \times 12$ cm, wymiar jarzmowy – 12,5 cm, wymiar nosowy – $5 \times 2,5$ cm, wymiar twarzowy – 15 cm, szew czołowy całkowicie zobliterowany, szczęka (obustronnie zęby I_1 , I_2 , C, P_1 , P_2 , M_1 , M_2 , o powierzchniach mało startych), żuchwa (po prawej stronie I_1 , I_2 , C, P_1 , M_2 , po lewej zęby I_1 , I_2 , C, P_1 , M_1 , M_3 – korzeń, powierzchnie starte średnio). Szkielet postkranialny: 2 obojczyki (14,8 cm każdy), trzon i rękojeść mostka, 23 żebra, 2 łopatki, kręgi zachowane w komplecie, 2 k. ramieniowe (34,5 cm każda), 1 k. ramieniowa niekompletna, 2 k. promieniowe (25 cm każda), 2 k. łokciowe (27 cm każda), 4 k. nadgarstka, 10 k. śródręcza, 2 paliczki bliższe, 1 paliczek środkowy, k. miednicy prawa zrosnięta z k. krzyżową (otwór zasłonowy owalny), 2 k. udowe (47,5 cm każda), 1 rzepka, 2 k. piszczelowe (37 cm każda), 2 k. strzałkowe (36

cm każda), 2 k. piętowe, 5 k. stępu, 8 k. śródstopia, 3 paliczki stopy.

Patologie: zmiany zwyrodnieniowe kręgosłupa, braki w uzębieniu.

Płeć – mężczyzna. **Wiek** – *maturus*. **Wzrost** – 171 cm.

Grób nr 68 (plan 27)

Opis grobu: zarys jamy grobowej zbliżony do wydłużonego trapezu. Zmarła spoczywała w pozycji wyprostowanej na wznak, wzdłuż osi NW–SE, pierwotnie z głową skierowaną na NW, prawą dłońią złożoną na biodrze. W szkielecie brakowało czaszki, większości kręgów i żeber, obydwu kości ramieniowych oraz kości lewego przedramienia. Było to spowodowane częściowym zniszczeniem grobu przez wkop pochówku nr 67. Głębokość zalegania pochówku – 115 cm.

Przedmioty znalezione w grobie: brak.

Relacje stratygraficzne z innymi grobami: w część NW jamy grobowej opisywanego pochówku wkopano młodszy grób nr 67. Ponadto, w część SW jamy grobowej wkopany został młodszy grób nr 69, a część SE naruszał dodatkowo wkop określony jako warstwa 37.

Opis kości szkieletu: k. uszkodzone, 14 fr. żeber, kręgi (2 piersiowe, 4 lędźwiowe), 1 k. promieniowa niekompletna, 1 k. łokciowa niekompletna, 8 k. nadgarstka, 4 k. śródręcza (fr.), 5 paliczków bliższych, 2 paliczki środkowe, k. krzyżowa (fr.), 2 k. miednicy (otwór zasłonowy trójkątny), 2 k. udowe niekompletne, 2 rzepki, 2 k. piszczelowe niekompletne, 2 fragmenty k. skokowej, 4 k. stępu.

Płeć – kobieta. **Wiek** – dorosła.

Grób nr 69 (plan 27)

Opis grobu: zarys jamy grobowej zbliżony do wydłużonego trapezu, w wypełnisku pozostałości drewnianej trumny. Zmarły spoczywał w pozycji wyprostowanej na wznak, wzdłuż osi NW–SE, z głową skierowaną na NW, z twarzą zwróconą na E, prawą dłońią złożoną na piersi. Kości obydwu podudzi znalazły się poza obszarem prac badawczych. Głębokość zalegania pochówku – 101 cm.

Przedmioty znalezione w grobie: brak.

Relacje stratygraficzne z innymi grobami: część NE jamy grobowej została wkopana w starszy grób nr 68, częściowo niszcząc szczątki kostne. Z kolei część SE jamy opisywanego pochówku została naruszona przez młodszy wkop określony jako warstwa 37.

Opis kości szkieletu: czaszka: o wymiarach 15×13 cm, wymiar jarzmowy – 11,5 cm, wymiar nosowy

– 5×2,2 cm, wymiar twarzowy – 15 cm, szczęka bezzębna, żuchwa (po prawej zęby C, P₁, po lewej P₁). Szkielet postkranialny: 2 obojczyki (16 cm każdy), 35 fr. żeber, trzon i rękojeść mostka, 2 łopatki, kręgi zachowane w komplecie, 2 k. ramieniowe (35 cm każda), 2 k. promieniowe (jedna 25,5 cm, druga niekompletna), 2 k. łokciowe (28 cm każda), 4 k. nadgarstka, 5 k. śródręcza, 5 paliczków bliższych, 4 paliczki środkowe, k. krzyżowa, 2 k. miednicy (lewa kompletna, otwór zasłonowy owalny), 2 k. udowe (45 cm każda), 1 rzepka, 3 k. śródstopia, 3 paliczki stopy.

Patologie: zmiany zniekształcająco-zwyrodnieniowe kręgosłupa, braki w uzębieniu.

Płeć – mężczyzna. **Wiek** – *senilis*. **Wzrost** – 174 cm.

Grób nr 70 (plan 26)

Opis grobu: czytelny był jedynie N narożnik zarysu jamy grobowej. Nie natrafiono na szczątki kostne.

Przedmioty znalezione w grobie: brak.

Relacje stratygraficzne z innymi grobami: w jamę grobową została wkopana część SE młodszego grobu nr 53 oraz część NW jeszcze młodszego pochówku nr 52. Opisane relacje stratygraficzne prawdopodobnie przyczyniły się do zniszczenia szczątków kostnych znajdujących się w opisywanym pochówku.

Grób nr 71 (plan 27)

Opis grobu: zarys jamy grobowej zbliżony do wydłużonego trapezu. Zmarła spoczywała w pozycji wyprostowanej na wznak, wzdłuż osi NW–SE, z głową skierowaną na NW, prawą dłońią złożoną na biodrze i lewą ręką wyprostowaną wzdłuż tułowia. Głębokość zalegania pochówku – 112 cm.

Przedmioty znalezione w grobie: pięć guzików mosiężnych powleczonej tkaniną (tabl. 17:6).

Relacje stratygraficzne z innymi grobami: w narożnik S jamy grobowej wkopano młodszy grób o numerze 67, nie naruszając jednak szczątków kostnych starszego grobu.

Opis kości szkieletu: czaszka: o wymiarach 15×13×12 cm, wymiar jarzmowy – 11,5 cm, wymiar nosowy – 4×3 cm, wymiar twarzowy – 14 cm, szew czołowy całkowicie zobliterowany, uszkodzony oczodół lewy, szczęka (I₁ prawy), żuchwa (obustronnie zęby I₁, I₂, C, P₁, powierzchnie starte średnio). Szkielet postkranialny: 2 obojczyki (14,5 cm każdy), 26 żeber, 2 łopatki, kręgi (7 szyjnych, 12 piersiowych, 5 lędźwiowych), 2 k. ramieniowe (30 cm każda), 2 k. promieniowe (23 cm każda), 2 k. łokciowe (24,5 cm każda), 2 k. nadgarstka, 9 k. śródręcza, 7 paliczków bliższych, 2 paliczki środkowe, k. krzyżowa, 2 k. miednicy

(jedna kompletna, otwór zasłonowy trójkątny), 2 k. udowe (prawa 43 cm, lewa niekompletna), 2 rzepki, 2 k. piszczelowe (34,5 cm każda), 2 k. strzałkowe (34,5 cm każda), k. gnykowa, 2 k. skokowe, 8 k. śródstopia, 5 paliczków stopy.

Patologie: ubytki w uzębieniu.

Płeć – kobieta. **Wiek** – *maturus*. **Wzrost** – 160 cm.

Grób nr 72 (plan 27)

Opis grobu: zarys jamy grobowej zbliżony do wydłużonego trapezu, w wypełnisku pozostałości drewnianej trumny. Zmarła spoczywała w pozycji wyprostowanej na wznak, wzdłuż osi NW–SE, z głową skierowaną na NW, rękami wyprostowanymi wzdłuż tułowia. Głębokość zalegania pochówku – 120 cm.

Przedmioty znalezione w grobie: brak.

Relacje stratygraficzne z innymi grobami: narożnik E jamy grobowej był naruszony przez wkop opisany jako warstwa 37. Z kolei w część krawędzi NE jamy grobowej wkopano młodszy pochówek nr 73.

Opis kości szkieletu: czaszka: o wymiarach 15×13×13 cm, wymiar jarzmowy – 12 cm, wymiar nosowy – 5×2,5 cm, wymiar twarzowy – 15 cm, uszkodzona podstawa czaszki, szczęka (obustronnie zęby I₁, I₂, C, P₁, P₂, M₃, powierzchnie mało starte), żuchwa (obustronnie zęby I₁, I₂, C, P₁, P₂, M₁, M₃, powierzchnie mało starte). Szkielet postkranialny: 2 obojczyki (14,5 cm każdy), 30 fr. żeber, trzon mostka, 2 łopatki niekompletne, kręgi (2 szyjne, 11 piersiowych, 5 lędźwiowych), 2 k. ramieniowe (lewa 31,5 cm, prawa niekompletna), 1 k. promieniowa (23 cm), 2 k. łokciowe (25,5 cm każda), 4 k. nadgarstka, 10 k. śródręcza, 5 paliczków bliższych, 5 paliczków środkowych, 1 paliczek dalszy, k. krzyżowa (fr.), 2 k. miednicy (otwór zasłonowy trójkątny), 2 k. udowe (prawa 44,5 cm, lewa niekompletna), 2 rzepki, 2 k. piszczelowe (37 cm każda), 2 k. strzałkowe (35,5 cm każda), 2 k. piętowe, 2 k. skokowe, 4 k. stępu, 8 k. śródstopia, 3 paliczki stopy.

Patologie: ubytki w uzębieniu.

Płeć – kobieta. **Wiek** – *adultus*. **Wzrost** – 167 cm.

Grób nr 73 (plan 27)

Opis grobu: zarys jamy grobowej zbliżony do trapezu, w wypełnisku pozostałości drewnianej trumny. Zmarłe dziecko spoczywało w pozycji wyprostowanej na wznak, wzdłuż osi NW–SE, z głową skierowaną na NW, rękami wyprostowanymi wzdłuż tułowia. Głębokość zalegania pochówku – 99 cm.

Przedmioty znalezione w grobie: brak.

Relacje stratygraficzne z innymi grobami: krawędź SW jamy grobowej została wkopana w starszy pochówek nr 72.

Opis kości szkieletu: czaszka: 17 fr., żuchwa (obustronnie tylko zęby I₁). Szkielet postkranialny: 2 obojczyki (16,5 cm każdy), 18 żeber, kręgi (8 trzonów), 2 łopatki, 2 k. ramieniowe (11 cm każda), 2 k. promieniowe (7,2 cm każda), 2 k. łokciowe (8 cm każda), 4 k. miednicy, 2 k. udowe (15 cm każda), 2 k. piszczelowe (11 cm każda), 2 k. strzałkowe (9,8 cm każda).

Płeć – nieokreślona. **Wiek** – *infans I*.

Grób nr 74 (plan 27)

Opis grobu: zarys jamy grobowej zbliżony do wydłużonego trapezu, w wypełnisku pozostałości drewnianej trumny. Zmarły spoczywał w pozycji wyprostowanej na wznak, wzdłuż osi NW–SE, z głową skierowaną na NW. W szkielecie brakowało kości obydwu ramion i przedramion, kręgow i żeber oraz lewego talerza miednicy. Głębokość zalegania pochówku – 94 cm.

Przedmioty znalezione w grobie: trzy całe i trzy fragmenty żelaznych gwoździ trumiennych z przywartymi pozostałościami drewna z trumny.

Relacje stratygraficzne z innymi grobami: w część NE jamy grobowej wkopano młodszy grób nr 76, co spowodowało częściowe zniszczenie szkieletu starszego pochówku.

Opis kości szkieletu: czaszka: duża, 2 fr. szczęki (obustronnie zęby I₁, I₂, C, P₁, P₂, M₁, M₂, M₃ o mało startych powierzchniach), 4 fr. żuchwy (obustronnie zęby I₁, I₂, C, P₁, P₂, M₁, M₂ o mało startych powierzchniach, po lewej M₁, M₂ z ubytkami). Szkielet postkranialny: kręgi (7 szyjnych), 4 k. śródręcza, k. miednicy prawej (otwór zasłonowy owalny), 1 k. udowa prawa (47 cm), 1 rzepka, 2 k. piszczelowe (37 cm każda), 2 k. strzałkowe (34 cm każda), 1 k. piętowa, 2 k. skokowe, 11 k. stępu, 2 k. śródstopia.

Patologie: próchnica zębów.

Płeć – mężczyzna. **Wiek** – *adultus*. **Wzrost** – 165 cm.

Grób nr 75 (plan 28)

Opis grobu: zarys jamy grobowej zbliżony do wydłużonego trapezu, w wypełnisku pozostałości drewnianej trumny. Zmarły spoczywał w pozycji wyprostowanej na wznak, wzdłuż osi NW–SE, z głową skierowaną na NW, z twarzą zwróconą na NE, dłońmi złożonymi na biodrach. Głębokość zalegania pochówku – 108 cm.

Przedmioty znalezione w grobie: brak.

Relacje stratygraficzne z innymi grobami: w część SW jamy grobowej wkopano grób nr 77, nie niszc-

cząc jednak szczątków kostnych starszego pochówku.

Opis kości szkieletu: czaszka: o wymiarach 17×14×13 cm, wymiar jarzmowy – 12 cm, wymiar nosowy – 6×2 cm, wymiar twarzowy – 17 cm, szczęka (obustronnie zęby I₁, I₂, C, P₁, P₂, M₁, M₂, M₃ o mało startych powierzchniach), żuchwa (obustronnie zęby I₁, I₂, C, P₁, P₂, M₁, M₂, M₃ o mało startych powierzchniach, ubytek w M₂ prawym). Szkielet postkranialny: 2 obojczyki (15,8 cm każdy), 38 żeber, trzon i rękojeść mostka, 3 łopatki, kręgi (7 szyjnych, 12 piersiowych, 5 lędźwiowych), 2 k. ramieniowe (33 cm każda), 2 k. promieniowe (24,5 cm każda), 2 k. łokciowe (26,8 cm każda), 7 k. nadgarstka, 10 k. śródręcza, 6 paliczek bliższych, 5 paliczek środkowych, 5 paliczek dalszych, k. krzyżowa, 2 k. miednicy (otwór zasłonowy owalny), 2 k. udowe (46 cm każda), 2 rzepki, 2 k. piszczelowe (37 cm każda, uszkodzone na końcach), 2 k. strzałkowe (jedna 36 cm, druga niekompletna), 2 k. piętowe, 2 k. skokowe, 7 k. stępu, 7 k. śródstopia, 5 paliczek stopy.

Patologie: próchnica zębów.

Płeć – mężczyzna. **Wiek** – *adultus*. **Wzrost** – 168 cm.

Grób nr 76 (plan 27)

Opis grobu: zarys jamy grobowej zbliżony do wydłużonego trapezu, w wypełnisku pozostałości drewnianej trumny. Zmarła spoczywała w pozycji wyprostowanej na wznak, wzdłuż osi NW–SE, z głową skierowaną na NW, z twarzą zwróconą na E, dłońmi złożonymi na brzuchu. Głębokość zalegania pochówku – 102 cm.

Przedmioty znalezione w grobie: brak.

Relacje stratygraficzne z innymi grobami: część SW jamy grobowej została wkopana w grób nr 74, częściowo niszcząc szczątki kostne starszego pochówku.

Opis kości szkieletu: czaszka: niekompletna w 7 fr., o wymiarach 17×13 cm, łuki brwiowe wystające, szew czołowy całkowicie zobliterowany, szczęka bezzębna, żuchwa (po lewej stronie zęby I₁, I₂, C o startych powierzchniach). Szkielet postkranialny: 2 obojczyki (14 cm każdy), 27 fr. żeber, fragment trzonu i rękojeść mostka, 2 łopatki niekompletne, kręgi (7 szyjnych, 6 piersiowych, 2 lędźwiowe, 8 trzonów, 7 łuków), 2 k. ramieniowe niekompletne, 2 k. promieniowe (jedna 35,5 cm, druga niekompletna), 2 k. łokciowe niekompletne, 8 k. śródręcza, 3 paliczki bliższe, 2 paliczki środkowe, k. krzyżowa (fr.), 2 k. miednicy niekompletne (otwór zasłonowy owalny), 2 k. udowe (lewa 46 cm, prawa niekompletna), 2 k.

piszczelowe (39 cm każda), 2 k. strzałkowe niekompletne, 2 k. piętowe, 2 k. skokowe, 4 k. stępu, 7 k. śródstopia, 4 paliczki stopy.

Patologie: ubytki w uzębieniu.

Płeć – mężczyzna. **Wiek** – *senilis*. **Wzrost** – 175 cm.

Grób nr 77 (plan 28)

Opis grobu: zarys jamy grobowej zbliżony do wydłużonego trapezu. Zmarła spoczywała w pozycji wyprostowanej na wznak, wzdłuż osi NW–SE, z głową skierowaną na NW, dłońmi złożonymi na biodrach. Głębokość zalegania pochówku – 87 cm.

Przedmioty znalezione w grobie: brak.

Relacje stratygraficzne z innymi grobami: część NE jamy grobowej została wkopana w grób nr 75, zaś część SE jamy grobu nr 77 naruszała centralną część pochówku nr 79, częściowo niszcząc szczątki kostne starszego pochówku.

Opis kości szkieletu: czaszka: 17 fr., 2 fr. szczęki (obustronnie zęby I₁, I₂, C, P₁, P₂ o średnio startych powierzchniach), żuchwa (obustronnie zęby I₁, I₂, C, P₁, P₂ o średnio startych powierzchniach). Szkielet postkranialny: 2 obojczyki (jeden 13,8 cm, drugi niekompletny), 27 żeber, trzon i rękojeść mostka, 2 łopatki, kręgi zachowane w komplecie, 2 k. ramieniowe (30,5 cm każda), 2 k. promieniowe (22 cm każda), 2 k. łokciowe (24 cm każda), 6 k. nadgarstka, 9 k. śródręcza, 3 paliczki bliższe, 2 paliczki środkowe, k. krzyżowa (fr.), 2 k. miednicy (otwór zasłonowy trójkątny), 2 k. udowe (44 cm każda), 2 k. piszczelowe (35,5 cm każda), 2 k. strzałkowe (33,8 cm każda), 2 k. piętowe, 2 k. skokowe, 5 k. stępu, 7 k. śródstopia, 4 paliczki stopy.

Płeć – kobieta. **Wiek** – *maturus*. **Wzrost** – 160 cm.

Grób nr 78 (plan 28)

Opis grobu: zarys jamy grobowej zbliżony do wydłużonego trapezu. Zmarła spoczywała w pozycji wyprostowanej na wznak, wzdłuż osi NW–SE, z głową skierowaną na NW, z twarzą zwróconą na E, rękami wyprostowanymi wzdłuż ciała. Głębokość zalegania pochówku – 123 cm.

Przedmioty znalezione w grobie: brak.

Relacje stratygraficzne z innymi grobami: narożnik N jamy grobowej wkopany został w grób nr 79, częściowo niszcząc szczątki kostne starszego pochówku.

Opis kości szkieletu: czaszka: o wymiarach 16×13×13 cm, wymiar jarzmowy – 13 cm, wymiar nosowy – 5×2 cm, wymiar twarzowy – 16 cm, szczęka (obustronnie zęby I₁, I₂, C, P₁, P₂ o średnio startych powierzchniach), żuchwa

(obustronnie zęby I₁, I₂, C, P o średnio startych powierzchniach). Szkielet postkranialny: 2 obojczyki (15,2 cm każdy), 28 fr. żeber, trzon i rękojeść mostka, 2 łopatki, kręgi (6 szyjnych, 12 piersiowych, 5 lędźwiowych), 2 k. ramieniowe (32 cm każda), 2 k. promieniowe (23,8 cm każda), 2 k. łokciowe (jedna 26,5 cm, druga niekompletna), 1 k. nadgarstka, 4 k. śródręcza, 4 paliczki bliższe, 3 paliczki środkowe, k. krzyżowa (fr.), 2 k. miednicy (otwór zasłonowy trójkątny), 2 k. udowe (44,5 cm każda, ubytki na końcach), 1 rzepka, 2 k. piszczelowe (36,5 cm każda, uszkodzone na końcach), 2 k. strzałkowe (36 cm każda), k. gnykowa, 1 k. piętowa, 1 k. skokowa, 2 k. stępu, 2 k. śródstopia, 1 paliczek stopy. Dodatkowo 1 k. ramieniowa dziecięca (16 cm).

Patologie: zmiany zwyrodnieniowe kręgosłupa, braki w uzębieniu.

Płeć – kobieta. **Wiek** – *maturus/senilis*. **Wzrost** – 169 cm.

Grób nr 79 (plan 28)

Opis grobu: zarys jamy grobowej zbliżony do prostokąta. Zmarłe dziecko spoczywało w pozycji wyprostowanej na wznak, wzdłuż osi NW–SE, z głową skierowaną na NW, prawą ręką wyprostowaną wzdłuż tułowia. Głębokość zalegania pochówku – 115 cm.

Przedmioty znalezione w grobie: brak.

Relacje stratygraficzne z innymi grobami: jamę grobową niszczyły wkopy dwóch grobów nr 77 i 78.

Opis kości szkieletu: czaszka: mała w 12 fr., żuchwa (obustronnie zęby I₁, I₂, C, P₁, P₂). Szkielet postkranialny: 2 obojczyki (8 cm każdy), 16 żeber, kręgi (13 łuków, 10 trzonów), 2 łopatki niekompletne, 1 k. ramieniowa (15 cm), 2 k. promieniowe (11 cm każda), 2 k. łokciowe (11,5 cm każda), 2 k. udowe (21 cm każda), 4 k. miednicy, 2 k. piszczelowe, 1 k. strzałkowa.

Płeć – nieokreślona. **Wiek** – *infans I*.

Grób nr 80 (plan 28)

Opis grobu: zarys jamy grobowej zbliżony do wydłużonego trapezu, w wypełnisku pozostałości drewnianej trumny. Zmarły spoczywał w pozycji wyprostowanej na wznak, wzdłuż osi NW–SE, z głową skierowaną na N, z twarzą zwróconą na E, dłońmi złożonymi na biodrach. Głębokość zalegania pochówku – 101 cm.

Przedmioty znalezione w grobie: brak.

Relacje stratygraficzne z innymi grobami: N skraj jamy został nieznacznie naruszony przez wkop grobu nr 82.

Opis kości szkieletu: czaszka: o wymiarach 16×15×13,5 cm, wymiar jarzmowy – 13 cm, wymiar nosowy – 5×2,5 cm, wymiar twarzowy – 17 cm, żuchwa (obustronnie zęby I₁, I₂, C, P₁, P₂, M₁, M₂). Szkielet postkranialny: 2 masywne obojczyki (15 cm każdy), trzon i rękojeść mostka, 23 żebra, 2 łopatki niekompletne, 23 kręgi (brak 1 lędźwiowego), 2 k. ramieniowe (34,5 cm każda, uszkodzone na końcach), 2 k. promieniowe (jedna 25 cm, druga niekompletna), 2 k. łokciowe (27 cm każda), 2 k. nadgarstka, 4 k. śródręcza, 4 paliczki bliższe, 2 paliczki środkowe, k. krzyżowa (fr.), 2 k. miednicy (otwór zasłonowy owalny), lewa k. udowa (50 cm), 2 k. śródstopia, 2 paliczki stopy.

Płeć – mężczyzna (?). **Wiek** – *iuvens*. **Wzrost** – 176 cm.

Grób nr 81 (plan 28)

Opis grobu: zarys jamy grobowej zbliżony do wydłużonego trapezu, w wypełnisku pozostałości drewnianej trumny. Zmarły spoczywał w pozycji wyprostowanej na wznak, wzdłuż osi NW–SE, z głową skierowaną na NW. Czaszka została przemieszczona o ok. 25 cm na NW i znajdowała się poza jamą grobową. Kości miednicy oraz kości kończyn dolnych pozostały poza badanym obszarem. Głębokość zalegania pochówku – 124 cm.

Przedmioty znalezione w grobie: brak.

Relacje stratygraficzne z innymi grobami: pochówek został wkopany w E narożnik jamy grobowej grobu nr 82.

Opis kości szkieletu: czaszka: niekompletna w 7 fr., sklepienie uszkodzone, fr. żuchwy (obustronnie zęby I₁, I₂, C, P₁, P₂, M₁, M₂, M₃ o mało startych powierzchniach). szkielet postkranialny: 2 obojczyki (12 cm każdy), 23 fr. żeber, 2 łopatki niekompletne, kręgi (7 szyjnych, 10 piersiowych, 5 lędźwiowych), 2 k. ramieniowe (32,5 cm każda), 2 k. promieniowe (24 cm każda), 2 k. łokciowe (28,2 cm każda).

Płeć – mężczyzna. **Wiek** – *adultus*. **Wzrost** – 170 cm.

Grób nr 82 (plan 28)

Opis grobu: zarys jamy grobowej zbliżony do wydłużonego trapezu. Zmarły spoczywał w pozycji wyprostowanej na wznak, wzdłuż osi NW–SE, z głową skierowaną na NW oraz lekko podkurczonymi nogami. Głębokość zalegania pochówku – 103 cm.

Przedmioty znalezione w grobie: brak.

Relacje stratygraficzne z innymi grobami: SW część jamy grobowej została wkopana w groby nr 80 i 83, częściowo niszcząc szczątki kostne grobu nr 83. Z kolei część NE jamy opisywanego po-

chówku została naruszona przez wkopy grobów nr 81 oraz 241.

Opis kości szkieletu: kości mocno uszkodzone, czaszka: zachowana w 20 fr., 2 fr. szczęki (obustronnie zęby I₁, I₂, C, P₁, P₂, M₁, M₂, M₃ o mało startych powierzchniach), 2 fr. żuchwy (obustronnie zęby I₁, I₂, C, P₁, P₂, M₁, M₂, M₃ o mało startych powierzchniach). Szkielet postkranialny: 2 obojczyki dziecięce (1 kompletny), 30 fr. żeber, kręgi (7 szyjnych, 6 piersiowych, 5 trzonów, 3 łuki), 2 fr. łopatki, 2 k. ramieniowe niekompletne (ok. 25 cm każda), 2 k. promieniowe niekompletne dziecięce, 2 fragmenty dwóch k. łokciowych, fragmenty 2 k. miednicy, 2 k. udowe niekompletne, 2 k. piszczelowe niekompletne, 2 k. strzałkowe dziecięce niekompletne, 1 k. śródstopia stopy.

Płeć – nieokreślona. **Wiek** – *iuvenis*.

Grób nr 83 (plan 28)

Opis grobu: czytelny zarys części jamy grobowej, zbliżony do wydłużonego trapezu. W wypełniku jamy grobowej nie natrafiono na zachowane szczątki kostne.

Przedmioty znalezione w grobie: brak.

Relacje stratygraficzne z innymi grobami: przeważająca część jamy grobowej została zniszczona wkopami grobów nr 82 i 84, co doprowadziło do zniszczenia szczątków kostnych starszego pochówku.

Opis kości szkieletu: szczątki kostne nie zachowały się.

Płeć – ? **Wiek** – ?

Grób nr 84 (plan 28)

Opis grobu: zarys jamy grobowej zbliżony do wydłużonego trapezu, w wypełniku pozostałości drewnianej trumny. Zmarły spoczywał w pozycji wyprostowanej na wznak, wzdłuż osi NW–SE, z głową skierowaną na NW, dłońmi złożonymi na biodrach. Część jamy grobowej pozostała poza obszarem badań. Głębokość zalegania pochówku – 90 cm.

Przedmioty znalezione w grobie: trzy żelazne gwoździe trumienne z przywartymi pozostałościami drewna z trumny, dwa guziki z masy perłowej (muszlanu) (tabl. 18:1).

Relacje stratygraficzne z innymi grobami: część SW jamy grobowej opisywanego pochówku została wkopana w starszy grób nr 85, niszcząc szczątki kostne starszego pochówku. Z kolei w część SE jamy opisywanego grobu wkopano trumnę dziecięcą z grobu nr 217.

Opis kości szkieletu: czaszka: o wymiarach 16×15×13 cm, wymiar jarzmowy – 12 cm, wy-

miar nosowy – 5×2,3 cm, wymiar twarzowy – 17 cm). szkielet postkranialny: 2 obojczyki (15 cm każdy), rękojeść mostka, 27 fr. żeber, 2 łopatki, kręgi (7 szyjnych, 10 piersiowych, 5 lędźwiowych), 2 k. ramieniowe (lewa 32 cm, prawa niekompletna), 2 k. promieniowe (23 cm każda), 2 k. łokciowe (25,5 cm każda), 6 k. nadgarstka, 6 k. śródreżcza, 3 paliczki bliższe, 3 paliczki środkowe, k. krzyżowa (fr.), 2 k. miednicy niekompletne (otwór zasłonowy owalny), 2 k. udowe niekompletne, 8 k. śródstopia, 2 paliczki stopy.

Płeć – męczyzna. **Wiek** – *adultus*. **Wzrost** – 167 cm.

Grób nr 85 (plan 28)

Opis grobu: czytelny zarys części jamy grobowej, zbliżony do wydłużonego trapezu. Zmarłe dziecko spoczywało wzdłuż osi NW–SE, z głową skierowaną na NW. Głębokość zalegania pochówku – 110 cm.

Przedmioty znalezione w grobie: brak.

Relacje stratygraficzne z innymi grobami: w część NE jamy grobowej wkopano grób nr 84.

Opis kości szkieletu: 2 k. udowe (25,5 cm każda, oddzielone kłykie), 2 k. piszczelowe niekompletne.

Płeć – nieokreślona. **Wiek** – *infans II*.

Grób nr 86 (plan 28)

Opis grobu: zarys jamy grobowej zbliżony do wydłużonego trapezu, w wypełniku pozostałości drewnianej trumny. Zmarły spoczywał w pozycji wyprostowanej na wznak, wzdłuż osi NW–SE, z głową skierowaną na NW, prawą dłońią złożoną na brzuchu i lewą ręką wyprostowaną wzdłuż tułowia. Górna część szkieletu została zniszczona wkopem pod linię wodociągu. Głębokość zalegania pochówku – 95 cm.

Przedmioty znalezione w grobie: jeden żelazny gwoździe trumienno, drobna moneta miedziana (dzenieżka) (Rosja, 1855 r.) (tabl. 18:2).

Relacje stratygraficzne z innymi grobami: część SW jamy grobowej została wkopana w grób nr 87, a część NE naruszała swoim wkopem jamę pochówku nr 208.

Opis kości szkieletu: 17 żeber, kręgi (9 piersiowych, 3 lędźwiowe), 1 łopatka niekompletna, k. ramieniowa prawa niekompletna, 2 k. promieniowe (24,5 cm każda), 2 k. łokciowe (26 cm każda), 3 k. nadgarstka, 7 k. śródreżcza, 4 paliczki bliższe, 1 paliczek środkowy, k. krzyżowa (fr.), 2 k. miednicy niekompletne (otwór zasłonowy owalny), 2 k. udowe (ok. 45,5 cm każda), 1 rzepka, 2 k. piszczelowe (37 cm każda), 2 k. strzałkowe niekom-

pletne, 2 k. piętowe, 2 k. skokowe, 6 k. stępu, 5 k. śródstopia.

Patologie: zmiany zwyrodnieniowe kręgosłupa.

Płeć – mężczyzna. **Wiek** – *maturus/senilis*. **Wzrost** – 167 cm.

Grób nr 87 (plan 28)

Opis grobu: zarys jamy grobowej zbliżony do wydłużonego trapezu, w wypełniku pozostałości drewnianej trumny. Zmarły spoczywał w pozycji wyprostowanej na wznak, wzdłuż osi NW–SE, z głową skierowaną na NW. Górna część szkieletu została zniszczona wkopem pod linię wodociągu. Głębokość zalegania pochówku – 93 cm.

Przedmioty znalezione w grobie: brak.

Relacje stratygraficzne z innymi grobami: w część NE jamy grobowej wkopano grób nr 86, nie niszcząc jednak szczątków kostnych starszego pochówku.

Opis kości szkieletu: 1 żebro, 2 niekompletne kręgi, fragment k. ramieniowej, fragment k. promieniowej, 2 k. śródręcza, 1 paliczek bliższy, 2 k. miednicy niekompletne, 2 k. udowe niekompletne (ok. 47 cm każda), 2 k. piszczelowe (37 cm każda), 2 k. strzałkowe (jedna 35 cm, druga niekompletna).

Płeć – mężczyzna. **Wiek** – dorosły. **Wzrost** – 167 cm.

Grób nr 88 (plan 28)

Opis grobu: zarys jamy grobowej zbliżony do wydłużonego trapezu, w wypełniku pozostałości drewnianej trumny. Zmarła spoczywała w pozycji wyprostowanej na wznak, wzdłuż osi NW–SE, z głową skierowaną na NW, z twarzą zwróconą na E, prawą dłońią złożoną na piersi i lewą dłońią złożoną na brzuchu. Część jamy grobowej pozostała poza badanym obszarem. Głębokość zalegania pochówku – 90 cm.

Przedmioty znalezione w grobie: brak.

Relacje stratygraficzne z innymi grobami: opisany grób został wkopany w część S jamy grobowej pochówku nr 89. Z kolei SW część jamy grobowej grobu nr 88 została naruszona wkopem pochówku nr 215.

Opis kości szkieletu: k. uszkodzone, czaszka: o wymiarach 14×11×12 cm, wymiar nosowy – 5×2,7 cm, wymiar jarzmowy – 11 cm, 2 fr. żuchwy (obustronnie zęby I₁, I₂, C, P₁, P₂, M₁, M₂, M₃ o średnio startych powierzchniach). szkielet postkranialny: 2 obojczyki (13,5 cm każdy), rękkość mostka, 38 fr. żeber, 2 łopatki (prawa i lewa niekompletna), kręgi zachowane w komplecie, 2 k. ramieniowe (31 cm każda), 2 k. promieniowe (jedna 21,5 cm, druga niekompletna), 2 k. łokciowe niekompletne, 7 k. śródręcza, 5 paliczków bliższych, 1 pali-

czek środkowy, k. krzyżowa (fr.), 2 k. miednicy (otwór zasłonowy trójkątny), 2 k. udowe (42 cm każda), 1 rzepka, 2 k. piszczelowe (34,6 cm każda), 2 k. strzałkowe niekompletne, 2 k. piętowe, 2 k. skokowe, 4 k. śródstopia.

Płeć – kobieta. **Wiek** – *maturus*. **Wzrost** – 158 cm.

Grób nr 89 (plan 28)

Opis grobu: zarys jamy grobowej zbliżony do wydłużonego trapezu, w wypełniku pozostałości drewnianej trumny. Zmarły spoczywał w pozycji wyprostowanej na wznak, wzdłuż osi NW–SE, z głową skierowaną na NW, z twarzą zwróconą na S, prawą ręką wyprostowaną wzdłuż tułowia. Głębokość zalegania pochówku – 98 cm.

Przedmioty znalezione w grobie: jeden cały i dwa fragmenty żelaznych gwoździ trumiennych z przywartymi pozostałościami drewna z trumny.

Relacje stratygraficzne z innymi grobami: w środkową część jamy grobowej wkopano pochówek nr 88, a krawędź SW naruszał swoim wkopem grób nr 84. Ponadto krawędź NE pochówku nr 89 przecinała jamy starszych grobów nr 90 i 210.

Opis kości szkieletu: czaszka: o wymiarach 16×15×13 cm, wymiar nosowy – 5,5×2,5 cm, wymiar twarzowy – 19 cm, szczęka niekompletna (po lewej stronie zęby I₁, I₂, C, P₁, P₂, M₁, M₂, M₃ o mało startych powierzchniach), żuchwa (obustronnie zęby I₁, I₂, C, P₁, P₂, M₁, M₂ o mało startych powierzchniach). Szkielet postkranialny: 2 masywne obojczyki (15 cm każdy), trzon i rękkość mostka, 36 fr. żeber, 2 łopatki, kręgi zachowane w komplecie, 2 k. ramieniowe (33 cm każda), 2 k. promieniowe (jedna 26,5 cm, druga niekompletna), 2 k. łokciowe (jedna 28,5 cm, druga niekompletna), 3 k. nadgarstka, 6 k. śródręcza, 5 paliczków bliższych, 1 paliczek środkowy, k. krzyżowa (fr.), 2 k. miednicy (otwór zasłonowy owalny), 4 k. śródstopia, 4 paliczki stopy.

Płeć – mężczyzna. **Wiek** – *adultus*. **Wzrost** – 177 cm.

Grób nr 90 (plan 28)

Opis grobu: zarys jamy grobowej zbliżony do wydłużonego trapezu, w wypełniku pozostałości drewnianej trumny. NW skraj jamy grobowej został zniszczony przez wkop pod linię wodociągu. Zmarły spoczywał w pozycji wyprostowanej na wznak, wzdłuż osi NW–SE, z głową skierowaną na NW, dłońmi złożonymi na biodrach. Głębokość zalegania pochówku – 110 cm.

Przedmioty znalezione w grobie: brak.

Relacje stratygraficzne z innymi grobami: jama grobowa była naruszona przez wkop grobu nr 89.

Opis kości szkieletu: czaszka: 5 fr., 2 fr. szczęki (obustronnie zęby I₁, I₂, C, P₂, M₁, M₂ o startych powierzchniach), żuchwa (obustronnie zęby I₁, I₂, C, M₁ o startych powierzchniach). Szkielet postkranialny: 2 obojczyki (16 cm każdy), 28 żeber, 2 łopatki, kręgi zachowane w komplecie, 2 k. ramieniowe (33,5 cm każda), 1 k. promieniowa niekompletna, 2 k. łokciowe (26,5 cm każda), 6 k. nadgarstka, 10 k. śródręcza, 5 paliczków bliższych, 5 paliczków środkowych, 1 paliczek dalszy, k. krzyżowa, 2 k. miednicy (otwór zasłonowy owalny), 2 k. udowe (46,5 cm każda), 1 rzepka, 2 k. piszczelowe (38,5 cm każda), 2 k. strzałkowe (37,5 cm każda), 2 k. piętowe, 2 k. skokowe, 5 k. stępu, 7 k. śródstopia, 4 paliczki stopy.

Patologie: zmiany zniekształcająco-zwyrodnieniowe kręgosłupa, braki w uzębieniu.

Płeć – mężczyzna. **Wiek** – *senilis*. **Wzrost** – 171 cm.

Grób nr 91 (plan 28)

Opis grobu: zarys jamy grobowej zbliżony do wydłużonego trapezu. Część SE jamy grobowej została zniszczona wkopem pod linię wodociągu. Zmarłe dziecko spoczywało w pozycji wyprostowanej na wznak, wzdłuż osi NW–SE, z głową skierowaną na NW, dłońmi złożonymi na biodrach. Głębokość zalegania pochówku – 117 cm.

Przedmioty znalezione w grobie: brak.

Relacje stratygraficzne z innymi grobami: krawędź NW jamy grobowej została wkopana w grób nr 90.

Opis kości szkieletu: czaszka: mała, szczeka (obustronnie zęby I₁, I₂, C, P₁, P₂), żuchwa (obustronnie zęby I₁, I₂, C, P₁, P₂). Szkielet postkranialny: 2 obojczyki (7,8 cm każdy), 15 żeber (zrost 5 i 6), rękojeść mostka, kręgi (5 szyjnych, 1 piersiowy, 2 lędźwiowe, 14 łuków, 11 trzonów), 2 łopatki, 2 k. ramieniowe (17 cm każda), 2 k. promieniowe (11,5 cm każda), 2 k. łokciowe (13 cm każda), 2 paliczki bliższe, 2 k. udowe (14 cm każda), fragment k. krzyżowej, 6 k. miednicy, 2 k. piszczelowe (19 cm każda), 2 k. strzałkowe (16,5 cm każda), 2 k. piętowe, 2 k. skokowe, 2 k. stępu, 2 k. śródstopia.

Płeć – nieokreślona. **Wiek** – *infans I*.

Grób nr 92 (plan 28)

Opis grobu: zarys jamy grobowej zbliżony do wydłużonego trapezu, w wypełnisku pozostałości drewnianej trumny. Zmarła spoczywała w pozycji wyprostowanej na wznak, wzdłuż osi NW–SE, z głową skierowaną na NW, a twarzą zwróconą na NE. Część grobu została zniszczona wkopem pod

linię wodociągu. Głębokość zalegania pochówku – 96 cm.

Przedmioty znalezione w grobie: trzy całe i dwa fragmenty żelaznych gwoździ trumiennych z przywartymi pozostałościami drewna z trumny, trzy guziki mosiężne, wkłęsło-wypukłe, z uchwytem na stronie wewnętrznej (tabl. 18:3).

Relacje stratygraficzne z innymi grobami: część SW jamy grobowej została naruszona przez wkop grobu nr 93. W czasie wkopywania tego pochówku prawdopodobnie doszło do zniszczenia starszego grobu nr 92. Kości zostały zredeponowane w jamie grobu nr 92, jednak nie w układzie anatomicznym.

Opis kości szkieletu: czaszka: o wymiarach 16×13×14 cm, wymiar jarzmowy – 12,5 cm, wymiar nosowy – 5×3 cm, wymiar twarzoczaszki – 16 cm, szczeka (po stronie prawej zęby I₁, I₂, C, P₁, P₂, o średnio startych powierzchniach, po stronie lewej zęby I₁, I₂, C, P₁, P₂, M₂ o średnio startych powierzchniach), żuchwa (po stronie prawej zęby I₁, I₂, C, P₁, P₂, o średnio startych powierzchniach, po stronie lewej zęby I₁, I₂, C, P₁, P₂, M₂ o średnio startych powierzchniach). Szkielet postkranialny: 2 obojczyki (13,5 cm każdy), rękojeść i trzon mostka wygięty do tyłu, 32 fr. żeber, 2 łopatki niekompletne, kręgi zachowane w komplecie, 2 k. ramieniowe (30 cm każda), 2 k. promieniowe (22 cm każda), 2 k. łokciowe (24,5 cm każda), 4 k. nadgarstka, 5 k. śródręcza, 4 paliczki bliższe, 4 paliczki środkowe, 2 paliczki dalsze, k. krzyżowa, 2 k. miednicy (otwór zasłonowy trójkątny), 2 k. udowe (43 cm każda), 1 rzepka, 2 k. piszczelowe (35 cm każda), 2 k. strzałkowe niekompletne (ok. 33,5 cm), 1 k. piętowa, 2 k. stępu, 3 k. śródstopia, 2 paliczki stopy.

Płeć – kobieta. **Wiek** – *maturus*. **Wzrost** – 159 cm.

Grób nr 93 (plan 28)

Opis grobu: zarys jamy grobowej zbliżony do wydłużonego trapezu, w wypełnisku pozostałości drewnianej trumny. Zmarła spoczywała w pozycji wyprostowanej na wznak, wzdłuż osi NW–SE, z głową skierowaną na NW, rękami wyprostowanymi wzdłuż tułowia. Część jamy grobowej została zniszczona wkopem pod linię wodociągu. Głębokość zalegania pochówku – 97 cm.

Przedmioty znalezione w grobie: jedenaście całych i trzy fragmenty żelaznych gwoździ trumiennych.

Relacje stratygraficzne z innymi grobami: część NE jamy grobowej została wkopana w grób nr 92, niszcząc część szczątków kostnych starszego pochówku.

Opis kości szkieletu: czaszka: o wymiarach $15 \times 13 \times 11$ cm, wymiar jarzmowy – 11,5 cm, wymiar nosowy – $5 \times 2,5$ cm, wymiar twarzoczaszki – 15 cm, szczęka (tylko po stronie lewej zęb P_2 , o startej powierzchni), żuchwa (obustronnie zęby I_1 , I_2 o startych powierzchniach). Szkielet postkranialny: 2 obojczyki (15 cm każdy), fr. trzonu mostka, 11 żeber, 2 łopatki niekompletne, kręgi (4 szyjne, 4 piersiowe, 1 lędźwiowy, 3 łuki, 1 trzon), 2 k. ramieniowe (lewa 31 cm, prawa niekompletna), 2 k. promieniowe (jedna 21 cm, druga niekompletna), 2 k. łokciowe (jedna 23 cm, druga niekompletna), 4 k. nadgarstka, 8 k. śródreżcza, 4 paliczki bliższe, 2 paliczki środkowe, 2 paliczki dalsze, k. krzyżowa (fr.), 2 k. miednicy niekompletne.

Patologie: zmiany zniekształcająco-zwyrodnieniowe kręgosłupa, ubytki w uzębieniu.

Płeć – kobieta. **Wiek** – *senilis*. **Wzrost** – 155 cm.

Grób nr 94 (plan 28)

Opis grobu: czytelny zarys części jamy grobowej, zbliżony do wydłużonego trapezu. W wypełniku jamy grobowej natrafiono na dziecięcą trumnę leżącą wzdłuż osi NW–SE. Część jamy grobowej została zniszczona przez wkop pod linię wodociągu. Głębokość zalegania pochówku – 106 cm.

Przedmioty znalezione w grobie: brak.

Relacje stratygraficzne z innymi grobami: w krawędź SW jamy grobowej wkopano grób nr 90.

Opis kości szkieletu: 2 k. udowe (22 cm każda), 2 k. piszczelowe (17 cm każda), 2 k. strzałkowe (16 cm każda).

Płeć – nieokreślona. **Wiek** – *infans II*.

Grób nr 95 (plan 29)

Opis grobu: czytelny zarys części jamy grobowej, zbliżony do prostokąta (?). W wypełniku jamy grobowej natrafiono jedynie na fragmenty dziecięcych kości długich. Część NW jamy grobowej została zniszczona wkopem młodszego grobu oraz wkopem pod linię wodociągu. Na podstawie kształtu jamy grobowej oraz ułożenia zachowanych kości można przypuszczać, iż zmarłe dziecko spoczywało wzdłuż osi NW–SE, z głową skierowaną na NW. Głębokość zalegania pochówku – 115 cm.

Przedmioty znalezione w grobie: brak.

Relacje stratygraficzne z innymi grobami: w część SW jamy grobowej opisywanego pochówku wkopano grób nr 4, częściowo niszcząc szczątki kostne starszego pochówku.

Opis kości szkieletu: 2 k. udowe niekompletne (ok. 15 cm każda).

Płeć – nieokreślona. **Wiek** – *infans I*.

Grób nr 96 (plan 29)

Opis grobu: zarys jamy grobowej zbliżony do wydłużonego trapezu. Zmarły spoczywał w pozycji wyprostowanej na wznak, wzdłuż osi NW–SE, z głową skierowaną na NW, z twarzą zwróconą na SW, dłońmi złożonymi na biodrach. Część SE jamy grobowej pozostała poza obszarem badań. Głębokość zalegania pochówku – 130 cm.

Przedmioty znalezione w grobie: brak.

Relacje stratygraficzne z innymi grobami: w narożnik W jamy grobowej wkopano grób nr 4, zaś krawędź SW została naruszona wkopem pod linię wodociągu. Grób ten niszczył znaczną część grobu nr 97.

Opis kości szkieletu: czaszka: o wymiarach $15 \times 13 \times 14$ cm, wymiar jarzmowy – 11 cm, wymiar nosowy – $6 \times 2,5$ cm, wymiar twarzoczaszki – 18 cm, szew czołowy całkowicie zobliterowany, szczęka (z lewej strony zęby I_1 , I_2 , C, P_1 , P_2 , M_1 o średnio startych powierzchniach, z prawej – I_1 , I_2 , C, P_1 , P_2 , M_2 o średnio startych powierzchniach), żuchwa (obustronnie zęby I_1 , I_2 , C, P_1 , P_2 , M_1 , M_2 , M_3 o startych średnio powierzchniach). Szkielet postkranialny: 2 masywne obojczyki (14,5 cm każdy), trzon i rękojeść mostka, 25 żeber, 2 łopatki, kręgi zachowane w komplecie, 2 k. ramieniowe (31,5 cm każda), 2 k. promieniowe (22,2 cm każda), 2 k. łokciowe (24 cm każda), 1 k. nadgarstka, 5 k. śródreżcza, 5 paliczek bliższych, 1 paliczek środkowy, k. krzyżowa, 2 k. miednicy (otwór zasłonowy owalny), 2 k. udowe (43,5 cm każda), 1 rzepka, k. gnykowa, 1 k. śródstopia, 2 paliczki stopy. Dodatkowo 1 k. udowa dziecięca (17,5 cm).

Płeć – mężczyzna. **Wiek** – *maturus*. **Wzrost** – 157 cm.

Grób nr 97 (plan 29)

Opis grobu: czytelny zarys części jamy grobowej, zbliżony do wydłużonego trapezu. Wewnątrz jamy grobowej nie natrafiono na żadne zachowane szczątki, najprawdopodobniej zniszczone wkopem grobu nr 96. Głębokość zalegania pochówku – 145 cm.

Przedmioty znalezione w grobie: jedenaście całych i dwa fragmenty żelaznych gwoździ trumiennych z przywartymi pozostałościami drewna z trumny (tabl. 39:2), fragment lica kafla (nie stanowiący wyposażenia pochówku; pochodzi z warstwy zasypiskowej jamy grobowej).

Relacje stratygraficzne z innymi grobami: w część SW jamy grobowej wkopano grób nr 96, niszcząc szczątki kostne starszego pochówku.

Opis kości szkieletu: szczątki kostne nie zachowały się.

Płeć – ? Wiek – ?

Grób nr 98 (plan 29)

Opis grobu: czytelna część zarysu jamy grobowej zbliżonego do wydłużonego trapezu, w wypełnisku pozostałości drewnianej trumny. Zmarłe dziecko spoczywało w pozycji wyprostowanej na wznak, wzdłuż osi NW–SE, z głową skierowaną na NW. Część grobu została zniszczona wkopem pod linię wodociągu. Głębokość zalegania pochówku – 119 cm.

Przedmioty znalezione w grobie: brak.

Relacje stratygraficzne z innymi grobami: brak.

Opis kości szkieletu: 2 k. łokciowe niekompletne, 2 k. miednicy, 2 k. udowe (21 cm każda, oddzielne kłykcie), 2 k. piszczelowe (15 cm każda), 2 k. strzałkowe niekompletne.

Płeć – nieokreślona. Wiek – infans I/II.

Grób nr 99 (plan 11)

Opis grobu: czytelny zarys części jamy grobowej, zbliżony do wydłużonego trapezu. Znaczna część grobu pozostała poza obszarem badań. W wypełnisku jamy grobowej nie natrafiono na zachowane szczątki kostne. Głębokość zalegania pochówku – 158 cm.

Przedmioty znalezione w grobie: brak.

Relacje stratygraficzne z innymi grobami: w N narożnik jamy grobowej wkopano grób nr 202.

Opis kości szkieletu: nie natrafiono na szczątki kostne.

Płeć – ? Wiek – ?

Grób nr 100 (plan 29)

Opis grobu: zarys jamy grobowej zbliżony do wydłużonego trapezu, w wypełnisku pozostałości drewnianej trumny. Zmarły spoczywał w pozycji wyprostowanej na wznak, wzdłuż osi NW–SE, z głową skierowaną na NW, a twarzą zwróconą na SW. Szkielet silnie zniszczony. W miejscu prawej kości ramieniowej znajdowała się jedna z kości udowych, a kości przedramion, miednicy oraz kończyn dolnych nie leżały w porządku anatomicznym. Głębokość zalegania pochówku – 109 cm.

Przedmioty znalezione w grobie: jeden żelazny gwóźdź trumienny z przywartymi pozostałościami drewna z trumny.

Relacje stratygraficzne z innymi grobami: część NE jamy grobowej wkopano w jamę grobu nr 102, częściowo niszcząc szczątki kostne starszego pochówku. Ponadto część NW jamy grobowej opisywanego pochówku została naruszona wkopem grobu nr 5. Zniszczenia SE części jamy grobowej spowodowane były wkopaniem krypty murowanej (grób nr 13).

Opis kości szkieletu: czaszka: o wymiarach 21×16×14,5 cm, obwód czaszki – 55 cm, szwy całkowicie zobliterowane, szczeka (po lewej stronie zęby I₁, I₂, C, P₁, P₂, M₁, a z prawej strony obustronnie zęby I₁, I₂, C, P₁, P₂, M₁, M₃, dość starte powierzchnie zębów), fr. żuchwy (z lewej strony zęby I₁, I₂, C, P₁, M₂, M₃, powierzchnie średnio starte). Szkielet postkranialny: 2 obojczyki (15 cm każdy), rękojeść mostka, 35 fr. żeber, 2 łopatki z ubytkami powierzchni skrzydłowych, kręgi (7 szyjnych, 11 piersiowych, 5 lędźwiowych), 2 k. ramieniowe (lewa 34 cm, prawa niekompletna), 2 k. promieniowe (24 cm każda), 2 k. łokciowe (25,5 cm każda), 5 k. nadgarstka, 8 k. śródręcza, 7 paliczków bliższych, 5 paliczków środkowych, 5 paliczków dalszych, k. krzyżowa, 2 k. miednicy niekompletne, 2 k. udowe (47 cm każda), 2 rzepki, 2 k. piszczelowe (37,5 cm każda), 2 k. strzałkowe niekompletne, 5 k. stępu, 8 k. śródstopia.

Patologie: braki w uzębieniu.

Płeć – mężczyzna. Wiek – senilis. Wzrost – 168 cm.

Grób nr 101 (plan 29)

Opis grobu: zarys jamy grobowej zbliżony do wydłużonego trapezu. W wypełnisku jamy grobowej natrafiono na fragmenty kości szkieletu dziecka. Zmarłe dziecko spoczywało wzdłuż osi NW–SE. Grób został częściowo zniszczony wkopem pod linię wodociągu. Głębokość zalegania pochówku – 118 cm.

Przedmioty znalezione w grobie: brak.

Relacje stratygraficzne z innymi grobami: w część NE jamy grobowej wkopano grób nr 5, częściowo niszcząc szczątki kostne starszego pochówku.

Opis kości szkieletu: czaszka: 2 fr., fr. żuchwy (zawiazki zębów). Szkielet postkranialny: 15 żeber, 1 łopatka, 2 k. ramieniowe (9 cm każda), 1 k. promieniowa (6 cm), 6 łuków kręgu.

Płeć – nieokreślona. Wiek – infans I.

Grób nr 102 (plan 29)

Opis grobu: zarys jamy grobowej zbliżony do wydłużonego trapezu. W wypełnisku jamy grobowej natrafiono jedynie na nieliczne fragmenty kości dziecięcych, co mogło być spowodowane wkopem młodszego pochówku. Zmarłe dziecko spoczywa-

ło wzdłuż osi NW–SE. Głębokość zalegania pochówku – 126 cm.

Przedmioty znalezione w grobie: brak.

Relacje stratygraficzne z innymi grobami: krawędź NE jamy grobowej została wkopana w jamę grobu nr 104. Ponadto część SW jamy opisywanego grobu nr 102 była naruszona wkopem pochówku nr 100, co prawdopodobnie doprowadziło do częściowego zniszczenia szczątków kostnych starszego grobu.

Opis kości szkieletu: czaszka: 8 drobnych fr. Szkielet postkranialny: 1 żebro, środkowy fragment k. ramieniowej (około 10 cm).

Płeć – nieokreślona. **Wiek** – *infans I*.

Grób nr 103 (plan 29)

Opis grobu: czytelna część zarysu jamy grobowej zbliżonego do wydłużonego trapezu, w wypełnisku pozostałości drewnianej trumny. Przeważająca część grobu pozostała poza obszarem badań. Zmarła została złożony wzdłuż osi NW–SE, z głową skierowaną na NW. Głębokość zalegania pochówku – 88 cm.

Przedmioty znalezione w grobie: brak.

Relacje stratygraficzne z innymi grobami: krawędź NW jamy grobowej została wkopana w grób nr 104.

Opis kości szkieletu: czaszka o wymiarach 16×12×12 cm, wymiar jarzmowy 12,5 cm, wymiar nosowy 5×2,5 cm, szczeka (obustronnie zęby I₁, I₂, C, P₁, P₂, M₁, M₂, o średnio startych powierzchniach)

Płeć – kobieta. **Wiek** – *maturus*.

Grób nr 104 (plan 29)

Opis grobu: zarys jamy grobowej zbliżony do wydłużonego trapezu, w wypełnisku pozostałości drewnianej trumny. Zmarłe dziecko spoczywało wzdłuż osi NW–SE. Głębokość zalegania pochówku – 92 cm.

Przedmioty znalezione w grobie: brak.

Relacje stratygraficzne z innymi grobami: w część SE jamy grobowej wkopano grób nr 103. Ponadto W narożnik jamy opisywanego pochówku był naruszony wkopem grobu nr 102.

Opis kości szkieletu: 1 obojczyk (4,5 cm), 6 żeber, 1 k. miednicy, 2 k. udowe niekompletne.

Płeć – nieokreślona. **Wiek** – *infans I*.

Grób nr 105 (plan 29)

Opis grobu: zarys jamy grobowej zbliżony do wydłużonego trapezu, w wypełnisku pozostałości drewnianej trumny. Zmarła spoczywała w pozycji wyprostowanej na wznak, wzdłuż osi NW–SE,

z głową skierowaną na NW, a twarzą zwróconą na NE. Środkowa część grobu i szkieletu została zniszczona wkopem pod linię wodociągu. Głębokość zalegania pochówku – 108 cm.

Przedmioty znalezione w grobie: brak.

Relacje stratygraficzne z innymi grobami: opisywany grób wkopano w jamy trzech starszych pochówków nr 7, 106 i 110.

Opis kości szkieletu: czaszka: bez twarzoczaszki, o wymiarach 17×13 cm, szczeka (obustronnie zęby I₁, I₂, C, P₁, P₂, M₁ o mało startych powierzchniach), żuchwa (obustronnie zęby I₁, I₂, C, P₁, P₂ oraz M₃ po stronie prawej o średnio startych powierzchniach). Szkielet postkranialny: trzon mostka, 37 żeber, lewa łopatka niekompletna, kręgi (5 szyjnych, 4 piersiowe, 4 łuki), fragment k. łokciowej, 2 k. śródręcza, lewa k. udowa (43,5 cm), 2 k. stępu, 3 k. śródstopia, 1 paliczek stopy.

Płeć – kobieta. **Wiek** – *adultus/maturus*. **Wzrost** – 161 cm.

Grób nr 106 (plan 29)

Opis grobu: czytelny zarys części jamy grobowej, zbliżony do prostokąta. W wypełnisku jamy grobowej nie natrafiono na zachowane szczątki kostne. Znaczna część jamy grobowej została zniszczona wkopem pod linię wodociągu. Zmarłe dziecko spoczywało prawdopodobnie wzdłuż osi NW–SE. Głębokość zalegania pochówku – 123 cm.

Przedmioty znalezione w grobie: brak.

Relacje stratygraficzne z innymi grobami: w część SW jamy grobowej wkopano grób nr 105.

Opis kości szkieletu: szczątki kostne nie zachowały się.

Płeć – nieokreślona. **Wiek** – dziecko (na podstawie zachowanych wymiarów jamy grobowej).

Grób nr 107 (plan 29)

Opis grobu: zarys jamy grobowej zbliżony do wydłużonego trapezu, w wypełnisku pozostałości drewnianej trumny. Zmarła spoczywała w pozycji wyprostowanej na wznak, wzdłuż osi NW–SE, z głową skierowaną na NW, z twarzą zwróconą na E, dłońmi złożonymi na biodrach. Część jamy grobowej pozostała poza obszarem badań. Głębokość zalegania pochówku – 116 cm.

Przedmioty znalezione w grobie: brak.

Relacje stratygraficzne z innymi grobami: SW część jamy grobowej została wkopany w skraj grobu nr 103, nie niszcząc jednak szczątków kostnych starszego pochówku.

Opis kości szkieletu: czaszka: bez twarzoczaszki, o wymiarach 17×12,5 cm, 2 fr. szczęki (obustron-

nie zęby I_1 , I_2 , C , P_1 , P_2 , M_1 , M_2 o średnio startych powierzchniach), żuchwa (obustronnie zęby I_1 , I_2 , C , P_1 , P_2 oraz M_2 po stronie lewej o średnio startych powierzchniach). Szkielet postkranialny: 2 obojczyki (13,2 cm każdy), rękojeść mostka, 40 fr. żeber, 2 łopatki, kręgi zachowane w komplecie, 2 k. ramieniowe (31 cm każda), 2 k. promieniowe (21,5 cm każda), 2 k. łokciowe (23,7 cm każda), 7 k. śródręcza, 7 paliczków bliższych, 5 paliczków środkowych, k. krzyżowa, 2 k. miednicy (otwór zasłonowy trójkątny), 2 k. udowe (41,5 cm każda), 2 k. piszczelowe niekompletne, 2 k. strzałkowe (lewa 33,5 cm, prawa niekompletna), 2 k. stępu.

Płeć – kobieta. **Wiek** – *maturus*. **Wzrost** – 156 cm.

Grób nr 108 (plan 29)

Opis grobu: zarys jamy grobowej zbliżony do wydłużonego trapezu. Zmarła spoczywała w pozycji wyprostowanej na wznak, wzdłuż osi NW–SE, z głową skierowaną na NW, z twarzą zwróconą na SW, dłońmi złożonymi na brzuchu. Głębokość zalegania pochówku – 123 cm.

Przedmioty znalezione w grobie: brak.

Relacje stratygraficzne z innymi grobami: w część SE pochówku wkopano grób nr 7, częściowo niszcząc szczątki kostne starszego pochówku.

Opis kości szkieletu: czaszka: o wymiarach $19 \times 15 \times 15$ cm, obwód czaszki 54 cm, szew strzałkowy całkowicie zobliterowany, pozostałe częściowo zobliterowane, 2 połączone szczęki (z lewej strony zęby I_1 , P_1 , M_2 , a z prawej zęby C , P_2 , M_1 , M_2 , średnio starte powierzchnie zębów), żuchwa (po stronie prawej zęby I_1 , I_2 , C , P_1 , P_2 , M_2 , po stronie lewej obustronnie zęby I_1 , I_2 , C , P_1 , P_2 , M_1 , średnio starte powierzchnie zębów). Szkielet postkranialny: 2 obojczyki (15 cm każdy), trzon, rękojeść i wyrostek mieczykowaty mostka, 21 całych i 2 fr. żeber, 2 łopatki z ubytkami, kręgi (7 szyjnych, 12 piersiowych, 5 lędźwiowych), 2 k. ramieniowe (31 cm każda), 2 k. promieniowe (lewa 23 cm, prawa 22,5 cm), 2 k. łokciowe (lewa 25 cm, prawa 24,5 cm), 4 k. nadgarstka, 7 k. śródręcza, 3 paliczki bliższe, 3 paliczki środkowe, 5 paliczków dalszych, k. krzyżowa, 2 k. miednicy niekompletne, 2 k. udowe (43 cm każda), 2 k. piszczelowe (35,5 cm każda), 2 k. strzałkowe (lewa 35 cm, prawa niekompletna), 2 k. piętowe, 2 k. skokowe, 8 k. stępu, 10 k. śródstopia, 3 paliczki stopy.

Patologie: zmiany zwyrodnieniowe kręgosłupa, braki w uzębieniu.

Płeć – kobieta. **Wiek** – *senilis*. **Wzrost** – 162 cm.

Grób nr 109 (plan 29)

Opis grobu: zarys jamy grobowej zbliżony do wydłużonego trapezu, w wypełnisku pozostałości drewnianej trumny. Zmarła spoczywała w pozycji wyprostowanej na wznak, wzdłuż osi NW–SE, z głową skierowaną na NW, dłońmi złożonymi na biodrach. Grób częściowo zniszczony został przez wkop pod linię wodociągu. Głębokość zalegania pochówku – 116 cm.

Przedmioty znalezione w grobie: brak.

Relacje stratygraficzne z innymi grobami: brak.

Opis kości szkieletu: czaszka: bez twarzoczaszki i podstawy o wymiarach 16×12 cm, tylko szew czołowy całkowicie zobliterowany, żuchwa (obustronnie zęby I_1 , I_2 , C , powierzchnie mało starte). Szkielet postkranialny: 2 obojczyki (15 cm każdy), rękojeść mostka, 18 fr. żeber, 2 łopatki niekompletne, kręgi (6 szyjnych, 9 piersiowych, 5 łuków, 2 trzony, 5 fr. trzonów, 3 lędźwiowe), 2 k. ramieniowe (lewa 31,5 cm z otworem, prawa niekompletna), 2 k. promieniowe niekompletne, 2 k. łokciowe (jedna 23 cm, druga niekompletna), 6 k. nadgarstka, 5 k. śródręcza, 5 paliczków bliższych, 2 k. miednicy (otwór zasłonowy trójkątny).

Patologie: braki w uzębieniu.

Płeć – kobieta. **Wiek** – *maturus*. **Wzrost** – 159 cm.

Grób nr 110 (plan 29)

Opis grobu: zarys jamy grobowej zbliżony do wydłużonego trapezu, w wypełnisku pozostałości drewnianej trumny. Grób w znacznym stopniu zniszczony wkopem pod linię wodociągu. Zachowały się jedynie nieliczne szczątki kostne, zalegające częściowo na złożu wtórnym. Zmarły ułożony był wzdłuż osi NW–SE. Głębokość zalegania pochówku – 130 cm.

Przedmioty znalezione w grobie: brak.

Relacje stratygraficzne z innymi grobami: w narożnik W jamy grobowej opisywanego pochówku wkopano grób nr 105.

Opis kości szkieletu: czaszka: bez twarzoczaszki o wymiarach 17×12 cm, fr. szczęki (zęby I_1 , I_2 , C , P_1 o mało startych powierzchniach), żuchwa (obustronnie zęby I_1 , I_2 , C , P_1 , M_1 , M_2 oraz wyrzyna się M_3 po stronie lewej). Szkielet postkranialny: 2 obojczyki (15 cm każdy), trzon i rękojeść mostka, 29 fr. żeber, łopatka prawa, kręgi (2 szyjne, 10 piersiowych, 4 lędźwiowe), k. ramieniowa prawa (34 cm), 2 k. promieniowe (23,8 cm każda), 2 k. łokciowe (26 cm każda), 2 paliczki bliższe, 2 k. miednicy (otwór zasłonowy owalny), k. udowa lewa (45,5 cm), 1 k. śródstopia, 2 paliczki stopy.

Płeć – mężczyzna. **Wiek** – *adultus*. **Wzrost** – 167 cm.

Grób nr 111 (plan 22)

Opis grobu: zarys jamy grobowej zbliżony do wydłużonego trapezu. Zmarły spoczywał w pozycji wyprostowanej na wznak, wzdłuż osi NW–SE, z głową skierowaną na NW, dłońmi złożonymi na biodrach. Głębokość zalegania pochówku – 141 cm.

Przedmioty znalezione w grobie: siedem żelaznych gwoździ trumiennych z przywartymi pozostałościami drewna z trumny, dwa guziki kościane (tabl. 18:4), guzik mosiężny z uchyltem na stronie tylnej, pierwotnie powleczone skórą (tabl. 18:5).

Relacje stratygraficzne z innymi grobami: w część NW jamy grobowej wkopano grób nr 115. Z kolei opisywany pochówek niszczył NE skraj grobu 112, nie niszcząc jednak szczątków kostnych starszego grobu.

Opis kości szkieletu: czaszka: o wymiarach 17×14×13 cm (wymiar nosa – 5,5×3 cm, wymiar twarzoczaszki – 17 cm), fr. szczęki uszkodzonej (po lewej stronie I₁, I₂, C, P₁, P₂, M₂, M₃ o mało startych powierzchniach), fr. żuchwy (obustronnie zęby I₁, I₂, C, P₁, P₂, M₁, M₂, M₃ o mało startych powierzchniach). Szkielet postkranialny: 2 obojczyki (15 cm każdy), trzon i rękojeść mostka, 36 fr. żeber, 2 łopatki (prawa kompletna), kręgi zachowane w komplecie, 2 k. ramieniowe (32 cm każda), 2 k. promieniowe (jedna 24 cm, druga niekompletna), 2 k. łokciowe (jedna 25,5 cm, druga niekompletna), 4 k. nadgarstka, 8 k. śródreżca, 6 paliczek bliższych, 3 paliczki środkowe, 1 paliczek dalszy, k. krzyżowa, 2 k. miednicy niekompletne (otwór zasłonowy owalny), 2 k. (45 cm każda), 1 rzepka, 2 k. piszczelowe (35,5 cm każda), 2 k. strzałkowe (jedna 34 cm, druga niekompletna), 2 k. piętowe, 2 k. skokowe, 7 k. stępu, 6 k. śródstopia, 2 paliczki stopy.

Płeć – mężczyzna. **Wiek** – *adultus*. **Wzrost** – 162 cm.

Grób nr 112 (plan 22)

Opis grobu: zarys jamy grobowej zbliżony do wydłużonego trapezu. Zmarła spoczywała w pozycji wyprostowanej na wznak, wzdłuż osi NW–SE, z głową skierowaną na NW, prawą dłońią złożoną na biodrze i lewą ręką wyprostowaną wzdłuż tułowia. W szkielecie brakowało kości kończyn dolnych, zniszczonych wkopem grobu nr 113. Głębokość zalegania pochówku – 130 cm.

Przedmioty znalezione w grobie: brak.

Relacje stratygraficzne z innymi grobami: w część SW jamy grobowej wkopany został grób nr 113, częściowo niszcząc szczątki kostne starszego pochówku.

Opis kości szkieletu: czaszka: sklepienie oraz 4 drobne fr. o wymiarach 16×13 cm, szczeka (obustronnie zęby I₁, I₂, C, P₁, P₂, M₁, M₂, M₃ o startych średnio powierzchniach), żuchwa (po prawej stronie zęby I₁, I₂, C, M₂, o startych średnio powierzchniach, a po lewej zęby I₁, I₂, C, P₁, M₁, o średnio startych powierzchniach). Szkielet postkranialny: 2 obojczyki (13,5 cm każdy), 48 fr. żeber, 2 łopatki niekompletne, kręgi (4 szyjne, 8 piersiowych, 3 lędźwiowe, 5 łuków, 3 trzony), 2 k. ramieniowe (prawa 31 cm, lewa niekompletna), 2 k. promieniowe (23 cm każda), 2 k. łokciowe (jedna 25 cm, druga niekompletna), 1 k. śródreżca, 2 paliczki bliższe, 1 paliczek środkowy, k. krzyżowa niekompletna, 2 k. miednicy (otwór zasłonowy trójkątny).

Patologie: braki w uzębieniu.

Płeć – kobieta. **Wiek** – *maturus*. **Wzrost** – 164 cm.

Grób nr 113 (plan 22)

Opis grobu: zarys jamy grobowej zbliżony do wydłużonego trapezu, w wypełnisku pozostałości drewnianej trumny leżącej wzdłuż osi NW–SE. Znaczna jej część pozostała poza obszarem badań. Głębokość zalegania pochówku – 158 cm.

Przedmioty znalezione w grobie: pozostałości apaszek znalezione w okolicy kręgów szyjnych.

Relacje stratygraficzne z innymi grobami: N narożnik jamy grobowej wkopano w grób nr 112, niszcząc kości kończyn dolnych ze starszego pochówku.

Opis kości szkieletu: czaszka: o wymiarach 16×13×13 cm, szew czołowy całkowicie zobliterowany, w szczęce (obustronnie zęby I₁, I₂, C, P₁, P₂, M₁, M₂ o startych powierzchniach), żuchwa (obustronnie zęby I₁, I₂, C, P₁, P₂, M₁, M₂ o startych powierzchniach, M₂ prawy z ubytkiem). Szkielet postkranialny: 2 obojczyki (15,5 cm każdy), fr. trzonu i rękojeść mostka, 13 fr. żeber, 2 łopatki niekompletne, kręgi (2 szyjne, 7 piersiowych), 2 k. ramieniowe (jedna kompletna 32 cm), 1 k. promieniowa (23 cm), 1 k. śródreżca, 1 paliczek bliższy, k. krzyżowa (fragment).

Patologie: braki w uzębieniu.

Płeć – mężczyzna. **Wiek** – *maturus*. **Wzrost** – 160 cm.

Grób nr 114 (plan 22)

Opis grobu: zarys jamy grobowej zbliżony do wydłużonego trapezu. Zmarła spoczywała w pozycji wyprostowanej na wznak, wzdłuż osi NW–SE, z głową skierowaną na NW, prawą dłońią złożoną na piersi i lewą na brzuchu. W zgięciu prawej ręki

złożone zostały szczątki noworodka (płodu?). Głębokość zalegania pochówku – 137 cm.

Przedmioty znalezione w grobie: pięć żelaznych gwoździ trumiennych z przywartymi pozostałościami drewna z trumny, trzy guziki szklane barwy czarnej (tabl. 18:6).

Relacje stratygraficzne z innymi grobami: w krawędź NW jamy grobowej wkopano grób nr 117. Z kolei w E narożnik jamy grobowej wkopany w pochówek nr 112, nie niszcząc jednak szczątków kostnych starszego pochówku.

Opis kości szkieletu osoby dorosłej: czaszka: o wymiarach 16×13×13 cm (wymiar jarzmowy – 11,5 cm, wymiar nosowy – 5×2,5 cm, wymiar twarzoczaszki – 15,5 cm), w szczęcie obustronnie zęby I₁, I₂, C, P₁, P₂, M₁, M₂, M₃ o mało startych powierzchniach, żuchwa (obustronnie zęby I₁, I₂, C, P₁, P₂, M₁, M₂, M₃ o mało startych powierzchniach). Szkielet postkranialny: 2 obojczyki (15 cm każdy), trzon mostka, 28 żeber, 2 łopatki, kręgi (7 szyjnych, 12 piersiowych, 4 lędźwiowych), 2 k. ramieniowe (31,5 cm każda), 2 k. promieniowe (21,5 cm każda), 2 k. łokciowe (24 cm każda), 6 k. śródreżcza, 4 paliczki bliższe, 2 k. miednicy (otwór zasłonowy trójkątny), 2 k. udowe (43 cm każda), 2 rzepki, 2 k. piszczelowe (34 cm każda), 2 k. strzałkowe (33 cm każda), 2 k. piętowe, 1 k. skokowa, 3 k. stępu, 7 k. śródstopia, 7 paliczków stopy.

Płeć – kobieta. **Wiek** – *adultus*. **Wzrost** – 158 cm.

Opis kości szkieletu dziecka: czaszka: fr. sklepienia, uszkodzony fr. żuchwy. Szkielet postkranialny: 1 obojczyk (4,2 cm), 20 żeber, 1 prawa łopatka, kręgi (3 trzony, 16 łuków), 1 k. ramieniowa (6,5 cm).

Płeć – nieokreślona. **Wiek** – *infans I*.

Grób nr 115 (plan 22)

Opis grobu: zarys jamy grobowej zbliżony do wydłużonego trapezu. Zmarły spoczywał w pozycji wyprostowanej na wznak, wzdłuż osi NW–SE, z głową skierowaną na NW, z twarzą zwróconą na SW, dłońmi złożonymi na brzuchu. Głębokość zalegania pochówku – 140 cm.

Przedmioty znalezione w grobie: brak.

Relacje stratygraficzne z innymi grobami: w W narożnik jamy grobowej wkopano w grób nr 116, zaś część SE jamy grobowej naruszała grób nr 111, nie niszcząc jednak szczątków kostnych starszego grobu.

Opis kości szkieletu: k. uszkodzone, czaszka: maszynowa o wymiarach 18×13×15 cm, wąska, długa, wymiar jarzmowy – 13 cm, wymiar nosowy – 6×2,5 cm, wymiar twarzowy – 18 cm, szczęka

(obustronnie zęby I₁, I₂, C, P₁, P₂ o startych powierzchniach), żuchwa (obustronnie zęby I₁, I₂, C, P₁, P₂ o startych mocno powierzchniach). Szkielet postkranialny: 2 obojczyki (16 cm każdy), trzon mostka, 6 żeber i 25 fr., 2 łopatki niekompletne, kręgi (7 szyjnych, 8 piersiowych, 5 lędźwiowych, 4 trzony, 4 łuki), 2 k. ramieniowe (33 cm każda), 2 k. promieniowe (25 cm każda), 2 k. łokciowe (28 cm każda), 3 k. nadgarstka, 6 k. śródreżcza, 2 paliczki bliższe, 2 paliczki środkowe ręki, k. krzyżowa (fr.), 2 k. miednicy (otwór zasłonowy owalny), 2 k. udowe (prawa 47 cm, lewa niekompletna), 1 rzepka, 2 k. piszczelowe (38 cm każda), 1 k. strzałkowa (35 cm), 2 k. piętowe, 2 k. skokowe, 7 k. stępu, 6 k. śródstopia, 4 paliczki stopy.

Patologie: zmiany zniekształcająco-zwyrodnieniowe kręgosłupa, braki w uzębieniu.

Płeć – mężczyzna. **Wiek** – *senilis*. **Wzrost** – 170 cm.

Grób nr 116 (plan 22)

Opis grobu: zarys jamy grobowej zbliżony do wydłużonego trapezu. Zmarła spoczywała w pozycji wyprostowanej na wznak, wzdłuż osi NW–SE, z głową skierowaną na NW, dłońmi złożonymi na biodrach. Głębokość zalegania pochówku – 117 cm.

Przedmioty znalezione w grobie: cztery guziki szklane barwy czarnej (tabl. 18:7).

Relacje stratygraficzne z innymi grobami: N narożnik jamy grobowej wkopano w grób nr 115, nie niszcząc jednak szczątków kostnych starszego pochówku.

Opis kości szkieletu: czaszka: o wymiarach 14×13×12 cm, wymiar jarzmowy – 10,5 cm, wymiar nosowy – 4,5×2,5 cm, wymiar twarzowy – 15 cm, szczęka (obustronnie zęby I₁, I₂, C, M₂, o mało startych powierzchniach), żuchwa (po prawej stronie zęby I₁, I₂, C, P₁, o mało startych powierzchniach, po lewej – zęby I₁, C, P₁, M₁, o powierzchniach mało startych). Szkielet postkranialny: 2 obojczyki (14 cm każdy), 23 żebra, 2 łopatki, kręgi (6 szyjnych, 12 piersiowych, 5 lędźwiowych), 2 k. ramieniowe (31 cm każda), 2 k. promieniowe (25 cm każda), 2 k. łokciowe (23,5 cm każda), 1 k. nadgarstka, 8 k. śródreżcza, 4 paliczki bliższe, 3 paliczki środkowe ręki, k. krzyżowa, 2 k. miednicy (otwór zasłonowy trójkątny), 2 rzepki, 2 k. udowe (prawa 43,5 cm, lewa niekompletna), 2 k. piszczelowe (34,5 cm każda), 2 k. strzałkowe niekompletne, 2 k. piętowe, 2 k. skokowe, 6 k. stępu, 5 k. śródstopia, 5 paliczków stopy.

Patologie: braki w uzębieniu.

Płeć – kobieta. **Wiek** – *adultus*. **Wzrost** – 163 cm.

Grób nr 117 (plan 22)

Opis grobu: zarys jamy grobowej zbliżony do wydłużonego trapezu. W wypełniku jamy grobowej natrafiono na dziecięce kości miednicy i kończyn dolnych. Zmarłe dziecko spoczywało wzdłuż osi NW–SE, z głową skierowaną na NW. Głębokość zalegania pochówku – 133 cm.

Przedmioty znalezione w grobie: brak.

Relacje stratygraficzne z innymi grobami: narożnik W jamy grobowej wkopano w grób nr 119, zaś krawędź SE jamy grobowej naruszała pochówek nr 114.

Opis kości szkieletu: 2 k. miednicy, 2 k. udowe (15 cm każda), 2 k. piszczelowe niekompletne.

Płeć – nieokreślona. **Wiek** – *infans I*.

Grób nr 118 (plan 22)

Opis grobu: zarys jamy grobowej zbliżony do wydłużonego trapezu. W wypełniku jamy grobowej natrafiono jedynie na niewielkie fragmenty dziecięcej czaszki. Zmarłe dziecko spoczywało wzdłuż osi NW–SE, z głową skierowaną na NW. Głębokość zalegania pochówku – 120 cm.

Przedmioty znalezione w grobie: brak.

Relacje stratygraficzne z innymi grobami: krawędź SW jamy grobowej wkopana został w grób nr 124, zaś krawędź NE naruszała swoim wkopem również pochówek nr 119.

Opis kości szkieletu: 9 fr. czaszki, żuchwa (są zawiązki zębów stałych, 5 zębów mlecznych), kręgi – 12 fr. łuków, 1 k. piszczelowa niekompletna.

Płeć – nieokreślona. **Wiek** – *infans I*.

Grób nr 119 (plan 22)

Opis grobu: zarys jamy grobowej zbliżony do wydłużonego trapezu. Zmarły spoczywał w pozycji wyprostowanej na wznak, wzdłuż osi NW–SE, z głową skierowaną na NW, dłońmi złożonymi na biodrach. Głębokość zalegania pochówku – 134 cm.

Przedmioty znalezione w grobie: jeden fragment żelaznego gwoźdźcia trumiennego z przywartymi pozostałościami drewna z trumny.

Relacje stratygraficzne z innymi grobami: w jamę grobową wkopano dwa groby nr 117 i 118, nie niszcząc jednak szczątków kostnych starszego pochówku.

Opis kości szkieletu: czaszka: masywna, o wymiarach 16×14×14 cm, uszkodzona po stronie lewej, szczeka (obustronnie zęby I₁, I₂, C, P₁, P₂, M₁, M₂ o mocno startych powierzchniach), żuchwa masywna (obustronnie zęby I₁, I₂, C, P₁, P₂ oraz M₂ po stronie lewej i M₃ po stronie prawej, zęby o powierzchniach średnio startych). Szkielet

postkranialny: 2 obojczyki masywne (16 cm każdy), trzon i rękojeść mostka, 33żebra, 2 łopatki, kręgi (4 szyjne, 12 piersiowych, 5 lędźwiowych), 2 k. ramieniowe (35 cm każda), 2 k. promieniowe (25,5 cm każda), 2 k. łokciowe (27 cm każda), 8 k. śródreżcza, 4 paliczki bliższe, 1 paliczek środkowy ręki, k. krzyżowa (fr.), 2 k. miednicy (otwór zasłonowy owalny), 2 k. udowe (48 cm każda), 1 rzepka, 2 k. piszczelowe (40 cm każda), 2 k. strzałkowe (38 cm każda), 2 k. piętowe, 1 k. skokowa, 7 k. stępu, 8 k. śródstopia, 3 paliczki stopy.

Patologie: braki w uzębieniu.

Płeć – mężczyzna. **Wiek** – *maturus*. **Wzrost** – 176 cm.

Grób nr 120 (plan 23)

Opis grobu: zarys jamy grobowej zbliżony do wydłużonego trapezu. Zmarła spoczywała w pozycji wyprostowanej na wznak, wzdłuż osi NW–SE, z głową skierowaną na NW. W szkieletcie poza czaszką brakowało niektórych kości długich. Ponadto część kości górnej części szkieletu nie były ułożone w układzie anatomicznym. Głębokość zalegania pochówku – 128 cm.

Przedmioty znalezione w grobie: jeden cały i jeden fragment żelaznych gwoździ trumiennych z przywartymi pozostałościami drewna z trumny.

Relacje stratygraficzne z innymi grobami: E narożnik jamy grobowej wkopany został w grób nr 48, a krawędź NE jamy grobowej naruszała swoim wkopem pochówek nr 47. Z kolei w część NW jamy grobowej opisywanego pochówku wkopano grób nr 46, niszcząc kości górnej części szkieletu ze starszego grobu.

Opis kości szkieletu: 1 obojczyk (14 cm), trzon mostka, 1 całe żebro i 25 fragmentów, łopatka prawa niekompletna, kręgi (6 piersiowych, 2 lędźwiowe, 8 trzonów – dyskretne zmiany zwyrodnieniowe), prawa k. ramieniowa (31 cm), 1 prawa k. promieniowa (20 cm), 2 k. łokciowe niekompletne, 1 k. nadgarstka, 7 k. śródreżcza, 6 paliczków bliższych, 6 paliczków środkowych, 1 paliczek dalszy ręki, k. krzyżowa (fr.), 2 k. miednicy niekompletne, 2 k. udowe (44 cm każda), 1 rzepka, 2 k. piszczelowe (36 cm każda), 2 k. strzałkowe niekompletne, 2 k. stępu, 1 k. śródstopia, 1 paliczek stopy.

Patologie: zmiany zwyrodnieniowe kręgosłupa.

Płeć – kobieta. **Wiek** – *maturus*. **Wzrost** – 158 cm.

Grób nr 121 (plan 22)

Opis grobu: zarys jamy grobowej zbliżony do wydłużonego trapezu. Zmarły spoczywał w pozycji wyprostowanej na wznak, wzdłuż osi NW–SE,

z głową skierowaną na NW, dłońmi złożonymi na biodrach. Głębokość zalegania pochówku – 136 cm.

Przedmioty znalezione w grobie: czternaście żelaznych gwoździ trumiennych z przywartymi pozostałościami drewna z trumny.

Relacje stratygraficzne z innymi grobami: w pochówku wkopano trzy groby nr 122, 125 i 126, nie niszcząc jednak szczątków kostnych starszego grobu.

Opis kości szkieletu: k. mocno uszkodzone, czaszka: we fragmentach (20 fr.), fr. szczęki z 1 zębem o powierzchni średnio startej, 2 fragmenty żuchwy (zęby I_1 , I_2 , C, P_1 , P_2 , M_1 , M_2 , M_3 po stronie prawej o powierzchniach mało startych, po lewej stronie – zęby I_1 , I_2 , C, P_1 , P_2 , M_3). Szkielet postkranialny: 1 obojczyk (15,5 cm), 1 całe żebro i 43 fr., 2 łopatki niekompletne, kręgi (7 szyjnych, 19 łuków), lewa k. ramieniowa (35 cm, niekompletna), 2 k. promieniowe niekompletne, 2 k. łokciowe (28 cm każda), 1 k. nadgarstka, 3 k. śródreżca, 6 paliczek bliższych, 4 paliczki środkowe ręki, 2 k. miednicy niekompletne (otwór zasłonowy owalny), 2 k. udowe (lewa 47 cm, prawa 49,5 cm, uszkodzone na brzegach), 3 k. śródstopia, 3 paliczki stopy.

Patologie: braki w uzębieniu.

Płeć – mężczyzna. **Wiek** – *adultus*. **Wzrost** – 177 cm.

Grób nr 122 (plan 22)

Opis grobu: zarys jamy grobowej zbliżony do wydłużonego trapezu, w wypełnisku pozostałości drewnianej trumny leżącej wzdłuż osi NW–SE. Znaczna część trumny pozostała poza badanym obszarem. W trakcie eksploracji nie natrafiono na szczątki kostne. Głębokość zalegania pochówku – 118 cm.

Przedmioty znalezione w grobie: brak.

Relacje stratygraficzne z innymi grobami: krawędź SW jamy grobowej wkopano w grób nr 126. Z kolei niemal cała obserwowana w wykopie badawczym część jamy grobowej została wkopana w S skraj jamy grobu nr 121.

Opis kości szkieletu: nie natrafiono na szczątki kostne.

Płeć – nieokreślona. **Wiek** – dziecko (na podstawie wymiarów trumny).

Grób nr 123 (plan 22)

Opis grobu: zarys jamy grobowej zbliżony do wydłużonego trapezu. Zmarły spoczywał w pozycji wyprostowanej na wznak, wzdłuż osi NW–SE, z głową skierowaną na NW, z twarzą zwróconą

na S, dłońmi złożonymi na biodrach. Głębokość zalegania pochówku – 123 cm.

Przedmioty znalezione w grobie: brak.

Relacje stratygraficzne z innymi grobami: krawędź SW jamy grobowej wkopano w N narożnik jamy grobu nr 124, zaś krawędź NE jamy grobowej naruszyła swoim wkopem pochówek nr 124.

Opis kości szkieletu: czaszka: masywna, o wymiarach $17 \times 15 \times 14$ cm, szew czołowy zarośnięty, wymiar jarzmowy – 12 cm, wymiar nosowy – $6 \times 2,5$ cm, wymiar twarzowy – 16 cm, szczeka (obustronnie zęby I_1 , I_2 , C o startych średnio powierzchniach), żuchwa (zęby I_1 , C o powierzchniach mało startych). Szkielet postkranialny: 2 obojczyki (14,5 cm każdy), trzon i rękojeść mostka, 33 żebra, 2 niekompletne łopatki, kręgi (7 szyjnych, 11 piersiowych, 4 lędźwiowe), 2 k. ramieniowe (prawa 32 cm, lewa niekompletna), 2 k. promieniowe (22,5 cm każda), 2 k. łokciowe (24,5 cm każda), 1 k. nadgarstka, 4 k. śródreżca, 3 paliczki bliższe, 2 paliczki środkowe ręki, niekompletna k. krzyżowa, 2 k. miednicy (otwór zasłonowy owalny), 2 k. udowe (45 cm każda), 2 k. piszczelowe (37 cm każda), 2 k. strzałkowe (34 cm każda), 2 k. piętowe, 4 k. śródstopia stopy.

Patologie: braki w uzębieniu.

Płeć – mężczyzna. **Wiek** – *maturus*. **Wzrost** – 163 cm.

Grób nr 124 (plan 22)

Opis grobu: zarys jamy grobowej zbliżony do wydłużonego trapezu. Zmarły spoczywał w pozycji wyprostowanej na wznak, wzdłuż osi NW–SE, z głową skierowaną na NW, dłońmi złożonymi na brzuchu. Głębokość zalegania pochówku – 133 cm.

Przedmioty znalezione w grobie: trzy całe i jeden fragment żelaznych gwoździ trumiennych z przywartymi pozostałościami drewna z trumny.

Relacje stratygraficzne z innymi grobami: w pochówku wkopano dwa groby. Część NE jamy grobowej naruszał wkop grobu nr 118, a w część SW wkopany został grób nr 123.

Opis kości szkieletu: czaszka: masywna, kalota odpiłowana, o wymiarach $17 \times 13 \times 14$ cm, czoło proste, szew czołowy całkowicie zobliterowany, szczeka (obustronnie zęby I_1 , I_2 , C, P_1 , P_2 oraz M_2 po lewej stronie o startych średnio powierzchniach), żuchwa (obustronnie zęby I_1 , I_2 , C, P_1 , P_2 , o startych średnio powierzchniach). Szkielet postkranialny: 2 obojczyki (14 cm każdy), trzon mostka z otworem w środku i fr. wyrostka miedzykowatego, 10 żeber, 2 niekompletne łopatki, kręgi bez 1 lędźwiowego, 2 k. ramieniowe (31

cm każda), 2 k. promieniowe (22 cm każda), 2 k. łokciowe (jedna 24,5 cm, druga niekompletna), 3 k. nadgarstka, 6 k. śródręcza, 7 paliczków bliższych, 2 paliczki środkowe ręki, 1 k. krzyżowa, 2 k. miednicy (otwór zasłonowy owalny), 2 k. udowe (44 cm każda), 2 rzepki, 2 k. piszczelowe (35 cm każda), 2 k. strzałkowe (jedna 33 cm, druga niekompletna), 2 k. piętowe, 2 k. skokowe, 1 k. stępu, 4 k. śródstopia, 2 paliczki stopy.

Patologie: zmiany zwyrodnieniowe kręgosłupa, braki w uzębieniu.

Płeć – mężczyzna. **Wiek** – *maturus*. **Wzrost** – 156 cm.

Grób nr 125 (plan 22)

Opis grobu: zarys jamy grobowej zbliżony do wydłużonego trapezu. Zmarła spoczywała w pozycji wyprostowanej na wznak, wzdłuż osi NW–SE, z głową skierowaną na NW, z twarzą zwróconą na SW, dłońmi złożonymi na biodrach. Głębokość zalegania pochówku – 143 cm.

Przedmioty znalezione w grobie: trzy żelazne gwoździe trumienne z przywartymi pozostałościami drewna z trumny.

Relacje stratygraficzne z innymi grobami: krawędź NE jamy grobowej wkopano w grób nr 121, nie niszcząc jednak szczątków kostnych starszego pochówku.

Opis kości szkieletu: czaszka: smukła, o wymiarach 16×13,5×13 cm, czoło proste, uszkodzona twarzoczaszka, wymiar jarzmowy – 12 cm, wymiar twarzowy – 16 cm, brak nosa, szczeka (tylko I₁ lewy), żuchwa (tylko zęby I₁, I₂, C, o startych powierzchniach). Szkielet postkranialny: 2 obojczyki (13,5 cm każdy), rękojeść mostka, 22 żebra, 2 łopatki, kręgi (6 szyjnych, 12 piersiowych, 4 lędźwiowe, kręgi 1 i 2 piersiowy (zrośnięte)), 2 k. ramieniowe (prawa 30,5 cm, lewa niekompletna), 2 k. promieniowe (20,2 cm każda), 2 k. łokciowe (22,2 cm każda), 10 k. śródręcza, 6 paliczków bliższych, 2 paliczki środkowe, k. krzyżowa, 2 k. miednicy (otwór zasłonowy trójkątny), 2 k. udowe (40 cm każda), 1 rzepka, 2 k. piszczelowe (33 cm każda), 2 k. strzałkowe niekompletne, 2 k. piętowe, 2 k. skokowe, 3 k. stępu, 6 k. śródstopia, 4 paliczki stopy.

Patologie: zmiany zniekształcająco-zwyrodnieniowe kręgosłupa, braki w uzębieniu.

Płeć – kobieta. **Wiek** – *senilis*. **Wzrost** – 148 cm.

Grób nr 126 (plan 22)

Opis grobu: czytelny zarys części jamy grobowej, zbliżony do wydłużonego trapezu. Zmarły spoczywał w pozycji wyprostowanej na wznak,

wzdłuż osi NW–SE, z głową skierowaną na NW, lewą dłonią złożoną na piersi. Kości prawego przedramienia, kości miednicy oraz kończyn dolnych pozostały poza obszarem badań. Głębokość zalegania pochówku – 130 cm.

Przedmioty znalezione w grobie: cztery całe i jeden fragment żelaznych gwoździ trumiennych z przywartymi pozostałościami drewna z trumny.

Relacje stratygraficzne z innymi grobami: w krawędź NE jamy grobowej wkopano grób nr 122, nie niszcząc jednak szczątków kostnych starszego pochówku.

Opis kości szkieletu: k. mocno uszkodzone, czaszka: masywna, niekompletna (tylko sklepienie i 5 drobnych fr.), o wymiarach 17×15 cm, żuchwa masywna (po stronie lewej zęby M₁, M₂, M₃ o startych średnio powierzchniach, po prawej zęby I₁, I₂, C, P₁, P₂, M₁, M₂, M₃ o startych średnio powierzchniach, w P₂, M₁ ubytki). Szkielet postkranialny: 2 obojczyki masywne (15 cm każdy), 17 fr. żeber, 2 łopatki, kręgi (3 szyjne, 5 piersiowych, 2 łuki), lewa k. ramieniowa (36 cm), 1 k. promieniowa (26 cm), 1 k. łokciowa (26,5 cm), 4 k. nadgarstka, 5 k. śródręcza, 7 paliczków bliższych, 4 paliczki środkowe, 2 paliczki dalsze ręki, 1 k. stępu, 5 k. śródstopia.

Patologie: braki w uzębieniu.

Płeć – mężczyzna. **Wiek** – *maturus*. **Wzrost** – 177 cm.

Grób nr 127 (plan 21)

Opis grobu: zarys jamy grobowej zbliżony do wydłużonego trapezu. W wypełnisku jamy grobowej natrafiono jedynie na fragmenty dziecięcej czaszki. Zmarłe dziecko zostało złożone wzdłuż osi NW–SE, z głową skierowaną na NW. Głębokość zalegania pochówku – 127 cm.

Przedmioty znalezione w grobie: trzy żelazne gwoździe trumienne z przywartymi pozostałościami drewna z trumny.

Relacje stratygraficzne z innymi grobami: W skraj jamy grobowej wkopano w grób nr 128, nie niszcząc jednak szczątków kostnych starszego pochówku.

Opis kości szkieletu: 10 fr. czaszki

Płeć – nieokreślona. **Wiek** – *infans I*.

Grób nr 128 (plan 21)

Opis grobu: zarys jamy grobowej zbliżony do wydłużonego trapezu, w wypełnisku pozostałości drewnianej trumny. W wypełnisku jamy grobowej natrafiono na fragmenty kości dziecięcego szkieletu, głównie czaszki. Głębokość zalegania pochówku – 144 cm.

Przedmioty znalezione w grobie: brak.

Relacje stratygraficzne z innymi grobami: pochówek został wkopany w dwa groby nr 129 i 131, nie niszcząc jednak szczątków kostnych starszych pochówków.

Opis kości szkieletu: czaszka: dziecięca, o wymiarach 15×13×12 cm, szczęka (po 6 zębów), żuchwa (po 7 zębów, ale wyrzyna się 5 lewa). Szkielet postkranialny: 2 obojczyki (13 cm każdy), rękojeść mostka, 19 fr. żeber, 2 niekompletne dziecięce łopatki, kręgi (7 szyjnych, 6 piersiowych i 3 fr.), 2 k. śródreżcza, k. udowa (głowa i fr. goleni lewej), fr. k. piszczelowej.

Płeć – nieokreślona. **Wiek** – *infans II*.

Grób nr 129 (plan 21)

Opis grobu: zarys jamy grobowej zbliżony do wydłużonego trapezu. Zmarłe dziecko spoczywało w pozycji wyprostowanej na wznak, wzdłuż osi NW–SE, z głową skierowaną na NW. Kości ramienne oraz kości przedramion były lekko przemieszczone w stosunku do układu anatomicznego. Głębokość zalegania pochówku – 150 cm.

Przedmioty znalezione w grobie: jeden żelazny gwóźdź trumienny.

Relacje stratygraficzne z innymi grobami: w pochówek wkopano trzy groby nr: 127, 128 i 130, nie niszcząc jednak szczątków kostnych starszego pochówku.

Opis kości szkieletu: czaszka: w 15 fr., największy fr. twarzoczaszki, szczęka (obustronnie I₁, I₂, C, P₁, P₂, M₁, M₂), żuchwa (obustronnie I₁, I₂, C, P₁, P₂, M₁, M₂ oraz zawiązki M₃). Szkielet postkranialny: 2 obojczyki (11 cm każdy), rękojeść mostka, 28 fr. żeber, 2 łopatki, kręgi (7 szyjnych, 12 piersiowych, 4 lędźwiowe, 1 fr.), 2 k. ramienne (26 cm każda), 2 k. promieniowe (18 cm każda), 2 k. łokciowe (20 cm każda), 1 k. nadgarstka, 4 paliczki bliższe, k. krzyżowa (fr.), 2 k. miednicy, 2 k. udowe (36 cm każda), 1 rzepka, 2 k. piszczelowe (30 cm każda), 2 k. strzałkowe (27 cm każda), 1 k. stępu.

Płeć – nieokreślona. **Wiek** – *infans II/iuvenis*.

Grób nr 130 (plan 21)

Opis grobu: zarys jamy grobowej zbliżony do wydłużonego trapezu. Zmarły spoczywał w pozycji wyprostowanej na wznak, wzdłuż osi NW–SE, z głową skierowaną na NW, dłońmi złożonymi na biodrach. Narożnik W jamy grobowej został zniszczony wkopem pod linię wodociągu, jednak szczątki kostne pochówku nie zostały zniszczone. Głębokość zalegania pochówku – 139 cm.

Przedmioty znalezione w grobie: dwa żelazne gwoździe trumienne z przywartymi pozostałościami drewna z trumny, sześć guzików mosiężnych z uchwytem na stronie tylnej, grawerowane motywem kwiatowym (tabl. 19:1), trzy fragmenty skorodowanych przedmiotów żelaznych, niezwiązanych z pochówkiem.

Relacje stratygraficzne z innymi grobami: skraj SE jamy grobowej wkopano w grób nr 129. Ponadto N narożnik jamy został naruszony przez wkop grobu nr 123.

Opis kości szkieletu: czaszka: masywna, niekompletna, bez twarzoczaszki i powierzchni bocznych, o wymiarach 15×17 cm, żuchwa (tylko obustronnie I₁ o powierzchniach startych). Szkielet postkranialny: 2 obojczyki masywne (15 cm każdy), 2 żebra całe i 29 fr., 2 łopatki, kręgi zachowane w komplecie – duże zwyrodnienie, 2 k. ramienne (lewa 33,5 cm, prawa niekompletna), 2 k. promieniowe (jedna 24 cm, druga niekompletna), 2 k. łokciowe niekompletne, 7 k. nadgarstka, 8 k. śródreżcza, 4 paliczki bliższe, 6 paliczek środkowych, 1 paliczek dalszy, k. krzyżowa (fr.), 2 k. miednicy (otwór zasłonowy owalny), 2 k. udowe (48 cm każda, ubytki na końcach), 2 rzepki, 2 k. piszczelowe (37,5 cm każda), 2 k. strzałkowe (37 cm każda), 2 k. piętowe, 1 k. skokowa, 10 k. stępu, 8 k. śródstopia, 5 paliczek stopy.

Patologie: zmiany zniekształcająco-zwyrodnieniowe kręgosłupa, braki w uzębieniu.

Płeć – męczyzna. **Wiek** – *senilis*. **Wzrost** – 170 cm.

Grób nr 131 (plan 21)

Opis grobu: zarys jamy grobowej zbliżony do wydłużonego trapezu. Zmarła spoczywała w pozycji wyprostowanej na wznak, wzdłuż osi NW–SE, z głową skierowaną na NW, z twarzą zwróconą na E, dłońmi złożonymi na biodrach. Kości kończyn dolnych pozostały poza obszarem badań. Głębokość zalegania pochówku – 121 cm.

Przedmioty znalezione w grobie: część łyżeczki mosiężnej (tabl. 19:2) (najprawdopodobniej nie stanowi wyposażenia pochówku, lecz dostała się do jamy grobowej z zasypiskiem jamy grobowej).

Relacje stratygraficzne z innymi grobami: w krawędź NE jamy grobowej wkopano grób nr 128, zaś w jej środek pochówek z grobu nr 310.

Opis kości szkieletu: czaszka: delikatna, kompletna, o wymiarach 20×14×15 cm, obwód czaszki 54 cm, szczęka (z lewej strony I₂, C, P₁ o startych średnio powierzchniach oraz P₂, M₂, z prawej strony, ubytki w I₁ lewym oraz I₁, I₂, C prawym), żuchwa (obecne I₁, I₂, C, P₁ po prawej stronie oraz I₁, I₂, C, P₁, P₂, M₂, M₃ po lewej stronie). Szkielet

postkranialny: 2 obojczyki (14 cm każdy), 11 żeber całych i 7 fr., 2 łopatki z ubytkami, kręgi (8 piersiowych, 3 trzony i 2 łuki kręgu szyjnego), 2 k. ramieniowe (30 cm każda), 2 k. promieniowe (20 cm każda), 2 k. łokciowe (22 cm każda), 2 k. śródręcza, 1 paliczek bliższy, 4 paliczki środkowe, 2 paliczki dalsze, 2 k. miednicy, 3 k. śródstopia, 1 paliczek stopy.

Patologie: próchnica zębów, braki w uzębieniu.

Płeć – kobieta. **Wiek** – *maturus*. **Wzrost** – 147 cm.

Grób nr 132 (plan 21)

Opis grobu: zarys jamy grobowej zbliżony do wydłużonego trapezu. Zmarła spoczywała w pozycji wyprostowanej na wznak, wzdłuż osi NW–SE, z głową skierowaną na NW, z twarzą zwróconą na E, dłońmi złożonymi na biodrach. Północny narożnik jamy grobowej został zniszczony wkopem pod linie wodociągu, nie niszcząc jednak szczątków kostnych pochówku. Głębokość zalegania pochówku – 141 cm.

Przedmioty znalezione w grobie: dziewięć żelaznych gwoździ trumiennych z przywartymi pozostałościami drewna z trumny.

Relacje stratygraficzne z innymi grobami: część SW jamy grobowej wkopano w grób nr 133.

Opis kości szkieletu: czaszka: delikatna, kompletna, o wymiarach 16×13×13 cm, szew czołowy i strzałkowy całkowicie zobliterowane, szczęka bezzębna, żuchwa (obustronnie I₁, I₂, C). Szkielet postkranialny: 2 obojczyki (jeden 15 cm, drugi 16 cm), 36 fr. żeber, 2 łopatki, kręgi (6 szyjnych, 12 piersiowych, 5 lędźwiowych), 2 k. ramieniowe (34 cm każda), 2 k. promieniowe niekompletne, 2 k. łokciowe (jedna kompletna 25 cm), 8 k. śródręcza, 4 paliczki bliższe, k. krzyżowa niekompletna, 2 k. miednicy (otwór zasłonowy trójkątny), 2 k. udowe (45 cm każda), 2 rzepki, 2 k. piszczelowe (37 cm każda), 2 k. strzałkowe (35,5 cm każda), 2 k. piętowe, 1 k. skokowa, 3 k. stępu, 7 k. śródstopia, 3 paliczki stopy.

Patologie: zmiany zniekształcająco-zwyrodnieniowe kręgosłupa, braki w uzębieniu.

Płeć – kobieta. **Wiek** – *senilis*. **Wzrost** – 169 cm.

Grób nr 133 (plan 21)

Opis grobu: czytelny zarys części jamy grobowej, zbliżony do wydłużonego trapezu. Nie zachowały się szczątki kostne, być może zniszczone wkopem młodszego grobu nr 132. Głębokość zalegania pochówku – 154 cm.

Przedmioty znalezione w grobie: brak.

Relacje stratygraficzne z innymi grobami: w część NE jamy grobowej wkopano grób nr 132, zaś

W narożnik jamy grobowej wkopano w skraj grobu nr 135.

Opis kości szkieletu: szczątki kostne nie zachowały się.

Płeć – nieokreślona. **Wiek** – dziecko (na podstawie wymiarów jamy grobowej).

Grób nr 134 (plan 21)

Opis grobu: zarys jamy grobowej zbliżony do wydłużonego trapezu, w wypełnisku pozostałości drewnianej trumny. Zmarła spoczywała w pozycji wyprostowanej na wznak, wzdłuż osi NW–SE, z głową skierowaną na NW, dłońmi złożonymi na biodrach. Górna część jamy grobowej została naruszona wkopem linii wodociągu; zniszczeniu nie uległy jednak szczątki kostne. Głębokość zalegania pochówku – 168 cm.

Przedmioty znalezione w grobie: brak.

Relacje stratygraficzne z innymi grobami: w krawędź SW jamy grobowej wkopano pochówek nr 137.

Opis kości szkieletu: czaszka: delikatna, o wymiarach 15×14×13 cm, czoło lekko pochylone, szczęka (obustronnie I₁, I₂, C, P₁, P₂ o średnio startych powierzchniach), żuchwa (obustronnie I₁, I₂, C, P₁, P₂). Szkielet postkranialny: 1 obojczyk (13 cm), trzon mostka, 24 żebra, 2 łopatki, kręgi (3 szyjne, 12 piersiowych, 5 lędźwiowych), 2 k. ramieniowe (29,5 cm każda), 2 k. promieniowe (prawa 21 cm, lewa 20 cm), fragmenty trzeciej k. promieniowej, 1 k. łokciowa (22,5 cm), 3 k. śródręcza, k. krzyżowa (fr.), 2 k. miednicy (otwór zasłonowy trójkątny), 2 k. udowe (41,5 cm każda), 2 k. piszczelowe (32,5 cm każda), 2 k. strzałkowe (32 cm każda), 2 k. piętowe, 2 k. skokowe, 5 k. stępu, 4 k. śródstopia, 1 paliczek stopy.

Płeć – kobieta (?). **Wiek** – *iuvēnis*. **Wzrost** – 151 cm.

Grób nr 135 (plan 21)

Opis grobu: zarys jamy grobowej zbliżony do wydłużonego trapezu, w wypełnisku pozostałości drewnianej trumny. Zmarła spoczywała w pozycji wyprostowanej na wznak, wzdłuż osi NW–SE, z głową skierowaną na NW, dłońmi złożonymi na biodrach. Górna część jamy grobowej została naruszona wkopem linii wodociągu; zniszczeniu nie uległy jednak szczątki kostne. Głębokość zalegania pochówku – 148 cm.

Przedmioty znalezione w grobie: brak.

Relacje stratygraficzne z innymi grobami: w N narożnik jamy grobowej wkopano grób nr 133.

Opis kości szkieletu: czaszka: delikatna, o wymiarach 20×16×14 cm, obwód czaszki 56 cm, skrzywiona w lewo kostna przegroda nosa, szczęka (po

lewej stronie C, P₁, a po prawej – C, P₁, P₂, M₁ o mocno startych powierzchniach), żuchwa (po lewej stronie – I₂, C, P₁, M₁, a po prawej stronie – P₁, P₂, M₁). Szkielet postkranialny: 2 obojczyki (15 cm każdy), trzon mostka z otworem o średnicy 1 cm w dolnej części, osobno rękojeść i lewa strona wyrostka mieczykowatego, 24 żebra, 2 łopatki, kręgi (7 szyjnych, 9 piersiowych, 3 lędźwiowe, 1 fragment trzonu), 2 k. ramieniowe (34 cm każda), 2 k. promieniowe (24 cm każda), 2 k. łokciowe (25,5 cm każda), 2 k. nadgarstka, 8 k. śródręcza, 7 paliczek bliższych, 3 paliczki środkowe, 6 paliczek dalszych, 1 k. krzyżowa, 2 k. miednicy kobiece, 2 k. udowe (45 cm każda), 1 rzepka, 2 k. piszczelowe (36,5 cm każda), 2 k. strzałkowe (36 cm każda), 2 k. piętowe, 2 k. skokowe, 6 k. stępu, 10 k. śródstopia, 2 paliczki stopy.

Patologie: zmiany zwyrodnieniowe kręgosłupa, braki w uzębieniu.

Płeć – kobieta. **Wiek** – *senilis*. **Wzrost** – 170 cm.

Grób nr 136 (plan 21)

Opis grobu: zarys jamy grobowej zbliżony do wydłużonego trapezu, w wypełniku pozostałości drewnianej trumny. Zmarły spoczywał w pozycji wyprostowanej na wznak, wzdłuż osi NW–SE, z głową skierowaną na NW, prawą ręką leżącą wzdłuż tułowia (lekko podgiętą w stawie łokciowym) i lewą dłonią złożoną na brzuchu. Nasady dalsze kości udowych oraz kości obydwu podudzi i stóp pozostały poza obszarem badań. Głębokość zalegania pochówku – 153 cm.

Przedmioty znalezione w grobie: brak.

Relacje stratygraficzne z innymi grobami: brak.

Opis kości szkieletu: k. mocno uszkodzone, czaszka: tylko sklepienie o wymiarach 19×14 cm i 3 drobne fr. Szkielet postkranialny: 2 obojczyki niekompletne, 3 żebra całe i 5 fr., 2 łopatki niekompletne, kręgi (3 szyjne, 1 lędźwiowy, 6 fr. łuków, 3 fr. trzonów), 2 k. ramieniowe niekompletne, 2 k. promieniowe niekompletne, 2 k. łokciowe niekompletne, k. krzyżowa (fr.), 2 k. miednicy niekompletne, 2 k. udowe (47,5 cm każda), 1 rzepka.

Płeć – mężczyzna. **Wiek** – dorosły. **Wzrost** – 174 cm.

Grób nr 137 (plan 21)

Opis grobu: zarys jamy grobowej zbliżony do wydłużonego trapezu. Zmarłe dziecko spoczywało w pozycji wyprostowanej na wznak, wzdłuż osi NW–SE, z głową skierowaną na NW. Jamę grobową częściowo zniszczył wkop pod linię wodociągu. Głębokość zalegania pochówku – 112 cm.

Przedmioty znalezione w grobie: brak.

Relacje stratygraficzne z innymi grobami: pochówek został wkopany w dwa groby nr 134 i 138, jednak najprawdopodobniej nie niszcząc szczątków kostnych starszych pochówków.

Opis kości szkieletu: czaszka: 23 fr., żuchwa (4 zawiązki zębów). Szkielet postkranialny: 1 obojczyk (4,6 cm), 30 żeber, 1 łopatka lewa, kręgi (14 łuków, 6 trzonów), 2 k. ramieniowe (7,5 cm), 2 k. promieniowe niekompletne, 2 k. łokciowe niekompletne, k. krzyżowa, 3 k. miednicy, 2 k. udowe niekompletne, 2 k. piszczelowe niekompletne.

Płeć – nieokreślona. **Wiek** – *infans I*.

Grób nr 138 (plan 21)

Opis grobu: zarys jamy grobowej zbliżony do wydłużonego trapezu, w wypełniku pozostałości drewnianej trumny. Zmarłe dziecko spoczywało w pozycji wyprostowanej na wznak, wzdłuż osi NW–SE, z głową skierowaną na NW. Głębokość zalegania pochówku – 185 cm.

Przedmioty znalezione w grobie: dwa fragmenty żelaznych gwoździ trumiennych z pozostałościami drewna z trumny.

Relacje stratygraficzne z innymi grobami: część SW jamy grobowej wkopana została w grób nr 144. Z kolei w część NE jamy grobowej wkopany został grób nr 137, nie niszcząc jednak szczątków kostnych starszego pochówku.

Opis kości szkieletu: czaszka: 12 fr., 2 fr. żuchwy, 1 obojczyk (5,3 cm), 13 żeber, 2 łopatki, 2 k. ramieniowe (8,5 cm każda), 1 k. promieniowa (6 cm), 2 k. miednicy, 2 k. udowe (10 cm każda), 1 k. piszczelowa (8 cm), 1 k. strzałkowa (7 cm).

Płeć – nieokreślona. **Wiek** – *infans I*.

Grób nr 139 (plan 21)

Opis grobu: zarys jamy grobowej zbliżony do wydłużonego trapezu, w wypełniku pozostałości drewnianej trumny. Zmarły spoczywał w pozycji wyprostowanej na wznak, wzdłuż osi NW–SE, z głową skierowaną na NW, z twarzą zwróconą na E, dłońmi złożonymi na biodrach. W części SE jamy grobowej natrafiono na czaszkę pochodzącą z innego grobu. Głębokość zalegania pochówku – 158 cm.

Przedmioty znalezione w grobie: brak.

Relacje stratygraficzne z innymi grobami: część NE jamy grobowej wkopano w grób nr 144.

Opis kości szkieletu: ubytki na kościach, czaszka: 8 fr., masywna, bez twarzoczaszki i podstawy, szew czołowy całkowicie zobliterowany, żuchwa (I₁, I₂, C, P₁ po lewej, po prawej I₁, I₂, C, P₁, P₂, M₂, M₃, starte średnio powierzchnie). Szkielet postkranialny: 2 obojczyki (15,6 cm każdy), 23

żebra, 2 łopatki niekompletne, 16 kręgów mocno uszkodzonych na końcach, 2 k. ramieniowe (35 cm każda), 2 k. promieniowe (24,8 cm każda), 2 k. łokciowe (26,5 cm każda), 6 k. śródręcza, 2 paliczki bliższe, 1 paliczek środkowy, 2 k. miednicy (otwór zasłonowy może owalny), 2 k. udowe (45 cm każda), 2 k. piszczelowe (41 cm każda), 2 k. strzałkowe (jedna 39 cm, druga niekompletna), 2 k. piętowe, 2 k. skokowe, 4 k. stępu, 4 k. śródstopia, 1 paliczek stopy.

Patologie: braki w uzębieniu.

Płeć – mężczyzna. **Wiek** – *maturus*. **Wzrost** – 174 cm.

Grób nr 140 (plan 21)

Opis grobu: zarys jamy grobowej zbliżony do wydłużonego trapezu, w wypełniku pozostałości drewnianej trumny. W wypełniku jamy grobowej nie natrafiono na szczątki kostne. Zmarły (prawdopodobnie dziecko) spoczywał wzdłuż osi NW–SE, z głową skierowaną na NW. Część NW jamy grobowej wchodziła pozostała poza obszarem badań. Głębokość zalegania pochówku – 146 cm.

Przedmioty znalezione w grobie: brak.

Relacje stratygraficzne z innymi grobami: brak.

Opis kości szkieletu: nie zachowały się.

Płeć – nieokreślona. **Wiek** – dziecko (na podstawie wymiarów jamy grobowej).

Grób nr 141 (plan 21)

Opis grobu: zarys jamy grobowej zbliżony do wydłużonego trapezu. Zmarły spoczywał w pozycji wyprostowanej na wznak, wzdłuż osi NW–SE, z głową skierowaną na NW, z twarzą zwróconą na S, dłońmi złożonymi na piersiach. Na NW od czaszki natrafiono na kość piszczelową leżącą wzdłuż osi SW–NE. Być może została przemieszczona z innego, starszego pochówku. Część SE jamy grobowej pozostała poza badanym obszarem. Głębokość zalegania pochówku – 131 cm.

Przedmioty znalezione w grobie: jeden żelazny gwóźdź trumienny z przywartymi pozostałościami drewna z trumny.

Relacje stratygraficzne z innymi grobami: brak.

Opis kości szkieletu: k. mocno uszkodzone, czaszka: masywna, gruba, 10 kości czaszki, szczęka bezzębna, żuchwa (obustronnie I₁, I₂). Szkielet postkranialny: 2 obojczyki (14 cm każdy), 36 fr. żeber, 2 łopatki niekompletne, kręgi (6 szyjnych, 4 piersiowe, 6 fr. łuków), 2 k. ramieniowe (34 cm każda), 2 k. promieniowe (jedna 25 cm, druga niekompletna), 2 k. łokciowe (jedna 26,5 cm, druga niekompletna), 5 paliczków bliższych, 5 paliczków środkowych, 2 paliczki dalsze, 2 k.

miednicy niekompletne (otwór zasłonowy owalny), 2 k. udowe niekompletne, 2 k. piszczelowe (38 cm każda), 2 k. stopy, 4 k. śródstopia.

Patologie: zmiany zniekształcająco-zwyrodnieniowe kręgosłupa, braki w uzębieniu.

Płeć – mężczyzna. **Wiek** – *senilis*. **Wzrost** – 171 cm.

Grób nr 142 (plan 20)

Opis grobu: zarys jamy grobowej zbliżony do wydłużonego trapezu, w wypełniku pozostałości drewnianej trumny. Zmarła spoczywała w pozycji wyprostowanej na wznak, wzdłuż osi NW–SE, z głową skierowaną była na NW, prawą dłonią złożoną na biodrze, a lewą wyprostowaną wzdłuż ciała. Kończyny dolne pozostały poza obszarem badań. Głębokość zalegania pochówku – 134 cm.

Przedmioty znalezione w grobie: deska ze szczytu wieka trumny z inicjałami osoby zmarłej „B.E.” (tabl. 19:3).

Relacje stratygraficzne z innymi grobami: część NW jamy grobowej została wkopana w grób nr 147, nie niszcząc jednak znajdujących się w nim szczątków kostnych.

Opis kości szkieletu: czaszka: delikatna, o wymiarach 15×13×13 cm, wymiar jarzmowy – 10 cm, wymiar nosowy – 5×3 cm, wymiar twarzowy – 16 cm, szczęka (obustronnie zęby I₁, I₂, C, P₁, P₂, M₁, M₂, M₃ o mało startych powierzchniach), żuchwa (obustronnie zęby I₁, I₂, C, P₁, P₂ o mało startych powierzchniach). Szkielet postkranialny: 2 obojczyki (15 cm każdy), trzon mostka, 26 żeber, 2 łopatki, kręgi (2 szyjne, 12 piersiowych, 5 lędźwiowych), 2 k. ramieniowe (30 cm każda), 2 k. promieniowe (21,8 cm każda), 1 k. łokciowa (23 cm), 2 k. śródręcza, 3 paliczki bliższe, 2 paliczki środkowe, k. krzyżowa, 2 k. miednicy (otwór zasłonowy trójkątny).

Płeć – kobieta. **Wiek** – *adultus*. **Wzrost** – 155 cm.

Grób nr 143 (plan 21)

Opis grobu: czytelny jedynie NW narożnik prostokątnej lub zbliżonej do wydłużonego trapezu jamy grobowej. Pozostała część grobu została zniszczona wkopem pod linię wodociągu. Głębokość zalegania pochówku – 141 cm.

Przedmioty znalezione w grobie: brak.

Relacje stratygraficzne z innymi grobami: ?

Opis kości szkieletu: nie natrafiono na szczątki kostne.

Płeć – ? **Wiek** – ?

Grób nr 144 (plan 21)

Opis grobu: czytelny zarys części jamy grobowej, zbliżony do wydłużonego trapezu. W zachowanej

części wypełniska jamy grobowej nie natrafiono na szczątki kostne. Głębokość zalegania pochówku – 162 cm.

Przedmioty znalezione w grobie: brak.

Relacje stratygraficzne z innymi grobami: w część SW jamy grobowej wkopano grób nr 139, zaś w część NE naruszał wkop grobu nr 138.

Opis kości szkieletu: nie natrafiono na szczątki kostne.

Płeć – nieokreślona. **Wiek** – dziecko (na podstawie zachowanych wymiarów jamy grobowej).

Grób nr 145 (plan 15)

Opis grobu: pochówek w krypcie murowanej. Zachowało się sklepienie oraz wszystkie ściany krypty (tabl. 4). Wewnątrz krypty natrafiono na dwa pochówki (tabl. 5).

Zmarła z grobu 145A spoczywała w pozycji wyprostowanej na wznak, wzdłuż osi NW–SE, z głową skierowaną na NW, dłońmi złożonymi na brzuchu. Szkielet znajdował się przy ścianie SW krypty. Przy kościach ramieniowych i strzałkowych natrafiono na cztery metalowe uchwyty do trumny. W odległości 5 cm na SW od kości prawej stopy znaleziono grzebień. Głębokość zalegania pochówku – 157 cm.

Zmarły z grobu nr 145B spoczywał w pozycji wyprostowanej na wznak, wzdłuż osi NW–SE, z głową skierowaną na NW, dłońmi złożonymi na biodrach. Szkielet znajdował się przy ścianie NE krypty. Przy lewej kości ramieniowej i nasadzie bliższej lewej piszczeli natrafiono na dwa metalowe uchwyty do trumny. Przy szkielecie zachowały dobrze fragmenty odzieży – skózanego surduta na czarnej, jedwabnej podszewce oraz skórzanych spodni. Głębokość zalegania pochówku – 158 cm.

Przedmioty znalezione w grobie 145A: trzy całe i dwa fragmenty żelaznych gwoździ trumiennych z przywartymi pozostałościami drewna z trumny, cztery żelazne uchwyty do trumny (tabl. 20:1–4), grzebień rogowy (tabl. 19:4).

Przedmioty znalezione w grobie 145B: cztery żelazne gwoździe trumienne z przywartymi pozostałościami drewna z trumny, trzy żelazne uchwyty do trumny (tabl. 20:5–7), trzy guziki mosiężne (tabl. 20:8), fragmenty odzieży skórzanej na podszewce.

Relacje stratygraficzne z innymi grobami: krypta murowana została wkopana w skraje sześciu grobów nr: 263, 264, 265, 266, 267 i 268, częściowo lub całkowicie niszcząc szczątki kostne starszych pochówków.

Opis kości szkieletu z grobu 145A: **Opis kości szkieletu:** czaszka: 12 fr., żuchwa (obustronnie

zęby I₁, I₂, C, P₁ i M₁ lewy, o mocno startych powierzchniach). Szkielet postkranialny: 1 obojczyk (14,5 cm), rękojeść mostka, 25 żeber, 2 łopatki (prawa kompletna, lewa niekompletna), kręgi (7 szyjnych, 10 piersiowych, 4 lędźwiowe, 4 trzony, 2 łuki), 2 k. ramieniowe (31 cm każda), 2 k. promieniowe (jedna 22,5 cm, druga niekompletna), 2 k. łokciowe (jedna 25 cm, druga niekompletna), 6 k. nadgarstka, 9 k. śródręcza, 5 paliczków bliższych, 3 paliczki środkowe, 2 paliczki dalsze, k. krzyżowa, 2 k. miednicy (otwór zasłonowy trójkątny), 2 k. udowe (43,5 cm każda, lewa uszkodzona na końcu), 2 k. piszczelowe (36 cm każda), 2 k. strzałkowe (34,3 cm każda), 1 k. piętowa, 2 k. skokowe, 1 k. stępu, 4 k. śródstopia, 2 paliczki stopy.

Patologie: braki w uzębieniu.

Płeć – kobieta. **Wiek** – *senilis*. **Wzrost** – 163 cm.

Opis kości szkieletu 145B: kości mocno uszkodzone, 10 fragmentów czaszki, fragment szczęki – obustronnie zęby I₁, I₂, C, P₁, P₂, M₁, M₂, M₃ o mało startych powierzchniach, żuchwa (po lewej stronie zęby I₁, I₂, C, P₁, P₂, M₁, M₂, M₃ o mało startych powierzchniach, po prawej – obustronnie zęby I₁, I₂, C, P₁, P₂, M₁, M₂ o mało startych powierzchniach, z przodu krzywy zgryz), lewy obojczyk o długości 15,5 cm, trzon, wyrostek mieczykowaty i rękojeść mostka, 41 fragmentów żeber, 2 łopatki i 3 fragmenty, kręgi (5 szyjnych, 12 piersiowych, 5 lędźwiowych niekompletnych, zrost 3 i 4 kręgów piersiowych), 2 kości ramieniowe niekompletne, 2 kości promieniowe (jedna o długości 25 cm a druga niekompletna), 2 kości łokciowe o długości 26,8 cm każda, 2 kości nadgarstka, 5 kości śródręcza, 5 paliczków bliższych, kość krzyżowa (fragment), 2 kości miednicy niekompletne (otwór zasłonowy owalny), 2 kości udowe niekompletne, 2 kości piszczelowe (jedna o długości 40 cm a druga niekompletna), 2 kości strzałkowe (jedna o długości 39 cm a druga niekompletna), 2 kości piętowe, 2 kości skokowe, 6 kości stępu, 2 kości śródstopia, 3 paliczki stopy.

Patologie: krzywy zgryz.

Płeć – mężczyzna. **Wiek** – *adultus*. **Wzrost** – 176 cm.

Grób nr 146: po nadaniu numeru grobu, w trakcie eksploracji okazało się, że nie jest to jama grobowa, lecz przegłębienie wyżej zalegających, przemieszanych warstw w obręb calca archeologicznego.

Grób nr 147 (plan 20)

Opis grobu: zarys jamy grobowej zbliżony do wydłużonego trapezu, w wypełnisku pozostałości

drewnianej trumny. Zmarły spoczywał w pozycji wyprostowanej na wznak, wzdłuż osi NW–SE, z głową skierowaną na NW, z twarzą zwróconą na NE, prawą dłońią złożoną na biodrze, a lewą wyprostowaną wzdłuż ciała. Głębokość zalegania pochówku – 161 cm.

Przedmioty znalezione w grobie: brak.

Relacje stratygraficzne z innymi grobami: grób naruszony został dwoma wkopami. W część SE jamy grobowej wkopany został grób nr 142, z kolei część NW jamy grobowej swoim wkopem naruszał grób nr 148.

Opis kości szkieletu: czaszka: o wymiarach $17 \times 14 \times 15$ cm, wymiar jarzmowy – 12,5 cm, wymiar nosowy – $5 \times 2,7$ cm, wymiar twarzowy – 17 cm, szczęka (obustronnie zęby I_1 , C, P_1 , P_2 , M_1 , M_2 o mało startych powierzchniach, duże luki między zębami), żuchwa (obustronnie zęby I_1 , I_2 , C, P_1 , P_2 , M_1 , M_2 , M_3 o mało startych powierzchniach). Szkielet postkranialny: 2 obojczyki (15 cm każdy), trzon i rękojeść mostka, 35 fr. żeber, 2 łopatki (fr.), kręgi zachowane w komplecie, 2 k. ramieniowe (prawa 33 cm, lewa niekompletna), 2 k. promieniowe (24,5 cm każda), 2 k. łokciowe (26,5 cm każda), 2 k. śródręcza, 3 paliczki bliższe, 1 paliczek środkowy, k. krzyżowa, 2 k. miednicy (otwór zasłonowy owalny), 2 k. udowe (43 cm każda), 2 k. piszczelowe (32 cm każda), 2 k. strzałkowe (33 cm każda).

Płeć – mężczyzna. **Wiek** – *adultus*. **Wzrost** – 160 cm.

Grób nr 148 (plan 20)

Opis grobu: zarys jamy grobowej zbliżony do wydłużonego trapezu. Zmarły spoczywał w pozycji wyprostowanej na wznak, wzdłuż osi NW–SE, z głową skierowaną na NW, dłońmi złożonymi na brzuchu. W szkielecie brakowało czaszki, zniszczonej wkopem pod linię wodociągu. Głębokość zalegania pochówku – 133 cm.

Przedmioty znalezione w grobie: jeden żelazny gwoździ trumienny z przywartymi pozostałościami drewna z trumny.

Relacje stratygraficzne z innymi grobami: część SW jamy grobowej została wkopana w grób nr 147, a krawędź SW w grób nr 149.

Opis kości szkieletu: czaszka: o wymiarach $17 \times 14 \times 15$ cm, wymiar jarzmowy – 12,5 cm, wymiar nosowy – $5 \times 2,7$ cm, wymiar twarzowy – 17 cm, szczęka (obustronnie zęby I_1 , C, P_1 , P_2 , M_1 , M_2 o mało startych powierzchniach, duże luki między zębami), żuchwa (obustronnie zęby I_1 , I_2 , C, P_1 , P_2 , M_1 , M_2 , M_3 o mało startych powierzchniach). Szkielet postkranialny: 2 obojczyki (15 cm każdy), trzon i rękojeść mostka, 35 fr. żeber,

2 łopatki (fr.), kręgi zachowane w komplecie, 2 k. ramieniowe (prawa 33 cm, lewa niekompletna), 2 k. promieniowe (24,5 cm każda), 2 k. łokciowe (26,5 cm każda), 2 k. śródręcza, 3 paliczki bliższe, 1 paliczek środkowy, k. krzyżowa, 2 k. miednicy (otwór zasłonowy owalny), 2 k. udowe (43 cm każda), 2 k. piszczelowe (32 cm każda), 2 k. strzałkowe (33 cm każda).

Płeć – mężczyzna. **Wiek** – *adultus*. **Wzrost** – 160 cm.

Grób nr 149 (plan 20)

Opis grobu: zarys jamy grobowej zbliżony do prostokąta. Zmarłe dziecko spoczywało w pozycji wyprostowanej na wznak, wzdłuż osi NW–SE, z głową skierowaną na NW, prawą dłońią złożoną na brzuchu, a lewą na piersi. Głębokość zalegania pochówku – 122 cm.

Przedmioty znalezione w grobie: dwa całe lub fragmenty żelaznych gwoździ trumiennych z przywartymi pozostałościami drewna z trumny (pokrycie korozją uniemożliwiło określenie stanu zachowania).

Relacje stratygraficzne z innymi grobami: w część NE jamy grobowej wkopano grób nr 148, częściowo niszcząc i przemieszczając szczątki kostne starszego pochówku.

Opis kości szkieletu: czaszka: mała, 19 fr., fr. szczęki (zęby I_1 , I_2 , C, P_1 , P_2), 2 fr. żuchwy (obustronnie zęby I_1 , I_2 , C, P_1 , P_2). Szkielet postkranialny: 1 obojczyk (6,2 cm), 25 fr. żeber, 2 łopatki, kręgi (3 łuki i 2 trzony), 2 k. ramieniowe niekompletne, 2 k. łokciowe niekompletne, 2 k. śródręcza, 3 k. miednicy, 2 k. udowe (15,5 cm każda), 2 k. piszczelowe (11,5 cm każda), 1 k. strzałkowa niekompletna.

Płeć – nieokreślona. **Wiek** – *infans I*.

Grób nr 150 (plan 20)

Opis grobu: zarys jamy grobowej zbliżony do wydłużonego trapezu. Zmarłe dziecko spoczywało w pozycji wyprostowanej na wznak, wzdłuż osi NW–SE, z głową skierowaną na NW, lewą dłońią złożoną na brzuchu, a prawą na piersi. Głębokość zalegania pochówku – 120 cm.

Przedmioty znalezione w grobie: jeden cały i jeden fragment żelaznych gwoździ trumiennych tkwiących w pozostałościach drewna z trumny (tabl. 39:3).

Relacje stratygraficzne z innymi grobami: brak.

Opis kości szkieletu: czaszka: mała, 11 fr., 2 fr. szczęki (obustronnie zęby I_1 , I_2 , C, P_1 , P_2 , ale I_2 stałe wyrzynają się), 2 fr. żuchwy (obustronnie zęby I_1 , I_2 , C, P_1 , P_2 , M_1). Szkielet postkranialny: 1 obojczyk (9 cm), rękojeść mostka, 37 fr. żeber,

2 łopatki, kręgi (6 szyjnych, 10 piersiowych, 4 lędźwiowe, 3 łuki i 3 trzony), 2 k. ramieniowe (18 cm każda), 2 k. promieniowe (12 cm każda), 2 k. łokciowe (13,5 cm każda), 2 k. śródręcza, 5 paliczków bliższych ręki, 5 k. miednicy, 2 k. udowe (14,5 cm każda), 2 k. piszczelowe (19 cm każda), 2 k. strzałkowe (17 cm każda), 2 k. stępu, 1 paliczek stopy.

Płeć – nieokreślona. **Wiek** – *infans II*.

Grób nr 151 (plan 20)

Opis grobu: zarys jamy grobowej zbliżony do wydłużonego trapezu, w wypełnisku pozostałości drewnianej trumny, ułożonej wzdłuż osi NW–SE. Część SE grobu pozostała poza obszarem badań. Głębokość zalegania pochówku – 148 cm.

Przedmioty znalezione w grobie: pierścioneł mosiężny z trzema oczkami w kolorze niebieskim (mniejsze, skrajne) i czerwonym (środkowe) (tabl. 20:9).

Relacje stratygraficzne z innymi grobami: NW skraj grobu prawdopodobnie zniszczył starszy pochówek nr 308.

Opis kości szkieletu: czaszka delikatna o wymiarach 18x 14,5x 15 cm, obwód czaszki – 52,5 cm, szwy wieńcowy i strzałkowy całkowicie zobliterowane, szew czołowy niezobliterowany, w szczęcie z lewej strony zęby P_2 , M_1 , M_2 , z prawej strony zęby I_2 , P_1 , P_2 , w zębodołach, a M_2 wyróżniona, zęby mało starte, żuchwa (po obu stronach zęby I_1 , I_2 , M_1 , M_2 o mało startych powierzchniach), 2 obojczyki o długości 8 cm każdy, 19 żeber, 2 łopatki (małutkie), kręgi (7 szyjnych, 12 piersiowych, 3 lędźwiowe, 1 trzon), 2 kości ramieniowe z ubytkami na końcach, 2 głowy kości ramieniowej, 1 kość śródręcza, 1 paliczek bliższy, 1 paliczek dalszy, kość krzyżowa (2 fragmenty), 4 fragmenty kości miednicy, 2 kości udowe z ubytkami na końcach, 2 nasady dolne kości udowej, 2 kości piszczelowe z ubytkami na końcach, 2 kości strzałkowe małe (lewa o długości 12 cm, a prawa z ubytkiem na końcach).

Płeć – nieokreślona. **Wiek** – *infans II*.

Grób nr 152 (plan 20)

Opis grobu: zarys jamy grobowej zbliżony do wydłużonego trapezu (?). Zmarły spoczywał w pozycji wyprostowanej na wznak, wzdłuż osi NW–SE, z głową skierowaną na NW, lewą dłonią złożoną na brzuchu, a prawą na biodrze. Nad częścią NW pochówku wkopano obiekt nr 5, prawdopodobnie związany z funkcjonowaniem targowiska w 1. połowie XX wieku, jednak spąg tego obiektu znajdował się powyżej poziomu zalegania szczątków

kostnych grobu. Głębokość zalegania pochówku – 138 cm.

Przedmioty znalezione w grobie: sześć guzików mosiężnych, wklęsło-wypukłych, z uchwytem na stronie tylnej (tabl. 20:10), ułożonych wzdłuż kręgosłupa.

Relacje stratygraficzne z innymi grobami: w S narożnik jamy grobowej został wkopany młodszy grób nr 153, nie niszcząc jednak szczątków kostnych znajdujących się w starszym pochówku.

Opis kości szkieletu: czaszka: o wymiarach 17x14,5x15 cm, wymiar jarzmowy – 10,5 cm, wymiar nosowy – 6x2,5 cm, wymiar twarzowy – 18 cm, szczeka (obustronnie zęby I_1 , I_2 , C , P_1 , P_2 , M_1 , M_2 , M_3 o mało startych powierzchniach), żuchwa (po lewej stronie – zęby I_1 , I_2 , C , P_1 , P_2 , M_1 , M_2 , o mało startych powierzchniach, wyrzynają się M_3 , po prawej – zęby I_1 , I_2 , C , P_1 , P_2 , M_1 , M_2 o mało startych powierzchniach, w M_1 prawym ubytek). Szkielet postkranialny: 2 obojczyki (15 cm każdy), trzon i rękojeść mostka, 24 całe żebra, 2 łopatki, kręgi zachowane w komplecie, 2 k. ramieniowe (32,5 cm każda), 2 k. promieniowe (jedna 23 cm, druga 23,5 cm), 2 k. łokciowe (25 cm każda), 9 k. nadgarstka, 5 paliczków bliższych, 1 paliczek środkowy, k. krzyżowa (fr.), 2 k. miednicy (otwór zasłonowy owalny), 2 k. udowe (46 cm każda), 1 rzepka, 2 k. piszczelowe (37 cm każda), 2 k. strzałkowe (jedna 36 cm, druga 37 cm), 2 k. piętowe, 2 k. skokowe, 6 k. stępu, 5 k. śródstopia, 3 paliczki stopy.

Patologie: próchnica zębów.

Płeć – męczyzna (?). **Wiek** – *iuvēnis*. **Wzrost** – 164 cm.

Grób nr 153 (plan 20)

Opis grobu: zarys jamy grobowej zbliżony do wydłużonego trapezu, w wypełnisku pozostałości drewnianej trumny. Zmarłe dziecko spoczywało w pozycji wyprostowanej na wznak, wzdłuż osi NW–SE, z głową skierowaną na NW, z twarzą zwróconą na SW, dłońmi złożonymi na biodrach. Kości pasa biodrowego i kończyn dolnych pozostały poza obszarem badań. Głębokość zalegania pochówku – 140 cm.

Przedmioty znalezione w grobie: brak.

Relacje stratygraficzne z innymi grobami: N narożnik jamy grobowej został wkopany w grób nr 152, nie niszcząc jednak znajdujących się w nim szczątków kostnych. Z kolei w opisywany pochówek wkopany kolejny grób dziecięcy nr 307, co mogło spowodować częściowe zniszczenie szczątków kostnych starszego grobu.

Opis kości szkieletu: czaszka: niekompletna – brak podstawy i boków, o wymiarach 14×14×12 cm, brak łuku jarzmowego, wymiar nosowy – 4×3,5 cm), szczęka (obustronnie zęby I₁, I₂, C, P₁, P₂, M₁, M₂), żuchwa (obustronnie zęby I₁, I₂, C, P₁, P₂, M₁, M₂, w tym P₂ wyrzynają się). Szkielet postkranialny: 2 obojczyki (10 cm każdy), 20 całych żeber, 2 łopatki, kręgi (6 szyjnych, 12 piersiowych, 4 lędźwiowe), 2 k. ramieniowe (22,5 cm każda), 2 k. promieniowe (15,5 cm każda), 2 k. łokciowe (17 cm każda), k. krzyżowa (fr.).

Płeć – nieokreślona. **Wiek** – *infans II*.

Grób nr 154 (plan 20)

Opis grobu: zarys jamy grobowej zbliżony do wydłużonego trapezu, w wypełnisku pozostałości drewnianej trumny. Zmarłe dziecko spoczywało w pozycji wyprostowanej na wznak, wzdłuż osi NW–SE, z głową skierowaną na NW. Głębokość zalegania pochówku – 99 cm.

Przedmioty znalezione w grobie: brak.

Relacje stratygraficzne z innymi grobami: pochówek został w całości wkopany w grób nr 304, nie niszcząc jednak szczątków kostnych starszego pochówku.

Opis kości szkieletu: czaszka: 16 fr., żuchwa (obustronnie zęby I₁, I₂, C, P₁, w tym wyrzynają się C). Szkielet postkranialny: 9 żeber, 2 k. promieniowe (7 cm każda), 2 k. łokciowe (8,5 cm każda), k. krzyżowa, 2 k. miednicy, 2 k. udowe (13 cm każda), 2 k. piszczelowe (11 cm każda), 1 k. strzałkowa niekompletna.

Płeć – nieokreślona. **Wiek** – *infans I*.

Grób nr 155 (plan 20)

Opis grobu: zarys jamy grobowej zbliżony do wydłużonego trapezu, w wypełnisku pozostałości drewnianej trumny. Zmarłe dziecko spoczywało w pozycji wyprostowanej na wznak, wzdłuż osi NW–SE, z głową skierowaną na NW, rękami wyprostowanymi wzdłuż ciała. Głębokość zalegania pochówku – 115 cm.

Przedmioty znalezione w grobie: brak.

Relacje stratygraficzne z innymi grobami: pochówek został w całości wkopany w grób nr 304, częściowo niszcząc szczątki kostne starszego pochówku.

Opis kości szkieletu: czaszka: mała, 14 fr., 2 fr. szczęki (obustronnie zęby I₁, I₂, C, P₁, P₂), żuchwa (obustronnie zęby I₁, I₂, C, P₁, P₂). Szkielet postkranialny: 1 obojczyk (6,5 cm), rękkość mostka, 24 żebra, kręgi (19 łuków, 13 trzonów), 2 k. ramieniowe (12,5 cm każda), 2 k. promieniowe (jedna 18 cm, druga niekompletna), 2 k. łok-

ciowe (9,2 cm każda), 3 k. śródreżcza, 2 paliczki, k. krzyżowa (fr.), 4 k. miednicy, 2 k. udowe (16 cm każda), 2 k. piszczelowe (jedna 13 cm, druga niekompletna), 2 k. strzałkowe niekompletne, 2 k. śródstopia.

Płeć – nieokreślona. **Wiek** – *infans I*.

Grób nr 156 (plan 19)

Opis grobu: zarys jamy grobowej zbliżony do prostokąta. Zmarłe dziecko spoczywało w pozycji wyprostowanej na wznak, wzdłuż osi NW–SE, z głową skierowaną na NW, lewą dłonią złożoną na brzuchu. Głębokość zalegania pochówku – 129 cm.

Przedmioty znalezione w grobie: brak.

Relacje stratygraficzne z innymi grobami: brak.

Opis kości szkieletu: czaszka: mała, bez twarzoczaszki, fr. szczęki (zęby I₂, C, P₁, P₂, M₁), żuchwa (po lewej stronie zęby I₁, I₂, C, P₁, a po prawej stronie zęby I₁, I₂, C, P₁, P₂). Szkielet postkranialny: 1 obojczyk (6,5 cm), 24 żebra, 2 łopatki, kręgi (20 trzonów), 2 k. ramieniowe (12 cm każda), 2 k. promieniowe (8,5 cm każda), 2 k. łokciowe (9,5 cm każda), 3 k. nadgarstka, 5 k. śródreżcza, 4 paliczki bliższe ręki, 6 k. miednicy, 2 k. udowe (16 cm każda), 2 k. piszczelowe (12,5 cm każda), 2 k. strzałkowe (11,5 cm każda).

Płeć – nieokreślona. **Wiek** – *infans I*.

Grób nr 157 (plan 19)

Opis grobu: zarys jamy grobowej zbliżony do wydłużonego trapezu. Zmarła spoczywała w pozycji wyprostowanej na wznak, wzdłuż osi NW–SE, z głową skierowaną na NW, prawą dłonią złożoną na biodrze. Głębokość zalegania pochówku – 143 cm.

Przedmioty znalezione w grobie: guzik mosiężny z uchwytem na stronie tylnej (tabl. 21:1).

Relacje stratygraficzne z innymi grobami: w krawędź SW jamy grobowej wkopano grób nr 158, nie niszcząc jednak szczątków kostnych starszego pochówku.

Opis kości szkieletu: czaszka: niekompletna, bez twarzoczaszki, o wymiarach 16×13 cm, szczęka (obustronnie zęby I₁, I₂, C, P₁, P₂, M₁, M₂, M₃ o mało startych powierzchniach), żuchwa (obustronnie zęby I₁, I₂, C, P₁, P₂, M₁, M₂, M₃ o mało startych powierzchniach). Szkielet postkranialny: 2 obojczyki (14,5 cm), 35 żeber, trzon i rękkość mostka, 4 łopatki – 1 prawa kompletna, kręgi (7 szyjnych, 11 piersiowych, 5 lędźwiowych), 2 k. ramieniowe (30,5 cm każda), 2 k. promieniowe (21,5 cm każda), 1 k. łokciowa (23 cm), 10 k. śródreżcza, 3 paliczki bliższe, fragment k. krzyżo-

wej, 2 k. miednicy (otwór zasłonowy trójkątny), 2 k. udowe (41 cm każda), 2 k. piszczelowe (32 cm każda), 2 k. strzałkowe (30,5 cm każda), 1 k. piętowa, 1 k. skokowa, 3 k. stępu, 4 k. śródstopia, 2 paliczki stopy.

Płeć – kobieta. **Wiek** – *adultus*. **Wzrost** – 151 cm.

Grób nr 158 (plan 19)

Opis grobu: zarys jamy grobowej zbliżony do wydłużonego trapezu, w wypełnisku pozostałości drewnianej trumny, w tym deska z ozdobną taśmą ułożoną w kształt krzyża. Zmarłe dziecko spoczywało w pozycji wyprostowanej na wznak, wzdłuż osi NW–SE, z głową skierowaną na NW, dłońmi złożonymi na brzuchu. Głębokość zalegania pochówku – 133 cm.

Przedmioty znalezione w grobie: siedem całych i jeden fragment żelaznych gwoździ trumiennych z przywartyymi pozostałościami drewna z trumny, deska ze ściany trumny z inicjałami osoby zmarłej „A.E.” (?) wybitymi nitami mosiężnymi (tabl. 21:3), guzik mosiężny (?) (tabl. 21:2).

Relacje stratygraficzne z innymi grobami: N narożnik jamy grobowej wkopano w grób nr 157, nie niszcząc jednak znajdujących się w nim szczątków kostnych.

Opis kości szkieletu: czaszka: mała, 18 fr., 2 fr. szczęki (obustronnie zęby I₁, I₂, C, P₁, P₂, M₁), żuchwa (obustronnie zęby I₁, I₂, C, P₁, P₂). Szkielet postkranialny: 2 żebra, kręgi (2 szyjne), 2 k. ramieniowe niekompletne, 2 k. promieniowe niekompletne, 5 k. śródreżcza, 3 paliczki, 2 k. udowe niekompletne (ok. 26–27 cm każda), 2 k. piszczelowe (23 cm każda), 2 k. strzałkowe (jedna 20 cm, druga niekompletna), 2 k. piętowe, 1 k. skokowa, 2 k. stępu, 2 paliczki stopy.

Płeć – nieokreślona. **Wiek** – *infans II*.

Grób nr 159 (plan 19)

Opis grobu: zarys jamy grobowej zbliżony do wydłużonego trapezu, w wypełnisku pozostałości drewnianej trumny. Zmarły spoczywał w pozycji wyprostowanej na wznak, wzdłuż osi NW–SE, z głową skierowaną na NW, dłońmi złożonymi na biodrach. Głębokość zalegania pochówku – 132 cm.

Przedmioty znalezione w grobie: deska ze szczytu wieka trumny z inicjałami osoby zmarłej „P.T.” oraz datą (?) (uszkodzenie deski uniemożliwiło odczytanie daty), wybitymi nitami mosiężnymi (tabl. 21:4).

Relacje stratygraficzne z innymi grobami: pochówek został wkopany w W narożnik jamy grobu nr 305.

Opis kości szkieletu: czaszka: masywna, o wymiarach 17×14×13 cm, wymiar jarzmowy – 11 cm, wymiar nosowy – 4,5×2,4 cm, wymiar twarzowy – 16 cm, szczęka bezzębna, żuchwa bezzębna. Szkielet postkranialny: 2 obojczyki (16 cm każdy), trzon i rękojeść mostka (fr.), 37 fr. żeber, 2 łopatki, kręgi zachowane w komplecie, 2 k. ramieniowe (31 cm każda), 2 k. promieniowe (24 cm każda), 2 k. łokciowe (27 cm każda), 8 k. śródreżcza, k. krzyżowa (fr.), 2 k. miednicy (otwór zasłonowy owalny), 2 k. udowe (47 cm każda), 1 rzepka, 2 k. piszczelowe (38 cm każda), 2 k. strzałkowe (37 cm każda), 2 k. piętowe, 2 k. skokowe, 2 k. stępu, 6 k. śródstopia, 2 paliczki stopy.

Patologie: zmiany zniekształcająco-zwyrodnieniowe kręgosłupa, bezzębie.

Płeć – mężczyzna. **Wiek** – *senilis*. **Wzrost** – 168 cm.

Grób nr 160 (plan 19)

Opis grobu: zarys jamy grobowej zbliżony do wydłużonego trapezu, w wypełnisku pozostałości drewnianej trumny. Trumna dziecięca ułożona wzdłuż osi NW–SE. Głowa zmarłego dziecka skierowana była na NW. Część grobu pozostała poza obszarem badań. Głębokość zalegania pochówku – 110 cm.

Przedmioty znalezione w grobie: brak.

Relacje stratygraficzne z innymi grobami: brak.

Opis kości szkieletu: kości szkieletu pozostały poza obszarem badań.

Płeć – nieokreślona. **Wiek** – dziecko (na podstawie wymiarów widocznej części jamy grobowej i trumny).

Grób nr 161 (plan 19)

Opis grobu: czytelny zarys części jamy grobowej, zbliżony do wydłużonego trapezu. Zmarłe dziecko spoczywało w pozycji wyprostowanej na wznak, wzdłuż osi NW–SE, z głową skierowaną na NW, a twarzą zwróconą na SE. Część grobu pozostała poza obszarem badań. Głębokość zalegania pochówku – 124 cm.

Przedmioty znalezione w grobie: jeden żelazny gwóźdź trumienny.

Relacje stratygraficzne z innymi grobami: brak.

Opis kości szkieletu: czaszka: 3 fr., mała, niekompletna, w szczęcie i w żuchwie obecne tylko P₁ i M₁, wyrzynają się P₂, zawiązki M₂. Szkielet postkranialny: 1 obojczyk (10,5 cm), trzon mostka 18 żeber, 2 łopatki małe – lewa kompletna, kręgi (5 szyjnych, 10 piersiowych), 2 k. ramieniowe (22 cm każda).

Płeć – nieokreślona. **Wiek** – *infans II*.

Grób nr 162 (plan 19)

Opis grobu: czytelny skraj zarysu wypełniska jamy grobowej z pozostałościami drewnianej trumny. Cała trumna pozostała poza obszarem badań.

Przedmioty znalezione w grobie: brak.

Relacje stratygraficzne z innymi grobami: nieokreślone.

Opis kości szkieletu: kości szkieletu pozostały poza obszarem badań.

Płeć – nieokreślona. **Wiek** – dziecko (na podstawie wymiarów widocznej części jamy grobowej i trumny).

Grób nr 163 (plan 18)

Opis grobu: czytelna część zarysu jamy grobowej zbliżonego do wydłużonego trapezu, w wypełnisku pozostałości drewnianej trumny. Zmarłe dziecko spoczywało w pozycji wyprostowanej na wznak, wzdłuż osi NW–SE, z głową skierowaną na NW. Znaczna część grobu pozostała poza obszarem badań. Głębokość zalegania pochówku – 132 cm.

Przedmioty znalezione w grobie: brak.

Relacje stratygraficzne z innymi grobami: brak.

Opis kości szkieletu: czaszka: kompletna, mała, żuchwa i szczeka (obustronnie zęby I₁, I₂, C, P₁ wyrzynają się, P₂, M₁, M₂ – zawiązki). Szkielet postkranialny: 2 obojczyki (10 cm każdy), rękojeść mostka, 24 żebra, 2 łopatki, kręgi (7 szyjnych, 10 piersiowych 5 lędźwiowych), 2 k. ramieniowe (22 cm każda), 1 k. promieniowa (14,5 cm), 1 k. łokciowa niekompletna.

Płeć – nieokreślona. **Wiek** – *infans II*.

Grób nr 164 (plan 18)

Opis grobu: zarys jamy grobowej zbliżony do wydłużonego trapezu. Zmarły spoczywał w pozycji wyprostowanej na wznak, wzdłuż osi NW–SE, z głową skierowaną była na NW, lewą dłońią złożoną na biodrze, a prawą na brzuchu. Głębokość zalegania pochówku – 129 cm.

Przedmioty znalezione w grobie: brak.

Relacje stratygraficzne z innymi grobami: część NE jamy grobowej została wkopana w grób nr 165, częściowo niszcząc szczątki kostne starszego pochówku.

Opis kości szkieletu: czaszka: masywna, sklepienie odpiłowane, o wymiarach 19×16 cm, czoło proste, szew czołowy całkowicie zobliterowany, szczeka (obustronnie zęby I₁, I₂, C), żuchwa (obustronnie zęby I₁, I₂, C, P₁, P₂, M₁, M₂, M₃, ubytek w M₁ lewym, brak M₂ prawego, starte szkliwo). Szkielet postkranialny: 2 obojczyki (15 cm każdy), niekompletny trzon mostka, 36 żebra, 2

łopatki, kręgi (7 szyjnych, 12 piersiowych, 5 lędźwiowych), 2 k. ramieniowe (34,6 cm każda), 2 k. promieniowe (25,8 cm każda), 2 k. łokciowe (27,8 cm każda), 1 k. nadgarstka, 10 k. śródreżcza, 4 paliczki bliższe, 4 paliczki środkowe ręki, fragment k. krzyżowej, 2 k. miednicy, 2 k. udowe (46 cm każda), 2 k. piszczelowe (38,5 cm każda), 2 k. strzałkowe (37,8 cm każda), 2 k. piętowe, 1 k. skokowa, 8 k. śródstopia, 4 paliczki stopy.

Patologie: braki w uzębieniu.

Płeć – mężczyzna. **Wiek** – *maturus*. **Wzrost** – 174 cm.

Grób nr 165 (plan 18)

Opis grobu: zarys jamy grobowej zbliżony do wydłużonego trapezu. Zmarła spoczywała w pozycji wyprostowanej na wznak, wzdłuż osi NW–SE, z głową skierowaną na NW. Głębokość zalegania pochówku – 138 cm.

Przedmioty znalezione w grobie: brak.

Relacje stratygraficzne z innymi grobami: w część SW jamy grobowej wkopano grób nr 164, częściowo niszcząc szczątki kostne starszego pochówku. Ponadto W narożnik jamy grobowej został nieznacznie naruszony wkopem grobu nr 167.

Opis kości szkieletu: kości wąskie, czaszka: delikatna, bez twarzoczaszki, szew czołowy całkowicie zobliterowany, szczeka niekompletna, fr. żuchwy (obustronnie zęby I₁, I₂, C, P₁, P₂, M₁, krzywy zgryz, powierzchnie mało starte). Szkielet postkranialny: 1 obojczyk prawy 15 cm), trzon mostka, 18 żebra całych i 9 fr., 1 prawa łopatka, kręgi (7 szyjnych, 11 piersiowych, 3 lędźwiowe), 1 lewa k. ramieniowa (29 cm), 2 k. promieniowe niekompletne, 2 k. łokciowe (23 cm każda), 1 k. nadgarstka, 2 k. śródreżcza, 5 paliczek bliższych, 1 paliczek środkowy, k. krzyżowa (fr.), 2 k. miednicy niekompletne, 2 k. udowe niekompletne, 2 k. piszczelowe (34 cm każda), 2 k. strzałkowe (33 cm każda), 1 k. piętowa, 2 k. skokowe, 2 k. śródstopia.

Patologie: krzywy zgryz, braki w uzębieniu.

Płeć – kobieta. **Wiek** – *maturus*. **Wzrost** – 154 cm.

Grób nr 166 (plan 18)

Opis grobu: zarys jamy grobowej zbliżony do wydłużonego trapezu. Zmarła spoczywała w pozycji wyprostowanej na wznak, wzdłuż osi NW–SE, z głową skierowaną na NW, dłońmi złożonymi na biodrach. Głębokość zalegania pochówku – 116 cm.

Przedmioty znalezione w grobie: 1 żelazny gwóźdź trumienny z pozostałościami drewna z trumny, przmiot żelazny (okucie trumny?) (tabl. 21:5).

Relacje stratygraficzne z innymi grobami: E skraj jamy grobowej został naruszony wkopem grobu nr 168.

Opis kości szkieletu: czaszka: delikatna, sklepienie, oddzielnie potylicy i 4 fr., czoło proste, szerokość czaszki 15 cm, fr. szczęki (zęby I₁, I₂, C, P₁, P₂, o mało startych powierzchniach), żuchwa (obustronnie zęby I₁, I₂, C, P₁, P₂ oraz M₃ lewy o mało startych powierzchniach). Szkielet postkranialny: 2 obojczyki (13,5 cm każdy), trzon mostka, 22 żebra, 2 łopatki, kręgi (4 szyjne, 4 łuki, 2 trzonowe, 10 piersiowych, 4 lędźwiowe), 2 k. ramieniowe (28,5 cm każda), 2 k. promieniowe (21,5 cm każda), 2 k. łokciowe (jedna 22,5 cm, druga niekompletna), 2 k. nadgarstka, 8 k. śródręcza, 8 paliczek bliższych, 7 paliczek środkowych ręki, k. krzyżowa, 2 k. miednicy niekompletne (otwór zasłonowy trójkątny), 2 k. udowe (42 cm każda), 2 k. piszczelowe (35 cm każda), 2 k. strzałkowe (33 cm każda), 2 k. skokowe, 5 k. stępu, 5 k. śródstopia stopy.

Płeć – kobieta. **Wiek** – *adultus*. **Wzrost** – 154 cm.

Grób nr 167 (plan 18)

Opis grobu: trumna dziecięca ułożona wzdłuż osi NW–SE. Na wieku trumny zachowały się ozdobne taśmy, zaś na szczytowej desce inicjały „A.S.” i data „1876”. Głowa zmarłego dziecka skierowana była na NW. Głębokość zalegania pochówku – 99 cm.

Przedmioty znalezione w grobie: deski ze szczytu wieku trumny oraz ze ścianki trumny z inicjałami osoby zmarłej „A.S.” oraz datą śmierci „1876” wybitymi nitami mosiężnymi (tabl. 22:1, 2), trzy żelazne gwoździe trumienne z przywartymi pozostałościami drewna z trumny (tabl. 39:4), zachowane pozostałości odzieży, dwa guziki mosiężne (tabl. 22:3), obrączka mosiężna (tabl. 22:4).

Relacje stratygraficzne z innymi grobami: część NW jamy grobowej została wkopana w grób nr 168, częściowo niszcząc szczątki kostne starszego pochówku. Ponadto skraj SE jamy grobowej naruszał swoim wkopem pochówek nr 165.

Opis kości szkieletu: fr. czaszki małej, cienkiej, tylko sklepienie.

Płeć – nieokreślona. **Wiek** – *infans II*.

Grób nr 168 (plan 18)

Opis grobu: zarys jamy grobowej zbliżony do wydłużonego trapezu. Zmarła spoczywała w pozycji wyprostowanej na wznak, wzdłuż osi NW–SE, z głową skierowaną na NW, prawą dłońią złożoną na brzuchu. Kości lewego przedramienia oraz część żeber uległa przemieszczeniu w stosunku

do układu anatomicznego. Głębokość zalegania pochówku – 70 cm.

Przedmioty znalezione w grobie: brak.

Relacje stratygraficzne z innymi grobami: w część SE jamy grobowej został wkopany grób nr 167, niszcząc częściowo szczątki kostne starszego pochówku.

Opis kości szkieletu: czaszka: uszkodzona, bez twarzoczaszki, boku lewego i podstawy, o wymiarach 16×13 cm, szwy częściowo zobliterowane, żuchwa (obustronnie zęby I₁, I₂, C, mocno starte powierzchnie). Szkielet postkranialny: 2 obojczyki (13 cm każdy), 7 całych żeber i 49 fr., 2 łopatki – prawa kompletna, kręgi (7 szyjnych, 5 piersiowych, 4 lędźwiowe, 4 łuki, 8 trzonów), 2 k. ramieniowe (prawa 30 cm, lewa niekompletna), 2 k. promieniowe (23 cm każda), 2 k. łokciowe (25,5 cm każda), 7 k. śródręcza, 4 paliczki bliższe, 1 paliczek środkowy, 3 fragmenty k. krzyżowej, 2 k. miednicy niekompletne, 2 k. udowe (40 cm każda), 1 rzepka, 2 k. piszczelowe (33 cm każda), 2 k. strzałkowe niekompletne, 2 k. piętowe, 2 k. skokowe, 4 k. stępu, 5 k. śródstopia, 2 paliczki stopy.

Patologie: zmiany zniekształcająco-zwyrodnieniowe kręgosłupa, braki w uzębieniu.

Płeć – kobieta. **Wiek** – *senilis*. **Wzrost** – 158 cm.

Grób nr 169 (plan 18)

Opis grobu: zarys jamy grobowej zbliżony do wydłużonego trapezu. Zmarła spoczywała w pozycji wyprostowanej na wznak, wzdłuż osi NW–SE, z głową skierowaną na NW, z twarzą zwróconą na SW, dłońmi złożonymi na biodrach. Głębokość zalegania pochówku – 140 cm.

Przedmioty znalezione w grobie: cztery żelazne gwoździe trumienne z przywartymi pozostałościami drewna z trumny, fragment przedmiotu metalowego (element trumny?) (tabl. 23:1).

Relacje stratygraficzne z innymi grobami: krawędź NW jamy grobowej została nieznacznie naruszona podczas wkopywania pochówku nr 168.

Opis kości szkieletu: czaszka: 5 fr., bez twarzoczaszki, szczeka niekompletna, 2 fr. żuchwy (obustronnie zęby I₁, I₂, C, P₁, P₂, M₁, M₂, M₃ o mało startych powierzchniach). Szkielet postkranialny: 1 obojczyk (13,2 cm), trzon mostka, 25 żeber, 2 łopatki niekompletne, kręgi (5 szyjnych, 10 piersiowych, 5 lędźwiowych), 2 k. ramieniowe (32 cm każda), 2 k. promieniowe (22 cm każda), 2 k. łokciowe (jedna 23 cm, druga niekompletna), 1 k. nadgarstka, 7 k. śródręcza, 5 paliczek bliższych, 4 paliczki środkowe, 1 k. krzyżowa, 2 k. miednicy (otwór zasłonowy trójkątny), 2 k. udowe (44

cm każda), 2 k. piszczelowe (35,5 cm każda), 2 k. strzałkowe (35 cm każda), 2 k. piętowe, 2 k. skokowe, 6 k. stępu, 5 k. śródstopia, 3 paliczki stopy.

Płeć – kobieta. **Wiek** – *adultus*. **Wzrost** – 161 cm.

Grób nr 170 (plan 18)

Opis grobu: czytelny zarys części jamy grobowej, zbliżony do wydłużonego trapezu. Grób niemal w całości znajdował się poza obszarem badań, widoczna była jedynie krawędź NW jego jamy grobowej.

Przedmioty znalezione w grobie: brak.

Relacje stratygraficzne z innymi grobami: brak.

Opis kości szkieletu: brak, szczątki kostne pozostały w części jamy grobowej poza obszarem badań.

Płeć – nieokreślona. **Wiek** – dziecko (na podstawie wymiarów widocznej części jamy grobowej).

Grób nr 171 (plan 18)

Opis grobu: czytelny zarys części jamy grobowej, zbliżony do wydłużonego trapezu. Zmarły spoczywał w pozycji wyprostowanej na wznak, wzdłuż osi NW–SE, z głową skierowaną na NW. Znaczna część jamy grobowej pozostała poza obszarem badań. Głębokość zalegania pochówku – 133 cm.

Przedmioty znalezione w grobie: brak.

Relacje stratygraficzne z innymi grobami: krawędź SW jamy grobowej wkopano w grób nr 172.

Opis kości szkieletu: czaszka: masywna, o wymiarach 17,5×15×11 cm, szczeka (obustronnie zęby I_1 , I_2 , C, P_1 , P_2 , M_1 , M_2 , M_3), żuchwa (obustronnie zęby I_1 , I_2 , C, P_1 , P_2 , M_1 , M_2 oraz wyrzyna się M_3 po lewej stronie). Szkielet postkranialny: 1 obojczyk (15,2 cm), 29 żeber, 2 łopatki (1 fr. i 1 kompletna), kręgi (2 szyjne, 5 piersiowych), 2 k. ramienne (prawa 34,5 cm, lewa niekompletna), 1 k. promieniowa (25 cm), 1 niekompletna k. łokciowa, 2 k. śródreżcza, 1 paliczek bliższy.

Płeć – mężczyzna (?). **Wiek** – *iuvēnis*. **Wzrost** – 173 cm.

Grób nr 172 (plan 18)

Opis grobu: czytelny zarys części jamy grobowej, zbliżony do wydłużonego trapezu. Zmarłe dziecko spoczywało w pozycji wyprostowanej na wznak, wzdłuż osi NW–SE, z głową skierowaną na NW. Czaszka uległa przemieszczeniu w stosunku do układu anatomicznego. Znaczna część jamy grobowej pozostała poza obszarem badań. Głębokość zalegania pochówku – 145 cm.

Przedmioty znalezione w grobie: brak.

Relacje stratygraficzne z innymi grobami: w krawędź NE jamy grobowej wkopano grób nr 171.

Opis kości szkieletu: czaszka: 25 fr., 2 fr. żuchwy (obustronnie zęby I_1 , I_2 , C, P_1 , P_2 , ubytek w P_2 prawym). Szkielet postkranialny: 2 obojczyki (8,5 cm każdy), rękojeść mostka, 35 fr. żeber, 2 łopatki, kręgi – 2 szyjne, 4 piersiowe 15 łuków, 10 trzonów, 2 k. ramienne (17 cm każda), 1 k. promieniowa (12 cm), 2 k. łokciowe (jedna 12,5 cm, druga niekompletna), 3 k. śródreżcza.

Patologie: próchnica zębów.

Płeć – nieokreślona. **Wiek** – *infans I*.

Grób nr 173 (plan 18)

Opis grobu: czytelny zarys części jamy grobowej, zbliżony do wydłużonego trapezu. Zmarłe dziecko spoczywało w pozycji wyprostowanej na wznak, wzdłuż osi NW–SE, z głową skierowaną na NW. Kości kończyn dolnych pozostały poza obszarem badań. Głębokość zalegania pochówku – 138 cm.

Przedmioty znalezione w grobie: brak.

Relacje stratygraficzne z innymi grobami: brak.

Opis kości szkieletu: czaszka: 7 fr., 2 fr. szczęki (obustronnie zęby I_1 , I_2 , C, P_1 , P_2), żuchwa (obustronnie zęby I_1 , I_2 , C, P_1 , P_2). Szkielet postkranialny: 1 obojczyk (7 cm), 23 żebra, 2 łopatki niekompletne, kręgi (1 szyjny, 12 łuków, 3 trzony), 2 k. ramienne niekompletne (ok. 14 cm), 2 k. promieniowe niekompletne, 2 k. łokciowe (jedna 10 cm, druga niekompletna), 2 k. miednicy.

Płeć – nieokreślona. **Wiek** – *infans I*.

Grób nr 174 (plan 18)

Opis grobu: zarys jamy grobowej zbliżony do wydłużonego trapezu, w wypełnisku pozostałości drewnianej trumny. Zmarła spoczywała w pozycji wyprostowanej na wznak, wzdłuż osi NW–SE, z głową skierowaną na NW, dłońmi złożonymi na biodrach. W szkielecie brakowało lewego talerza miednicy, a lewa kończyna dolna była nieznacznie podkurczona. Głębokość zalegania pochówku – 143 cm.

Przedmioty znalezione w grobie: brak.

Relacje stratygraficzne z innymi grobami: w część NE jamy grobowej wkopano grób nr 175, częściowo niszcząc szczątki kostne starszego pochówku.

Opis kości szkieletu: kości uszkodzone, czaszka: 3 fr., bez twarzoczaszki i podstawy, szew czołowy całkowicie zobliterowany, fr. szczęki (pojedyncze zęby mało starte), żuchwa (po prawej stronie – zęby I_1 , I_2 , C, P_1 , P_2 , M_2 , M_3 o mało startych powierzchniach, po lewej – zęby I_1 , I_2 , C, P_1 , P_2 o mało startych powierzchniach). Szkielet postkranialny: 2 obojczyki (13,6 cm, drugi niekompletny), 31 fr. żeber, 2 łopatki niekompletne, niekompletne kręgi (3 lędźwiowe i 29 dużych fr.), 2

k. ramieniowe (30 cm każda), 2 k. promieniowe niekompletne, 2 k. łokciowe niekompletne, 3 k. śródręcza, 3 paliczki bliższe, fragment k. krzyżowej, 2 k. miednicy niekompletne (otwór zasłony może trójkątny), 2 k. udowe (jedna 42,5 cm, druga niekompletna), 2 k. piszczelowe (35 cm każda), 2 k. strzałkowe niekompletne, 2 k. piętowe, 2 k. skokowe, 2 k. stępu, 3 k. śródstopia.

Patologie: braki w uzębieniu.

Płeć – kobieta. **Wiek** – *maturus*. **Wzrost** – 159 cm.

Grób nr 175 (plan 18)

Opis grobu: zarys jamy grobowej zbliżony do wydłużonego trapezu, w wypełniku pozostałości drewnianej trumny. Zmarła ułożona była w pozycji wyprostowanej na wznak, wzdłuż osi NW–SE, z głową skierowaną na NW, dłońmi złożonymi na biodrach. Głębokość zalegania pochówku – 129 cm.

Przedmioty znalezione w grobie: jeden cały i jeden fragment (?) żelaznych gwoździ trumienne z przywartymi pozostałościami drewna z trumny.

Relacje stratygraficzne z innymi grobami: część SW jamy grobowej została wkopana w grób nr 174, częściowo niszcząc szczątki kostne starszego pochówku.

Opis kości szkieletu: czaszka: delikatna, o wymiarach 16×13,5×12 cm, wymiar jarzmowy – 11 cm, wymiar nosowy – 4×3 cm, wymiar twarzowy – 17 cm, szczęka (zęby I₁, I₂, C, P₁, P₂, M₁, M₂, M₃ o mało startych powierzchniach po lewej i zęby I₁, I₂, C, P₁, P₂, M₁, M₂ o mało startych powierzchniach po prawej), żuchwa (obustronnie zęby I₁, I₂, C, P₁, P₂, M₁, M₂ o mało startych powierzchniach). Szkielet postkranialny: 2 obojczyki (14,2 cm każdy), trzon i rękojeść mostka, 24 całe żebra, 2 łopatki, kręgi zachowane w komplecie, 2 k. ramieniowe (30 cm każda), 2 k. promieniowe (21 cm każda), 2 k. łokciowe (22,5 cm każda), 8 k. śródręcza, 8 paliczek bliższych, 2 paliczki środkowe, k. krzyżowa, 2 k. miednicy niekompletne, 2 k. udowe (42,5 cm każda), 1 rzepka, 2 k. piszczelowe (34 cm każda), 2 k. strzałkowe (33,5 cm każda), k. gnykowa, 2 k. piętowe, 2 k. skokowe, 6 k. stępu, 6 k. śródstopia, 2 paliczki stopy.

Płeć – kobieta. **Wiek** – *adultus*. **Wzrost** – 156 cm.

Grób nr 176 (plan 18)

Opis grobu: zarys jamy grobowej zbliżony do wydłużonego trapezu. Zmarłe dziecko spoczywało w pozycji wyprostowanej na wznak, wzdłuż osi NW–SE, z głową skierowaną na NW. Głębokość zalegania pochówku – 42 cm.

Przedmioty znalezione w grobie: brak.

Relacje stratygraficzne z innymi grobami: brak.

Opis kości szkieletu: czaszka: 6 fr., mała, brak twarzoczaszki, 2 fr. szczęki, żuchwa (obustronnie zęby I₁, I₂, C, P₁, P₂). Szkielet postkranialny: 3 kręgi szyjne, 2 niekompletne k. ramienne, 2 niekompletne k. udowe, 2 niekompletne k. piszczelowe, 2 niekompletne k. strzałkowe.

Płeć – nieokreślona. **Wiek** – *infans II*.

Grób nr 177 (plan 18)

Opis grobu: zarys jamy grobowej zbliżony do wydłużonego trapezu, w wypełniku pozostałości drewnianej trumny. Zmarły spoczywał w pozycji wyprostowanej na wznak, wzdłuż osi NW–SE, z głową skierowaną na NW, z twarzą zwróconą na SW, dłońmi złożonymi w okolicy bioder. Głębokość zalegania pochówku – 147 cm.

Przedmioty znalezione w grobie: brak.

Relacje stratygraficzne z innymi grobami: w jamę grobową wkopano dwa groby. W centralną część jamy grobowej wkopano pochówek nr 179, a krawędź NE jamy naruszał swoim wkopem grób nr 178.

Opis kości szkieletu: czaszka: masywna, długa na 22 cm, niekompletna, 5 fr., brak twarzoczaszki, szczęka (obustronnie zęby I₁, I₂, C), 3 fr. żuchwy (po 4 korzenie). Szkielet postkranialny: 2 obojczyki (16 cm każdy), fr. trzonu mostka, 9 żeber całych i 23 fr., 2 łopatki, kręgi (12 piersiowych, 12 lędźwiowych), 2 k. ramieniowe (36 cm każda, dodatkowo 1 niekompletna), 2 k. promieniowe (27 cm każda), 1 niekompletna k. łokciowa (28 cm), 2 k. nadgarstka, 4 k. śródręcza, 2 paliczki bliższe, 2 paliczki środkowe, 1 k. krzyżowa, 2 k. miednicy, 2 k. udowe (50 cm każda), 2 k. piszczelowe (41 cm każda), 2 k. strzałkowe niekompletne, 2 k. piętowe, 2 k. skokowe, 3 k. śródstopia, 3 paliczki stopy.

Patologie: zmiany zwyrodnieniowe kręgosłupa, braki w uzębieniu.

Płeć – mężczyzna. **Wiek** – *senilis*. **Wzrost** – 182 cm.

Grób nr 178 (plan 18)

Opis grobu: zarys jamy grobowej zbliżony do wydłużonego trapezu, w wypełniku pozostałości drewnianej trumny. W odległości 10 cm na NW od czaszki natrafiono na deskę pochodzącą ze szczytu trumny z inicjałami: „TF”. Zmarły spoczywał w pozycji wyprostowanej na wznak, wzdłuż osi NW–SE, z głową skierowaną na NW, dłońmi złożonymi na biodrach. Głębokość zalegania pochówku – 140 cm.

Przedmioty znalezione w grobie: cztery żelazne gwoździe trumienne z przywartymi pozostałościami

ciaми drewna z trumny, deska ze szczytu wieka trumny z inicjałami osoby zmarłej „T.F.” wybitymi nitami mosiężnymi (tabl. 23:8).

Relacje stratygraficzne z innymi grobami: SW krawędź jamy grobowej została wkopana w grób nr 177, nie niszcząc jednak znajdujących się w nim szczątków kostnych.

Opis kości szkieletu: czaszka: o wymiarach 16×13×13 cm, z tyłu szersza, z przodu wąska, czoło lekko pochylone, nos zadarty, szew czołowy całkowicie zobliterowany, szczęka (obustronnie zęby I₁, I₂, C, P₁, P₂, M₁, M₂, M₃ o mało startych powierzchniach), żuchwa (obustronnie zęby I₁, I₂, C, P₁, P₂, M₂, M₃, zęby starte średnio). Szkielet postkranialny: 2 obojczyki (16 cm każdy), fr. trzonu i rękojeść mostka, 23 żebra, 2 łopatki, kręgi zachowane w komplecie, 2 k. ramieniowe (33,5 cm każda), 2 k. promieniowe (24,5 cm każda), 2 k. łokciowe (27 cm każda), 2 k. nadgarstka, 10 k. śródręcza, 5 paliczek bliższych, 5 paliczek środkowych, fragment k. krzyżowej, 2 k. miednicy (otwór zasłonowy owalny), 2 k. udowe (47 cm każda), 2 rzepki, 2 k. piszczelowe (37,5 cm każda), 2 k. strzałkowe (36 cm każda), 2 k. piętowe, 2 k. skokowe, 6 k. stępu, 9 k. śródstopia, 4 paliczki stopy, k. gnykowa.

Patologie: braki w uzębieniu.

Płeć – męczyzna. **Wiek** – *maturus*. **Wzrost** – 170 cm.

Grób nr 179 (plan 18)

Opis grobu: drewniana trumna dziecięca ułożona wzdłuż osi NW–SE. Głowa zmarłego dziecka skierowana była prawdopodobnie na NW. Głębokość zalegania pochówku – 117 cm. Ze względu na dobry stan zachowania, trumny nie otwierano. Została ona w całości przekazana do powtórnego pochówku.

Przedmioty znalezione w grobie: brak.

Relacje stratygraficzne z innymi grobami: pochówek został w całości wkopany w starszy grób nr 177, nie niszcząc jednak znajdujących się w nim szczątków kostnych.

Opis kości szkieletu: trumna pozostała zamknięta.

Płeć – nieokreślona. **Wiek** – dziecko (na podstawie wymiarów trumny).

Grób nr 180 (plan 9)

Opis grobu: pochówek w krypcie murowanej. Zachowała się ściana NW oraz fragmenty ścian SW i NE, które częściowo pozostały poza obszarem badań. Krypta pozbawiona była sklepienia (tabl. 6:2, 3). Wewnątrz krypty natrafiono na pochówek jednej osoby. Zmarła spoczywała wzdłuż osi NW–SE, z głową skierowaną na NW, dłońmi zło-

żonymi na piersi (tabl. 6:1). Głębokość zalegania pochówku – 163 cm.

Przedmioty znalezione w grobie: jeden cały i jeden fragment żelaznych gwoździ trumiennych z przywartymi pozostałościami drewna z trumny.

Relacje stratygraficzne z innymi grobami: krawędź SW krypty została wkopana w groby nr 198 i 199, prawdopodobnie częściowo niszcząc szczątki kostne starszych grobów.

Opis kości szkieletu: czaszka: fr. szczęki (zęby I₁, I₂, C, P₁, P₂, M₁, M₂, o mało startych powierzchniach), żuchwa (obustronnie zęby I₁, I₂, C, P₁, P₂, M₁, M₂, a M₃ lewy wyrzyna się). Szkielet postkranialny: 2 obojczyki (15 cm każdy), trzon i rękojeść mostka, 38 fr. żeber, 2 łopatki, kręgi (6 szyjnych, 12 piersiowych, 3 lędźwiowe), 2 k. ramieniowe niekompletne, 2 k. promieniowe (22,5 cm każda), 2 k. łokciowe (25 cm każda), 2 k. nadgarstka, 7 k. śródręcza, 4 paliczki bliższe, 1 paliczek środkowy, fragment k. krzyżowej, 2 k. miednicy niekompletne, 2 k. udowe (prawa 45 cm, lewa niekompletna).

Płeć – kobieta (?). **Wiek** – *iuvēnis*. **Wzrost** – 165 cm.

Grób nr 181 (plan 10)

Opis grobu: pochówek w krypcie murowanej. Krypta pozbawiona była sklepienia (tabl. 7:1, 2), jednak zachowały się wszystkie ściany. Wewnątrz krypty natrafiono na jeden pochówek. Zmarły spoczywał wzdłuż osi NW–SE, z głową skierowaną na NW, dłońmi złożonymi na biodrach. W szkieletcie brakowało niektórych kości, a kości lewej kończyny górnej uległy przemieszczeniu o w stosunku do układu anatomicznego. Przesunięte zostały również niektóre żebra – jedno z nich znalazło się blisko lewej kości ramieniowej, z kolei inne obok kości lewego podudzia (tabl. 8). Głębokość zalegania pochówku – 130 cm.

Przedmioty znalezione w grobie: sześć żelaznych uchwytów trumny (tabl. 23:2–7).

Relacje stratygraficzne z innymi grobami: krypta posiadała ścianę styczną z sąsiednią kryptą nr 182, zaś jej S narożnik z N narożnikiem krypty nr 180.

Opis kości szkieletu: czaszka: masywna, uszkodzona, bez twarzoczaszki i podstawy, o wymiarach 16×13,5 cm, 2 fr. szczęki (obustronnie zęby I₁, I₂, C, P₁, P₂, M₁, M₂, M₃ o mało startych powierzchniach), 2 fr. żuchwy (obustronnie zęby I₁, I₂, C, P₁, P₂, M₁, M₂, M₃ o mało startych powierzchniach). Szkielet postkranialny: 2 obojczyki niekompletne, trzon i rękojeść mostka, 27 żeber, 2 łopatki, kręgi (6 szyjnych, 7 piersiowych, 4 trzony, 5 łuków, 3 lędźwiowe), 2 k. ramieniowe (36 cm każda), 2 k.

promieniowe (25,3 cm każda), 2 k. łokciowe (jedna 27 cm, druga niekompletna), 3 k. nadgarstka, 4 k. śródręcza, 3 paliczki bliższe, 2 paliczki środkowe, k. krzyżowa niekompletna, 2 k. miednicy, 2 k. udowe (lewa 49 cm, prawa niekompletna), 2 k. piszczelowe niekompletne, 2 k. strzałkowe niekompletne, 2 k. piętowe, 1 k. skokowa, 3 k. stępu, 4 k. śródstopia, 4 paliczki stopy.

Płeć – mężczyzna. **Wiek** – *adultus*. **Wzrost** – 177 cm.

Grób nr 182 (plan 10)

Opis grobu: pochówek w krypcie murowanej. Krypta pozbawiona była sklepienia, zachowały się natomiast wszystkie ściany (tabl. 7:3, 4). We wnętrzu krypty natrafiono na szczątki dwóch osób (tabl. 9). Zmarli – mężczyzna i dziecko, spoczywali wzdłuż osi NW–SE, z głowami skierowanymi na NW. Szkielet oznaczony numerem 182A był kompletny, dłonie miał złożone na biodrach. Nieznacznemu przemieszczeniu w stosunku do układu anatomicznego uległy kości pasa barkowego oraz kości lewej części klatki piersiowej z lewą kością ramieniową. Szkielet oznaczony jako 182B był w gorszym stanie zachowania, a czaszka (zachowana we fragmentach) i kości obu podudzi uległy przesunięciu w stosunku do układu anatomicznego. Głębokość zalegania pochówku 182A – 185 cm. Głębokość zalegania pochówku 182B – 159 cm.

Przedmioty znalezione w grobie: wieniec z liści dębowych wykonany z gipsu (tabl. 24:1 – przykładowym element).

Relacje stratygraficzne z innymi grobami: ściana NW opisywanej krypty była styczna do ściany sąsiedniej krypty nr 181.

Opis kości szkieletu 182A: czaszka: masywna, bez podstawy i szczęk, 7 fr., szwy nie zoblioterowane, szczeka prawa (zęby I_1 , I_2 , C, P_1 , P_2 , M_1 , M_2 , M_3 o mało startych powierzchniach), żuchwa (obustronnie zęby I_1 , I_2 , C, P_1 , P_2 , M_1 , M_2 , M_3 o mało startych powierzchniach). Szkielet postkranialny: 2 obojczyki (13 cm każdy), 16 całych żeber i 5 fr., 2 łopatki, kręgi (3 szyjne i 1 łuk, 6 piersiowych i 4 trzony, 5 lędźwiowych), fragmenty 2 k. ramieniowych, 2 k. promieniowe (25 cm każda), 2 k. łokciowe (lewa 26 cm, prawa odłamana w połowie), k. krzyżowa niekompletna, 2 k. miednicy niekompletne, 2 k. udowe (lewa 49 cm, prawa niekompletna), 2 k. piszczelowe (lewa 38,5 cm prawa niekompletna), 2 k. strzałkowe (lewa o długości 36 cm, prawa niekompletna), 4 k. śródstopia.

Płeć – mężczyzna. **Wiek** – *adultus*. **Wzrost** – 171 cm.

Opis kości szkieletu 182B: czaszka: 11 fr., fr. szczęki (po lewej stronie zęby I_1 , I_2 , C, P_1 , P_2 , M_1 , M_2 ,

a po prawej zęby I_1 , I_2 , P_1 , M_1 , M_2 , a C i P_2 wyrzynają się), fr. żuchwy (tylko zęby P_1 , P_2 , M_1 , M_2). Szkielet postkranialny: 1 obojczyk (12 cm), fr. mostka, 30 fr. żeber, 2 łopatki niekompletne, kręgi (1 szyjny, 2 piersiowe, 2 lędźwiowe, 11 łuków, 2 trzony), 2 k. ramieniowe niekompletne (ok. 27 cm), 2 k. promieniowe (18,6 cm każda), 1 k. śródręcza, k. krzyżowa (fr.), 2 k. miednicy, 2 k. udowe niekompletne (ok. 32–33 cm każda), 2 k. piszczelowe niekompletne, 2 k. strzałkowe (jedna 29 cm, druga niekompletna), 2 k. piętowe, 2 k. skokowe, 2 k. śródstopia, 2 paliczki stopy.

Płeć – nieokreślona. **Wiek** – *infans II*.

Grób nr 183 (plan 11)

Opis grobu: pochówek dziecięcy w krypcie murowanej. Zachowały się wszystkie ściany krypty (tabl. 10:2, 3). Sklepienie uległo zniszczeniu, być może w trakcie użytkowania terenu cmentarza, jako targowiska. Zmarłe dziecko spoczywało wzdłuż osi NW–SE, z głową skierowaną na NW. Kości przedramion uległy przemieszczeniu w stosunku do układu anatomicznego, podobnie jak kości prawej kończyny dolnej (tabl. 10:1). Przy czaszce zachował się fragment deski trumiennej z inicjałami AB. Głębokość zalegania pochówku – 142 cm.

Przedmioty znalezione w grobie: dziesięć całych i trzy fragmenty żelaznych gwoździ trumiennej z przywartymi pozostałościami drewna z trumny, deska ze szczytu wieka trumny z inicjałami osoby zmarłej „A.B.” wybitymi nitami mosiężnymi (tabl. 24:2).

Relacje stratygraficzne z innymi grobami: krypta została wkopana w dwa pochówki nr 203 i 205, niszcząc częściowo lub całkowicie szczątki kostne starszych grobów.

Opis kości szkieletu: kości mocno uszkodzone, czaszka: 26 fr., 2 fr. szczęki (obustronnie zęby I_1 , I_2 , C, P_1 , P_2 , M_1), 2 fr. żuchwy (obustronnie zęby I_1 , I_2 , C, P_1 , P_2 , M_1). Szkielet postkranialny: 2 obojczyki niekompletne, rękojeść mostka, 33 żebra, 2 łopatki – lewa niekompletna, kręgi zachowane w komplecie, 2 k. ramieniowe (20,5 cm każda), 2 k. promieniowe (14 cm każda), k. łokciowa (15,3 cm każda), 2 k. śródręcza, k. krzyżowa (fr.), 5 k. miednicy, 2 k. udowe (29 cm każda), 2 k. piszczelowe (23 cm każda), 2 k. strzałkowe (jedna 21 cm, druga niekompletna), 2 k. piętowe, 2 k. skokowe, 2 k. śródstopia, 2 paliczki stopy.

Płeć – nieokreślona. **Wiek** – *infans II*.

Grób nr 184 (plan 8)

Opis grobu: zarys jamy grobowej zbliżony do wydłużonego trapezu. Zmarły spoczywał w pozycji

wyprostowanej na wznak, wzdłuż osi NW–SE, z głową skierowaną na NW, dłońmi złożonymi na brzuchu. Szczątki kostne słabo zachowane. Głębokość zalegania pochówku – 136 cm.

Przedmioty znalezione w grobie: brak.

Relacje stratygraficzne z innymi grobami: w jamie grobową wkopano dwa groby nr 185 i 187, nie niszcząc jednak szczątków kostnych starszego pochówku.

Opis kości szkieletu: kości uszkodzone, ok. 20 drobnych fr. czaszki, 1 obojczyk niekompletny, 1 łopatka niekompletna, 2 k. ramieniowe niekompletne, 2 k. promieniowe niekompletne, 2 k. łokciowe niekompletne, fr. 1 k. nadgarstka, 1 k. śródręcza, 2 paliczki bliższe, 2 k. udowe niekompletne, 2 k. piszczelowe niekompletne, 2 k. strzałkowe niekompletne, 1 k. skokowa, 2 k. stępu.

Płeć – nieokreślona. **Wiek** – nieokreślony (dorosły).

Grób nr 185 (plan 8)

Opis grobu: zarys jamy grobowej zbliżony do prostokąta, w wypełnisku pozostałości drewnianej trumny. Zmarła spoczywała w pozycji wyprostowanej na wznak, wzdłuż osi NW–SE, z głową skierowaną na NW, rękami wyprostowanymi wzdłuż ciała. W szkielecie brakowało kręgów, żeber, kości pasa biodrowego oraz kości udowych. Głębokość zalegania pochówku – 153 cm.

Przedmioty znalezione w grobie: brak.

Relacje stratygraficzne z innymi grobami: S skraj jamy grobowej wkopano w starszy grób nr 184, nie niszcząc jednak znajdujących się w nim szczątków kostnych.

Opis kości szkieletu: kości mocno uszkodzone, czaszka: delikatna, bez twarzoczaszki, brak podstawy czaszki, o wymiarach 15×13 cm, żuchwa niekompletna (tylko 2 korzenie zębów). Szkielet postkranialny: 4 fr. żeber, 1 łopatka niekompletna, 2 k. ramieniowe niekompletne, 2 k. promieniowe (jedna 20,5 cm, druga niekompletna), 2 k. łokciowe niekompletne, 2 k. piszczelowe niekompletne, 2 k. strzałkowe niekompletne.

Patologie: próchnica zębów, braki w uzębieniu.

Płeć – kobieta. **Wiek** – *senilis*. **Wzrost** – 146 cm.

Grób nr 186 (plan 8)

Opis grobu: zarys jamy grobowej zbliżony do prostokąta. Szkielet bardzo słabo zachowany. Głębokość zalegania pochówku – 125 cm.

Przedmioty znalezione w grobie: brak.

Relacje stratygraficzne z innymi grobami: brak.

Opis kości szkieletu: 13 drobnych fr. trudnych do identyfikacji, 2 fr. być może czaszki dziecięcej.

Płeć – nieokreślona. **Wiek** – dziecko (na podstawie wymiarów jamy grobowej).

Grób nr 187 (plan 8)

Opis grobu: zarys jamy grobowej zbliżony do prostokąta. Zmarła spoczywała w pozycji wyprostowanej na wznak, wzdłuż osi NW–SE, z głową skierowaną na NW, z twarzą zwróconą na SW, dłońmi złożonymi na brzuchu. W odległości 10 cm na NE od czaszki znaleziono protezę zębową. Część S jamy grobowej pozostała poza obszarem badań. Głębokość zalegania pochówku – 136 cm.

Przedmioty znalezione w grobie: jeden żelazny gwóźdź trumienny z przywartymi pozostałościami drewna z trumny, cztery żelazne uchwyty trumny (tabl. 25:1–4), proteza zębowa (tabl. 25:5–7), skorodowany przedmiot żelazny (element trumny?) (tabl. 25:8).

Relacje stratygraficzne z innymi grobami: skraj NW jamy grobowej został wkopany w grób nr 184

Opis kości szkieletu: czaszka: delikatna, z ubytkiem lewego łuku jarzmowego i nierównym ubytkiem łuku k. skroniowej lewej o wielkości 2×1 cm, o wymiarach 19×14×14 cm, obwód czaszki – 53 cm, szwy – wieńcowy i strzałkowy częściowo zobliterowane, szczeka bez zębów, żuchwa (tylko zęby M₁, M₂ lewe). Szkielet postkranialny: 2 obojczyki (13 cm każdy), wyrostek mieczykowaty mostka, 30 fr. żeber, 2 łopatki z dużymi ubytkami powierzchni skrzydłowych (2 fr. powierzchni skrzydłowych), kręgi (7 szyjnych, 12 piersiowych, 5 lędźwiowych), 2 k. ramieniowe (prawa 30 cm, lewa niekompletna), 2 k. promieniowe (jedna 21 cm, druga niekompletna), 2 k. łokciowe (lewa 22 cm, prawa niekompletna), 2 k. nadgarstka, 6 k. śródręcza, 5 paliczek bliższych, 3 paliczki środkowe, 1 paliczek dalszy, k. krzyżowa, 1 k. miednicy (drobne ubytki k. łonowych – kobieca), 2 k. udowe (lewa 44,5 cm, prawa niekompletna), 1 rzepka, 2 k. piszczelowe (34 cm każda i nasada dolna), 2 k. strzałkowe (33 cm każda), 4 k. śródstopia.

Patologie: braki w uzębieniu.

Płeć – kobieta. **Wiek** – *senilis*. **Wzrost** – 155 cm.

Grób nr 188 (plan 8)

Opis grobu: zarys jamy grobowej zbliżony do wydłużonego trapezu, w wypełnisku pozostałości drewnianej trumny oraz ozdobnej taśmy. Zmarły spoczywał w pozycji wyprostowanej na wznak, wzdłuż osi NW–SE, z głową skierowaną na NW, z twarzą obróconą na NE, dłońmi złożonymi na biodrach. Głębokość zalegania pochówku – 135 cm.

Przedmioty znalezione w grobie: brak.

Relacje stratygraficzne z innymi grobami: jamę grobową wkopano w dwa starsze pochówki nr 189 i 190, w drugim przypadku mogło to spowodować częściowe zniszczenie szczątków kostnych starszego pochówku.

Opis kości szkieletu: czaszka: masywna, o wymiarach 15×14×15 cm, wymiar jarzmowy –12,5 cm, wymiar nosowy – 5,6×2,5 cm, wymiar twarzowy – 17 cm, szczęka (po stronie prawej zęby I₁, I₂, C, po lewej stronie zęby I₁, I₂, C, P₁, P₂, M₂ powierzchnie średnio starte), żuchwa (obustronnie zęby I₁, I₂, C, P₁, P₂). Szkielet postkranialny: 3 obojczyki (dwa 15,5 cm każdy, jeden dodatkowy niekompletny), trzon i rękojeść mostka, 25 żeber, 2 łopatki niekompletne, kręgi (5 szyjnych, 12 piersiowych, 5 lędźwiowych), 2 k. ramieniowe (34 cm każda), 2 k. promieniowe niekompletne, 2 k. łokciowe niekompletne, 7 k. nadgarstka, 7 k. śródręcza, 3 paliczki bliższe, k. krzyżowa, 2 k. miednicy (otwór zasłonowy owalny), 2 k. udowe (46,5 cm każda), 2 rzepki, 2 k. piszczelowe (37 cm każda), 2 k. strzałkowe (37,5 cm każda), 2 k. piętowe, 1 k. skokowa, 9 k. stępu, 8 k. śródstopia, 2 paliczki stopy.

Patologie: braki w uzębieniu.

Płeć – mężczyzna. **Wiek** – *maturus*. **Wzrost** – 170 cm.

Grób nr 189 (plan 8)

Opis grobu: zarys jamy grobowej zbliżony do wydłużonego trapezu. Zmarła spoczywała w pozycji wyprostowanej na wznak, wzdłuż osi NW–SE, z głową skierowaną na NW, z twarzą zwróconą na NE, dłońmi złożonymi na biodrach. Część jamy grobowej pozostała poza obszarem badań. Głębokość zalegania pochówku – 139 cm.

Przedmioty znalezione w grobie: brak.

Relacje stratygraficzne z innymi grobami: w N narożnik jamy grobowej wkopano grób nr 188, nie niszcząc jednak szczątków kostnych starszego pochówku.

Opis kości szkieletu: czaszka: delikatna, o wymiarach 15×12×11 cm, wymiar jarzmowy –10,5 cm, wymiar nosowy – 5×2,6 cm, wymiar twarzowy – 16 cm, szwy częściowo zobliterowane. Szkielet postkranialny: 2 obojczyki (14,5 cm każdy), trzon mostka, 17 żeber, 2 łopatki niekompletne, kręgi zachowane w komplecie, 2 k. ramieniowe (30,5 cm każda), 2 k. promieniowe (20 cm każda), 2 k. łokciowe (22,6 cm każda), 7 k. śródręcza, 8 paliczków bliższych, 6 paliczków środkowych, 3 paliczki dalsze, k. krzyżowa, 2 k. miednicy (otwór

zasłonowy trójkątny), 2 k. udowe (42 cm każda), 1 rzepka.

Płeć – kobieta. **Wiek** – *senilis*. **Wzrost** – 153 cm.

Grób nr 190 (plan 8)

Opis grobu: zarys jamy grobowej zbliżony do wydłużonego trapezu. Zmarły spoczywał w pozycji wyprostowanej na wznak, wzdłuż osi NW–SE, z głową skierowaną na NW, z twarzą zwróconą na NE, prawą dłońią złożoną na biodrze, a lewą na piersi. Głębokość zalegania pochówku – 158 cm.

Przedmioty znalezione w grobie: brak.

Relacje stratygraficzne z innymi grobami: w część SW jamy grobowej wkopano młodszy grób nr 188, co mogło spowodować częściowe zniszczenie szczątków kostnych starszego pochówku.

Opis kości szkieletu: czaszka: masywna, bez twarzoczaszki i podstawy, o wymiarach 16×15 cm, żuchwa (obustronnie zęby I₁, I₂, C, P₁, P₂ oraz M₂ lewy i M₂, M₃ prawy, powierzchnie starte). Szkielet postkranialny: 2 obojczyki niekompletne, 24 żebra, 2 łopatki (fr.), kręgi (1 szyjny, 3 piersiowe, 13 łuków), 2 k. ramieniowe (36 cm każda), 2 k. promieniowe (26,5 cm każda), 2 k. łokciowe (28 cm każda), 5 k. nadgarstka, 6 paliczków bliższych, 6 paliczków środkowych, 2 k. miednicy niekompletne (otwór zasłonowy owalny), 2 k. udowe (52 cm, uszkodzone na końcach), 2 k. piszczelowe (42 cm, uszkodzone na końcach), 2 k. strzałkowe niekompletne, 2 k. piętowe, 3 k. skokowe, 4 k. śródstopia.

Patologie: braki w uzębieniu.

Płeć – mężczyzna. **Wiek** – *maturus*. **Wzrost** – 185 cm.

Grób nr 191 (plan 8)

Opis grobu: zarys jamy grobowej zbliżony do prostokąta. W jamie grobowej nie natrafiono na szczątki kostne. Sądząc po kształcie i wielkości jamy grobowej zmarłe dziecko spoczywało wzdłuż osi NW–SE. Głębokość zalegania pochówku – 131 cm.

Przedmioty znalezione w grobie: brak.

Relacje stratygraficzne z innymi grobami: brak.

Opis kości szkieletu: szczątki kostne nie zachowały się.

Płeć – nieokreślona. **Wiek** – dziecko (na podstawie wymiarów jamy grobowej).

Grób nr 192 (plan 8)

Opis grobu: zarys jamy grobowej zbliżony do wydłużonego trapezu, w wypełnisku pozostałości drewnianej trumny. Na NW od czaszki natrafiono na drewniane elementy szczytu trumny z inicja-

łami „A.J.” oraz datą „1863”. Zmarła spoczywała w pozycji wyprostowanej na wznak, wzdłuż osi NW–SE, z głową skierowaną na NW, a twarzą zwróconą na S. Dolna połowa szkieletu znajdował się poza obszarem badań. Głębokość zalegania pochówku – 149 cm.

Przedmioty znalezione w grobie: deski ze szczytu wieka i ścianki trumny z inicjałami osoby zmarłej „A.J.” oraz datą śmierci „1863” wybitymi nitami mosiężnymi (tabl. 26:1, 2).

Relacje stratygraficzne z innymi grobami: w N narożnik jamy grobowej wkopano grób nr 194.

Opis kości szkieletu: czaszka: delikatna, bez twarzo-czaszki, o wymiarach 15×13 cm, szczęka (zęby I₁, I₂, C, P₁, P₂, M₁, z dużymi ubytkami), żuchwa (obustronnie zęby I₁, I₂, C, P₁, P₂ oraz M₂ prawy z ubytkami). Szkielet postkranialny: 2 obojczyki (14 cm każdy), 35 fr. żeber, 2 łopatki niekompletne, kręgi (4 szyjne, 10 piersiowych, 1 lędźwiowy, 2 łuki, 2 trzony), 2 k. ramieniowe (prawa 30 cm, lewa niekompletna), 2 k. promieniowe (22,2 cm każda), 4 k. śródreżca, 4 paliczki bliższe.

Patologie: zmiany zwyrodnieniowe kręgosłupa, próchnica zębów, braki w uzębieniu.

Płeć – kobieta. **Wiek** – *senilis*. **Wzrost** – 158 cm.

Grób nr 193 (plan 8)

Opis grobu: zarys jamy grobowej zbliżony do wydłużonego trapezu. Zmarły spoczywał w pozycji wyprostowanej na wznak, z dłońmi złożonymi na biodrach, wzdłuż osi NW–SE, z głową skierowaną na NW. Część jamy grobowej pozostała poza obszarem badań. Głębokość zalegania pochówku – 141 cm.

Przedmioty znalezione w grobie: fragment żelaznego gwóźdźa trumienne, żelazna podkowa obcasa (tabl. 26:3), dziewięć guzików mosiężnych, wklęsło-wypukłych, z uchwytem na stronie tylnej, z zachowanymi fragmentami tkanin i pętelek (tabl. 26:4–10).

Relacje stratygraficzne z innymi grobami: część SE jamy grobowej została wkopana w jamę grobową dwóch starszych pochówków nr 194 i 201.

Opis kości szkieletu: kości uszkodzone, czaszka: masywna, o wymiarach 14×12,5×13 cm, wymiar jarzmowy – 12 cm, wymiar nosowy – 5,5×2,3 cm, wymiar twarzowy – 17 cm, szczęka (obustronnie zęby I₁, I₂, C, P₁, P₂, M₁, M₂), żuchwa (obustronnie zęby I₁, I₂, C, P₁, P₂, M₁, M₂). Szkielet postkranialny: 2 obojczyki (14 cm każdy), 24 fr. żeber, 2 łopatki niekompletne, kręgi (7 szyjnych, 7 piersiowych, 4 lędźwiowe, 4 łuki, 3 trzony), 2 k. ramieniowe (35 cm każda), 2 k. promieniowe (24,5 cm każda), 2 k. łokciowe (jedna 26 cm, druga nie-

kompletna), 4 k. śródreżca, 3 paliczki bliższe, k. krzyżowa niekompletna, 2 k. miednicy w kilku fr., 2 k. udowe niekompletne (ok. 47 cm każda), 2 k. piszczelowe (ok. 37 cm każda), 2 k. strzałkowe niekompletne, 1 k. skokowa, 4 k. stępu.

Płeć – mężczyzna (?). **Wiek** – *iuvēnis*. **Wzrost** – 170 cm.

Grób nr 194 (plan 8)

Opis grobu: zarys jamy grobowej zbliżony do wydłużonego trapezu. W jamie grobowej, poza opisywanym pochówkiem znajdowała się także trumna drewniana grobu nr 201. Zmarła spoczywała w pozycji wyprostowanej na wznak, wzdłuż osi NW–SE, z głową skierowaną na NW, dłońmi złożonymi na biodrach. Głębokość zalegania pochówku – 114 cm.

Przedmioty znalezione w grobie: brak.

Relacje stratygraficzne z innymi grobami: S narożnik jamy grobowej pochówków nr 194 i 201 wkopano w starszy grób nr 192, nie niszcząc jednak znajdujących się w nim szczątków kostnych. Z kolei część NW jamy grobowej została naruszona przez młodszy wkop grobu nr 193.

Opis kości szkieletu: czaszka: delikatna, o wymiarach 16×11,5×11,5 cm, wymiar jarzmowy – 9,5 cm, wymiar nosowy – 4,8×2,7 cm, wymiar twarzowy – 16 cm, żuchwa (obustronnie zęby I₁, I₂, C, P₁ oraz P₂, M₁, M₂ po stronie lewej o średnio startych powierzchniach, w I₁ oraz w M₂ ubytki). Szkielet postkranialny: 2 obojczyki niekompletne, 1 k. ramieniowa niekompletna, 2 k. promieniowe niekompletne, 2 k. łokciowe (25 cm każda), 3 k. nadgarstka, 8 k. śródreżca, 7 paliczek bliższych, 2 paliczki dalsze, 2 k. miednicy niekompletne, 2 k. udowe niekompletne, 1 rzepka, 2 k. piszczelowe (39 cm każda), 2 k. strzałkowe niekompletne, 2 k. piętowe, 2 k. skokowe, 5 k. stępu, 7 k. śródstopia.

Patologie: próchnica zębów, braki w uzębieniu.

Płeć – kobieta. **Wiek** – *senilis*. **Wzrost** – 173 cm.

Grób nr 195 – po nadaniu numeru grobu, w trakcie eksploracji okazało się, że nie jest to jama grobowa, lecz przegłębienie wyżej zalegających, przemieszanych warstw w obręb calca archeologicznego.

Grób nr 196 (plan 9)

Opis grobu: zarys stropu wypełniska jamy grobowej oraz częściowo drewnianej trumny czytelne. Zmarła spoczywała w pozycji wyprostowanej na wznak, wzdłuż osi NW–SE, z głową skierowaną na NW, prawą dłońią złożoną na biodrze, a lewą

na piersi. Głębokość zalegania pochówku – 137 cm.

Przedmioty znalezione w grobie: brak.

Relacje stratygraficzne z innymi grobami: E narożnik jamy grobowej wkopano w skraj starszego grobu nr 198, nie niszcząc jednak szczątków kostnych starszego pochówku.

Opis kości szkieletu: czaszka: delikatna, bez twarzoczaszki, o wymiarach 15×14×13 cm, żuchwa (obustronnie zęby I₁, I₂, C, P₁ oraz M₂ lewy, powierzchnie mało starte). Szkielet postkranialny: 2 obojczyki (14 cm każdy), rękojeść mostka, 26 fr. żeber, 2 łopatki niekompletne, kręgi (5 szyjnych, 7 piersiowych i 4 zrośnięte, 3 lędźwiowe, 1 łuk, 2 trzony), 2 k. ramieniowe (jedna 32 cm, druga niekompletna), 2 k. promieniowe (jedna 23 cm, druga niekompletna), 2 k. łokciowe (26 cm każda), 7 k. śródręcza, 5 paliczków bliższych, 3 paliczki środkowe, k. krzyżowa, 2 k. miednicy (otwór zasłonowy trójkątny), 2 k. udowe niekompletne, 1 rzepka, 2 k. piszczelowe (jedna 37 cm, druga niekompletna), 2 k. strzałkowe niekompletne, 1 k. piętowa, 2 k. skokowe, 4 k. śródstopia, 1 paliczek stopy.

Patologie: braki w uzębieniu.

Płeć – kobieta. **Wiek** – *maturus*. **Wzrost** – 169 cm.

Grob nr 197 (plan 9)

Opis grobu: zarys jamy grobowej zbliżony do wydłużonego trapezu, w wypełnisku pozostałości drewnianej trumny. Zmarłe dziecko spoczywało w pozycji wyprostowanej na wznak, wzdłuż osi NW–SE, z głową skierowaną na NW, z twarzą zwróconą na SW, dłońmi złożonymi na biodrach. Głębokość zalegania pochówku – 116 cm.

Przedmioty znalezione w grobie: brak.

Relacje stratygraficzne z innymi grobami: N narożnik jamy grobowej został wkopany w skraj jamy grobu nr 198, nie niszcząc jednak znajdujących się w nim szczątków kostnych.

Opis kości szkieletu: czaszka: mała, 6 fr., 2 fr. szczęki (obustronnie zęby I₁, I₂, C, P₁, P₂, a M₁ w żębodole), żuchwa (obustronnie zęby I₁, I₂, C, P₁, P₂, a M₁ w żębodole). Szkielet postkranialny: 2 obojczyki (8,2 cm każdy), wszystkie żebra, rękojeść mostka, 2 łopatki, kręgi (6 szyjnych, 6 piersiowych, 10 łuków i 8 trzonów, 2 lędźwiowe), 2 k. ramieniowe (17 cm każda), 2 k. promieniowe (11,4 cm każda), 2 k. łokciowe (12,5 cm każda), 2 k. śródręcza, 2 paliczki bliższe, 1 k. krzyżowa, 6 k. miednicy, 2 k. udowe (23,5 cm każda), 2 k. piszczelowe (19 cm każda), 2 k. strzałkowe (16,2 cm każda), 2 k. piętowe.

Płeć – nieokreślona. **Wiek** – *infans II*.

Grob nr 198 (plan 9)

Opis grobu: zarys jamy grobowej zbliżony do prostokąta. Zmarła spoczywała w pozycji wyprostowanej na wznak, wzdłuż osi NW–SE, z głową skierowaną na NW, z twarzą zwróconą na E, lewą ręką wyprostowaną wzdłuż ciała. Głębokość zalegania pochówku – 169 cm.

Przedmioty znalezione w grobie: dziesięć całych i dwa fragmenty żelaznych gwoździ trumiennych z przywartymi pozostałościami drewna z trumny.

Relacje stratygraficzne z innymi grobami: w W narożnik jamy grobowej wkopano skraj jamy młodszego grobu nr 196, nie niszcząc jednak znajdujących się w starszym pochówku szczątków kostnych. Ponadto S narożnik naruszony został przez wkop również młodszego grobu nr 197.

Opis kości szkieletu: czaszka: delikatna, bez twarzoczaszki, o wymiarach 15×13 cm, szczeka (obustronnie zęby I₁, I₂, C, P₁, P₂, M₁, M₂ o mało startych powierzchniach), żuchwa (zęby I₁, I₂, C, P₁, P₂, M₁, M₂, M₃ po lewej, zęby I₁, I₂, C, P₁, P₂, M₁, M₂ po prawej stronie, o mało startych powierzchniach). Szkielet postkranialny: 2 obojczyki (13,5 cm każdy), trzon mostka, 42 żebra, 2 łopatki niekompletne, kręgi zachowane w komplecie, 2 k. ramieniowe (prawa 32 cm, druga niekompletna), 2 k. promieniowe (21 cm każda), 2 k. łokciowe (22,5 cm każda), 5 k. śródręcza, 2 paliczki bliższe, k. krzyżowa (fr.), 2 k. miednicy (otwór zasłonowy trójkątny), 2 k. udowe (45,5 cm każda, uszkodzone na końcach), 1 rzepka, 2 k. piszczelowe (jedna 36,5 cm, druga niekompletna), 2 k. strzałkowe niekompletne, 1 k. piętowa, 2 k. skokowe, 4 k. śródstopia, 2 k. stępu.

Płeć – kobieta. **Wiek** – *adultus*. **Wzrost** – 163 cm.

Grob nr 199 (plan 9)

Opis grobu: zarys jamy grobowej zbliżony do wydłużonego trapezu. Zmarłe dziecko spoczywało w pozycji wyprostowanej na wznak, wzdłuż osi NW–SE, z głową skierowaną na NW, z twarzą zwróconą na NE, prawą dłońią złożoną na brzuchu. W szkielecie brakowało lewej kości ramieniowej, kości lewego przedramienia oraz lewej części klatki piersiowej. Kończyny dolne pozostały poza obszarem badań. Głębokość zalegania pochówku – 170 cm.

Przedmioty znalezione w grobie: brak.

Relacje stratygraficzne z innymi grobami: krawędź NE jamy grobowej została naruszona wkopem krypty grobu nr 180.

Opis kości szkieletu: czaszka: szczeka (I₁, I₂, C (prawy wyrzyna się), P₁, P₂, M₁, M₂ (oba wyrzynają się), żuchwa (po lewej zęby I₁, I₂, C, P₁, P₂, M₁,

M₂, ubytek w M₂ lewym, po prawej zęby I₁, I₂, C, P₁, P₂, M₂, zęby mało starte). Szkielet postkranialny: 1 obojczyk (11 cm), rękojeść mostka, 18 żeber, 2 łopatki, kręgi zachowane w komplecie, 1 k. ramieniowa (25 cm), 1 k. promieniowa (17 cm), 1 k. łokciowa (18,4 cm), 3 k. śródręcza, 4 paliczki bliższe, 2 paliczki środkowe, k. krzyżowa mała, 2 k. miednicy.

Płeć – nieokreślona. **Wiek** – *infans II*.

Grób nr 200 (plan 9)

Opis grobu: zarys jamy grobowej zbliżony do wydłużonego trapezu, w wypełnisku pozostałości drewnianej trumny. Zmarły spoczywał w pozycji wyprostowanej na wznak, wzdłuż osi NW–SE, z głową skierowaną na NW, dłońmi złożonymi na biodrach. Głębokość zalegania pochówku – 160 cm.

Przedmioty znalezione w grobie: jeden żelazny gwóźdź trumienny z przywartymi pozostałościami drewna z trumny

Relacje stratygraficzne z innymi grobami: brak.

Opis kości szkieletu: czaszka: masywna, o wymiarach 16×14×13 cm, wymiar jarzmowy –12 cm, wymiar nosowy – 5,5×3 cm, wymiar twarzowy – 16,5 cm, szczeka (obustronnie zęby I₁, I₂, C, P₁, P₂, M₁, M₂, M₃ o średnio startych powierzchniach), żuchwa (obustronnie zęby I₁, I₂, C, P₁, P₂, M₁, M₂, M₃ o średnio startych powierzchniach). Szkielet postkranialny: 2 obojczyki masywne (14,8 cm każdy), 31 żeber, trzon i rękojeść mostka, prawa łopatka, kręgi (5 szyjnych, 4 piersiowe, 7 łuków, 6 trzonów, 5 lędźwiowych), 1 k. ramieniowa niekompletna, 2 k. promieniowe (jedna 24 cm, druga niekompletna), 2 k. łokciowe (27 cm każda), 1 k. śródręcza, 1 k. krzyżowa niekompletna, 2 k. miednicy niekompletne, 2 k. udowe (prawa 45,5 cm, lewa niekompletna), 1 rzepka, 2 k. piszczelowe (38,5 cm każda), 1 k. strzałkowa niekompletna, 1 k. stępu.

Płeć – męczyzna. **Wiek** – *maturus*. **Wzrost** – 170 cm.

Grób nr 201 (plan 8)

Opis grobu: zarys jamy grobowej zbliżony do wydłużonego trapezu, w wypełnisku pozostałości drewnianej trumny. W jamie grobowej znajdował się jeszcze jeden pochówek – grób nr 194. Zmarła spoczywała w pozycji wyprostowanej na wznak wzdłuż osi NW–SE, z głową skierowaną na NW, rękami ułożonymi wzdłuż ciała. Głębokość zalegania pochówku – 119 cm.

Przedmioty znalezione w grobie: brak.

Relacje stratygraficzne z innymi grobami: jama grobowa została w części NW naruszona przez wkop grobu nr 193. Z kolei S narożnik jamy grobowej wkopany został w starszy grób nr 192, nie niszcząc jednak znajdujących się w nim szczątków kostnych.

Opis kości szkieletu: 2 obojczyki (jeden 14,5 cm, drugi niekompletny), rękojeść mostka, 29 żeber, 2 łopatki niekompletne, kręgi (5 szyjnych, 12 piersiowych, 2 lędźwiowe, 4 łuki), 2 k. ramieniowe (prawa 29 cm, lewa niekompletna), 2 k. promieniowe (jedna 21,5 cm, druga niekompletna), 2 k. łokciowe (23,5 cm każda), 3 k. śródręcza, 5 paliczek bliższych, 3 paliczki środkowe, k. krzyżowa (fr.), 2 k. miednicy niekompletne, 2 k. udowe (prawa 42 cm, lewa niekompletna), 1 rzepka, 2 k. piszczelowe (32,5 cm każda), 2 k. strzałkowe niekompletne, 2 k. piętowe, 2 k. skokowe, 3 k. stępu, 4 k. śródstopia, 1 paliczek stopy.

Patologie: zmiany zwyrodnieniowe kręgosłupa.

Płeć – kobieta. **Wiek** – *maturus/senilis*. **Wzrost** – 153 cm.

Grób nr 202 (plan 11)

Opis grobu: czytelna część zarysu jamy grobowej zbliżonej do wydłużonego trapezu. Zmarły spoczywał w pozycji wyprostowanej na wznak, wzdłuż osi NW–SE, z głową skierowaną na NW, z twarzą zwróconą na S, prawą dłońią złożoną na brzuchu. W szkielecie brakowało kości miednicy oraz kończyn dolnych, które pozostały poza obszarem badań. Głębokość zalegania pochówku – 141 cm.

Przedmioty znalezione w grobie: guzik mosiężny (tabl. 27:1).

Relacje stratygraficzne z innymi grobami: krawędź SW jamy grobowej wkopana została w starszy grób nr 99, w którym nie natrafiono na szczątki kostne. W N narożnik jamy grobowej opisywanego pochówku wkopany został młodszy pochówek nr 204.

Opis kości szkieletu: czaszka: masywna, o wymiarach 16×13×13 cm, wymiar jarzmowy –12 cm, wymiar nosowy – 6×2,8 cm, wymiar twarzowy – 16 cm, szew czołowy całkowicie zobliterowany, szczeka (po lewej zęby I₁, I₂, C, P₁, M₃, a po prawej zęby I₁, I₂, C, P₂, M₁, M₂ o średnio startych powierzchniach), żuchwa (po prawej stronie zęby I₁, I₂, C, P₁, M₁, M₂, po lewej I₁, I₂, C, P₁, P₂, o średnio startych powierzchniach). Szkielet postkranialny: 2 obojczyki (16 cm każdy), 29 żeber, trzon i rękojeść mostka, 2 łopatki, kręgi (7 szyjnych, 12 piersiowych, 5 lędźwiowych), 2 k. ramieniowe (35 cm każda), 2 k. promieniowe (26 cm każda),

2 k. łokciowe (28 cm każda), 4 k. nadgarstka, 1 paliczek bliższy, 1 paliczek środkowy, 1 k. krzyżowa, 2 k. śródstopia.

Płeć – mężczyzna. **Wiek** – *maturus*. **Wzrost** – 178 cm.

Grób nr 203 (plan 11)

Opis grobu: zarys stropu wypełniska jamy grobowej nieczytelny. Zmarły spoczywał w pozycji wyprostowanej na wznak, wzdłuż osi NW–SE, z głową skierowaną na NW, dłońmi złożonymi na biodrach. Głębokość zalegania pochówku – 127 cm.

Przedmioty znalezione w grobie: brak.

Relacje stratygraficzne z innymi grobami: SW część grobu została zniszczona przez młodszy pochówek nr 183 (krypta). Z kolei w część grobu, w której znajdowały się kości miednicy i kończyn dolnych wkopano młodszy pochówek o numerze 206.

Opis kości szkieletu: czaszka: masywna, uszkodzona, o wymiarach 15×14×14 cm, na kości czołowej ubytek o średnicy 6 cm, uszkodzone oczodoły, wymiar jarzmowy – 14 cm, wymiar nosowy – 6×2,5 cm, szczeka (obustronnie zęby I₁, I₂, C, P₁, M₃ o mało startych powierzchniach), żuchwa (obustronnie zęby I₁, I₂, C, P₁, P₂, M₁, M₂, M₃ o mało startych powierzchniach). Szkielet postkranialny: 2 obojczyki (15,5 cm każdy), 22 żebra, 2 łopatki, kręgi zachowane w komplecie, 2 k. ramieniowe o długości 34,5 cm każda, 2 k. promieniowe o długości 24,5 cm każda, 2 k. łokciowe (28 cm każda), 9 k. nadgarstka, 7 k. śródręcza, 4 paliczki bliższe, 6 paliczków środkowych, 1 paliczek dalszy, k. krzyżowa niekompletna, 2 k. miednicy (otwór zasłonowy owalny), 2 k. udowe (lewa 48,5 cm, prawa na końcach niekompletna), 1 rzepka, 2 k. piszczelowe (42,5 cm każda), 2 k. strzałkowe (jedna 40 cm, druga niekompletna), 1 k. piętowa, 2 k. skokowe, 3 k. stępu, 5 k. śródstopia, 4 paliczki stopy.

Patologie: braki w uzębieniu.

Płeć – mężczyzna. **Wiek** – *adultus*. **Wzrost** – 179 cm.

Grób nr 204 (plan 11)

Opis grobu: zarys jamy grobowej zbliżony do prostokąta. Podczas eksploracji grobu natrafiono jedynie na niewielkie fragmenty dziecięcej czaszki. Zmarłe dziecko spoczywało wzdłuż osi NW–SE, z głową skierowaną na NW. Głębokość zalegania pochówku – 118 cm.

Przedmioty znalezione w grobie: brak.

Relacje stratygraficzne z innymi grobami: opisywany grób został wkopany w dwa starsze po-

chówki nr 202 i 205, zaś jego N skraj został naruszony wkopem grobu nr 206.

Opis kości szkieletu: 5 fr. czaszki, kręgi – 1 fr. łuku, 1 k. udowa prawa (8 cm).

Płeć – nieokreślona. **Wiek:** *infans I*.

Grób nr 205 (plan 11)

Opis grobu: czytelna część zarysu jamy grobowej zbliżonej do wydłużonego trapezu(?). W czasie eksploracji pochówku nie natrafiono na szczątki ludzkie. Na podstawie kształtu jamy grobowej można przypuszczać, że złożony w niej zmarły spoczywał wzdłuż osi NW–SE. Głębokość zalegania pochówku – 156 cm.

Przedmioty znalezione w grobie: brak.

Relacje stratygraficzne z innymi grobami: w część NW jamy grobowej wkopana została krypta młodszego pochówku nr 183, niszcząc szczątki kostne starszego pochówku.

Opis kości szkieletu: szczątki kostne nie zachowały się.

Płeć – ? **Wiek** – ?

Grób nr 206 (plan 11)

Opis grobu: zarys jamy grobowej zbliżony do wydłużonego trapezu. Zmarła spoczywała w pozycji wyprostowanej na wznak, wzdłuż osi NW–SE, z głową skierowaną na NW, dłońmi złożonymi prawdopodobnie na piersiach. W szkielecie brakowało większości kręgów i żeber, fragmentów kości obydwu przedramion (nasad dalszych) oraz kości miednicy. Głębokość zalegania pochówku – 122 cm.

Przedmioty znalezione w grobie: brak.

Relacje stratygraficzne z innymi grobami: w krawędź NE jamy grobowej wkopano grób nr 207. Z kolei część SW jamy została wkopana w groby nr 203 i 204.

Opis kości szkieletu: kości uszkodzone, czaszka: niekompletna, o wymiarach 18×14 cm, tylko sklepienie, szwy całkowicie zobliterowane, fr. żuchwy (zęby I₁, I₂, C, P₁ o mocno startych powierzchniach). Szkielet postkranialny: 1 k. ramieniowa (ok. 32 cm), 1 k. promieniowa niekompletna, 2 k. udowe niekompletne, 2 k. piszczelowe niekompletne, 1 k. strzałkowa niekompletna.

Płeć – kobieta. **Wiek** – *senilis*. **Wzrost** – 167 cm.

Grób nr 207 (plan 11)

Opis grobu: zarys jamy grobowej zbliżony do wydłużonego trapezu, w wypełnisku pozostałości drewnianej trumny. Zmarła spoczywała w pozycji wyprostowanej na wznak, wzdłuż osi NW–SE, z głową skierowaną na NW, prawą dłońią złożoną

na biodrze i lewą ręką wyprostowaną wzdłuż tułowia. Głębokość zalegania pochówku – 112 cm.

Przedmioty znalezione w grobie: jeden cały i sześć fragmentów żelaznych gwoździ trumiennych z przywartymi pozostałościami drewna z trumny, trzy guziki z masy perłowej (muszlanu) (tabl. 27:2).

Relacje stratygraficzne z innymi grobami: część SW jamy grobowej została wkopana w grób o numerze 206.

Opis kości szkieletu: czaszka: delikatna, o wymiarach $15 \times 13,5 \times 14$ cm, wymiar jarzmowy – 12,5 cm, wymiar nosowy – $5,5 \times 2,8$ cm, wymiar twarzowy – 16 cm, szew czołowy całkowicie zobliterowany, szczeka (obustronnie zęby I_1 , I_2 , C, P_1 , M_2), żuchwa (obustronnie zęby I_1 , I_2 , C, P_1 , P_2 , M_2 , M_3 , powierzchnie średnio starte). Szkielet postkranialny: 4 fr. żeber, 2 łopatki niekompletne, kręgi (4 fr. kręgów szyjnych), 2 k. ramieniowe (prawa 33 cm, lewa niekompletna), 2 k. promieniowe (24 cm każda), 2 k. łokciowe (26 cm każda), 2 k. nadgarstka, 9 k. śródręcza, 6 paliczek bliższych, 5 paliczek środkowych, 2 k. miednicy niekompletne (otwór zasłonowy trójkątny), 2 k. udowe (44,5 cm każda), 2 k. piszczelowe (37 cm każda), 2 k. strzałkowe (jedna 36 cm, druga niekompletna), 2 k. piętowe, 2 k. skokowe, 8 k. stępu, 4 k. śródstopia, 1 paliczek stopy.

Płeć – kobieta. **Wiek** – *maturus*. **Wzrost** – 170 cm.

Grób nr 208 (plan 28)

Opis grobu: zarys jamy grobowej zbliżony do wydłużonego trapezu. Zmarły spoczywał w pozycji wyprostowanej na wznak, wzdłuż osi NW–SE, z głową skierowaną na NW, dłońmi złożonymi na biodrach. W szkielecie brakowało czaszki, kości obu przedramion oraz kręgów. Część NW jamy grobowej oraz zawarte w niej szczątki kostne zostały zniszczone wkopem pod linię wodociągu. Głębokość zalegania pochówku – 115 cm.

Przedmioty znalezione w grobie: brak.

Relacje stratygraficzne z innymi grobami: w krawędź SW jamy grobowej wkopany został grób o numerze 86. Ponadto krawędź SE jamy grobowej została wkopana w grób nr 210.

Opis kości szkieletu: kości małe, 2 obojczyki (7 cm każdy), wszystkie żebra, 2 łopatki, kręgi (1 lędźwiowy, 17 łuków, 14 trzonów), 2 k. ramieniowe (jedna 14 cm, druga niekompletna), 2 k. promieniowe (10 cm każda), 2 k. łokciowe (10,7 cm każda), 5 k. śródręcza, 1 paliczek bliższy, 6 k. miednicy, 2 k. udowe (19 cm każda), 2 k. piszczelowe (15 cm każda), 2 k. strzałkowe (12,7 cm każda), 2

k. piętowe, 2 k. skokowe, 3 k. śródstopia. Dodatkowo 1 żebro dorosłego.

Płeć – nieokreślona. **Wiek** – *infans I*.

Grób nr 209 (plan 29)

Opis grobu: zarys jamy grobowej zbliżony do wydłużonego trapezu. Zmarłe dziecko spoczywało w pozycji wyprostowanej na wznak, wzdłuż osi NW–SE, z głową skierowaną na NW. Głębokość zalegania pochówku – 128 cm.

Przedmioty znalezione w grobie: brak.

Relacje stratygraficzne z innymi grobami: w część NE jamy grobowej wkopano grób numer 4, częściowo niszcząc szczątki kostne starszego pochówku.

Opis kości szkieletu: kości małe, czaszka: 10 fr., fr. żuchwy (obustronnie zęby I_1 , I_2 , C, P_1 , P_2). Szkielet postkranialny: 1 obojczyk (7 cm), 24 żebra, 2 łopatki, kręgi (7 łuków, 1 piersiowy niekompletny), 2 k. ramieniowe (15 cm).

Płeć – nieokreślona. **Wiek** – *infans I*.

Grób nr 210 (plan 28)

Opis grobu: czytelny zarys części jamy grobowej zbliżonej do prostokąta(?). Zmarłe dziecko spoczywało w pozycji wyprostowanej na wznak, wzdłuż osi NW–SE, z głową skierowaną na NW, dłońmi złożonymi na biodrach. Głębokość zalegania pochówku – 106 cm.

Przedmioty znalezione w grobie: brak.

Relacje stratygraficzne z innymi grobami: w jamę grobową zostały wkopane dwa młodsze pochówki. W część NW jamy wkopano grób nr 208, a w część NE grób nr 89.

Opis kości szkieletu: czaszka: 1 cała czaszka i 6 fr., 2 fr. szczęki (obustronnie zęby I_1 , I_2 , C, P_1 , P_2 , a M_1 w żębodole), żuchwa (obustronnie zęby I_1 , I_2 , C, P_1 , P_2 , powierzchnie lekko starte). Szkielet postkranialny: 2 obojczyki (7,5 cm każdy), 29 fr. żeber, 2 łopatki, kręgi (1 piersiowy, 18 łuków i 8 trzonów, 5 lędźwiowych), 2 k. ramieniowe (15 cm każda), 2 k. promieniowe (10,5 cm każda), 2 k. łokciowe (11 cm każda), 1 k. krzyżowa i 1 fr., 4 k. miednicy, 2 k. udowe (22 cm każda), 2 k. piszczelowe (17 cm każda), 2 k. strzałkowe (14,5 cm każda), 1 k. piętowa, 2 k. skokowe, 1 k. stępu, 3 k. śródstopia, 4 paliczki stopy.

Płeć – nieokreślona. **Wiek** – *infans I/II*.

Grób nr 211 (plan 14)

Opis grobu: zarys jamy grobowej zbliżony do wydłużonego trapezu, w wypełnisku pozostałości drewnianej trumny. Zmarłe dziecko spoczywało w pozycji wyprostowanej na wznak, wzdłuż osi

NW–SE, z głową skierowaną na NW, rękami wyprostowanymi wzdłuż ciała. Na sklepieniu czaszki zachowane włosy. Głębokość zalegania pochówku – 84 cm.

Przedmioty znalezione w grobie: deski ze szczytu wieka trumny oraz ścianki trumny z inicjałami osoby zmarłej „E.K.” oraz datą śmierci „1853” wybitymi nitami mosiężnymi (tabl. 27:3, 4).

Relacje stratygraficzne z innymi grobami: brak.

Opis kości szkieletu: czaszka: mała, 6 fr. z zachowanymi włosami ciemny blond, 2 fragmenty szczęki (obustronnie I₁, I₂, C, P₁ – wyrzyna się, P₂ zawiązek), żuchwa (obustronnie C, P₁ wyrzyna się, P₂ zawiązek). Szkielet postkranialny: 1 obojczyk (5,8 cm), 22 żebra, 2 łopatki małe, kręgi (18 łuków, 8 trzonów), 2 k. ramieniowe niekompletne, 2 k. promieniowe (7,5 cm każda), 2 k. łokciowe (8,5 cm każda), 3 k. miednicy, 2 k. udowe (14 cm każda), 2 k. piszczelowe (12 cm każda).

Płeć – nieokreślona. **Wiek** – *infans I*.

Grob nr 212 (plan 14)

Opis grobu: zarys jamy grobowej zbliżony do prostokąta, w wypełnisku pozostałości drewnianej trumny. Zmarłe dziecko spoczywało w pozycji wyprostowanej na wznak, wzdłuż osi NW–SE, z głową skierowaną na NW, lewą ręką wyprostowaną wzdłuż tułowia (jedna z kości przedramienia została przemieszczona w stosunku do układu anatomicznego i znajdowała się przy nasadzie bliższej lewej kości udowej). W szkielecie brakowało prawej kości ramieniowej, a kości prawego przedramienia były obrócone o 90°. Środkową część opisywanego grobu przecinał rów o nieokreślonej funkcji, powstały w czasie funkcjonowania cmentarza, nie niszcząc jednak szczątków kostnych. Głębokość zalegania pochówku – 69 cm.

Przedmioty znalezione w grobie: deski ze szczytu wieka trumny oraz ścianki trumny z inicjałami osoby zmarłej „M.K.” oraz datą śmierci „1851” wybitymi nitami mosiężnymi (tabl. 28:1).

Relacje stratygraficzne z innymi grobami: brak.

Opis kości szkieletu: czaszka: mała, bez twarzoczaszki, żuchwa (obustronnie I₁, I₂, C, P₁, P₂, wyrzyna się M₁ prawy). Szkielet postkranialny: 2 obojczyki (8,2 cm każdy), rękojeść mostka, 17 żeber, kręgi (5 szyjnych, 10 łuków, 2 trzony, 6 piersiowych, 3 lędźwiowe), 1 łopatka prawa, 2 k. ramieniowe (17 cm każda), 2 k. promieniowe (11,6 cm każda), 2 k. łokciowe (12,8 cm każda), fragment k. krzyżowej, 4 k. miednicy, 2 k. udowe niekompletne, 2 k. piszczelowe (19 cm każda), 1

k. strzałkowa (17,5 cm), 1 k. stępu. Dodatkowo 2 fragmenty k. piszczelowych dorosłego.

Płeć – nieokreślona. **Wiek** – *infans I*.

Grob nr 213 (plan 14)

Opis grobu: zarys jamy grobowej zbliżony do wydłużonego trapezu, w wypełnisku pozostałości drewnianej trumny. Zmarła spoczywała w pozycji wyprostowanej na wznak, wzdłuż osi NW–SE, z głową skierowaną na NW, rękami wyprostowanymi wzdłuż tułowia. Część NW jamy grobowej została wkopana w rów o nieokreślonej funkcji powstały w czasie funkcjonowania cmentarza. Głębokość zalegania pochówku – 174 cm.

Przedmioty znalezione w grobie: brak.

Relacje stratygraficzne z innymi grobami: brak.

Opis kości szkieletu: kości mocno uszkodzone, czaszka: 13 fr., żuchwa (obustronnie I₁, I₂, C, P₁ o mało startych powierzchniach). Szkielet postkranialny: 2 obojczyki (13,5 cm każdy), 1 żebro, kręgi – 2 piersiowe, lewa łopatka niekompletna, 2 k. ramieniowe (lewa 27,5 cm, prawa niekompletna), 2 k. promieniowe (21 cm każda), 2 k. łokciowe (23 cm każda), 4 k. śródreżca, 1 paliczek bliższy, fragment k. krzyżowej, 2 k. miednicy niekompletne (otwór zasłonowy trójkątny), 2 k. udowe (40 cm każda), 2 k. piszczelowe niekompletne, 2 k. strzałkowe niekompletne, 4 k. śródstopia, 3 k. stępu.

Patologie: braki w uzębieniu.

Płeć – kobieta. **Wiek** – *adultus*. **Wzrost** – 149 cm.

Grob nr 214 (plan 13)

Opis grobu: zarys jamy grobowej zbliżony do prostokąta. Zmarła spoczywała w pozycji wyprostowanej na wznak, wzdłuż osi NW–SE, z głową skierowaną na NW, dłońmi złożonymi na brzuchu. W szkielecie brakowało kości prawego i lewego podudzia oraz kości stóp. Kości kończyn dolnych pozostały poza obszarem badawczym. Głębokość zalegania pochówku – 118 cm.

Przedmioty znalezione w grobie: brak.

Relacje stratygraficzne z innymi grobami: część SW jamy grobowej została wkopana w grób nr 288.

Opis kości szkieletu: kości mocno uszkodzone, czaszka: 15 fr., fr. szczęki (obustronnie I₁, I₂, C, P₁, P₂, M₁, M₂ i M₃ w żębodole), fr. żuchwy (obustronnie I₁, I₂, C, P₁, P₂, M₁, M₂). Szkielet postkranialny: 2 obojczyki (12 cm każdy), 34 żebra, kręgi (5 szyjnych, 2 piersiowe, 15 łuków, 4 trzony), 2 łopatki niekompletne, 2 k. ramieniowe (28 cm każda), 2 k. promieniowe (jedna 20,5 cm, druga niekompletna), 2 k. łokciowe (jedna 22 cm, dru-

ga niekompletna), 2 k. śródręcza, 2 k. miednicy, 2 k. udowe (ok. 41 cm każda, brak końcowych odcinków).

Płeć – kobieta (?). **Wiek** – *iuvēnis*. **Wzrost** – 148 cm.

Grób nr 215 (plan 28)

Opis grobu: zarys stropu wypełniska jamy grobowej nieczytelny. W czasie eksploracji pochówku natrafiono na nieliczne, silnie zniszczone szczątki kostne oraz niewielkie fragmenty desek trumiennych. Głębokość zalegania pochówku – 101 cm.

Przedmioty znalezione w grobie: brak.

Relacje stratygraficzne z innymi grobami: brak.

Opis kości szkieletu: kości bardzo uszkodzone, 36 fr. żeber, kręgi (11 fr.), 1 k. ramieniowa niekompletna, 1 fragment k. promieniowej, 1 k. łokciowa niekompletna.

Płeć – nieokreślona. **Wiek** – nieokreślony (dorosły).

Grób nr 216 (plan 14)

Opis grobu: zarys jamy grobowej zbliżony do wydłużonego trapezu. Zmarłe dziecko spoczywało w pozycji wyprostowanej na wznak, wzdłuż osi NW–SE, z głową skierowaną na NW. W szkieletcie brakowało lewej kości ramieniowej, większości kręgów i żeber oraz prawego talerza miednicy, zachowała się tylko jedna kość przedramienia. Głębokość zalegania pochówku – 125 cm.

Przedmioty znalezione w grobie: brak.

Relacje stratygraficzne z innymi grobami: w krawędź NE jamy grobowej wkopany był grób nr 3 (krypta).

Opis kości szkieletu: czaszka: 5 fr., szczęka (obustronnie I₁, I₂, C, P₁, P₂, M₁ i M₂ – zawiązki), żuchwa (obustronnie I₁, I₂, C, P₁, P₂, M₁ i M₂ – zawiązki). Szkielet postkranialny: 2 obojczyki (9,8 cm każdy), rękojeść mostka, 23 żebra, kręgi (4 szyjne, 11 piersiowych, 4 lędźwiowe /ubytki/), 2 łopatki (fr. lewej, fr. prawej), 2 k. ramieniowe niekompletne, 1 k. promieniowa niekompletna, 1 k. łokciowa niekompletna, 2 k. miednicy, 2 k. udowe (ok. 28 cm każda), 2 k. piszczelowe niekompletne, 1 k. strzałkowa niekompletna.

Płeć – nieokreślona. **Wiek** – *infans II*.

Grób nr 217 (plan 28)

Opis grobu: czytelny zarys części jamy grobowej zbliżonej do wydłużonego trapezu, w wypełnisku pozostałości drewnianej trumny. Zmarły spoczywał w pozycji wyprostowanej na wznak, wzdłuż osi NW–SE, z głową skierowaną na NW. Część szkieletu od połowy klatki piersiowej w dół pozostała poza obszarem badawczym. Głębokość zalegania pochówku – 116 cm.

Przedmioty znalezione w grobie: brak.

Relacje stratygraficzne z innymi grobami: grób został wkopany w jamę grobu nr 84, częściowo niszcząc szczątki kostne starszego pochówku.

Opis kości szkieletu: czaszka: 18 drobnych fr., szczęka niekompletna (obustronnie I₁, I₂, C), żuchwa (obustronnie I₁, I₂, C, P₁, P₂, zęby średnio starte). Szkielet postkranialny: 2 obojczyki (15 cm każdy), rękojeść mostka, 14 fr. żeber, 2 łopatki, kręgi (4 szyjne, 8 piersiowych), 2 k. ramieniowe (33,5 cm każda).

Patologie: braki w uzębieniu.

Płeć – mężczyzna. **Wiek** – *maturus*. **Wzrost** – 170 cm.

Grób nr 218 (plan 26)

Opis grobu: zarys jamy grobowej zbliżony do wydłużonego trapezu. Zmarła spoczywała w pozycji wyprostowanej na wznak, wzdłuż osi NW–SE, z głową skierowaną na NW. Czaszka była przemieszczona o ok. 40 cm na NW od pozostałych kości. W szkieletcie brakowało prawej kości ramieniowej, części kręgów i żeber, kości obydwu przedramion, kości miednicy oraz kości kończyn dolnych. Głębokość zalegania pochówku – 131 cm.

Przedmioty znalezione w grobie: brak.

Relacje stratygraficzne z innymi grobami: w część NE jamy grobowej wkopano grób nr 62, niszcząc częściowo szczątki kostne starszego pochówku.

Opis kości szkieletu: czaszka: delikatna, o wymiarach 16×13×12 cm, wymiar jarzmowy – 11,5 cm, wymiar nosowy – 3×4,5 cm, wymiar twarzowy – 16 cm, szczęka (obustronnie I₁, I₂, C, P₁, P₂, M₁, M₂, M₃, ubytki w M₂ prawym i C lewym), 2 fr. żuchwy (po lewej obustronnie I₁, I₂, C, P₁, P₂, M₂ stare średnio powierzchnie). Szkielet postkranialny: 2 obojczyki (15,5 cm każdy), 22 fr. żeber, 2 łopatki, kręgi (1 szyjny, 8 piersiowych), lewa k. ramieniowa (30,2 cm), 12 k. śródręcza, 2 paliczki bliższe.

Płeć – kobieta. **Wiek** – *maturus*. **Wzrost** – 157 cm.

Grób nr 219 (plan 28)

Opis grobu: zarys stropu wypełniska jamy grobowej nieczytelny. Zmarły spoczywał w pozycji wyprostowanej na wznak, wzdłuż osi NW–SE, z głową skierowaną na NW, rękami wyprostowanymi wzdłuż tułowia. Głębokość zalegania pochówku – 121 cm.

Przedmioty znalezione w grobie: brak.

Relacje stratygraficzne z innymi grobami: brak.

Opis kości szkieletu: czaszka: 12 fr., 4 fr. szczęki (obustronnie I₁, I₂, C, P₁, P₂, M₁), żuchwa (obu-

stronnie I₁, I₂, C, P₁, P₂, M₁). Szkielet postkranialny: 2 obojczyki (9,5 cm każdy), 24 żebra, kręgi (6 szyjnych, 5 łuków, 2 trzony), 2 łopatki, 2 k. ramieniowe (22 cm każda), 2 k. promieniowe (14,6 cm każda), 2 k. łokciowe (16,2 cm każda), fragment k. krzyżowej, 4 k. miednicy, 2 k. udowe (29 cm każda), 2 k. piszczelowe (23,5 cm każda), 2 k. strzałkowe (21 cm każda).

Płeć – nieokreślona. **Wiek** – *infans II*.

Grób nr 220 (plan 27)

Opis grobu: zarys stropu wypełniska jamy grobowej nieczytelny. Zmarły spoczywał w pozycji wyprostowanej na wznak, wzdłuż osi NW–SE, z głową skierowaną na NW, dłońmi złożonymi na biodrach. Grób na złożu wtórnym, we wkopie powstałym najprawdopodobniej w czasie funkcjonowania targowiska w okresie powojennym. W szkieletcie brakowało czaszki, lewej kości ramieniowej, części kręgów i żeber oraz lewej kości udowej. Kości obu podudzi i stóp znalazły się poza obszarem badawczym. Część zachowanych kręgów i żeber została przemieszczona w stosunku do układu anatomicznego. Głębokość zalegania pochówku – 132 cm.

Przedmioty znalezione w grobie: brak.

Relacje stratygraficzne z innymi grobami: brak.

Opis kości szkieletu: obojczyk niekompletny, 7 żeber, łopatka prawa i fr. lewej, rękojeść mostka, kręgi (7 szyjnych, 6 piersiowych, 4 lędźwiowe), k. ramieniowa prawa (36 cm), 2 k. promieniowe (26 cm każda), 2 k. łokciowe (27,5 cm każda), 2 k. nadgarstka, 5 k. śródręcza, 1 paliczek środkowy, 2 paliczki dalsze, k. krzyżowa, 2 k. miednicy (otwór zasłonowy owalny), prawa k. udowa (49 cm).

Patologie: zmiany zwyrodnieniowe kręgosłupa.

Płeć – mężczyzna. **Wiek** – *maturus*. **Wzrost** – 179 cm.

Grób nr 221 (plan 13)

Opis grobu: zarys jamy grobowej zbliżony do wydłużonego trapezu, w wypełnisku pozostałości drewnianej trumny. Zmarły spoczywał w pozycji wyprostowanej na wznak, wzdłuż osi N–S, z głową skierowaną na N, dłońmi złożonymi na biodrach. Kości kończyn dolnych poniżej kolan znalazły się poza obszarem badawczym. Głębokość zalegania pochówku – 156 cm.

Przedmioty znalezione w grobie: brak.

Relacje stratygraficzne z innymi grobami: część NE jamy grobowej została wkopana w starszy grób nr 288,

Opis kości szkieletu: czaszka: masywna, o wymiarach 18×14×14 cm, wymiar jarzmowy –12 cm,

wymiar nosowy – 6×2,5 cm, wymiar twarzowy – 18 cm, szczeka (po lewej stronie I₁, I₂, C, P₁, P₂, M₁, M₂, M₃ o mało startych powierzchniach, po prawej I₁, I₂, C, P₁, P₂, M₁, M₂, o mało startych powierzchniach), żuchwa (I₁, I₂, C, P₁, P₂, M₁, M₂, M₃ o mało startych powierzchniach po lewej, obustronnie I₁, I₂, C, P₁, P₂, M₁, M₂ o mało startych powierzchniach po prawej stronie). Szkielet postkranialny: 2 obojczyki (15 cm każdy), trzon i rękojeść mostka, 45 fr. żeber, 2 łopatki, kręgi zachowane w komplecie, 2 k. ramieniowe (33 cm każda), 2 k. promieniowe (jedna 25,5 cm, druga niekompletna), 2 k. łokciowe niekompletne, 8 k. nadgarstka, 3 k. śródręcza, 2 paliczki bliższe, 2 paliczki środkowe, k. krzyżowa, 2 k. miednicy (otwór zasłonowy trójkątny), 2 k. udowe (46 cm każda).

Płeć – mężczyzna. **Wiek** – *adultus*. **Wzrost** – 170 cm.

Grób nr 222A (plan 13, 40)

Opis grobu: grób wchodzący w skład mogiły zbiorowej o nieczytelnym zarysie jamy grobowej. Zmarły spoczywał w pozycji wyprostowanej na brzuchu, wzdłuż osi NW–SE, z głową skierowaną na NW. Głębokość zalegania pochówku – 121 cm.

Przedmioty znalezione w grobie: brak

Relacje stratygraficzne z innymi grobami: szkielet znajdował się bezpośrednio na szczątkach o numerze 222D, a prawy talerz miednicy i niektóre żebra nakładały się na szkielet 222B.

Opis kości szkieletu: kości bardzo mocno uszkodzone, 1 obojczyk niekompletny, 14 fr. żeber, kręgi (17 fr., głównie trzonów), k. krzyżowa (fr.), 6 fragmentów k. miednicy, 2 k. udowe niekompletne (jedna w 3 fr., głowy oddzielone), 2 k. piszczelowe niekompletne (brak końców górnych i lewego dolnego), 2 fragmenty k. piętowych, 2 k. skokowe, 7 k. stępu, 10 k. śródstopia stopy, 12 nieokreślonych fr. kości.

Płeć – nieokreślona. **Wiek** – nieokreślony (dorosły).

Grób nr 222B (plan 13, 40)

Opis grobu: grób wchodzący w skład mogiły zbiorowej o nieczytelnym zarysie jamy grobowej. Zmarły spoczywał w pozycji wyprostowanej na brzuchu, wzdłuż osi NW–SE, z głową skierowaną na SE. Głębokość zalegania pochówku – 121 cm.

Przedmioty znalezione w grobie: mosiężna sprzączka pasa (tabl. 28:2), obrączka mosiężna (tabl. 28:3).

Relacje stratygraficzne z innymi grobami: szkielet znajdował się bezpośrednio na szczątkach o numerze 222F, a na nim zalegał częściowo szkielet

222A i 222C. Głębokość zalegania pochówku – 131 cm.

Opis kości szkieletu: kości mocno uszkodzone, we fragmentach, czaszka: masywna, 15 fr., 2 fr. szczęki (obustronnie I₁, I₂, C, P₁, P₂, M₁, M₂, powierzchnie zębów prawie nie starte), 3 fr. żuchwy (obustronnie I₁, I₂, C, P₁, P₂, M₁, M₂, zęby bardzo mało starte). Szkielet postkranialny: 2 obojczyki (14,5 cm każdy), 59 fr. żeber, 1 łopatka niekompletna, kręgi (2 fr. szyjnych, 12 fr. piersiowych, 4 fr. lędźwiowych), 2 k. promieniowe niekompletne, 2 k. miednicy (1 kompletna, druga w 3 fr., otwór zasłonowy owalny), 2 fragmenty k. udowej, 1 rzepka, 2 k. piszczelowe niekompletne, 2 niekompletne k. strzałkowe, fragmenty 2 k. piętowych, 2 k. stępu, 1 k. skokowa niekompletna.

Płeć – mężczyzna (?). **Wiek** – *iuvenis*.

Grób nr 222C (plan 13, 40)

Opis grobu: grób wchodzący w skład mogiły zbiorowej o nieczytelnym zarysie jamy grobowej. Zmarły spoczywał w pozycji wyprostowanej na brzuchu, wzdłuż osi NW–SE, z głową skierowaną na SE. Głębokość zalegania pochówku – 121 cm.

Przedmioty znalezione w grobie: brak.

Relacje stratygraficzne z innymi grobami: szkielet zalegał bezpośrednio na szczątkach o numerze 222B.

Opis kości szkieletu: kości bardzo mocno uszkodzone, pokruszone, 3 małe fragmenty 2 k. promieniowych, 3 fragmenty k. udowych niekompletne, 1 rzepka, 2 k. piszczelowe niekompletne, 2 k. strzałkowe niekompletne, 1 k. skokowa, 3 k. śródstopia, 16 nieokreślonych fr. kości.

Płeć – nieokreślona. **Wiek** – nieokreślony (dorosły).

Grób nr 222D (plan 13, 41)

Opis grobu: grób wchodzący w skład mogiły zbiorowej o nieczytelnym zarysie jamy grobowej. Zmarły spoczywał w pozycji wyprostowanej na brzuchu, wzdłuż osi NW–SE, z głową skierowaną na SE. W szkielecie brakowało kości prawego podudzia, lewej kończyny górnej, prawego przedramienia oraz kręgów i części żeber. Głębokość zalegania pochówku – 131 cm. Głębokość zalegania pochówku – 121 cm.

Przedmioty znalezione w grobie: brak.

Relacje stratygraficzne z innymi grobami: szkielet znajdował się bezpośrednio pod szczątkami określonymi, jako grób nr 222A, częściowo zalegał też na nim szkielet nr 222B.

Opis kości szkieletu: czaszka: masywna, bez twarzoczaszki i podstawy, 3 fr. szczęki (obustronnie I₁, I₂, C, P₁, P₂, M₁, M₂, wyrzynają się M₃), żuchwa

(obustronnie I₁, I₂, C, P₁, P₂, M₁, M₂, M₃ o mało startych powierzchniach). Szkielet postkranialny: 2 obojczyki (jeden 13 cm, drugi 15 cm), 40 fr. żeber, 2 łopatki niekompletne, kręgi (20 fr., 7 szyjnych, 10 piersiowych, 1 lędźwiowy), 2 k. ramieniowe niekompletne, 2 k. promieniowe (jedna 24 cm, druga niekompletna), 2 k. łokciowe (jedna 26 cm, druga niekompletna), 6 k. nadgarstka, 7 k. śródręcza, 4 paliczki bliższe, 2 paliczki środkowe, 2 paliczki dalsze, 2 k. miednicy niekompletne, 2 k. udowe niekompletne, 2 k. piszczelowe niekompletne, 2 k. stępu, 3 k. śródstopia, 2 paliczki stopy.

Płeć – mężczyzna (?). **Wiek** – *iuvenis*. **Wzrost** – 166 cm.

Grób nr 222E (plan 13, 41)

Opis grobu: grób wchodzący w skład mogiły zbiorowej o nieczytelnym zarysie jamy grobowej. Jako grób nr 222E opisano trzy kości przedramienia, które znajdowały się u stóp szkieletów 222B i 222C i których nie udało się powiązać z żadnym ze szkieletów. Głębokość zalegania pochówku – 116 cm.

Przedmioty znalezione w grobie: brak.

Relacje stratygraficzne z innymi grobami: brak.

Opis kości szkieletu: 1 fragment k. ramieniowej, 1 fragment k. promieniowej, 1 fragment k. łokciowej, 5 nieokreślonych fr. kości.

Płeć – nieokreślona. **Wiek** – nieokreślony (dorosły).

Grób 222F (plan 13, 41)

Opis grobu: grób wchodzący w skład mogiły zbiorowej o nieczytelnym zarysie jamy grobowej. Zmarły spoczywał w pozycji wyprostowanej na brzuchu, wzdłuż osi NW–SE, z głową skierowaną na SE. Głębokość zalegania pochówku – 131 cm.

Przedmioty znalezione w grobie: brak.

Relacje stratygraficzne z innymi grobami: szkielet znajdował się bezpośrednio pod szczątkami z grobu oznaczonego numerem 222B.

Opis kości szkieletu: kości mocno uszkodzone, 20 nieokreślonych fr., 1 obojczyk (24 cm), fr. trzonu i rękkość mostka, 53 fr. dużych żeber, 2 fr. łopatki, kręgi kompletne (2 szyjne, 3 piersiowe, 1 lędźwiowy, 7 łuków, 14 trzonów), lewa k. ramieniowa (35,5 cm), 2 fragmenty k. łokciowej, 5 k. nadgarstka, 1 k. śródręcza, 2 paliczki bliższe, 1 paliczek środkowy, k. krzyżowa (2 fr.), fragment k. miednicy, 1 paliczek stopy.

Płeć – mężczyzna (?). **Wiek** – *iuvenis/adultus*. **Wzrost** – 180 cm.

Grób nr 222G (plan 13)

Opis grobu: grób wchodzący w skład mogiły zbiorowej o nieczytelnym zarysie jamy grobowej. Głębokość zalegania pochówku – 152 cm.

Przedmioty znalezione w grobie: brak.

Relacje stratygraficzne z innymi grobami: grób nr 222G opisano trzy czaszki oraz fragmenty czaszki znajdujące się na dnie wschodniej części mogiły zbiorowej, pod kośćmi szkieletów z grobów 222A–222F.

Opis kości szkieletu: 3 czaszki całe i 27 fr., 2 fr. szczęki (1 fragment z I₁, I₂, drugi z I₁, I₂, C, P₁), fr. żuchwy (zęby I₁, I₂, C, P₁, P₂, M₁, M₂, po stronie lewej zęby I₁, I₂, C, P₁, P₂, powierzchnie dość starze). Kości należące do 4 osób.

Płeć – nieokreślona. **Wiek** – nieokreślony (młode osoby – młodzież lub dorośli).

Grób nr 223 (plan 13)

Opis grobu: zarys jamy grobowej zbliżony do wydłużonego trapezu. Zmarły spoczywał w pozycji wyprostowanej na wznak, wzdłuż osi NW–SE, z głową skierowaną na NW, rękami wyprostowanymi wzdłuż tułowia. W szkieletcie brakowało części żeber. Kości kończyn dolnych od połowy podudzi pozostały poza obszarem badawczym. Głębokość zalegania pochówku – 140 cm.

Przedmioty znalezione w grobie: brak.

Relacje stratygraficzne z innymi grobami: grób został wkopany w przestrzeń zajęta przez zbiorową mogiłę w której złożono szczątki co najmniej 22 osób.

Opis kości szkieletu: kości mocno uszkodzone, czaszka: masywna, o wymiarach 16×15×14 cm, wymiar jarzmowy – 13 cm, wymiar nosowy – 5,5×2 cm, wymiar twarzowy – 17 cm, szczęka (obustronnie zęby I₁, I₂, C, P₁, P₂ o mało startych powierzchniach). Szkielet postkranialny: 2 obojczyki (16 cm każdy), trzon i rękojeść mostka, 34 fr. żeber, 2 łopatki niekompletne, kręgi zachowane w komplecie, 2 k. ramieniowe niekompletne, fragmenty 2 k. promieniowych, 2 k. łokciowe niekompletne, 2 k. śródręcza, 2 paliczki bliższe, k. krzyżowa, 2 k. miednicy (otwór zasłonowy owalny), 2 k. udowe niekompletne, 1 rzepka, 2 k. piszczelowe niekompletne.

Płeć – męczyzna. **Wiek** – *adultus*. **Wzrost** – ?

Grób nr 224A (plan 13)

Opis grobu: grób wchodzący w skład mogiły zbiorowej o nieczytelnym zarysie jamy grobowej. Zmarła spoczywała w pozycji wyprostowanej na boku, wzdłuż osi NW–SE, z prawą ręką podkurczoną do

piersi oraz głową skierowaną na NW. Głębokość zalegania pochówku – 127 cm.

Przedmioty znalezione w grobie: brak.

Opis kości szkieletu: kości mocno uszkodzone, czaszka: delikatna, bez twarzoczaszki, 2 fr. szczęki (obustronnie zęby I₁, I₂, C, P₁, P₂, M₁, M₂ o mało startych powierzchniach), 2 fr. żuchwy (obustronnie I₁, I₂, C, P₁, P₂, M₁, M₂, M₃ o mało startych powierzchniach). Szkielet postkranialny: 2 obojczyki (15 cm każdy), 40 fr. żeber, kręgi (4 szyjne, 8 piersiowych, 4 lędźwiowe, 5 fr. kręgow), 2 fr. łopatki, 2 k. ramieniowe niekompletne, 2 głowy k. ramieniowej, 2 k. promieniowe (23 cm każda), 2 k. łokciowe niekompletne, 4 k. nadgarstka, 3 k. śródręcza, 4 paliczki bliższe, 1 paliczek środkowy, 2 fragmenty k. miednicy, 2 k. udowe niekompletne, 1 rzepka, 2 k. piszczelowe niekompletne, 2 k. strzałkowe niekompletne, 1 k. śródstopia.

Płeć – kobieta. **Wiek** – *adultus*. **Wzrost** – 164 cm.

Grób nr 224B (plan 13)

Opis grobu: zarys jamy grobowej zbliżony do wydłużonego trapezu. Zmarły spoczywał w pozycji wyprostowanej na wznak, wzdłuż osi NW–SE, z głową skierowaną na NW, z twarzą zwróconą na SW, dłońmi złożonymi na brzuchu. Kończyny dolne od połowy podudzi pozostały poza zasięgiem wykopu badawczego. Głębokość zalegania pochówku – 139 cm.

Przedmioty znalezione w grobie: brak.

Opis kości szkieletu: czaszka: 14 drobnych fr., 4 fr. żuchwy (obustronnie I₁, I₂, C, P₁, P₂, M₁, M₂ o mało startych powierzchniach). Szkielet postkranialny: 1 obojczyk (ok. 14 cm, niekompletny), 10 fr. żeber, kręgi (3 szyjne, 4 piersiowe niekompletne, 1 lędźwiowy niekompletny, 2 łuki), fr. łopatki lewej, 1 k. promieniowa niekompletna, 1 k. łokciowa niekompletna, k. miednicy niekompletne, 2 k. udowe niekompletne (ok. 44,5 cm), 2 k. piszczelowe niekompletne.

Płeć – nieokreślona. **Wiek** – nieokreślony (dorośli).

Grób nr 225 (plan 12)

Opis grobu: drewniana trumna ułożona wzdłuż osi NW–SE. Głowa zmarłego dziecka skierowana była na NW. Na wieku zachowały się fragmenty ozdobnej taśmy ułożonej w kształt krzyża. Głębokość zalegania pochówku – 110 cm.

Przedmioty znalezione w grobie: dwa żelazne gwoździe trumienne; drewniane zdobienia trumny zdobione nicią barwy srebrnej, techniką *soutache*; skórzane podeszwy butów (tabl. 28:7), grzebień rogowy (tabl. 28:8).

Relacje stratygraficzne z innymi grobami: opisany pochówek został w całości wkopany w jamę starszego grobu nr 272, niszcząc szczątki kostne starszego pochówku.

Opis kości szkieletu: 3 fr. czaszki bardzo zniszczone, z białym nalotem, kręgi (2 łuki), k. krzyżowe (fr.), 3 k. miednicy, 2 niekompletne k. udowe (ok. 19 cm każda).

Płeć – nieokreślona. **Wiek** – *infans II*.

Grób nr 226 (plan 12)

Opis grobu: zarys jamy grobowej zbliżony do wydłużonego trapezu. Zmarła spoczywała w pozycji wyprostowanej na wznak, wzdłuż osi NW–SE, z głową skierowaną na NW, z twarzą zwróconą na S, dłońmi złożonymi na biodrach. Głębokość zalegania pochówku – 123 cm.

Przedmioty znalezione w grobie: guzik z masy perłowej (muszlanu) (tabl. 29:3).

Relacje stratygraficzne z innymi grobami: część NW jamy grobowej wkopano w grób o numerze 228, zaś część SE w grób nr 227.

Opis kości szkieletu: czaszka: delikatna, podstawa czaszki w 6 fr, brak części k. nosowych, szwy całkowicie zobliterowane, szczeka bez zębów, żuchwa (po prawej stronie I_2 , C, P_2 , M_1 , M_2 , a po lewej I_2 , C, P_1 o średnio startych powierzchniach). Szkielet postkranialny: 1 fr. żebra, 2 k. ramieniowe niekompletne z ubytkiem na końcach dolnych, 2 k. promieniowe (prawa 21 cm, fr. lewej), 2 k. łokciowe (prawa 22 cm, lewa połamana – 2 fr.), 10 k. nadgarstka, 4 k. śródręcza, 4 paliczki bliższe, 3 paliczki środkowe, 2 k. miednicy w kilku fr., 2 k. udowe (39 cm każda), 1 rzepka, 2 k. piszczelowe (32 cm), 1 k. piętowa, 1 k. skokowa, 1 k. stępu, 4 paliczki stopy.

Patologie: zmiany zwyrodnieniowe kręgosłupa, braki w uzębieniu.

Płeć – kobieta. **Wiek** – *senilis*. **Wzrost** – 147 cm.

Grób nr 227 (plan 12)

Opis grobu: zarys jamy grobowej zbliżony do wydłużonego trapezu. W czasie eksploracji nie natrafiono na żadne szczątki kostne, prawdopodobnie zniszczone wkopem młodszego grobu.

Przedmioty znalezione w grobie: brak.

Relacje stratygraficzne z innymi grobami: w jamę grobową wkopano trzy młodsze groby. W część NW jamy grób nr 226, a w część SE groby 284 i 283, co prawdopodobnie spowodowało zniszczenie szczątków kostnych najstarszego pochówku.

Opis kości szkieletu: brak szczątków kostnych.

Płeć – ? **Wiek** – ?

Grób nr 228 (plan 12)

Opis grobu: zarys jamy grobowej zbliżony do wydłużonego trapezu. Zmarła spoczywała w pozycji wyprostowanej na wznak, wzdłuż osi NW–SE, z głową skierowaną na NW, z twarzą zwróconą na E, dłońmi skrzyżowanymi na biodrach. Głębokość zalegania pochówku – 152 cm.

Przedmioty znalezione w grobie: brak.

Relacje stratygraficzne z innymi grobami: krawędź SW jamy grobowej wkopano w starszy grób nr 229, z kolei w S narożnik jamy grobowej wkopano młodszego grób nr 226.

Opis kości szkieletu: czaszka: o wymiarach $19 \times 15 \times 14$ cm, obwód czaszki 52 cm, brak części prawego łuku jarzmowego, szew węglowy częściowo całkowicie zobliterowany, pozostałe szwy całkowicie zobliterowane, szczeka (po prawej I_2 , C, P_1 , P_2 , M_1 , M_2 , po lewej I_2 , C, P_1 , P_2 , M_1 , powierzchnie zębów dość starte), żuchwa (po prawej I_1 , I_2 , C, P_1 , P_2 , M_2 , po lewej – I_1 , I_2 , C, P_1 , P_2 , M_1 , M_2 , mało starte powierzchnie zębów). Szkielet postkranialny: 2 obojczyki (13 cm każdy), żebra (11 całych, 20 fr.), 2 łopatki bez powierzchni skrzydłowych i 5 fr., kręgi (7 szyjnych, 12 piersiowych, w tym 1 krąg z przełamanym trzonem oddzielonym od łuku, 5 lędźwiowych), 2 k. ramieniowe (prawa 30 cm, lewa bez głowy), 2 k. promieniowe (prawa 24,5 cm, lewa z oddzieloną głową), 2 k. łokciowe (26 cm każda), 6 k. nadgarstka, 10 k. śródręcza, 5 paliczków bliższych, 3 paliczki środkowe, 7 paliczków dalszych, 1 k. krzyżowa, 2 k. miednicy z ubytkami na talerzach (żeńskie), 2 k. udowe (44 cm każda), 2 k. piszczelowe (37 cm każda), 2 k. strzałkowe (35 cm każda), 2 k. piętowe, 2 k. skokowe, 3 k. stępu, 3 k. śródstopia, 4 paliczki stopy, 3 nieokreślone fr. kości.

Patologie: braki w uzębieniu.

Płeć – kobieta. **Wiek** – *senilis*. **Wzrost** – 167 cm.

Grób nr 229 (plan 12)

Opis grobu: zarys jamy grobowej zbliżony do wydłużonego trapezu, w wypełnisku pozostałości drewnianej trumny, leżącej wzdłuż osi NW–SE. Głębokość zalegania pochówku – 130 cm.

Przedmioty znalezione w grobie: brak.

Relacje stratygraficzne z innymi grobami: w jamę grobową wkopano grób nr 228.

Opis kości szkieletu: 10 fr. czaszki małej, 2 fr. żuchwy, 2 obojczyki (4,2 cm każdy), 22 żebra, 2 łopatki, kręgi (19 trzonów, 18 łuków), 2 k. ramieniowe (6,8 cm każda), 2 k. promieniowe (4,8 cm każda), 2 k. łokciowe (5,8 cm każda), 4 k. mied-

nicy, 2 k. udowe (8 cm każda), 2 k. piszczelowe (7 cm każda).

Płeć – nieokreślona. **Wiek** – *infans I*.

Grób nr 230 (plan 12)

Opis grobu: zarys jamy grobowej zbliżony do wydłużonego trapezu. Zmarły spoczywał w pozycji wyprostowanej na wznak, wzdłuż osi NW–SE, z głową skierowaną na NW, dłońmi złożonymi na biodrach. Grób posiadał relacje stratygraficzne z dwoma rowami o niezidentyfikowanej funkcji, powstałymi w trakcie użytkowania cmentarza. Jeden z nich został przecięty wkopem opisywanego pochówku, drugi zaś przeciął jamę grobu nr 230, nie niszcząc jednak szczątków kostnych grobu. Głębokość zalegania pochówku – 112 cm.

Przedmioty znalezione w grobie: brak.

Relacje stratygraficzne z innymi grobami: brak.

Opis kości szkieletu: czaszka: fr. sklepienia, duża, masywna, szew czołowy i strzałkowy całkowicie zobliterowane, fr. żuchwy (braki w uzębieniu, mocno starte powierzchnie zębów). Szkielet postkranialny: 2 obojczyki niekompletne, żebra (50 fr.), 2 łopatki w 6 fr., kręgi (5 szyjnych, 9 fr. trzonów, 8 łuków, 5 lędźwiowych), rękojeść mostka, 2 k. ramieniowe (32 cm każda), 2 k. promieniowe (24 cm każda), 2 k. łokciowe (26 cm każda), 7 k. nadgarstka, 9 k. śródręcza, 5 paliczek bliższych, 5 paliczek dalszych, 1 k. krzyżowa, 2 k. miednicy z ubytkami (otwór zasłonowy owalny), 2 k. udowe (45,5 cm każda), 2 k. piszczelowe (36,5 cm każda), 2 k. strzałkowe (jedna kompletna 36 cm), 2 k. piętowe, 2 k. skokowe, 2 k. stępu, 8 k. śródstopia, 3 paliczki stopy, k. gnykowa.

Patologie: braki w uzębieniu.

Płeć – mężczyzna. **Wiek** – *senilis*. **Wzrost** – 165 cm.

Grób nr 231 (plan 13)

Opis grobu: zarys jamy grobowej zbliżony do wydłużonego trapezu. Zmarłe dziecko spoczywało w pozycji wyprostowanej na wznak, wzdłuż osi NW–SE, z głową skierowaną na NW. Grób wkopany został w rów o niezidentyfikowanej funkcji, powstały w trakcie użytkowania cmentarza. Głębokość zalegania pochówku – 127 cm.

Przedmioty znalezione w grobie: brak.

Relacje stratygraficzne z innymi grobami: brak.

Opis kości szkieletu: czaszka: mała, 17 fr., 2 fr. szczęki (obustronnie I₁ (prawa wyrzyna się), C, P₁, P₂, wyrzyna się I₂, zawiązek M₁), 2 fr. żuchwy (obustronnie I₂, C, P₁, P₂, M₁, a I₁ prawa wyrzyna się). Szkielet postkranialny: 2 obojczyki (7,8 cm każdy), fr. trzonu i rękojeści mostka, 29 fr. żeber, 1 łopatka lewa, kręgi (2 szyjne, 12 fr. łuków, 12

trzonów, 4 piersiowe, 5 lędźwiowych), 2 k. ramieniowe (jedna kompletna 16 cm), fragmenty 2 k. promieniowych, fragment 1 k. łokciowej, k. krzyżowa, 1 k. miednicy, 2 k. udowe (jedna 22 cm, druga niekompletna), 2 k. piszczelowe (18 cm każda), 2 k. strzałkowe (15 cm każda), 2 k. piętowe, 2 k. skokowe, 2 k. stępu, 2 k. śródstopia.

Płeć – nieokreślona. **Wiek** – *infans II*.

Grób nr 232 (plan 13)

Opis grobu: zarys jamy grobowej zbliżony do wydłużonego trapezu, w wypełnisku pozostałości drewnianej trumny. Zmarłe dziecko spoczywało w pozycji wyprostowanej na wznak, wzdłuż osi NW–SE, głową skierowaną na NW, z twarzą zwróconą na NE. Przez środkową część jamy przebiegał o niezidentyfikowanej funkcji, powstały w trakcie użytkowania cmentarza, nie niszcząc jednak szczątków kostnych pochówku. Głębokość zalegania pochówku – 141 cm.

Przedmioty znalezione w grobie: deski ze szczytu wieka trumny oraz ścianki trumny z inicjałami osoby zmarłej „E.K.” oraz datą śmierci „1848” wybitymi nitami mosiężnymi (tabl. 29:1, 2).

Relacje stratygraficzne z innymi grobami: brak.

Opis kości szkieletu: czaszka: mała, z zachowanymi włosami ciemny blond, czoło proste, szczeka (obustronnie I₁ (prawy stały wyrzyna się), I₂, C, P₁, P₂), żuchwa (obustronnie I₁, I₂, C, P₁, P₂, M₁). Szkielet postkranialny: 1 obojczyk (10 cm), 18 żeber, 2 łopatki niekompletne, kręgi (1 szyjny, 3 piersiowe, 1 lędźwiowy), 2 k. ramieniowe (20,5 cm każda), 2 k. promieniowe (14,8 cm każda), 1 k. łokciowa (16 cm), k. krzyżowa, 1 k. miednicy, 2 k. udowe (31 cm każda), 2 k. piszczelowe (24 cm każda), 2 k. strzałkowe (22 cm każda), 2 k. piętowe.

Płeć – nieokreślona. **Wiek** – *infans II*.

Grób nr 233 (plan 24)

Opis grobu: zarys jamy grobowej zbliżony do wydłużonego trapezu. Zmarła spoczywała w pozycji wyprostowanej na wznak, wzdłuż osi NW–SE, z głową skierowaną na NW, z twarzą zwróconą na S, dłońmi skrzyżowanymi na biodrach. Głębokość zalegania pochówku – 141 cm.

Przedmioty znalezione w grobie: cztery całe i jeden fragment żelaznych gwoździ trumiennych z przywartymi pozostałościami drewna z trumny.

Relacje stratygraficzne z innymi grobami: w SW krawędź jamy grobowej wkopano grób nr 14, nie niszcząc jednak szczątków kostnych starszego pochówku.

Opis kości szkieletu: czaszka: delikatna, o wymiarach $14 \times 13 \times 13$ cm, wymiar jarzmowy – 10,5 cm, wymiar nosowy – $4,8 \times 2,3$ cm, wymiar twarzowy – 16 cm, w szczęcie i w żuchwie obustronnie I_1 , I_2 , C, P_1 , P_2 , M_2 , M_3 o mało startych powierzchniach. Szkielet postkranialny: 2 obojczyki (14,5 cm każdy), 24 żebra, trzon i rękojeść mostka, 2 łopatki, kręgi zachowane w komplecie, 2 k. ramieniowe (29 cm), 2 k. promieniowe (21,8 cm), 2 k. łokciowe (23 cm każda), 10 k. śródręcza, 8 paliczek bliższych, k. krzyżowa (fr.), 2 k. miednicy niekompletne (otwór zasłonowy trójkątny), 2 k. udowe (41 cm każda), 2 rzepki, 2 k. piszczelowe (34 cm każda), 2 k. strzałkowe (32 cm każda), 2 k. piętowe, 2 k. skokowe, 9 k. stępu, 6 k. śródstopia, 2 paliczki stopy.

Płeć – kobieta. **Wiek** – *adultus*. **Wzrost** – 153 cm.

Grób nr 234 (plan 26)

Opis grobu: zarys stropu wypełniska jamy grobowej nieczytelny. Szkielet spoczywał w pozycji wyprostowanej na wznak, wzdłuż osi NW–SE, z głową skierowaną na NW, rękami wyprostowanymi wzdłuż tułowia. Kości obydwu podudzi oraz stóp wchodziły w profil SE wykopu badawczego. Głębokość zalegania pochówku – 145 cm.

Przedmioty znalezione w grobie: brak.

Relacje stratygraficzne z innymi pochówkami: brak.

Opis kości szkieletu: czaszka: masywna, o wymiarach $19 \times 14 \times 14$ cm, obwód czaszki – 52,5 cm, szwy niezobliterowane, szczeka (z lewej strony I_1 , C, P_1 , P_2 , M_1 , M_2 , M_3 , próchnica, z prawej strony I_1 , I_2 , C, P_1 , P_2 , M_1 , M_2 , M_3 o mało startych powierzchniach), żuchwa (po stronie lewej I_1 , I_2 , C, P_1 , P_2 , M_2 (prawy – korzeń), M_3 (próchnica), małe starcie zębów). Szkielet postkranialny: 2 obojczyki (17 cm każdy), 18 całych i 8 fr. żeber, trzon i rękojeść mostka, 2 łopatki (lewa drobne ubytki), kręgi (6 szyjnych, 9 piersiowych, 5 lędźwiowych), 2 k. ramieniowe (34 cm każda), 2 k. promieniowe (25,5 cm każda), 2 k. łokciowe (27 cm każda), k. krzyżowa, 1 k. miednicy, 2 k. udowe (47 cm każda), 1 rzepka.

Patologie: próchnica zębów.

Płeć – mężczyzna. **Wiek** – *adultus*. **Wzrost** – 173 cm.

Grób nr 235 (plan 26)

Opis grobu: zarys stropu wypełniska jamy grobowej nieczytelny. W szkielecie zachowały się jedynie kości udowe, w większej części pozostające w profilu SE wykopu badawczego. Zmarły prawdopodobnie spoczywał w pozycji wyprostowanej na wznak, wzdłuż osi NW–SE, z głową skierowa-

ną na NW. Głębokość zalegania pochówku – 141 cm.

Przedmioty znalezione w grobie: brak.

Relacje stratygraficzne z innymi grobami: brak.

Opis kości szkieletu: 2 k. udowe (43 cm każda).

Płeć – nieokreślona. **Wiek** – nieokreślony (dorosły).

Grób nr 236 (plan 26)

Opis grobu: zarys stropu wypełniska jamy grobowej nieczytelny. Zmarły spoczywał w pozycji wyprostowanej na wznak, wzdłuż osi NW–SE, z głową skierowaną na NW, dłońmi złożonymi na biodrach. Szkielet silnie zdekompletowany. Głębokość zalegania pochówku – 106 cm.

Przedmioty znalezione w grobie: brak.

Relacje stratygraficzne z innymi grobami: w całość jamy grobowej opisywanego pochówku wkopano młodszy grób nr 59, niszcząc szczątki kostne starszego pochówku.

Opis kości szkieletu: kości uszkodzone, kręgi (4 fr. trzonów), 2 k. ramieniowe (36 cm każda), 2 k. promieniowe (24 cm każda), 2 k. łokciowe (26 cm każda), 7 k. nadgarstka, 5 k. śródręcza, 4 paliczki bliższe, 1 k. miednicy niekompletna, 2 k. piszczelowe (36,5 cm każda), 2 k. strzałkowe niekompletne, 2 k. piętowe, 2 k. skokowe, 4 k. stępu, 5 k. śródstopia.

Płeć – mężczyzna. **Wiek** – nieokreślony. **Wzrost** – 170 cm.

Grób nr 237 (plan 26)

Opis grobu: zarys stropu wypełniska jamy grobowej nieczytelny. W szkielecie zachowały się jedynie kości udowe, w większej części pozostające w profilu SE wykopu badawczego. Zmarły prawdopodobnie spoczywał w pozycji wyprostowanej na wznak, wzdłuż osi NW–SE, z głową skierowaną na NW. Głębokość zalegania pochówku – 157 cm.

Przedmioty znalezione w grobie: brak.

Relacje stratygraficzne z innymi grobami: brak.

Opis kości szkieletu: 2 k. udowe (44 cm każda).

Płeć – nieokreślona. **Wiek** – nieokreślony (dorosły).

Grób nr 238 (plan 23)

Opis grobu: zarys stropu wypełniska jamy grobowej nieczytelny. Zmarły spoczywał w pozycji wyprostowanej na wznak, wzdłuż osi N–S, z głową skierowaną na N, prawą dłońią złożoną na biodrze i lewą ręką wyprostowaną wzdłuż tułowia. Głębokość zalegania pochówku – 153 cm.

Przedmioty znalezione w grobie: brak.

Relacje stratygraficzne z innymi grobami: w jamę grobową wkopano dwa młodsze groby o nume-

rach 47 i 120, niszcząc część szczątków kostnych starszego pochówku.

Opis kości szkieletu: kości mocno uszkodzone, czaszka: masywna, niekompletna (sklepienie i 5 fr.), żuchwa bezzębna. Szkielet postkranialny: 2 obojczyki niekompletne, rękojeść mostka, 24 fr. żeber, kręgi (1 szyjny, 7 łuków, 2 trzony), 2 fr. łopatk, 2 k. ramieniowe niekompletne, 2 k. promieniowe niekompletne (jedna 27 cm, druga 24 cm), 2 k. łokciowe niekompletne, 3 k. śródręcza, 6 paliczek bliższych, 2 k. miednicy niekompletne, 2 k. udowe niekompletne, 2 k. śródstopia.

Patologie: zmiany zwyrodnieniowe kręgosłupa, bezzębie.

Płeć – mężczyzna. **Wiek** – *senilis*. **Wzrost** – 175 cm.

Grób nr 239 (plan 24)

Opis grobu: pozostałości trumny drewnianej ułożonej wzdłuż osi NW–SE. Część trumny znajdowała się poza obszarem badawczym. W czasie eksploracji jamy grobowej natrafiono jedynie na dwie kości piszczelowe. Zmarły prawdopodobnie spoczywał w pozycji wyprostowanej na wznak wzdłuż osi NW–SE z głową skierowaną na NW. Głębokość zalegania pochówku – 143 cm.

Przedmioty znalezione w grobie: brak.

Relacje stratygraficzne z innymi grobami: w część SW jamy grobowej wkopano młodszy grób nr 32, niszcząc część szczątków kostnych starszego grobu.

Opis kości szkieletu: 2 k. piszczelowe (35 cm każda).

Płeć – nieokreślona. **Wiek** – nieokreślony.

Grób nr 240 (plan 25)

Opis grobu: zarys jamy grobowej zbliżony do wydłużonego trapezu, w wypełniku pozostałości drewnianej trumny. Zmarła spoczywała w pozycji wyprostowanej na wznak wzdłuż osi NW–SE, z głową skierowaną na NW, a twarzą zwróconą na E. W szkieletcie brakowało części kręgów i żeber, a część kości była nieznacznie przemieszczona (kości przedramion, kości miednicy oraz kości udowe). Głębokość zalegania pochówku – 149 cm.

Przedmioty znalezione w grobie: jeden żelazny gwóźdź trumienny z przywartymi pozostałościami drewna z trumny.

Relacje stratygraficzne z innymi grobami: brak.

Opis kości szkieletu: czaszka: 15 fr., żuchwa (obustronnie I₁, I₂, C, P₁, P₂, M₁ o powierzchniach mało startych). Szkielet postkranialny: 2 obojczyki (jeden 13,5 cm, drugi niekompletny), trzon i rękojeść mostka, 34 fr. żeber, 2 łopatki niekompletne,

kręgi (5 szyjnych, 9 piersiowych, 3 lędźwiowe), 2 k. ramieniowe (31 cm każda), 2 k. promieniowe (22,5 cm każda), 2 k. łokciowe (jedna 24 cm, druga niekompletna), 6 k. śródręcza, 3 paliczki bliższe, 1 paliczek środkowy, k. krzyżowa (fr.), 2 k. miednicy (otwór zasłonowy trójkątny), 2 k. udowe (41,5 cm każda), 2 k. piszczelowe (33 cm każda), 1 k. strzałkowa niekompletna, 2 k. piętowe, 2 k. skokowe, 2 k. śródstopia, 2 paliczki stopy.

Patologie: braki w uzębieniu.

Płeć – kobieta (?). **Wiek** – *iuvēnis*. **Wzrost** – 158 cm.

Grób nr 241 (plan 28)

Opis grobu: zarys stropu wypełnika jamy grobowej nieczytelny. Zmarły spoczywał w pozycji wyprostowanej na wznak, wzdłuż osi NW–SE, z głową skierowaną na NW. Zachowane jedynie kości kończyn dolnych oraz mostek. Głębokość zalegania pochówku – 111 cm.

Przedmioty znalezione w grobie: brak.

Relacje stratygraficzne z innymi grobami: brak czytelnego zarysu jamy grobowej utrudnia określenie relacji stratygraficznych. Prawdopodobnie górna część szkieletu tego grobu została zniszczona wkopem pochówku nr 82.

Opis kości szkieletu: fr. trzonu mostka, 1 rzepka, 2 niekompletne k. piszczelowe, 2 niekompletne k. strzałkowe.

Płeć – nieokreślona. **Wiek** – nieokreślony (dorosły).

Grób nr 242 (plan 25)

Opis grobu: zarys jamy grobowej zbliżony do wydłużonego trapezu, w wypełniku pozostałości drewnianej trumny. Na NW od czaszki natrafiono na fragment deski trumny, z datą „1872”. Zmarły spoczywał w pozycji wyprostowanej na wznak, wzdłuż osi NW–SE, z głową skierowaną na NW, z twarzą skierowaną na E, dłońmi złożonymi na brzuchu. Nasady dalsze kości udowych, kości prawego i lewego podudzia oraz kości stóp pozostały poza obszarem badawczym. Głębokość zalegania pochówku – 128 cm.

Przedmioty znalezione w grobie: deska ze ścianki trumny z datą śmierci „1872” wybitą nitami mosiężnymi (tabl. 29:5), sześć guzików z masy perłowej (muszlanu) (tabl. 29:4).

Relacje stratygraficzne z innymi grobami: brak.

Opis kości szkieletu: czaszka: masywna, bez twarzoczaszki, o wymiarach 14×13 cm, szew czołowy całkowicie zobliterowany, żuchwa uszkodzona. Szkielet postkranialny: 2 obojczyki (14,5 cm każdy), trzon mostka, 24 żebra, kręgi zachowane w komplecie, 2 łopatki, 2 k. ramieniowe (31,5 cm każda), 2 k. promieniowe (21,5 cm każda), 2 k.

łokciowe (23,5 cm każda), 6 k. śródręcza, 4 paliczki bliższe, k. krzyżowa, 2 k. miednicy (otwór zasłonowy owalny), 2 k. udowe (44,5 cm każda), k. gnykowa.

Płeć – mężczyzna. **Wiek** – *maturus*. **Wzrost** – 155 cm.

Grób nr 243 (plan 25)

Opis grobu: zarys stropu wypełniska jamy grobowej nieczytelny. Zmarła spoczywała w pozycji wyprostowanej na wznak, wzdłuż osi NW–SE, z głową skierowaną na NW, prawą dłonią złożoną na biodrze i lewą ręką wyprostowaną wzdłuż tułowia. Kalota czaszki była odcięta. W szkieletcie brakowało prawej kości udowej. Głębokość zalegania pochówku – 130 cm.

Przedmioty znalezione w grobie: trzy guziki mosiężne, pierwotnie powleczone tkaniną (tabl. 30:1).

Relacje stratygraficzne z innymi grobami: w część SE jamy grobowej wkopano grób nr 36, niszcząc dolną część szkieletu ze starszego pochówku.

Opis kości szkieletu: czaszka: delikatna, z oddzieloną pokrywą od podstawy – odpiłowaną, drobny ubytek łuski k. skroniowej lewej i potylicznej (w miejscu odcięcia kości), szwy niezobliterowane, szczęka (po stronie lewej I₁, I₂, P₁, P₂, M₁, M₂ o mało startych powierzchniach, po prawej – I₁, I₂, C, P₁, P₂, M₁, M₂ o mało startych powierzchniach), żuchwa (po stronie lewej – I₁, I₂, C, P₁, P₂, M₁, M₃, po prawej I₁, I₂, C, P₁, P₂, M₁, M₂, M₃, zęby średnio starte, przednie zęby nieco nierówno osadzone). Szkielet postkranialny: 2 obojczyki (13,5 cm każdy), rękojeść mostka, 9 całych i 18 fr. żeber, 2 łopatki z drobnymi ubytkami, kręgi (5 szyjnych, 1 trzon i łuk osobno, 12 piersiowych, 5 lędźwiowych), 2 k. ramieniowe bez głów, 2 k. promieniowe (22,5 cm każda), 2 k. łokciowe (24,5 cm każda), 2 k. nadgarstka, 5 k. śródręcza, 6 paliczków bliższych, 6 paliczków środkowych, 2 paliczki dalsze, 5 fragmentów k. krzyżowej, lewa k. udowa (47 cm), 1 rzepka, 2 k. piszczelowe (lewa 40 cm, prawa bez głowy), 2 k. strzałkowe z drobnymi ubytkami, 2 k. skokowe, 7 k. stępu, 6 k. śródstopia, 3 paliczki stopy.

Patologie: krzywy zgryz.

Płeć – kobieta. **Wiek** – *adultus*. **Wzrost** – 171 cm.

Grób nr 245 (plan 29)

Opis grobu: pozostałości pochówku na złożu wtórnym, w wypełnisku wkopu pod linię wodociągu. Zachowało się część szkieletu oraz fragmenty desek trumny. Głębokość zalegania pochówku – 121 cm.

Przedmioty znalezione w grobie: brak.

Relacje stratygraficzne z innymi grobami: brak.

Opis kości szkieletu: 1 paliczek bliższy ręki, 3 fr. głowy i kłykcia k. udowej, 1 rzepka, 1 k. piszczelowa (38,2 cm), 1 k. strzałkowa (37 cm).

Płeć – nieokreślona. **Wiek** – nieokreślony (dorosły).

Grób nr 246 (plan 13)

Opis grobu: zarys jamy grobowej zbliżony do wydłużonego trapezu, w wypełnisku pozostałości drewnianej trumny. Na NW od czaszki natrafiono na fragment szczytowej deski trumny z datą „1848”. Zmarłe dziecko spoczywało w pozycji wyprostowanej na wznak, wzdłuż osi NW–SE, z głową skierowaną na NW, twarzą skierowaną na W. Środkową część jamy grobowej naruszył wkop o nieokreślonej funkcji, powstały w czasie użytkowania cmentarza, nie niszczył on jednak szczątków kostnych grobu. Głębokość zalegania pochówku – 147 cm.

Przedmioty znalezione w grobie: deska ze ścianki trumny z datą śmierci „1848” wybitą nitami mosiężnymi (tabl. 30:2).

Relacje stratygraficzne z innymi grobami: brak.

Opis kości szkieletu: kości cienkie, czaszka: mała, z zachowanymi włosami, szczęka (obustronnie I₁, I₂, C, P₁, P₂), żuchwa (obustronnie I₁, I₂, C, P₁, P₂, M₁ – zawiązki). Szkielet postkranialny: 1 obojczyk (8,2 cm), 20 żeber, 2 łopatki, kręgi (12 trzonów, 9 łuków), 2 k. ramieniowe (16,5 cm każda), 2 k. promieniowe (11 cm każda), 2 k. łokciowe (12,5 cm każda), 2 k. śródręcza, 1 paliczek bliższy, 4 k. miednicy, 2 k. udowe (22 cm każda), 2 k. piszczelowe (18 cm każda), 2 k. strzałkowe (15,5 cm każda), 1 k. śródstopia.

Płeć – nieokreślona. **Wiek** – *infans I*.

Grób nr 247 (plan 17)

Opis grobu: zarys jamy grobowej zbliżony do wydłużonego trapezu, w wypełnisku pozostałości drewnianej trumny. Zmarły spoczywał w pozycji wyprostowanej na wznak, wzdłuż osi NW–SE, z głową skierowaną na NW. Skraj SW jamy grobowej został zniszczony wkopaniem obiektu nr 8, prawdopodobnie związanego z infrastrukturą targowiska funkcjonującego na terenie cmentarza w okresie powojennym. Kości z naruszonego pochówku zostały powtórnie zdeponowane w jamie grobowej. Ułożono czaszkę, kości ramieniowe, kości udowe oraz piszczelowe. Drobniejsze kości zostały rozsypane bez zachowania układu anatomicznego. Głębokość zalegania pochówku – 150 cm.

Przedmioty znalezione w grobie: brak.

Relacje stratygraficzne z innymi grobami: brak.

Opis kości szkieletu: czaszka: o wymiarach 17×13×13 cm, ubytek lewej bocznej strony, szew czołowy i węgłowy całkowicie zobliterowane, w szczęcie (po prawej stronie I₁, I₂, C, P₁, P₂, M₁, M₂, po lewej stronie I₁, I₂, C, P₁, M₂), żuchwa masywna (obustronnie I₁, I₂, C, P₁, M₁, M₂ ubytek w M₂ lewym). Szkielet postkranialny: 2 obojczyki (15,8 cm każdy), 28 fr. żeber, 2 łopatki, kręgi (3 szyjne, 7 piersiowych i 1 trzon, 2 lędźwiowe), 2 k. ramieniowe (34 cm każda), 2 k. promieniowe (24,5 cm każda), 2 k. łokciowe (26,5 cm każda), 4 k. śródreżcza, 2 k. miednicy (1 niekompletna i 2 fr.), 2 k. udowe (45,8 cm każda), 1 rzepka, 2 k. piszczelowe (39 cm każda), 2 k. strzałkowe (37,5 cm każda), 2 k. piętowe, 2 k. skokowe, 2 k. stępu, 6 k. śródstopia, 1 paliczek stopy.

Płeć – mężczyzna. **Wiek** – *senilis*. **Wzrost** – 171 cm.

Grób nr 248 (plan 17)

Opis grobu: zarys jamy grobowej zbliżony do wydłużonego trapezu. Zmarły spoczywał w pozycji wyprostowanej na wznak, wzdłuż osi NW–SE, z głową skierowaną na NW, z twarzą zwróconą na E, rękami wyprostowanymi wzdłuż tułowia. W szkielecie brakowało kości prawego przedramienia, kości miednicy oraz kości kończyn dolnych. Głębokość zalegania pochówku – 146 cm.

Przedmioty znalezione w grobie: brak.

Relacje stratygraficzne z innymi grobami: w część SE jamy grobowej wkopano grób nr 249, częściowo niszcząc szczątki kostne starszego pochówku.

Opis kości szkieletu: czaszka: masywna, o wymiarach 20×17×14,5 cm, obwód czaszki 54 cm, wydatne łuki brwiowe, szwy całkowicie zobliterowane, brak lewego łuku jarzmowego, ubytek 4×5 cm w prawej okolicy skroniowej, szczęka (po lewej stronie I₁, I₂, C, P₁, P₂, M₁, M₂, M₃, po prawej I₁, I₂, C, P₂, M₂, mocno starte powierzchnie), żuchwa (po lewej stronie I₁, I₂, M₁, M₂, po prawej – C, M₂, mocno starte powierzchnie). Szkielet postkranialny: 2 obojczyki (14 cm każdy), 10 całych i 9 fr. żeber, 2 łopatki z ubytkami na kątach dolnych, kręgi (7 szyjnych, 7 piersiowych w tym 1 trzon oddzielony, 5 lędźwiowych), 2 k. ramieniowe (32 cm każda), 2 k. promieniowe (23 cm każda), 2 k. łokciowe (25 cm każda, lewa w połowie przełamana), 1 k. nadgarstka, 2 k. śródreżcza, 1 paliczek środkowy, fragment k. krzyżowej, 2 k. miednicy z ubytkami talerzy biodrowych (miednica męska), 10 nieokreślonych fr. kości.

Patologie: zmiany zniekształcająco-zwyrodnieniowe kręgosłupa.

Płeć – mężczyzna. **Wiek** – *senilis*. **Wzrost** – 160 cm.

Grób nr 249 (plan 17)

Opis grobu: czytelna część zarysu jamy grobowej, prawdopodobnie zbliżonego do wydłużonego trapezu. Przeważająca część pochówku pozostała poza obszarem badań. Zmarły prawdopodobnie spoczywał wzdłuż osi NW–SE. W czasie eksploatacji nie natrafiono na szczątki kostne. Głębokość zalegania pochówku – 126 cm.

Przedmioty znalezione w grobie: brak.

Relacje stratygraficzne z innymi grobami: część NW jamy grobowej wkopano w pochówek nr 248, częściowo niszcząc szczątki kostne starszego grobu.

Opis kości szkieletu: brak szczątków kostnych.

Płeć – ? **Wiek** – dorosły (?) (na podstawie zachowanych wymiarów jamy grobowej).

Grób nr 250 (plan 17)

Opis grobu: czytelna część zarysu jamy grobowej, prawdopodobnie zbliżonego do wydłużonego trapezu. Zmarła prawdopodobnie spoczywała w jamie grobowej wzdłuż osi NW–SE. Głębokość zalegania pochówku – 150 cm.

Przedmioty znalezione w grobie: brak.

Relacje stratygraficzne z innymi grobami: w część SE jamy grobowej wkopano młodszy grób nr 251. Z kolei jamy grobowe obu tych pochówków zostały częściowo zniszczone wkopem obiektu nr 8, najprawdopodobniej pozostałości infrastruktury związanej z funkcjonowaniem targowiska w okresie powojennym.

Opis kości szkieletu: czaszka: delikatna, 4 fr., brak twarzoczaszki, o wymiarach 18×14 cm, obwód czaszki 54 cm, czoło proste, szew czołowy i węgłowy całkowicie zobliterowane, żuchwa delikatna (korzenie obu zębów C, poza tym bezzębna). Szkielet postkranialny: 3 żebra, kręgi (2 piersiowe), 2 k. ramieniowe niekompletne, lewa k. łokciowa niekompletna, k. krzyżowa niekompletna w dolnej części, 1 niekompletna k. miednicy i fr. lewej, k. udowa prawa niekompletna.

Płeć – kobieta. **Wiek** – *senilis*.

Grób nr 251 (plan 17)

Opis grobu: zarys jamy grobowej zbliżony do wydłużonego trapezu. Zmarła spoczywała w pozycji wyprostowanej na wznak, wzdłuż osi NW–SE, z głową skierowaną na NW, prawą dłońią złożoną na brzuchu. Głębokość zalegania pochówku – 152 cm.

Przedmioty znalezione w grobie: brak.

Relacje stratygraficzne z innymi grobami: krawędź NW jamy grobowej wkopana została w starszy grób nr 250. Z kolei NE część jamy grobo-

wej została zniszczona wkopem obiektu nr 8, najprawdopodobniej pozostałości infrastruktury związanej z funkcjonowaniem targowiska w okresie powojennym.

Opis kości szkieletu: czaszka: 9 fr., delikatna, żuchwa (obustronnie I_1 , I_2 oraz M_3 prawy, średnio starte). Szkielet postkranialny: 2 obojczyki (14,5 cm każdy), 23 fr. żeber, 2 łopatki niekompletne, kręgi (6 szyjnych, i 7 fr.), 2 k. ramieniowe (lewa 29 cm, prawa niekompletna), 2 k. promieniowe niekompletne, 2 k. łokciowe niekompletne, 5 k. śródręcza, 6 paliczków bliższych, 1 paliczek środkowy, k. krzyżowa (2 fr.), 2 k. miednicy niekompletne (otwór zasłonowy może trójkątny), 2 k. udowe niekompletne, 1 rzepka, 2 k. piszczelowe (32 cm każda), 2 k. strzałkowe (32 cm każda), 2 k. piętowe, 1 k. skokowa.

Płeć – kobieta. **Wiek** – *maturus*. **Wzrost** – 148 cm.

Grób nr 252 (plan 17)

Opis grobu: zarys jamy grobowej zbliżony do wydłużonego trapezu, w wypełnisku pozostałości drewnianej trumny. Zmarły spoczywał w pozycji wyprostowanej na wznak wzdłuż osi NW–SE, z głową skierowaną na NW, prawą dłonią złożoną na piersi i lewą ręką wyprostowaną wzdłuż tułowia. Część jamy grobowej pozostała poza obszarem badań. Głębokość zalegania pochówku – 145 cm.

Przedmioty znalezione w grobie: brak.

Relacje stratygraficzne z innymi grobami: brak.

Opis kości szkieletu: czaszka: masywna, brak podstawy, 2 fr., o wymiarach $17 \times 16 \times 16$ cm, wymiar jarzmowy – 16 cm, wymiar nosowy – $5,5 \times 3$ cm, wymiar twarzowy – 18 cm, szczęka (obustronnie I_1 , I_2 , C, P_1 , P_2 oraz M_3 lewy, mocno starte powierzchnie), żuchwa (po prawej stronie zęby I_1 , I_2 , C, P_1 , P_2 i M_3 – korzeń, po lewej – P_1 , M_2 , M_3 mocno starte). Szkielet postkranialny: 1 obojczyk (15,5 cm, blizna kostna po złamaniu obojczyka), 29 fr. żeber, 2 łopatki niekompletne, kręgi (4 szyjne, 12 piersiowych, 5 lędźwiowych, 2 fr. łuków), 2 k. ramieniowe niekompletne, 2 k. promieniowe (25 cm każda), 2 k. łokciowe niekompletne, 2 k. śródręcza, k. krzyżowa niekompletna, 2 k. miednicy (otwór zasłonowy owalny), 2 k. udowe (46 cm każda), 1 k. śródstopia.

Patologie: próchnica zębów, braki w uzębieniu.

Płeć – mężczyzna. **Wiek** – *maturus/senilis*. **Wzrost** – 170 cm.

Grób nr 253 (plan 16)

Opis grobu: zarys jamy grobowej zbliżony do wydłużonego trapezu, w wypełnisku pozostałości

drewnianej trumny. Zmarły spoczywał w pozycji wyprostowanej na wznak, wzdłuż osi NW–SE, z głową skierowaną na NW, z twarzą zwróconą na W, dłońmi złożonymi na biodrach. Głębokość zalegania pochówku – 150 cm.

Przedmioty znalezione w grobie: brak.

Relacje stratygraficzne z innymi grobami: w części SE jamy grobowej wkopano młodszy grób nr 254, co mogło spowodować częściowe uszkodzenie szczątków kostnych starszego pochówku.

Opis kości szkieletu: czaszka: masywna, uszkodzona po stronie lewej, o wymiarach $17 \times 14 \times 13$ cm, obwód czaszki 50,5 cm, potylicza wystaje, szew czołowy całkowicie zobliterowany, pozostałe szwy częściowo zobliterowane, szczęka (po lewej zęby I_1 (korzeń), I_2 (korzeń), P_2 , M_1 , mocno starte oraz I_1 , I_2 , C, P_1 , P_2 , M_1 po prawej stronie), żuchwa (I_1 , I_2 , C po prawej mocno starte oraz I_1 , I_2 po lewej mocno starte). Szkielet postkranialny: 2 obojczyki (16,2 cm każdy), trzon mostka z okrągłym otworem o średnicy 0,7 cm, 10 żeber całych i 17 fr., 2 łopatki, kręgi (1 szyjny, 3 piersiowe i 5 fr. trzonów, 4 lędźwiowe), 2 k. ramieniowe niekompletne, 2 k. promieniowe (25 cm każda), 2 k. łokciowe (27 cm każda), 2 k. nadgarstka, 6 k. śródręcza, 4 paliczki bliższe, 2 paliczki środkowe, 1 paliczek dalszy, k. krzyżowa (fr.), 2 k. miednicy (otwór zasłonowy owalny), 2 k. udowe (49,5 cm każda), 2 k. piszczelowe (39,5 cm każda), 2 k. strzałkowe (37,5 cm każda), 2 k. piętowe, 2 k. skokowe, 2 k. podudzi, 1 k. stępu, 6 k. śródstopia, 3 paliczki stopy.

Patologie: próchnica zębów, braki w uzębieniu.

Płeć – mężczyzna. **Wiek** – *senilis*. **Wzrost** – 175 cm.

Grób nr 254 (plan 16)

Opis grobu: zarys jamy grobowej zbliżony do wydłużonego trapezu. Zmarły spoczywał w pozycji wyprostowanej na wznak, wzdłuż osi NW–SE, z głową skierowaną na NW, dłońmi złożonymi na biodrach. Głębokość zalegania pochówku – 120 cm.

Przedmioty znalezione w grobie: osiem całych i trzy fragmenty żelaznych gwoździ trumiennych z przywartymi pozostałościami drewna z trumny, szklana cygarniczka barwy żółtej (tabl. 30:3); dwa guziki mosiężne pierwotnie powleczone tkaniną (tabl. 30:4), trzy guziki kościane (tabl. 30:5), guzik szklany barwy czarnej (tabl. 30:6).

Relacje stratygraficzne z innymi grobami: część NW jamy grobowej wkopano w starszy grób nr 253, co mogło spowodować częściowe zniszczenie szczątków kostnych starszego grobu.

Opis kości szkieletu: czaszka: masywna, o wymiarach 18×17 (15)×13 cm, szczęka (I₁, I₂, C, P₁, P₂, M₁, M₂, M₃ po prawej stronie i I₁, I₂, C, P₁, P₂, M₁, M₂ po lewej, w P₂ lewym ubytek), żuchwa (po lewej stronie I₁, I₂, C, P₁, P₂, M₁, M₃, po prawej stronie I₁, I₂, C, P₁, M₁, M₂, M₃ o mało startych powierzchniach, krzywy zgryz). Szkielet postkranialny: 2 obojczyki (14,5 cm każdy), trzon i rękojeść mostka, 5 fr. żeber, 2 łopatki (1 niekompletna), kręgi zachowane w komplecie (bez 1 lędźwiowego), 2 k. ramieniowe (32 cm każda), 2 k. promieniowe (23,5 cm każda), 2 k. łokciowe (25 cm każda), 8 k. nadgarstka, 8 k. śródręcza, 7 paliczek bliższych, 9 paliczek środkowych, 3 paliczki dalsze, 1 k. krzyżowa, 2 k. miednicy niekompletne (otwór zasłonowy owalny), 2 k. udowe (45,5 cm każda), 1 rzepka, 2 k. piszczelowe (34 cm każda, na prawej blizna kostna), 2 k. strzałkowe (34 cm każda), 2 k. piętowe, 2 k. skokowe, 9 k. stępu, 7 k. śródstopia, 7 paliczek stopy.

Patologie: krzywy zgryz, braki w uzębieniu.

Płeć – mężczyzna. **Wiek** – *adultus*. **Wzrost** – 160 cm.

Grób nr 255 (plan 16)

Opis grobu: zarys jamy grobowej zbliżony do wydłużonego trapezu, w wypełnisku pozostałości drewnianej trumny leżącej wzdłuż osi NW–SE. Na wieku trumny czytelny krzyż z ozdobnej taśmy. Głębokość zalegania pochówku – 106 cm.

Przedmioty znalezione w grobie: moneta (2 kopiejki, 1864 r.) z zasypiska jamy grobowej, poza trumną (tabl. 31:1).

Relacje stratygraficzne z innymi grobami: krawędź NE jamy grobowej wkopano w skraj jamy grobu nr 253.

Opis kości szkieletu: czaszka: 5 fr., 3 fr. szczęki (zęby obustronnie I₁, I₂, C, P₁). Szkielet postkranialny: 2 kręgi, 5 k. miednicy, 2 k. udowe (22 cm i 2 fragmenty po 1,5 cm), 2 k. piszczelowe (1 kompletna 17,2 cm), 2 k. strzałkowe niekompletne.

Płeć – nieokreślona. **Wiek** – *infans II*.

Grób nr 256 (plan 16)

Opis grobu: drewniana, dziecięca trumna leżącej wzdłuż osi NW–SE. Głębokość zalegania pochówku – 107 cm.

Przedmioty znalezione w grobie: brak.

Relacje stratygraficzne z innymi grobami: grób został niemal w całości wkopany w jamę grobu nr 302, nie niszcząc jednak szczątków kostnych starszego pochówku.

Opis kości szkieletu: brak zachowanych.

Płeć – nieokreślona. **Wiek** – dziecko (na podstawie wymiarów jamy grobowej).

Grób nr 257 (plan 15)

Opis grobu: czytelna część zarysu jamy grobowej o kształcie zbliżonym do trapezu. W wypełnisku jamy grobowej nie natrafiono na zachowane szczątki (prawdopodobnie uległy rozkładowi). Głębokość zalegania pochówku – 128 cm.

Przedmioty znalezione w grobie: brak.

Relacje stratygraficzne z innymi grobami: E narożnik jamy grobowej opisywanego pochówku wkopano w starszy grób nr 264, co nie miało jednak wpływu na stan zachowanych w nim szczątków kostnych.

Opis kości szkieletu: brak zachowanych.

Płeć – nieokreślona. **Wiek** – dziecko (na podstawie wymiarów jamy grobowej).

Grób nr 258 (plan 15)

Opis grobu: czytelna część zarysu jamy grobowej o nieregularnym kształcie (?). Zmarłe dziecko spoczywało w pozycji wyprostowanej na wznak, wzdłuż osi NW–SE, z głową skierowaną na NW. Kości obydwu przedramion, część kręgów i żeber, kości miednicy oraz kości kończyn dolnych pozostały poza obszarem badań. Głębokość zalegania pochówku – 156 cm.

Przedmioty znalezione w grobie: brak.

Relacje stratygraficzne z innymi grobami: w część NE jamy grobowej wkopano młodszy grób nr 259.

Opis kości szkieletu: czaszka: we fragmentach, fr. szczęki (tylko 3 zęby widoczne), 2 fr. żuchwy (po lewej stronie I₁, I₂, C, P₁, P₂, a M₁ w zębodole). Szkielet postkranialny: 2 obojczyki (8 cm każdy), 20 żeber, kręgi (6 łuków, 4 trzony), 2 k. ramieniowe niekompletne.

Płeć – nieokreślona. **Wiek** – *infans I*.

Grób nr 259 (plan 15)

Opis grobu: czytelna część zarysu jamy grobowej zbliżonego do prostokąta (?). W eksplorowanej części grobu znalazła się jedynie czaszka i kręgi szyjne, pozostałe kości pozostały poza obszarem badań. Głębokość zalegania pochówku – 122 cm.

Przedmioty znalezione w grobie: brak.

Relacje stratygraficzne z innymi grobami: narożnik W jamy grobowej został wkopany w starszy grób nr 258.

Opis kości szkieletu: 26 fr. czaszki, bez twarzoczaszki, kręgi (5 szyjnych, w tym 1 niekompletny i fr. trzonu).

Płeć – nieokreślona. **Wiek** – nieokreślony (dorosły).

Grób nr 260 (plan 15)

Opis grobu: czytelna część zarysu jamy grobowej zbliżonego do prostokąta (?). Zmarła spoczywała w pozycji wyprostowanej na wznak, wzdłuż osi NW–SE, z głową skierowaną na NW, dłońmi skrzyżowanymi na piersiach. Kości prawego i lewego podudzia oraz kości stóp pozostały poza obszarem badań. Głębokość zalegania pochówku – 156 cm.

Przedmioty znalezione w grobie: brak.

Relacje stratygraficzne z innymi grobami: brak.

Opis kości szkieletu: czaszka: delikatna, o wymiarach 17×14 (11)×11 cm, brak twarzoczaszki, szew czołowy całkowicie zobliterowany, żuchwa (obustronnie I_1 , I_2 , C, P_1 oraz M_3 prawy, średnio starte powierzchniennie). Szkielet postkranialny: 19 fr. żeber, 1 łopatką niekompletna, kręgi (7 szyjnych, 12 piersiowych, 2 lędźwiowe niekompletne), 2 k. ramieniowe (lewa 30 cm, prawa niekompletna), 1 k. promieniowa lewa (21 cm), 2 k. łokciowe (jedna kompletna 22 cm), 7 k. śródreżcza, 3 paliczki bliższe, 1 k. krzyżowa niekompletna, 2 k. miednicy niekompletne, 2 k. udowe (42 cm każda).

Płeć – kobieta. **Wiek** – *maturus*. **Wzrost** – 152 cm.

Grób nr 261 (plan 15)

Opis grobu: czytelna część zarysu jamy grobowej zbliżonego do prostokąta (?). Zmarłe dziecko spoczywało w pozycji wyprostowanej na wznak wzdłuż osi NW–SE, z głową skierowaną na NW. Część kości szkieletu pozostała poza obszarem badań. Głębokość zalegania pochówku – 146 cm.

Przedmioty znalezione w grobie: brak.

Relacje stratygraficzne z innymi grobami: brak.

Opis kości szkieletu: 10 fr. czaszki małej, fr. żuchwy (3 zęby), 1 obojczyk (5 cm), 3 żebra, 2 k. miednicy.

Płeć – nieokreślona. **Wiek** – *infans I*.

Grób nr 262 (plan 15)

Opis grobu: zarys jamy grobowej zbliżony do wydłużonego trapezu. Zmarła spoczywała w pozycji wyprostowanej na wznak wzdłuż osi NW–SE, z głową skierowaną na NW, prawą dłońią złożoną na piersi i lewą na brzuchu. Głębokość zalegania pochówku – 111 cm.

Przedmioty znalezione w grobie: binokle z zachowanymi szklami (tabl. 31:2).

Relacje stratygraficzne z innymi grobami: brak.

Opis kości szkieletu: czaszka: delikatna, o wymiarach 16×14×13 cm, obwód czaszki 49 cm, czoło pochylone, szwy całkowicie zobliterowane, szczeka i żuchwa bezzębne. Szkielet postkranialny: 2

obojczyki (13 cm każdy), 20 fr. żeber, 2 łopatki (fr.), kręgi (3 szyjne i 9 fr., 8 piersiowych, 3 lędźwiowe), 2 k. ramieniowe niekompletne, 2 k. promieniowe (21,5 cm każda), 2 k. łokciowe niekompletne, 5 k. nadgarstka, 8 k. śródreżcza, 2 paliczki bliższe, 3 paliczki środkowe, 1 paliczek dalszy, k. krzyżowa niekompletna, 2 k. miednicy (lewa niekompletna), 2 k. udowe niekompletne, 2 rzepki, 2 k. piszczelowe niekompletne, 2 k. strzałkowe niekompletne, k. piętowa prawa, k. skokowa prawa, 7 k. stępu, 5 k. śródstopia, 3 paliczki stopy.

Patologie: zmiany zwyrodnieniowe kręgosłupa, bezzębie.

Płeć – kobieta. **Wiek** – *senilis*. **Wzrost** – 153 cm.

Grób nr 263 (plan 15)

Opis grobu: czytelny jedynie S skraj prostokątnej (?) w zarysie jamy grobowej. W wypełnisku nie natrafiono na szczątki kostne, zniszczone wkopem krypty grobowej nr 145. Głębokość zalegania pochówku – 146 cm.

Przedmioty znalezione w grobie: brak.

Relacje stratygraficzne z innymi grobami: w niemal całą jamę grobową opisywanego pochówku wkopano młodszy grób nr 145 (krypta), niszcząc szczątki kostne starszego pochówku.

Opis kości szkieletu: brak zachowanych.

Płeć – ? **Wiek** – ?

Grób nr 264 (plan 15)

Opis grobu: zarys jamy grobowej zbliżony do wydłużonego trapezu. Zmarłe dziecko spoczywało w pozycji wyprostowanej na wznak wzdłuż osi NW–SE, z głową skierowaną na NW, dłońmi złożonymi na biodrach. Głębokość zalegania pochówku – 121 cm.

Przedmioty znalezione w grobie: brak.

Relacje stratygraficzne z innymi grobami: w jamę grobową wkopano dwa młodsze groby. W część NE jamy – grób nr 145 (krypta), a w E narożnik – grób nr 257.

Opis kości szkieletu: czaszka: mała, szczeka (obustronnie I_1 , I_2 , C, P_1 , P_2 , widoczne zawiązki M_1), żuchwa (obustronnie I_1 , I_2 , C, P_1 , P_2). Szkielet postkranialny: 2 obojczyki (7,5 cm każdy), 23 żebra, 2 łopatki, kręgi (1 szyjny, 4 piersiowe, 23 łuki, 10 trzonów), 2 k. ramieniowe (16 cm każda, głowy oddzielnie), 2 k. promieniowe (jedna 11,5 cm, druga niekompletna), 1 niekompletna k. łokciowa, 3 k. śródreżcza, k. krzyżowa (fr.), 6 k. miednicy, 2 k. udowe (21,5 cm każda, oddzielnie głowy i końce dolne), 2 rzepki, 2 k. piszczelowe (18 cm każda, kłykie oddzielnie), 2 k. strzałkowe

(15,6 cm każda), 2 k. piętowe, 2 k. skokowe, 3 k. stępu. Dodatkowo 2 k. śródstopia dorosłego.

Płeć – nieokreślona. **Wiek** – *infans I*.

Grób nr 265 (plan 15)

Opis grobu: zarys jamy grobowej zbliżony do wydłużonego trapezu, w wypełnisku pozostałości drewnianej trumny. Zmarły spoczywał w pozycji wyprostowanej na wznak wzdłuż osi NW–SE, z głową skierowaną na NW, z twarzą zwróconą na S, lewą ręką wyprostowaną wzdłuż tułowia. W szkieletcie brakowało kości prawego przedramienia. Prawa kość udowa była obrócona i nasadą dalszą stykała się z lewą kością udową. Głębokość zalegania pochówku – 124 cm.

Przedmioty znalezione w grobie: deski ze szczytu wieka oraz ścianki trumny z inicjałami osoby zmarłej „A.P.” oraz datą śmierci „1856” wybitymi nitami mosiężnymi (tabl. 31:3, 4).

Relacje stratygraficzne z innymi grobami: jama grobowa została wkopana w starszy grób nr 266. Z kolei w S narożnik jamy grobowej wkopano młodszy grób nr 145 (krypta).

Opis kości szkieletu: kości mocno uszkodzone, czaszka: niekompletna, niecałe sklepienie i 6 drobnych fr., 2 fr. szczęki (obustronnie I_1 , I_2 , C, P_1 , P_2 , M_1), fr. żuchwy (prawdopodobnie 7 zębów). Szkielet postkranialny: 1 obojczyk (9 cm), 27 fr. żeber, 2 łopatki, kręgi (4 szyjne, 6 piersiowych, 9 łuków), 2 k. ramieniowe (21 cm każda), 1 k. promieniowa (13,8 cm), 1 k. łokciowa (15,5 cm), 1 paliczek ręki, k. krzyżowa (fr.), 2 k. miednicy niekompletne, 2 k. udowe (28 cm każda), 2 k. piszczelowe (23 cm każda), 2 k. strzałkowe (20,5 cm każda).

Płeć – nieokreślona. **Wiek** – *infans II*.

Grób nr 266 (plan 15)

Opis grobu: zarys jamy grobowej zbliżony do wydłużonego trapezu, w wypełnisku pozostałości drewnianej trumny, w tym wieka zdobionego zieloną taśmą. Zmarły spoczywał w pozycji wyprostowanej na wznak wzdłuż osi NW–SE, z głową skierowaną na NW. Głębokość zalegania pochówku – 109 cm.

Przedmioty znalezione w grobie: fragmenty desek trumny zdobionych taśmą tkaną z niebieskiej i srebrnej nici.

Relacje stratygraficzne z innymi grobami: w część NE jamy grobowej opisywanego pochówku wkopano młodszy grób nr 265, co mogło częściowo zniszczyć szczątki kostne starszego pochówku.

Opis kości szkieletu: czaszka: mała, 21 drobnych fr., 2 fr. szczęki (obustronnie I_1 , I_2 , C wyrzynają

się, a P_1 , P_2 – zawiązki), uszkodzony fr. żuchwy. Szkielet postkranialny: 29 żeber, 2 łopatki, kręgi (16 trzonów i 19 fragmentów trzonów), 2 k. ramieniowe (jedna kompletna 11 cm), 3 k. śród-ręcza, 4 k. miednicy, 2 k. udowe (14 cm każda), 2 k. piszczelowe (12 cm każda), 2 k. strzałkowe (jedna kompletna 11 cm).

Płeć – nieokreślona. **Wiek** – *infans I*.

Grób nr 267 (plan 15)

Opis grobu: częściowo zachowany zarys jamy grobowej zbliżony do wydłużonego trapezu. Na podstawie kształtu jamy grobowej można przypuszczać, że zmarły ułożony był wzdłuż osi NW–SE, z głową skierowaną na NW. W pochówku natrafiono jedynie na zachowaną we fragmentach czaszkę dziecięcą. Głębokość zalegania pochówku – 150 cm.

Przedmioty znalezione w grobie: brak.

Relacje stratygraficzne z innymi grobami: w skraj SE jamy grobowej opisywanego pochówku wkopano grób nr 145 (krypta), nie mogło to jednak zniszczyć szczątków kostnych starszego grobu.

Opis kości szkieletu: czaszka: kości połamane, uszkodzone, czaszka mała, czoło proste, brak twarzoczaszki i szczęki, boki niekompletne.

Płeć – nieokreślona. **Wiek** – *infans II*.

Grób nr 268 (plan 15)

Opis grobu: zarys jamy grobowej zbliżony do wydłużonego trapezu, w wypełnisku pozostałości drewnianej trumny. Na wieku trumny czytelny krzyż z ozdobnej, zielonej taśmy. Głębokość zalegania pochówku – 126 cm.

Przedmioty znalezione w grobie: brak.

Relacje stratygraficzne z innymi grobami: brak.

Opis kości szkieletu: czaszka: mała, 12 fr., żuchwa (obustronnie I_1). Szkielet postkranialny: 1 obojczyk (5,2 cm), 8 żeber, 1 łopatka, 1 kręg, 2 k. ramieniowe (8,5 cm każda), k. krzyżowa (fr.), 1 k. miednicy, 2 k. udowe, 1 k. strzałkowa (7 cm).

Płeć – nieokreślona. **Wiek** – *infans I*.

Grób nr 269 (plan 15)

Opis grobu: zarys stropu wypełniska jamy grobowej nieczytelny. Szkielet spoczywał w pozycji wyprostowanej na wznak, wzdłuż osi NW–SE, z lewą ręką wyprostowaną wzdłuż tułowia oraz głową skierowaną na NW. Głębokość zalegania pochówku – 127 cm.

Przedmioty znalezione w grobie: brak.

Relacje stratygraficzne z innymi grobami: brak.

Opis kości szkieletu: 12 fr. czaszki, żuchwa bezzębna, 1 obojczyk niekompletny, 1 k. ramieniowa

niekompletna, 2 k. promieniowe, 2 k. łokciowe niekompletne, 1 paliczek środkowy, 2 k. piszczelowe niekompletne, 1 k. piętowa.

Płeć – nieokreślona. **Wiek** – nieokreślony (dorosły).

Grób nr 270 (plan 19)

Opis grobu: zarys jamy grobowej zbliżony do wydłużonego trapezu. Zmarła spoczywała w pozycji wyprostowanej na wznak wzdłuż osi NW–SE. Położenie kości przedramion nie pozwala na stwierdzenie, w jaki sposób ułożone były ręce pochowanej osoby. Głowa skierowana była na NW. W szkielecie brakowało części kręgów i żeber, a lewa kość udowa była lekko obrócona i nasadą dalszą zbliżała się do prawej kości udowej. Głębokość zalegania pochówku – 128 cm.

Przedmioty znalezione w grobie: trzy żelazne gwoździe trumienne z przywartymi pozostałościami drewna z trumny (tabl. 40:1).

Relacje stratygraficzne z innymi grobami: w SW skraj jamy grobowej wkopano młodszy grób nr 157, nie niszcząc jednak szczątków kostnych starszego grobu.

Opis kości szkieletu: czaszka: delikatna, 27 drobnych fr. i sklepienie w 1 kawałku, czoło lekko pochylone, szwy całkowicie zobliterowane, żuchwa (obustronnie I₁, I₂, C – korzenie). Szkielet postkranialny: 2 obojczyki 14,5 cm każdy, 2 łopatki, kręgi (5 szyjnych, 8 piersiowych, 2 lędźwiowe), 2 k. ramieniowe (30,2 cm każda), 2 k. łokciowe (23 cm każda), 4 k. nadgarstka, 7 k. śródręcza, 6 paliczków bliższych.

Płeć – kobieta. **Wiek** – *senilis*. **Wzrost** – 155 cm.

Grób nr 271 (plan 11)

Opis grobu: drewniana trumna dziecięca leżąca wzdłuż osi NW–SE. Na wieku trumny widoczna była zielona, ozdobna taśma układająca się w znak krzyża. Głębokość zalegania pochówku – 83 cm.

Przedmioty znalezione w grobie: brak.

Relacje stratygraficzne z innymi grobami: pochówek znajdował się w bezpośrednim sąsiedztwie grobów nr 279 i 280, wchodzących w skład mogiły zbiorowej o nieczytelnej jamie grobowej. Prawdopodobnie był od nich młodszy.

Opis kości szkieletu: mały fr. sklepienia czaszki niemowlęcej.

Płeć – nieokreślona. **Wiek** – *infans I*.

Grób nr 272

Opis grobu: zarys jamy grobowej zbliżony do wydłużonego trapezu. Zmarła spoczywała w pozycji wyprostowanej na wznak, wzdłuż osi NW–SE,

z głową skierowaną na NW, a twarzą zwróconą na E. W szkielecie brakowało części kości. Głębokość zalegania pochówku – 108 cm.

Przedmioty znalezione w grobie: brak.

Relacje stratygraficzne z innymi grobami: w znaczną część jamy grobowej wkopano młodszy grób nr 225, niszcząc część szczątków kostnych starszego pochówku.

Opis kości szkieletu: kości mocno uszkodzone, czaszka: 20 małych fr., fr. szczęki (I₁, I₂, C, P₁, P₂, M₁, M₂ bardzo mało startych), 2 fr. żuchwy (obustronnie I₁, I₂, C, P₁, P₂, M₁, M₂ bardzo mało startych, z przodu krzywy zgryz). Szkielet postkranialny: 2 obojczyki (jeden 15 cm, drugi niekompletny), 38 fr. żeber, 1 łopatka niekompletna, kręgi (5 szyjnych i 6 fragmentów, 11 piersiowych, 3 lędźwiowe), 2 fr. drobnych 2 k. promieniowych, 3 k. nadgarstka, 4 k. śródręcza, 2 paliczki bliższe, 2 paliczki środkowe ręki, 1 k. miednicy niekompletna, 2 k. udowe (fragmenty, głowy oddzielone), 1 k. skokowa, 2 k. śródstopia, 2 paliczki stopy.

Patologie: krzywy zgryz.

Płeć – kobieta (?). **Wiek** – *iuvēnis*.

Grób nr 273 (plan 12)

Opis grobu: trumna drewniana ułożona wzdłuż osi NW–SE. Część trumny znalazła się poza obszarem badań. Głębokość zalegania pochówku – 110 cm.

Przedmioty znalezione w grobie: brak.

Relacje stratygraficzne z innymi grobami: grób wkopany został w przestrzeń zajęta przez mogiłę zbiorową, prawdopodobnie naruszając jeden ze szkieletów (grób nr 281). Być może wkopany opisany pochówek zniszczył kości stóp zmarłego z grobu nr 283.

Opis kości szkieletu: kręgi (2 fr. łuków, 1 fr. trzonu).

Płeć – nieokreślona. **Wiek** – nieokreślony (dorosły).

Grób nr 274 (plan 19)

Opis grobu: zarys stropu wypełniska jamy grobowej nieczytelny. Zmarłe dziecko spoczywało w pozycji wyprostowanej na wznak wzdłuż osi NW–SE, z głową skierowaną na NW, dłońmi złożonymi na brzuchu. Głębokość zalegania pochówku – 119 cm.

Przedmioty znalezione w grobie: krzyżyk mosiężny – zawieszka (tabl. 32:1).

Relacje stratygraficzne z innymi grobami: powyżej pochówku zalegał szkielet z grobu nr 158, jednak wkopanie młodszego grobu nie naruszyło szczątków kostnych starszego pochówku.

Opis kości szkieletu: czaszka: mała, 16 fr., fr. szczęki (4 zęby i 5 zawiązków), żuchwa (obustronnie I₁, I₂, C wyrzynają się, są P₁). Szkielet postkranialny: 1 obojczyk (6,8 cm), 19 żeber, 2 łopatki, kręgi (21 fr. i 5 trzonów), 2 k. ramieniowe (10,5 cm każda), 2 k. promieniowe (7,8 cm każda), 2 k. łokciowe (8,8 cm każda), 6 k. miednicy, 2 k. udowe (12,5 cm każda), 2 k. piszczelowe (10,5 cm każda), 2 k. strzałkowe niekompletne.

Płeć – nieokreślona. **Wiek** – *infans I*.

Grób nr 275 (plan 11)

Opis grobu: grób wchodzący w skład mogiły zbiorowej o nieczytelnym zarysie jamy grobowej. Zmarły spoczywał w pozycji wyprostowanej na brzuchu, wzdłuż osi NW–SE, z głową skierowaną na NW, lewą dłońią złożoną na biodrze. Głębokość zalegania pochówku – 108 cm.

Przedmioty znalezione w grobie: mosiężna sprzączka z pozostałością skózanego pasa oraz przywartą tkaniną odzieży (tabl. 32:2).

Relacje stratygraficzne z innymi grobami: Szkielet znajdował się bezpośrednio na kościach szkieletu nr 276, a kości prawej kończyny dolnej nakładały się również na szkielet nr 277.

Opis kości szkieletu: czaszka: masywna, niekompletna, brak twarzoczaszki, tyłu i boków, szew czołowy całkowicie zobliterowany, 2 fr. szczęki niekompletne, zęby starte, żuchwa (obustronnie zęby I₁, I₂, C, P₁, P₂, M₁, M₂, krzywy zgryz, zęby mocno starte). Szkielet postkranialny: 2 obojczyki (14,5 cm każdy), 46 fr. żeber, 1 fr. łopatki, kręgi (7 szyjnych, 9 piersiowych, 3 lędźwiowe), 1 k. ramieniowa niekompletna, 2 k. promieniowe niekompletne, 2 k. łokciowe niekompletne, 2 k. nadgarstka, 2 k. śródreżcza, 1 paliczek bliższy, 1 paliczek środkowy, k. krzyżowa (2 fr.), 2 k. miednicy niekompletne, 2 fragmenty dolne k. udowych i 2 głowy, 1 rzepka, 2 fragmenty k. piszczelowych niekompletne, 1 k. strzałkowa niekompletna, 2 k. śródstopia, k. gnykowa.

Płeć – męczyzna. **Wiek** – *maturus*. **Wzrost** – nieokreślony.

Grób nr 276 (plan 11)

Opis grobu: grób wchodzący w skład mogiły zbiorowej o nieczytelnym zarysie jamy grobowej. Zmarły spoczywał na brzuchu, wzdłuż osi NW–SE, z głową skierowaną na NW, rękami zgiętymi i ułożonymi w różnych kierunkach. Nogi były podgięte w kolanach. Kości lewego przedramienia uległy przemieszczeniu w stosunku do układu anatomicznego. Głębokość zalegania pochówku – 116 cm.

Przedmioty znalezione w grobie: brak.

Relacje stratygraficzne z innymi grobami: Szkielet znajdował się bezpośrednio pod szkieletem nr 275, a kości prawej kończyny górnej (nienaturalnie wygiętej, co mogło być wynikiem skrępowania rąk za plecami) znajdowały się częściowo pod czaszką ze szkieletu nr 278. Pod kośćmi udowymi natrafiono z kolei na kości stóp należące do szkieletu nr 277.

Opis kości szkieletu: kości mocno uszkodzone, 8 fr. czaszki, fr. żuchwy (obustronnie P₁, M₃ o mało startych powierzchniach), 6 drobnych fr. żeber, 2 łopatki niekompletne, kręgi (6 szyjnych, 11 piersiowych, 4 lędźwiowe), 3 k. ramieniowe (prawa 35,5 cm, dwie niekompletne), 2 k. promieniowe (26,5 cm każda), 3 k. łokciowe (dwie niekompletne, jedna 29 cm), 16 k. nadgarstka, 10 k. śródreżcza, 7 paliczków bliższych, 6 paliczków środkowych, k. krzyżowa (fr.), 2 k. miednicy niekompletne (otwór zasłonowy owalny), 2 k. udowe (49 cm każda), 2 rzepki, 2 k. piszczelowe (39,5 cm każda), 1 k. strzałkowa niekompletna, 2 k. piętowe, 2 k. skokowe, 8 k. stępu, 10 k. śródstopia, 6 paliczków stopy.

Patologie: braki w uzębieniu.

Płeć – męczyzna. **Wiek** – *adultus*. **Wzrost** – 181 cm.

Grób nr 277 (plan 11)

Opis grobu: grób wchodzący w skład mogiły zbiorowej o nieczytelnym zarysie jamy grobowej. Zmarła spoczywała na wznak z podkurczonymi nogami, wzdłuż osi NW–SE, z głową skierowaną na NW, lewą dłońią złożoną na biodrze. Poza obszarem badań znalazła się część kręgów i żeber oraz kości ramieniowe i kości pasa barkowego. Głębokość zalegania pochówku – 117 cm.

Przedmioty znalezione w grobie: guzik mosiężny, wkłęsło-wypukły z uchwytem na stronie tylnej (tabl. 32:3).

Relacje stratygraficzne z innymi grobami: Kości stóp opisywanego szkieletu znalazły się pod prawą kością udową szkieletu nr 276, zaś na lewy talerz miednicy i lewą kość udową nakładała się prawa kończyna dolna szkieletu nr 275. Ponadto nasady dalsze kości udowych opisywanego szkieletu spoczywały na kościach miednicy i częściowo kościach udowych szkieletu nr 278.

Opis kości szkieletu: fr. trzonu mostka, 10 żeber całych i 33 fr., kręgi (2 szyjne, 9 piersiowych, 3 lędźwiowe), 1 k. ramieniowa niekompletna, 2 k. promieniowe niekompletne, 2 k. łokciowe niekompletne, 3 k. nadgarstka, 3 k. śródreżcza, 2 paliczki środkowe, 1 k. krzyżowa niekompletna, 2 k. miednicy (otwór zasłonowy trójkątny), 2 k.

udowe (lewa 45,5 cm, prawa niekompletna), 2 k. piszczelowe (lewa 35,5 cm, prawa niekompletna), 2 k. strzałkowe niekompletne, 2 k. piętowe, 2 k. skokowe, 7 k. stępu, 3 k. śródstopia, 2 paliczki stopy.

Płeć – kobieta. **Wiek** – dorosła. **Wzrost** – 166 cm.

Grób nr 278 (plan 11)

Opis grobu: grób wchodzący w skład mogiły zbiorowej o nieczytelnym zarysie jamy grobowej. Zmarły spoczywał na wznak z podkurczonymi nogami, wzdłuż osi NW–SE, z głową skierowaną na NW, lewą ręką wyprostowaną wzdłuż ciała, a prawą przemieszczoną w stosunku do układu anatomicznego. Głębokość zalegania pochówku – 116 cm.

Przedmioty znalezione w grobie: brak.

Relacje stratygraficzne z innymi grobami: pod czaszką i nasadą bliższą prawej kości ramiennej opisywanego szkieletu znajdowały się kości ręki należące do szkieletu z grobu nr 276. Na jego miednicę i częściowo także kość udową nakładały się nasady dalsze kości udowych szkieletu z grobu nr 277. Ponadto na dolną część szkieletu nakładały się kości ze szkieletu nr 279 (lewa kończyna górna z pochówku nr 279 spoczywała na górnej części szkieletu).

Opis kości szkieletu: czaszka: masywna, niekompletna, brak twarzoczaszki, tyłu i boków, szew strzałkowy całkowicie zobliterowany, bez fragmentu łuski k. czołowej (odłamany), brak dolnych i bocznych ścian oczodołu; szczęki (po prawej I_2 , C, P_1 , P_2 , M_1 , M_2 , po lewej I_1 , I_2 , C, P_1 , M_1 , M_2 , w M_1 lewym próchnica), żuchwa przełamana między I_2 lewym a C lewym (zęby: po lewej I_1 , I_2 , P_1 , P_2 , M_1 , M_2 , po prawej I_1 , I_2 , C, P_1 , P_2 , M_1 , M_2 , w obu M_2 próchnica, powierzchnie zębowe mało starte). Szkielet postkranialny: 2 obojczyki (16 cm każdy), 10 całych żeber i 47 fr., lewa łopátka z niewielkimi ubytkami, a prawa niekompletna, kręgi (7 szyjnych, 3 piersiowe całe i 15 fr., 1 lędźwiowy kompletny i 8 fr.), 2 k. ramienne (36 cm każda), lewa k. promieniowa niekompletna, lewa k. łokciowa (26,5 cm), 11 k. nadgarstka, 4 k. śródręcza, 4 paliczki bliższe, 1 paliczek środkowy, 1 paliczek dalszy, 1 k. krzyżowa, 2 k. miednicy niekompletne (prawa – niewielkie ubytki, lewa w dwóch częściach), 2 k. udowe (51 cm każda), 2 rzepki, 2 fragmenty k. piszczelowych (prawa 42 cm, lewa odłamana w dolnym odcinku), 1 k. strzałkowa lewa (2 fr.), 1 k. piętowa, 1 k. skokowa, 3 k. stępu, 4 k. śródstopia, 7 paliczków stopy.

Patologie: próchnica zębów.

Płeć – mężczyzna. **Wiek** – *maturus*. **Wzrost** – 182 cm.

Grób nr 279 (plan 11)

Opis grobu: grób wchodzący w skład mogiły zbiorowej o nieczytelnym zarysie jamy grobowej. Zmarły spoczywał w pozycji wyprostowanej na brzuchu, wzdłuż osi NW–SE, z głową skierowaną na NW, lewą ręką spoczywającą na sąsiednim zmarłym (grób nr 278), a prawą złożoną pod brzuchem. Poza obszarem badań znalazły się kości stóp i nasady dalsze kości podudzi. Głębokość zalegania pochówku – 116 cm.

Przedmioty znalezione w grobie: brak.

Relacje stratygraficzne z innymi grobami: szkielet spoczywał bezpośrednio na kościach szkieletów z grobów nr 278 i 280.

Opis kości szkieletu: czaszka: 6 fr., fr. szczęki (2 zęby o mało startych powierzchniach, 6 innych fr., 2 fr. szczęki z zębami obustronnie I_1 , I_2 , C, P_1), żuchwa przełamana w $\frac{1}{2}$ trzonu (obustronnie I_1 , I_2 , C, P_1 , P_2 , M_1 , M_2 , M_3 o mało startych powierzchniach). Szkielet postkranialny: 2 obojczyki (12,5 cm każdy), 8 całych żeber i 22 fr., 2 łopatki z niewielkimi ubytkami, kręgi (7 szyjnych, 1 piersiowy cały i 11 trzonów i 3 łuki, 3 lędźwiowe), lewa k. promieniowa (25 cm), 2 k. łokciowe (lewa 27 cm, prawa z ubytkami na końcach), 10 k. nadgarstka, 2 k. śródręcza, 1 paliczek bliższy, k. krzyżowa (fr.), 2 k. miednicy niekompletne (prawa we fr., lewa cała), 2 k. udowe (lewa 46 cm, prawa przełamana w $\frac{1}{2}$ długości), 2 rzepki, pozostałe k. długie w 11 fr.

Patologie: braki w uzębieniu.

Płeć – mężczyzna. **Wiek** – *adultus*. **Wzrost** – 171 cm.

Grób nr 280 (plan 11)

Opis grobu: grób wchodzący w skład mogiły zbiorowej o nieczytelnym zarysie jamy grobowej. Zmarły spoczywał w pozycji wyprostowanej na wznak, wzdłuż osi NW–SE, z lewą ręką podkurzoną, głową skierowaną na NW, z twarzą zwróconą na NE. W szkielecie brakowało lewej kości ramiennej. Głębokość zalegania pochówku – 114 cm.

Przedmioty znalezione w grobie: część korka szklanego z grawerowaną górną powierzchnią (niezwiązanego z pochówkiem) (tabl. 32:4).

Relacje stratygraficzne z innymi grobami: Bezpśrednio na kościach szkieletu grobu nr 280 spoczywały szczątki kostne określone jako groby nr 278 i 279.

Opis kości szkieletu: czaszka: 12 fr., fr. szczęki (obustronnie I_1 , I_2 , C, P_1 , P_2 , M_1 , M_2 , M_3 o mało startych powierzchniach), 2 fr. żuchwy (po pra-

wej – I₁, I₂, C, P₁, P₂, M₁, M₂, M₃, po lewej – I₁, I₂, C, P₁, P₂, M₂, M₃ o mało startych powierzchniach). Szkielet postkranialny: 2 obojczyki (13 cm każdy), 2 rękojeści mostka, 45 fr. żeber, 2 łopatki niekompletne, kręgi zachowane w komplecie (2 szyjne niekompletne), 1 k. ramieniowa prawa (34 cm, oddzielnie głowa), 2 k. promieniowe (jedna 25 cm, druga niekompletna), 2 k. łokciowe (jedna 27 cm, druga niekompletna), 3 k. śródręcza, 5 paliczków bliższych, 2 paliczki środkowe, k. krzyżowa, 2 k. miednicy (otwór zastłonowy owalny), 2 k. udowe (48 cm każda, oddzielnie kłykie), 1 rzepka, 2 k. piszczelowe niekompletne, 2 paliczki stopy.

Patologie: braki w uzębieniu.

Płeć – męczyzna. **Wiek** – *adultus*. **Wzrost** – 173 cm.

Grób nr 281 (plan 12)

Opis grobu: grób wchodzący w skład mogiły zbiorowej o nieczytelnym zarysie jamy grobowej. Zmarły spoczywał w pozycji wyprostowanej na brzuchu z rękami założonymi za plecy oraz górną częścią tułowia skierowaną na NW. W szkielecie brakowało czaszki, pojedynczych kości długich oraz części kręgów i żeber. Głębokość zalegania pochówku – 122 cm.

Przedmioty znalezione w grobie: brak.

Relacje stratygraficzne z innymi grobami: część NE grobu wykopano młodszy grób nr 225, zaś w część S groby 273 i 283, przemieszczając szczątki kostne starszego grobu.

Opis kości szkieletu: fr. trzonu mostka, 54 fr. żeber, fr. prawej łopatki, kręgi (13 szyjnych i 5 fr., 7 piersiowych, 3 lędźwiowe w tym 2 fr.), 2 k. ramieniowe niekompletne i fr. głowy, 2 k. promieniowe niekompletne w kilku fr., 2 k. łokciowe niekompletne w kilku fr., 2 k. nadgarstka, 3 k. śródręcza, 2 paliczki bliższe, 1 paliczek dalszy, 3 fragmenty k. krzyżowej, 4 fragmenty 2 k. miednicy, k. udowa prawa (48 cm), 2 k. piszczelowe (39,8 cm każda), 4 k. stępu, 8 k. śródstopia, 2 paliczki stopy.

Płeć – męczyzna. **Wiek** – dorosły. **Wzrost** – 178 cm.

Grób nr 282 (plan 11)

Opis grobu: zarys stropu wypełniska jamy grobowej nieczytelny. Zmarły spoczywał w pozycji wyprostowanej na wznak, wzdłuż osi NW–SE, z głową skierowaną na NW, rękami wyprostowanymi wzdłuż tułowia. W szkielecie brakowało kości lewej stopy, a lewa kość piszczelowa była przemieszczona w stosunku do układu anatomicznego. Głębokość zalegania pochówku – 135 cm.

Przedmioty znalezione w grobie: brak.

Relacje stratygraficzne z innymi grobami: brak.

Opis kości szkieletu: czaszka: bez twarzoczaszki, o wymiarach 16×15×12 cm, 2 fr. szczęki (obustronnie I₁, I₂, C, P₁, P₂, M₁, M₂, M₃, zęby średnio starte), żuchwa (po prawej I₁, I₂, C, P₁, P₂, po lewej – obustronnie I₁, I₂, C, P₁, P₂, M₁, M₂, powierzchnie średnio starte). Szkielet postkranialny: 2 masywne obojczyki (14,5 cm każdy), trzon i rękojeść mostka, 42 fr. żeber, 2 łopatki niekompletne, kręgi zachowane w komplecie, 2 k. ramieniowe (prawa 33,5 cm, lewa niekompletna), 1 k. promieniowa (24 cm), 2 k. łokciowe (25,6 cm każda), 5 k. nadgarstka, 6 k. śródręcza, 5 paliczków bliższych, 4 paliczki środkowe, 2 paliczki dalsze, k. krzyżowa, 2 k. miednicy (otwór zastłonowy owalny), 2 k. udowe (47,5 cm każda, oddzielnie kłykie), 1 rzepka, 2 k. piszczelowe (36 cm każda), 2 k. strzałkowe (35 cm każda), 1 k. skokowa, 5 k. stępu, 4 k. śródstopia, 2 paliczki stopy.

Patologie: braki w uzębieniu.

Płeć – męczyzna. **Wiek** – *maturus*. **Wzrost** – 166 cm.

Grób nr 283 (plan 12)

Opis grobu: zarys stropu wypełniska jamy grobowej nieczytelny. Zmarły spoczywał w pozycji wyprostowanej na wznak, wzdłuż osi NW–SE, z głową skierowaną na NW. W szkielecie brakowało czaszki, kości klatki piersiowej i kończyn górnych oraz pasa biodrowego. Było to spowodowane zniszczeniami dokonanymi przez wkop młodsze grobu nr 226. Głębokość zalegania pochówku – 120 cm.

Przedmioty znalezione w grobie: brak.

Relacje stratygraficzne z innymi grobami: część SW jamy grobowej została wykopana w starszy grób nr 284. Z kolei w część NW jamy grobowej opisywanego pochówku wykopano młodszy grób nr 226, niszcząc szczątki kostne starszego grobu.

Opis kości szkieletu: 1 k. łokciowa (24 cm), 5 k. śródręcza, 2 k. udowe niekompletne (ok. 46 cm każda), 2 kłykie i głowa k. udowej, 1 rzepka, 2 k. piszczelowe (36 cm każda), 2 k. strzałkowe niekompletne, 2 k. piętowe, 2 k. skokowe, 9 k. stępu, 5 k. śródstopia, 4 paliczki stopy.

Płeć – męczyzna. **Wiek** – dorosły. **Wzrost** – 166 cm.

Grób nr 284 (plan 12)

Opis grobu: zarys jamy grobowej zbliżony do wydłużonego trapezu, w wypełnisku pozostałości drewnianej trumny. Zmarła spoczywała w pozycji wyprostowanej na wznak wzdłuż osi NW–SE,

z głową skierowaną na NW. Głębokość zalegania pochówku – 122 cm.

Przedmioty znalezione w grobie: brak.

Relacje stratygraficzne z innymi grobami: w część NE jamy grobowej wkopano młodszy grób nr 283. Ponadto część NW jamy grobowej została wkopana w starszy grób nr 227.

Opis kości szkieletu: 3 fr. sklepienia czaszki delikatnej, małej, fr. szczęki, fr. żuchwy (zęby I₁, I₂, C, P₁, P₂, M₁, M₂, M₃), 1 k. ramieniowa niekompletna, 1 paliczek środkowy ręki, 1 k. piszczelowa (36 cm), 1 k. strzałkowa niekompletna, 1 k. skokowa, 2 k. stępu.

Płeć – kobieta (?). **Wiek** – *iuvēnis*. **Wzrost** – 166 cm.

Grób nr 285 (plan 13)

Opis grobu: zarys stropu wypełniska jamy grobowej nieczytelny. W wypełnisku jamy grobowej natrafiono na częściowo zachowaną trumnę dziecięcą, położoną wzdłuż osi NW–SE. Na fragmencie wieka trumny zachowała się ozdobna, zielona taśma. Część jamy grobowej w niewielkim stopniu wchodziła w profil wykopu. Pochówek został wkopany we wkop o nieznaną funkcję, powstały w trakcie użytkowania cmentarza. Głębokość zalegania pochówku – 130 cm.

Przedmioty znalezione w grobie: fragment żelaznego gwóźdź trumienne z przywartymi pozostałościami drewna z trumny, deski ze szczytu wieka oraz ścianki trumny z inicjałami osoby zmarłej „R.K.” oraz datą śmierci „1850” wybitymi nitami mosiężnymi (tabl. 33:1, 2).

Relacje stratygraficzne z innymi grobami: brak.

Opis kości szkieletu: 1 k. ramieniowa (9,5 cm), 1 k. promieniowa (7 cm), 1 k. łokciowa (7,5 cm), 2 k. miednicy, 2 k. udowe (12 cm każda), 2 k. piszczelowe (10 cm każda).

Płeć – nieokreślona. **Wiek** – *infans I*.

Grób nr 286 (plan 5)

Opis grobu: pochówki w murowanej z cegieł krypcie grzebalnej. Zachowały się trzy ściany krypty, z wyjątkiem ściany NW (tabl. 12). Wymiary krypty ok. 200 cm × ok. 225 cm. Wewnątrz złożono dwa pochówki (groby nr 286A i 286B) (tabl. 11). Zmarły z grobu 286A spoczywał w pozycji wyprostowanej na wznak, wzdłuż osi NW–SE, z głową skierowaną na NW, dłońmi złożonymi na piersi. Szkielet znajdował się przy ścianie SW krypty. Głębokość zalegania pochówku – 51 cm.

Zmarła z grobu 286B spoczywała prawdopodobnie w pozycji wyprostowanej na wznak, wzdłuż osi NW–SE, z głową skierowaną na NW. Szkielet

znajdował się przy ścianie NE krypty. Głębokość zalegania pochówku – 51 cm.

Przedmioty znalezione w grobie 286A: brak.

Przedmioty znalezione w grobie 286B: deska ze ścianki trumny z datą śmierci „1869” wybitą nitami mosiężnymi (tabl. 33:3), drewniana nóżka trumny (tabl. 34:1), grzebień rogowy (tabl. 34:2).

Grób 286A:

Opis kości szkieletu: kości z białawym nalotem, czaszka: niekompletna – brak podstawy i częściowo boków, wymiar jarzmowy – 11 cm, wymiar nosowy – 4,5 × 2,8 cm, wymiar twarzowy – 16 cm, szczeka (I₁, I₂, C, P₁, P₂, M₁, M₂, M₃ po prawej stronie, I₁, I₂, C, P₁, P₂, M₁, M₂ po lewej, ubytki – I₂ lewy, M₂ lewy, P₁ prawy, M₁ i M₂ prawy, zęby mało starte), żuchwa (I₁, I₂, C, P₁, P₂, M₁, M₂, M₃ po prawej, ubytki w P₂ i M₃, po lewej stronie I₁, I₂, C, P₁, P₂, M₂, zęby mało starte). Szkielet postkranialny: 2 obojczyki (14,5 cm każdy), trzon mostka, 32 żebra, 2 łopatki, kręgi zachowane w komplecie (C1 i C2 zrośnięte), lewa k. ramieniowa (32,7 cm), 2 k. promieniowe (23 cm każda), 2 k. łokciowe (25,8 cm każda), 5 k. śródreżca, 6 paliczków bliższych, 3 paliczki środkowe, 2 k. miednicy nieco uszkodzone (otwór zasłonowy owalny), 2 k. udowe (lewa 46,5 cm, prawa niekompletna), 2 rzepki, 2 k. piszczelowe (38,5 cm każda), 1 k. strzałkowa (36 cm), 1 k. strzałkowa niekompletna, 2 k. piętowe, 1 k. skokowa, 2 k. śródstopia.

Patologie: braki w uzębieniu.

Płeć – mężczyzna. **Wiek** – *adultus*. **Wzrost** – 166 cm.

Grób nr 286B:

Opis kości szkieletu: kości zniszczone przez wkop współczesny, fr. sklepienia czaszki, 1 obojczyk niekompletny, 3 żebra, 1 łopatka niekompletna, kręgi 3 piersiowe (fr. kręgu piersiowego mocno skrzywiony/wygięty, zrost kręgów Th5/6 i 1 lędźwiowy), 3 k. ramieniowe (dwie niekompletne, jedna prawa 31 cm), 1 k. promieniowa niekompletna, 1 k. łokciowa (23 cm), 6 k. śródreżca, 2 paliczki bliższe, 1 paliczek środkowy, k. krzyżowa (fr. górny), 1 k. miednicy prawa niekompletna, 1 k. miednicy lewa (otwór zasłonowy trójkątny), 2 k. udowe niekompletne, 3 k. piszczelowe niekompletne, 2 k. strzałkowe (jedna 34,5 cm, druga niekompletna, 2 k. piętowe, 2 k. skokowe, 1 k. stępu, 5 k. śródstopia).

Patologie: skrzywienie kręgosłupa, zrost kręgów Th5 i Th6, zmiany zniekształcająco-zwyrodnieniowe kręgosłupa.

Płeć – kobieta. **Wiek** – *adultus/maturus*. **Wzrost** – 160 cm.

Grób nr 287 (plan 12)

Opis grobu: czytelna część najprawdopodobniej prostokątnego zarysu jamy grobowej. Zmarły spoczywał w pozycji wyprostowanej na wznak wzdłuż osi NW–SE, z głową skierowaną na NW. W szkielecie brakowało kości ramion i przedramion, lewego talerza miednicy, kości udowych oraz kości podudzi i stóp, zniszczonych wkopem powstałym w czasie użytkowania cmentarza. Głębokość zalegania pochówku – 176 cm.

Przedmioty znalezione w grobie: brak.

Relacje stratygraficzne z innymi grobami: brak.

Opis kości szkieletu: 15 fr. czaszki małej, żuchwa (obustronnie I_1 , I_2 , C, P_1 , wyrzynają się P_2), 1 obojczyk lewy (5,8 cm), 23 żebra, 1 łopatka niekompletna, kręgi (17 łuków, 1 trzon), k. krzyżowa, 1 k. miednicy, 1 k. piszczelowa niekompletna.

Płeć – nieokreślona. **Wiek** – *infans I*.

Grób nr 288 (plan 13)

Opis grobu: zarys jamy grobowej zbliżony do wydłużonego trapezu, w wypełnisku pozostałości drewnianej trumny. W jamie grobowej nie natrafiono na szczątki kostne, być może zniszczone wkopami młodszych pochówków. Na podstawie kształtu i wymiarów jamy grobowej można przypuszczać, iż złożony w niej zmarły spoczywał wzdłuż osi NW–SE. Część jamy grobowej pozostała poza badanym obszarem. Głębokość zalegania pochówku – 132 cm.

Przedmioty znalezione w grobie: brak.

Relacje stratygraficzne z innymi grobami: w jamę grobową opisywanego pochówku wkopano dwa młodsze groby, prawdopodobnie niszcząc szczątki kostne starszego grobu. W część NE jamy wkopano grób nr 214, a w część SW grób nr 221.

Opis kości szkieletu: szczątki nie zachowały się.

Płeć – ? **Wiek** – dorosły (na podstawie wymiarów jamy grobowej).

Grób nr 289 (plan 16)

Opis grobu: zarys stropu wypełniska jamy grobowej nieczytelny. Zmarła spoczywała w pozycji wyprostowanej na wznak wzdłuż osi NW–SE, z głową skierowaną na NW, z twarzą zwróconą na S, prawą dłońią złożoną na biodrze (brak kości lewego przedramienia nie pozwala na określenie położenia lewej dłoni). Część jamy grobowej pozostała poza obszarem prac badawczych. W jamie grobowej natrafiono na niewielki fragment drewna pochodzący z wieka trumny. Głębokość zalegania pochówku – 126 cm.

Przedmioty znalezione w grobie: brak.

Relacje stratygraficzne z innymi grobami: brak.

Opis kości szkieletu: czaszka: delikatna, o wymiarach $15 \times 12 \times 13$ cm, obwód czaszki 49 cm, czoło lekko pochylone, szczęka (obustronnie I_1 , I_2 , C, P_1 , P_2 , M_1 , M_2 , M_3 bardzo mało starte powierzchnie, w M_1 prawym ubytek), żuchwa (I_1 , I_2 , C, P_1 , P_2 , M_1 , M_2 , M_3 po prawej i I_1 , I_2 , C, P_1 , P_2 , M_2 , M_3 po lewej stronie, zęby mało starte, w obu M_3 ubytki). Szkielet postkranialny: 2 obojczyki (13 cm każdy), 18 żeber całych i 14 fr., 2 łopatki, kręgi zachowane w komplecie oprócz 1 lędźwiowego, 2 k. ramieniowe (31,5 cm każda), 2 k. promieniowe (21,8 cm każda), 2 k. łokciowe niekompletne, 4 k. śródręcza, 2 paliczki bliższe, 1 paliczek środkowy, 2 k. miednicy (otwór zasłonowy trójkątny), 2 k. udowe (43 cm każda), 2 k. śródstopia, 2 paliczki stopy.

Płeć – kobieta (?). **Wiek** – *iuvēnis/adultus*. **Wzrost** – 153 cm.

Grób nr 290 (plan 1)

Opis grobu: zarys jamy grobowej zbliżony do wydłużonego trapezu, w wypełnisku pozostałości drewnianej trumny. Zmarłe dziecko spoczywało w pozycji wyprostowanej na wznak wzdłuż osi NW–SE, z głową skierowaną na NW, dłońmi złożonymi na biodrach oraz. W skraj jamy grobowej znajdował się poza obszarem badań. Głębokość zalegania pochówku – 151 cm.

Przedmioty znalezione w grobie: 28 całych i cztery fragmenty żelaznych gwoździ trumiennych z przywartyymi pozostałościami drewna z trumny, fragment butelki szklanej (nie stanowi wyposażenia pochówku, dostała się do jamy grobowej z warstwą zasypiskową).

Relacje stratygraficzne z innymi grobami: brak.

Opis kości szkieletu: czaszka: 6 fr., mała, fr. szczęki (P_1 , P_2 zawiązki), 2 fr. żuchwy (obustronnie I_1 , I_2 , C, P_1). Szkielet postkranialny: 2 obojczyki (6,2 cm każdy), 27 fr. żeber, 22 fr. kręgów, 2 k. ramieniowe (9 cm każda), 2 k. promieniowe (7 cm każda), 2 k. łokciowe (8 cm każda), 1 k. krzyżowa, 3 k. miednicy, 2 k. udowe (11,3 cm każda), 2 k. piszczelowe (9,5 cm każda), 2 k. strzałkowe (9,3 cm każda).

Płeć – nieokreślona. **Wiek** – *infans I*.

Grób nr 291 (plan 1)

Opis grobu: zarys jamy grobowej zbliżony do wydłużonego trapezu, w wypełnisku pozostałości drewnianej trumny. Zmarłe dziecko spoczywało w pozycji wyprostowanej na wznak wzdłuż osi NW–SE, z głową skierowaną na NW. Zachowały się nieliczne szczątki kostne. W skraj jamy grobo-

wej znajdował się poza obszarem badań. Głębokość zalegania pochówku – 159 cm.

Przedmioty znalezione w grobie: brak.

Relacje stratygraficzne z innymi grobami: brak.

Opis kości szkieletu: 11 fr. małej i delikatnej czaszki, 2 fr. żuchwy, 23 małe żebra, fr. łopatki, 2 k. ramieniowe (6,5 cm każda), 1 k. promieniowa (5,2 cm), 2 k. łokciowe (6 cm każda), 1 paliczek środkowy ręki, fragment k. miednicy, 2 k. udowe (7,7 cm każda), 2 k. piszczelowe (6,5 cm każda), 1 k. strzałkowa (6,3 cm), 2 k. stępu.

Płeć – nieokreślona. **Wiek** – *infans I*.

Grób nr 292 (plan 1)

Opis grobu: zarys jamy grobowej zbliżony do prostokąta. Zmarłe dziecko spoczywało w pozycji wyprostowanej na wznak wzdłuż osi NW–SE, z głową skierowaną na NW, dłońmi złożonymi na biodrach. Głębokość zalegania pochówku – 158 cm.

Przedmioty znalezione w grobie: trzy fragmenty żelaznych gwoździ trumiennych z przywartymi pozostałościami drewna z trumny (tabl. 40:2).

Relacje stratygraficzne z innymi grobami: brak.

Opis kości szkieletu: 13 fr. czaszki, fr. szczęki z 2 zębami, żuchwa mała (są już I_1 , I_2 , C , P_1 wyrzynają się obustronnie), 22 żebra, kręgi (19 łuków, 11 trzonów), 2 k. ramieniowe (10 cm każda), 2 k. promieniowe (jedna 7 cm, druga z ubytkiem na końcu dolnym), 1 k. łokciowa (8,5 cm), 2 k. nadgarstka, 3 paliczki bliższe ręki, fragment k. miednicy, 2 k. udowe (12 cm każda), 2 k. piszczelowe (10 cm każda), 2 k. strzałkowe (10 cm). Niewielkie ubytki na końcach kości długich.

Płeć – nieokreślona. **Wiek** – *infans I*.

Grób nr 293 (Plan 2)

Opis grobu: zarys jamy grobowej zbliżony do trapezu. Zmarłe dziecko spoczywało w pozycji wyprostowanej na wznak wzdłuż osi NW–SE, z głową skierowaną na NW, prawą ręką wyprostowaną wzdłuż ciała. Kości szkieletu były słabo zachowane. Głębokość zalegania pochówku – 125 cm.

Przedmioty znalezione w grobie: jeden żelazny gwóźdź trumieny z przywartymi pozostałościami drewna z trumny.

Relacje stratygraficzne z innymi grobami: w krawędź NE jamy grobowej wkopano grób nr 294.

Opis kości szkieletu: 13 fr. czaszki, żuchwa (zawiazki zębów), 13 żeber, 2 łopatki, kręgi (4 łuki), 1 k. ramieniowa (7,5 cm), 2 k. promieniowe (6 cm każda), 1 k. łokciowa (6 cm), k. krzyżowa, 1 k. udowa (9 cm), 1 k. piszczelowa (8 cm).

Płeć – nieokreślona. **Wiek** – *infans I*.

Grób nr 294 (plan 2)

Opis grobu: zarys jamy grobowej zbliżony do trapezu. Zmarłe dziecko spoczywało w pozycji wyprostowanej na wznak wzdłuż osi NW–SE, z głową skierowaną na NW, a twarzą zwróconą na S. Głębokość zalegania pochówku – 135 cm.

Przedmioty znalezione w grobie: brak.

Relacje stratygraficzne z innymi grobami: grób wkopano w jamy dwóch starszych pochówków nr 293 i 295, co w przypadku grobu nr 295 doprowadziło do zniszczenia szczątków kostnych.

Opis kości szkieletu: czaszka: z ubytkiem łuski k. potylicznej po stronie prawej, szwy niezobliterowane, wymiary $17 \times 14 \times 13$ cm, obwód czaszki 49 cm, szczeka (z lewej strony obecne I_1 , I_2 , C , P_1 , P_2 , z prawej strony obecne I_1 , I_2 , C , P_1 , P_2 , a M_1 wyrzyna się, powierzchnie zębów niestarte), żuchwa mała (obustronnie I_1 , I_2 , C , P_1 , P_2). Szkielet postkranialny: 2 obojczyki (7 cm każdy), 19 żeber całych i 6 fr., kręgi (20 łuków, 11 trzonów, 3 całe piersiowe), 1 lewa łopatka, 2 k. ramieniowe (13 cm każda), 1 k. promieniowa z ubytkiem na końcu dolnym, 1 k. łokciowa z ubytkiem na końcu dolnym, 8 k. nadgarstka, 1 k. śródręcza, 8 fragmentów k. miednicy, 2 k. udowe (18 cm każda), 2 k. piszczelowe (14 cm każda), 2 k. strzałkowe (14 cm).

Płeć – nieokreślona. **Wiek** – *infans II*.

Grób nr 295 (plan 2)

Opis grobu: zarys jamy grobowej zbliżony do prostokąta. Wewnątrz jamy grobowej nie natrafiono na szczątki kostne, najprawdopodobniej zniszczone wkopem grobu nr 294. Głębokość zalegania pochówku – 146 cm.

Przedmioty znalezione w grobie: brak.

Relacje stratygraficzne z innymi grobami: w część SW jamy grobowej wkopano młodszy grób nr 294.

Opis kości szkieletu: szczątki kostne nie zachowały się, prawdopodobnie zniszczone wkopem grobu nr 294.

Płeć – nieokreślona. **Wiek** – dziecko (na podstawie wymiarów jamy grobowej).

Grób nr 296 (plan 2)

Opis grobu: zarys jamy grobowej zbliżony do trapezu. Zmarłe dziecko spoczywało w pozycji wyprostowanej na wznak wzdłuż osi NW–SE, z głową skierowaną na NW. W szkielecie brakowało kości ramion i przedramion, kręgów i żeber. Głębokość zalegania pochówku – 125 cm.

Przedmioty znalezione w grobie: brak.

Relacje stratygraficzne z innymi grobami: w część SW jamy grobowej wkopano grób nr 297, co mogło spowodować częściowo zniszczenie szczątków kostnych starszego pochówku.

Opis kości szkieletu: 6 fr. czaszki, 2 fr. kręgów, fragment k. krzyżowej, 5 k. miednicy, 2 k. udowe niekompletne (ok. 19 cm jedna), 2 k. piszczelowe niekompletne.

Płeć – nieokreślona. **Wiek** – *infans II*.

Grób nr 297 (plan 2)

Opis grobu: zarys jamy grobowej zbliżony do trapezu. Zmarłe dziecko spoczywało w pozycji wyprostowanej na wznak wzdłuż osi NW–SE, z głową skierowaną na NW, prawą dłonią złożoną na brzuchu. W szkielecie brakowało kości lewego przedramienia. Głębokość zalegania pochówku – 112 cm.

Przedmioty znalezione w grobie: brak.

Relacje stratygraficzne z innymi grobami: jama grobowa została wkopana w dwa groby nr 296 i 336, co mogło spowodować częściowo zniszczenie szczątków kostnych starszych pochówków.

Opis kości szkieletu: czaszka: 7 fr., fr. szczęki prawej (I_1 , I_2 , C, P_1 , P_2 , a M_1 zawiązek), żuchwa (obustronnie I_1 , I_2 , C, P_1 , P_2). Szkielet postkranialny: 2 obojczyki (6,7 cm każdy), 13 żeber, kręgi (20 fr., 7 trzonów), 1 łopátka, 2 k. ramieniowe (12,5 cm każda), 1 k. promieniowa (8,5 cm), 1 k. łokciowa (9,3 cm), 8 k. ręki, 2 fragmenty k. miednicy, 2 k. udowe (16,5 cm każda), 2 k. piszczelowe (13,2 cm każda), 2 k. strzałkowe niekompletne, 4 k. stopy.

Płeć – nieokreślona. **Wiek** – *infans I*.

Grób nr 298 (plan 1)

Opis grobu: zarys jamy grobowej zbliżony do wydłużonego trapezu, w wypełnisku pozostałości drewnianej trumny. Zmarłe dziecko spoczywało w pozycji wyprostowanej na wznak wzdłuż osi NW–SE, z głową skierowaną na NW. Skraj SE jamy grobowej znajdował się poza obszarem badań. Głębokość zalegania pochówku – 107 cm.

Przedmioty znalezione w grobie: brak.

Relacje stratygraficzne z innymi grobami: w krawędź NE jamy grobowej wkopano grób nr 299, nie niszcząc jednak szczątków kostnych starszego pochówku.

Opis kości szkieletu: czaszka: 7 fr., kości cienkie, małe, fr. szczęki prawej (I_1 , I_2 , C, P_1 , P_2 , a M_1 zawiązek), fr. szczęki lewej (I_1 , I_2 , C, P_1 , P_2 , a M_1 zawiązek), żuchwa (obustronnie I_1 , I_2 , C, P_1 , P_2). Szkielet postkranialny: 7 żeber całych i 9 fr., kręgi (7 szyjnych, 11 piersiowych, ok. 10 fr.), 1 łopátka

i 1 fr., fragment k. ramieniowej, fragment k. promieniowej, fragment k. łokciowej, 1 k. śródręcza, fragment k. krzyżowej, 1 k. miednicy, 2 k. udowe (17,5 cm każda, bez głów), fragment k. piszczelowej.

Płeć – nieokreślona. **Wiek** – *infans I*.

Grób nr 299 (plan 1)

Opis grobu: zarys jamy grobowej zbliżony do wydłużonego trapezu, w wypełnisku pozostałości drewnianej trumny, w tym deskę ze szczytu z inicjałami osoby zmarłej „H.M.”. Głębokość zalegania pochówku – 102 cm.

Przedmioty znalezione w grobie: deska ze szczytu wieka trumny z inicjałami osoby zmarłej „H.M.” wybitymi nitami mosiężnymi (tabl. 34:3).

Relacje stratygraficzne z innymi grobami: krawędź SW jamy grobowej wkopano w starszy grób nr 298, co nie miało jednak wpływu na stan zachowania szczątków kostnych.

Opis kości szkieletu: w jamie grobowej nie natrafiono na szczątki ludzkie. Prawdopodobnie delikatne, dziecięce kości rozłożyły się.

Płeć – nieokreślona. **Wiek** – dziecko (na podstawie wymiarów jamy grobowej).

Grób nr 300 (plan 1)

Opis grobu: zarys jamy grobowej zbliżony do trapezu. Jedynymi zachowanymi szczątkami były niewielkie fragmenty dziecięcej czaszki. Sądząc po kształcie i położeniu jamy grobowej zmarły spoczywał prawdopodobnie wzdłuż osi NW–SE, z głową skierowaną na NW. Głębokość zalegania pochówku – 99 cm.

Przedmioty znalezione w grobie: brak.

Relacje stratygraficzne z innymi grobami: brak.

Opis kości szkieletu: 4 małe fr. czaszki.

Płeć – nieokreślona. **Wiek** – *infans I*.

Grób nr 301 (plan 16)

Opis grobu: Jedynymi zachowanymi szczątkami były pozostałości trumny dziecięcej. Trumna leżała wzdłuż osi N–S. Większość szczątków kostnych uległa rozkładowi. Głębokość zalegania pochówku – 156 cm.

Przedmioty znalezione w grobie: brak.

Relacje stratygraficzne z innymi grobami: brak.

Opis kości szkieletu: 6 fr. czaszki, fr. szczęki (zawiązki tylne zębów), 2 k. ramieniowe (8 cm każda), 2 k. promieniowe (6 cm każda), 1 k. łokciowa (6,8 cm), 1 k. piszczelowa (8 cm).

Płeć – nieokreślona. **Wiek** – *infans I*.

Grób nr 302 (plan 16)

Opis grobu: zarys stropu wypełniska jamy grobowej nieczytelny. Zmarła spoczywała w pozycji wyprostowanej na wznak, wzdłuż osi NW–SE, z głową skierowaną na NW, z twarzą zwróconą na SW, prawą ręką wyprostowaną wzdłuż tułowia i lewą dłonią złożoną na biodrze. Głębokość zalegania pochówku – 164 cm.

Przedmioty znalezione w grobie: trzy żelazne gwoździe trumienne z przywartymi pozostałościami drewna z trumny.

Relacje stratygraficzne z innymi grobami: w część NE jamy grobowej wkopano młodszy grób nr 256, nie naruszając jednak szczątków kostnych starszego pochówku.

Opis kości szkieletu: kości ciemne, czaszka: delikatna, o wymiarach 16×13×13 cm, nos zadarty, szczęka (obustronnie I₁, I₂, C, P₁, P₂, M₁, M₂, M₃ po 8 zębów bardzo mało startych), żuchwa (obustronnie I₁, I₂, C, P₁, P₂, M₁, M₂, M₃, zęby mało starte). Szkielet postkranialny: 2 obojczyki (14 cm każdy), 9 żeber całych i 19 fr., 2 łopatki niekompletne, kręgi zachowane w komplecie, niekompletny trzon mostka, 2 k. ramieniowe (31,5 cm każda), 2 k. promieniowe (23 cm każda), 2 k. łokciowe (25 cm każda), 5 k. nadgarstka, 6 k. śródręcza, 4 paliczki bliższe, 4 paliczki środkowe, 3 paliczki dalsze, k. krzyżowa niekompletna, 2 k. miednicy (otwór zasłonowy trójkątny), 2 k. udowe (43 cm każda), 2 k. piszczelowe (37 cm każda), 2 k. strzałkowe (35 cm każda), 2 k. piętowe, 2 k. skokowe, 6 k. stępu, 6 k. śródstopia, 3 paliczki stopy.

Płeć – kobieta. **Wiek** – *adultus*. **Wzrost** – 164 cm.

Grób nr 303 (plan 16)

Opis grobu: zarys stropu wypełniska jamy grobowej nieczytelny. Zmarłe dziecko spoczywało w pozycji wyprostowanej na wznak, wzdłuż osi NW–SE, z głową skierowaną na NW. Kości obydwu przedramion, miednicy oraz kończyn dolnych znajdowały się poza obszarem badań. Głębokość zalegania pochówku – 141 cm.

Przedmioty znalezione w grobie: brak.

Relacje stratygraficzne z innymi grobami: brak.

Opis kości szkieletu: czaszka: cienka, 12 drobnych fr., fr. szczęki (3 zęby), 2 fr. żuchwy (obustronnie I₁, I₂, C, P₁, P₂, a M₁ zawiązek). Szkielet postkranialny: 1 obojczyk (6 cm), 21 żeber, kręgi (2 trzony), 2 niekompletne łopatki, 2 niekompletne k. ramieniowe (ok. 13 cm każda), 5 k. miednicy.

Płeć – nieokreślona. **Wiek** – *infans I*.

Grób nr 304 (plan 20)

Opis grobu: zarys jamy grobowej zbliżony do wydłużonego trapezu, w wypełnisku pozostałości drewnianej trumny. Zmarły spoczywał w pozycji wyprostowanej na wznak wzdłuż osi NW–SE z głową skierowaną na NW, z twarzą zwróconą na S, prawą dłonią złożoną na biodrze i lewą na brzuchu. Głębokość zalegania pochówku – 165 cm.

Przedmioty znalezione w grobie: brak.

Relacje stratygraficzne z innymi grobami: w jamę grobową opisywanego pochówku wkopano dwa młodsze groby nr 154 i 155. Zalegały one jednak ponad szkieletem opisywanego grobu, nie niszcząc szczątków kostnych.

Opis kości szkieletu: czaszka: masywna, o wymiarach 15×13×15 cm, wymiar jarzmowy – 12 cm, wymiar nosowy – 6×2,8 cm, wymiar twarzowy – 18 cm, szczęka (obustronnie I₁, I₂, C, P₁, P₂ o powierzchniach mocno startych), żuchwa (I₁, I₂, C, P₁, P₂ i M₃ po prawej stronie mocno starte). Szkielet postkranialny: 2 obojczyki masywne (15,5 cm każdy), trzon mostka, 43 żebra, 2 łopatki niekompletne, kręgi (6 szyjnych, 12 piersiowych w tym 2 zrośnięte, 5 lędźwiowych), 1 k. ramieniowa (36 cm), 2 k. promieniowe (27 cm każda), 2 k. łokciowe (28 cm każda), 3 k. nadgarstka, 3 k. śródręcza, 5 paliczek bliższych, 2 paliczki środkowe, k. krzyżowa niekompletna, 4 k. miednicy, 2 k. udowe (48,5 cm każda), 2 k. piszczelowe (39 cm każda), 2 k. strzałkowe (38 cm każda), 6 k. stępu, 5 k. śródstopia, 4 paliczki stopy.

Patologie: zrost kręgów Th3 i Th4, braki w uzębieniu.

Płeć – mężczyzna. **Wiek** – *senilis*. **Wzrost** – 179 cm.

Grób nr 305 (plan 19)

Opis grobu: zarys jamy grobowej zbliżony do prostokąta. Wewnątrz jamy grobowej natrafiono jedynie na pozostałości bocznych desek trumiennych. Kształt i wymiary jamy grobowej wskazują, że był to pochówek dziecka. Głębokość zalegania pochówku – 145.

Przedmioty znalezione w grobie: brak.

Relacje stratygraficzne z innymi grobami: w narożnik W jamy grobowej wkopano młodszy grób nr 159.

Opis kości szkieletu: nie zachowały się.

Płeć – nieokreślona. **Wiek** – dziecko (na podstawie wymiarów jamy grobowej).

Grób nr 306 (plan 19)

Opis grobu: zarys jamy grobowej zbliżony do prostokąta. Wewnątrz jamy grobowej natrafiono je-

dynie na pozostałości bocznych desek trumien-
nych. Kształt i wymiary jamy grobowej wskazują,
że był to pochówek dziecka. Głębokość zalegania
pochówku – 140.

Przedmioty znalezione w grobie: brak.

Relacje stratygraficzne z innymi grobami: brak.

Opis kości szkieletu: nie zachowały się.

Płeć – nieokreślona. **Wiek** – dziecko (na podstawie
wymiarów jamy grobowej).

Grób nr 307 (plan 20)

Opis grobu: zarys stropu wypełniska jamy grobowej
nieczytelny. W czasie eksploracji natrafiono jedy-
nie na fragmenty desek pochodzące z dziecięcej
trumny. Trumna leżała wzdłuż osi NW–SE. Część
zachowanych desek trumiennych znajdowała się
poza obszarem badań. Głębokość zalegania po-
chówku – 131 cm.

Przedmioty znalezione w grobie: brak.

Relacje stratygraficzne z innymi grobami: w jamę
grobową wkopano młodszy grób nr 153.

Opis kości szkieletu: trzon mostka z drobnymi
ubytkami, kręgi (3 szyjne i 1 fr. kręgu), 4 k. nad-
garstka, 6 paliczek bliższych, 8 paliczek środ-
kowych, 4 paliczki dalsze, fragment k. miednicy
(oba talerze biodrowe), 2 k. udowe (23 cm każda,
bez fragmentów głów i nasad dalszych), 2 rzepki,
2 k. piszczelowe (22 cm każda), 1 lewa k. strzał-
kowa (22 cm).

Płeć – nieokreślona. **Wiek** – *infans II*.

Grób nr 308 (plan 20)

Opis grobu: zarys stropu wypełniska jamy grobowej
nieczytelny. W czasie eksploracji grobu natrafio-
no na nieliczne kości dziecięce oraz fragmenty
desek wieka trumny. Zmarłe dziecko spoczywało
najprawdopodobniej wzdłuż osi NW–SE, z głową
skierowaną na NW. Głębokość zalegania pochów-
ku – 131 cm.

Przedmioty znalezione w grobie: brak.

Relacje stratygraficzne z innymi grobami: w część
NE jamy grobowej wkopano młodszy grób nr
151, niszcząc szczątki kostne starszego grobu.

Opis kości szkieletu: czaszka: mała, 6 fr., szczęka
(obustronnie I₁, I₂, C, P₁, P₂ i M₁-zawiązki), żu-
chwa (obustronnie I₁, I₂, C, P₁, P₂ i M₁-zawiązki).
Szkielet postkranialny: 2 obojczyki (7,3 cm każ-
dy), 19 żeber, 2 łopatki małe, kręgi (6 szyjnych,
15 piersiowych i 2 trzony, 2 lędźwiowe), 2 k.
ramieniowe (14,5 cm każda), 1 k. promieniowa
(11,5 cm), 2 k. łokciowe (12,3 cm każda), 1 pali-
czek bliższy, 2 małe k. miednicy i 1 fr., 2 k. udowe
(19 cm każda), 2 k. stępu.

Płeć – nieokreślona. **Wiek** – *infans I*.

Grób nr 309 (plan 4)

Opis grobu: zarys jamy grobowej zbliżony do tra-
pezu, w wypełnisku pozostałości drewnianej
trumny. Zmarłe dziecko spoczywało wzdłuż osi
NW–SE, z głową skierowaną na NW. Głębokość
zalegania pochówku – 120 cm.

Przedmioty znalezione w grobie: jeden cały i osiem
fragmentów żelaznych gwoździ trumiennych
z przywartymi pozostałościami drewna z trumny.

Relacje stratygraficzne z innymi grobami: brak.

Opis kości szkieletu: czaszka: mała, 16 fr., bez twa-
rzożuchówki, fr. szczęki (zęby I₁, I₂, C – zawiązek, P₁
wyrzyna się), żuchwa (I₁, I₂, aC, P₁ – w zębodole).
Szkielet postkranialny: 5 żeber, 1 niekompletny
kręg, 2 niekompletne k. ramieniowe.

Płeć – nieokreślona. **Wiek** – *infans I*.

Grób nr 310 (plan 21)

Opis grobu: czytelna część zarysu jamy grobowej
zbliżonej do trapezu. Zmarła spoczywała w pozy-
cji wyprostowanej na wznak, wzdłuż osi NW–SE,
z głową skierowaną na NW. Lewa kość ramie-
niowa była przemieszczona i leżała wzdłuż osi
SW–NE, poniżej czaszki. W szkielecie brakowało
większości kręgów i żeber. Część kości kończyn
dolnych pozostała poza badanym obszarem. Głęb-
okość zalegania pochówku – 132 cm.

Przedmioty znalezione w grobie: dwa całe i jeden
fragment żelaznych gwoździ trumiennych z po-
stałościami drewna z trumny.

Relacje stratygraficzne z innymi grobami: w czy-
telną w wykopie badawczym część jamy grobowej
wkopano młodszy grób nr 131 niszcząc szczątki
kostne starszego grobu.

Opis kości szkieletu: czaszka: delikatna, 6 fr., o wy-
miarach 16×14 cm, bez twarzoczaszki, szew
czołowy i węgłowy całkowicie zobliterowane,
żuchwa bezzębna. Szkielet postkranialny: 2 oboj-
czyki (14 cm każdy), 18 fr. żeber, 3 niekompletne
łopatki, kręgi (2 trzony piersiowe), 3 niekompletne
k. ramieniowe, 2 k. śródreżna, 1 paliczek bliż-
szy, 2 k. udowe (43 cm każda), 1 niekompletna k.
strzałkowa.

Płeć – kobieta. **Wiek** – *senilis*. **Wzrost** – 160 cm.

Grób nr 311 (plan 2)

Opis grobu: zarys jamy grobowej zbliżony do tra-
pezu, w wypełnisku pozostałości drewnianej trum-
ny. Zmarłe dziecko spoczywało w pozycji wypro-
stowanej na wznak wzdłuż osi NW–SE, z głową
skierowaną na NW. Głębokość zalegania pochów-
ku – 165 cm.

Przedmioty znalezione w grobie: brak.

Relacje stratygraficzne z innymi grobami: w E narożnik jamy grobowej wkopano grób nr 312.

Opis kości szkieletu: czaszka: mała, 9 fr., bez twarzoczaszki, 2 fr. szczęki (P_1 , P_2 wyrzynają się), żuchwa (I_1 , I_2 , C po prawej i I_1 po lewej 5 zębów w zębodołach). Szkielet postkranialny: 2 obojczyki (6,2 cm każdy), 20 żeber, 2 łopatki, kręgi (13 łuków i 2 trzony), 2 niekompletne k. ramieniowe (ok. 12 cm każda), 2 niekompletne k. promieniowe, 1 niekompletna k. łokciowa, 1 niekompletna k. udowa (ok. 13–14 cm), 2 niekompletne k. piszczelowe, 2 niekompletne k. strzałkowe.

Płeć – nieokreślona. **Wiek** – *infans I*.

Grób nr 312 (plan 2)

Opis grobu: zarys jamy grobowej zbliżony do trapezu. Zmarłe dziecko spoczywało w pozycji wyprostowanej na wznak wzdłuż osi NW–SE, z głową skierowaną na NW, dłońmi złożonymi na biodrach. Głębokość zalegania pochówku – 94 cm.

Przedmioty znalezione w grobie: dwa całe i trzy fragmenty żelaznych gwoździ trumiennych z przywartymi pozostałościami drewna z trumny.

Relacje stratygraficzne z innymi grobami: S narożnik jamy grobowej został wkopany w grób nr 311.

Opis kości szkieletu: czaszka: 6 fr., w tym jeden ze szczękami (z lewej strony P_1 , P_2 , M_1 , a z prawej strony M_1 , a M_2 w zębodole), 2 fr. żuchwy (w pierwszym fr. są I_1 , I_2 , P_1 , P_2 , M_1 z prawej strony oraz I_1 z lewej, w drugim – P_1 , P_2 lewe o mało startych powierzchniach). Szkielet postkranialny: 2 obojczyki (7,5 cm każdy), 5 żeber całych i 11 fr., kręgi (1 szyjny, 2 piersiowe, 1 łuk, 7 trzonów), 2 k. ramieniowe (prawa 16 cm, lewa z ubytkami na końcach), 2 k. promieniowe z ubytkami na końcach, 2 k. łokciowe z ubytkami na końcach, 7 k. śródreżcza, 1 paliczek bliższy, 1 paliczek środkowy, 1 paliczek dalszy ręki, fragment k. miednicy i 2 talerze biodrowe, 2 k. udowe z ubytkami głów, 2 k. piszczelowe (17,5 cm każda), 2 k. strzałkowe (17 cm każda), 7 nieokreślonych fr. kości.

Płeć – nieokreślona. **Wiek** – *infans I*.

Grób nr 313 (plan 2)

Opis grobu: zarys jamy grobowej zbliżony do prostokąta. Wewnątrz jamy nie natrafiono na szczątki kostne, które prawdopodobnie uległy rozkładowi. Sądząc po wymiarach i kształcie jamy grobowej był to pochówek dziecięcy, a złożony w nim zmarły spoczywał wzdłuż osi NW–SE.

Przedmioty znalezione w grobie: brak.

Relacje stratygraficzne z innymi grobami: krawędź NE jamy grobowej opisywanego pochówku

wkopano w starszy grób nr 314, co nie miało jednak wpływu na stan zachowania zawartych w nim szczątków kostnych.

Opis kości szkieletu: szczątki kostne nie zachowały się.

Płeć – nieokreślona. **Wiek** – *dziecko* (na podstawie wymiarów jamy grobowej).

Grób nr 314 (plan 2)

Opis grobu: zarys jamy grobowej zbliżony do trapezu. Zmarłe dziecko spoczywało w pozycji wyprostowanej na wznak wzdłuż osi NW–SE, z głową skierowaną na NW, dłońmi złożonymi na biodrach. Głębokość zalegania pochówku – 127 cm.

Przedmioty znalezione w grobie: brak.

Relacje stratygraficzne z innymi grobami: w jamę grobową wkopano dwa groby nr 313 i 315, nie niszcząc jednak szczątków kostnych starszego pochówku.

Opis kości szkieletu: kości małe, czaszka: mała, 6 fr., bez twarzoczaszki, 2 fr. szczęki (I_1 , I_2 , C, P_1 , a P_2 – zawiązek), żuchwa (obustronnie I_1 , I_2 , C, P_1 i P_2 – zawiązki). Szkielet postkranialny: 2 obojczyki (6,7 cm każdy), 24 żebra, 24 kręgi (ale część to trzony i łuki), 2 łopatki, 2 k. ramieniowe (15 cm), 2 k. promieniowe (10,5 cm), 2 k. łokciowe (11,5 cm), 3 k. śródreżcza, 5 paliczków ręki, niekompletna k. krzyżowa, 4 k. miednicy, 2 k. udowe, 2 k. piszczelowe (16,5 cm każda), 2 k. strzałkowe (14 cm każda), 2 k. piętowe, 2 k. śródstopia, 2 paliczki.

Płeć – nieokreślona. **Wiek** – *infans I*.

Grób nr 315 (plan 2)

Opis grobu: zarys jamy grobowej zbliżony do prostokąta. Wewnątrz jamy grobowej natrafiono jedynie na nieliczne kości dziecka. Sądząc z ich ułożenia, zmarły spoczywał w pozycji wyprostowanej na wznak wzdłuż osi NW–SE, z głową skierowaną na NW. Głębokość zalegania pochówku – 93 cm.

Przedmioty znalezione w grobie: brak.

Relacje stratygraficzne z innymi grobami: jama grobowa została wkopana w dwa pochówki nr 314 i 316, nie niszcząc jednak szczątków kostnych starszych grobów.

Opis kości szkieletu: 2 k. ramieniowe (10,5 cm każda), 1 nieokreślony fragment.

Płeć – nieokreślona. **Wiek** – *infans I*.

Grób nr 316 (plan 2)

Opis grobu: zarys jamy grobowej zbliżony do trapezu. Zmarłe dziecko spoczywało w pozycji wyprostowanej na wznak wzdłuż osi NW–SE, z głową skierowaną na NW. Prawa kość ramieniowa była

przemieszczona względem układu anatomicznego. Kości udowe krzyżowały się ze sobą, a kości piszczelowe były obrócone o 90°. Głębokość zalegania pochówku – 99 cm.

Przedmioty znalezione w grobie: dwa fragmenty żelaznych gwoździ trumiennych z przywartymi pozostałościami drewna z trumny.

Relacje stratygraficzne z innymi grobami: w krawędź SW jamy grobowej wkopano grób nr 315.

Opis kości szkieletu: czaszka: mała, 23 fr., szczęka (obustronnie I₁, I₂, C, P₁, P₂), żuchwa (obustronnie I₁, I₂, C, P₁, P₂). Szkielet postkranialny: 2 obojczyki (7 cm każdy), 29 fr. żeber, kręgi (33 łuki), 2 łopatki, 2 k. ramieniowe (13,5 cm), 2 k. promieniowe (9 cm), 2 k. łokciowe (10 cm), 2 paliczki ręki, 6 k. miednicy, 2 k. udowe (19 cm każda), 2 k. piszczelowe niekompletne, 2 k. strzałkowe (12 cm każda).

Płeć – nieokreślona. **Wiek** – *infans I*.

Grób nr 317 (plan 2)

Opis grobu: zarys jamy grobowej zbliżony do trapezu. Zmarłe dziecko spoczywało w pozycji wyprostowanej na wznak wzdłuż osi NW–SE, z głową skierowaną na NW. W szkielecie brakowało kości obu przedramion oraz kości miednicy. Głębokość zalegania pochówku – 119 cm.

Przedmioty znalezione w grobie: brak.

Relacje stratygraficzne z innymi grobami: brak.

Opis kości szkieletu: czaszka: 16 fr., 3 wolne zęby, fr. szczęki prawej (z obecnymi zębami C, P₁, P₂, powierzchnie tych zębów bardzo mało starte, w P₁ – próchnica, M₂ prawy w zębodole), mała żuchwa (obecne są P₂, M₁ obustronnie, a M₂ prawy w zębodole). Szkielet postkranialny: 11 żeber całych i 6 fr., kręgi (obecne 4 trzony kręgów (piersiowych?)), 2 k. ramieniowe (10 cm, z niewielkimi ubytkami), 1 fragment k. łokciowej, 2 k. udowe (13 cm, z niewielkimi ubytkami), 2 k. piszczelowe (11 cm każda), 2 k. strzałkowe (ok. 10 cm każda, z niewielkimi ubytkami), 2 małe nieokreślone fr. kości.

Patologie: próchnica zębów.

Płeć – nieokreślona. **Wiek** – *infans I*.

Grób nr 318 (plan 2)

Opis grobu: zarys jamy grobowej zbliżony do trapezu; na obszarze objętym pracami wykopaliskowymi znajdowała się N część grobu. Wewnątrz jamy grobowej nie natrafiono na szczątki kostne.

Przedmioty znalezione w grobie: brak.

Relacje stratygraficzne z innymi grobami: krawędź NW jamy grobowej została wkopana w grób nr 319.

Opis kości szkieletu: w jamie grobowej nie natrafiono na szczątki kostne.

Płeć – nieokreślona. **Wiek** – *dziecko* (na podstawie wymiarów widocznej części jamy grobowej).

Grób nr 319 (plan 2)

Opis grobu: zarys jamy grobowej zbliżony do trapezu. Wewnątrz jamy grobowej natrafiono na zachowaną we fragmentach czaszkę oraz pozostałości desek trumny. Na podstawie kształtu i wymiarów jamy grobowej można stwierdzić, iż zmarłe dziecko spoczywało wzdłuż osi NW–SE, z głową skierowaną na NW. Głębokość zalegania pochówku – 110 cm.

Przedmioty znalezione w grobie: trzy żelazne gwoździe trumienne z przywartymi pozostałościami drewna z trumny, fragment deski ścianki trumny z datą śmierci wybitą nitami mosiężnymi (czytelne dwie pierwsze cyfry – „18..”) (tabl. 34:4).

Relacje stratygraficzne z innymi grobami: w część SE jamy grobowej wkopano grób nr 318, z kolei część NW jamy swoim wkopem narusza dwa starsze pochówki o numerach 320 i 321.

Opis kości szkieletu: 10 drobnych fr. sklepienia czaszki.

Płeć – nieokreślona. **Wiek** – *infans II*.

Grób nr 320 (plan 2)

Opis grobu: czytelny narożnik prostokątnej (?) jamy grobowej. Wewnątrz natrafiono jedynie na zachowaną we fragmentach czaszkę dziecięcą oraz kilka fragmentów innych kości. Na podstawie wymiarów i kształtu zarysu jamy grobowej można stwierdzić, iż zmarłe dziecko spoczywało wzdłuż osi NW–SE, z głową skierowaną na NW. Głębokość zalegania pochówku – 120 cm.

Przedmioty znalezione w grobie: brak.

Relacje stratygraficzne z innymi grobami: w jamę grobową wkopano dwa pochówki nr 319 i 321, co spowodowało znaczne zniszczenie szczątków kostnych opisywanego grobu.

Opis kości szkieletu: 15 małych fr. czaszki, 2 fr. żuchwy, 1 obojczyk (4,6 cm), 11 żeber, kręgi (4 trzony, 2 łuki), 1 niekompletna łopatka, 1 niekompletna k. promieniowa, 1 k. łokciowa (6,2 cm), 2 k. śródreżca.

Płeć – nieokreślona. **Wiek** – *infans I*.

Grób nr 321A (plan 2)

Opis grobu: czytelny zarys prostokątnej jamy grobowej, w której natrafiono na pozostałości dwóch trumien dziecięcych – groby 321A i 321B. Zmarłe dziecko z opisywanego pochówku spoczywało

w pozycji wyprostowanej na wznak wzdłuż osi NW–SE, z głową skierowaną na NW. Zachowały się nieliczne kości szkieletu. Głębokość zalegania pochówku – 124 cm.

Przedmioty znalezione w grobie: brak.

Relacje stratygraficzne z innymi grobami: narożnik W jamy grobowej został wkopany w grób nr 320, co doprowadziło do znacznego zniszczenia szczątków kostnych starszego pochówku. Z kolei w część SW jamy grobowej opisywanego pochówku wkopano grób nr 319.

Opis kości szkieletu: 17 fr. małej czaszki, 3 fr. szczęki (w pierwszym fr. ząb wychodzący z zębodołu), 4 zęby wolne, 9 fr. żeber (mocno „spróchniałe”), 1 k. udowa z ubytkami na końcach („spróchniała”, miękka), 2 k. piszczelowe z ubytkami na końcach („spróchniałe”, miękkie).

Płeć – nieokreślona. **Wiek** – *infans I*.

Grób nr 321B (plan 2)

Opis grobu: czytelny zarys prostokątnej jamy grobowej, w której natrafiono na pozostałości dwóch trumien dziecięcych – groby 321A i 321B. Zmarłe dziecko spoczywało wzdłuż osi NW–SE, z głową skierowaną na NW. Głębokość zalegania pochówku – 124 cm.

Przedmioty znalezione w grobie: brak.

Relacje stratygraficzne z innymi grobami: narożnik W jamy grobowej został wkopany w grób nr 320, co doprowadziło do znacznego zniszczenia szczątków kostnych starszego pochówku. Z kolei w część SW jamy grobowej opisywanego pochówku wkopano grób nr 319.

Opis kości szkieletu: 11 małych fr. czaszki, fr. żuchwy (są 3 lub 4 zęby), 3 fr. żeber, fr. trzonu mostka, 1 niekompletna k. ramieniowa, 1 niekompletna k. udowa, 1 niekompletna k. piszczelowa, kilka nieokreślonych fr. kości.

Płeć – nieokreślona. **Wiek** – *infans I*.

Grób nr 322 (plan 2)

Opis grobu: czytelny zarys części prostokątnej (?) jamy grobowej. Wewnątrz jamy grobowej nie natrafiono na szczątki kostne, być może zniszczone wkopem młodszego grobu. Głębokość zalegania pochówku – 120 cm.

Przedmioty znalezione w grobie: brak.

Relacje stratygraficzne z innymi grobami: w krawędź NE jamy grobowej wkopano młodszy grób nr 323, który prawdopodobnie zniszczył szczątki kostne opisywanego pochówku.

Opis kości szkieletu: szczątki kostne nie zachowały się.

Płeć – nieokreślona. **Wiek** – *dziecko* (na podstawie wymiarów jamy grobowej).

Grób nr 323 (plan 2)

Opis grobu: zarys jamy grobowej zbliżony do trapezu, w wypełnisku pozostałości drewnianej trumny. Zmarłe dziecko spoczywało w pozycji wyprostowanej na wznak, wzdłuż osi NW–SE, z głową skierowaną na NW. Jedyne zachowane szczątki kostne to pojedyncze fragmenty czaszki i kości długich. Głębokość zalegania pochówku – 130 cm.

Przedmioty znalezione w grobie: cztery fragmenty żelaznych gwoździ trumiennych z przywartymi pozostałościami drewna z trumny.

Relacje stratygraficzne z innymi grobami: w krawędź NE jamy grobowej wkopano grób nr 324. Z kolei krawędź SW jamy grobu nr 323 wkopano w starsze groby: 322 oraz 321B.

Opis kości szkieletu: 4 czaszki małe, 1 k. krzyżowa, 1 k. miednicy, 1 k. piszczelowa niekompletna.

Płeć – nieokreślona. **Wiek** – *infans I*.

Grób nr 324 (plan 2)

Opis grobu: zarys jamy grobowej zbliżony do trapezu, w wypełnisku pozostałości drewnianej trumny. Zmarłe dziecko spoczywało w pozycji wyprostowanej na wznak, wzdłuż osi NW–SE, z głową skierowaną na NW. Zachowały się nieliczne szczątki kostne (pozostałe uległy rozkładowi). Głębokość zalegania pochówku – 108 cm.

Przedmioty znalezione w grobie: brak.

Relacje stratygraficzne z innymi grobami: krawędź SW jamy grobowej wkopano w grób nr 323.

Opis kości szkieletu: 1 niekompletna k. ramieniowa, 1 niekompletna k. łokciowa, 2 k. udowe (12 cm każda), 1 niekompletna k. miednicy, 2 k. piszczelowe (jedna 10,5 cm, druga niekompletna).

Płeć – nieokreślona. **Wiek** – *infans I*.

Grób nr 325 (plan 3)

Opis grobu: zarys jamy grobowej zbliżony do trapezu. Wewnątrz jamy grobowej natrafiono na dziecięcą trumnę. Trumna ułożona była wzdłuż osi NW–SE. Głębokość zalegania pochówku – 121 cm.

Przedmioty znalezione w grobie: sześć żelaznych gwoździ trumiennych z przywartymi pozostałościami drewna z trumny (tabl. 40:3).

Relacje stratygraficzne z innymi grobami: w jamę grobową wkopano dwa pochówki nr 327 i 329.

Opis kości szkieletu: kości zniszczone, 5 fragmentów czaszki, fragment 1 k. ramieniowej, fragment

miednicy, 2 fragmenty k. udowych, 2 fragmenty k. piszczelowej, 1 fragment k. strzałkowej.

Płeć – nieokreślona. **Wiek** – *infans I*.

Grób nr 326 (plan 3)

Opis grobu: czytelna część zarysu prostokątnej (?) jamy grobowej. Ponad czaszką i wzdłuż boków jamy grobowej natrafiono na fragmenty desek trumiennych. Zmarłe dziecko spoczywało w pozycji wyprostowanej na wznak, wzdłuż osi NW–SE, z głową skierowaną na NW. Głębokość zalegania pochówku – 135 cm.

Przedmioty znalezione w grobie: brak.

Relacje stratygraficzne z innymi grobami: w część SE jamy grobowej wkopano groby nr 327 i 329, co spowodowało znaczne zniszczenie szczątków kostnych starszego pochówku.

Opis kości szkieletu: 13 małych fragmentów k. czaszki, 17 żeber, kręgi (11 trzonów, 22 łuki), 1 k. promieniowa niekompletna, 5 k. nadgarstka, 2 k. miednicy.

Płeć – nieokreślona. **Wiek** – *infans I*.

Grób nr 327 (plan 3)

Opis grobu: zarys jamy grobowej zbliżony do wydłużonego trapezu. Zmarły spoczywał w pozycji wyprostowanej na wznak, wzdłuż osi NW–SE, z głową skierowaną na NW, z twarzą zwróconą na S, prawą dłonią złożoną na biodrze i lewą na brzuchu. Głębokość zalegania pochówku – 153 cm.

Przedmioty znalezione w grobie: brak.

Relacje stratygraficzne z innymi grobami: S narożnik jamy grobowej wkopano w trzy groby nr 325, 326 i 329, częściowo niszcząc szczątki kostne starszych pochówków.

Opis kości szkieletu: czaszka: masywna, sklepienie oddzielone od podstawy czaszki, we fragmentach, sklepienie całe, szew czołowy całkowicie zobliterowany, żuchwa masywna ($I_1, I_2, C, P_1, P_2, M_1, M_2, M_3$ po lewej i $I_1, I_2, C, P_1, P_2, M_1, M_2$ po prawej stronie). Szkielet postkranialny: 2 masywne obojczyki (14,5 cm każdy), 17 żeber całych i 15 fr., trzon i wyrostek mieczykowaty zrośnięte oraz rękojeść mostka, kręgi (7 szyjnych, 12 piersiowych, 5 lędźwiowych), 2 łopatki, 2 k. ramieniowe (34 cm każda), 2 k. promieniowe (24,2 cm każda), 2 k. łokciowe (26,2 cm każda), 3 k. nadgarstka, 10 k. śródreżcza, 4 paliczki bliższe, 4 paliczki środkowe, 3 paliczki dalsze ręki, fragment k. krzyżowej, 2 k. miednicy (otwór zasłonowy owalny), 2 k. udowe (44,5 cm każda), 2 k. piszczelowe (37,5 cm każda), 2 k. strzałkowe (35,8 cm każda), 2 k.

piętowe, 2 k. skokowe, 6 k. stępu, 6 k. śródstopia, 5 paliczków stopy.

Płeć – mężczyzna. **Wiek** – *maturus*. **Wzrost** – 167 cm.

Grób nr 328 (plan 3)

Opis grobu: zarys jamy grobowej zbliżony do wydłużonego trapezu. Zmarła spoczywała w pozycji wyprostowanej na wznak, wzdłuż osi NW–SE, z głową skierowaną na NW, z twarzą zwróconą na S, rękami wyprostowanymi wzdłuż tułowia. Głębokość zalegania pochówku – 172 cm.

Przedmioty znalezione w grobie: obrączka mosiężna (tabl. 36:1).

Relacje stratygraficzne z innymi grobami: w jamę grobową wkopano dwa groby nr 327 i 330.

Opis kości szkieletu: czaszka: delikatna, wąska, o wymiarach $15 \times 12 \times 11$ cm, szczeka (obustronnie $I_1, I_2, C, P_1, P_2, M_1, M_2, M_3$, bardzo mało startych), żuchwa ($I_1, I_2, C, P_1, P_2, M_1, M_2, M_3$ bardzo mało startych). Szkielet postkranialny: 2 obojczyki (36 cm każdy), 26 żeber, trzon i rękojeść mostka, kręgi zachowane w komplecie, 2 łopatki, 2 k. ramieniowe (29,5 cm każda), 2 k. promieniowe (22,5 cm każda), 2 k. łokciowe (23,5 cm każda), 9 k. śródreżcza, 2 paliczki bliższe, 1 paliczek środkowy ręki, 1 k. krzyżowa, 2 k. miednicy (otwór zasłonowy trójkątny), 2 k. udowe (42 cm każda), 2 k. piszczelowe (35 cm każda), 1 lewa k. strzałkowa (33 cm), 2 k. piętowe, 2 k. skokowe, 8 k. stępu, 7 k. śródstopia, 2 paliczki stopy.

Płeć – kobieta. **Wiek** – *adultus*. **Wzrost** – 157 cm.

Grób nr 329 (plan 3)

Opis grobu: zarys jamy grobowej zbliżony do prostokąta. Zmarłe dziecko spoczywało w pozycji wyprostowanej na wznak, wzdłuż osi NW–SE, z głową skierowaną na NW. Zachowały się jedynie nieliczne szczątki kostne. Głębokość zalegania pochówku – 120 cm.

Przedmioty znalezione w grobie: brak.

Relacje stratygraficzne z innymi grobami: jama grobowa została wkopana w dwa pochówki nr 325 i 326. Ponadto w jamy wszystkich trzech wspomnianych grobów wkopano młodszy grób nr 327.

Opis kości szkieletu: 8 fr. czaszki małej, 2 fr. szczęki (zęby I_1, I_2), 2 fr. żuchwy (P_1 wyrzyna się, I_1, I_2 w żębodole), 8 żeber, kręgi (3 łuki, 2 trzony), k. krzyżowa, 2 k. miednicy, 2 k. udowe (13 cm każda), 1 k. piszczelowa (11 cm).

Płeć – nieokreślona. **Wiek** – *infans I*.

Grób nr 330 (plan 3)

Opis grobu: zarys jamy grobowej zbliżony do prostokąta, w wypełnisku pozostałości drewnianej trumny. Na wieku trumny zachowały się pozostałości ozdobnej taśmy, układającej się w znak krzyża. Zmarły spoczywał wzdłuż osi NW–SE, z głową skierowaną na NW, twarzą zwróconą na E. Głębokość zalegania pochówku – 147 cm.

Przedmioty znalezione w grobie: trzy żelazne gwoździe trumienne z przywartymi pozostałościami drewna z trumny, guzik szklany barwy czarnej, zdobiony ornamentem kwiatowym (tabl. 36:2).

Relacje stratygraficzne z innymi grobami: narożnik W jamy grobowej wkopano w starszy grób nr 328.

Opis kości szkieletu: kości w dobrym stanie, czaszka: delikatna, o wymiarach 19×15×13,5 cm, obwód czaszki ok. 52 cm, szwy niezobliterowane, szczeka (obustronnie I₁, I₂, C, P₁, P₂, M₁, M₂, M₃ o mało startych powierzchniach, w P₁ ubytki szklia i zębiny – próchnica), żuchwa (obustronnie I₁, I₂, C, P₁, P₂, M₁, M₂, M₃ o bardzo mało startych powierzchniach). Szkielet postkranialny: 2 obojczyki (14 cm każdy), 23 żebra, trzon i rękojeść mostka z drobnymi ubytkami, kręgi (7 szyjnych, 12 piersiowych, 5 lędźwiowych), 2 łopatki z niewielkimi ubytkami, 2 k. ramieniowe (30 cm każda), 2 k. promieniowe (21 cm każda), 2 k. łokciowe (23 cm każda), 9 k. nadgarstka, 9 k. śródręcza, 1 paliczek bliższy, 6 paliczków środkowych, 1 paliczek dalszy ręki, 1 k. krzyżowa, 2 k. miednicy (żeńska), 2 k. udowe (40 cm każda), 2 k. piszczelowe (32 cm każda), 2 k. strzałkowe (31 cm każda), 2 k. piętowe, 2 k. skokowe, 5 k. stępu, 6 k. śródstopia, 4 paliczki stopy.

Patologie: próchnica zębów.

Płeć – kobieta. **Wiek** – *adultus*. **Wzrost** – 150 cm.

Grób nr 331 (plan 3)

Opis grobu: czytelny zarys górnej części jamy grobowej zbliżonej do wydłużonego trapezu, w wypełnisku pozostałości drewnianej trumny. Sądząc po kształcie jamy grobowej zmarłe dziecko spoczywało wzdłuż osi NW–SE, z głową skierowaną na NW. W obszarze objętym pracami wykopaliskowymi znalazł się jedynie N część pochówku. Głębokość zalegania pochówku – 141 cm.

Przedmioty znalezione w grobie: brak.

Relacje stratygraficzne z innymi grobami: brak.

Opis kości szkieletu: szczeka (obustronnie I₁, I₂, C, P₂, M₁, a P₁ wyrzynają się), żuchwa (I₁, I₂, C, P₁, P₂, M₁, ale C wyrzynają się, M₂ w zębodole), 5 kręgów szyjnych.

Płeć – nieokreślona. **Wiek** – *infans I*.

Grób nr 332 (plan 3)

Opis grobu: zarys jamy grobowej zbliżony do trapezu, w wypełnisku pozostałości drewnianej trumny. Zmarłe dziecko spoczywało w pozycji wyprostowanej na wznak, wzdłuż osi NW–SE, z głową skierowaną na NW, prawą dłonią złożoną na biodrze. Głębokość zalegania pochówku – 114 cm.

Przedmioty znalezione w grobie: brak.

Relacje stratygraficzne z innymi grobami: brak.

Opis kości szkieletu: 15 fr. czaszki, 10 łuków, 2 fr. żuchwy, 17 żeber, 1 prawa łopatka, kręgi (4 fr.), 2 k. ramieniowe (5,3 cm każda), 2 k. promieniowe (4,3 cm każda), 1 k. łokciowa (5 cm), k. krzyżowa (fr.), 4 k. miednicy, 2 k. udowe (6 cm każda), 2 k. piszczelowe (5,3 cm każda).

Płeć – nieokreślona. **Wiek** – *infans I*.

Grób nr 333 (plan 3)

Opis grobu: zarys jamy grobowej zbliżony do trapezu, w wypełnisku pozostałości drewnianej trumny. Zmarłe dziecko spoczywało w pozycji wyprostowanej na wznak, wzdłuż osi NW–SE, z głową skierowaną na NW, dłońmi złożonymi na biodrach. Głębokość zalegania pochówku – 116 cm.

Przedmioty znalezione w grobie: brak.

Relacje stratygraficzne z innymi grobami: brak.

Opis kości szkieletu: 10 k. czaszki, fr. żuchwy, 1 obojczyk (3 cm), 20 małych żeber, kręgi (21 łuków), 2 łopatki małe, 2 k. ramieniowe (5 cm), 2 k. promieniowe (3,6 cm każda), 2 k. łokciowe (4,3 cm każda), 4 nadgarstki, 2 k. udowe (5,5 cm), 6 małych k. miednicy, 2 k. piszczelowe (4,5 cm każda), k. gnykowa.

Płeć – nieokreślona. **Wiek** – *infans I*.

Grób nr 334 (plan 4)

Opis grobu: zarys jamy grobowej zbliżony do trapezu, w wypełnisku pozostałości drewnianej trumny. Na desce stanowiącej szczyt trumny zachowały się inicjały „I.H.G.” oraz data „1852”. Zmarłe dziecko spoczywało wzdłuż linii NW–SE, z głową skierowaną na NW. Głębokość zalegania pochówku – 122 cm.

Przedmioty znalezione w grobie: deski ze szczytu wieka oraz ścianki trumny z inicjałami osoby zmarłej „I.H.G.” oraz datą śmierci „1852” wybitymi nitami mosiężnymi (tabl. 35:3), cztery mosiężne uchwyty do trumny z okuciami (tabl. 35:4–7), dwie drewniane nóżki trumny (tabl. 35:1, 2), cztery drewniane ozdoby trumny z częściowo zachowanym zdobieniem wykonanym techniką *soutache* (nici barwy zielonej) (tabl. 35:8–11).

Relacje stratygraficzne z innymi grobami: brak.

Opis kości szkieletu: czaszka: mała, bez twarzoczaszki, fr. szczęki (I_1 , I_2 , P_1 , wyrzyna się C, jest zawiązek P_2), żuchwa (jest I_1 , P_1 , wyrzyna się I_2). Szkielet postkranialny: 1 obojczyk (6 cm), 22 żebra, trzon i rękojeść mostka, kręgi (24 łuki i 14 trzonów), 2 łopatki, 2 k. ramieniowe (10,5 cm każda), 2 k. promieniowe (8 cm każda), 2 k. łokciowe (8,5 cm każda), 5 k. nadgarstka, 2 paliczki bliższe ręki, 5 k. miednicy, 2 k. udowe (13,5 cm każda), 2 k. piszczelowe (11,5 cm każda), 2 k. strzałkowe (10,5 cm każda), 4 k. stępu.

Płeć – nieokreślona. **Wiek** – *infans I*.

Grób nr 335 (plan 4)

Opis grobu: zarys jamy grobowej zbliżony do trapezu, w wypełnisku pozostałości drewnianej trumny. Zmarłe dziecko spoczywało w pozycji wyprostowanej na wznak, wzdłuż osi NW–SE, z głową skierowaną na NW. Głębokość zalegania pochówku – 112 cm.

Przedmioty znalezione w grobie: brak.

Relacje stratygraficzne z innymi grobami: brak.

Opis kości szkieletu: kości bardzo drobne, 15 fr. czaszki, 2 fr. żuchwy, 1 obojczyk (3 cm), 21 drobnych żeber, kręgi (8 fr.), 2 k. ramieniowe (5 cm każda), 2 k. promieniowe (3,5 cm każda), 2 k. łokciowe (4,5 cm każda), 2 k. miednicy, 2 k. udowe (6 cm każda), 2 k. piszczelowe (4,5 cm każda).

Płeć – nieokreślona. **Wiek** – *infans I*.

Grób nr 336 (plan 2)

Opis grobu: zarys jamy grobowej zbliżony do trapezu. Zmarłe dziecko spoczywało w pozycji wyprostowanej na wznak wzdłuż osi NW–SE, z głową skierowaną na NW, prawą dłońią złożoną na brzuchu. Szkielet niekompletny. Głębokość zalegania pochówku – 128 cm.

Przedmioty znalezione w grobie: brak.

Relacje stratygraficzne z innymi grobami: w krawędź NE jamy grobowej wkopano grób nr 297, co mogło spowodować uszkodzenie szczątków kostnych starszego pochówku.

Opis kości szkieletu: 7 fr. małej czaszki, fr. szczęki (brak pośmiertny zębów), fr. żuchwy (z 2 małymi zębami i jednym wyrzynającym się), 1 ząb wolny, 2 obojczyki (5 cm każdy), 10 żeber całych i 7 fr., kręgi (18 łuków i 3 fr. łuku, 9 trzonów), 2 k. ramieniowe (10 cm każda), 1 k. promieniowa (7 cm), prawa k. łokciowa (7,5 cm), 2 k. śródręcza, 2 paliczki bliższe, 1 paliczek środkowy ręki, 2 fragmenty k. miednicy, lewa k. udowa (12 cm), 1 fragment k. strzałkowej.

Płeć – nieokreślona. **Wiek** – *infans I*.

Grób nr 337 (plan 4)

Opis grobu: zarys jamy grobowej zbliżony do wydłużonego trapezu, w wypełnisku pozostałości drewnianej trumny. Zmarła spoczywała w pozycji wyprostowanej na wznak, wzdłuż osi NW–SE, z głową skierowaną na NW, z twarzą zwróconą na E, lewą dłońią złożoną na brzuchu, a prawą na biodrze. Na klatce piersiowej zachowały się fragmenty odzieży. Głębokość zalegania pochówku – 133 cm.

Przedmioty znalezione w grobie: brak.

Relacje stratygraficzne z innymi grobami: w część SE jamy grobowej wkopano młodszy grób nr 338 oraz część betonowych fundamentów budynku.

Opis kości szkieletu: czaszka: delikatna, o wymiarach $20 \times 15 \times 15$ cm, obwód czaszki 56 cm, szwy całkowicie zobliterowane, drobny ubytek k. nosowej po prawej stronie, szczeka bez zębów, żuchwa (z ubytkami na wyrostkach stawowych z 1 zębem po stronie lewej (P_1 ?) z silnie startą powierzchnią żującą). Szkielet postkranialny: 2 obojczyki (lewy 16 cm, prawy – ubytek końca mostkowego), trzon i wyrostek mieczykowaty mostka, 15 całych żeber i 7 fr., 2 łopatki z ubytkami, kręgi (7 szyjnych, 12 piersiowych, 4 lędźwiowe w tym 1 łuk osobno i 1 trzon osobno), 2 k. ramieniowe (obie bez głowy), 2 k. promieniowe (24 cm każda), 2 k. łokciowe (26 cm każda), 6 k. nadgarstka, 4 k. śródręcza, 3 paliczki bliższe, 2 paliczki środkowe, 1 paliczek dalszy, k. krzyżowa z ubytkami na obrzeżach, 2 k. miednicy z niewielkimi licznymi ubytkami (żeńską), 2 k. udowe (lewa 47 cm, prawa z ubytkiem głowy), 2 k. piszczelowe (38 cm każda), 2 k. strzałkowe (lewa 37 cm, prawa z ubytkiem końca dolnego), 2 k. piętowe, 2 k. skokowe, 4 k. śródstopia, 3 paliczki stopy. Kilka fragmentów odzieży.

Patologie: zmiany zniekształcająco-zwyrodnieniowe kręgosłupa, ubytki w uzębieniu.

Płeć – kobieta. **Wiek** – *senilis*. **Wzrost** – 173 cm.

Grób nr 338 (plan 4)

Opis grobu: zarys jamy grobowej zbliżony do wydłużonego trapezu, w wypełnisku pozostałości drewnianej trumny. Zmarła spoczywała w pozycji wyprostowanej na wznak wzdłuż osi NW–SE, z głową skierowaną na NW, dłońmi złożonymi na biodrach. W szkielecie brakowało części żeber. Głębokość zalegania pochówku – 142 cm.

Przedmioty znalezione w grobie: grzebień rogowy (tabl. 36:3).

Relacje stratygraficzne z innymi grobami: część NW jamy grobowej została wkopana w grób nr 337.

Opis kości szkieletu: czaszka: delikatna, o wymiarach 16×13×13 cm, szwy całkowicie zobliterowane, szczęka bez zębów, żuchwa (obustronnie I₁, I₂, C). Szkielet postkranialny: 2 obojczyki (14,5 cm każdy), niekompletny trzon mostka, 23 żebra w tym 3 fr., 2 łopatki niekompletne, kręgi (4 szyjne, 12 piersiowych, 5 lędźwiowych), 2 k. ramieniowe (30 cm każda), 2 k. promieniowe (jedna 21 cm, druga niekompletna), 2 k. łokciowe (jedna kompletna 22,5 cm), 3 k. nadgarstka, 7 k. śródręcza, 5 paliczków bliższych, 4 paliczki środkowe, k. krzyżowa (fr.), 2 k. miednicy (otwór zasłonowy trójkątny), 2 k. udowe (41,5 cm każda), 1 rzepka, 2 k. piszczelowe (34,5 cm każda), 2 k. strzałkowe (33 cm każda), 2 k. piętowe, 2 k. skokowe, 4 k. śródstopia, 5 k. stępu, 4 paliczki stopy.

Patologie: zmiany zwyrodnieniowe kręgosłupa.

Płeć – kobieta. **Wiek** – *senilis*. **Wzrost** – 156 cm.

Grób nr 340 (plan 5)

Opis grobu: zarys jamy grobowej zbliżony do trapezu, w wypełnisku pozostałości drewnianej trumny. Trumna dziecięca ułożona była wzdłuż osi NW–SE. Głowa zmarłego dziecka skierowana była prawdopodobnie na NW. W trumnie nie natrafiono na szczątki kostne. Głębokość zalegania pochówku – 111 cm.

Przedmioty znalezione w grobie: brak.

Relacje stratygraficzne z innymi grobami: brak. Jama grobowa wkopana została w obiekt o nieznannej funkcji, powstały w czasie funkcjonowania cmentarza.

Opis kości szkieletu: szczątki kostne nie zachowały się.

Płeć – nieokreślona. **Wiek** – *dziecko* (na podstawie wymiarów jamy grobowej i trumny).

Grób nr 341 (plan 5)

Opis grobu: zarys jamy grobowej zbliżony do trapezu. W wypełnisku jamy grobowej nie natrafiono na szczątki kostne. Głębokość zalegania pochówku – 105

Przedmioty znalezione w grobie: brak.

Relacje stratygraficzne z innymi grobami: prawdopodobnie wkop jamy grobowej nieznacznie uszkodził W krawędź grobu 342. Jama grobowa opisywanego grobu została w znacznym stopniu zniszczona przez obiekt o nieznannej funkcji, powstały w czasie funkcjonowania cmentarza.

Opis kości szkieletu: szczątki kostne nie zachowały się.

Płeć – nieokreślona. **Wiek** – *dziecko* (na podstawie wymiarów jamy grobowej).

Grób nr 342 (plan 5)

Opis grobu: zarys jamy grobowej zbliżony do trapezu, w wypełnisku pozostałości drewnianej trumny. Zmarłe dziecko spoczywało wzdłuż osi NW–SE, z głową skierowaną na NW. Głębokość zalegania pochówku – 111 cm.

Przedmioty znalezione w grobie: brak.

Relacje stratygraficzne z innymi grobami: prawdopodobnie W krawędź jamy grobowej została nieznacznie uszkodzona przez wkop grobu 341. Jama grobowa opisywanego grobu została w znacznym stopniu zniszczona przez obiekt o nieznannej funkcji, powstały w czasie funkcjonowania cmentarza.

Opis kości szkieletu: 18 fr. czaszki, 2 fr. żuchwy (obustronnie I₁, I₂, C w zębodole, w tym I₁ lewy wyrzyna się), 1 obojczyk (5 cm), 19 żeber, 1 łopatka prawa, 2 k. ramieniowe (8 cm każda).

Płeć – nieokreślona. **Wiek** – *infans I*.

Grób nr 343 (plan 7)

Opis grobu: zarys jamy grobowej zbliżony do prostokąta. Zmarła spoczywała w pozycji wyprostowanej na wznak, wzdłuż osi NW–SE, z głową skierowaną na NW, z twarzą zwróconą na SW, dłońmi złożonymi na biodrach. Głębokość zalegania pochówku – 139 cm.

Przedmioty znalezione w grobie: brak.

Relacje stratygraficzne z innymi grobami: w krawędź NE jamy grobowej wkopano dwa młodsze groby nr 345 i 346, z których żaden nie naruszył szczątków kostnych opisywanego pochówku.

Opis kości szkieletu: czaszka: delikatna, o wymiarach 15×13×13 cm, czoło lekko pochylone, szczęka (obustronnie I₁, I₂, C, P₁, P₂, M₁, M₂, M₃ o mało startych powierzchniach), żuchwa (obustronnie I₁, I₂, C, P₁, P₂, M₁, M₂ o bardzo mało startych powierzchniach, ubytki w M₁ lewym i M₂ prawym). Szkielet postkranialny: 2 obojczyki (14,2 cm każdy), rękojeść mostka, 30 fr. żeber, 2 łopatki, kręgi zachowane w komplecie, 2 k. ramieniowe (32,5 cm każda), 2 k. promieniowe (21,5 cm każda), 2 k. łokciowe (jedna 23 cm, druga niekompletna), 6 k. śródręcza, 7 paliczków bliższych, 5 paliczków środkowych, k. krzyżowa (fr.), 2 k. miednicy (otwór zasłonowy trójkątny), 2 k. udowe (46 cm każda), 2 rzepki, 2 k. piszczelowe (36 cm każda), 2 k. strzałkowe (34 cm każda), 2 k. piętowe, 2 k. skokowe, 9 k. stępu, 6 k. śródstopia, 4 paliczki stopy.

Patologie: próchnica zębów, ubytki w uzębieniu.

Płeć – kobieta. **Wiek** – *adultus*. **Wzrost** – 162 cm.

Grób nr 344 (plan 6)

Opis grobu: czytelna niewielka część zarysu jamy grobowej zbliżonej do wydłużonego trapezu (?), w wypełnisku pozostałości drewnianej trumny. Szkielet znajdował się w całości poza zasięgiem wykopu badawczego, widoczne było jedynie sklepienie czaszki. Prawdopodobnie zmarły spoczywał wzdłuż osi NW–SE, z głową skierowaną na NW. Głębokość zalegania pochówku – 123 cm.

Przedmioty znalezione w grobie: brak.

Relacje stratygraficzne z innymi grobami: część NW jamy grobowej została wkopana w grób nr 377, co spowodowało częściowe zniszczenia szczątków kostnych starszego pochówku.

Opis kości szkieletu: szkielet niewyeksplorowany.

Płeć – nieokreślona. **Wiek** – dorosły? (na podstawie wymiarów widocznej części trumny).

Grób nr 345 (plan 7)

Opis grobu: zarys jamy grobowej zbliżony do prostokąta. Zmarłe dziecko spoczywało w pozycji wyprostowanej na wznak, wzdłuż osi NW–SE, z głową skierowaną na NW, dłońmi złożonymi na biodrach. Głębokość zalegania pochówku – 120 cm.

Przedmioty znalezione w grobie: brak.

Relacje stratygraficzne z innymi grobami: w jamę grobową wkopano dwa młodsze groby nr 346 i 349, jednak tylko wkop grobu nr 346 mógł spowodować zniszczenie szczątków kostnych opisywanego grobu.

Opis kości szkieletu: czaszka: mała, 11 fr., żuchwa (prawa I_1 , I_2 , C, P_1 wyrzynają się). Szkielet postkranialny: 2 obojczyki (6,6 cm każdy), trzon i rękojeść mostka, 24 żeber, 2 łopatki, kręgi (23 łuki i 7 trzonów), 2 k. ramieniowe (11 cm każda), 2 k. promieniowe (7,6 cm każda), 2 k. łokciowe (8,6 cm każda), 3 k. miednicy, 2 k. udowe (15 cm każda), 2 k. piszczelowe niekompletne, 2 k. strzałkowe (jedna 9,8 cm).

Płeć – nieokreślona. **Wiek** – *infans I*.

Grób nr 346 (plan 7)

Opis grobu: zarys jamy grobowej zbliżony do wydłużonego trapezu. Zmarły spoczywał w pozycji wyprostowanej na wznak, wzdłuż osi NW–SE, z głową skierowaną na NW, dłońmi złożonymi na biodrach. Głębokość zalegania pochówku – 123 cm.

Przedmioty znalezione w grobie: dwa fragmenty żelaznych gwoździ trumiennych z przywartymi pozostałościami drewna z trumny.

Relacje stratygraficzne z innymi grobami: jamę grobową wkopano w trzy starsze groby nr 343,

345 i 347. W przypadku grobu nr 345 mogło to doprowadzić do częściowego zniszczenia szczątków kostnych starszego pochówku.

Opis kości szkieletu: czaszka: masywna, o wymiarach $17 \times 16 \times 14$ cm, czoło lekko pochylone, szczeka (obustronnie I_1 , I_2 , C, P_1 , P_2), żuchwa (obustronnie I_1 , I_2 , C, P_1 , starte średnio). Szkielet postkranialny: 2 masywne obojczyki (15,5 cm każdy), 25 fr. żeber, 2 łopatki, kręgi (2 szyjne, 2 piersiowe, 3 lędźwiowe), 2 k. ramieniowe (35 cm każda), 2 k. promieniowe (26,5 cm każda), 2 k. łokciowe (27,5 cm każda), 4 k. śródreżna, 2 paliczki bliższe, k. krzyżowa (fr.), 2 niekompletne k. miednicy (otwór zasłonowy owalny), 2 k. udowe (47 cm każda), 2 k. piszczelowe (37 cm każda), 1 k. strzałkowa niekompletna, 1 k. piętowa, 2 k. śródstopia.

Patologie: ubytki w uzębieniu.

Płeć – męczyzna. **Wiek** – *maturus*. **Wzrost** – 175 cm.

Grób nr 347 (plan 7)

Opis grobu: zarys jamy grobowej zbliżony do trapezu, w wypełnisku pozostałości drewnianej trumny. Zmarłe dziecko spoczywało w pozycji wyprostowanej na wznak, wzdłuż osi NW–SE, z głową skierowaną na NW, lewą dłonią złożoną na biodrze. Głębokość zalegania pochówku – 159 cm.

Przedmioty znalezione w grobie: jeden cały i cztery fragmenty żelaznych gwoździ trumiennych z przywartymi pozostałościami drewna z trumny.

Relacje stratygraficzne z innymi grobami: w W skraj jamy grobowej wkopano grób nr 346, nie niszcząc jednak szczątków kostnych starszego pochówku.

Opis kości szkieletu: 8 fr. czaszki, żuchwa (obustronnie I_1 , I_2 , C, P_1 , P_2), 2 obojczyki niekompletne, 17 żeber, 2 łopatki, 5 fragmentów k. ramieniowych, 2 fragmenty k. udowych, 2 fragmenty k. piszczelowych.

Płeć – nieokreślona. **Wiek** – *infans I*.

Grób nr 348 (plan 7)

Opis grobu: czytelny N skraj zarysu jamy grobowej. W jamie grobowej nie natrafiono na szczątki kostne, gdyż przeważająca jej część została zniszczona wkopem fundamentowym budynku. Głębokość zalegania pochówku – 132 cm.

Przedmioty znalezione w grobie: brak.

Relacje stratygraficzne z innymi grobami: brak.

Opis kości szkieletu: brak szczątków kostnych.

Płeć – nieokreślona. **Wiek** – dziecko? (na podstawie zachowanych wymiarów jamy grobowej).

Grób nr 349 (plan 7)

Opis grobu: zarys jamy grobowej zbliżony do prostokąta. Zmarła spoczywała w pozycji wyprostowanej na wznak, wzdłuż osi NW–SE, z głową skierowaną na NW. Kości przedramion, pasa biodrowego i kończyn dolnych znalazły się w części grobu zniszczonej przez młodszy wkop pod fundament budynku. Głębokość zalegania pochówku – 149 cm.

Przedmioty znalezione w grobie: brak.

Relacje stratygraficzne z innymi grobami: NE i NW narożniki jamy grobowej zostały wkopane w groby nr 345 i 350, nie niszcząc jednak szczątków kostnych starszych pochówków. Część S opisywanego pochówku została zniszczona wkopem fundamentowym budynku.

Opis kości szkieletu: czaszka: delikatna, o wymiarach 18,5×12,5×13 cm, brak oczodołów, wymiar jarzmowy – 12 cm, szerokość nosa – 2,5 cm, wymiar twarzowy – 16,5 cm), szczęka (obustronnie I₁, I₂, C, P₁, P₂, M₁, M₂, mało starte), żuchwa (obustronnie I₁, I₂, C, P₁, P₂ o mało startych powierzchniach). Szkielet postkranialny: 2 obojczyki (16 cm każdy), trzon mostka, 20 żeber, 2 łopatki, kręgi (5 szyjnych, 10 piersiowych, 1 trzon, 2 łuki), 2 k. ramieniowe niekompletne.

Patologie: ubytki w uzębieniu.

Płeć – kobieta (?). **Wiek** – *iuvenis*.

Grób nr 350 (plan 7)

Opis grobu: zarys jamy grobowej zbliżony do wydłużonego trapezu. Zmarły spoczywał w pozycji wyprostowanej na wznak, wzdłuż osi NW–SE, z głową skierowaną na NW, rękami złożonymi na biodrach. Kości pasa biodrowego i kończyn dolnych znalazły się w części grobu zniszczonej przez młodszy wkop pod fundament budynku. Po obu stronach klatki piersiowej, na żebrach, zachowały się fragmenty odzieży. Głębokość zalegania pochówku – 140 cm.

Przedmioty znalezione w grobie: brak.

Relacje stratygraficzne z innymi grobami: w część SE jamy grobowej wkopano dwa groby nr 349 i 351 co spowodowało częściowe zniszczenie szczątków kostnych opisywanego pochówku. Z kolei N narożnik jamy grobowej został wkopany w starszy grób nr 353.

Opis kości szkieletu: czaszka: masywna, tylko sklepienie i 5 fragmentów, szczęka (po prawej I₁, I₂, C, P₂, M₁, M₂, po lewej I₁, I₂, C, P₁, P₂, M₁, M₂, I₂ prawy uszkodzony, średnio starte powierzchnie), żuchwa (po 5 i 8 zębów, powierzchnie średnio starte). Szkielet postkranialny: 2 obojczyki (16 cm każdy), trzon i rękojeść mostka (fr.), 40 fr. że-

ber, 2 łopatki, kręgi (5 szyjnych, 12 piersiowych, 5 lędźwiowych i 7 fr.), 2 k. ramieniowe (33,7 cm każda), 1 k. promieniowa (24 cm), 2 k. łokciowe (25,5 cm każda).

Patologie: ubytki w uzębieniu.

Płeć – mężczyzna. **Wiek** – *maturus*. **Wzrost** – 166 cm.

Grób nr 351 (plan 7)

Opis grobu: czytelna N część zarysu jamy grobowej zbliżonej do trapezu. W jamie grobowej nie natrafiono na szczątki kostne. Głębokość zalegania pochówku – 149 cm.

Przedmioty znalezione w grobie: brak.

Relacje stratygraficzne z innymi grobami: czytelna w wykopie badawczym część NW jamy grobowej została wkopana w starszy grób nr 350, co spowodowało częściowe zniszczenie szczątków kostnych starszego grobu. Większa część opisywanego grobu została zniszczona przez młodszy wkop fundamentowy budynku.

Opis kości szkieletu: brak szczątków kostnych w jamie grobowej.

Płeć – nieokreślona. **Wiek** – dziecko (na podstawie wymiarów jamy grobowej).

Grób nr 352 (plan 7)

Opis grobu: zarys jamy grobowej zbliżony do trapezu, w wypełnisku pozostałości drewnianej trumny dziecięcej, ułożonej wzdłuż osi NW–SE. Na desce ze szczytu trumny zachowała się część inicjału „R.M.”. Zmarłe dziecko spoczywało wzdłuż osi NW–SE, z głową skierowaną na NW. Głębokość zalegania pochówku – 150 cm.

Przedmioty znalezione w grobie: deska ze szczytu wieka trumny z inicjałami osoby zmarłej „R.M.” wybitymi nitami mosiężnymi (tabl. 36:4).

Relacje stratygraficzne z innymi grobami: znaczną część jamy grobowej wkopano w grób nr 353, częściowo naruszając szczątki kostne starszego pochówku.

Opis kości szkieletu: czaszka: mała, 14 fr., żuchwa (I₁, I₂, C, P₁ wyrzyna się, P₂ – w zębodole). Szkielet postkranialny: 2 obojczyki (6,5 cm każdy), trzon i rękojeść mostka, 22 żebra, 2 łopatki, kręgi (31 fr. łuków i 22 trzony), 2 k. ramieniowe (10,5 cm każda), 2 k. promieniowe (7,5 cm każda), 2 k. łokciowe (8,5 cm każda), 4 paliczki, k. krzyżowa (fr.), 6 k. miednicy, 2 k. udowe (13 cm każda), 2 k. piszczelowe (11 cm każda), 2 k. strzałkowe (10 cm każda), 2 k. piętowe, 5 k. stępu.

Płeć – nieokreślona. **Wiek** – *infans I*.

Grób nr 353 (plan 7)

Opis grobu: zarys jamy grobowej zbliżony do wydłużonego trapezu. Zmarły spoczywał w pozycji wyprostowanej na wznak, wzdłuż osi NW–SE, z głową skierowaną na NW, dłońmi złożonymi na biodrach. Głębokość zalegania pochówku – 142 cm.

Przedmioty znalezione w grobie: brak.

Relacje stratygraficzne z innymi grobami: w jamę grobową wkopano trzy groby nr 350, 352 i 354. Jedynie w kop jamy grobu nr 352 mógł uszkodzić szczątki kostne opisywanego pochówku.

Opis kości szkieletu: kości mocno uszkodzone, 8 fr. czaszki, czaszka długa, szwy całkowicie zobliterowane, fr. żuchwy, 2 obojczyki (długości 15 cm każdy), 28 fr. żeber, 1 niekompletna łopatka, kręgi (12 fr. łuków), 2 k. ramieniowe niekompletne, 2 niekompletne k. promieniowe, 2 k. łokciowe niekompletne, 5 k. śródręcza, 2 paliczki bliższe, 2 k. miednicy niekompletne, 2 k. udowe niekompletne, 2 k. piszczelowe niekompletne, 1 k. strzałkowa niekompletna, 2 k. skokowe, 2 k. stępu, 6 k. śródstopia, 3 paliczki stopy.

Płeć – mężczyzna. **Wiek** – *senilis*.

Grób nr 354 (plan 7)

Opis grobu: zarys jamy grobowej zbliżony do wydłużonego trapezu. W jamie grobowej natrafiono na pozostałość deski ze szczytu trumny z inicjałami „Ch.P.” Zmarła spoczywała w pozycji wyprostowanej na wznak, wzdłuż osi NW–SE, z głową skierowaną na NW, dłońmi złożonymi na biodrach. Głębokość zalegania pochówku – 141 cm.

Przedmioty znalezione w grobie: dwa żelazne gwoździe trumienne z przywartymi pozostałościami drewna z trumny, deska ze szczytu wieka trumny z inicjałami osoby zmarłej „Ch.P.” wybitymi nitami mosiężnymi (tabl. 37:1), dwa guziki z masy perłowej (muszlanu), w tym jeden zdobiony kanelowaniem (tabl. 37:2).

Relacje stratygraficzne z innymi grobami: jama grobowa została wkopana w dwa starsze pochówki nr 353 i 355. Z kolei w część SE jamy grobowej opisywanego pochówku wkopano dwa młodsze groby o numerach 357 i 358.

Opis kości szkieletu: czaszka: delikatna, o wymiarach 16×14×12 cm, wymiar jarzmowy – 10 cm, wymiar nosowy – 3,5×2,5 cm, szwy całkowicie zobliterowane, żuchwa (obustronnie I₁, I₂, C mocno starte). Szkielet postkranialny: 2 obojczyki (13,5 cm każdy), 39 fr. żeber, 2 niekompletne łopatki, kręgi (4 szyjne, 12 piersiowych, 5 lędźwiowych), 2 k. ramieniowe (29 cm każda), 2 niekompletne k. promieniowe, 2 k. łokciowe (jedna

22,5 cm, druga niekompletna), 7 k. śródręcza, 8 paliczków bliższych, 5 paliczków bliższych, k. krzyżowa (fr.), 2 k. miednicy (otwór zasłonowy trójkątny), 2 k. udowe (41 cm każda), 2 k. piszczelowe (33,3 cm każda), 2 k. strzałkowe niekompletne, 2 k. piętowe, 2 k. skokowe, 3 k. stępu, 8 k. śródstopia, 4 paliczki stopy.

Płeć – kobieta. **Wiek** – *senilis*. **Wzrost** – 162 cm.

Grób nr 355 (plan 7)

Opis grobu: zarys jamy grobowej zbliżony do wydłużonego trapezu. Zmarłe dziecko spoczywało w pozycji wyprostowanej na wznak, wzdłuż osi NW–SE, z głową skierowaną na NW, prawą ręką wyprostowaną wzdłuż ciała. W szkielecie brakowało części kręgów i żeber oraz kości lewego przedramienia, a lewa kość ramieniowa została przemieszczona w stosunku do układu anatomicznego. Głębokość zalegania pochówku – 186 cm.

Przedmioty znalezione w grobie: brak.

Relacje stratygraficzne z innymi grobami: w krawędź SW jamy grobowej wkopano grób nr 354, nie naruszając jednak szczątków kostnych starszego pochówku.

Opis kości szkieletu: kości mocno zniszczone, czaszka: mała, sklepienie w 3 fr., fr. szczęki, żuchwa (obustronnie I₁, I₂, C, P₁ oraz wyrzynają się P₂). Szkielet postkranialny: 1 obojczyk (7,5 cm), trzon mostka (fr.), 21 fr. żeber, 1 łopatka niekompletna, kręgi (1 szyjny, 6 fr. łuków), 2 k. ramieniowe we fragmentach (ok. 19 cm każda), 1 k. promieniowa niekompletna, 2 k. łokciowe niekompletne, 2 k. miednicy niekompletne, 2 k. udowe niekompletne, 2 k. piszczelowe niekompletne.

Płeć – nieokreślona. **Wiek** – *infans I*.

Grób nr 356 (plan 7)

Opis grobu: zarys jamy grobowej zbliżony do wydłużonego trapezu. Zmarły spoczywał w pozycji wyprostowanej na wznak, wzdłuż osi NW–SE, z głową skierowaną na NW, dłońmi złożonymi na brzuchu. W pobliżu nasady dalszej prawej kości udowej natrafiono na fragmenty czaszki pochodzące z innego szkieletu. Głębokość zalegania pochówku – 186 cm.

Przedmioty znalezione w grobie: brak.

Relacje stratygraficzne z innymi grobami: brak.

Opis kości szkieletu: czaszka: masywna, 3 fr. sklepienia, szew czołowy całkowicie zobliterowany, żuchwa (po prawej P₁, M₂, M₃ po lewej I₁, I₂, C, P₁, P₂, M₁, M₂, M₃ – powierzchnie mocno starte). Szkielet postkranialny: 2 obojczyki niekompletne, 4 fr. żeber, 2 k. ramieniowe niekompletne, 2 k.

promieniowe niekompletne, 2 k. łokciowe niekompletne, 2 fragmenty k. miednicy, 2 k. udowe (45,5 cm każda, niekompletne), 2 k. piszczelowe (35 cm każda), 2 k. strzałkowe niekompletne, 2 k. piętowe, 1 k. stępu, 3 k. śródstopia.

Patologie: ubytki w uzębieniu.

Płeć – mężczyzna. **Wiek** – *maturus*. **Wzrost** – 163 cm.

Grób nr 357 (plan 7)

Opis grobu: zarys jamy grobowej zbliżony do prostokąta. Szkielet dziecięcy był słabo zachowany, natrafiono jedynie na kilka fragmentów kości. Głębokość zalegania pochówku – 129 cm.

Przedmioty znalezione w grobie: brak.

Relacje stratygraficzne z innymi grobami: krawędź NW jamy grobowej została wkopana w groby 354 i 358.

Opis kości szkieletu: 4 małe fr. czaszki.

Płeć – nieokreślona. **Wiek** – *infans I*.

Grób nr 358 (plan 7)

Opis grobu: zarys jamy grobowej zbliżony do wydłużonego trapezu. W wypełniku jamy grobowej natrafiono na pozostałości deski wieka trumny. Zmarły spoczywał w pozycji wyprostowanej na wznak, wzdłuż osi NW–SE, z głową skierowaną na NW, prawą dłońią złożoną na biodrze. Głębokość zalegania pochówku – 159 cm.

Przedmioty znalezione w grobie: brak.

Relacje stratygraficzne z innymi grobami: w S narożnik jamy grobowej wkopano grób nr 362. Jama grobowa opisywanego pochówku niszczyła z kolei dwa starsze pochówki nr 354 i 359.

Opis kości szkieletu: czaszka: masywna, o wymiarach 17×14×14 cm, uszkodzona po stronie lewej, wymiar jarzmowy – 13 cm, wymiar nosowy – 4,5×2,7 cm, wymiar twarzowy – 19 cm), szwy czaszkowe całkowicie zobliterowane, szczątka (obustronnie I₁, I₂, C, P₁, P₂, M₁, M₂, M₃, ale bardzo starte), żuchwa (obustronnie I₁, I₂, C, P₁, P₂, M₃, mocno starte). Szkielet postkranialny: 2 obojczyki niekompletne, 25 fr. żeber, 2 łopatki niekompletne, kręgi (12 piersiowych niekompletnych, 2 łuki), 2 k. ramieniowe niekompletne, 2 k. promieniowe (jedna 25,5 cm, druga niekompletna), 2 k. łokciowe niekompletne, 3 k. śródręcza, 3 paliczki bliższe, 2 k. miednicy uszkodzone (otwór zasłonowy owalny), 2 k. udowe (prawa 47 cm, lewa niekompletna), 2 k. piszczelowe (38,5 cm każda), 2 k. strzałkowe (jedna 37 cm, druga niekompletna), 2 k. piętowe, 2 k. skokowe, 3 k. stępu, 8 k. śródstopia, 1 paliczek stopy.

Patologie: zmiany zniekształcająco-zwyrodnieniowe kręgosłupa, ubytki w uzębieniu.

Płeć – mężczyzna. **Wiek** – *senilis*. **Wzrost** – 173 cm.

Grób nr 359 (plan 7)

Opis grobu: zarys jamy grobowej zbliżony do prostokąta. Zmarła spoczywała w pozycji wyprostowanej na wznak, wzdłuż osi NW–SE, z głową skierowaną na NW, lewą ręką wyprostowaną wzdłuż ciała. W szkielecie brakowało czaszki, części kręgów, żeber prawej strony klatki piersiowej, kości prawego ramienia i prawej kości udowej, co było spowodowane zniszczeniem tej części grobu przez wkop młodsze pochówki nr 358. Głębokość zalegania pochówku – 151 cm.

Przedmioty znalezione w grobie: brak.

Relacje stratygraficzne z innymi grobami: krawędź NE jamy grobowej wkopano w grób nr 360. Z kolei w jamę grobową pochówku nr 359 wkopano dwa młodsze pochówki nr 358 i 363, co spowodowało częściowe zniszczenia szczątków kostnych opisywanego grobu.

Opis kości szkieletu: 1 obojczyk (15 cm), 10 fr. żeber, 1 łopatka lewa niekompletna, kręgi (4 lędźwiowe, zwapnienia średnie), lewa k. ramieniowa (32,3 cm), 1 k. promieniowa (24 cm), 1 k. łokciowa (26,2 cm), 2 k. śródręcza, k. krzyżowa niekompletna, 1 prawa k. miednicy (otwór zasłonowy trójkątny), k. udowa lewa (44,5 cm), 1 rzepka, 1 k. śródstopia, 1 paliczek stopy.

Patologie: zmiany zwyrodnieniowe kręgosłupa.

Płeć – kobieta. **Wiek** – *maturus*. **Wzrost** – 169 cm.

Grób nr 360 (plan 7)

Opis grobu: zarys jamy grobowej zbliżony do trapezu. W jamie grobowej nie natrafiono na szczątki kostne. Na podstawie kształtu jamy grobowej można wnioskować, że zmarły spoczywał wzdłuż linii NW–SE. Głębokość zalegania pochówku – 167 cm.

Przedmioty znalezione w grobie: brak.

Relacje stratygraficzne z innymi grobami: w SW krawędź jamy grobowej wkopano młodszy grób nr 359, co częściowo mogło spowodować zniszczenie szczątków kostnych starszego pochówku.

Opis kości szkieletu: brak szczątków kostnych w jamie grobowej.

Płeć – nieokreślona. **Wiek** – dorosły? (na podstawie wymiarów jamy grobowej).

Grób nr 361 (plan 7)

Opis grobu: zarys jamy grobowej zbliżony do wydłużonego trapezu. Zmarły spoczywał w pozycji wyprostowanej na wznak, wzdłuż osi NW–SE,

z głową skierowaną na NW, rękami wyprostowanymi wzdłuż ciała. Część jamy grobowej znajdowała się poza obszarem badawczym. Głębokość zalegania pochówku – 115 cm.

Przedmioty znalezione w grobie: brak.

Relacje stratygraficzne z innymi grobami: w N skraj jamy grobowej wkopano grób nr 362.

Opis kości szkieletu: kości mocno uszkodzone, czaszka: masywna, 20 fr., szczeka (obustronnie I₁, I₂, C, P₁, P₂, M₁, M₂, M₃ mało starte), żuchwa masywna (obustronnie I₁, I₂, C, P₁, P₂, M₁, M₂, M₃, mało starte powierzchnie). Szkielet postkranialny: 2 obojczyki (16 cm każdy), fr. trzonu mostka, 1 całe żebró i 28 fr., 1 cała łopatka i 1 fr., kręgi (2 szyjne, 10 piersiowych (fr.), 4 lędźwiowe), 2 k. ramieniowe niekompletne, 2 k. promieniowe niekompletne, 2 k. łokciowe niekompletne, 3 k. nadgarstka, 4 paliczki bliższe, 1 paliczek środkowy, k. krzyżowa (fr.), 2 k. miednicy niekompletne, 2 k. udowe niekompletne, 1 k. piętowa, 2 k. skokowe, 1 paliczek stopy.

Płeć – mężczyzna. **Wiek** – *adultus*.

Grób nr 362 (plan 7)

Opis grobu: zarys jamy grobowej zbliżony do wydłużonego trapezu, w wypełnisku pozostałości drewnianej trumny. Na wieku zachowały się fragmenty wstążki ułożone w znak krzyża. Zmarła spoczywała wzdłuż osi NW–SE, z głową skierowaną na NW, dłońmi złożonymi na biodrach. Część jamy grobowej znajdowała się poza obszarem badań. Głębokość zalegania pochówku – 136 cm.

Przedmioty znalezione w grobie: srebrny medalion z wizerunkiem Matki Boskiej Ostrobramskiej i św. Kazimierza (tabl. 37:3), trzy guziki z masy perłowej (muszlanu) (tabl. 37:4).

Relacje stratygraficzne z innymi grobami: jama grobowa została wkopana w skraje dwóch starszych grobów nr 358 i 361.

Opis kości szkieletu: kości mocno uszkodzone, czaszka: delikatna, 10 fr., część sklepienia, fr. tylnej części i drobne fr., szczeka (I₁, I₂, C, P₁, P₂, M₁, M₂ oraz zawiązki M₃), żuchwa mała (obustronnie I₁, I₂, C, P₁, P₂, M₁, M₂ mało startych). Szkielet postkranialny: 2 fragmenty k. ramieniowych, 2 fragmenty k. promieniowych, 1 fragment k. łokciowej, 1 paliczek dalszy, 2 fragmenty k. miednicy, 2 k. udowe (ok. 40 cm każda, ale głowa i końce dolne oddzielnie), fragment bliższy 1 k. piszczelowej.

Płeć – kobieta (?). **Wiek** – *iuvenis*. **Wzrost** – 148 cm.

Grób nr 363 (plan 7)

Opis grobu: zarys jamy grobowej zbliżony do prostokąta, w wypełnisku pozostałości drewnianej trumny. Zmarły spoczywał w pozycji wyprostowanej na wznak, wzdłuż osi NW–SE, z głową skierowaną na NW, dłońmi złożonymi na biodrach. Część jamy grobowej pozostała poza obszarem badań. Głębokość zalegania pochówku – 145 cm.

Przedmioty znalezione w grobie: część grzebienia rogowego (tabl. 38:1).

Relacje stratygraficzne z innymi grobami: jamę grobową wkopano w trzy groby nr 359, 360 i 364.

Opis kości szkieletu: kości mocno uszkodzone, czaszka niekompletna o wymiarach 18×15 cm, brak twarzoczaszki, żuchwa mała (fr.), 1 niekompletny obojczyk, 1 fr. żebró, 2 fr. łopatek, kręgi (7 fr.), 2 k. ramieniowe niekompletne, 2 niekompletne k. promieniowe, 2 niekompletne k. łokciowe, 5 k. śródręcza, 4 paliczki bliższe, 2 niekompletne k. miednicy (otwór zasłonowy owalny), 2 k. udowe niekompletne, 3 k. śródstopia.

Płeć – mężczyzna (?). **Wiek** – *iuvenis*.

Grób nr 364 (plan 7)

Opis grobu: czytelna część zarysu jamy grobowej zbliżonej do wydłużonego trapezu?. W jamie grobowej nie natrafiono na szczątki kostne. Część jamy grobowej pozostała poza obszarem badań. Głębokość zalegania pochówku – 149 cm.

Przedmioty znalezione w grobie: brak.

Relacje stratygraficzne z innymi grobami: w krawędź SW jamy grobowej wkopano grób nr 363.

Opis kości szkieletu: nie natrafiono na szczątki kostne.

Płeć – nieokreślona. **Wiek** – nieokreślony.

Grób nr 365 (plan 6)

Opis grobu: zarys jamy grobowej zbliżony do trapezu, w wypełnisku pozostałości drewnianej trumny. W jamie grobowej nie natrafiono na szczątki kostne. Głębokość zalegania pochówku – 162 cm.

Przedmioty znalezione w grobie: siedem całych i jeden fragment żelaznych gwoździ trumiennych z przywartymi pozostałościami drewna z trumny (tabl. 40:4).

Relacje stratygraficzne z innymi grobami: brak. Jama grobowa została częściowo zniszczona przez wkop fundamentowy budynku.

Opis kości szkieletu: brak.

Płeć – nieokreślona. **Wiek** – *dziecko* (na podstawie wymiarów jamy grobowej).

Grób nr 366 (plan 5)

Opis grobu: zarys jamy grobowej zbliżony do wydłużonego trapezu, w wypełnisku pozostałości drewnianej trumny. Zmarłe dziecko spoczywało w pozycji wyprostowanej na wznak wzdłuż osi NW–SE, z głową skierowaną na NW. W szkielecie brakowało kręgów i żeber oraz kości kończyn górnych i pasa biodrowego. Krawędź opisywanego grobu została przecięta przez wkop pod fundament budynku. Głębokość zalegania pochówku – 123 cm.

Przedmioty znalezione w grobie: brak.

Relacje stratygraficzne z innymi grobami: brak.

Opis kości szkieletu: 5 fr. czaszki, 2 k. udowe (9 cm), 2 k. piszczelowe (7,5 cm).

Płeć – nieokreślona. **Wiek** – *infans I*.

Grób nr 367 (plan 5)

Opis grobu: zarys stropu wypełniska jamy grobowej nieczytelny. Pozostałości trumny ułożone wzdłuż osi NW–SE. Zmarłe dziecko spoczywało w pozycji wyprostowanej na wznak, wzdłuż osi NW–SE, z głową skierowaną na NW. Głębokość zalegania pochówku – 156 cm.

Przedmioty znalezione w grobie: brak.

Relacje stratygraficzne z innymi grobami: brak.

Opis kości szkieletu: żuchwa (obustronnie I_1 , I_2 , C , P_1 , P_2), 2 obojczyki (8,7 cm każdy), rękojeść mostka, 22 żebra, 1 łopatką lewa, kręgi (2 szyjne, 5 piersiowych, 4 lędźwiowe, 6 trzonów, 6 łuków), 2 k. ramieniowe (17 cm każda), 2 k. promieniowe (17 cm każda), 2 k. łokciowe (13,5 cm każda), 5 k. śródręcza, 2 paliczki bliższe, 2 paliczki środkowe, 2 k. miednicy, 2 k. udowe (24 cm każda), 2 k. piszczelowe (19 cm każda), 2 k. strzałkowe (17,5 cm każda), 2 k. piętowe, 2 k. skokowe, 7 k. stępu, 4 k. śródstopia.

Płeć – nieokreślona. **Wiek** – *infans I*.

Grób nr 368 (plan 6)

Opis grobu: zarys jamy grobowej zbliżony do wydłużonego trapezu?, w wypełnisku pozostałości drewnianej trumny. Zmarły spoczywał prawdopodobnie w pozycji wyprostowanej na wznak wzdłuż osi NW–SE, z głową skierowaną na NW, a twarzą zwróconą na SW. Większa część jamy grobowej znalazła się poza obszarem badań. Głębokość zalegania pochówku – 108 cm.

Przedmioty znalezione w grobie: 7 fragmentów żelaznych gwoździ trumiennych z przywartymi pozostałościami drewna z trumny.

Relacje stratygraficzne z innymi grobami: krawędź NW jamy grobowej wkopano w jamę grobu nr 369.

Opis kości szkieletu: czaszka masywna o wymiarach $18 \times 16 \times 15$ cm, szczęka (obustronnie I_1 , I_2 , C , P_1 , P_2 , M_1 , M_2 , M_3 mało startych), 2 fr. żuchwy (I_1 , I_2 , C , P_1 , P_2 , M_1 , M_2 , M_3 po prawej stronie i I_1 , I_2 , C , P_1 , P_2 , M_1 , M_2 po lewej, mało starte powierzchniowo), kręgi (7 szyjnych).

Płeć – mężczyzna. **Wiek** – *adultus*.

Grób nr 369 (plan 6)

Opis grobu: czytelna część zarysu jamy grobowej, w wypełnisku pozostałości drewnianej trumny. W jamie grobowej nie natrafiono na szczątki kostne. Głębokość zalegania pochówku – 132 cm.

Przedmioty znalezione w grobie: brak.

Relacje stratygraficzne z innymi grobami: w krawędź NE jamy grobowej wkopano grób nr 370. Znaczna część jamy grobowej została także zniszczona wkopem fundamentowym budynku.

Opis kości szkieletu: szczątki kostne nie zachowały się.

Płeć – nieokreślona. **Wiek** – dorosły? (na podstawie wymiarów jamy grobowej).

Grób nr 370 (plan 6)

Opis grobu: czytelna część zarysu jamy grobowej, w wypełnisku pozostałości drewnianej trumny. Szkielet mocno zniszczony, zachowało się jedynie kilka kręgów, jeden z talerzy miednicy i kości jednego z przedramion. Głębokość zalegania pochówku – 104 cm.

Przedmioty znalezione w grobie: brak.

Relacje stratygraficzne z innymi grobami: część SE jamy grobowej została wkopana w grób nr 369, niszcząc szczątki kostne starszego pochówku.

Opis kości szkieletu: kręgi (8 fr.), 1 k. promieniowa (20 cm), 1 k. łokciowa niekompletna, 3 k. śródręcza, 6 paliczek bliższych, 1 paliczek dalszy, 1 k. miednicy niekompletna.

Płeć – nieokreślona. **Wiek** – nieokreślony (dorosły).

Grób nr 371 (plan 6)

Opis grobu: zarys jamy grobowej zbliżony do prostokąta?. Zmarły spoczywał w pozycji wyprostowanej na wznak, wzdłuż osi NW–SE, z głową skierowaną na NW. Kości przedramion, pasa biodrowego i kończyn dolnych znalazły się poza obszarem badań. Głębokość zalegania pochówku – 110 cm.

Przedmioty znalezione w grobie: brak.

Relacje stratygraficzne z innymi grobami: część NW jamy grobowej wkopano w starszy grób nr 372, częściowo niszcząc znajdujące się w nim szczątki kostne.

Opis kości szkieletu: kości mocno uszkodzone, czaszka: masywna, 16 fr., fr. szczęki (M_2 lewy uszkodzony, M_3 lewy, mało starte powierzchnie), 2 fr. żuchwy (obustronnie I_1 , I_2 , C, P_1 , P_2 , M_1 , M_2 o mało startych powierzchniach). Szkielet postkranialny: 2 obojczyki (16 cm każdy), rękojeść mostka, 18 żeber, 2 łopatki niekompletne, kręgi (6 szyjnych, 9 piersiowych), 2 k. ramieniowe niekompletne, fragment k. miednicy.

Płeć – mężczyzna. **Wiek** – *adultus*.

Grób nr 372 (plan 6)

Opis grobu: zarys jamy grobowej zbliżony do prostokąta?. Szkielet mocno zniszczony, zachowało się jedynie kilka fragmentów kości. Głębokość zalegania pochówku – 139 cm.

Przedmioty znalezione w grobie: trzy całe i dwa fragmenty żelaznych gwoździ trumiennych z przywartymi pozostałościami drewna z trumny, skórzane podeszwy butów (tabl. 38:2).

Relacje stratygraficzne z innymi grobami: w część SE jamy grobowej wkopano grób nr 371, co spowodowało zniszczenie szczątków kostnych starszego pochówku. Część NE jamy grobowej została także zniszczona przez wkop fundamentowy budynku.

Opis kości szkieletu: 2 fragmenty środkowe 2 k. ramieniowych.

Płeć – nieokreślona. **Wiek** – nieokreślony (dorosły).

Grób nr 373 (plan 5)

Opis grobu: zarys stropu wypełniska jamy grobowej nieczytelny. Zmarła spoczywała w pozycji wyprostowanej na wznak, wzdłuż osi NW–SE, z głową skierowaną na NW. Szkielet mocno zniszczony przez wkop fundamentowy budynku. Zachowała się jego lewa część – kości kończyny górnej, łopatka, obojczyk i żebra. Głębokość zalegania pochówku – 165 cm.

Przedmioty znalezione w grobie: brak.

Relacje stratygraficzne z innymi grobami: brak.

Opis kości szkieletu: 1 obojczyk (13,5 cm), 13 żeber, 1 łopatka lewa, 1 k. ramieniowa (30,5 cm), 1 k. promieniowa (22 cm), 1 k. łokciowa (24,5 cm), 1 k. śródreżca, 1 paliczek bliższy, 1 k. miednicy prawa (może otwór zasłonowy trójkątny), 1 k. strzałkowa niekompletna.

Płeć – kobieta. **Wiek** – dorosła. **Wzrost** – 160 cm.

Grób nr 374 (plan 6)

Opis grobu: zarys jamy grobowej zbliżony do wydłużonego trapezu, w wypełnisku pozostałości drewnianej trumny. Zmarła spoczywała w pozycji wyprostowanej na wznak, wzdłuż osi NW–SE,

z głową skierowaną na NW, a twarzą zwróconą na SW. Większość szkieletu znalazła się poza obszarem badań. Głębokość zalegania pochówku – 174 cm.

Przedmioty znalezione w grobie: deska ze szczytu wieka trumny z inicjałami osoby zmarłej „B.P.” wybitymi nitami mosiężnymi (tabl. 38:3).

Relacje stratygraficzne z innymi grobami: brak.

Opis kości szkieletu: czaszka delikatna, uszkodzona, o wymiarach 17×14 cm, brak boku prawego i częściowo twarzoczaszki, szwy częściowo zobliterowane, szczęka bezzębna, 2 fr. żuchwy (I_1 , I_2 , C, P_1 po prawej, I_1 , I_2 , C po lewej), kręgi (5 szyjnych, 4 piersiowe).

Płeć – kobieta. **Wiek** – *senilis*.

Grób nr 375 (plan 6)

Opis grobu: zarys jamy grobowej zbliżony do prostokąta, w wypełnisku pozostałości drewnianej trumny. Szkielet mocno zniszczony, zachowało się jedynie kilka kości stopy. Głębokość zalegania pochówku – 137 cm.

Przedmioty znalezione w grobie: cztery całe i trzynaście fragmentów żelaznych gwoździ trumiennych z przywartymi pozostałościami drewna z trumny.

Relacje stratygraficzne z innymi grobami: brak. NW część jamy grobowej została zniszczona przez wkop fundamentowy budynku.

Opis kości szkieletu: 1 k. piętowa, 6 k. stępu, 5 k. śródstopia, 8 paliczków stopy.

Płeć – nieokreślona. **Wiek** – nieokreślony (dorosły).

Grób nr 376 (plan 6)

Opis grobu: czytelny zarys E części jamy grobowej, zbliżonej do prostokąta?. Szkielet mocno zniszczony. Głębokość zalegania pochówku – 134 cm.

Przedmioty znalezione w grobie: cztery fragmenty żelaznych gwoździ trumiennych z przywartymi pozostałościami drewna z trumny.

Relacje stratygraficzne z innymi grobami: część SE jamy grobowej została wkopana w grób nr 377, co prawdopodobnie zniszczyło szczątki kostne starszego pochówku. Znaczna część jamy grobowej została zniszczona przez wkop fundamentowy budynku.

Opis kości szkieletu: 2 k. śródreżca, 1 k. śródstopia.

Płeć – nieokreślona. **Wiek** – *infans II*.

Grób nr 377 (plan 6)

Opis grobu: czytelny zarys E części jamy grobowej, zbliżonej do prostokąta?. Szkielet mocno zniszczony. Głębokość zalegania pochówku – 132 cm.

Przedmioty znalezione w grobie: brak.

Relacje stratygraficzne z innymi grobami: w jamę grobową wkopano dwa groby nr 344 i 376, co doprowadziło do znacznego zniszczenia szczątków kostnych grobu 377.

Opis kości szkieletu: 20 drobnych fr. czaszki.

Płeć – nieokreślona. **Wiek** – *infans II*.

Grób nr 378 (plan 5)

Opis grobu: czytelny N skraj zarysu jamy grobowej.

Cała trumna znalazła się poza obszarem badań.

Przedmioty znalezione w grobie: brak.

Relacje stratygraficzne z innymi grobami: brak czytelnych.

Opis kości szkieletu: większa część jamy grobowej pozostała poza obszarem badań – brak szczątków kostnych.

Płeć – nieokreślona. **Wiek** – dorosły? (na podstawie wymiarów trumny).

Zestawienie kości ludzkich odkrytych w skupiskach oraz na złożu wtórnym

Nr ara (skupiska)	Identyfikacja anatomiczna szczątków ludzkich
G14	1 fragment czaszki, 1 żebro, 1 fragment kości łokciowej, głowa kości udowej
G15	1 obojczyk, 1 fragment kręgu, 1 kość łokciowa, 1 kość skokowa, 1 kość śródstopia
G16	1 czaszka z żuchwą
G18	2 fragmenty czaszek, 3 żebra, 1 kość ramieniowa, 1 kość promieniowa, 1 fragment kości krzyżowej, 1 kość piszczelowa, 1 kość strzałkowa
G19	1 czaszka dziecięca, 1 obojczyk, 1 żebro, 1 krąg, 1 piszczel dziecięca, 1 rzepka, 1 kość strzałkowa
G20	2 fragmenty czaszki, 2 kręgi, 4 żebra, 2 kości ramieniowe, w tym 1 dziecięca, 1 paliczek
G21	2 fragmenty czaszki dziecięcej, 1 żebro dziecięce, 1 kość udowa
G12–H12	1 fragment czaszki, 1 fragment sklepienia czaszki, 1 fragment żuchwy, 1 krąg, 2 żebra, 1 kość promieniowa, 2 niekompletne kości promieniowe, 1 fragment kości promieniowej, 1 kość łokciowa, 2 niekompletne kości łokciowe, fragment kości krzyżowej, 2 niekompletne kości miednicy, 4 fragmenty kości udowych, 2 niekompletne kości piszczelowe, 1 niekompletna kość strzałkowa
G13–H13	2 kręgi, 1 kość ramieniowa, 1 kość promieniowa, 1 kość piętowa, 3 paliczki
H11	2 kręgi, 1 żebro dziecięce, 1 kość ramieniowa dziecięca
H12	1 czaszka, 8 fragmentów czaszek, kręgi: 1 piersiowy, 2 lędźwiowe, 2 żebra, 1 kość ramieniowa, 2 fragmenty kości promieniowej, 2 kości łokciowe, 1 kość śródręcza, 1 paliczek bliższy, 1 fragment kości miednicy, 1 kość udowa, 1 fragment kości udowej, 1 kość piszczelowa, 1 kość śródstopia
H12–H13	2 czaszki, w tym 1 przepiłowana, 1 czaszka dziecięca, 2 żuchwy, 2 obojczyki, 12 żeber, kręgi: 1 szyjny dziecięcy, 2 łuki dziecięce, 1 krąg i 3 łuki (osoby dorosłe), 3 kości ramieniowe, w tym 1 dziecięca, 1 kość promieniowa, 4 kości miednicy, w tym 2 dziecięce, 1 kość udowa, 5 kości śródstopia
H13	4 czaszki, w tym 1 przepiłowana, 2 żuchwy, 1 obojczyk, 23 żebra, 1 łopatką, 16 kręgów, w tym: 5 piersiowych, 3 lędźwiowe, 3 kości ramieniowe, 2 kości promieniowe, 2 fragmenty kości promieniowej, 2 kości łokciowe, 1 fragment kości łokciowej, 1 kość krzyżowa, 1 fragment kości krzyżowej, 4 kości miednicy, w tym 1 talerz, 3 kości udowe, 1 fragment kości udowej, 2 kości piszczelowe, 2 kości strzałkowe, 1 kość piętowa, 1 paliczek
H14	1 żuchwa, 1 fragment obojczyka, 6 żeber, 4 kości ramieniowe, w tym 1 dziecięca, 1 fragment kości ramieniowej, 2 fragmenty kości promieniowych dziecięcych, 1 kość łokciowa, 1 kość miednicy, 5 fragmentów kości piszczelowych, w tym 2 dziecięcych, 2 kości piętowe, 1 kość skokowa, 1 kość śródstopia, 2 paliczki
H15	1 czaszka, 5 fragmentów czaszek, 6 żuchw, 51 obojczyków, 8 łopatek, 2 trzony i 3 rękajeści mostka, 46 kręgów, 14 żeber, 3 fragmenty żeber, 11 kości ramieniowych, w tym 1 dziecięca, 1 fragment kości ramieniowej, 9 kości promieniowych, 4 fragmenty kości promieniowych, 9 kości łokciowych, 2 fragmenty kości łokciowych, 2 kości nadgarstka, 4 kości śródręcza, 2 kości krzyżowe, 5 kości miednicy, 2 fragmenty kości miednicy, 1 kość udowa, 3 niekompletne kości udowe, 2 fragmenty kości udowych, 3 rzepki, 6 kości piszczelowych, 12 kości strzałkowych, 5 kości piętowych, 2 kości skokowe, 4 kości stępu, 3 kości śródstopia, 10 paliczków

Nr ara (skupiska)	Identyfikacja anatomiczna szczątków ludzkich
H16	1 fragment czaszki, 1 obojczyk, 1 łopatka, 4 żebra, 3 kręgi, w tym 1 szyjny, 2 żebra, 1 kość ramieniowa, 1 fragment kości ramieniowej, 3 kości promieniowe, 2 kości łokciowe, 2 kości miednicy, 2 fragmenty kości miednicy, 1 kość udowa, 3 fragmenty kości udowych, 1 kość piszczelowa, 3 fragmenty kości piszczelowych, 1 fragment kości strzałkowej, 1 kość stępu, 1 kość skokowa, 1 paliczek
H16–H17	1 krąg, 3 żebra, 2 kości promieniowe, 1 kość łokciowa, 4 fragmenty kości miednicy, 2 kości udowe, 3 kości piszczelowe, 1 kość strzałkowa, 2 paliczki
H17	6 fragmentów czaszki, w tym 2 dziecięcych, 1 fragment szczęki, 1 żuchwa, 1 obojczyk, 1 łopatka, 7 żeber, 8 kręgów, w tym: 1 szyjny, 5 piersiowych, 3 kości ramieniowe, w tym 1 dziecięca, 3 kości promieniowe, 3 kości łokciowe, 1 kość krzyżowa, 1 kość miednicy, 3 kości udowe, w tym 1 dziecięca, 1 kość piszczelowa, 1 fragment kości piszczelowej, 1 kość strzałkowa
H18	3 czaszki, 4 fragmenty czaszek, w tym 3 dziecięcych, 2 żuchwy, w tym 1 dziecięca, 16 obojczyków, 6 łopatek, 2 mostki, 68 żeber, 24 kręgi, 7 kości ramieniowych, w tym 1 dziecięca, 9 kości promieniowych, 9 kości łokciowych, w tym 1 dziecięca, 1 kość nadgarstka, 4 kości śródreżca, 3 kości krzyżowe, 8 kości miednicy, 11 kości udowych, w tym 3 dziecięce, 3 niekompletne kości udowe, 5 kości piszczelowych, w tym 1 dziecięca, 8 kości strzałkowych, 4 kości piętowe, 4 kości skokowe, 5 kości śródstopia, 17 paliczków
H19	7 czaszek, 29 fragmentów czaszek, w tym 5 dziecięcych, 9 żuchw, 4 fragmenty żuchw, 12 obojczyków, w tym 2 dziecięce, 10 łopatek, 1 fragment łopatki, 2 mostki, 55 kręgów, w tym 2 dziecięce, 142 żebra, 15 kości ramieniowych, w tym 6 dziecięcych, 1 niekompletna kość ramieniowa, 8 kości promieniowych, w tym 2 dziecięce, 13 kości łokciowych, w tym 3 dziecięce, 1 kość śródreżca, 3 kości krzyżowe, w tym 1 dziecięca, 11 kości miednicy, w tym 6 dziecięcych, 6 fragmentów kości miednicy, 13 kości udowych, w tym 4 dziecięce, 7 fragmentów kości udowych, 1 rzepka, 18 kości piszczelowych, w tym 8 dziecięcych, 4 fragmenty kości piszczelowych, 4 kości strzałkowe, 2 fragmenty kości strzałkowych, 7 kości piętowych, 8 kości skokowych, 5 kości śródstopia, 46 paliczki
H20	4 czaszki, w tym m 1 dziecięca, 39 fragmentów czaszek, w tym 7 dziecięcych, 6 żuchw, w tym 1 dziecięca, 9 obojczyków, 13 łopatek, w tym 2 dziecięce, 2 fragmenty łopatek, 3 mostki, 61 kręgów, 137 żeber, 5 fragmentów żeber, 14 kości ramieniowych, w tym 3 dziecięce, 7 kości promieniowych, 2 fragmenty kości promieniowych, 10 kości łokciowych, w tym 2 dziecięce, 3 kości krzyżowe, 11 kości miednicy, w tym 2 dziecięce, 4 fragmenty kości miednicy, 16 kości udowych, w tym 5 dziecięcych, 4 fragmenty kości udowych, w tym 1 dziecięcej, 2 rzepki, 9 kości piszczelowych, w tym 4 dziecięce, 3 fragmenty kości piszczelowych, 7 kości strzałkowych, w tym 2 dziecięce, 3 kości piętowe, 17 kości śródstopia, 31 paliczków
H21	1 czaszka, 26 fragmentów czaszek, w tym 6 dziecięcych, 1 żuchwa, 2 fragmenty żuchw, 3 obojczyki, 1 łopatka, 1 fragment łopatki, 41 żeber, 3 fragmenty żeber, 18 kręgów, 10 kości ramieniowych, w tym 1 dziecięca, 3 fragmenty kości ramieniowych, 4 kości promieniowe, 2 fragmenty kości promieniowych, 4 kości łokciowe, w tym 1 dziecięca, 3 fragmenty kości łokciowych, 1 kość krzyżowa, 4 kości miednicy, 3 fragmenty kości miednicy, 6 kości udowych, 5 fragmentów kości udowych, 8 kości piszczelowych, w tym 1 dziecięca, 2 fragmenty kości piszczelowych, 6 kości strzałkowych, 5 fragmenty kości strzałkowych, 3 kości piętowe, 3 kości skokowych, 14 paliczków
skupisko 1	1 czaszka, 1 żuchwa, 2 obojczyki, 2 łopatki, 21 żeber, 19 kręgów, 2 kości ramieniowe, 2 kości promieniowe, 2 kości łokciowe, 1 kość krzyżowa, 2 kości miednicy, 2 kości udowe, 2 rzepki, 2 kości piszczelowe, 2 kości strzałkowe, 1 kość piętowa, 1 kość skokowa, 12 paliczków
skupisko 2	5 czaszek, 5 kości ramieniowych, 2 kości promieniowe, 1 kość łokciowa, 3 kości miednicy, 11 kości udowych, 10 kości piszczelowych, 3 kości strzałkowe
skupisko 3	5 fragmentów czaszek, 3 fragmenty szczęk, 1 żuchwa, 1 obojczyk, 8 łopatek, 34 fragmenty żeber, 4 kręgi, 11 kości ramieniowych, 7 kości promieniowych, 4 fragmenty kości promieniowych, 6 kości łokciowych, 4 fragmenty kości łokciowych, 7 kości miednicy, 2 kości krzyżowe, 12 kości udowych, 1 rzepka, 12 kości piszczelowych, 3 kości strzałkowe, 1 kość piętowa, 1 kość skokowa, 3 kości stępu

Fotografie

1

2

Fot. 1. Białystok, cmentarz ewangelicki przy ul. Młynowej. Obszar archeologicznych prac wykopaliskowych, 2010 r.

1

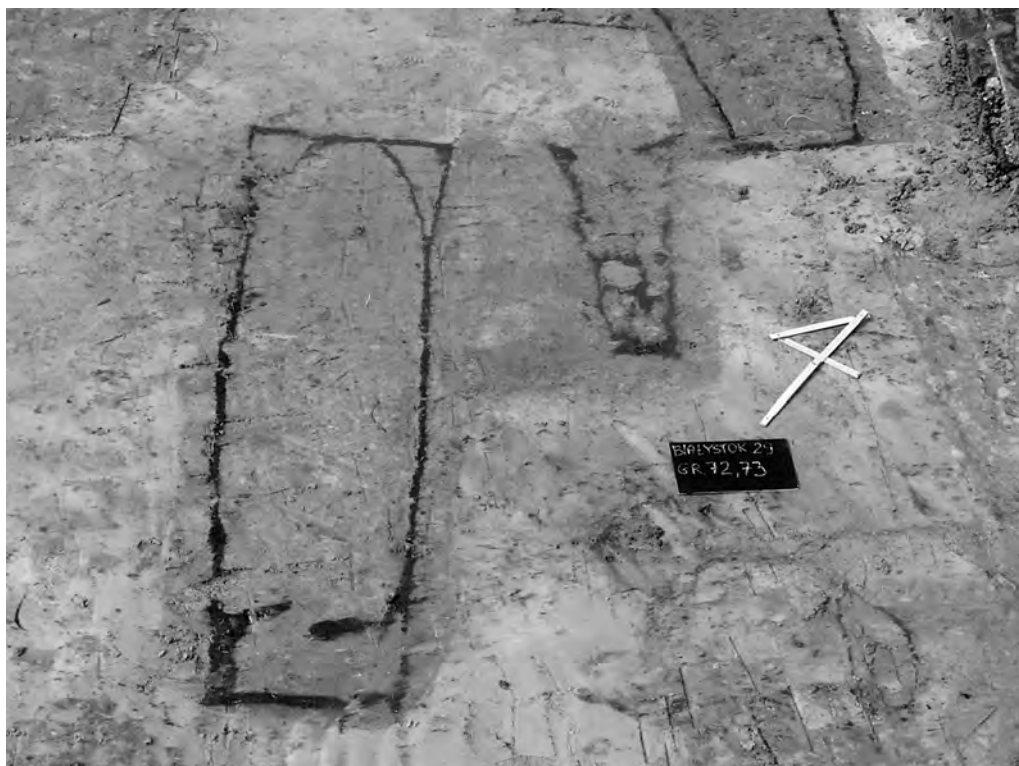
2

Fot. 2. Białystok, cmentarz ewangelicki przy ul. Młynowej. Prace przy sporządzaniu dokumentacji odkrytych pochówków

1

2

Fot. 3. Białystok, cmentarz ewangelicki przy ul. Młynowej. Zarysy jam grobowych czytelne po usunięciu warstwy bruku kamiennego

1

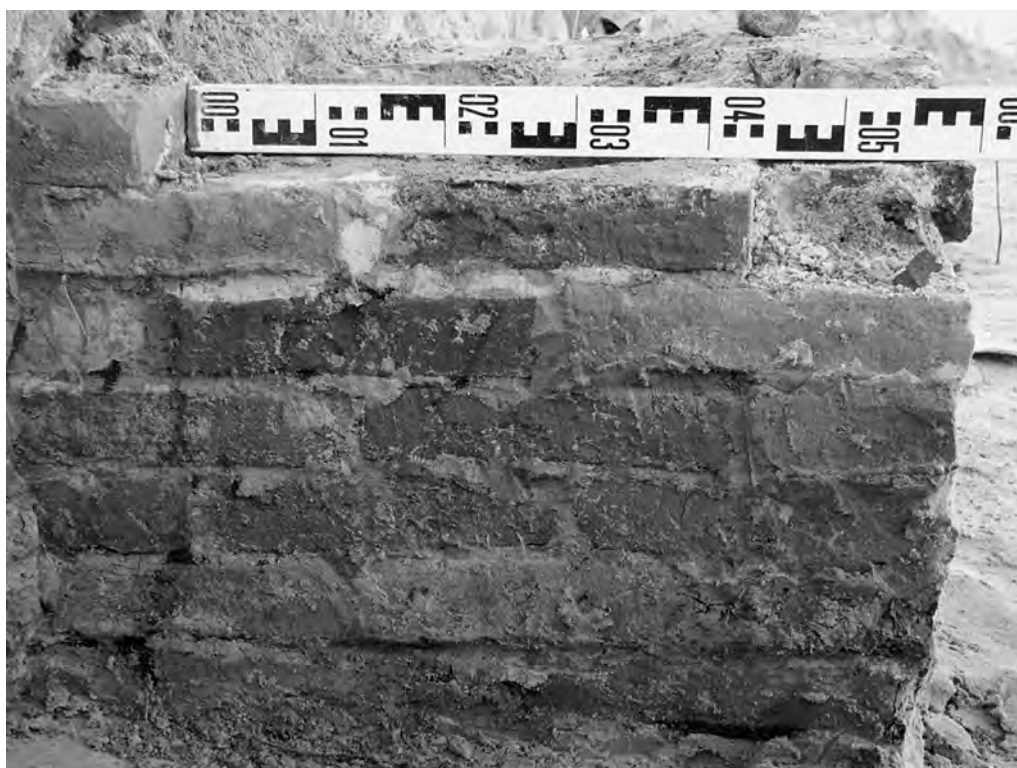
2

Fot. 4. Białystok, cmentarz ewangelicki przy ul. Młynowej. Zarysy jam grobowych czytelne po zdjęciu warstwy bruku kamiennego. Skupiska jam grobowych tworzą kwatery rodzinne

1

2

Fot. 5. Białystok, cmentarz ewangelicki przy ul. Młynowej. Grób nr 1 (krypta murowana): 1 – zachowana część ściany północno-zachodniej; 2 – zachowana część ściany północno-wschodniej

1

2

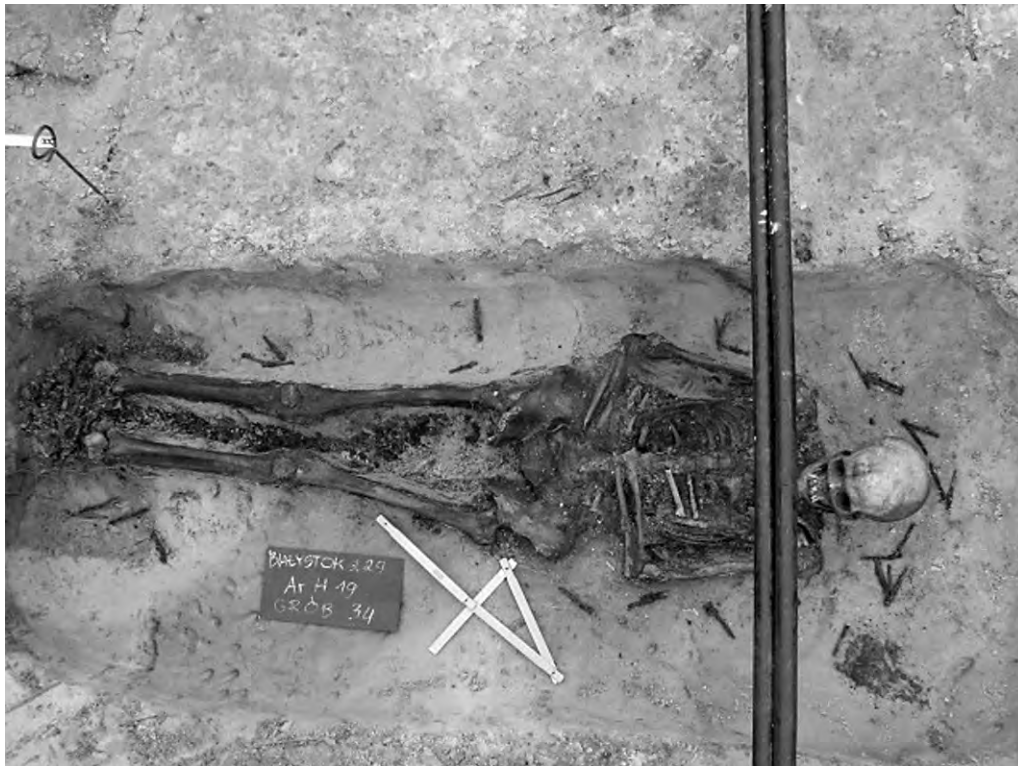

Fot. 6. Białystok, cmentarz ewangelicki przy ul. Młynowej. Grób nr 3 (krypta murowana): 1 – widok krypty po odsłonięciu sklepienia; 2 – pochówek odkryty we wnętrzu krypty

Fot. 7. Białystok, cmentarz ewangelicki przy ul. Młynowej. Grób nr 8: szkielet mężczyzny w wieku *adultus*; ciemne smugi przy szkielecie to pozostałości trumny drewnianej; 2 – górna część szkieletu, widoczny guzik bieliźniany z masy perłowej, odkryty przy kościach mostka

1

2

Fot. 8. Białystok, cmentarz ewangelicki przy ul. Młynowej. 1 – grób nr 34; wokół szkieletu widoczne gwoździe żelazne z niezachowanej trumny; nad grobem kabel energetyczny; 2 – grób nr 42, szkielet dziecka

1

2

Fot. 9. Białystok, cmentarz ewangelicki przy ul. Młynowej. 1 – grób nr 50, szkielet mężczyzny w wieku *senilis*, w częściowo zachowanej trumnie, pod czaszką drewniana podkładka zapobiegająca odchyłaniu się głowy; 2 – grób nr 52, szkielet mężczyzny w wieku *adultus*, z odciętą kalotą czaszki

1

2

Fo. 10. Białystok, cmentarz ewangelicki przy ul. Młynowej. 1 – grób nr 71, mosiężne guziki, odnalezione w grobie kobiety w wieku *maturus*, leżące na kościach klatki piersiowej; 2 – grób nr 79, szkielet dziecka w wieku *infans I*, bez zachowanego zarysu trumny; w szkielecie brakowało części kości, które prawdopodobnie uległy rozkładowi

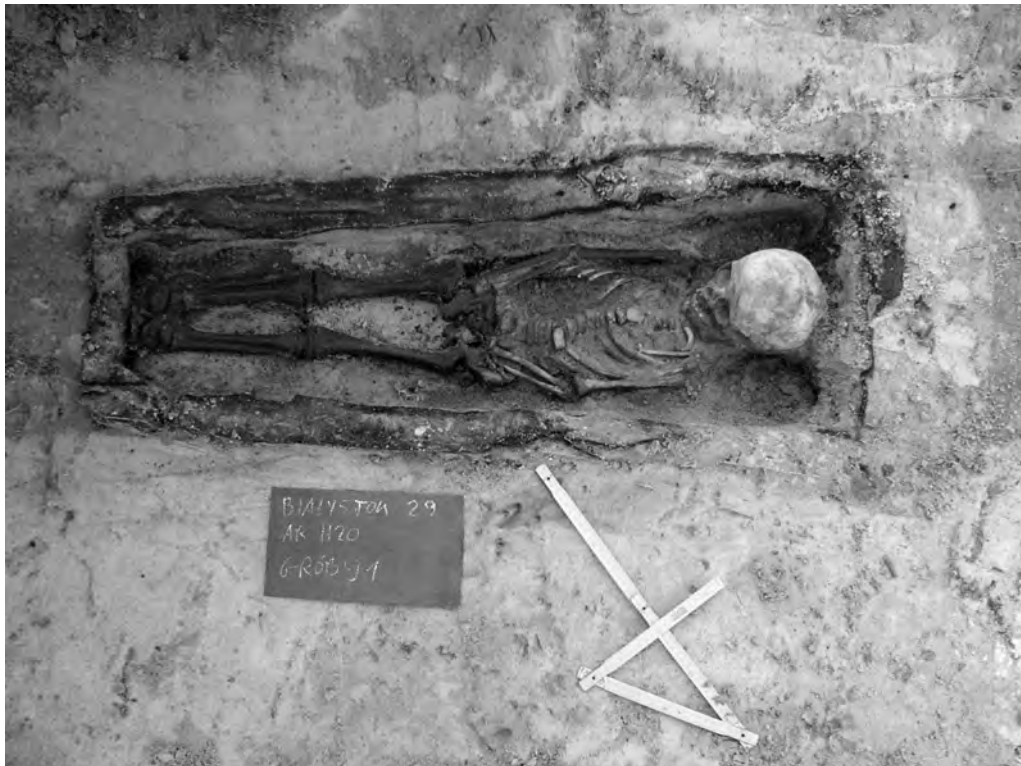
1

2

Fot. 11. Białystok, cmentarz ewangelicki przy ul. Młynowej. 1 – grób nr 82, szkielet młodej osoby (*iuvenis*), złożonej do grobu z podkurczonymi nogami; 2 – groby nr 81 i 84, szczątki dwóch osób, złożonych w tej samej jamie grobowej

1

2

Fot. 12. Białystok, cmentarz ewangelicki przy ul. Młynowej. 1 – grób nr 91, pochówek dziecka w wieku *infans I* w dobrze zachowanej trumnie drewnianej; 2 – grób nr 105, szkielet w trumnie drewnianej, zniszczony wkopem pod linię wodociągu (strefę zniszczenia oznaczono linią przerywaną)

1

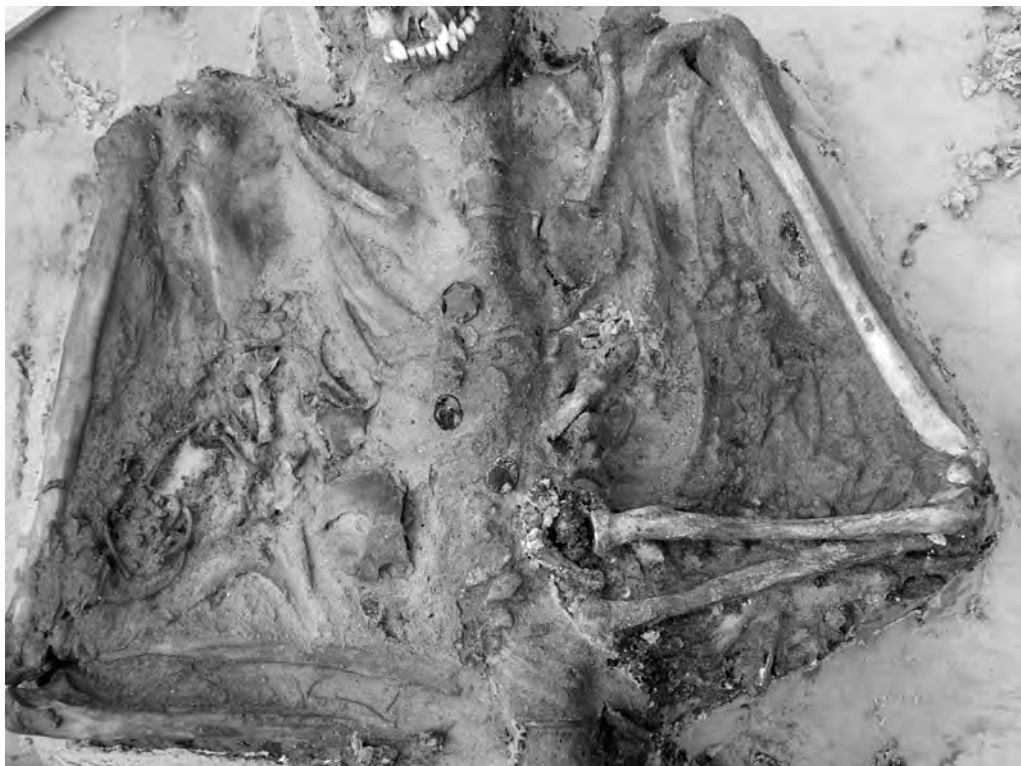
2

Fot. 13. Białystok, cmentarz ewangelicki przy ul. Młynowej. Grób nr 113: 1 – trumna drewniana; 2 – szczątki mężczyzny w wieku *maturus*, z zachowanymi pozostałościami odzieży

1

2

Fot. 14. Białystok, cmentarz ewangelicki przy ul. Młynowej. Grób nr 114: 1 – pochówek kobiety w wieku *adultus*, zmarłej prawdopodobnie podczas porodu; 2 – w zgięciu prawego ramienia matki złożono szczątki nowonarodzonego dziecka

1

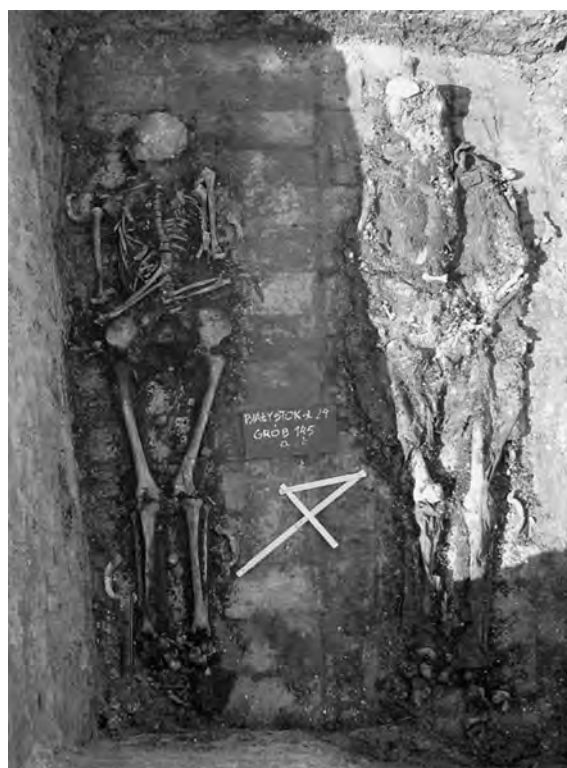
2

Fot. 15. Białystok, cmentarz ewangelicki przy ul. Młynowej. 1 – grób nr 120, szczątki kobiety w wieku *maturus* zniszczone wkopem kolejnego grobu; 2 – grób nr 124, szkielet mężczyzny w wieku *maturus* z odpiłowaną kalotą, prawdopodobnie podczas sekcji zwłok

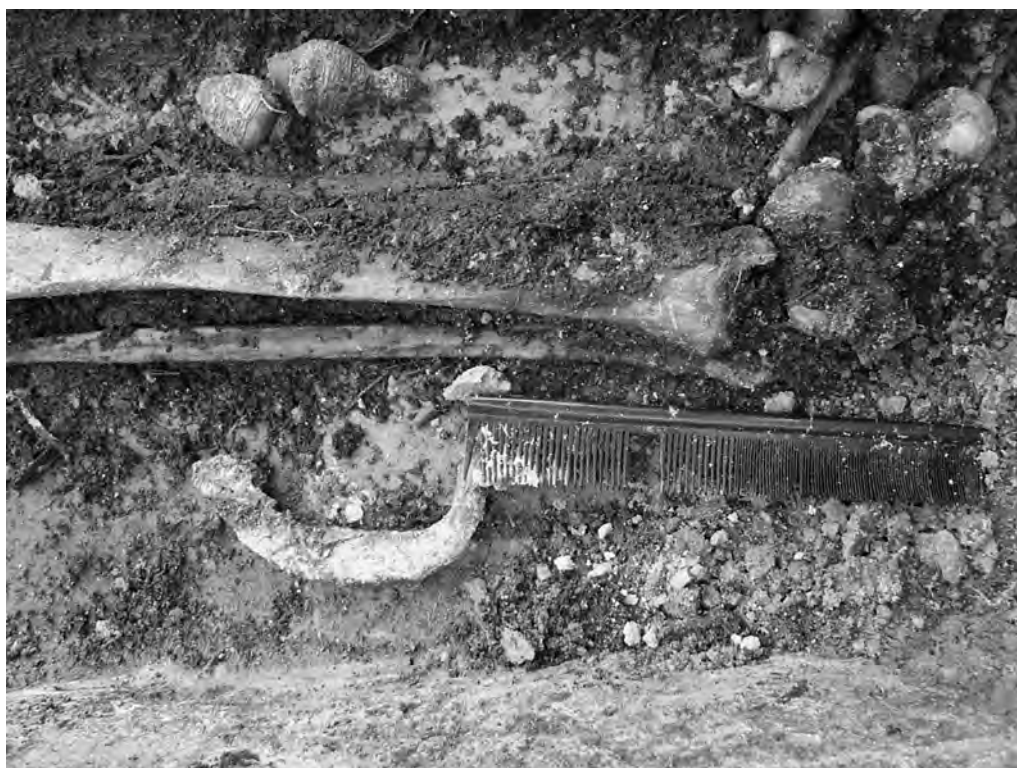
1

2

Fot. 16. Białystok, cmentarz ewangelicki przy ul. Młynowej. Groby nr 145A i 145B (pochówki w krypcie murowanej):
 1 – krypta po zdjęciu przykrywającego ją bruku kamiennego; sklepienie zostało zniszczone prawdopodobnie w trakcie użytkowania terenu cmentarza jako miejsca handlowego; 2 – szczątki kobiety w wieku *senilis* oraz mężczyzny w wieku *adultus* złożone we wnętrzu krypty

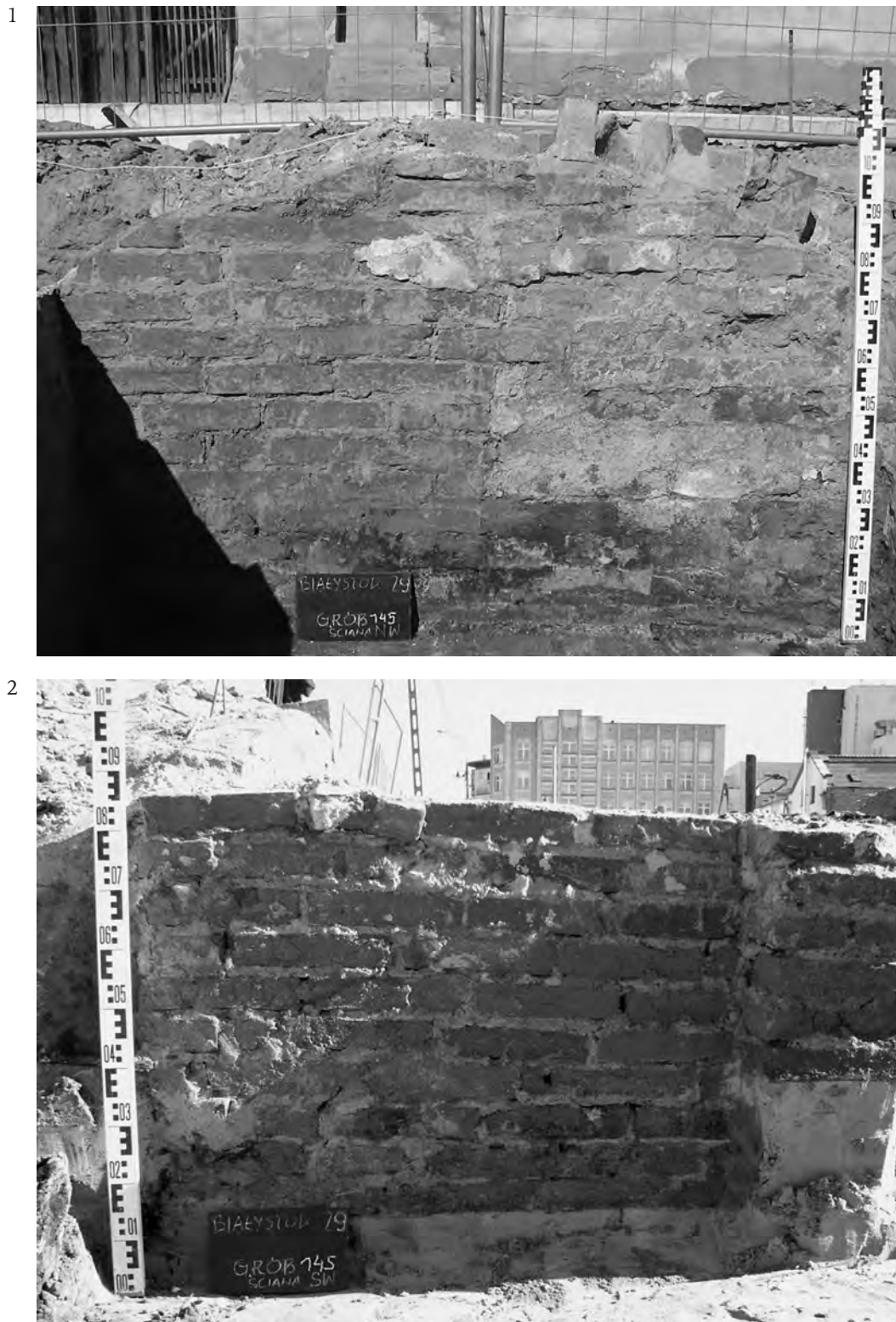

1

2

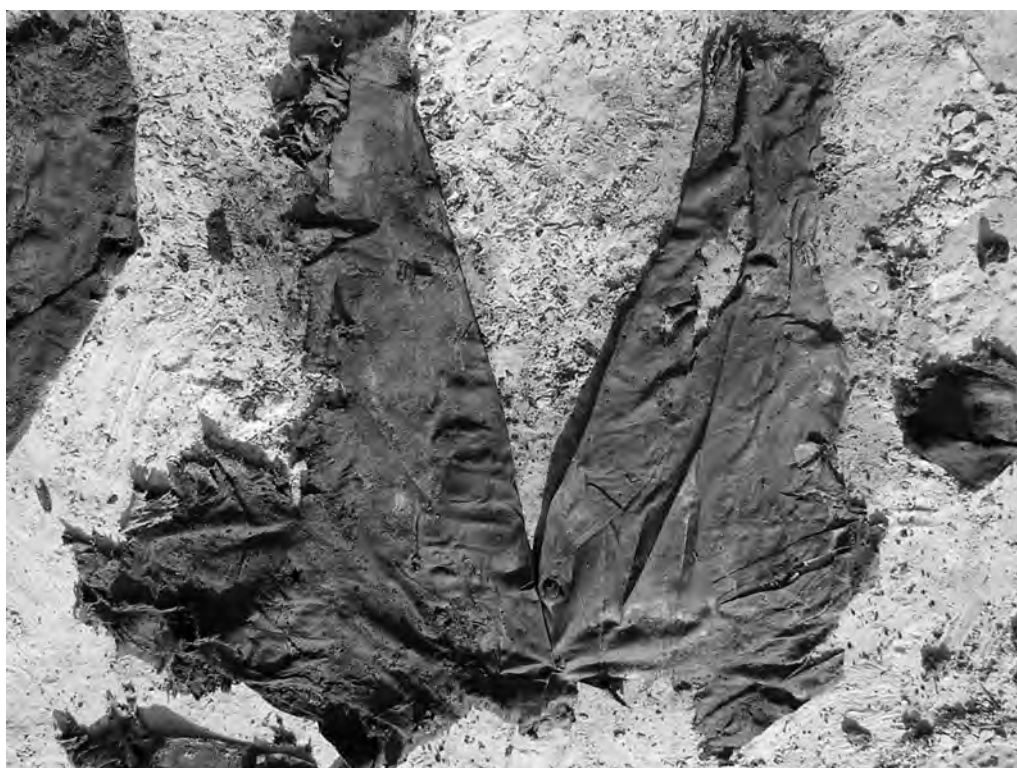
Fot. 17. Białystok, cmentarz ewangelicki przy ul. Młynowej. Grób nr 145A (pochówek w krypcie murowanej): 1 – grzebień rogowy oraz uchwyt trumny odnalezione przy prawej kości piszczelowej kobiety; 2 – mosiężny uchwyt oraz drewniane ozdoby trumny przy lewej kości piszczelowej

Fot. 18. Białystok, cmentarz ewangelicki przy ul. Młynowej. Groby 145 (krypta murowana): 1 – północno-zachodnia ściana krypty; 2 – południowo-zachodnia ściana krypty

1

2

Fot. 19. Białystok, cmentarz ewangelicki przy ul. Młynowej. Grób nr 145B (pochówek w krypcie murowanej): 1 – pozostałości spodni, zachowane na kościach piszczelowych zmarłego; 2 – szczątki surduta (?) skórzanego na jedwabnej podszewce

1

2

Fot. 20. Białystok, cmentarz ewangelicki przy ul. Młynowej. 1 – grób nr 149, źle zachowany szkielet dziecka w wieku *infans I*; delikatniejsze szczątki dzieci przetrwały przeważnie w gorszym stanie, niż kości osób dorosłych; 2 – grób nr 151, trumna drewniana z widocznym śladem ozdobnej taśmy tworzącej znak krzyża

1

2

Fot. 21. Białystok, cmentarz ewangelicki przy ul. Młynowej. 1 – grób nr 158, pozostałości trumny odkryte przy szkielecie: deska ze ścianki z inicjałami zmarłego dziecka oraz deska z wieka z ozdobną taśmą; 2 – grób nr 164, szkielet mężczyzny w wieku *maturus* z odpiłowaną kalotą

1

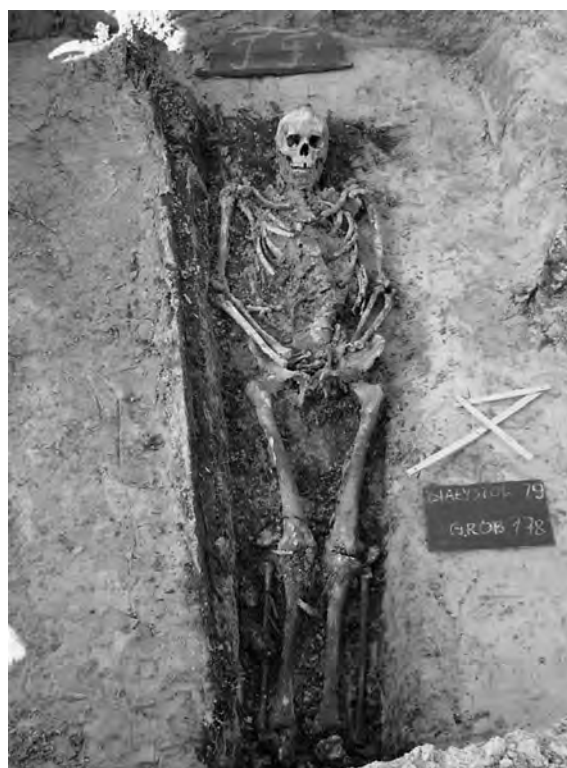
2

Fot. 22. Białystok, cmentarz ewangelicki przy ul. Młynowej. Grób nr 167: 1 – trumna drewniana ze śladami ozdobnej taśmy na górnej powierzchni wieka; 2 – szczyt wieka od strony głowy, z inicjałami zmarłego dziecka, wybitymi miedzianymi nitami

1

2

Fot. 23. Białystok, cmentarz ewangelicki przy ul. Młynowej. 1 – grób nr 175, szkielet kobiety w wieku *adultus* w dobrze zachowanej trumnie drewnianej; 2 – grób nr 178, częściowo zachowana trumna drewniana, w której spoczywał szkielet mężczyzny w wieku *maturus*; za głową natrafiono na deskę ze szczytu wieka, z inicjałami zmarłego wybitymi nitami mosiężnymi (pierwotnie deska zwrócona była literami na zewnątrz trumny)

1

2

Fot. 24. Białystok, cmentarz ewangelicki przy ul. Młynowej. Grób nr 180 (krypta murowana): 1 – krypta po usunięciu warstwy bruku kamiennego; sklepienie uległo zniszczeniu w czasie funkcjonowania placu targowego; wtedy też zabezpieczono wnętrze krypty arkuszem blachy (widocznym w centralnej części krypty); 2 – szczątki kobiety we wnętrzu krypty; w szkielecie brakowało części kości, w tym czaszki, prawdopodobnie zniszczonych w czasie „odkrycia” grobu w latach powojennych

1

2

Fot. 25. Białystok, cmentarz ewangelicki przy ul. Młynowej. Grób nr 180 (krypta murowana): 1 – północno-zachodnia ściana krypty; 2 – południowo-zachodnia ściana krypty

1

2

Fot. 26. Białystok, cmentarz ewangelicki przy ul. Młynowej. Grób nr 181 (krypta murowana): 1 – krypta po usunięciu warstwy bruku kamiennego; sklepienie uległo częściowemu zniszczeniu w czasie funkcjonowania placu targowego; 2 – szkielet mężczyzny w wieku *adultus* we wnętrzu krypty; dokładne oczyszczenie ścian krypty było niemożliwe, ze względu na ich niestabilność

1

2

Fot. 27. Białystok, cmentarz ewangelicki przy ul. Młynowej. Grób nr 181 (krypta murowana): 1 – północno-zachodnia ściana, widok od wnętrza krypty; 2 – południowo-zachodnia ściana krypty

1

2

Fot. 28. Białystok, cmentarz ewangelicki przy ul. Młynowej. Grób nr 182 (krypta murowana): 1 – krypta po usunięciu warstwy bruku kamiennego; sklepienie uległo zniszczeniu w czasie funkcjonowania placu targowego; 2 – południowo-zachodnia ściana krypty

1

2

Fot. 29. Białystok, cmentarz ewangelicki przy ul. Młynowej. Grób nr 182 (krypta murowana): 1 – szkielet mężczyzny w wieku *adultus* (grób 182A); podłoga krypty była dwupoziomowa, mężczyzna spoczywał na niższym poziomie; 2 – szkielet dziecka w wieku *infans II* (grób 182B); szczątki dziecka były przemieszczone; prawdopodobnie wewnątrz krypty zostało naruszone w czasach powojennych

1

2

Fot. 30. Białystok, cmentarz ewangelicki przy ul. Młynowej. Grób nr 183 (krypta murowana): 1 – krypta po usunięciu warstwy bruku kamiennego; sklepienie uległo zniszczeniu w czasie funkcjonowania placu targowego; 2 – szkielet dziecka w wieku *infans II* we wnętrzu krypty

1

2

Fot. 31. Białystok, cmentarz ewangelicki przy ul. Młynowej. Grób nr 183 (krypta murowana): 1 – północno-wschodnia ściana krypty; 2 – południowo-wschodnia ściana krypty

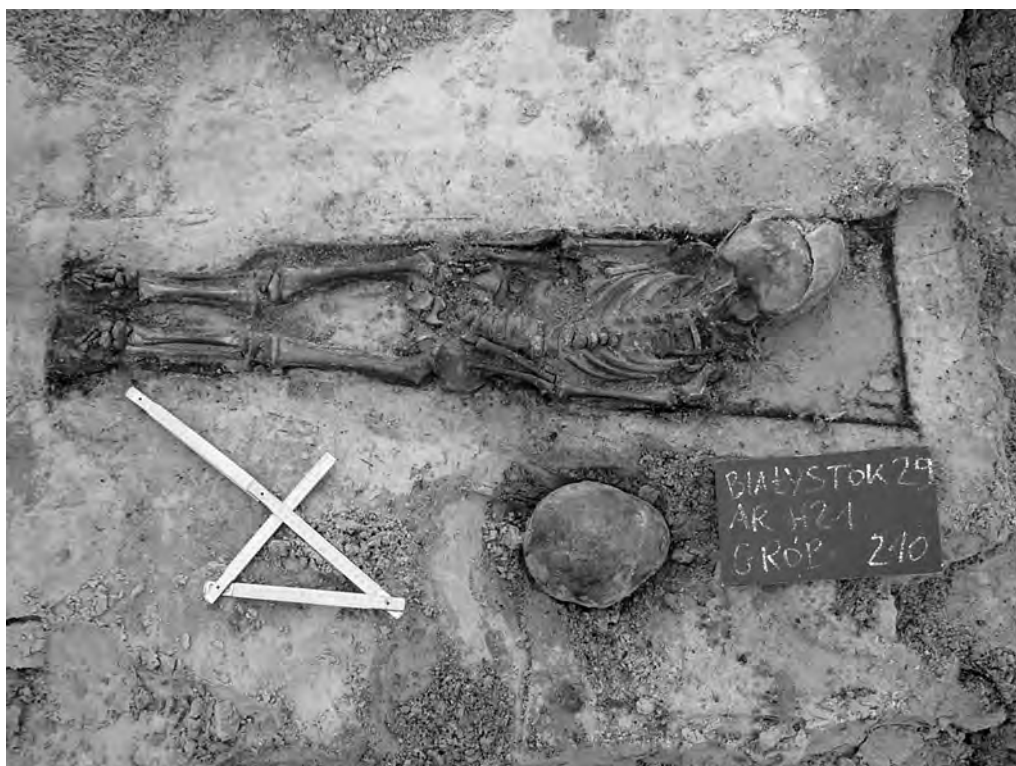
1

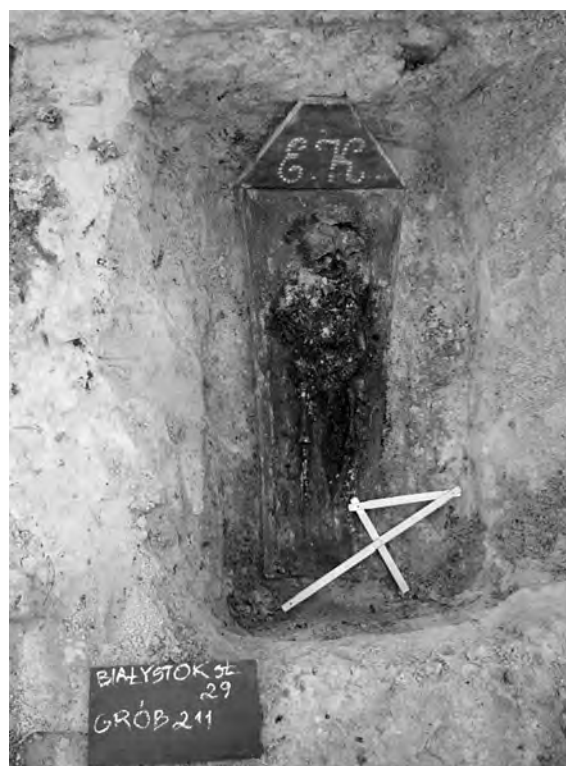
2

Fot. 32. Białystok, cmentarz ewangelicki przy ul. Młynowej. 1 – grób nr 188, pozostałości wieka trumny zalegające na szkieletcie mężczyzny w wieku *maturus*; trumna zdobiona była taśmami barwy srebrnej i niebieskiej, tworzącymi znak krzyża; 2 – grób nr 193, szkielet mężczyzny w wieku *iuvēnis* z zachowanymi na kościach klatki piersiowej fragmentami odzieży oraz dziewięcioma guzikami mosiężnymi

1

2

Fot. 33. Białystok, cmentarz ewangelicki przy ul. Młynowej. 1 – grób nr 210, pochówek dziecka w wieku *infans I/II*; obok czaszka ze starszego grobu, zniszczonego wkopami kolejnych pochówków; 2 – grób nr 211, szkielet dziecka w wieku *infans I*, w dobrze zachowanej trumnie drewnianej; nad czaszką deska ze szczytu wieka z inicjałami zmarłego, wybitymi nitami mosiężnymi

Fot. 34. Białystok, cmentarz ewangelicki przy ul. Młynowej. Groby 223 (pojedynczy szkielet po lewej) i 222A-222G (beładnie ułożone, pozbawione czaszek szkielety po prawej); groby 222A-222G to część mogiły zbiorowej, w której pochowano ofiary egzekucji

1

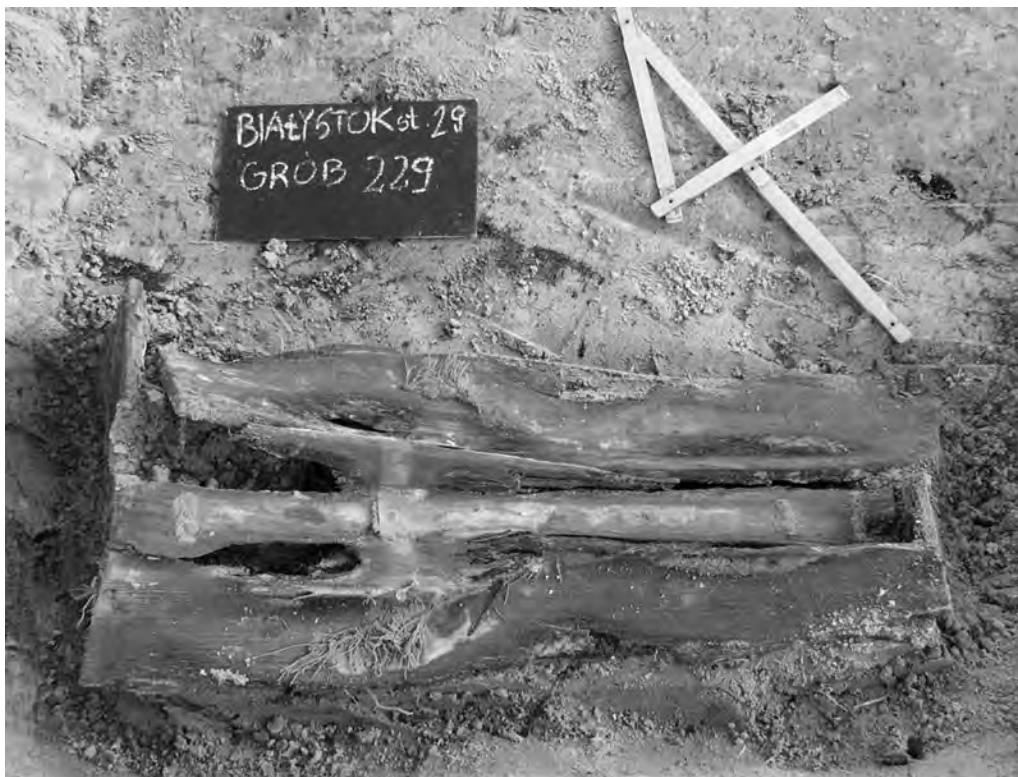
2

Fot. 35. Białystok, cmentarz ewangelicki przy ul. Młynowej. 1 – grób nr 222B, obrączka mosiężna na paliczku dłoni; właściciel obrączki miał ręce skrópowane za plecami; 2 – grób nr 222G, dwie z czterech czaszek wrzuconych na dno jamy grobowej, należące do ofiar egzekucji, spoczywających w mogile zbiorowej

1

2

Fot. 36. Białystok, cmentarz ewangelicki przy ul. Młynowej. Groby nr 225 (1) oraz nr 229 (2) – dziecięce trumny z widocznymi na wiekach śladami ozdobnych taśm, tworzących znak krzyża

1

2

Fot. 37. Białystok, cmentarz ewangelicki przy ul. Młynowej. Grób nr 232: 1 – szkielet dziecka w wieku *infans II*; szczątki zmarłego były naruszone, prawdopodobnie wkopem młodszego pochówku; 2 – włosy zachowane przy czaszce

1

2

Fot. 38. Białystok, cmentarz ewangelicki przy ul. Młynowej. 1 – grób nr 246, szczątki dziecka w wieku *infans I* w trumnie drewnianej; za czaszką deska z datą śmierci wybitą nitami mosiężnymi; 2 – grób nr 247; kości mężczyzny w wieku *senilis*, bezładnie ułożone w drewnianej trumnie, prawdopodobnie po naruszeniu pochówku, w trakcie wkopywania kolejnego grobu

1

2

Fot. 39. Białystok, cmentarz ewangelicki przy ul. Młynowej. 1 – grób nr 254, w grobie mężczyzny w wieku *adultus* natrafiono na szklaną cygarniczkę barwy żółtej, leżącą pomiędzy kośćmi udowymi; 2 – grób nr 262, kobiecie w wieku *senilis* złożono do grobu binokle, odkryte także pomiędzy kośćmi udowymi

1

2

Fot. 40. Białystok, cmentarz ewangelicki przy ul. Młynowej. 1 – grób nr 271, drewniana trumna dziecięca z zachowanymi na wieki pozostałościami ozdobnej taśmy; 2 – grób nr 273, pozostałości ozdób trumny – taśm i frędzli sznurkowych w kolorze srebrnym i seledynowym oraz materiału przymocowanego nitami mosiężnymi

1

2

Fot. 41. Białystok, cmentarz ewangelicki przy ul. Młynowej. Grób nr 274: 1 – szkielet dziecka w wieku *infans I*; 2 – pomiędzy palczkami dłoni dziecka natrafiono na mosiężny krzyżyk–zawieszkę, z ułamanym jednym z ramion

Fot. 42. Białystok, cmentarz ewangelicki przy ul. Młynowej. Groby nr 275–280 – część mogiły zbiorowej, w której złożono szczątki ofiar egzekucji; ciała zostały wrzucone bezładnie, część twarzami ku ziemi

1

2

Fot. 43. Białystok, cmentarz ewangelicki przy ul. Młynowej. 1 – groby nr 281, 283 i 284, przykład rozmieszczenia pochówków; 2 – grób nr 286, krypta murowana, w której spoczywały szczątki kobiety w wieku *adultus/maturus* oraz mężczyzny w wieku *adultus*; sklepienie krypty zostało zniszczone, prawdopodobnie w trakcie użytkowania terenu jako placu targowego, zaś ściana północna wkopem linii wodociągowej

Fot. 44. Białystok, cmentarz ewangelicki przy ul. Młynowej. Groby 286A i 286B (krypta murowana): 1 – południowo-wschodnia ściana krypty; 2 – południowo-zachodnia ściana krypty

1

2

Fot. 45. Białystok, cmentarz ewangelicki przy ul. Młynowej. 1 – grób nr 292, szkielet dziecka w wieku *infans I*; 2 – grób nr 301, trumna dziecięca z pozostałościami ozdobnych taśm

1

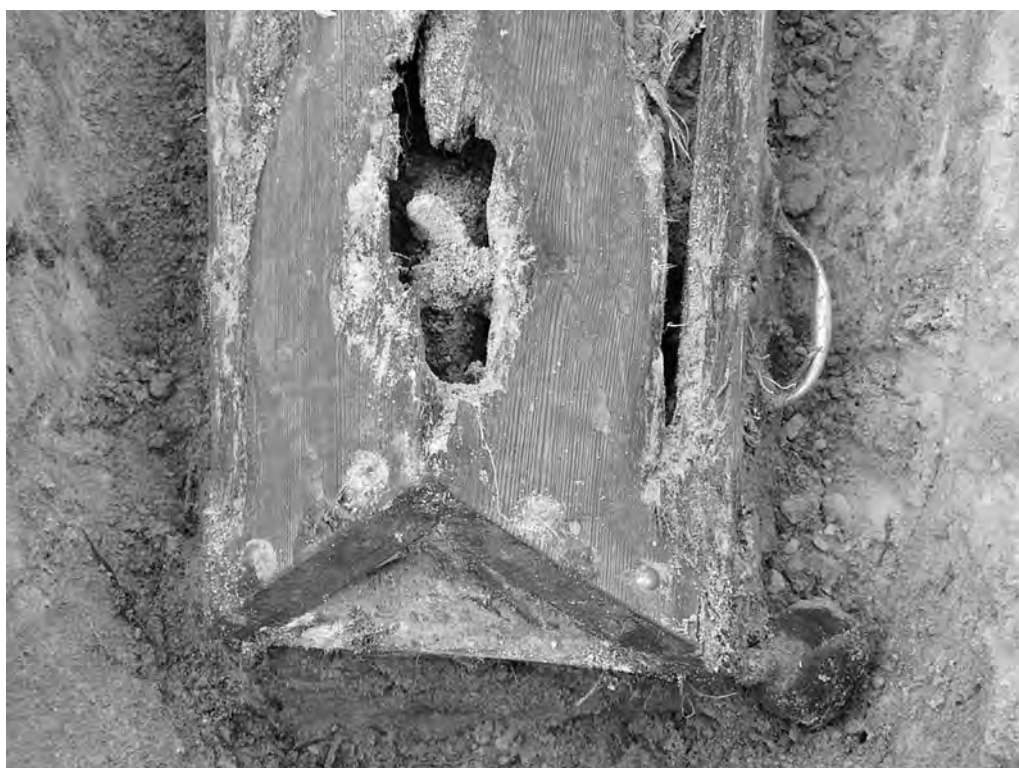
2

Fot. 46. Białystok, cmentarz ewangelicki przy ul. Młynowej. 1 – grób nr 302, szkielet kobiety w wieku *adultus*, w jamie grobowej, bez zachowanej trumny; 2 – grób nr 309, trumna dziecięca bez zachowanego wieku; wewnątrz znajdowało się jedynie kilka kości dziecka w wieku *infans I*

1

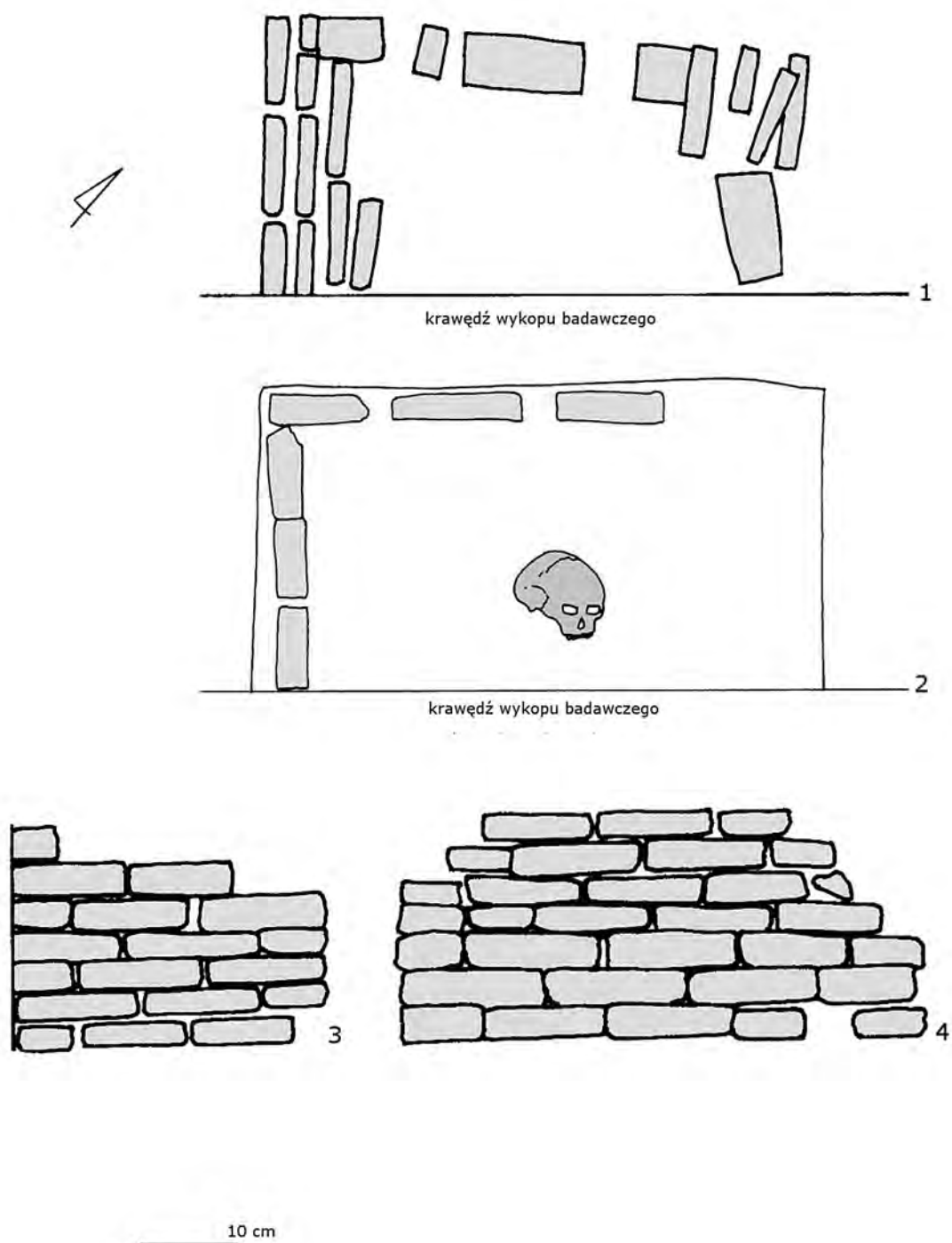
2

Foto. 47. Białystok, cmentarz ewangelicki przy ul. Młynowej. 1 – grób nr 319, szczątki szkieletu dziecka w wieku *infans II* oraz pozostałości trumny drewnianej, zdobionej taśmą barwy srebrnej i seledynowej; 2 – grób nr 334, trumna dziecięca z widocznymi uchwytami mosiężnymi oraz drewnianą nóżką

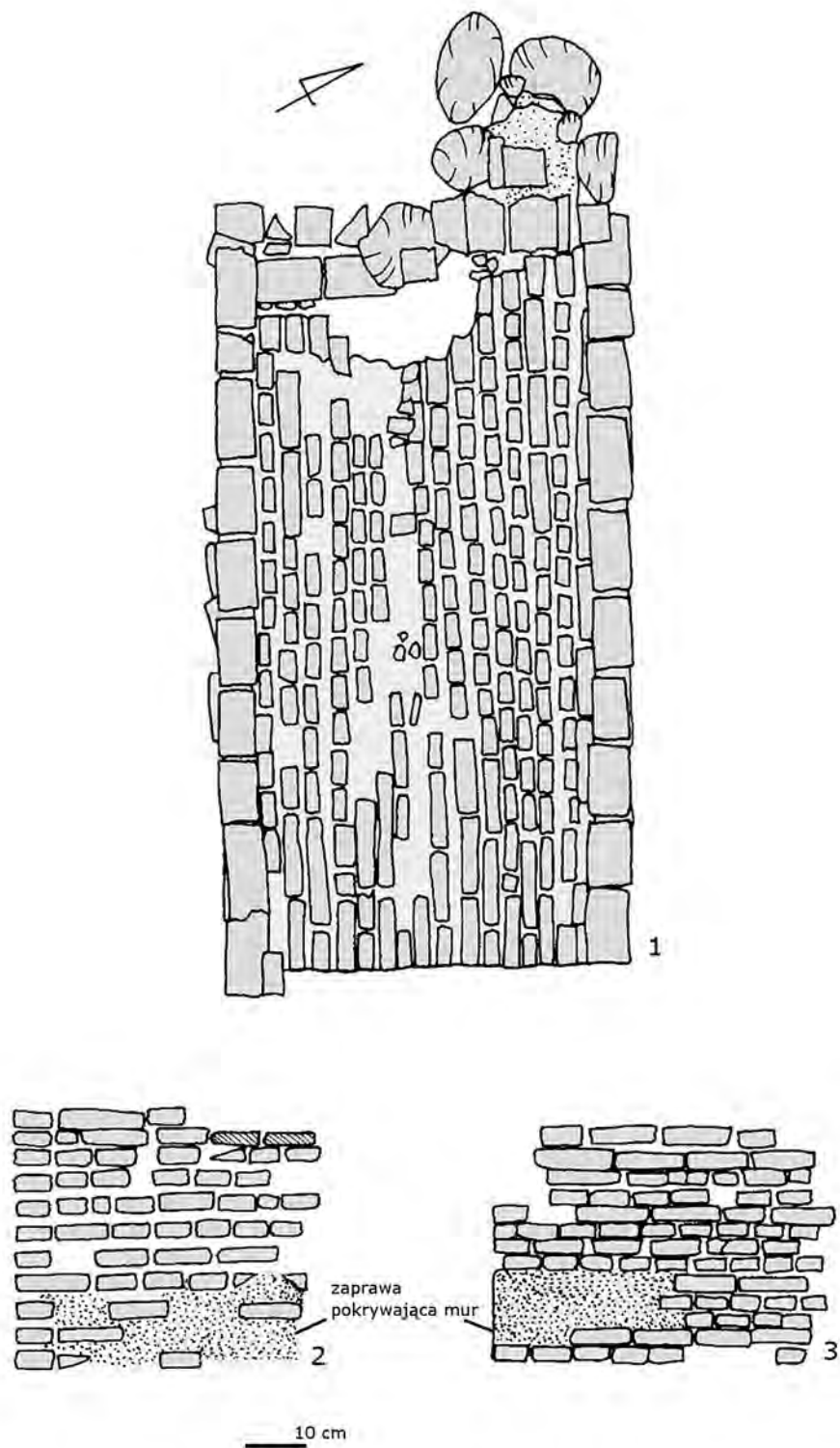

Fot. 48. Białystok, cmentarz ewangelicki przy ul. Młynowej. Grób nr 378, trumna dziecięca z inicjałami zmarłego, wybitymi mosiężnymi nitami na szczycie wieka. Nad trumną widoczny wkop jamy grobowej. Grób został zadokumentowany na granicy terenu objętego badaniami wykopaliskowymi. Pozostał pod brukową nawierzchnią obecnego Rynku Siennego

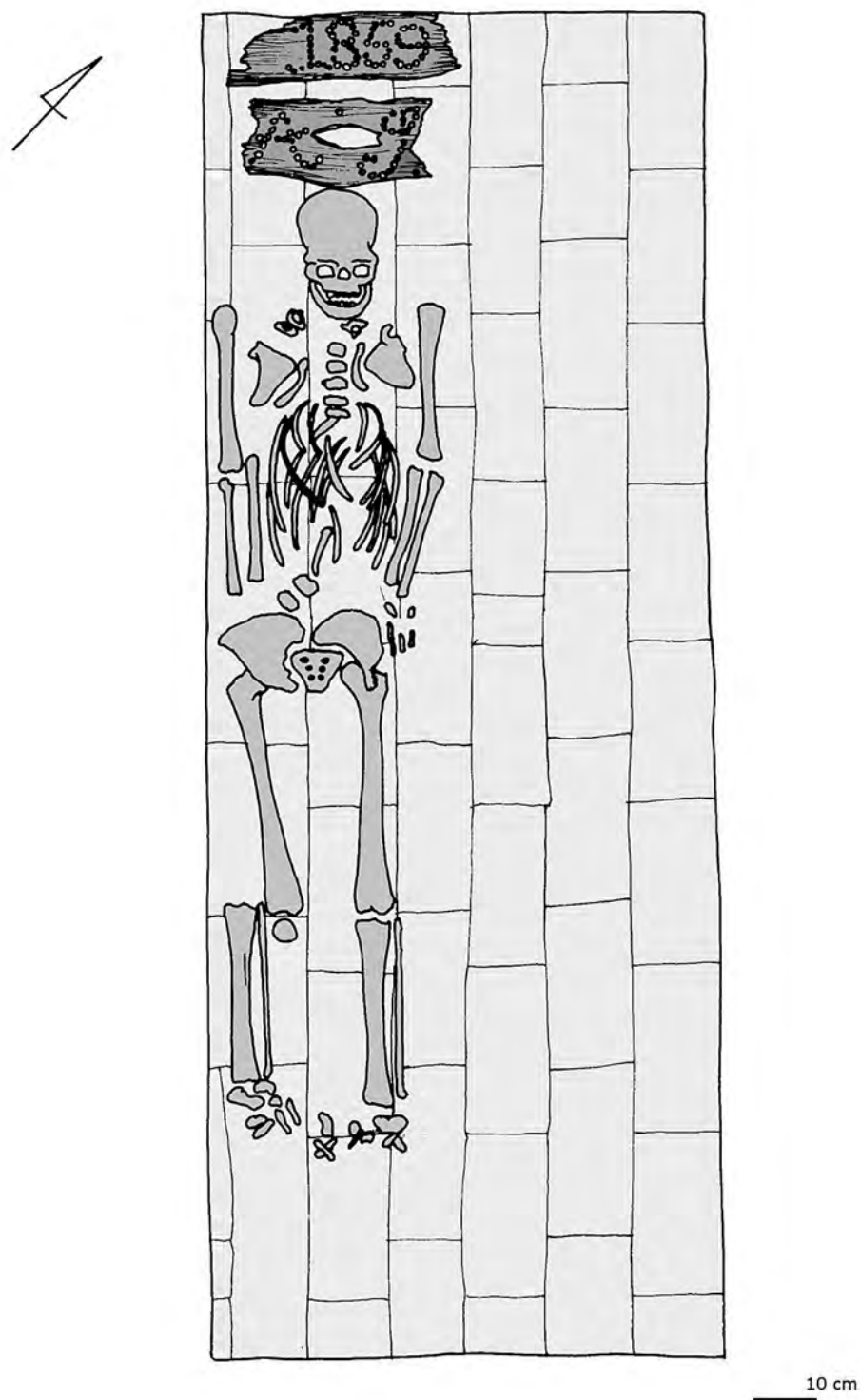
Tablice

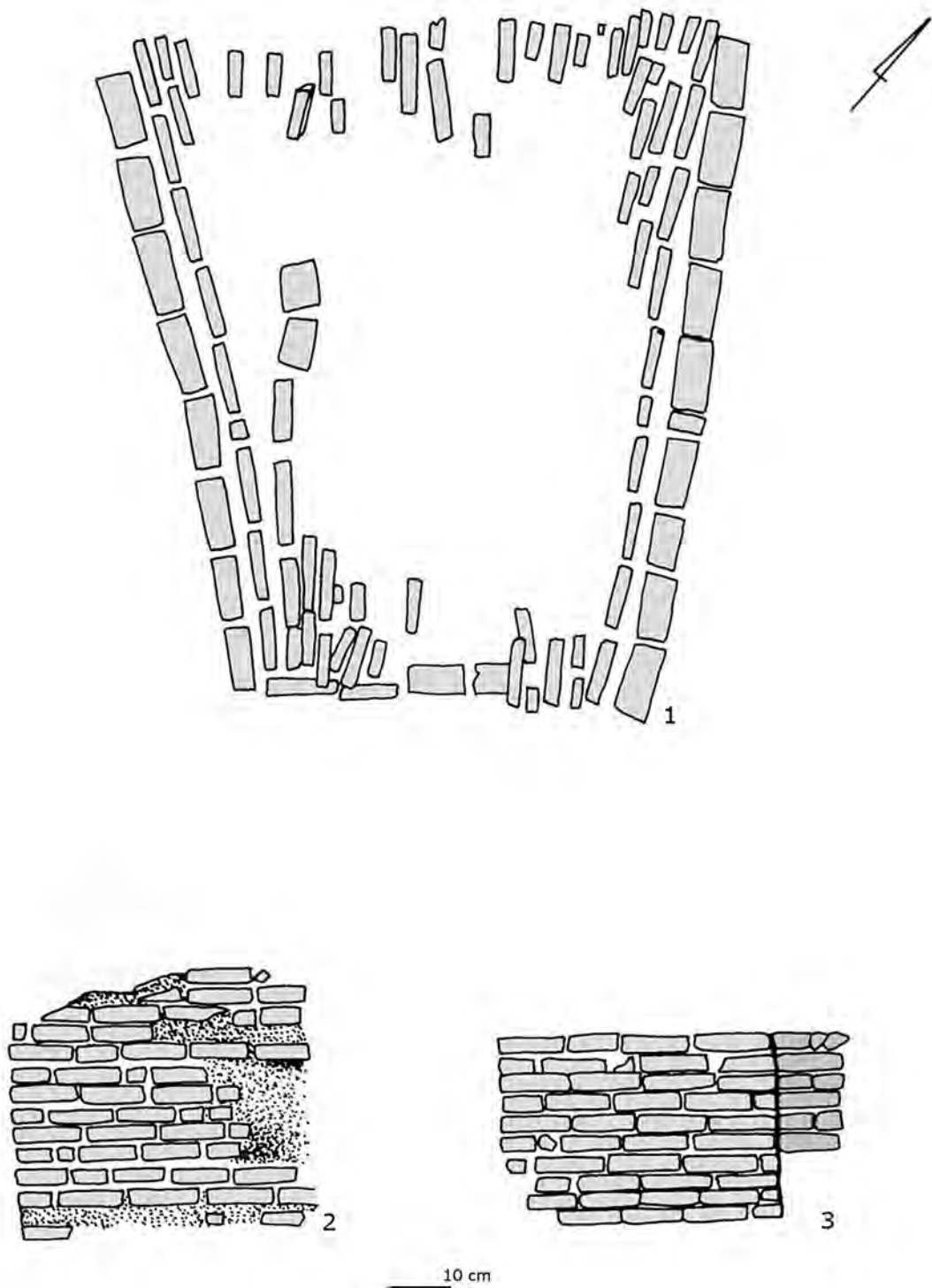
Tablica 1. Białystok, cmentarz ewangelicki przy ul. Młynowej. Grób nr 1 (krypta murowana): 1 – plan zachowanej części sklepienia; 2 – plan na poziomie szkieletu; 3 – profil ściany południowo-wschodniej; 4 – profil ściany północno-zachodniej

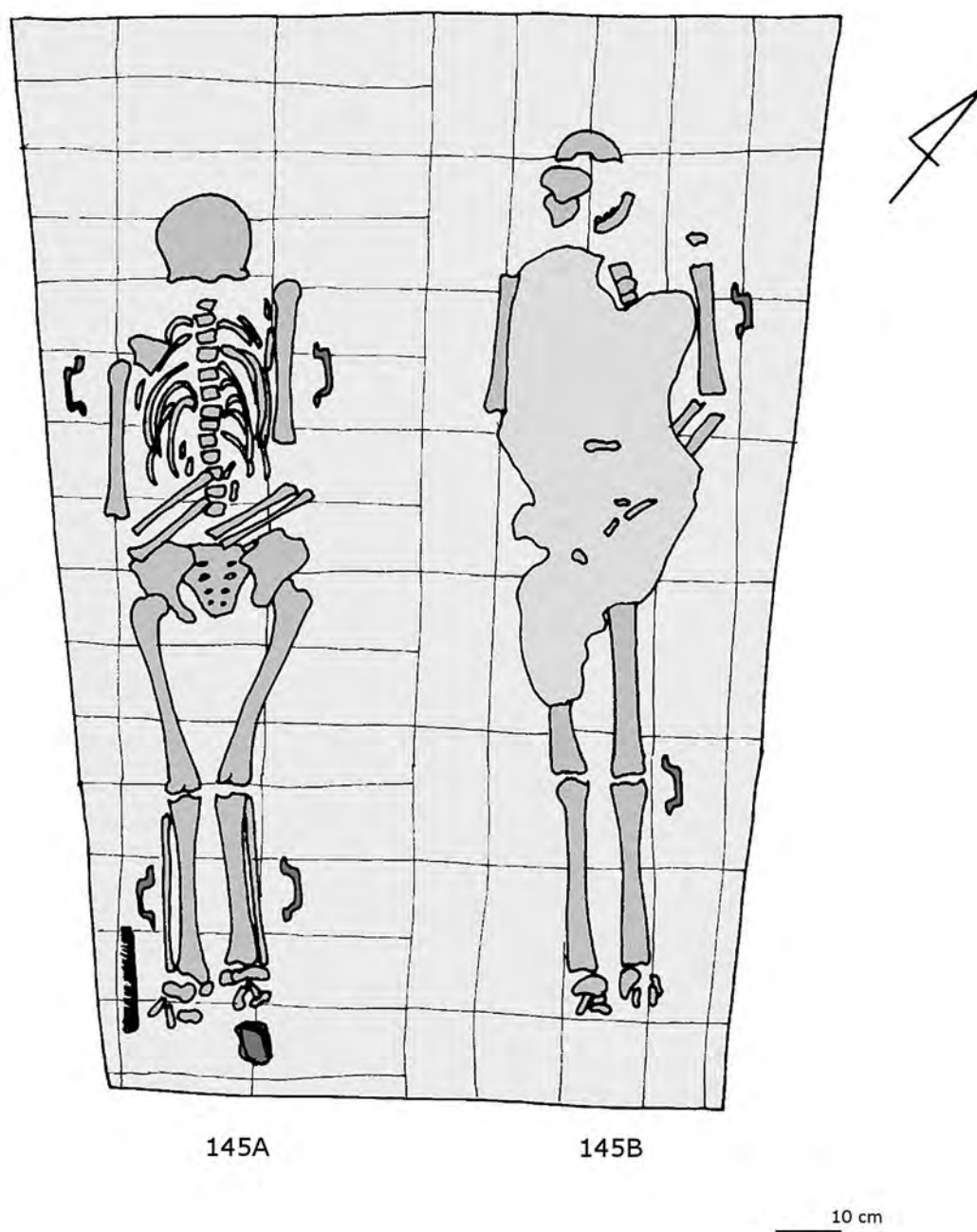
Tablica 2. Białystok, cmentarz ewangelicki przy ul. Młynowej. Grób nr 3 (krypta murowana): 1 – plan sklepienia; 2 – profil ściany północno-zachodniej; 3 – część profilu ściany południowo-zachodniej

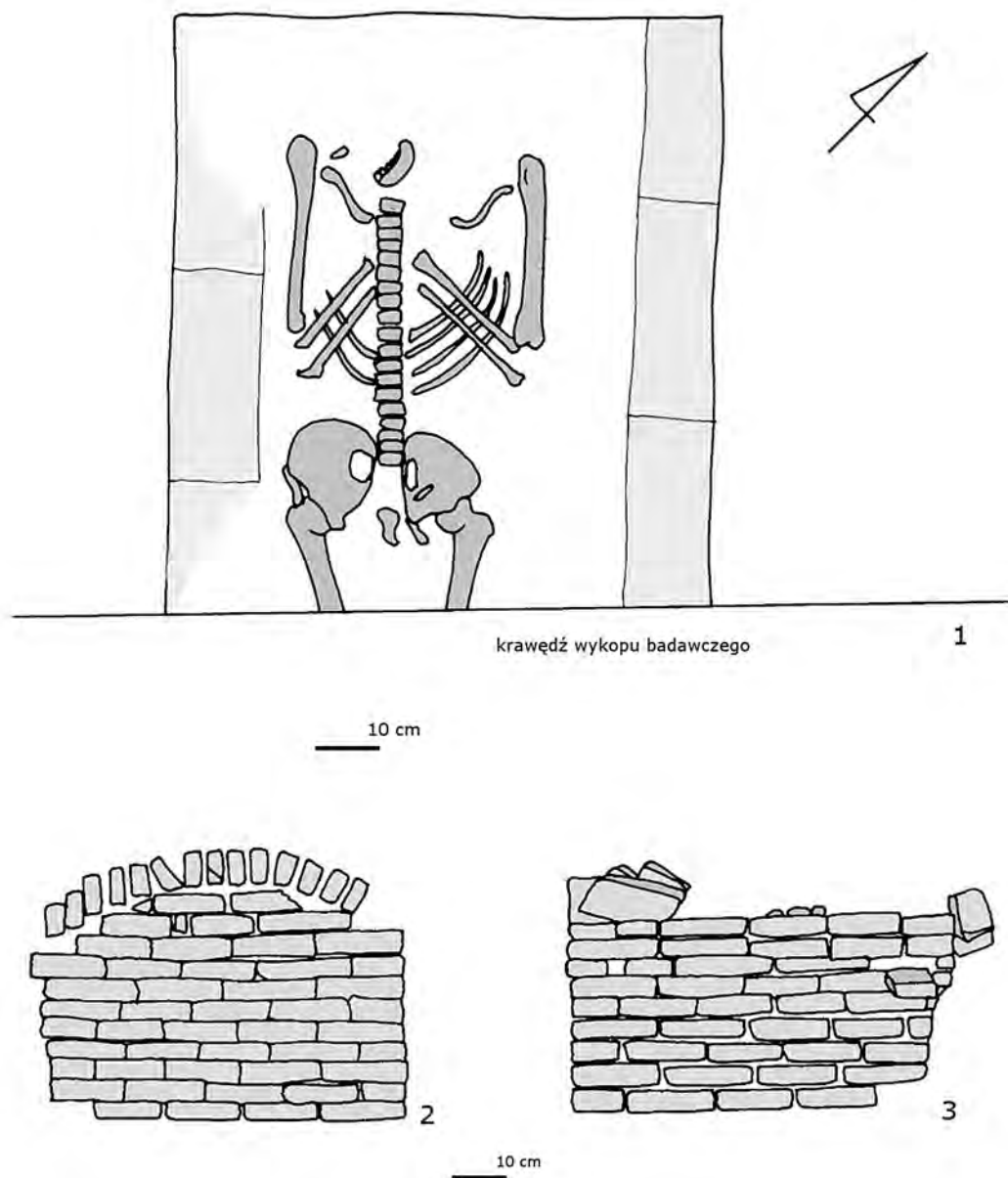
Tablica 3. Białystok, cmentarz ewangelicki przy ul. Młynowej. Grób nr 3 (krypta murowana): plan wnętrza krypty na poziomie szkieletu

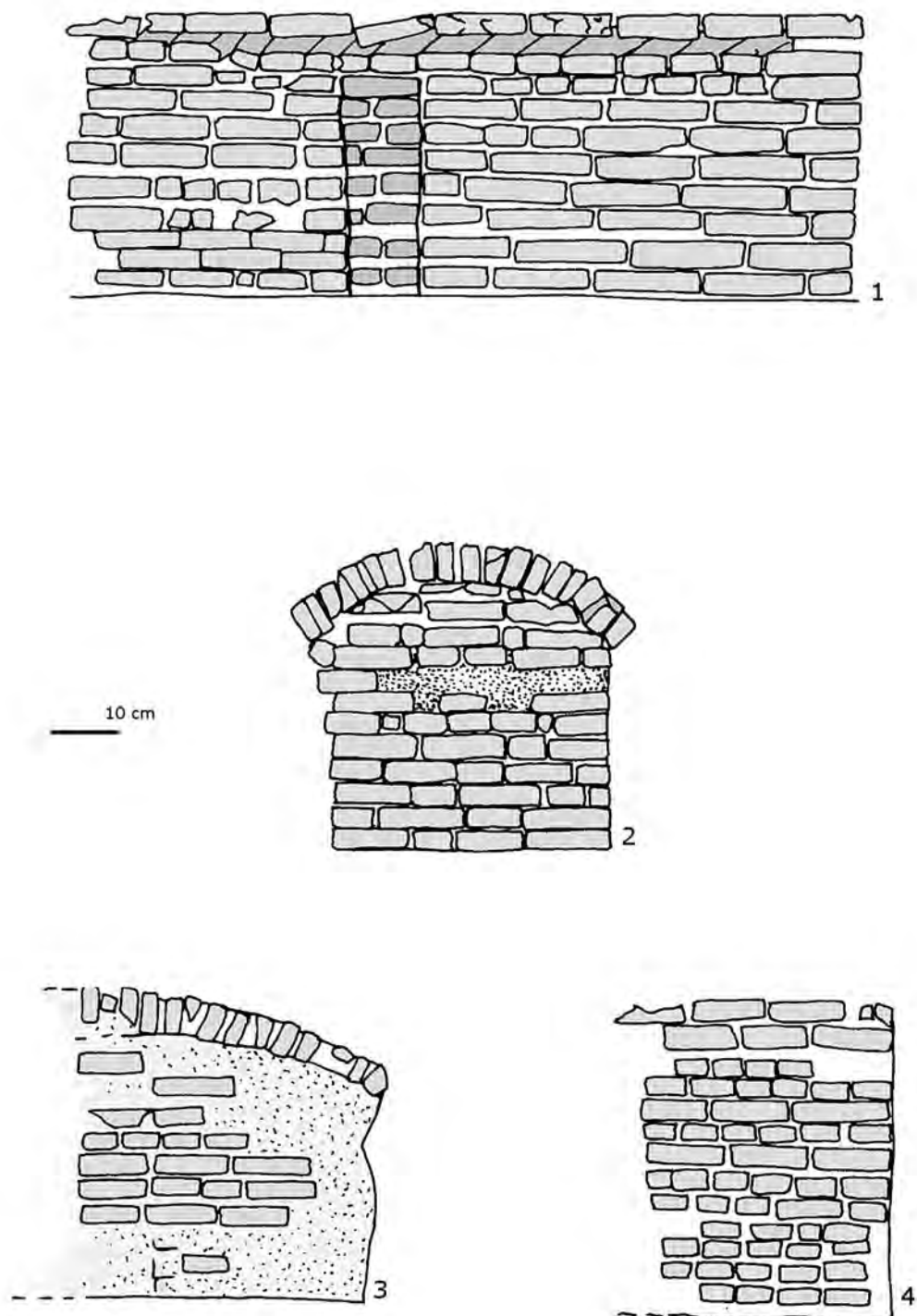
Tablica 4. Białystok, cmentarz ewangelicki przy ul. Młynowej. Grób nr 145 (krypta murowana): 1 – plan zachowanej części sklepienia; 2 – profil ściany północno-zachodniej (od wnętrza krypty); 3 – profil ściany południowo-zachodniej

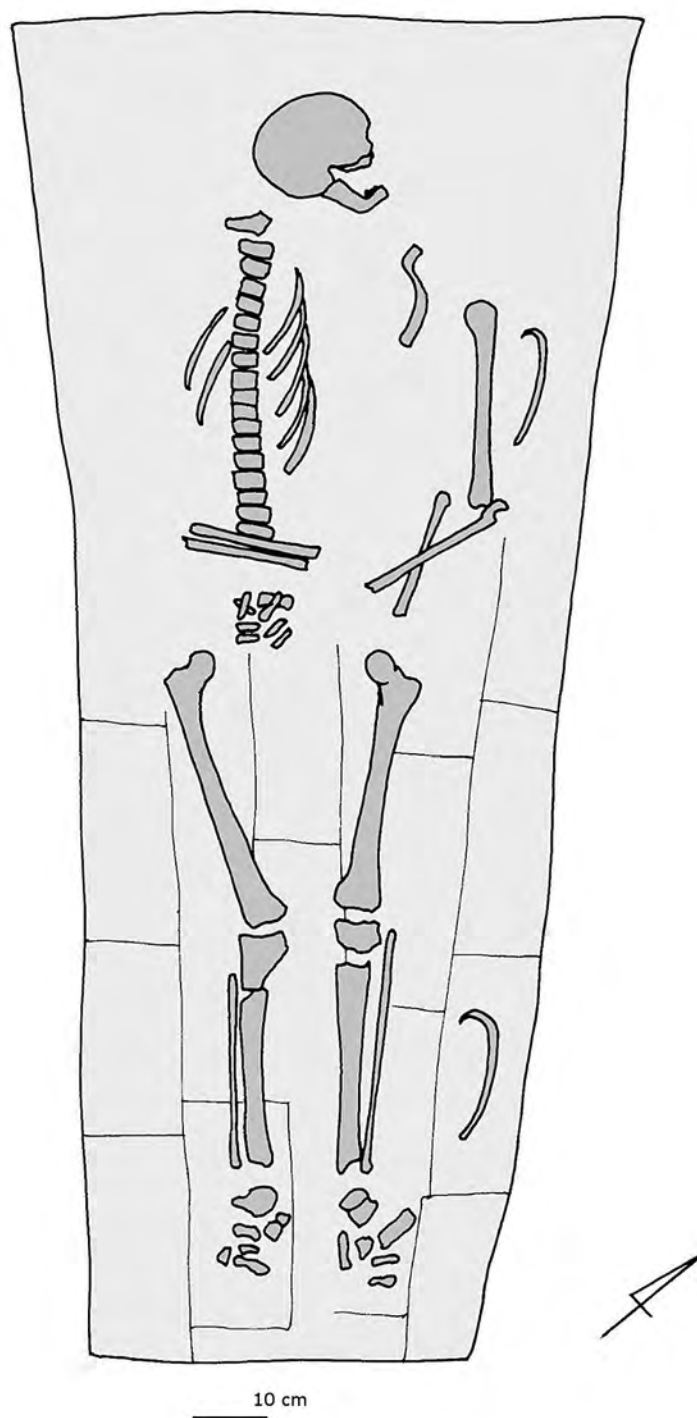
Tablica 5. Białystok, cmentarz ewangelicki przy ul. Młynowej. Grób nr 145 (krypta murowana), plan na poziomie szkieletów: groby nr 145A i 145B

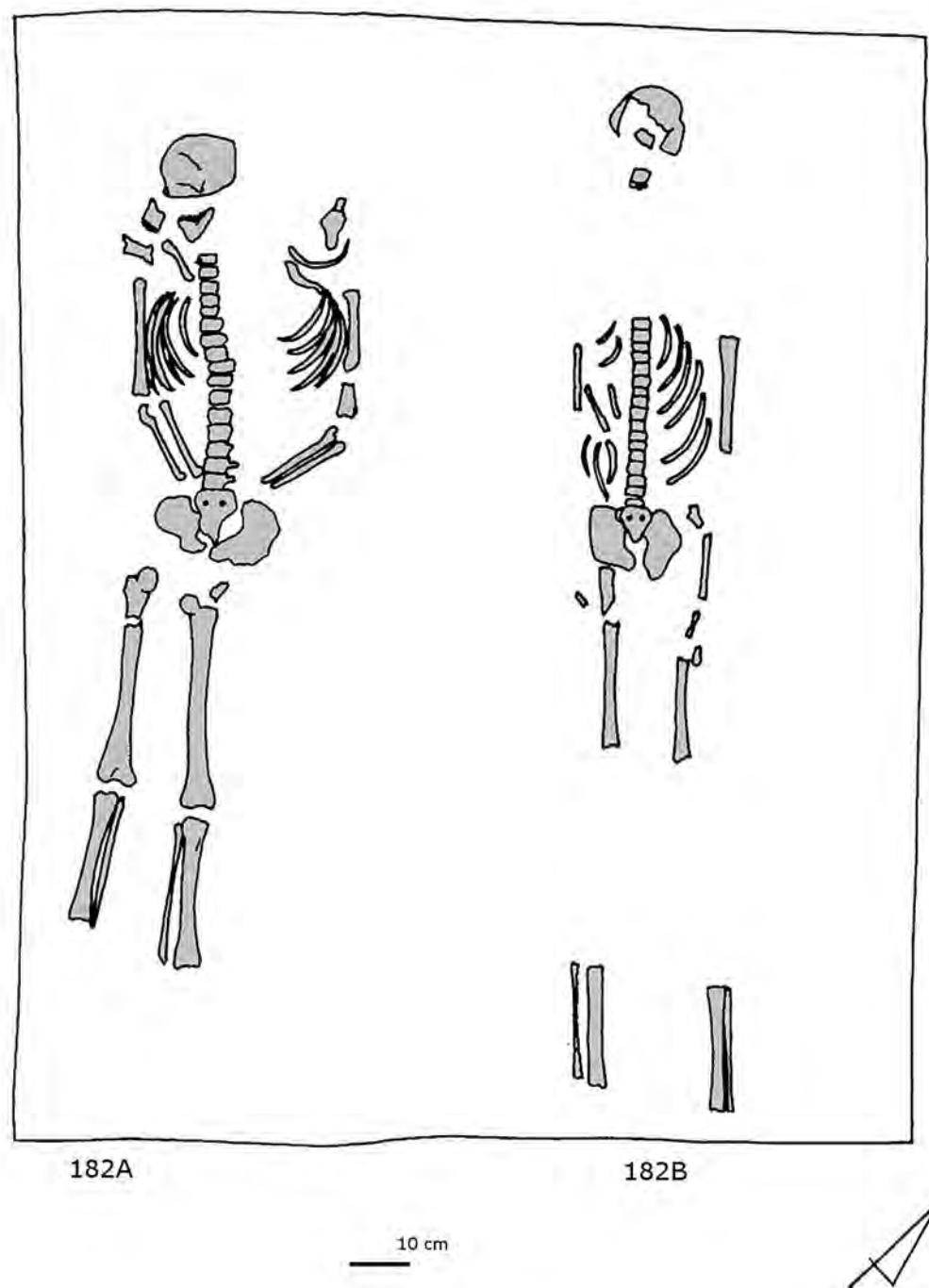
Tablica 6. Białystok, cmentarz ewangelicki przy ul. Młynowej. Grób nr 180 (krypta murowana): 1 – plan na poziomie szkieletu; 2 – profil ściany północno-zachodniej; 3 – profil ściany południowo-zachodniej

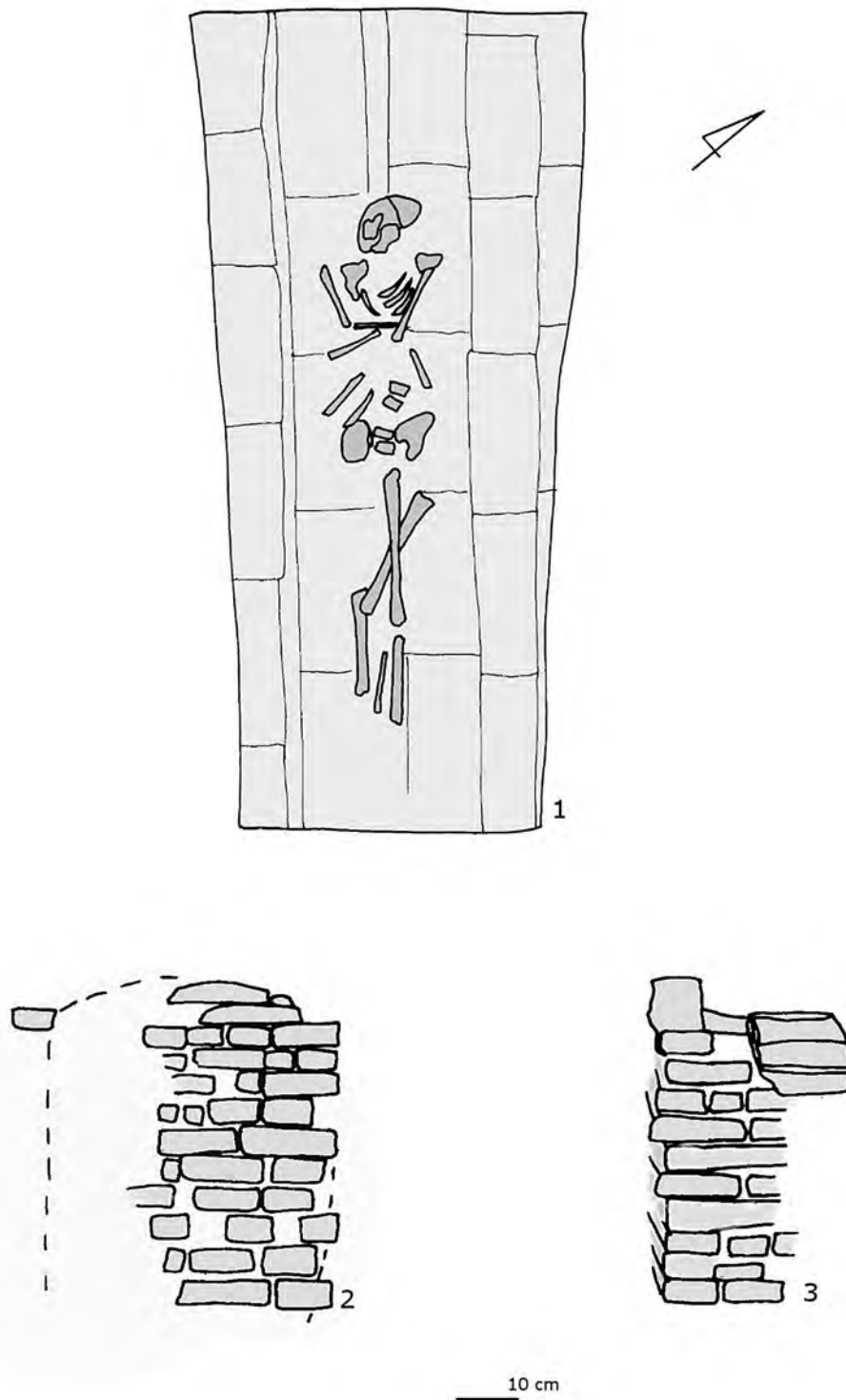
Tablica 7. Białystok, cmentarz ewangelicki przy ul. Młynowej. 1, 2 – grób nr 181 (krypta murowana): 1 – profil ściany południowo-zachodniej; 2 – profil ściany północno-zachodniej (od wnętrza krypty); 3, 4 – grób nr 182 (krypta murowana): 3 – profil ściany południowo-wschodniej; 4 – profil ściany południowo-zachodniej

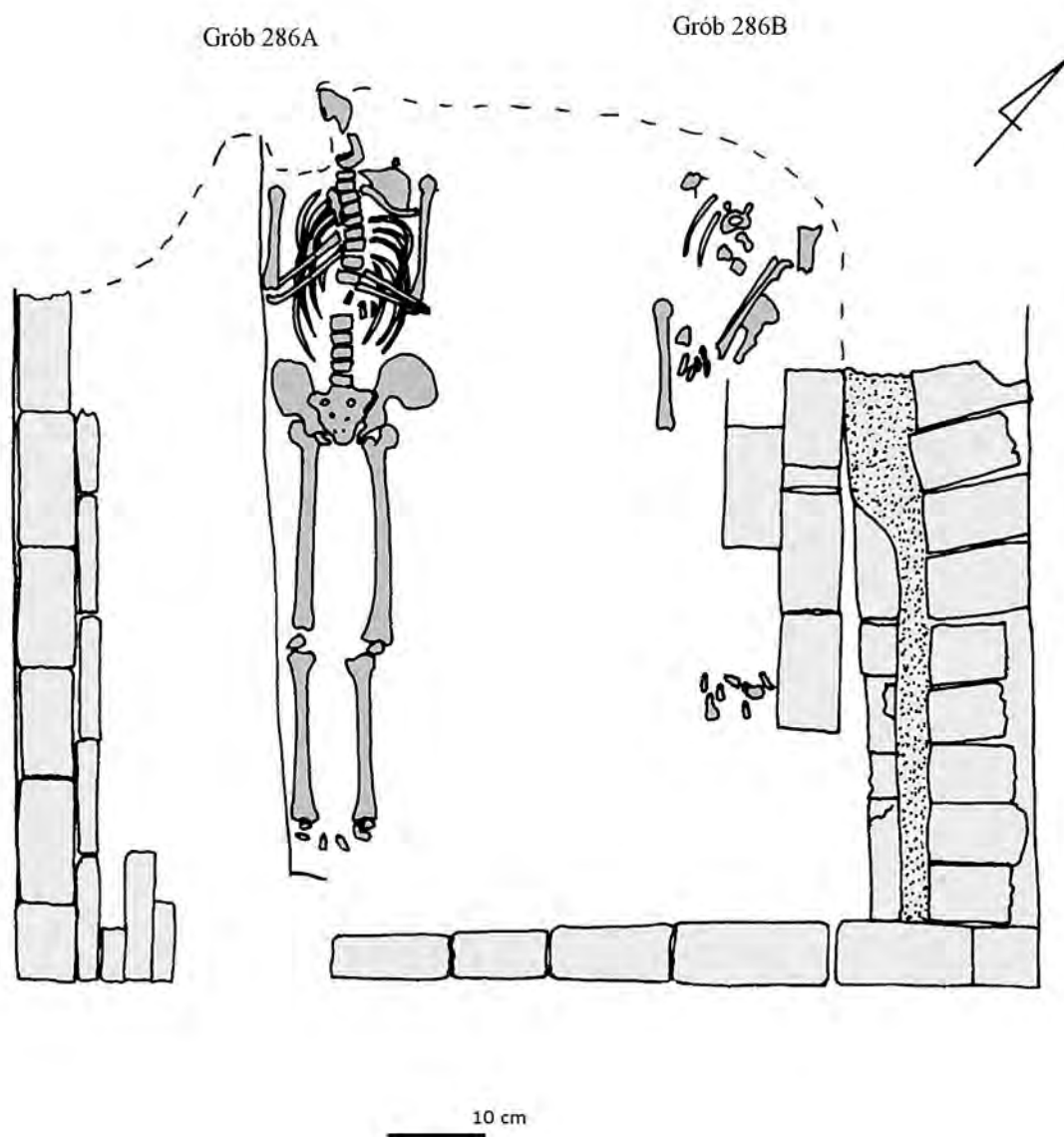
Tablica 8. Białystok, cmentarz ewangelicki przy ul. Młynowej. Grób nr 181 (krypta murowana), plan na poziomie szkieletu

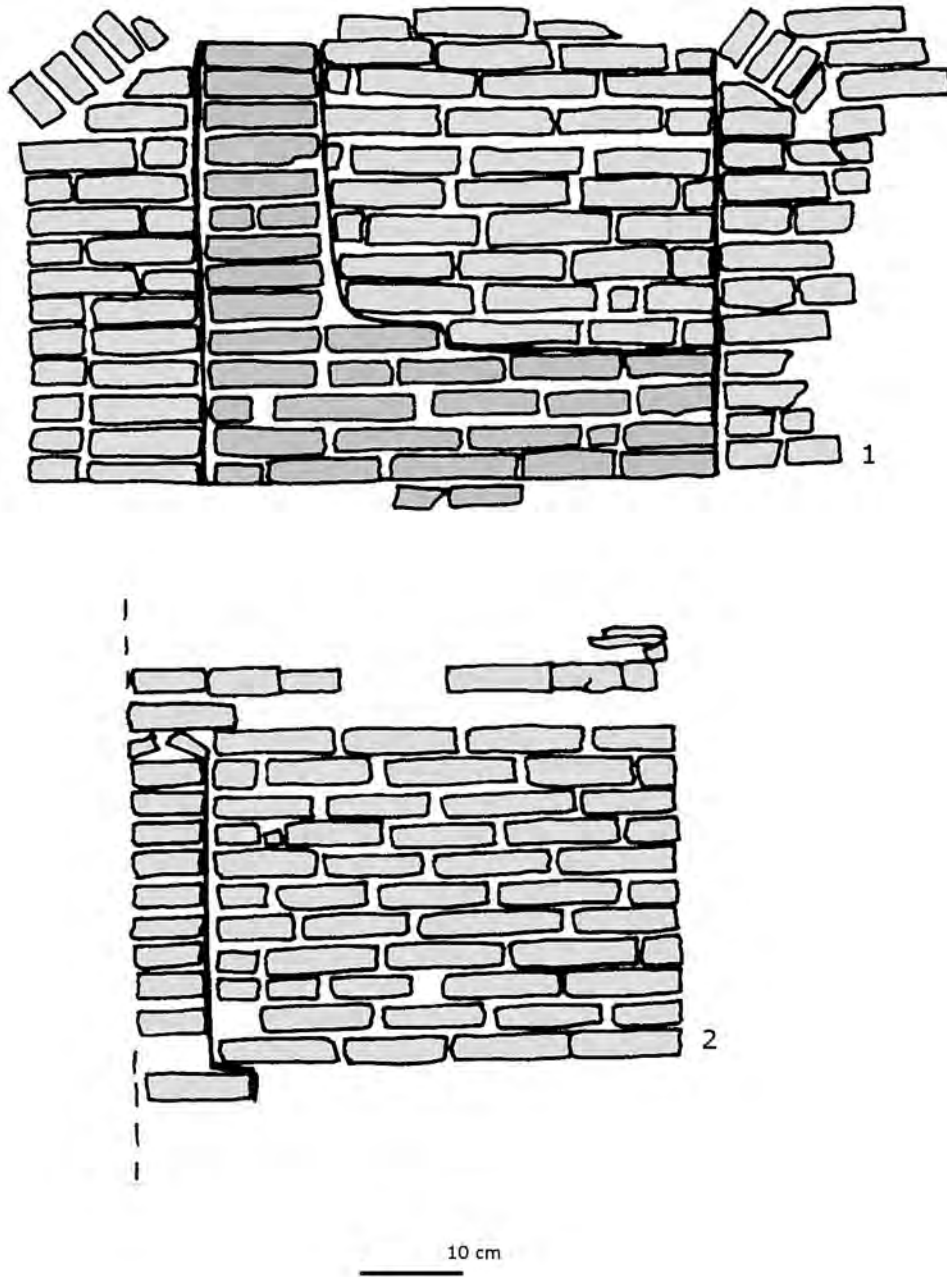
Tablica 9. Białystok, cmentarz ewangelicki przy ul. Młynowej. Grób nr 182 (krypta murowana), plan na poziomie szkieletów: groby nr 182A i 182B

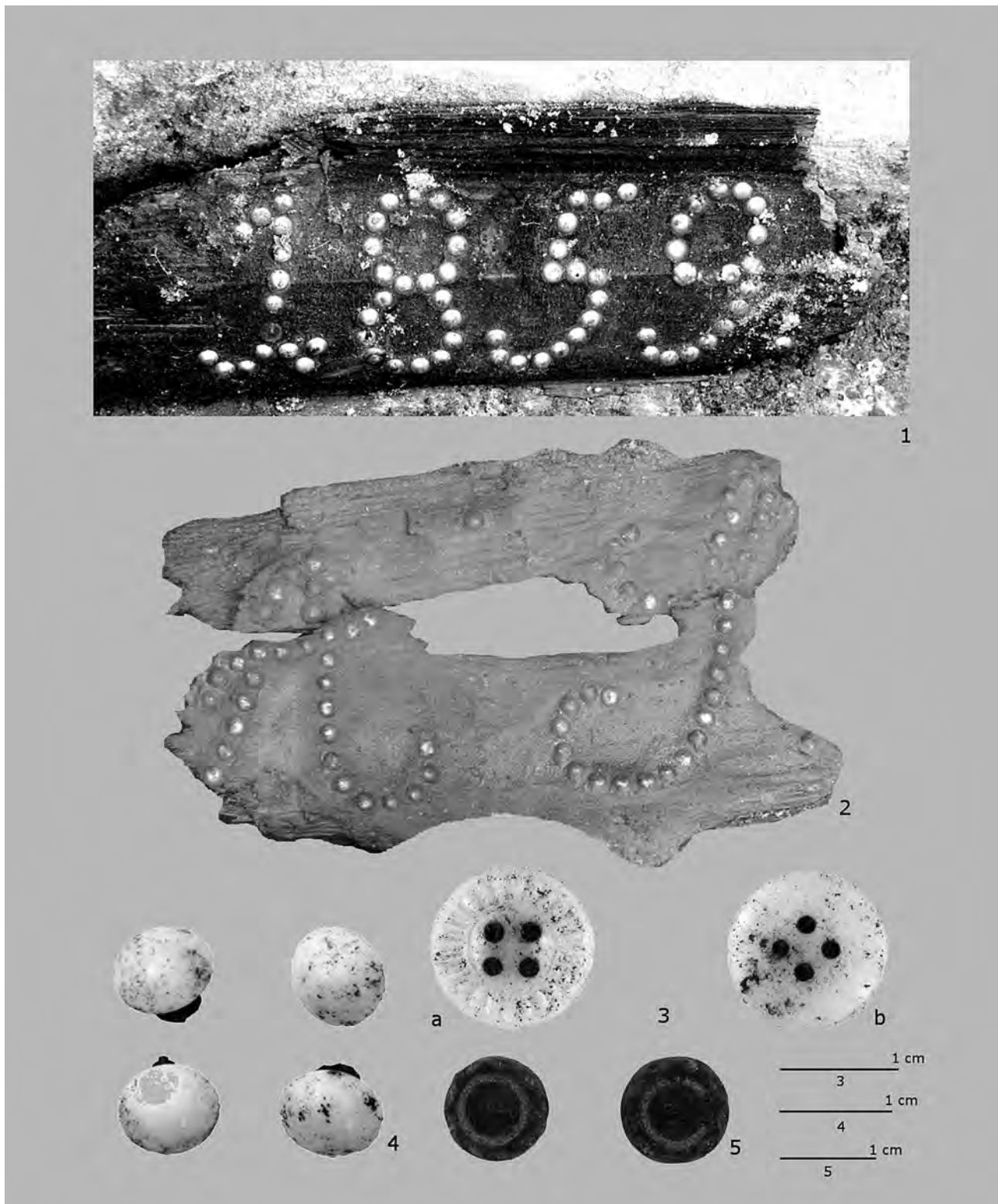
Tablica 10. Białystok, cmentarz ewangelicki przy ul. Młynowej. Grób nr 183 (krypta murowana): 1 – plan na poziomie szkieletu; 2 – profil ściany południowo-wschodniej; 3 – część profilu ściany północno-wschodniej

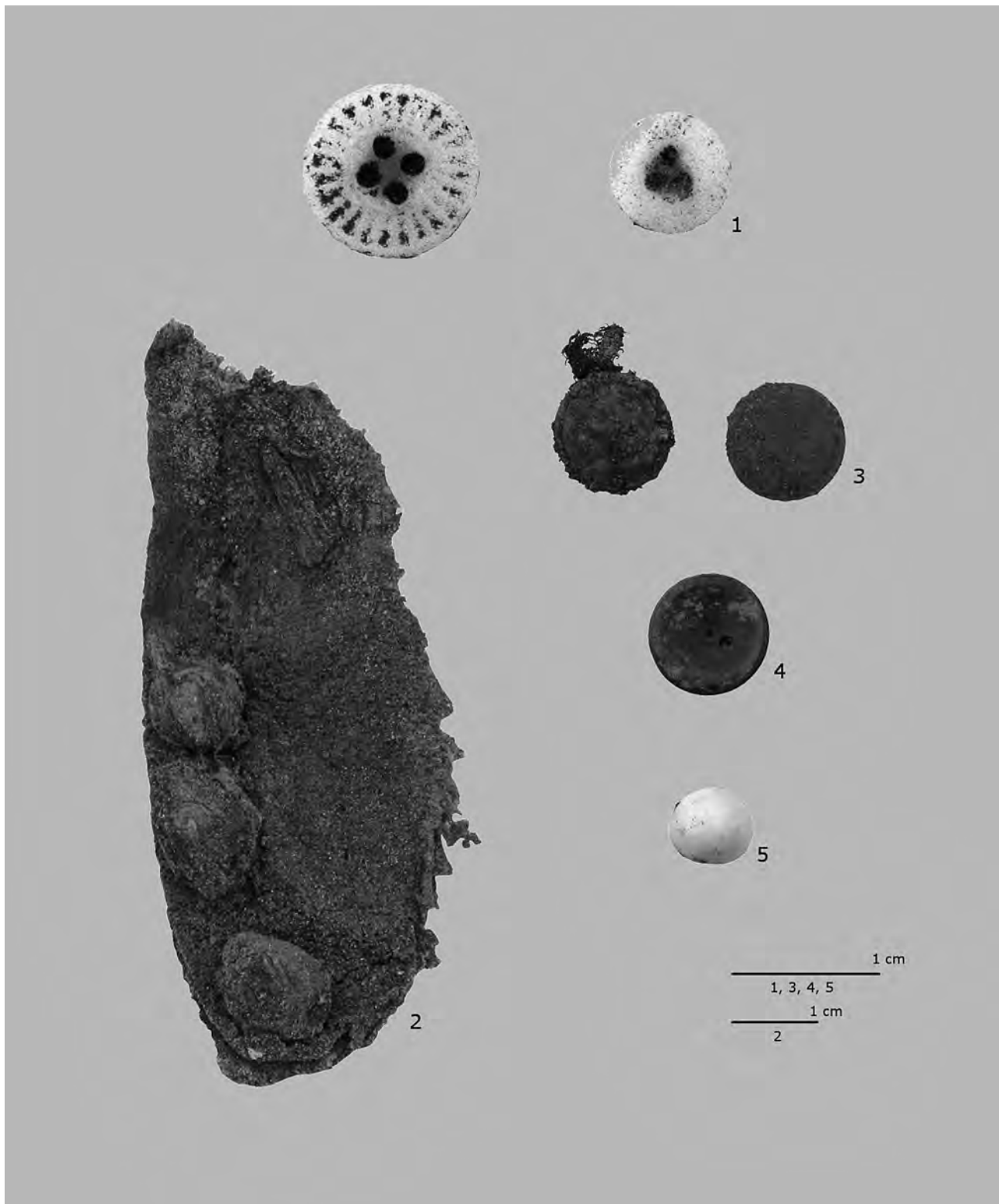
Tablica 11. Białystok, cmentarz ewangelicki przy ul. Młynowej. Grób nr 286 (krypta murowana): plan na poziomie szkieletów: groby nr 286A i 286B

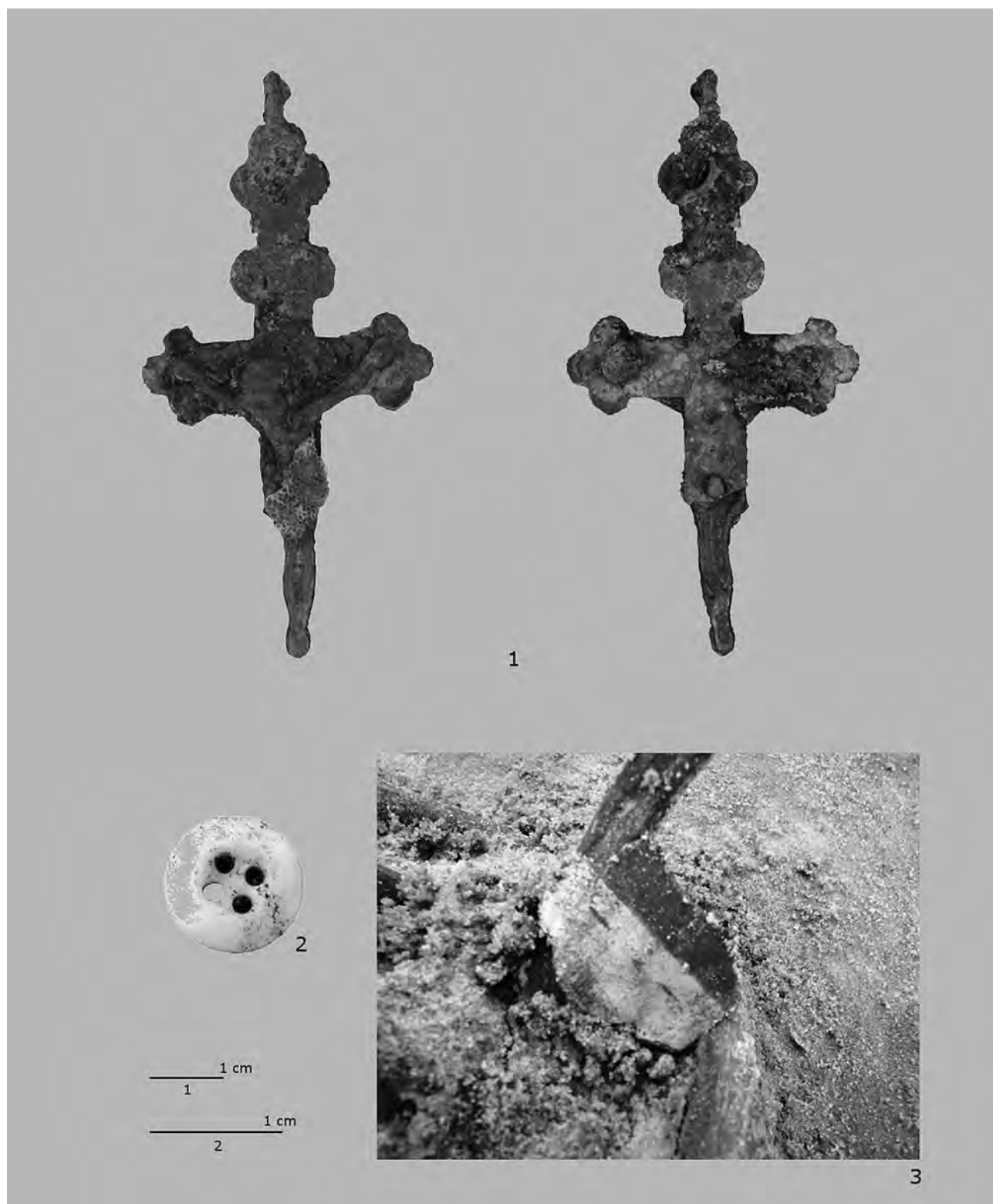
Tablica 12. Białystok, cmentarz ewangelicki przy ul. Młynowej. Grób nr 286 (krypta murowana): 1 – profil ściany południowo-wschodniej; 2 – profil ściany południowo-zachodniej

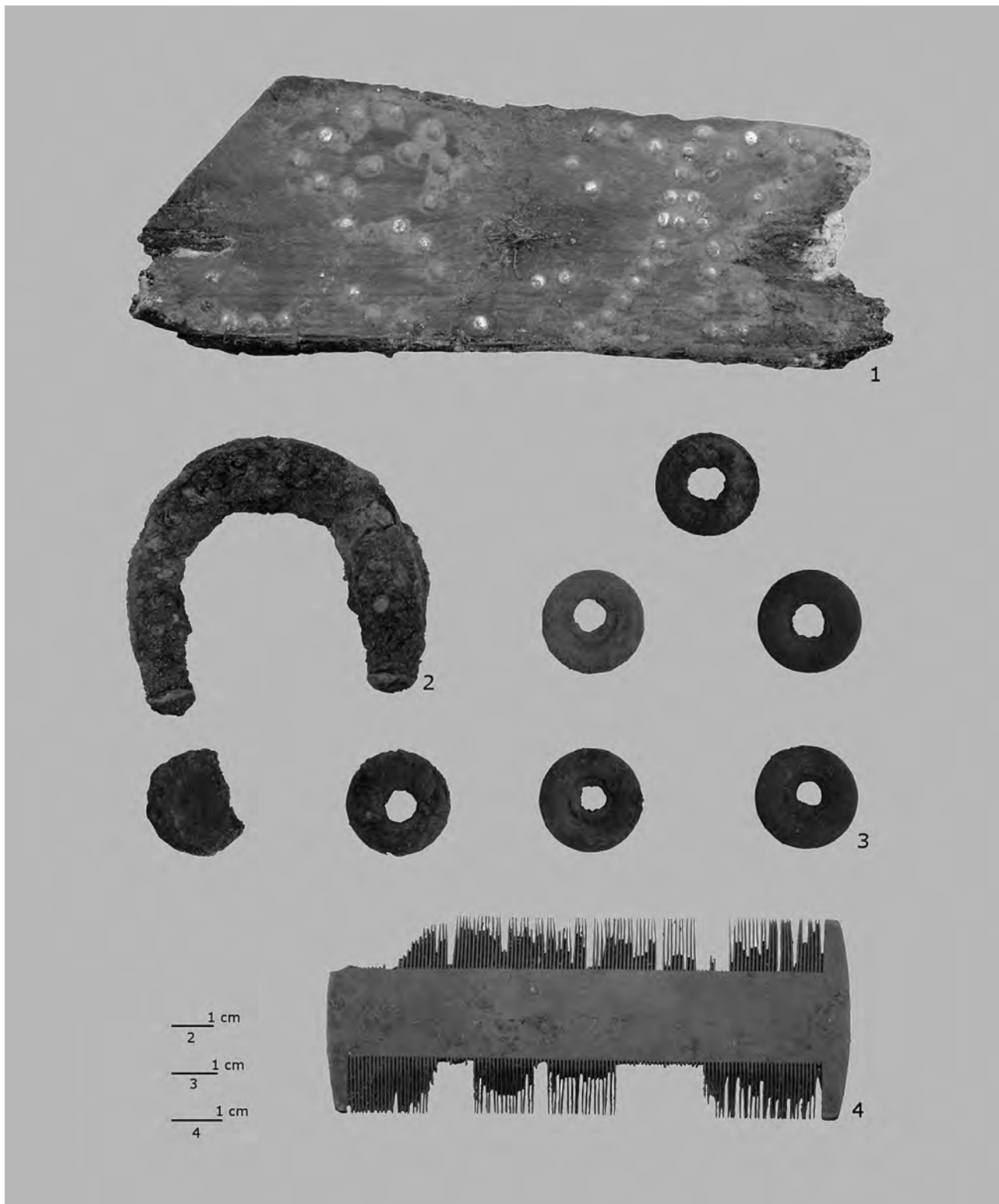
Tablica 13. Białystok, cmentarz ewangelicki przy ul. Młynowej. Przedmioty odnalezione w grobach: 1, 2 – grób nr 3, deski ze ścianki i szczytu wieka trumny, z datą śmierci oraz inicjałami osoby zmarłej, wybitymi nitami mosiężnymi; 3 – grób nr 8, guzik z masy perłowej (muszlanu), strona górna (a) i dolna (b); 4 – grób nr 10, cztery guziki z masy perłowej (muszlanu) z wtopionymi mosiężnymi uszkami; 5 – grób nr 10, dwa guziki ze szkła barwy czarnej

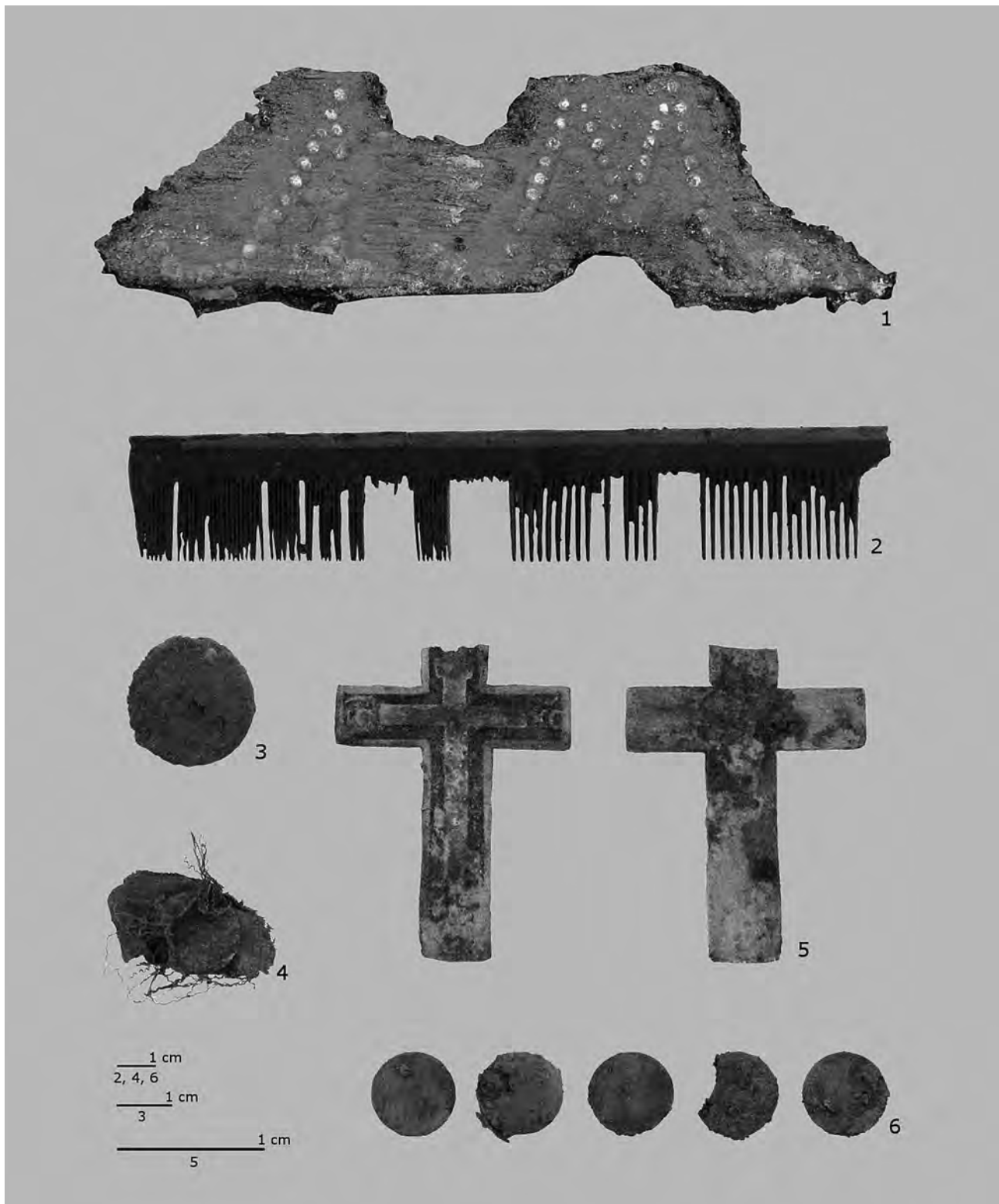
Tablica 14. Białystok, cmentarz ewangelicki przy ul. Młynowej. Przedmioty odnalezione w grobach: 1 – grób nr 12, dwa guziki z masy perłowej (muszlanu); 2 – grób nr 18, fragment odzieży z trzema zachowanymi guzikami powleczonymi tkaniną; 3, 4, 5 – grób nr 19, guzik kościany powleczony tkaniną (3), guzik kościany (4) i guzik z masy perłowej (muszlanu) z wtopionym mosiężnym uszkiem (5)

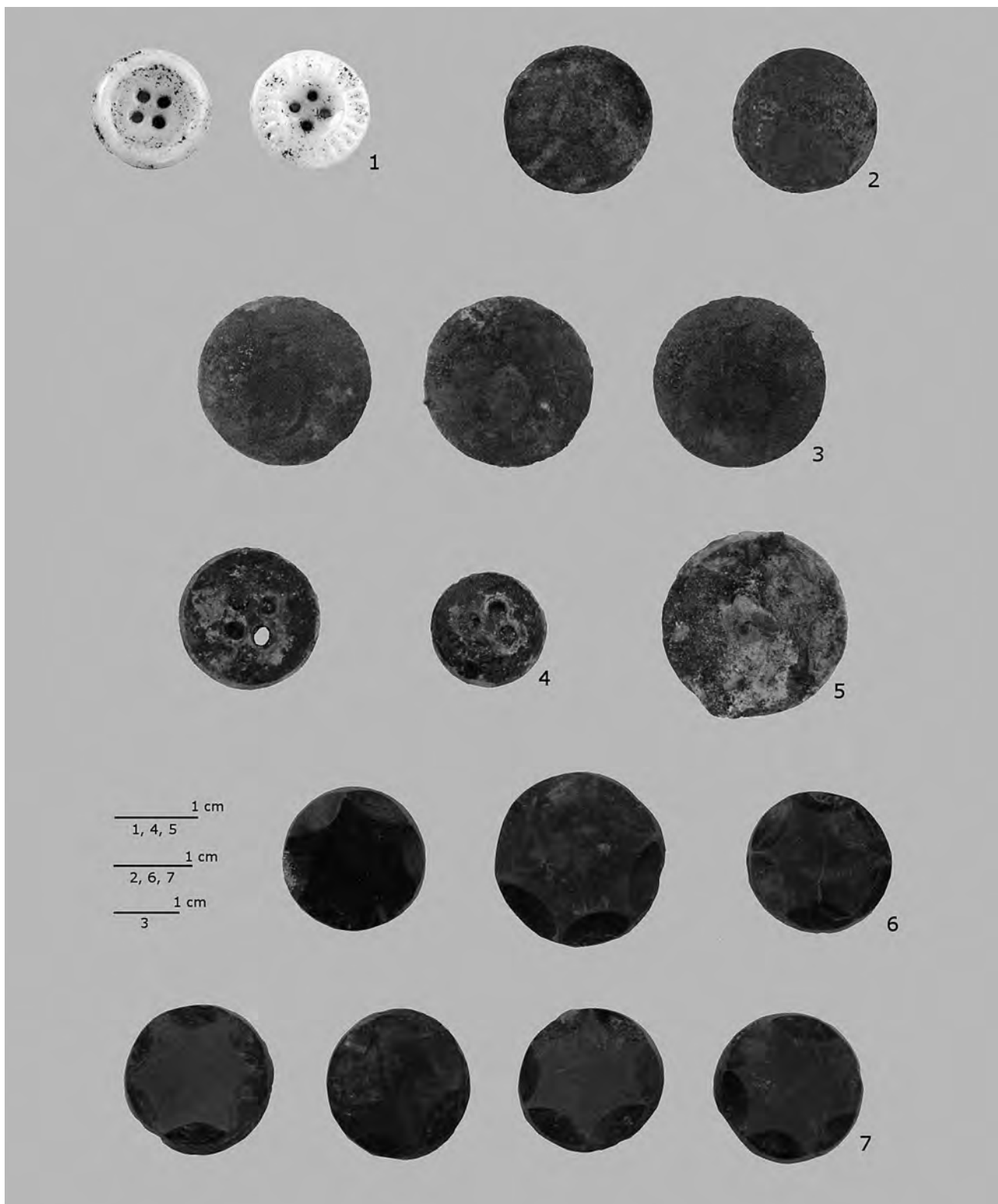
Tablica 15. Białystok, cmentarz ewangelicki przy ul. Młynowej. Przedmioty odnalezione w grobach: 1 – grób nr 32, krzyżyk mosiężny (?), strona przednia i tylna, częściowo uszkodzony, zawinięty w materiał lub umieszczony pomiędzy warstwami odzieży; 2 – grób nr 32, guzik z masy perłowej (muszlanu); 3 – grób nr 38, fragment naszywki na pagonie (?)

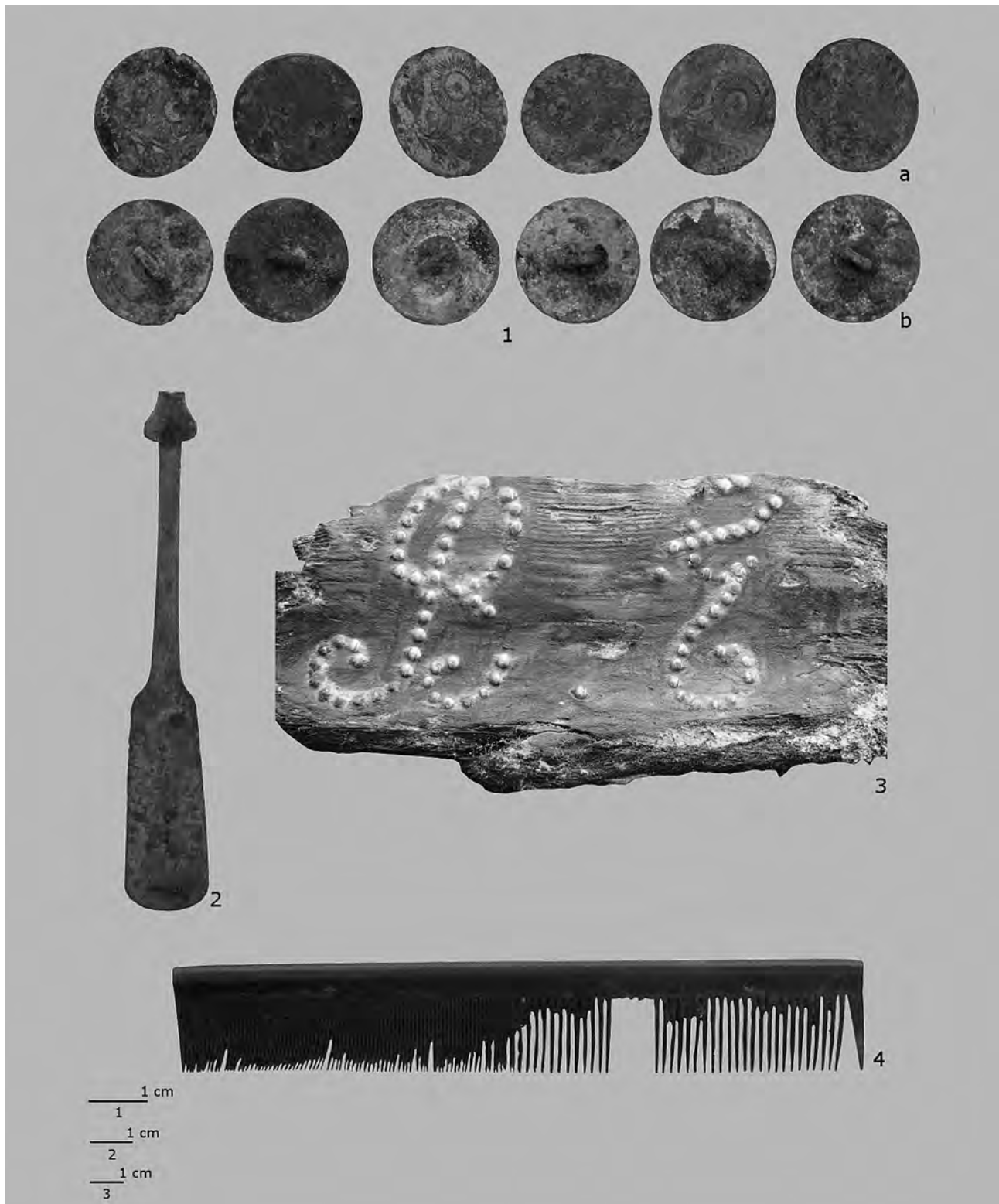
Tablica 16. Białystok, cmentarz ewangelicki przy ul. Młynowej. Przedmioty odnalezione w grobach: 1 – grób nr 44, deska ze szczytu wieka trumny z inicjałami osoby zmarłej wybitymi nitami mosiężnymi; 2 – grób nr 45, żelazna podkawa obcasa; 3 – grób nr 48, siedem guzików kościanych powleczonej tkaniną, 4 – grób nr 47, grzebień rogowy

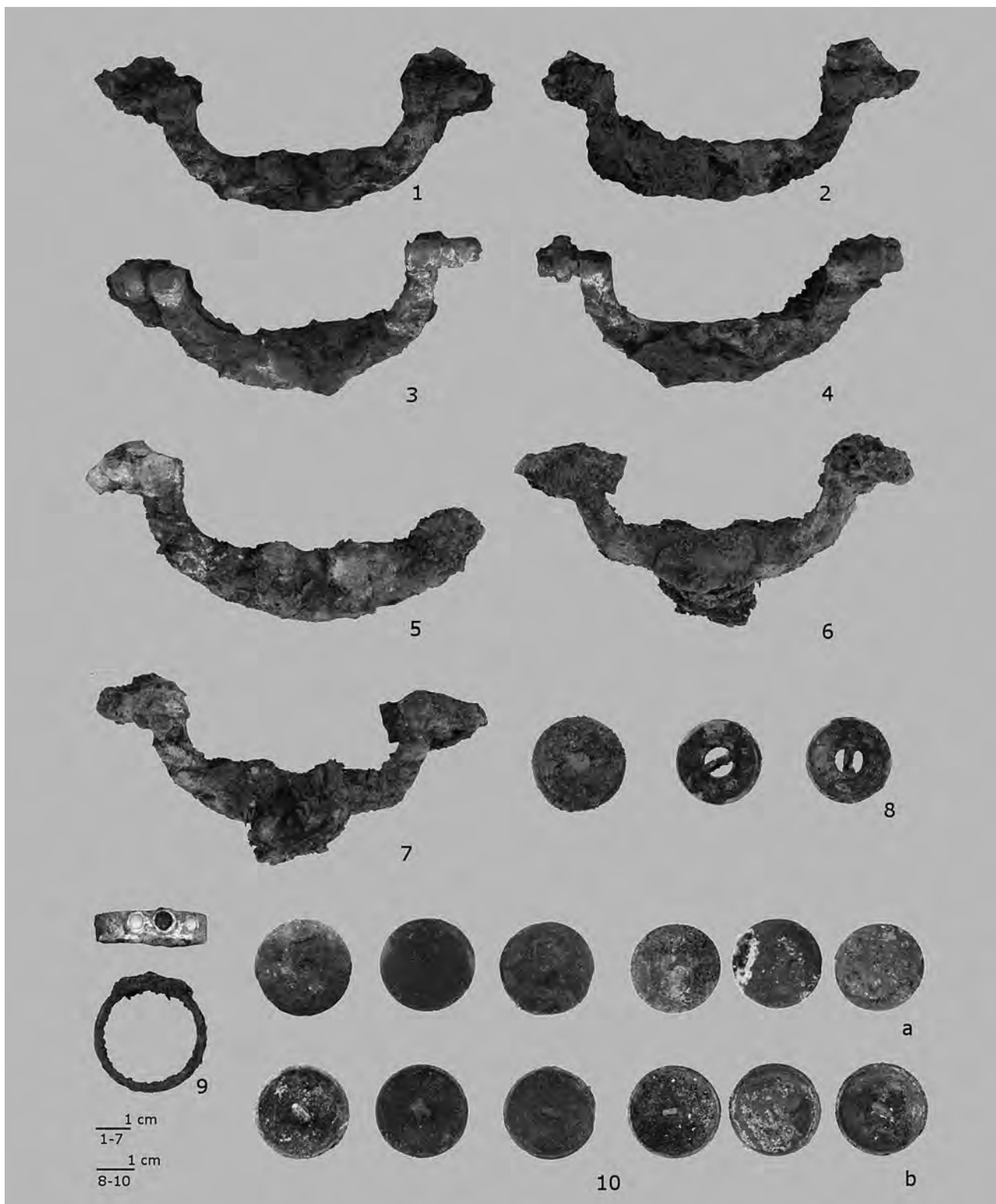
Tablica 17. Białystok, cmentarz ewangelicki przy ul. Młynowej. Przedmioty odnalezione w grobach: 1 – grób nr 52, deska ze szczytu wieka trumny z inicjałami osoby zmarłej wybitymi nitami mosiężnymi; 2 – grób nr 52, grzebień rogowy; 3 – grób nr 52, guzik kościany powleczony tkaniną, 4 – grób nr 56, guzik mosiężny z zachowaną częścią tkaniny z odzieży; 5 – grób nr 59, krzyż mosiężny; 6 – grób nr 71, pięć guzików mosiężnych powleczonych tkaniną

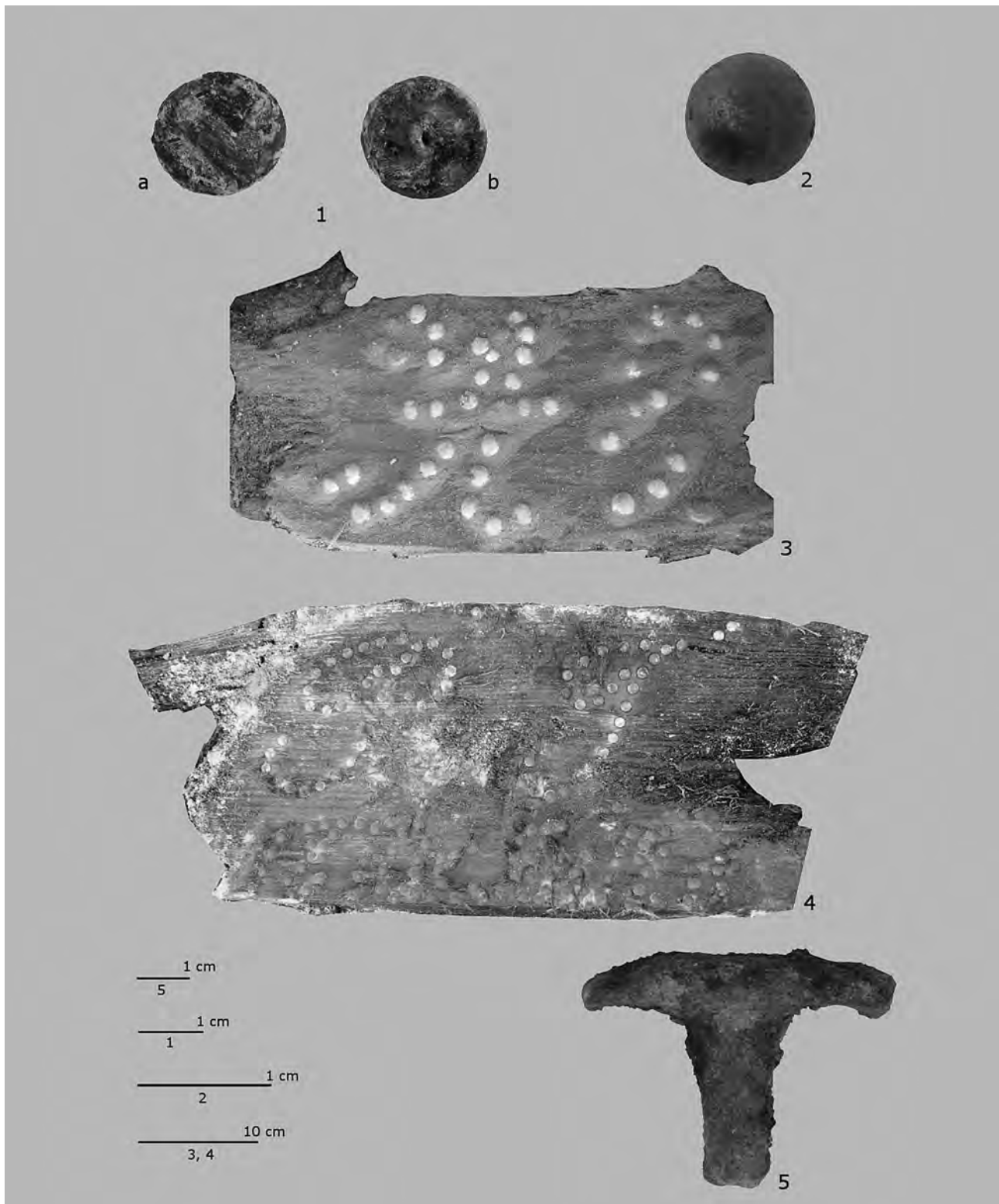
Tablica 18. Białystok, cmentarz ewangelicki przy ul. Młynowej. Przedmioty odnalezione w grobach: 1 – grób nr 84, dwa guziki z masy perłowej (muszlanu); 2 – grób nr 86, brązowy żeton płatniczy (rosyjski, 1855 r.); 3 – grób nr 92, trzy guziki mosiężne, wklęsło-wypukłe, z uszkiem na stronie wewnętrznej; 4 – grób nr 111, dwa guziki kościane; 5 – grób nr 111, guzik mosiężny z uszkiem na stronie tylnej, pierwotnie pokryty skórą; 6 – grób nr 114, trzy guziki szklane barwy czarnej; 7 – grób nr 116, cztery guziki szklane barwy czarnej

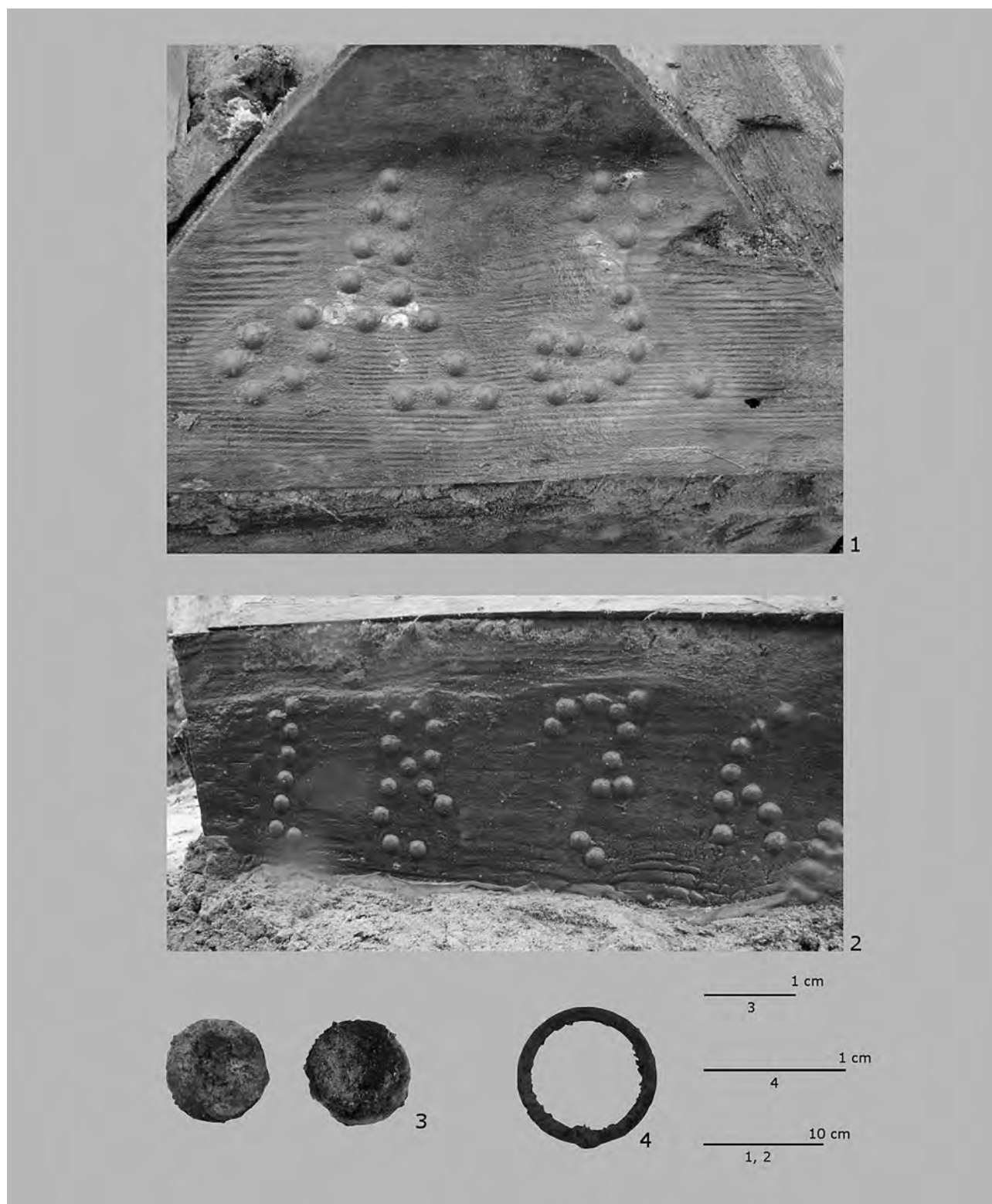
Tablica 19. Białystok, cmentarz ewangelicki przy ul. Młynowej. Przedmioty odnalezione w grobach: 1 – grób nr 130, sześć guzików mosiężnych z uszkiem na stronie tylnej, grawerowanych motywem kwiatowym, strony przednie (a) i tylne (b); 2 – grób nr 131, część łyżeczki mosiężnej; 3 – grób nr 142, deska ze szczytu wieka trumny z inicjałami osoby zmarłej, wybitymi nitami mosiężnymi; 4 – grób nr 145A, grzebień rogowy

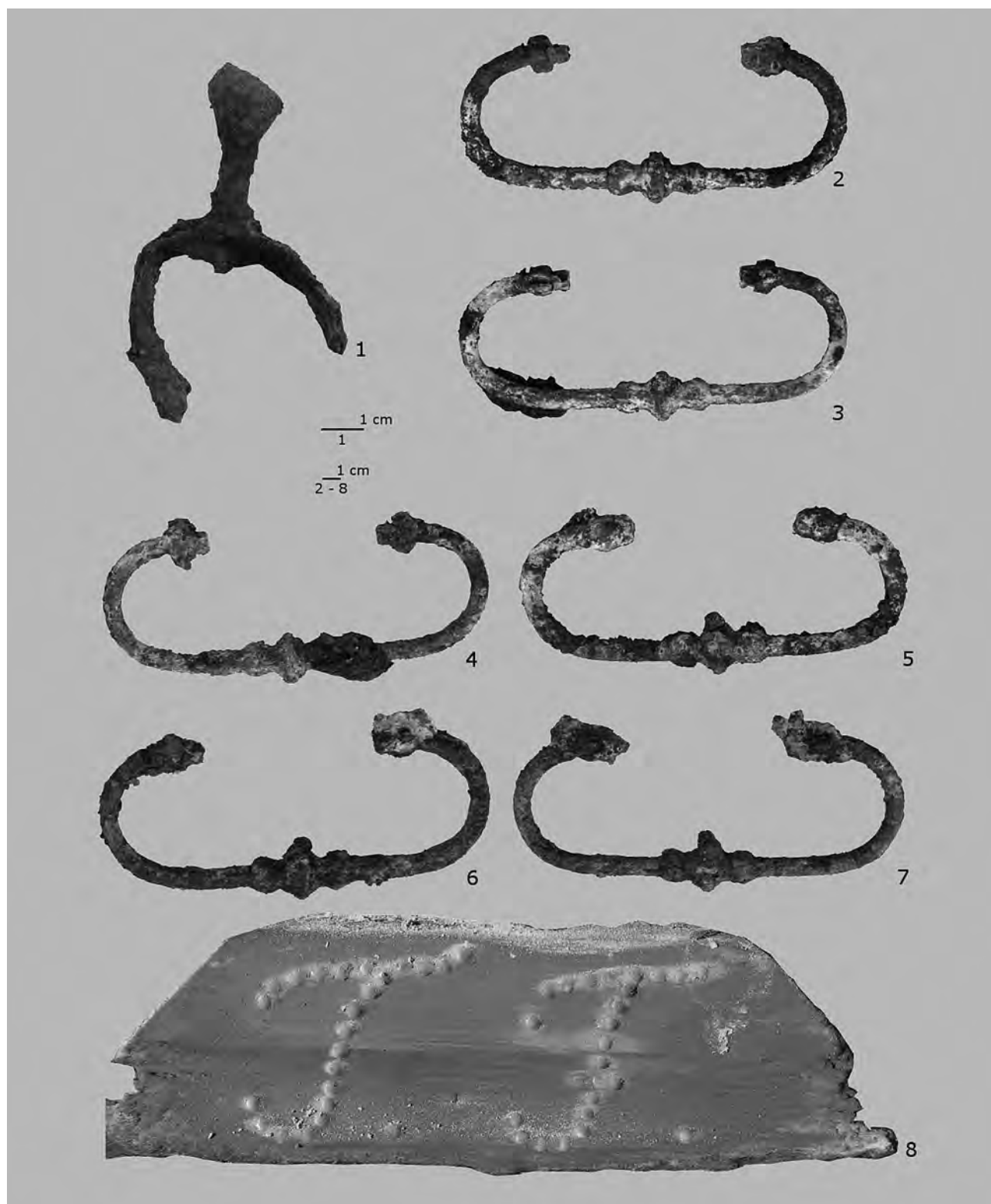
Tablica 20. Białystok, cmentarz ewangelicki przy ul. Młynowej. Przedmioty odnalezione w grobach: 1-4 – grób nr 145A, cztery żelazne uchwyty do trumny; 5-7 – grób 145B, trzy żelazne uchwyty do trumny; 8 – grób nr 145B, trzy guziki mosiężne; 9 – grób nr 151, pierścienek mosiężny z trzema oczkami w kolorze niebieskim (mniejsze, skrajne) i czerwonym (środkowe); 10 – grób nr 152, sześć guzików mosiężnych, wklęsło-wypukłych, z uszkiem na stronie tylnej, strony przednie (a) i tylne (b)

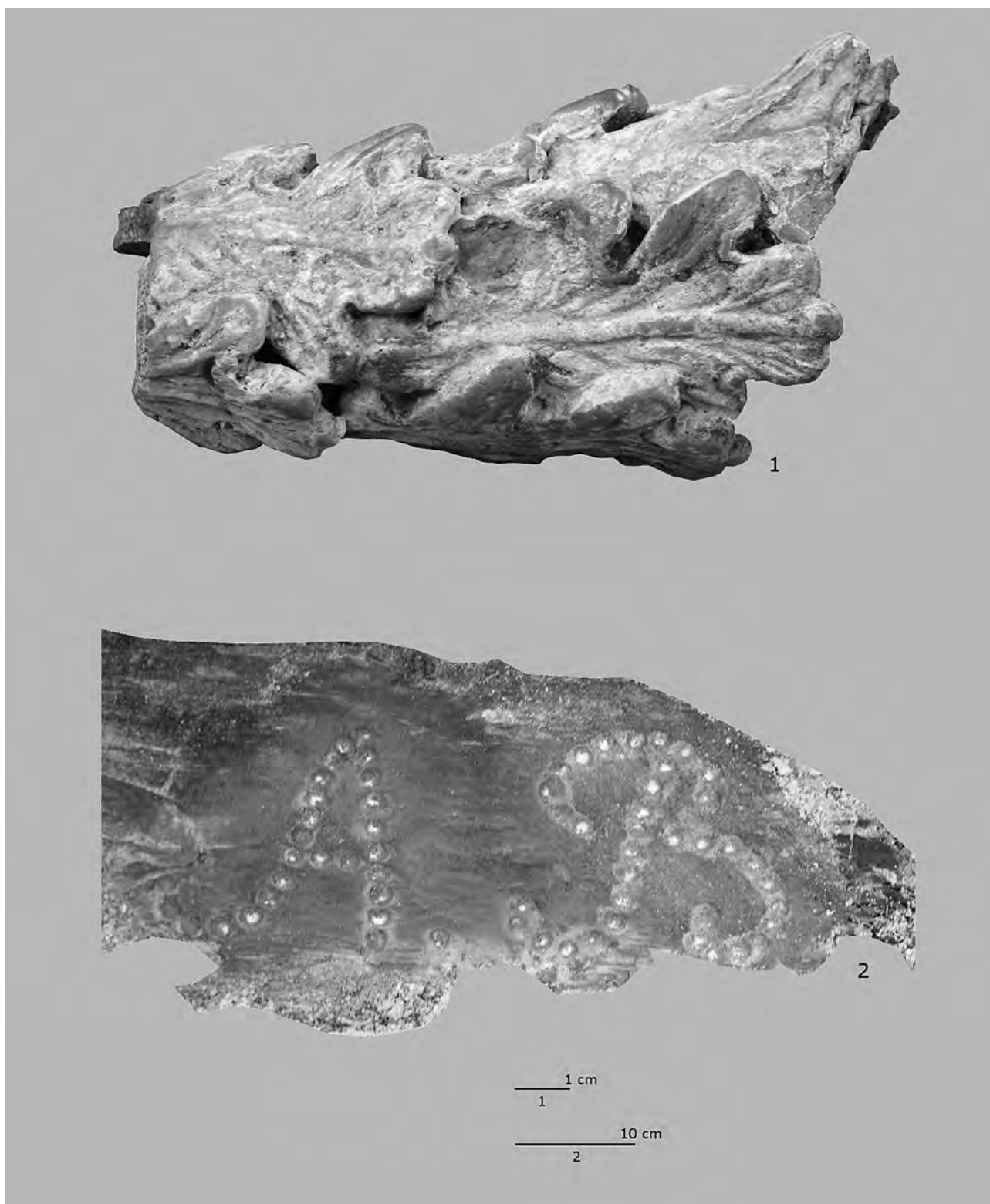
Tablica 21. Białystok, cmentarz ewangelicki przy ul. Młynowej. Przedmioty odnalezione w grobach: 1 – grób nr 157, guzik mosiężny z uszkiem na stronie tylnej, strona przednia (a) i tylna (b); 2 – grób nr 158, guzik (?) mosiężny; 3 – grób nr 158, deska ze szczytu wieka trumny z inicjałami osoby zmarłej, wybitymi nitami mosiężnymi; 4 – grób nr 159, deska ze szczytu wieka trumny z inicjałami osoby zmarłej oraz inskrypcją, wybitymi nitami mosiężnymi; 5 – grób nr 166, przedmiot żelazny (element trumny?)

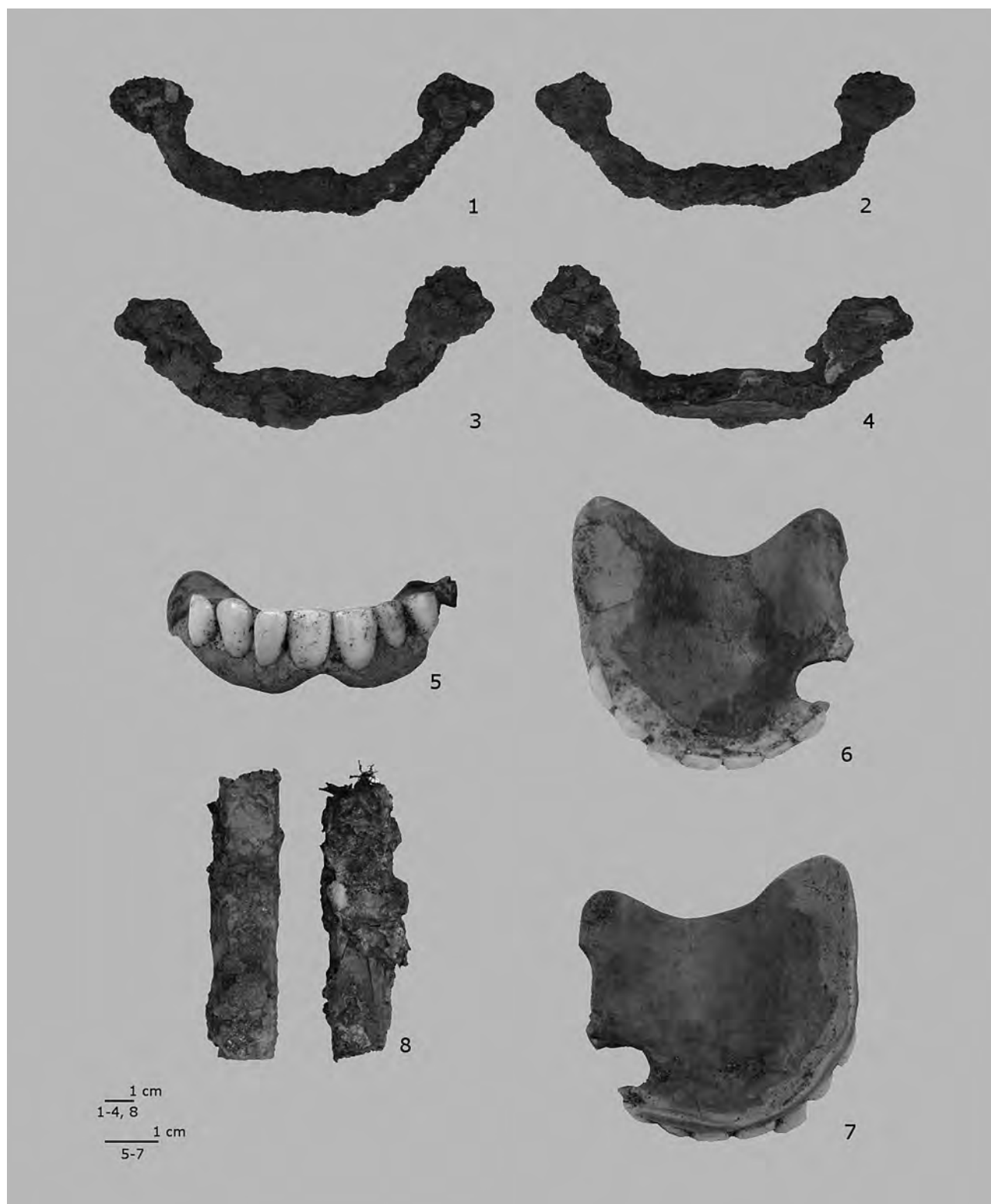
Tablica 22. Białystok, cmentarz ewangelicki przy ul. Młynowej. Przedmioty odnalezione w grobach: 1 – grób nr 167, deska ze szczytu wieka trumny z inicjałami osoby zmarłej, wybitymi nitami mosiężnymi; 2 – grób nr 167, deska ze ściany trumny z datą śmierci, wybitą nitami mosiężnymi; 3 – grób nr 167, dwa guziki mosiężne; 4 – grób nr 167, obrączka mosiężna

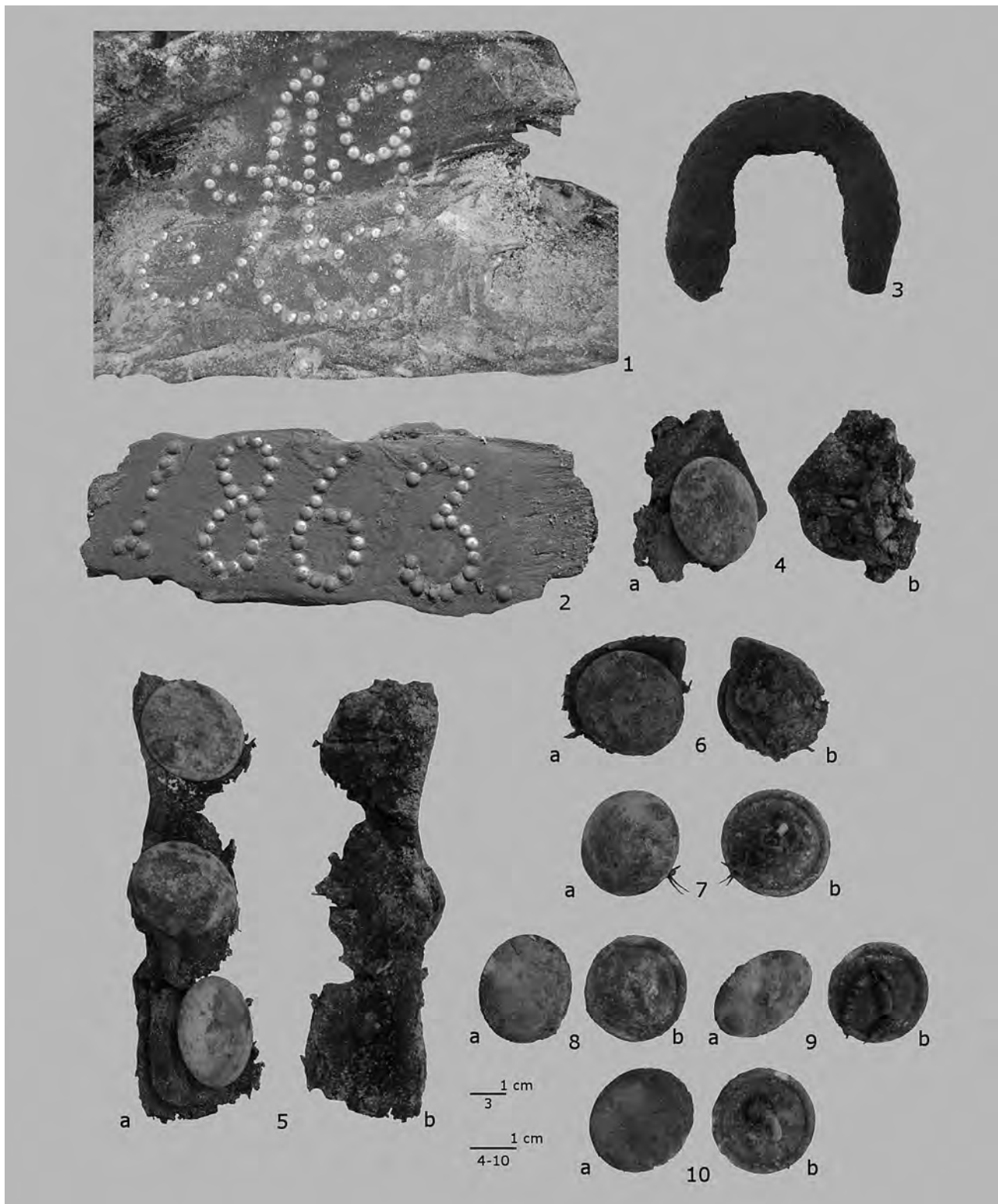
Tablica 23. Białystok, cmentarz ewangelicki przy ul. Młynowej. Przedmioty odnalezione w grobach: 1 – grób nr 169, przedmiot żelazny (element trumny?); 2–7 – grób nr 181, sześć żelaznych uchwytów do trumny; 8 – grób nr 178, deska ze szczytu wieka trumny z inicjałami osoby zmarłej, wybitymi nitami mosiężnymi

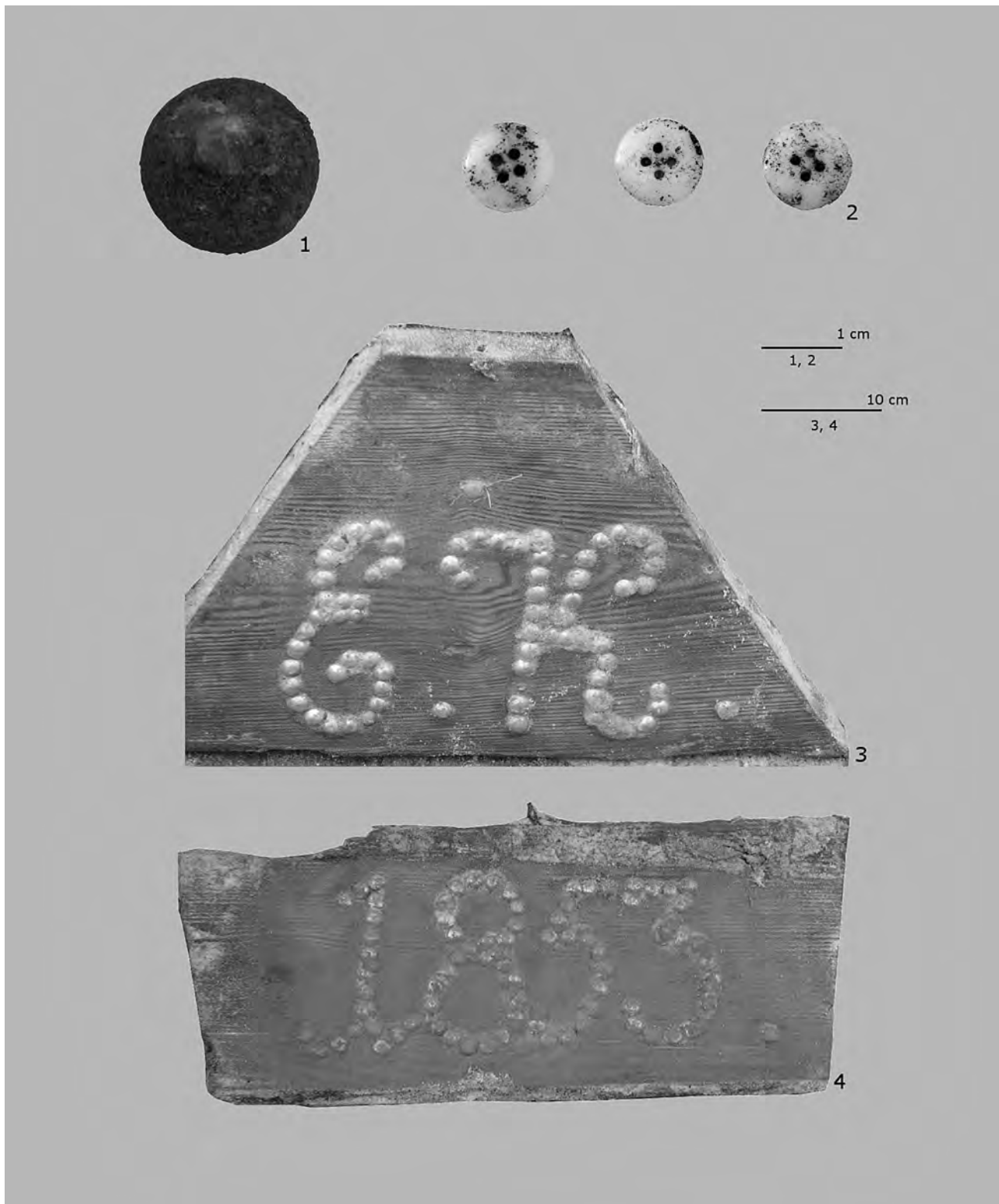
Tablica 24. Białystok, cmentarz ewangelicki przy ul. Młynowej. Przedmioty odnalezione w grobach: 1 – grób nr 182, część zdobienia krypty murowanej w formie wieńca dębowego, wykonanego z gipsu; 2 – grób nr 183, deska ze szczytu wieka trumny z inicjałami osoby zmarłej, wybitymi nitami mosiężnymi

Tablica 25. Białystok, cmentarz ewangelicki przy ul. Młynowej. Przedmioty odnalezione w grobach: 1–4 – grób nr 187, cztery żelazne uchwyty do trumny; 5–7 – grób nr 187, proteza zębowa (5 – widok z przodu, 6 – widok powierzchni górnej; 7 – widok powierzchni dolnej); 8 – grób 187 – przedmiot żelazny (element trumny?)

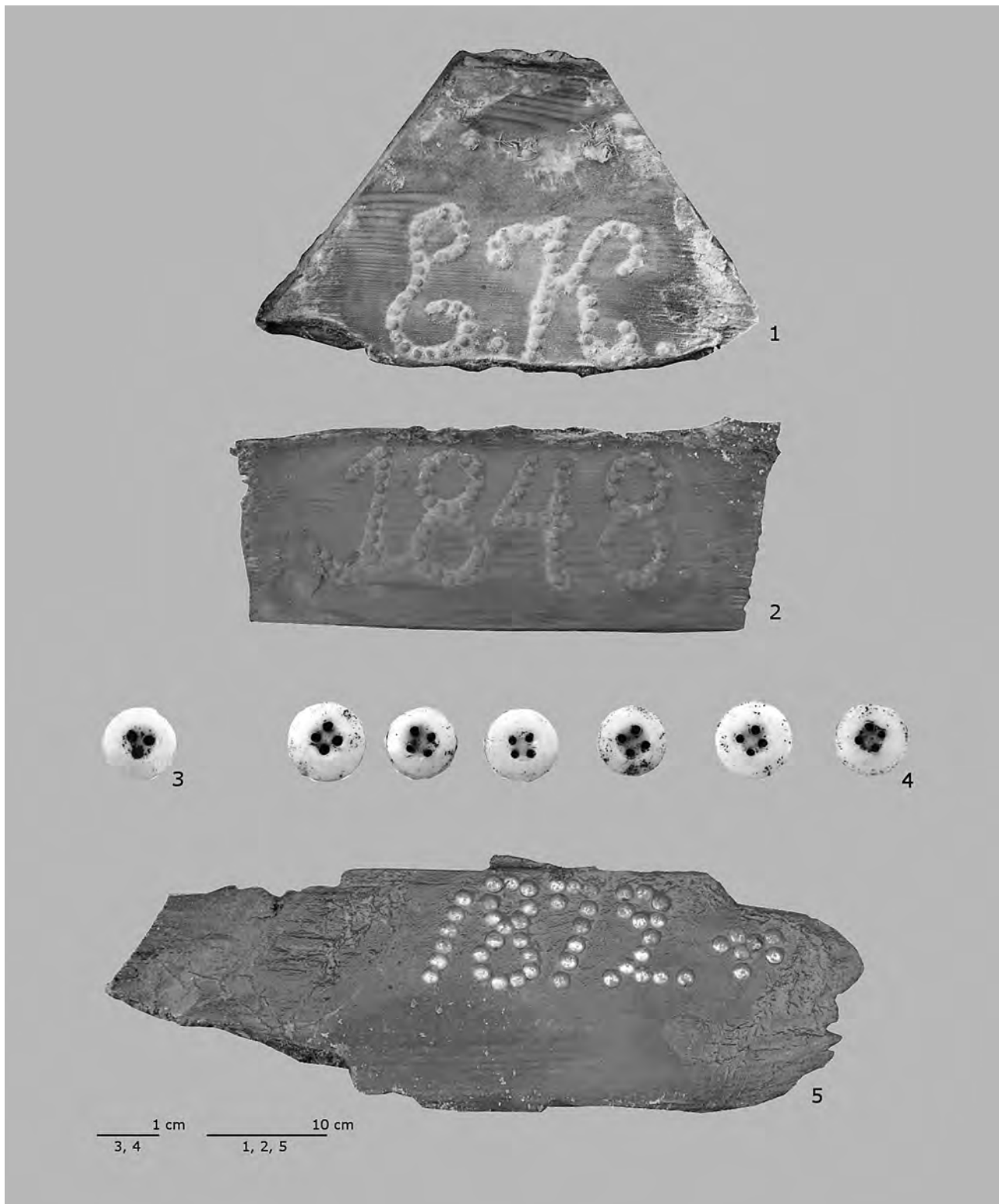
Tablica 26. Białystok, cmentarz ewangelicki przy ul. Młynowej. Przedmioty odnalezione w grobach: 1–2 – grób nr 192, deski ze szczytu wieka i ścianki trumny z inicjałami osoby zmarłej oraz datą śmierci wybitymi nitami mosiężnymi; 3 – grób nr 193, żelazna podkowa obcasa; 4–10 – grób nr 193, dziewięć guzików mosiężnych, wklęsło-wypukłych, z uszkiem na stronie tylnej, z zachowanymi fragmentami tkanin i pętlic, strony przednie (a) i tylne (b)

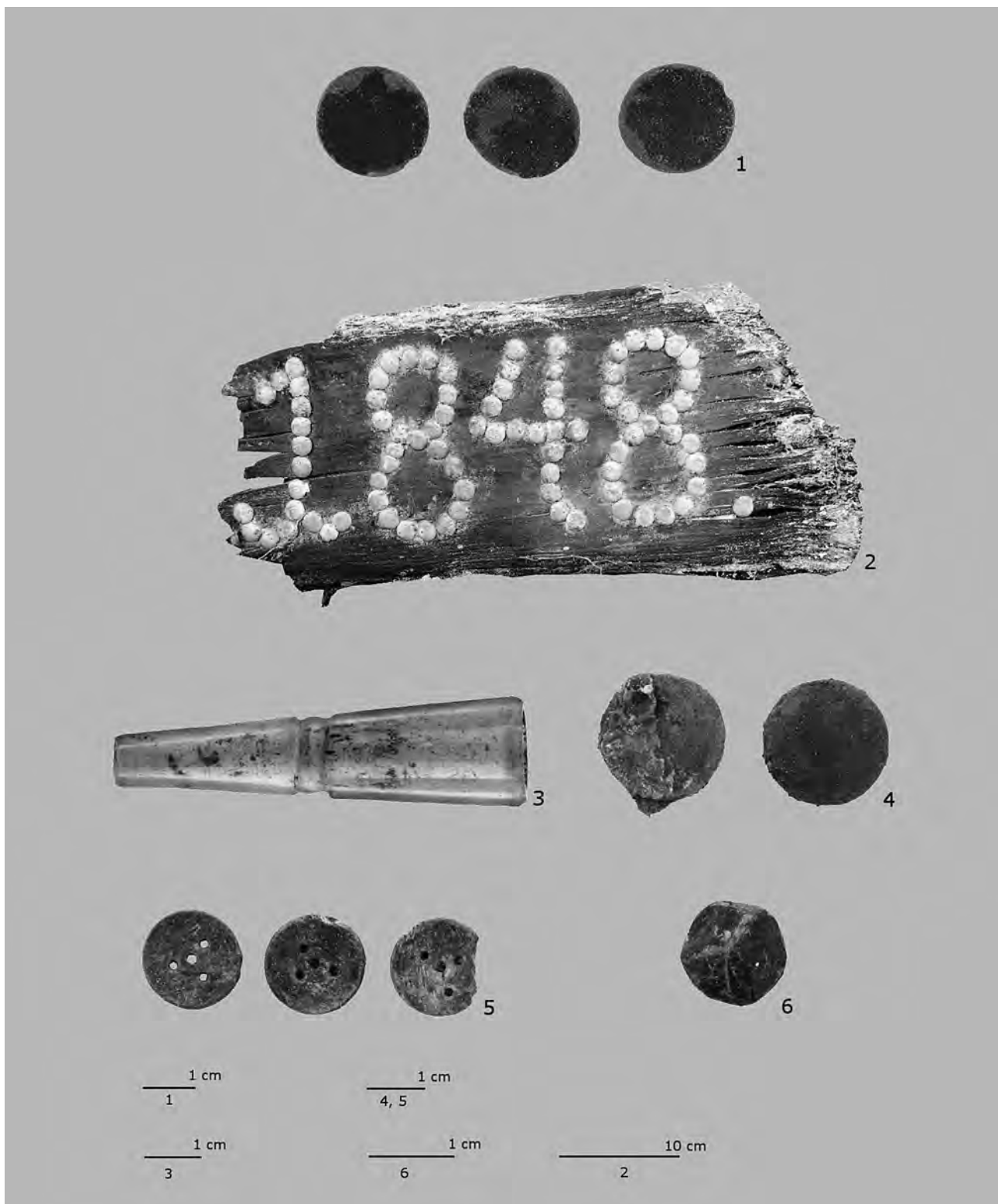
Tablica 27. Białystok, cmentarz ewangelicki przy ul. Młynowej. Przedmioty odnalezione w grobach: 1 – grób nr 202, guzik mosiężny; 2 – grób nr 207, trzy guziki z masy perłowej (muszlanu); 3, 4 – grób nr 211, deski ze szczytu wieka i ścianki trumny z inicjałami osoby zmarłej oraz datą śmierci, wybitymi nitami mosiężnymi

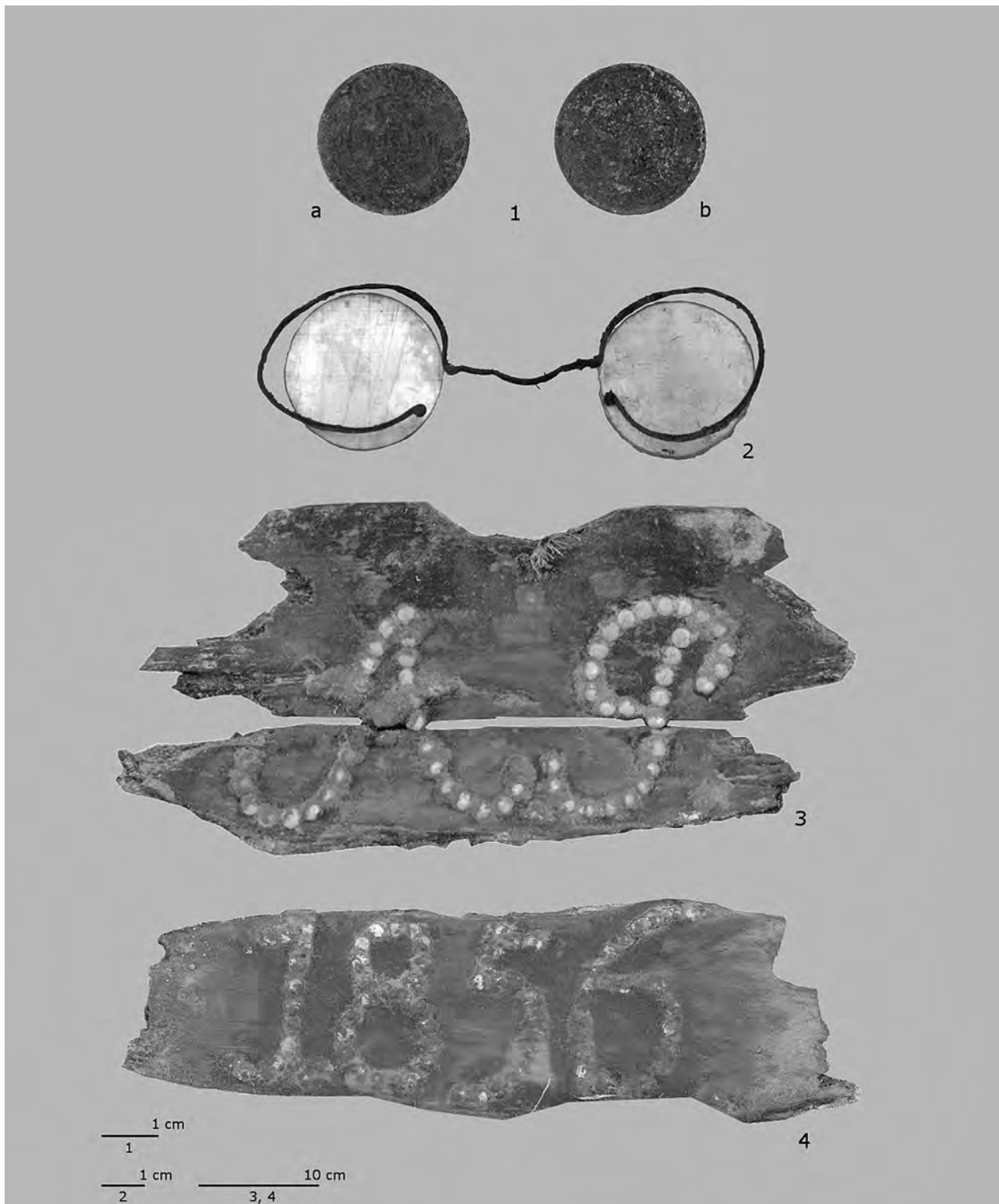
Tablica 28. Białystok, cmentarz ewangelicki przy ul. Młynowej. Przedmioty odnalezione w grobach: 1 – grób nr 212, deski ze szczytu wieka i ścianki trumny z inicjałami osoby zmarłej oraz datą śmierci, wybitymi nitami mosiężnymi; 2 – grób nr 222B, mosiężna sprzączka pasa; 3 – grób nr 222B, obrączka mosiężna; 4–6 – grób nr 225, drewniane części trumny, zdobione nicią barwy srebrnej, techniką *soutache*; 7 – grób nr 225, skórzane podeszwy butów; 8 – grób nr 225, grzebień rogowy

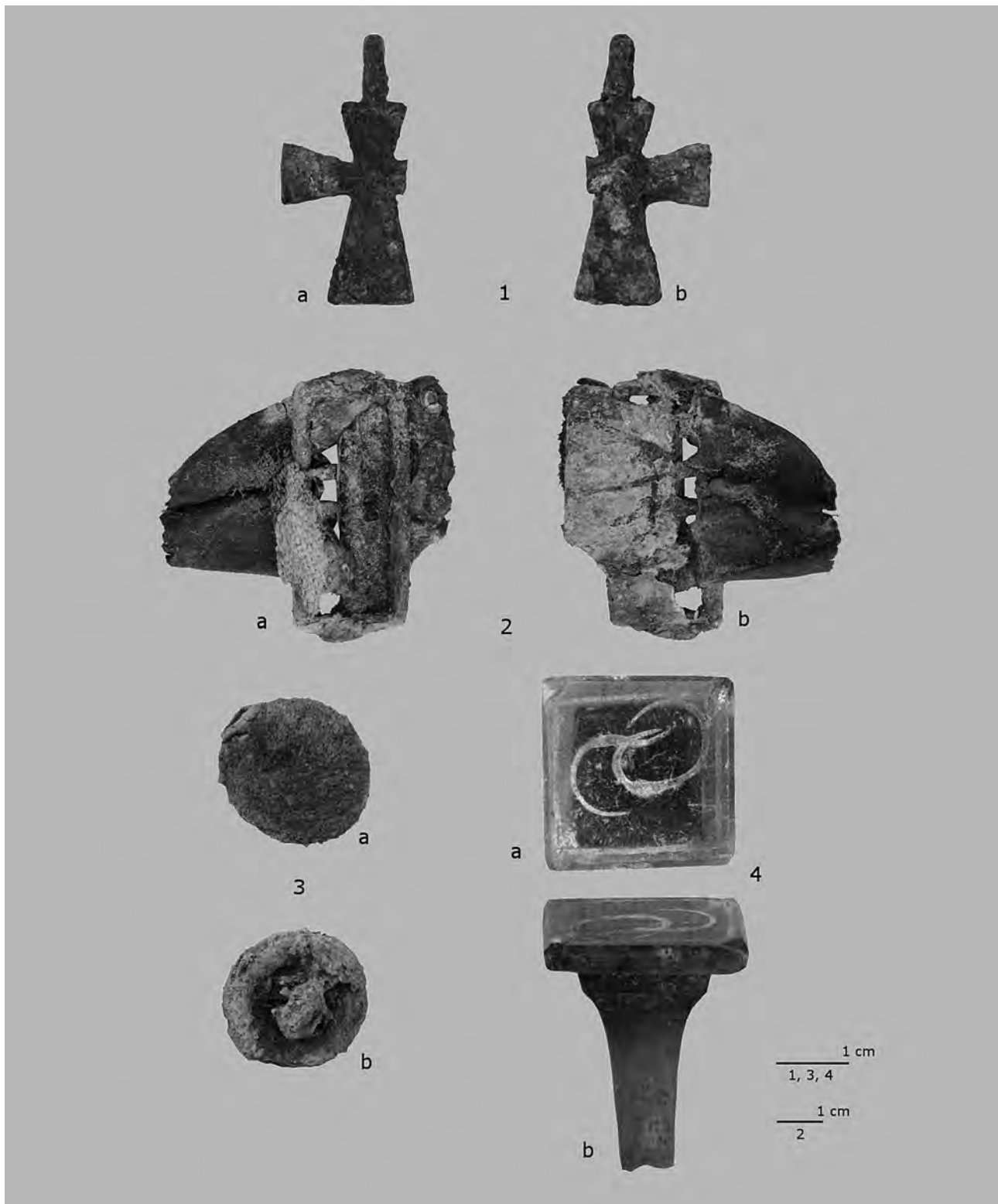
Tablica 29. Białystok, cmentarz ewangelicki przy ul. Młynowej. Przedmioty odnalezione w grobach: 1, 2 – grób nr 232, deski ze szczytu wieka i ścianki trumny z inicjałami osoby zmarłej oraz datą śmierci, wybitymi nitami mosiężnymi; 3 – grób nr 226, guzik z masy perłowej (muszlanu); 4 – grób nr 242, część guzików z masy perłowej (muszlanu); 5 – grób nr 242, deska ze ścianki trumny z datą śmierci, wybitą nitami mosiężnymi

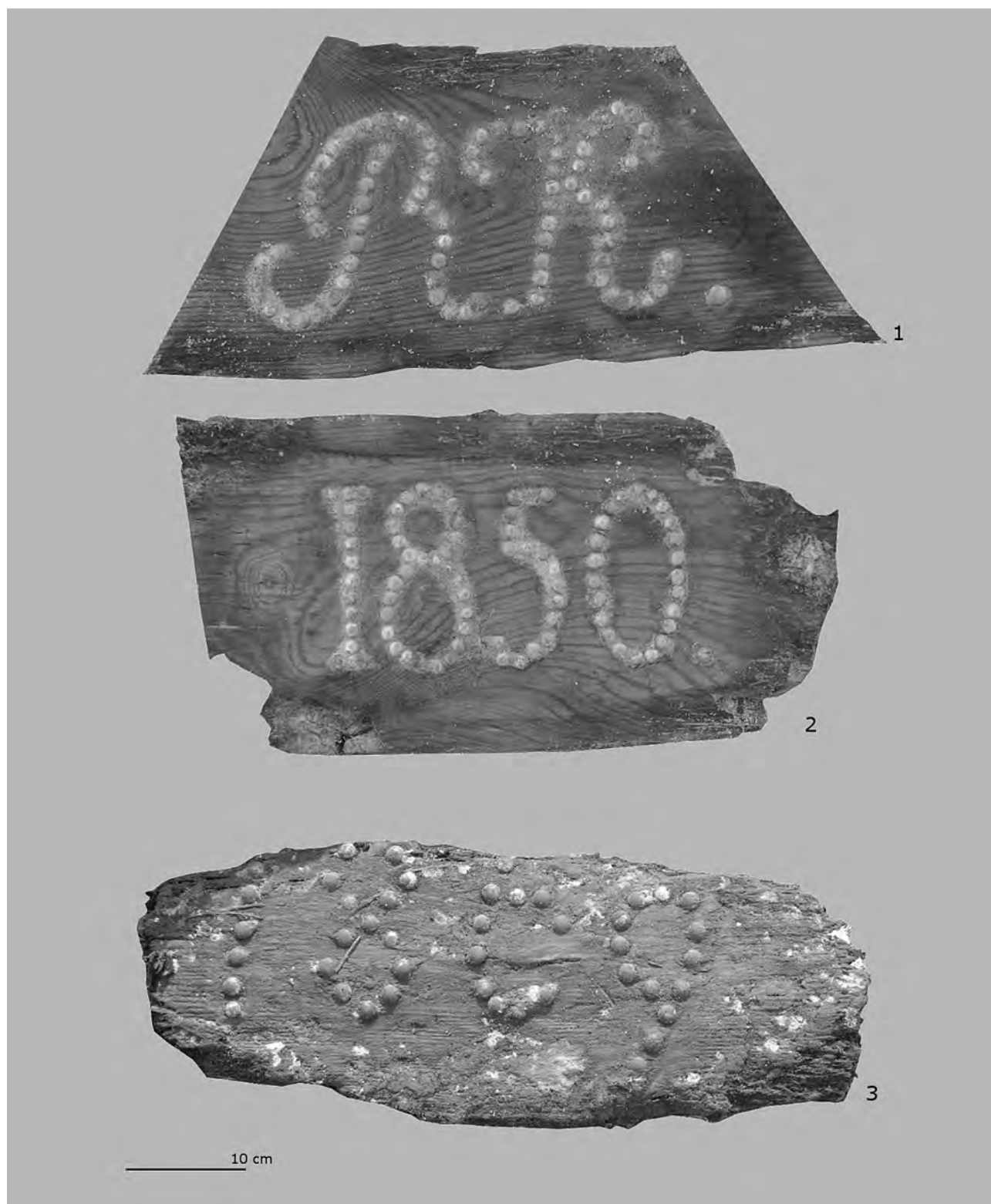
Tablica 30. Białystok, cmentarz ewangelicki przy ul. Młynowej. Przedmioty odnalezione w grobach: 1 – grób nr 243, trzy guziki mosiężne, pierwotnie powleczone tkaniną; 2 – grób nr 246, deska ze ścianki trumny z datą śmierci wybitą nitami mosiężnymi; 3 – grób nr 254, szklana cygarniczka barwy żółtej; 4 – grób nr 254, dwa guziki mosiężne, pierwotnie powleczone tkaniną; 5 – grób nr 254, trzy guziki kościane; 6 – grób nr 254, guzik szklany barwy czarnej

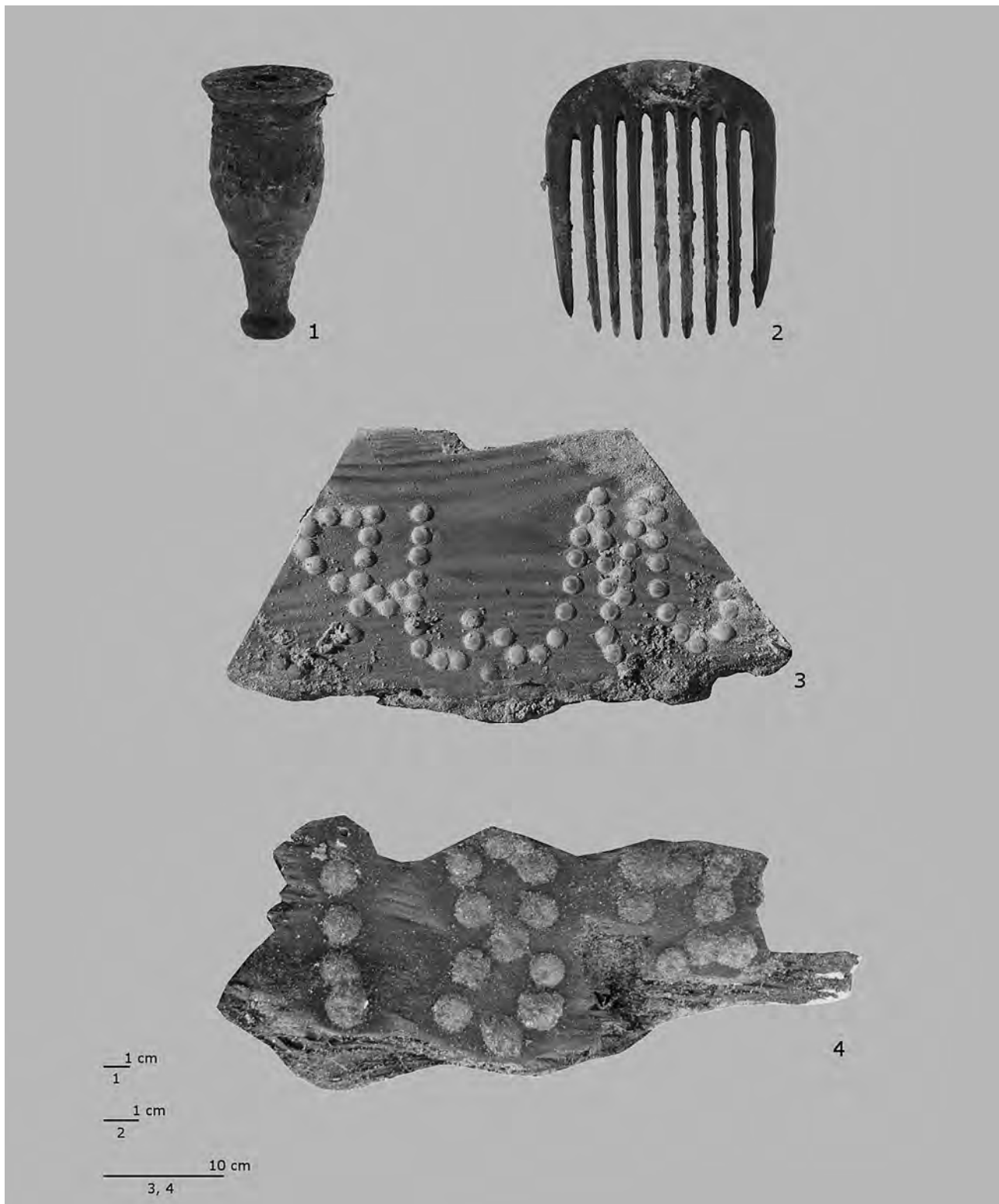
Tablica 31. Białystok, cmentarz ewangelicki przy ul. Młynowej. Przedmioty odnalezione w grobach: 1 – grób nr 255, moneta (2 kopiejki, 1864 r.), awers (a) i rewers (b); 2 – grób nr 262, binokle, 3, 4 – grób nr 265, deski ze szczytu wieka i ścianki trumny z inicjałami osoby zmarłej oraz datą śmierci, wybitymi nitami mosiężnymi

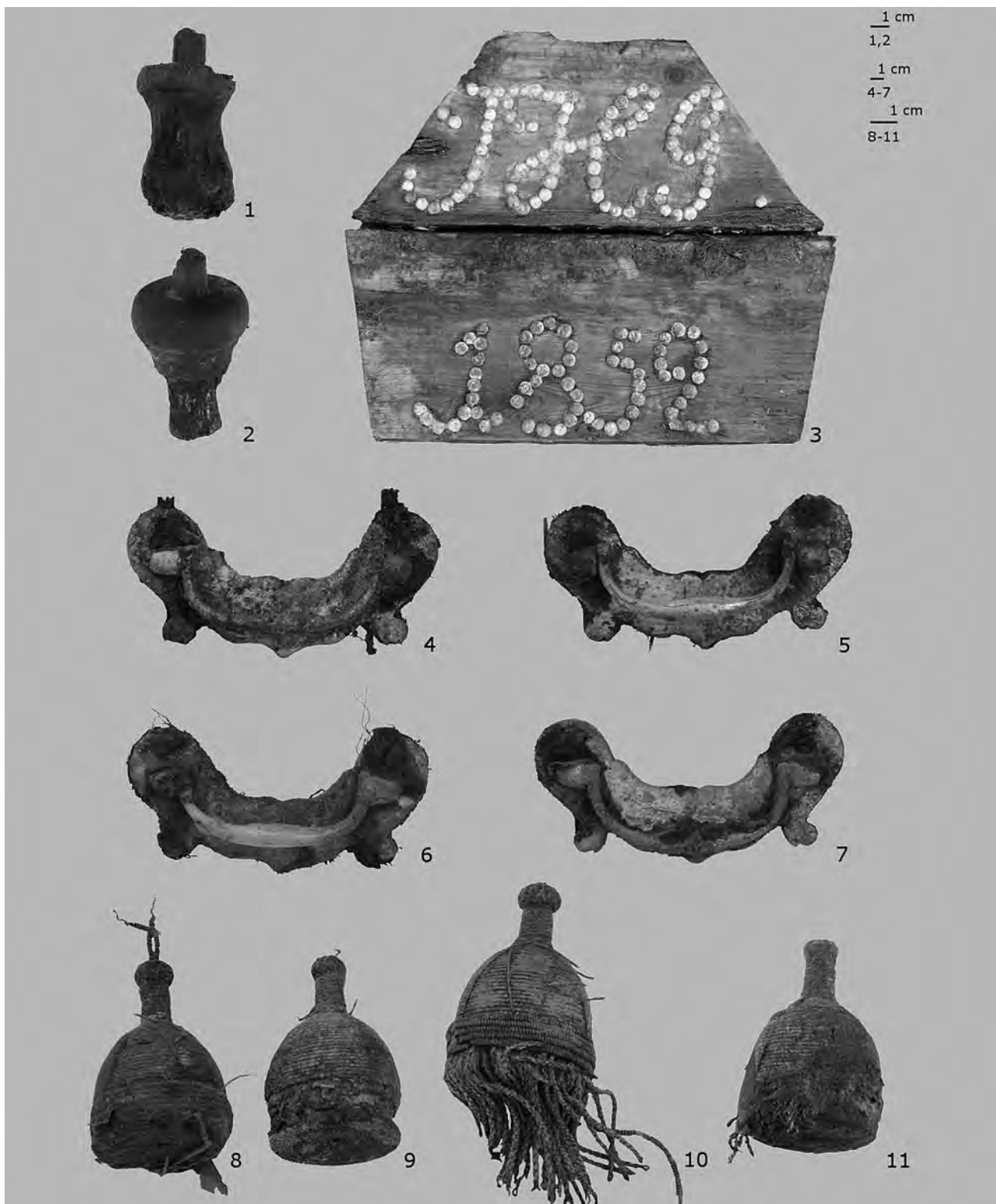
Tablica 32. Białystok, cmentarz ewangelicki przy ul. Młynowej. Przedmioty odnalezione w grobach: 1 – grób nr 274, krzyżyk mosiężny - zawieszka, strona przednia (a) i tylna (b); 2 – grób nr 275, mosiężna sprzączka z pozostałością skórzanego pasa oraz przywartą tkaniną odzieży, strona górna (a) i dolna (b); 3 – grób nr 277, mosiężny guzik wklęsło-wypukły, strona górna (a) i dolna (b); 4 – grób nr 280, część korka szklanego, z grawerowaną górną powierzchnią, widok z boku (a) i powierzchni górnej (b)

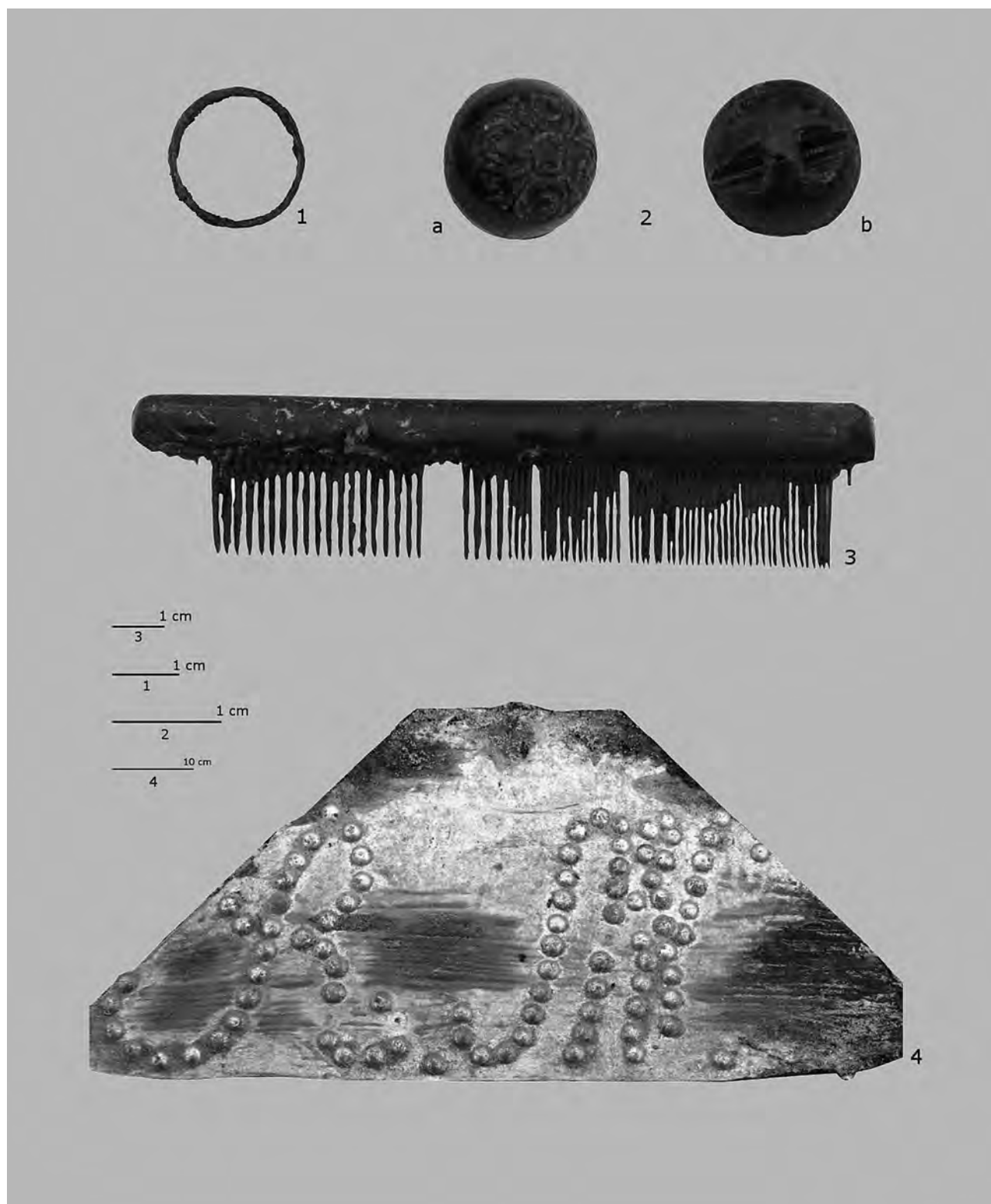
Tablica 33. Białystok, cmentarz ewangelicki przy ul. Młynowej. Przedmioty odnalezione w grobach: 1, 2 – grób nr 285, deski ze szczytu wieka i ścianki trumny z inicjałami osoby zmarłej oraz datą śmierci, wybitymi nitami mosiężnymi; 3 – grób nr 286B, deska ze ścianki trumny z datą śmierci, wybitą nitami mosiężnymi

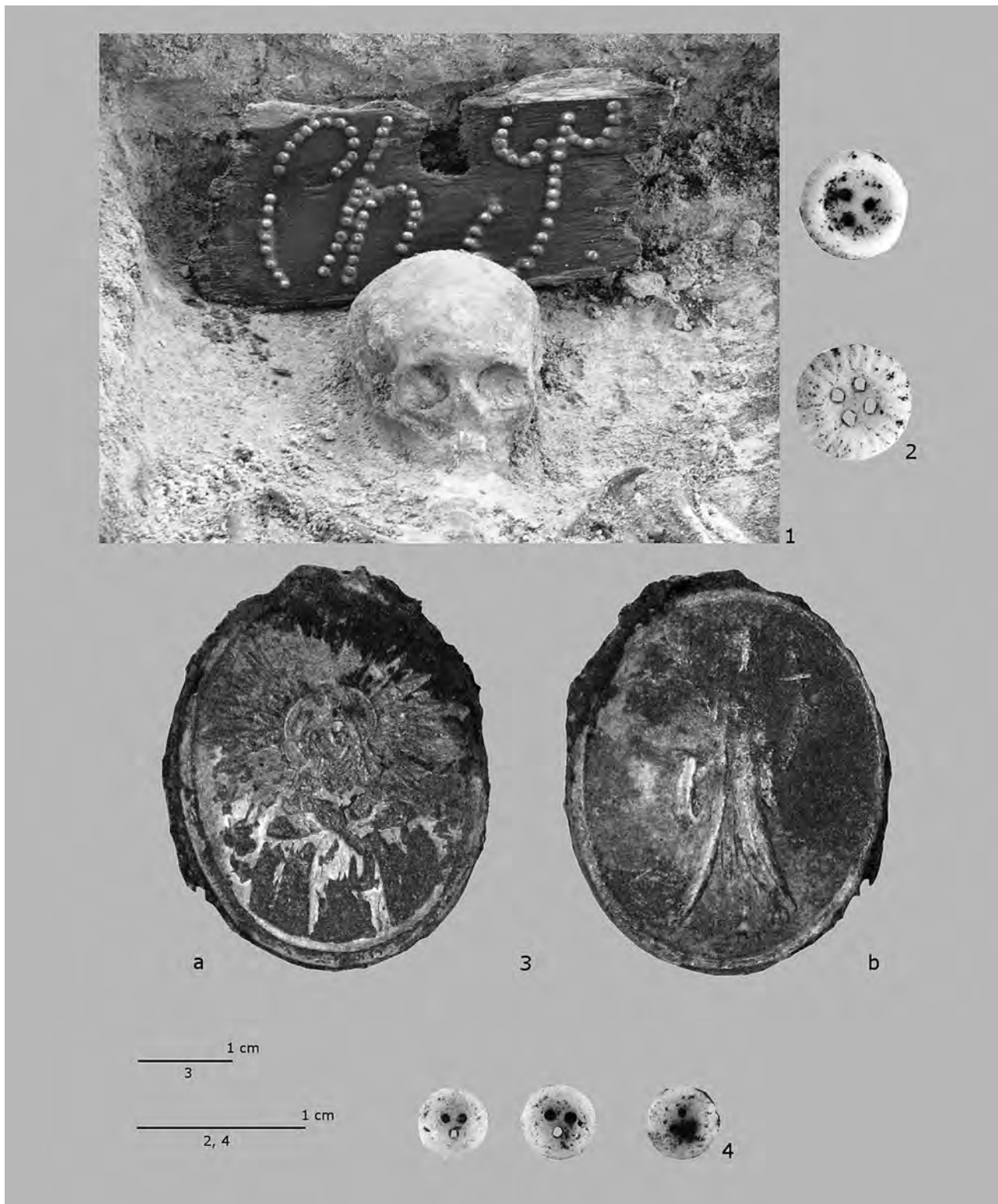
Tablica 34. Białystok, cmentarz ewangelicki przy ul. Młynowej. Przedmioty odnalezione w grobach: 1 – grób nr 286B, drewniana nóżka trumny; 2 – grób nr 286B, grzebień rogowy; 3 – grób nr 299, deska ze szczytu wieka trumny z inicjałami osoby zmarłej, wybitymi nitami mosiężnymi; 4 – grób nr 319, deska trumny z datą śmierci, wybitą nitami mosiężnymi

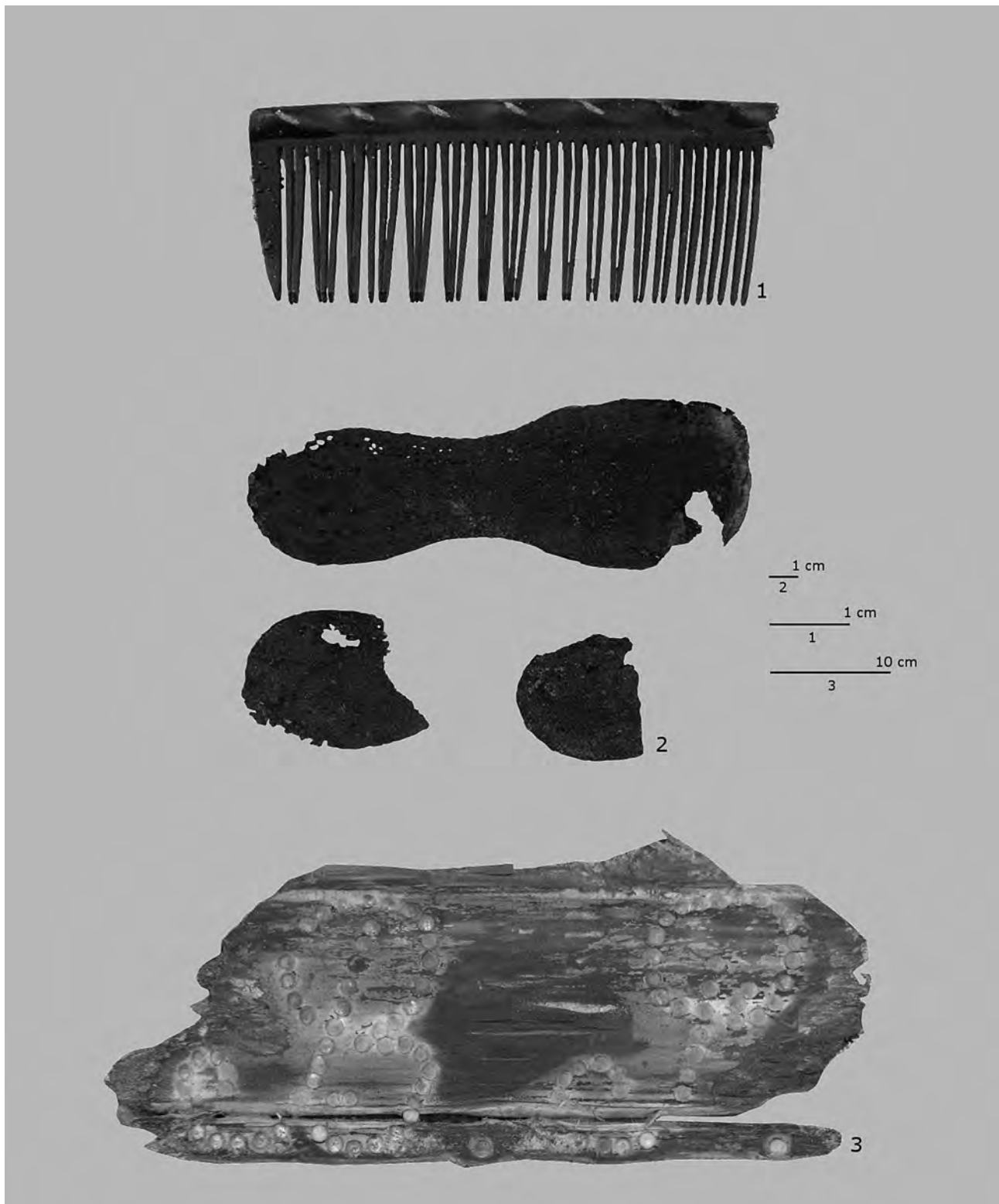
Tablica 35. Białystok, cmentarz ewangelicki przy ul. Młynowej. Przedmioty odnalezione w grobach: grób nr 334: 1, 2 – drewniane nóżki trumny; 3 – deski ze szczytu wieka i ścianki trumny z inicjałami osoby zmarłej oraz datą śmierci, wybitymi nitami mosiężnymi; 4–7 – cztery mosiężne uchwyty trumny; 8–11 – cztery drewniane ozdoby trumny z częściowo zachowanym zdobieniem techniką *soutache*

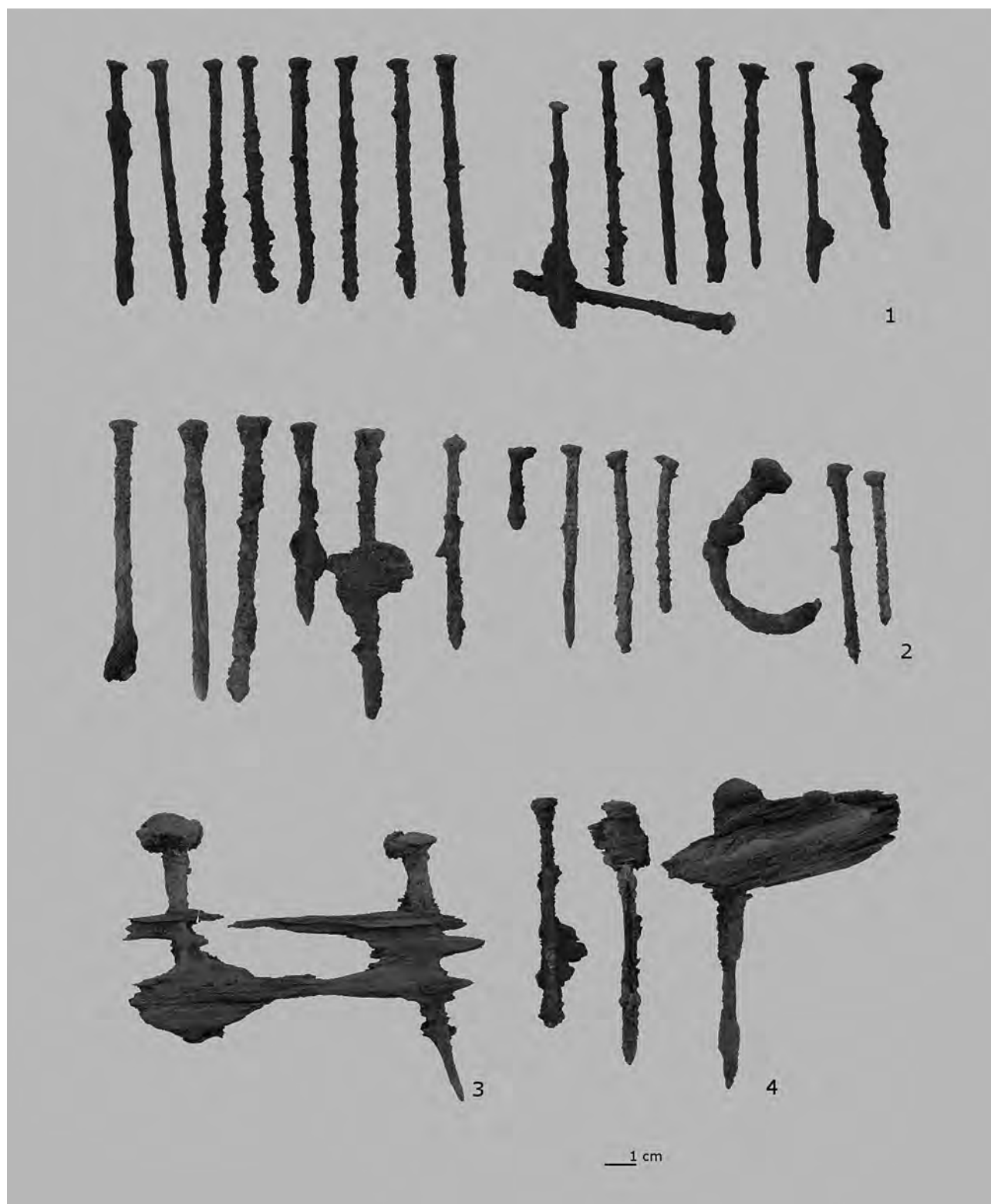
Tablica 36. Białystok, cmentarz ewangelicki przy ul. Młynowej. Przedmioty odnalezione w grobach: 1 – grób nr 328, ob-
rączka mosiężna; 2 – grób nr 330, guzik szklany barwy czarnej, strona górna (a) i dolna (b); 3 – grób nr 338, grzebień
rogowy; 4 – grób nr 352, deska ze szczytu wieka trumny z inicjałami osoby zmarłej, wybitymi nitami mosiężnymi

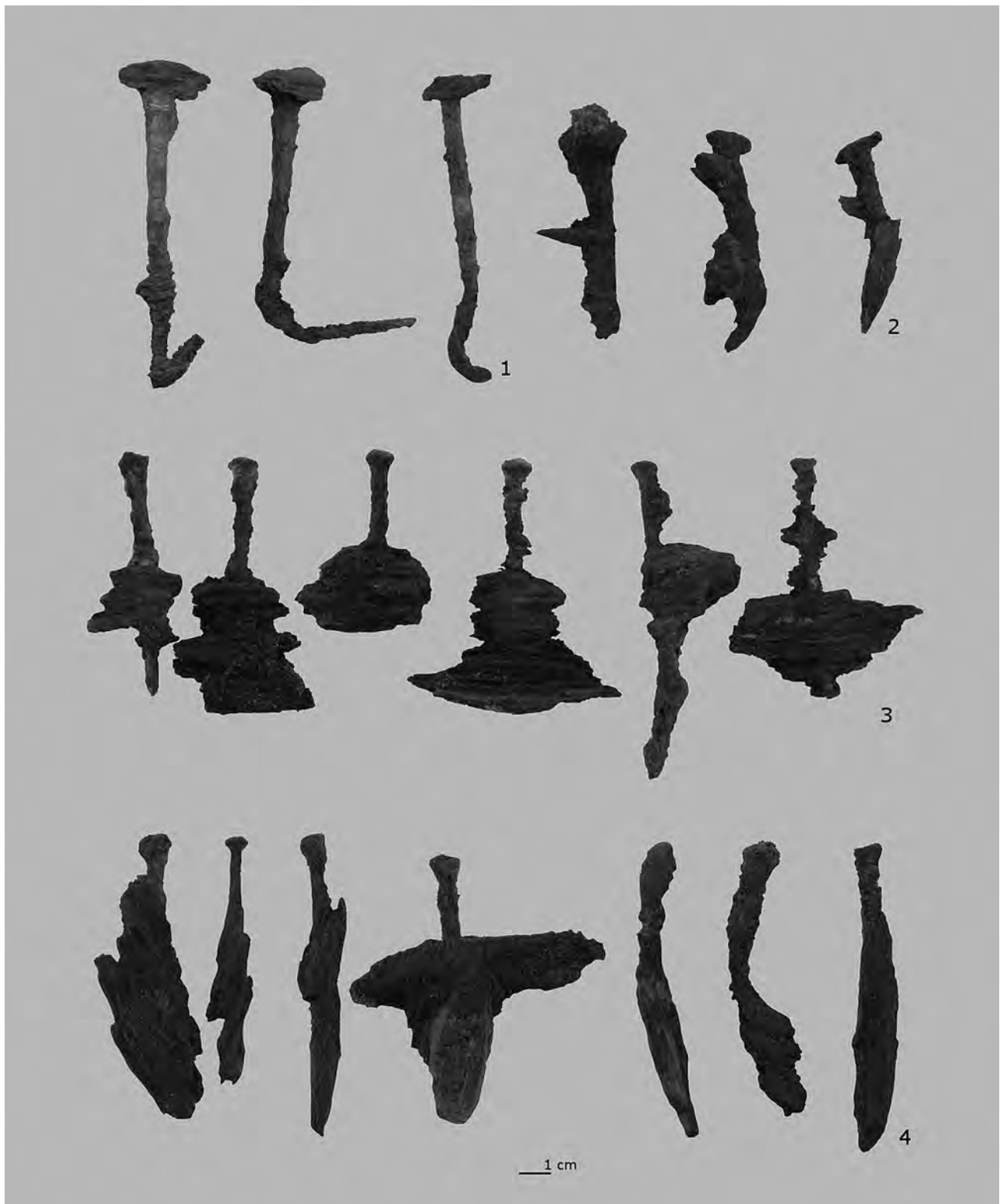
Tablica 37. Białystok, cmentarz ewangelicki przy ul. Młynowej. Przedmioty odnalezione w grobach: 1 – grób nr 354, deska ze ścianki trumny z inicjałami osoby zmarłej, wybitymi nitami mosiężnymi; 2 – grób nr 354, dwa guziki z masy perłowej (muszlanu); 3 – grób nr 362, srebrny medalion z wizerunkiem Matki Boskiej Ostrobramskiej (a) i św. Kazimierza (b); 4 – grób nr 362, trzy guziki z masy perłowej (muszlanu)

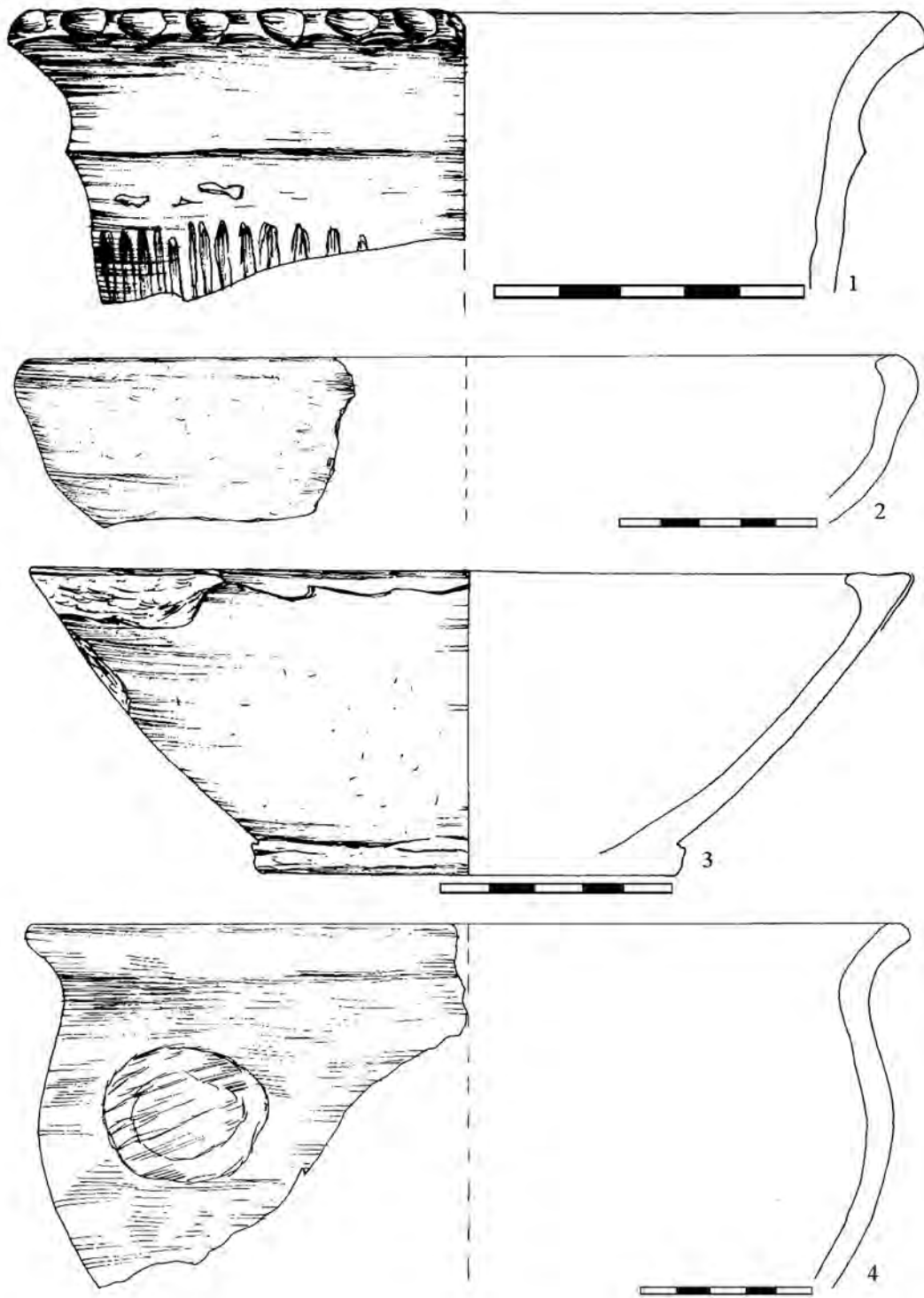
Tablica 38. Białystok, cmentarz ewangelicki przy ul. Młynowej. Przedmioty odnalezione w grobach: 1 – grób nr 363, część grzebienia rogowego; 2 – grób nr 372, skórzane podeszwy butów; 3 – grób nr 374, deska ze szczytu wieka trumny z inicjałami osoby zmarłej, wybitymi nitami mosiężnymi

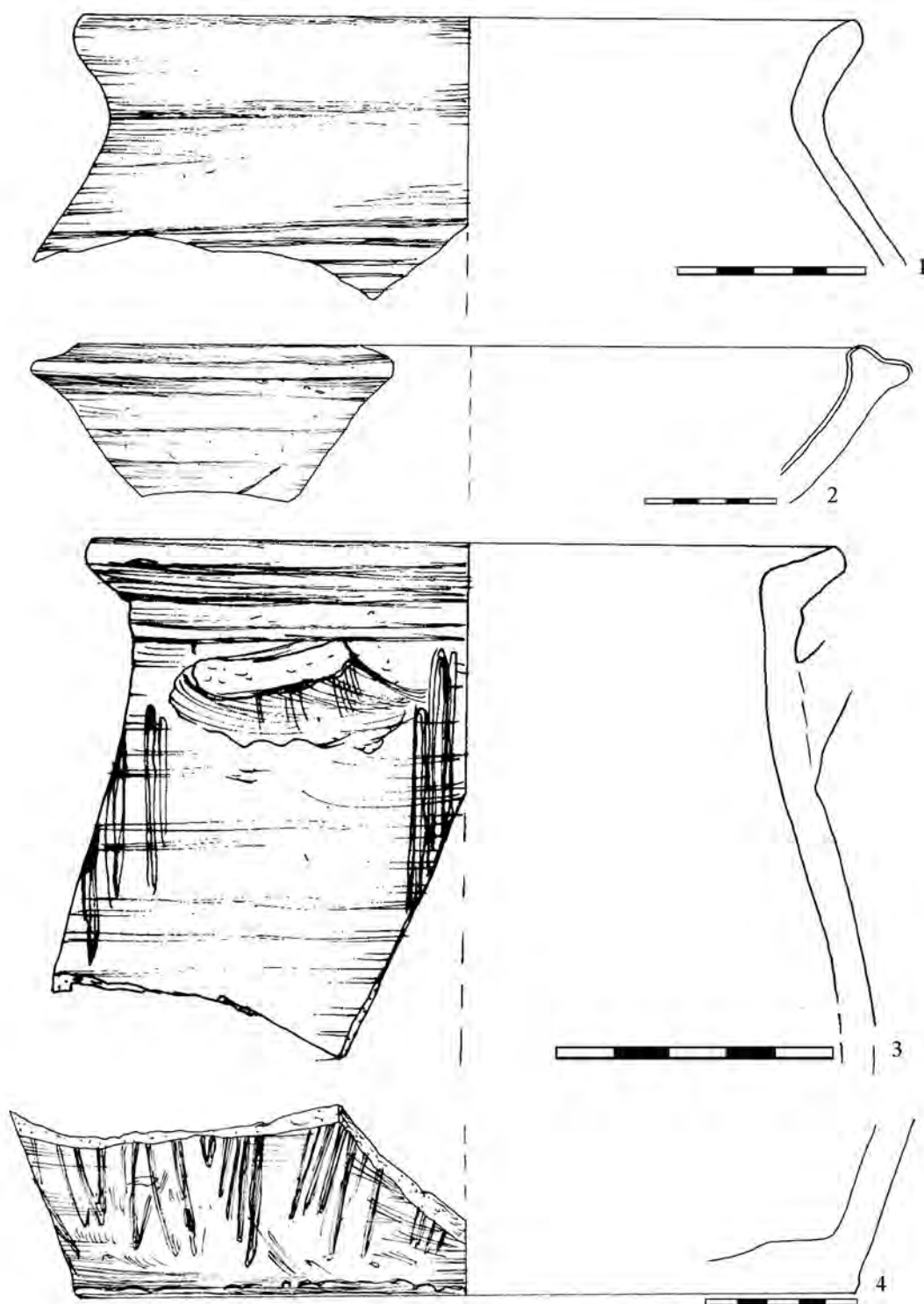
Tablica 39. Białystok, cmentarz ewangelicki przy ul. Młynowej. Przykłady gwoździ trumiennych, odnalezionych w grobach: 1 – grób nr 12, 2 – grób nr 97, 3 – grób nr 150, 4 – grób nr 167

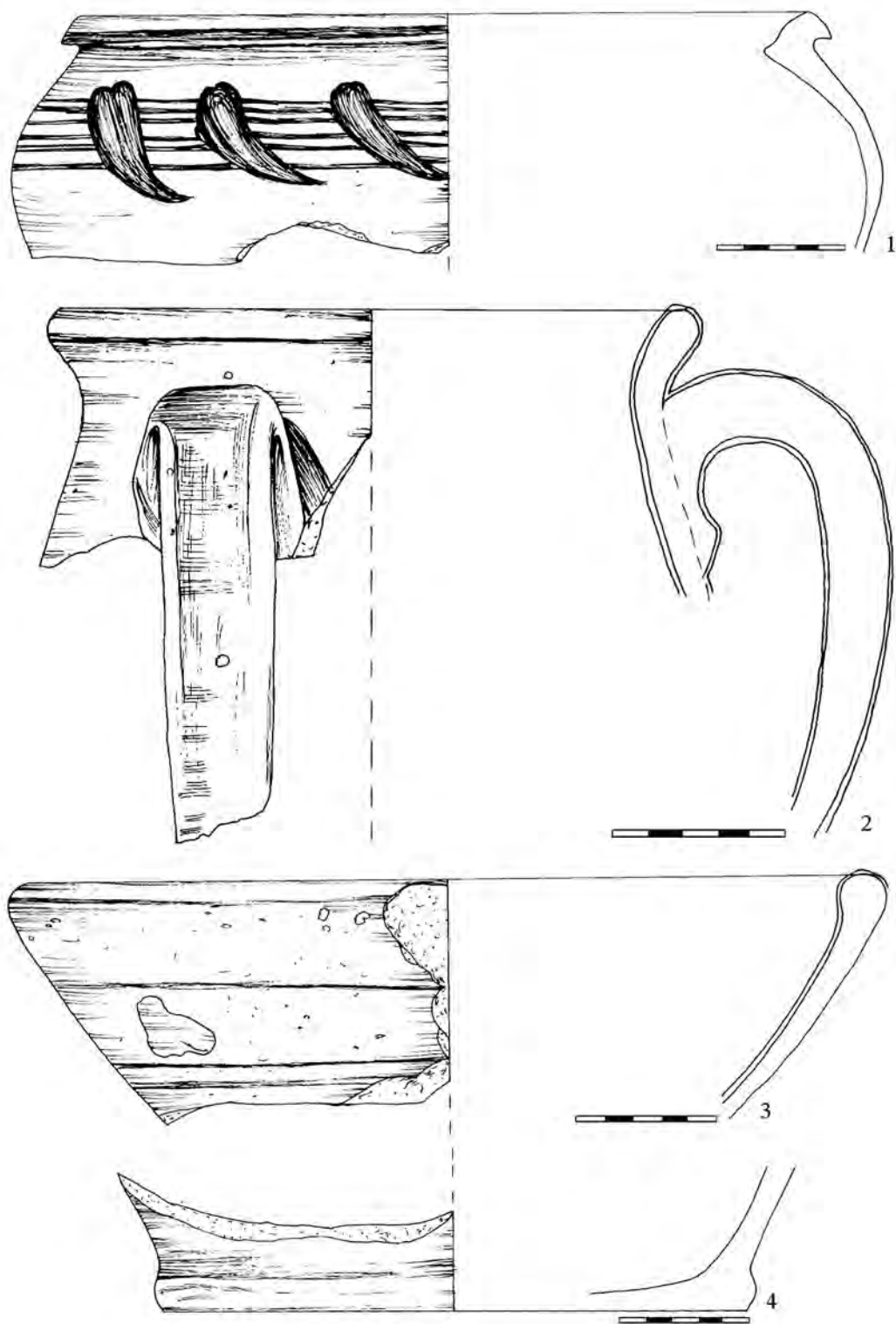
Tablica 40. Białystok, cmentarz ewangelicki przy ul. Młynowej. Przykłady gwoździ trumiennych, odnalezionych w grobach: 1 – grób nr 270, 2 – grób nr 292, 3 – grób nr 325, 4 – grób nr 365

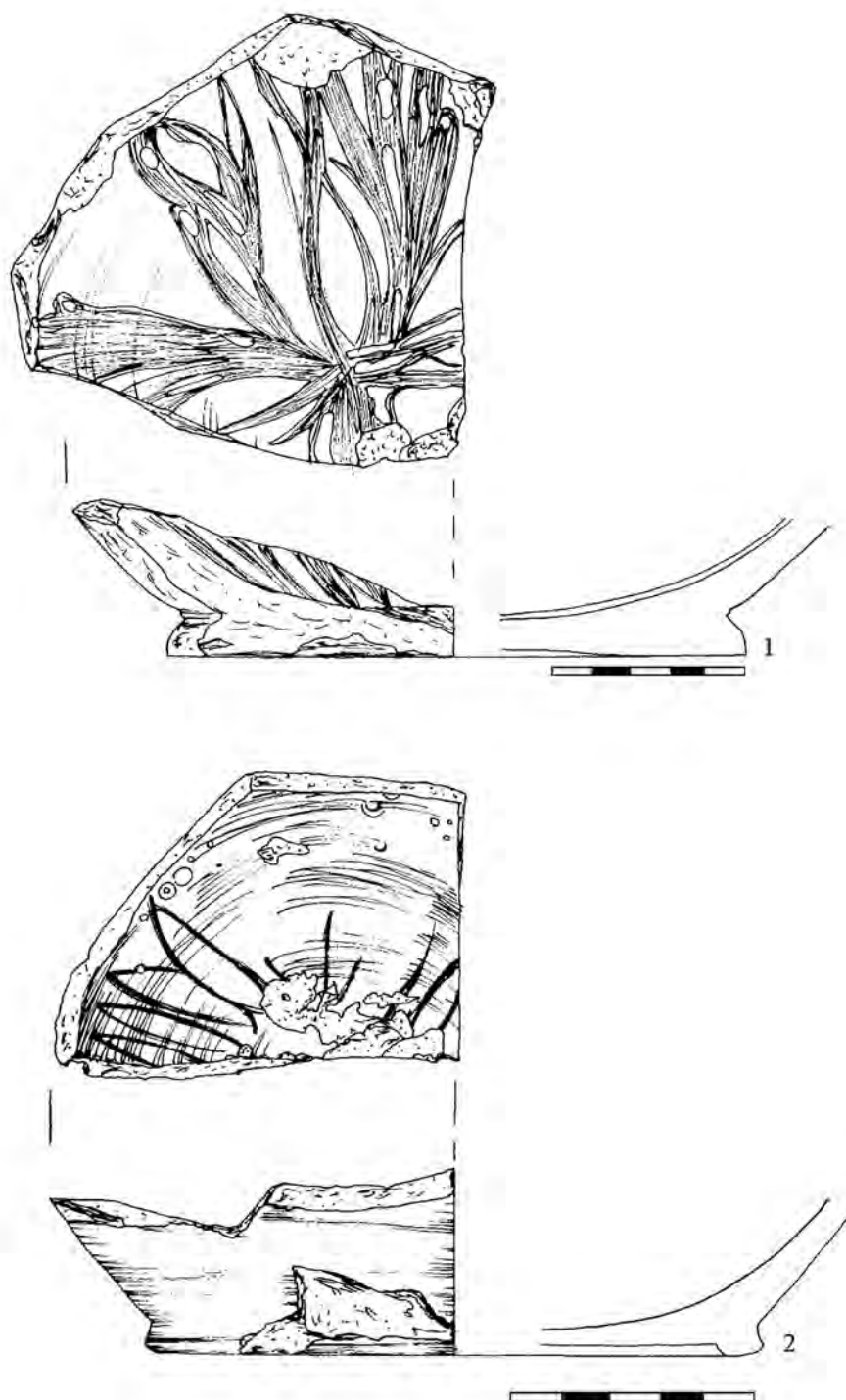
Tablica 41. Białystok, cmentarz ewangelicki przy ul. Młynowej. Przykłady ceramiki naczyniowej, odkrytej w przemieszanych warstwach, powyżej poziomu grobów

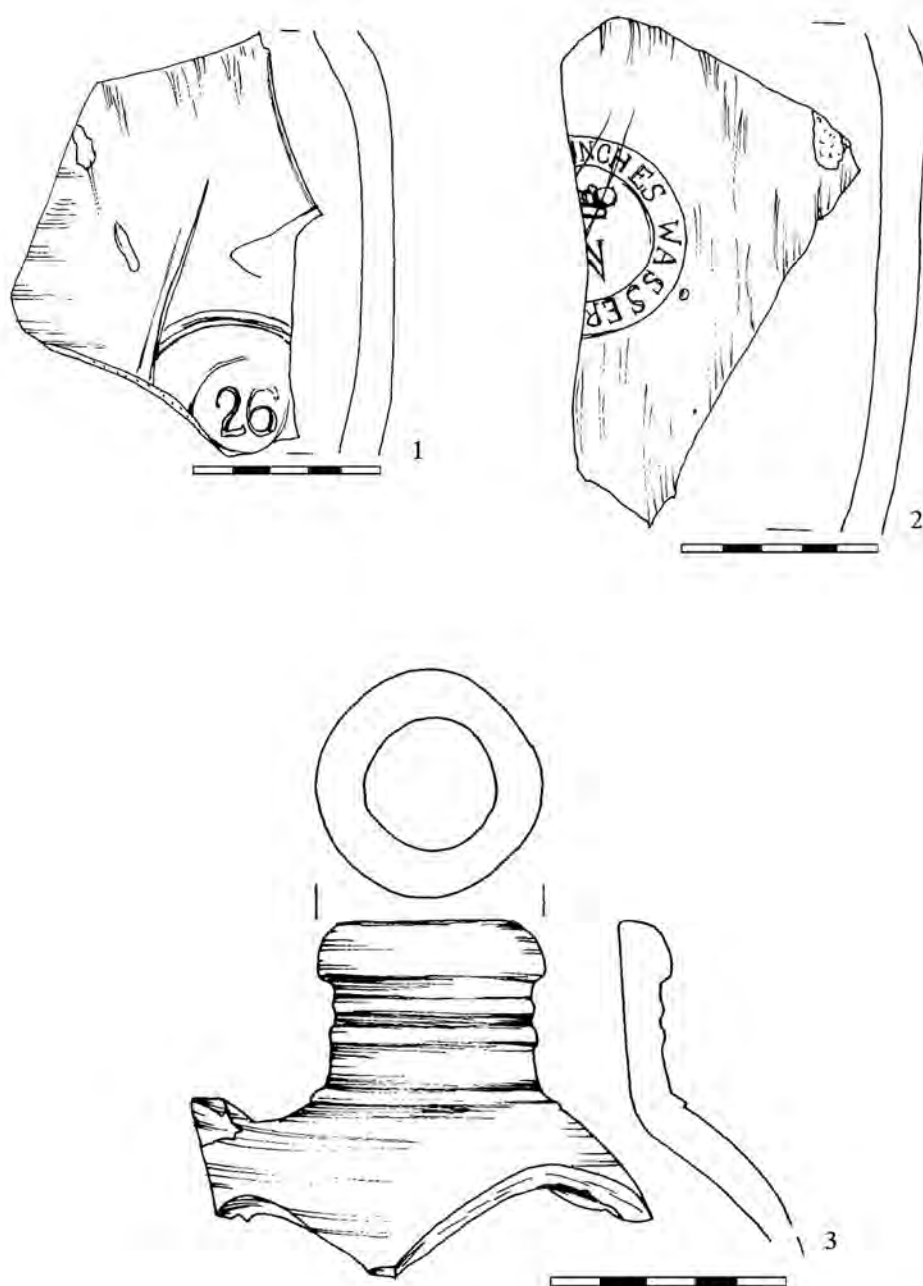
Tablica 42. Białystok, cmentarz ewangelicki przy ul. Młynowej. Przykłady ceramiki naczyniowej, odkrytej w przemieszanych warstwach, powyżej poziomu grobów

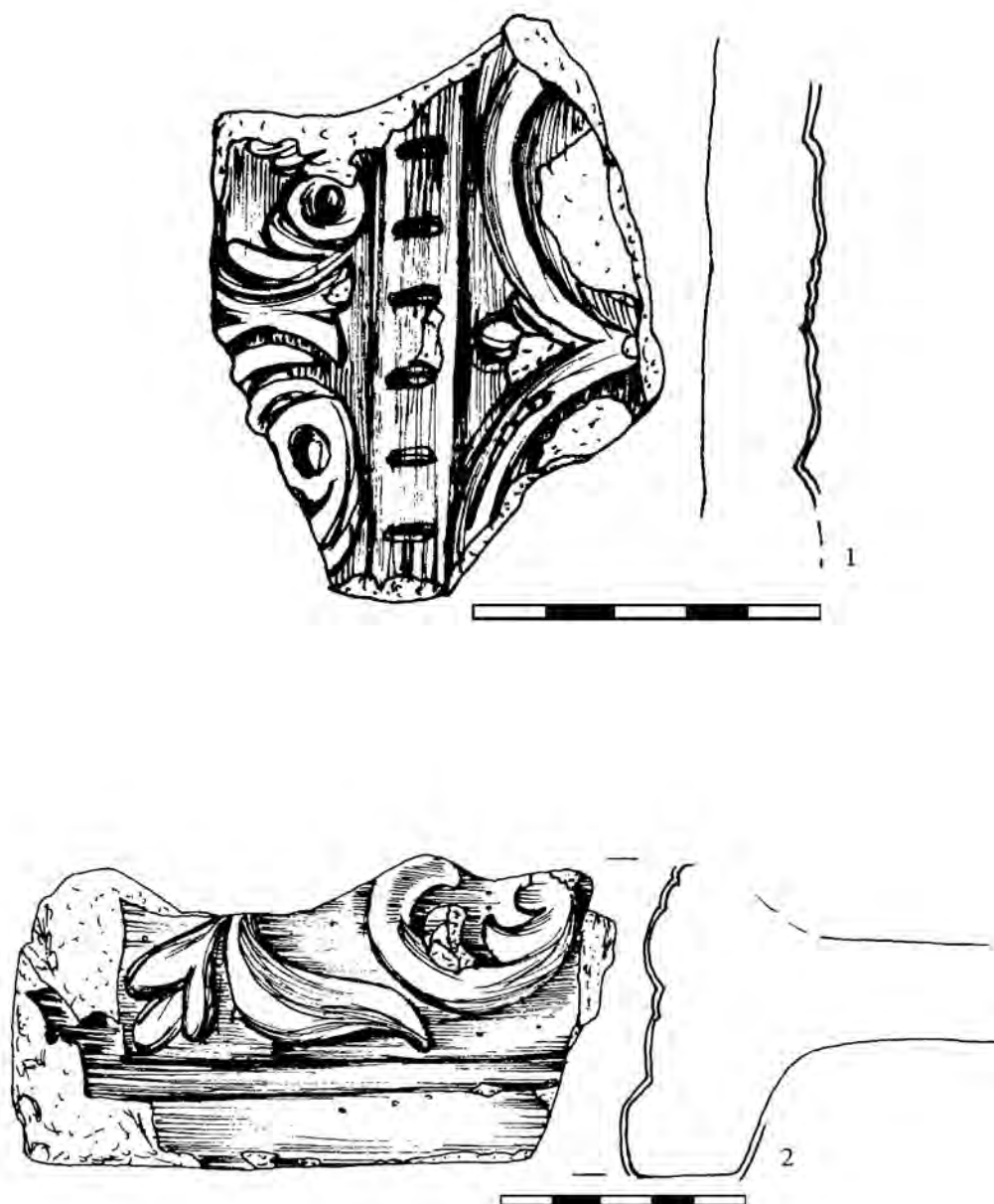
Tablica 43. Białystok, cmentarz ewangelicki przy ul. Młynowej. Przykłady ceramiki naczyniowej, odkrytej w przemieszanych warstwach, powyżej poziomu grobów

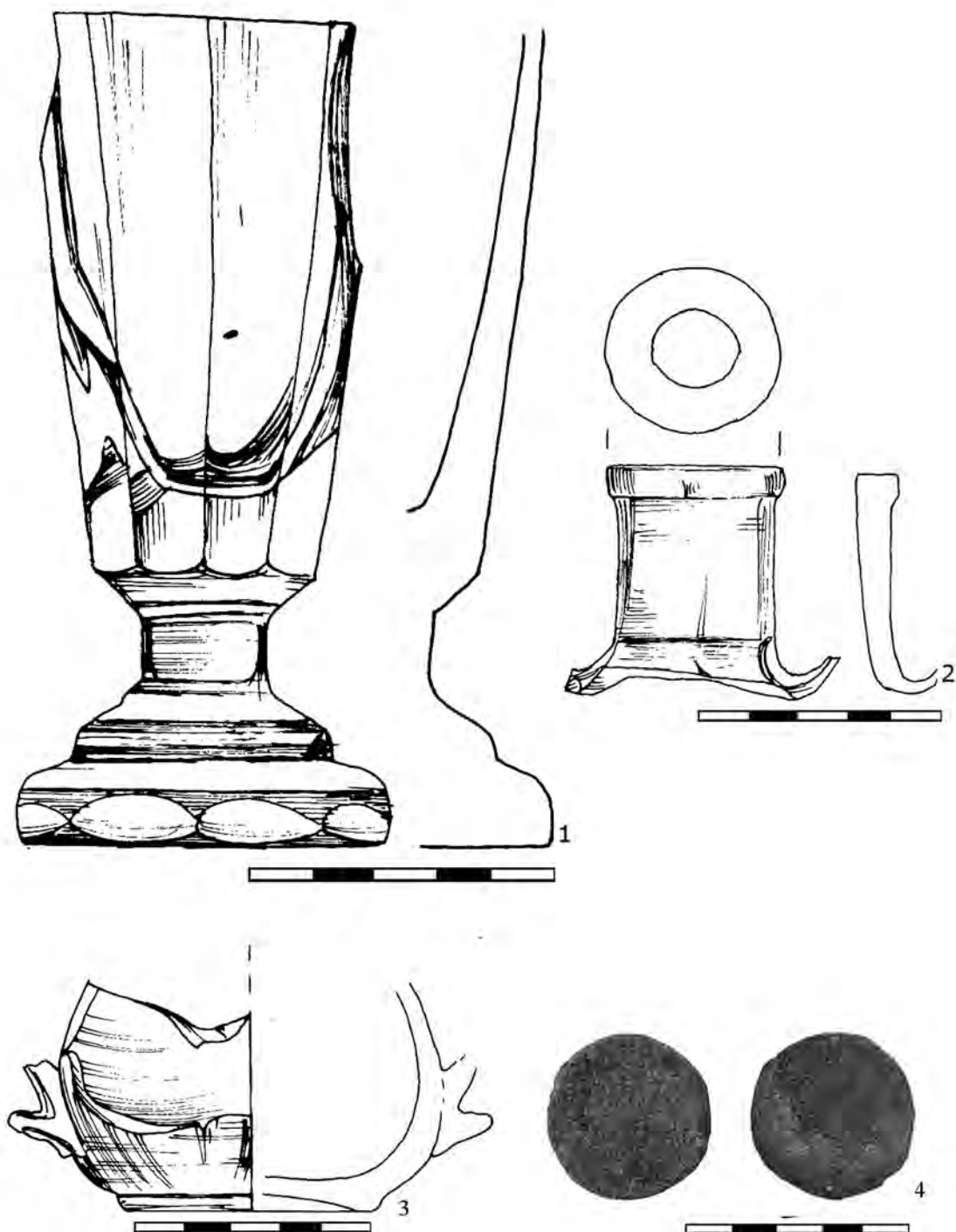
Tablica 44. Białystok, cmentarz ewangelicki przy ul. Młynowej. Przykłady ceramiki naczyniowej, odkrytej w przemieszanych warstwach, powyżej poziomu grobów

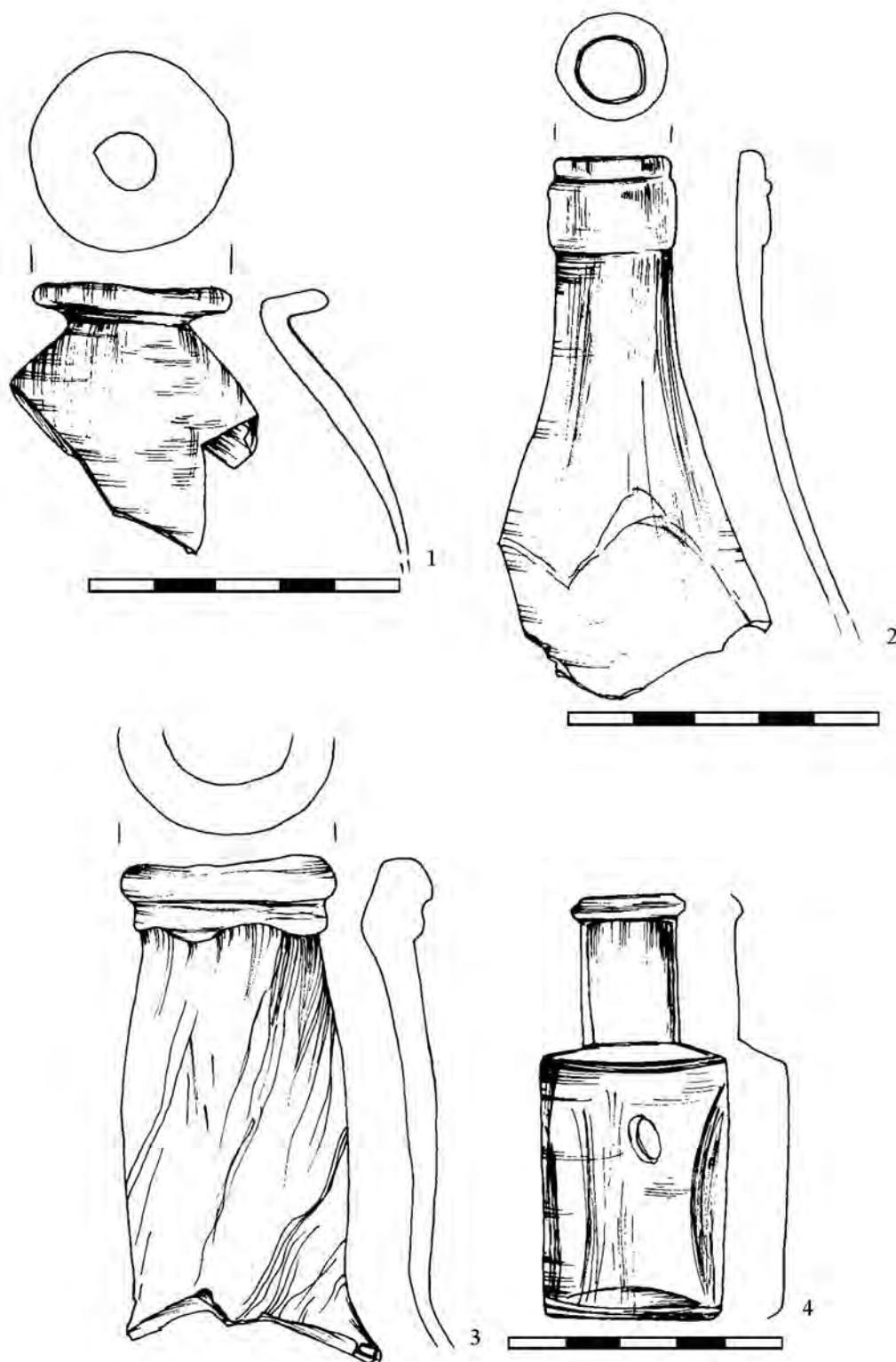
Tablica 45. Białystok, cmentarz ewangelicki przy ul. Młynowej. Fragmenty naczyń kamionkowych, odkrytej w przemieszanych warstwach, powyżej poziomu grobów

Tablica 46. Białystok, cmentarz ewangelicki przy ul. Młynowej. Fragmenty kafli piecowych, odkrytej w przemieszanych warstwach, powyżej poziomu grobów

Tablica 47. Białystok, cmentarz ewangelicki przy ul. Młynowej. Fragmenty naczyń szklanych (1, 2), naczynia siwionego (3) oraz moneta (4), odkrytej w przemieszanych warstwach, powyżej poziomu grobów

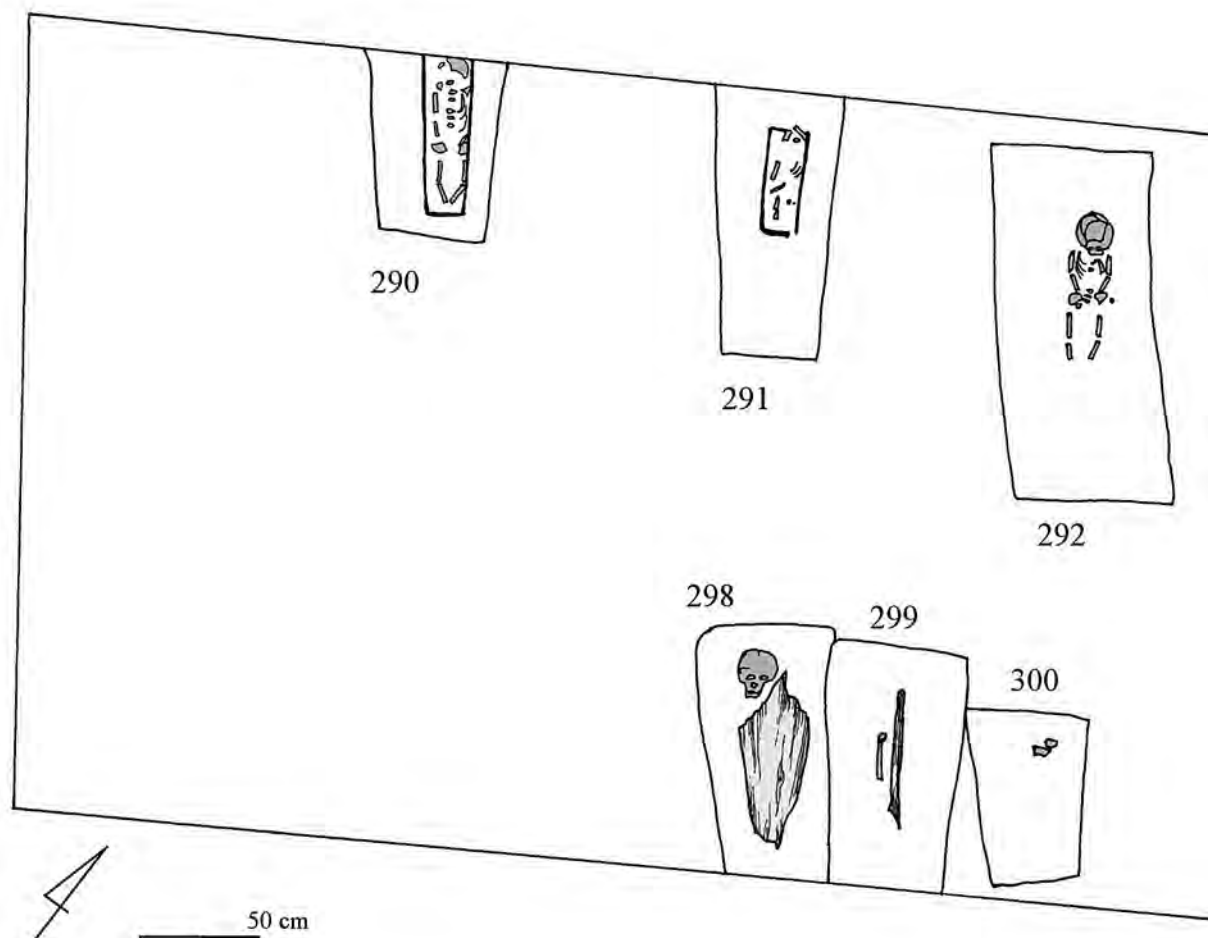

Tablica 48. Białystok, cmentarz ewangelicki przy ul. Młynowej. Fragmenty naczyń szklanych, odkrytej w przemieszanych warstwach, powyżej poziomu grobów

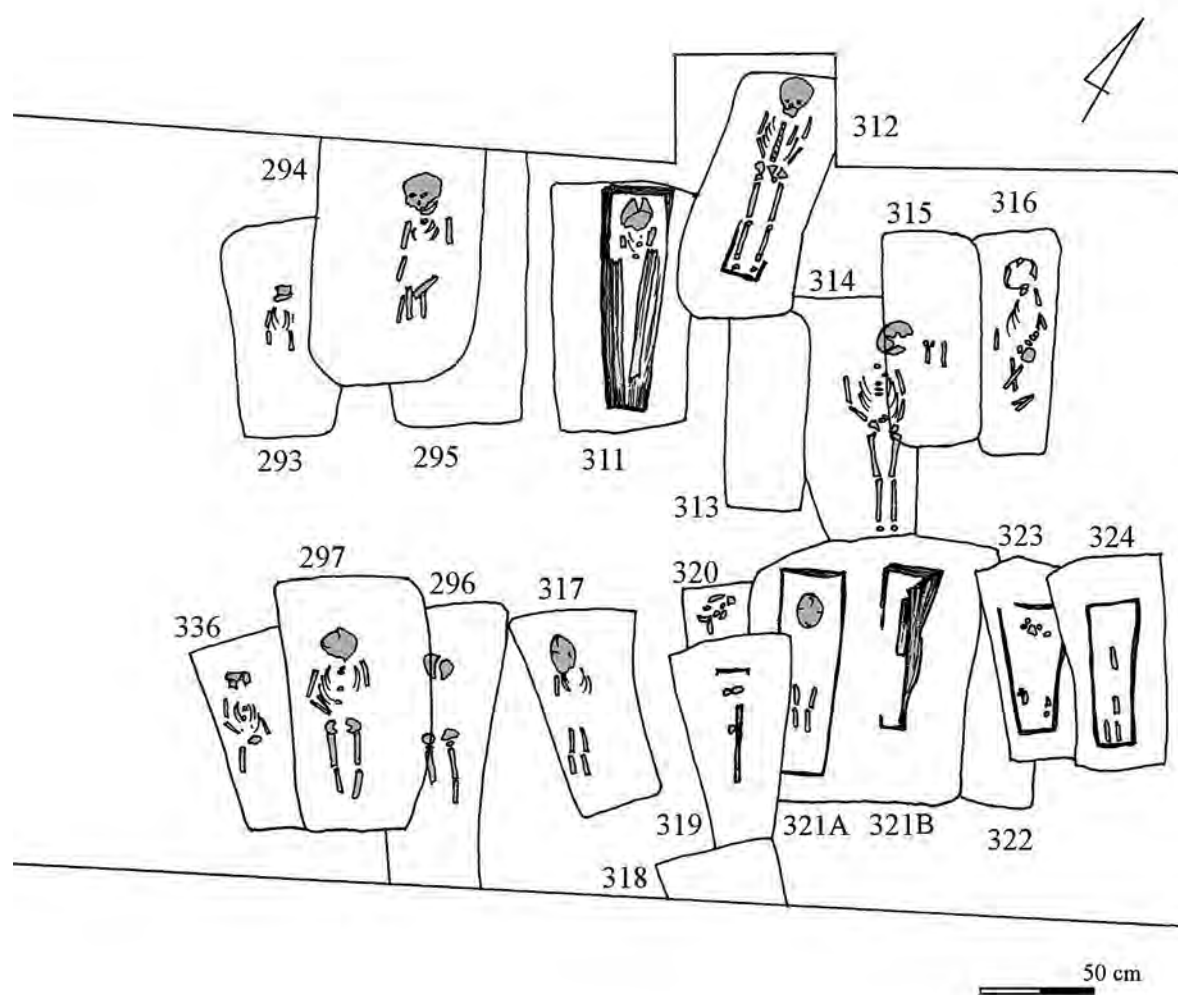

Tablica 49. Białystok, cmentarz ewangelicki przy ul. Młynowej. Butelka szklana (1), fragment naczynia siwionego (2) oraz fragmenty kafli piecowych (3, 4), odkrytej w przemieszanych warstwach, powyżej poziomu grobów

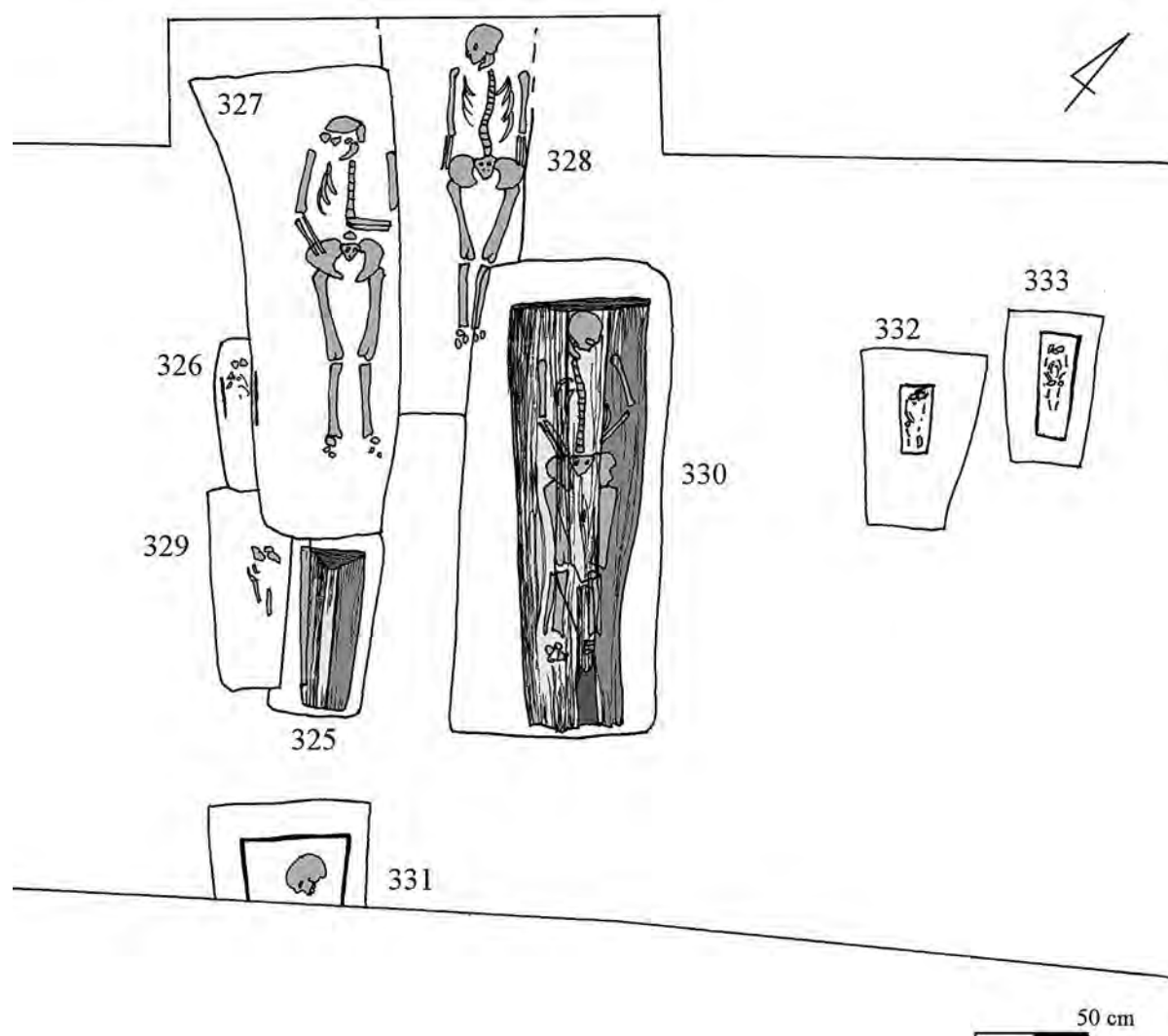
Plany

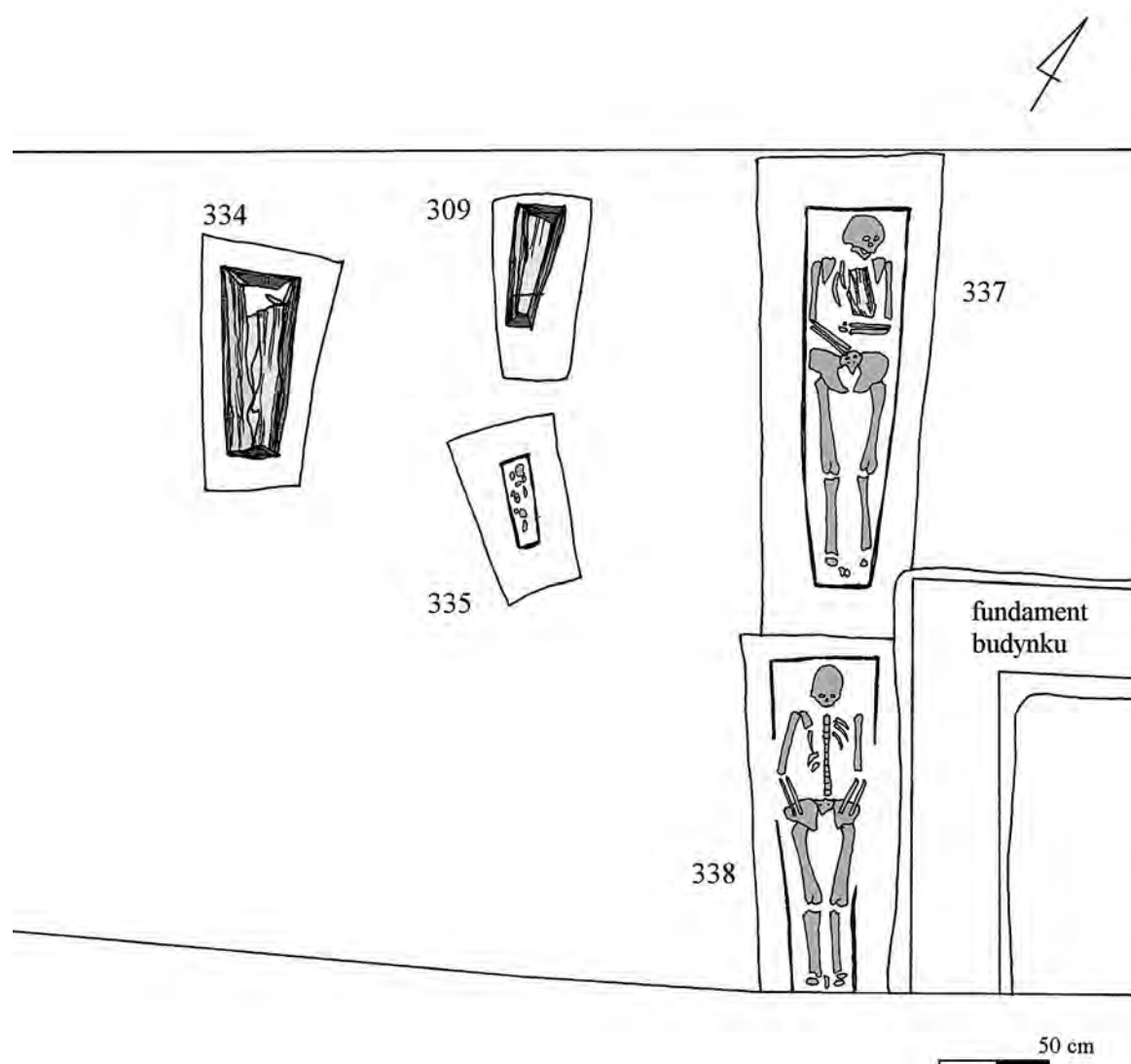
Plan 1. Białystok, cmentarz ewangelicki przy ul. Młynowej. Groby odkryte w obrębie arów G10 i H10

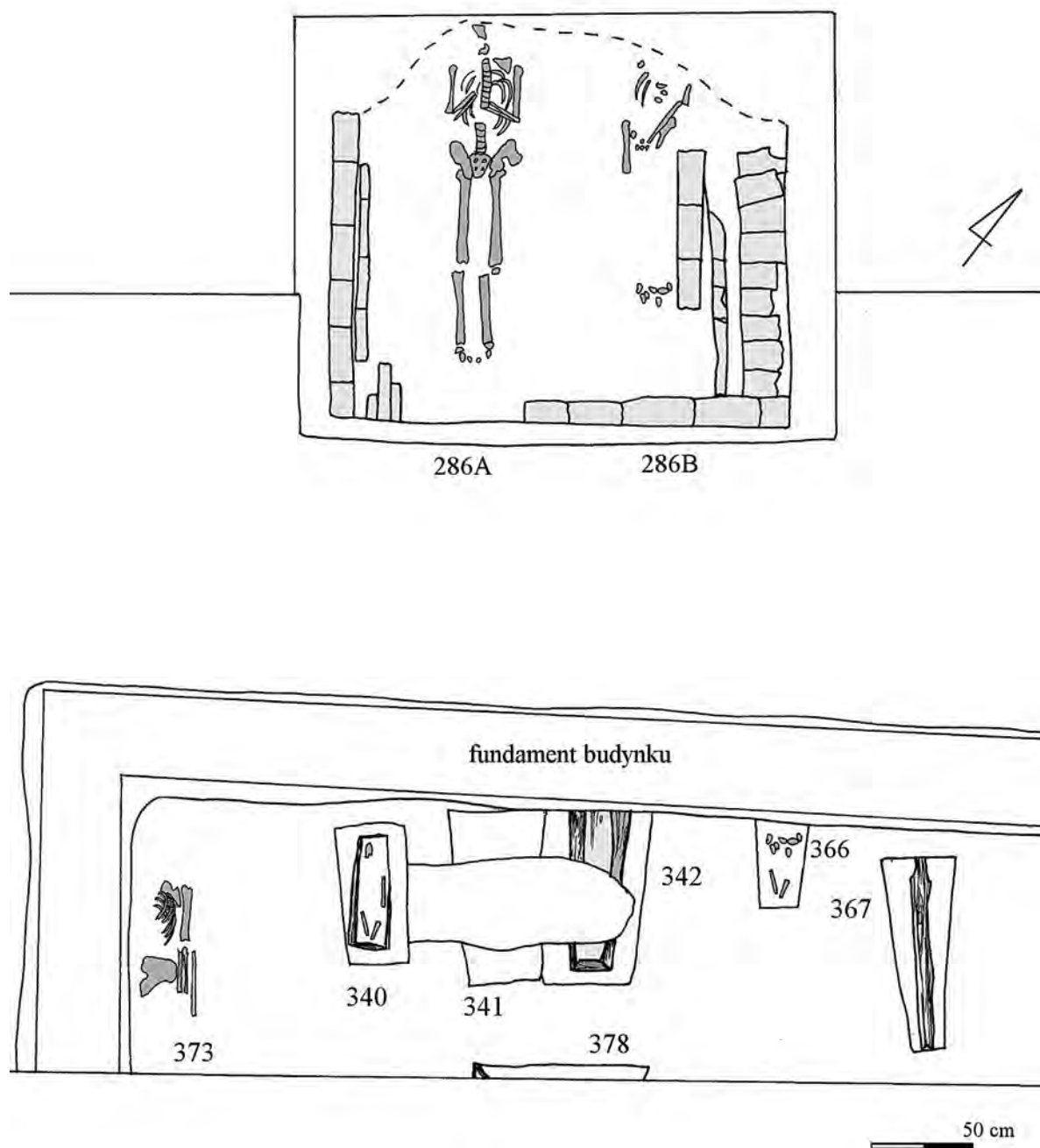
Plan 2. Białystok, cmentarz ewangelicki przy ul. Młynowej. Groby odkryte w obrębie arów G10, G11, H10 i H11

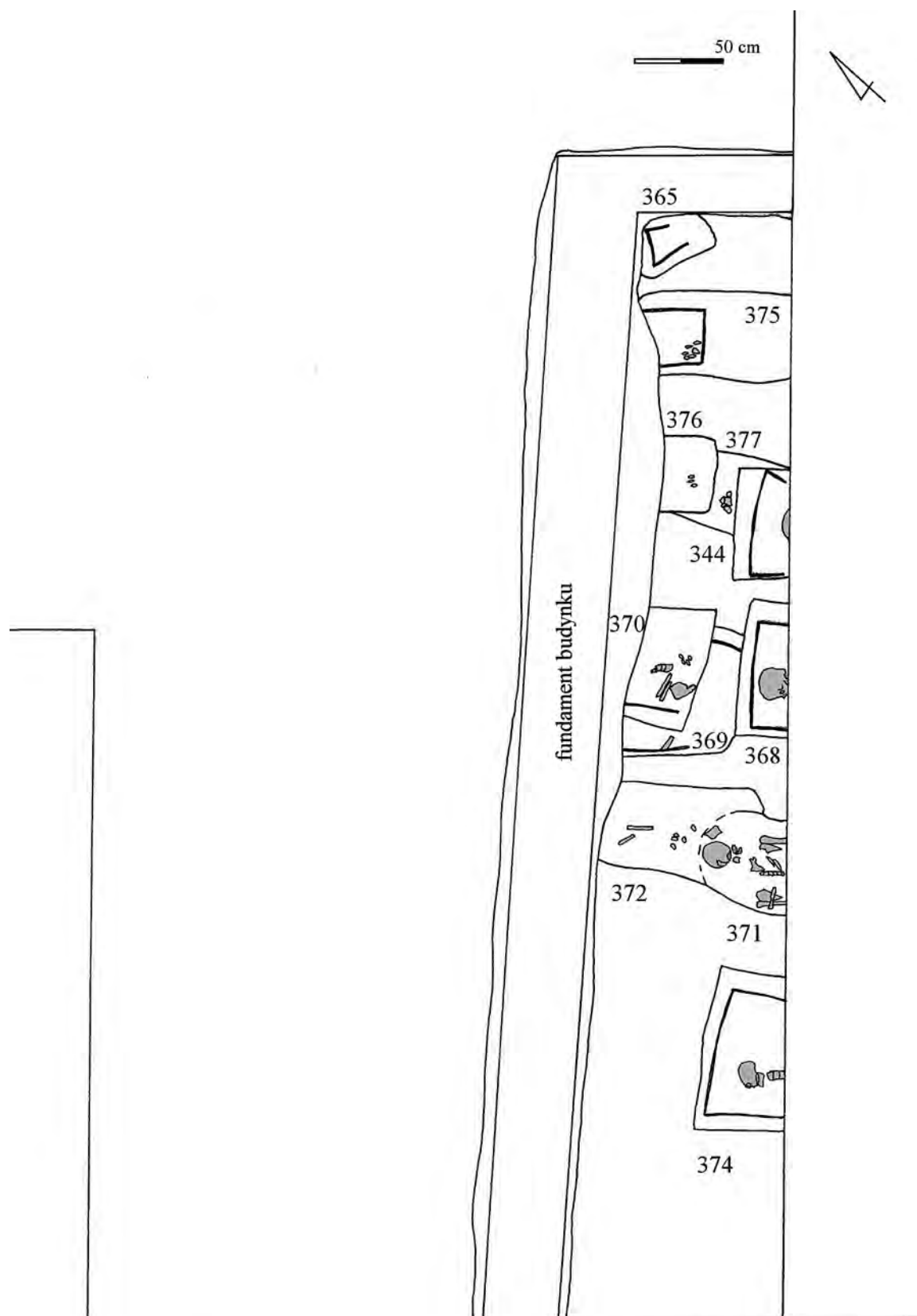
Plan 3. Białystok, cmentarz ewangelicki przy ul. Młynowej. Groby odkryte w obrębie arów G11 i H11

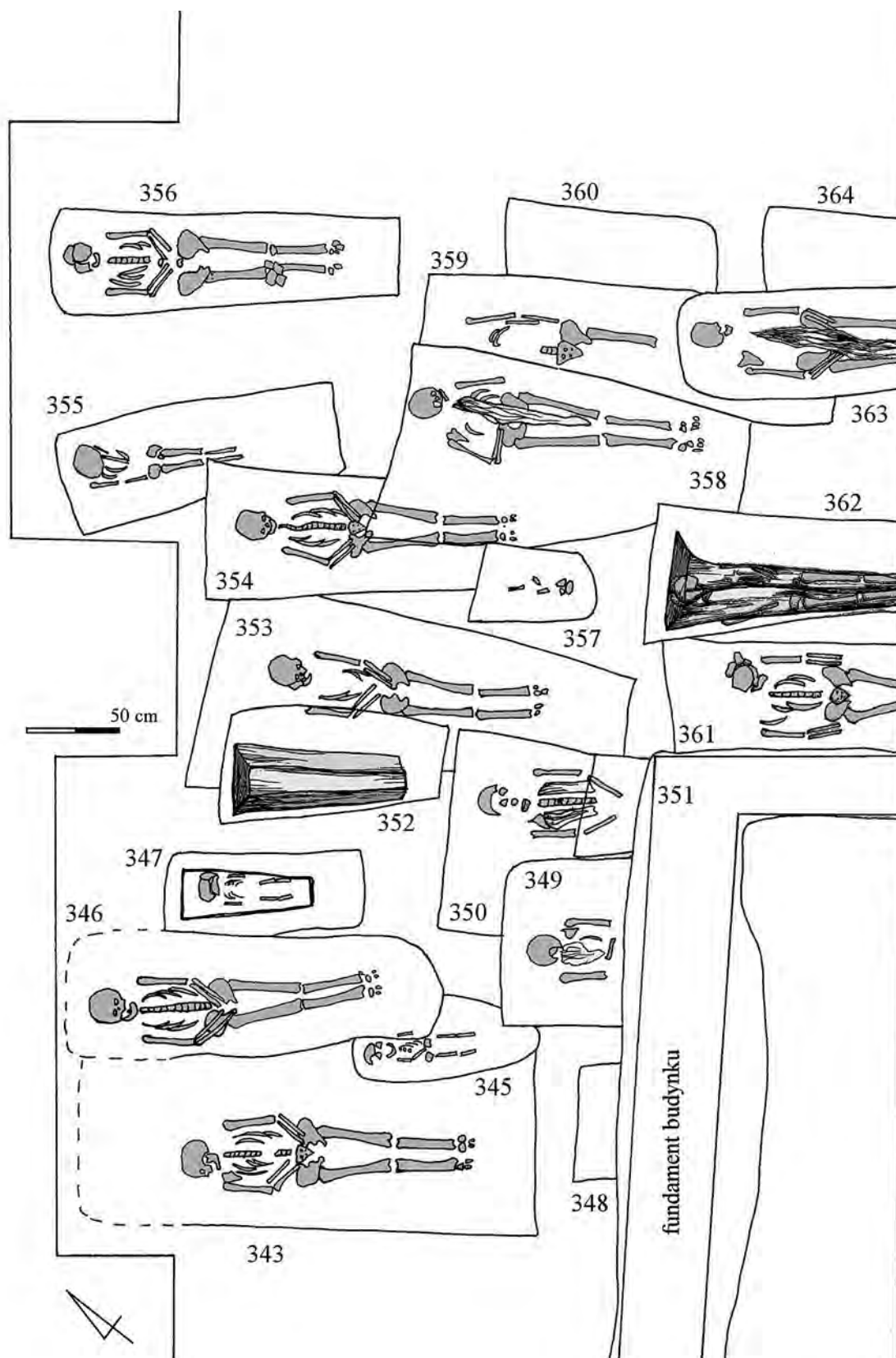
Plan 4. Białystok, cmentarz ewangelicki przy ul. Młynowej. Groby odkryte w obrębie arów G11, G12, H11 i H12

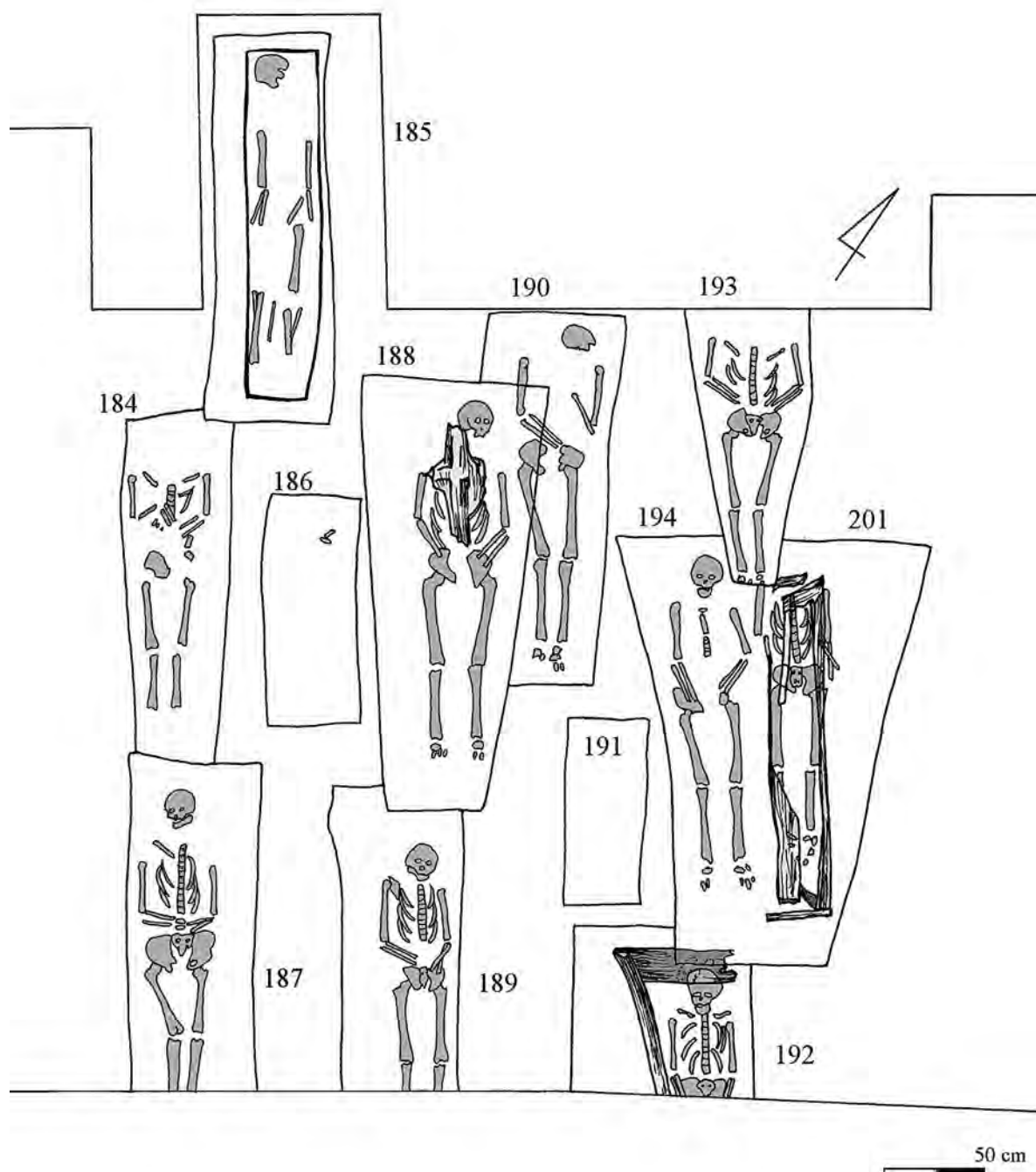
Plan 5. Białystok, cmentarz ewangelicki przy ul. Młynowej. Groby odkryte w obrębie arów G12 i H12

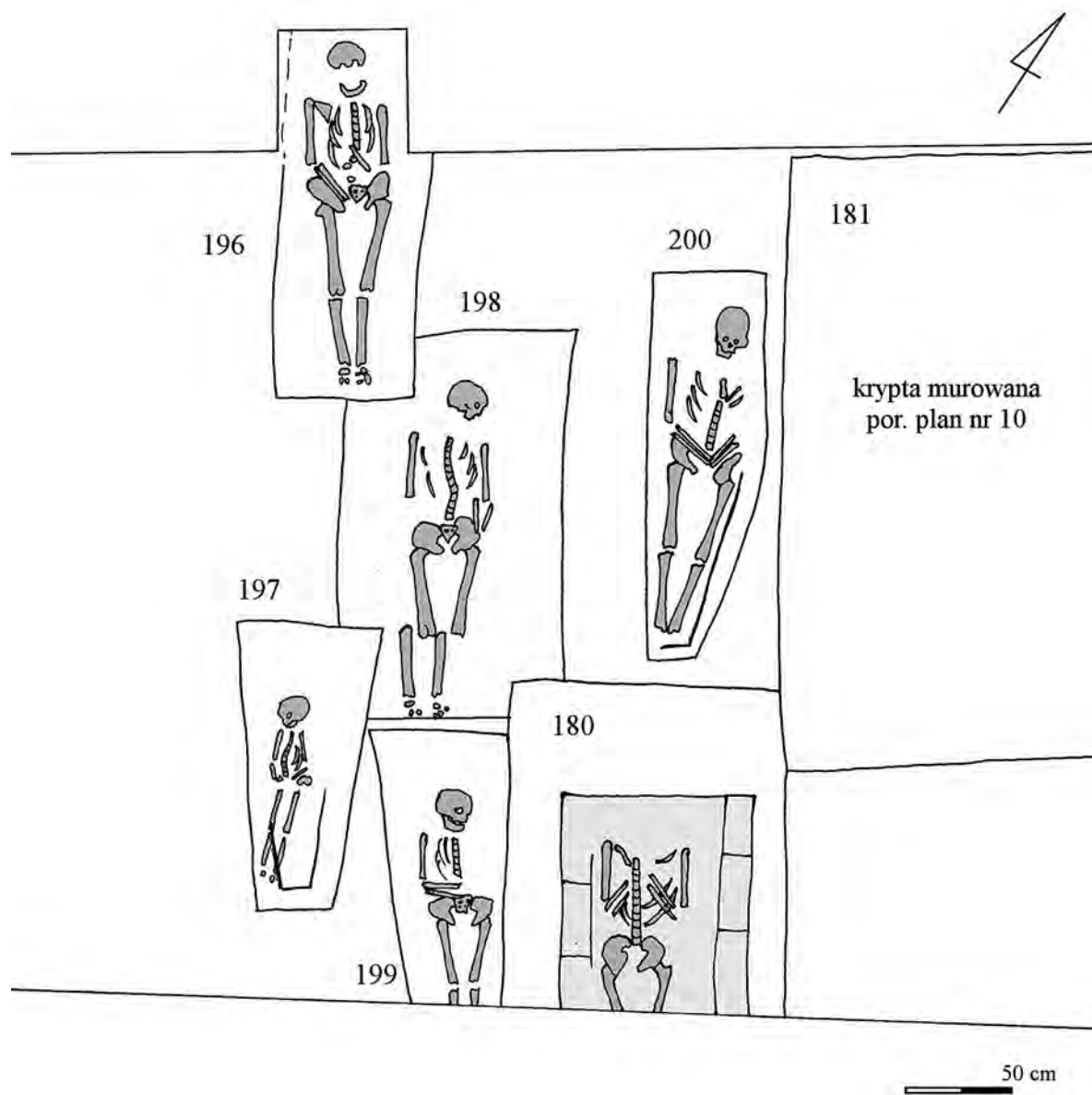
Plan 6. Białystok, cmentarz ewangelicki przy ul. Młynowej. Groby odkryte w obrębie arów G12 i H12

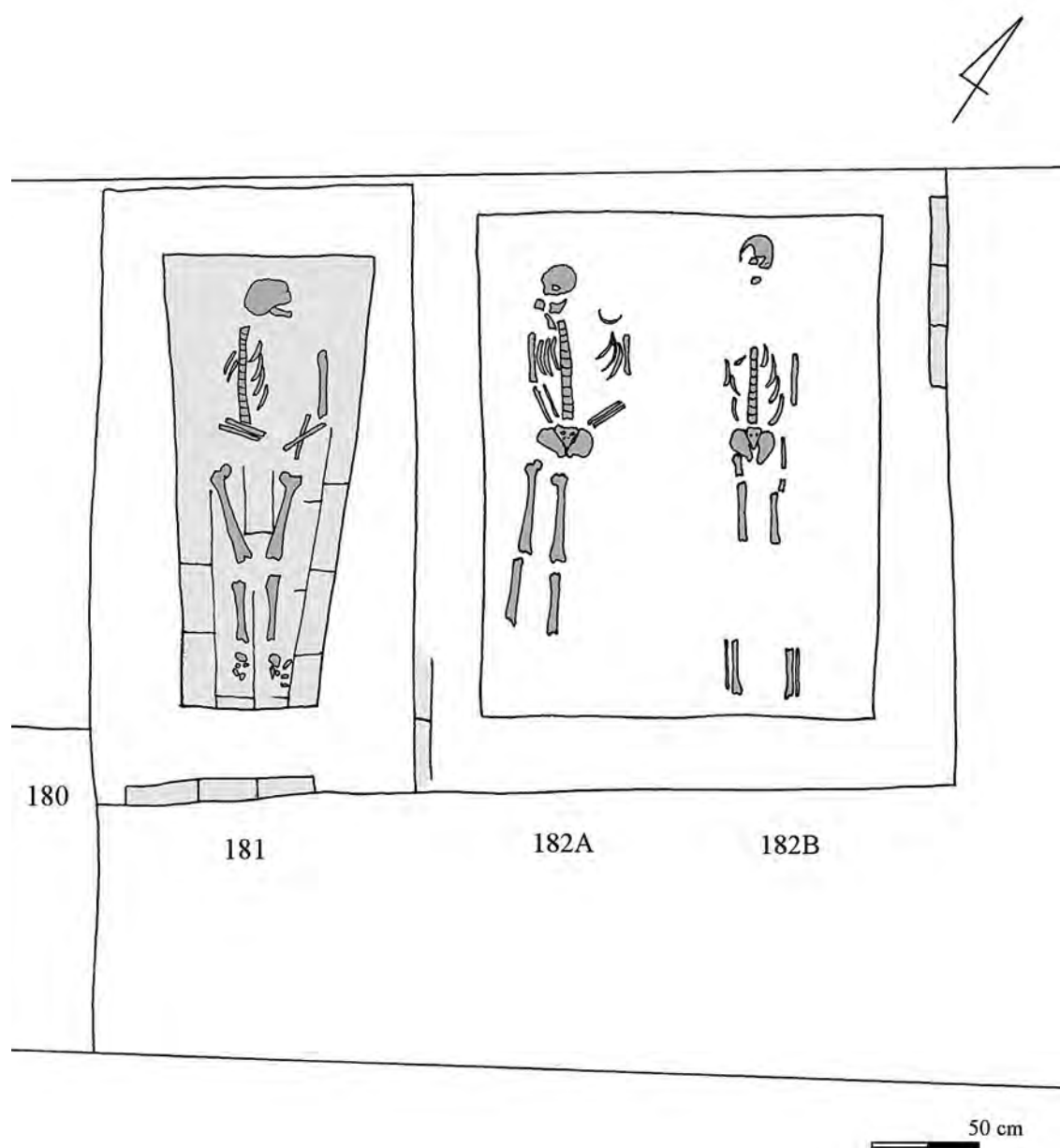
Plan 7. Białystok, cmentarz ewangelicki przy ul. Młynowej. Groby odkryte w obrębie arów G13 i H13

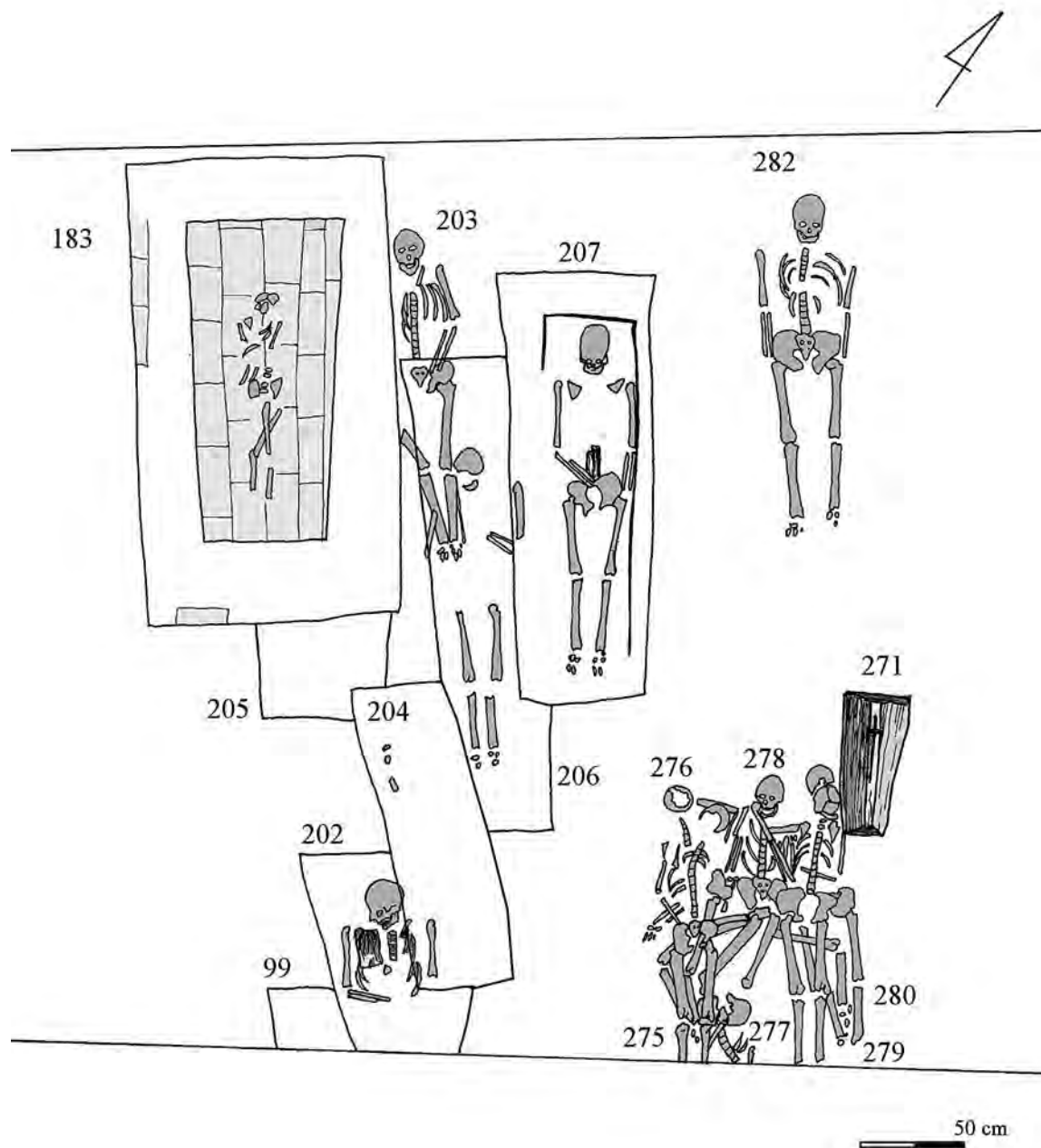
Plan 8. Białystok, cmentarz ewangelicki przy ul. Młynowej. Groby odkryte w obrębie arów G13 i H13

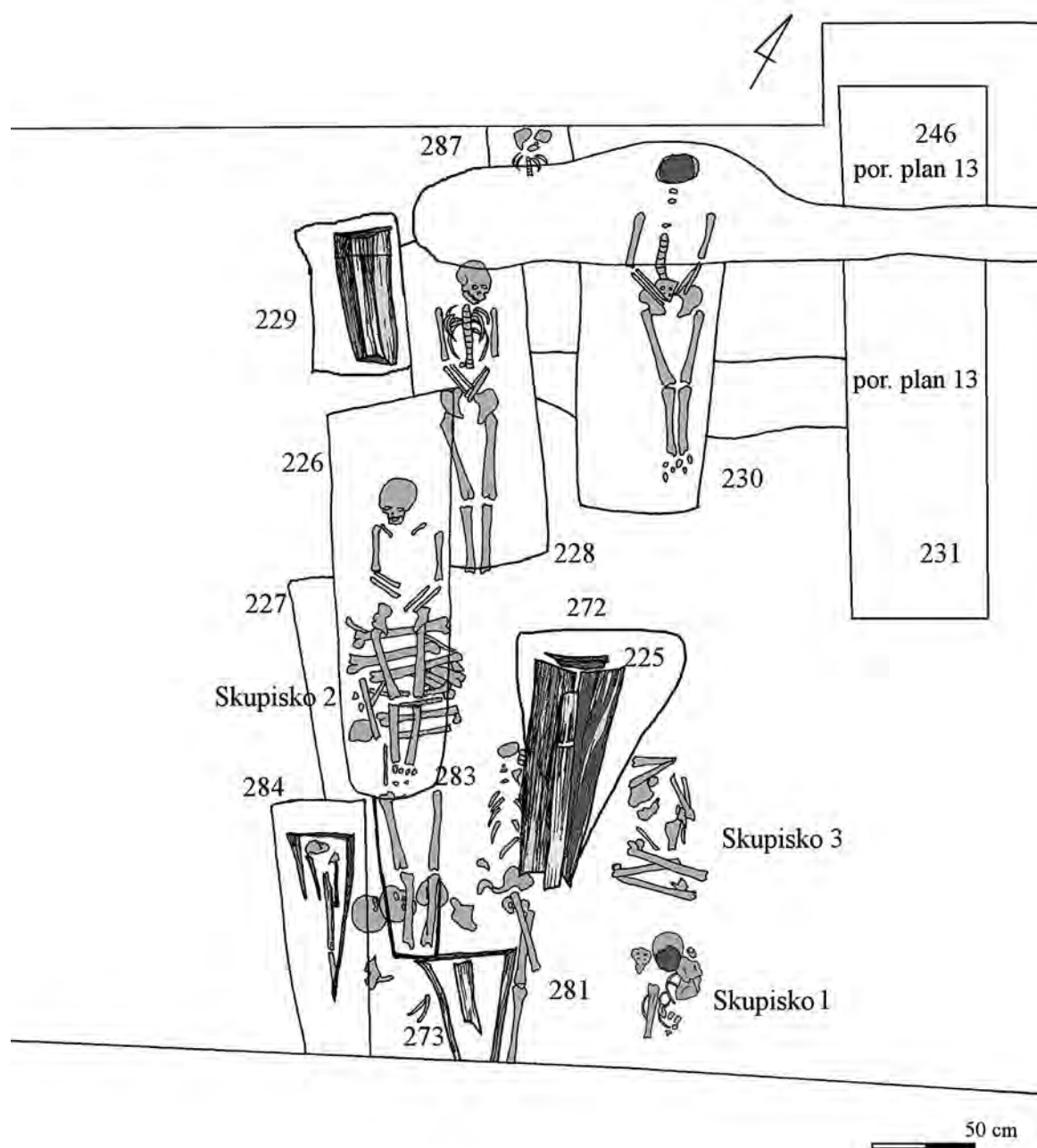
Plan 9. Białystok, cmentarz ewangelicki przy ul. Młynowej. Groby odkryte w obrębie arów G14 i H14

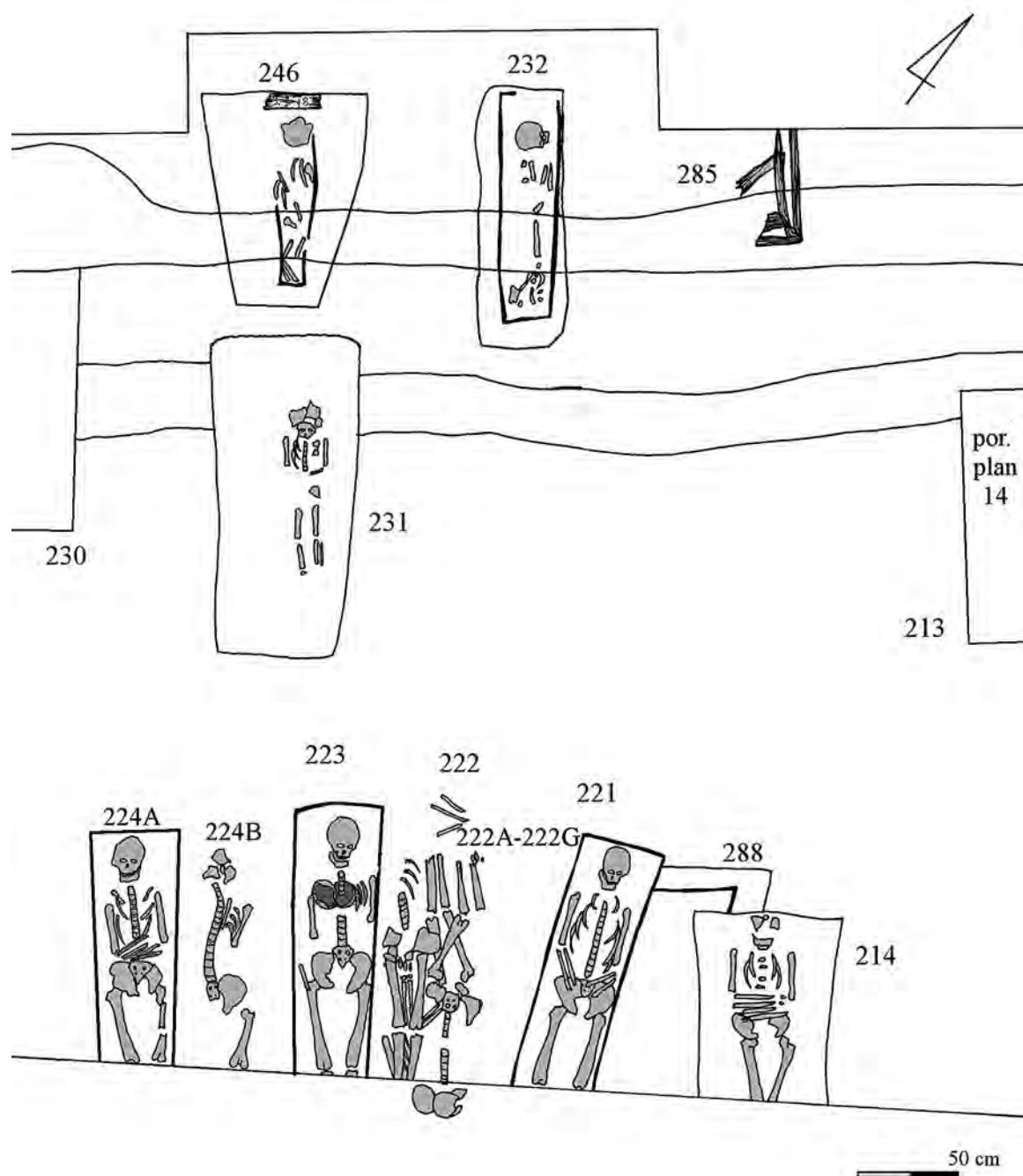
Plan 10. Białystok, cmentarz ewangelicki przy ul. Młynowej. Groby odkryte w obrębie arów G14 i H14

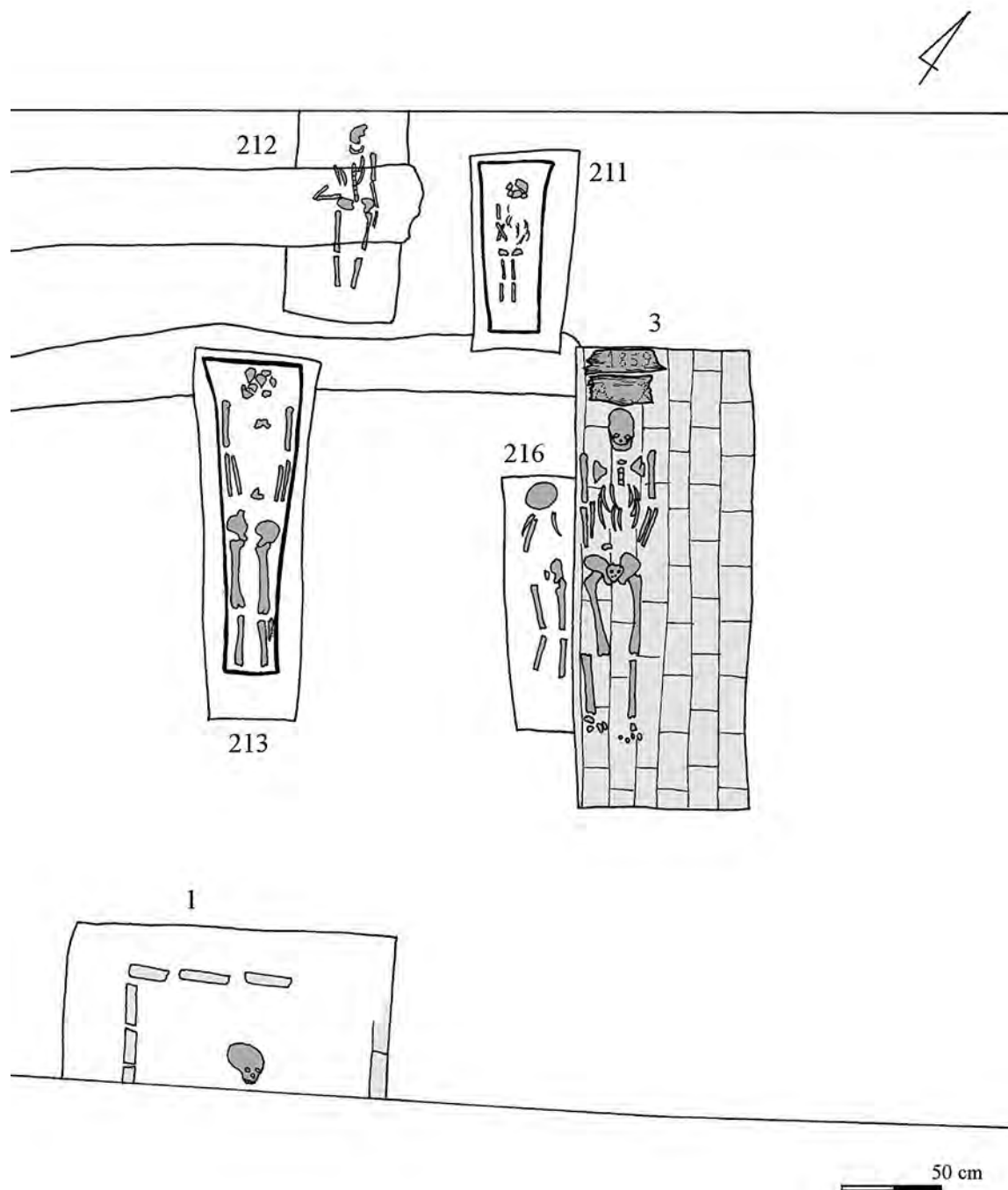
Plan 11. Białystok, cmentarz ewangelicki przy ul. Młynowej. Groby odkryte w obrębie arów G14, G15, H14 i H15

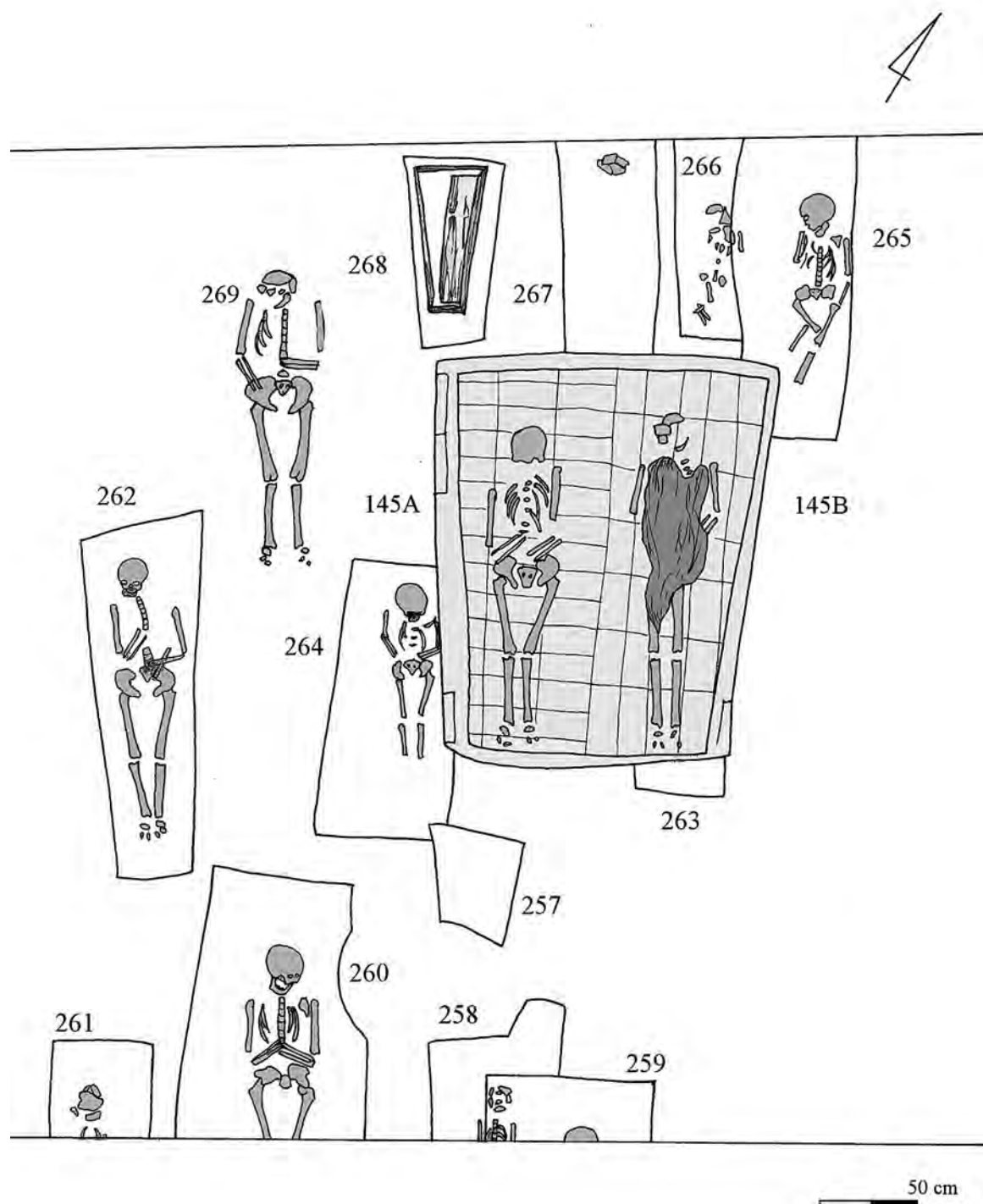
Plan 12. Białystok, cmentarz ewangelicki przy ul. Młynowej. Groby odkryte w obrębie arów G15 i H15

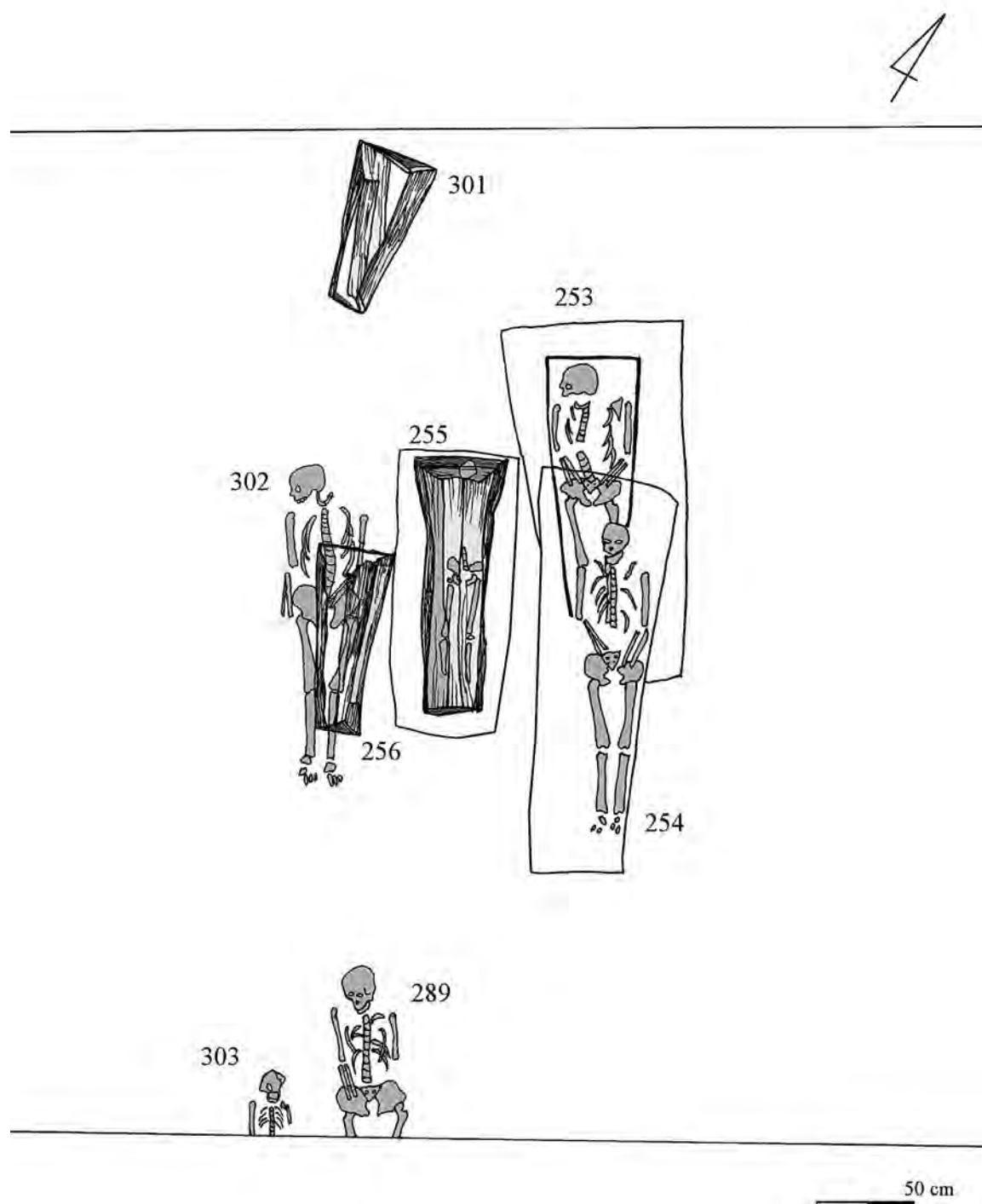
Plan 13. Białystok, cmentarz ewangelicki przy ul. Młynowej. Groby odkryte w obrębie arów G15 i H15

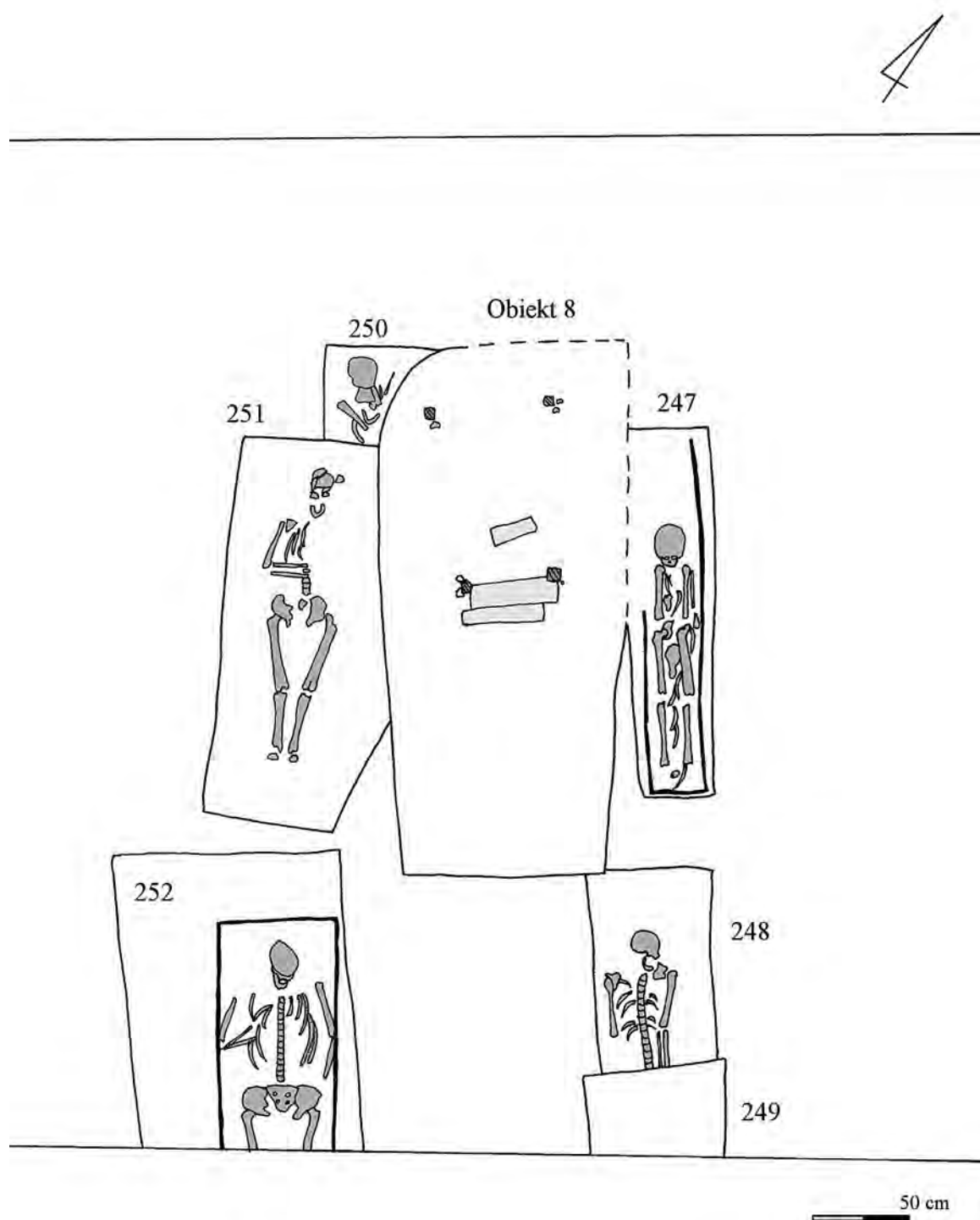
Plan 14. Białystok, cmentarz ewangelicki przy ul. Młynowej. Groby odkryte w obrębie arów G15 i H15

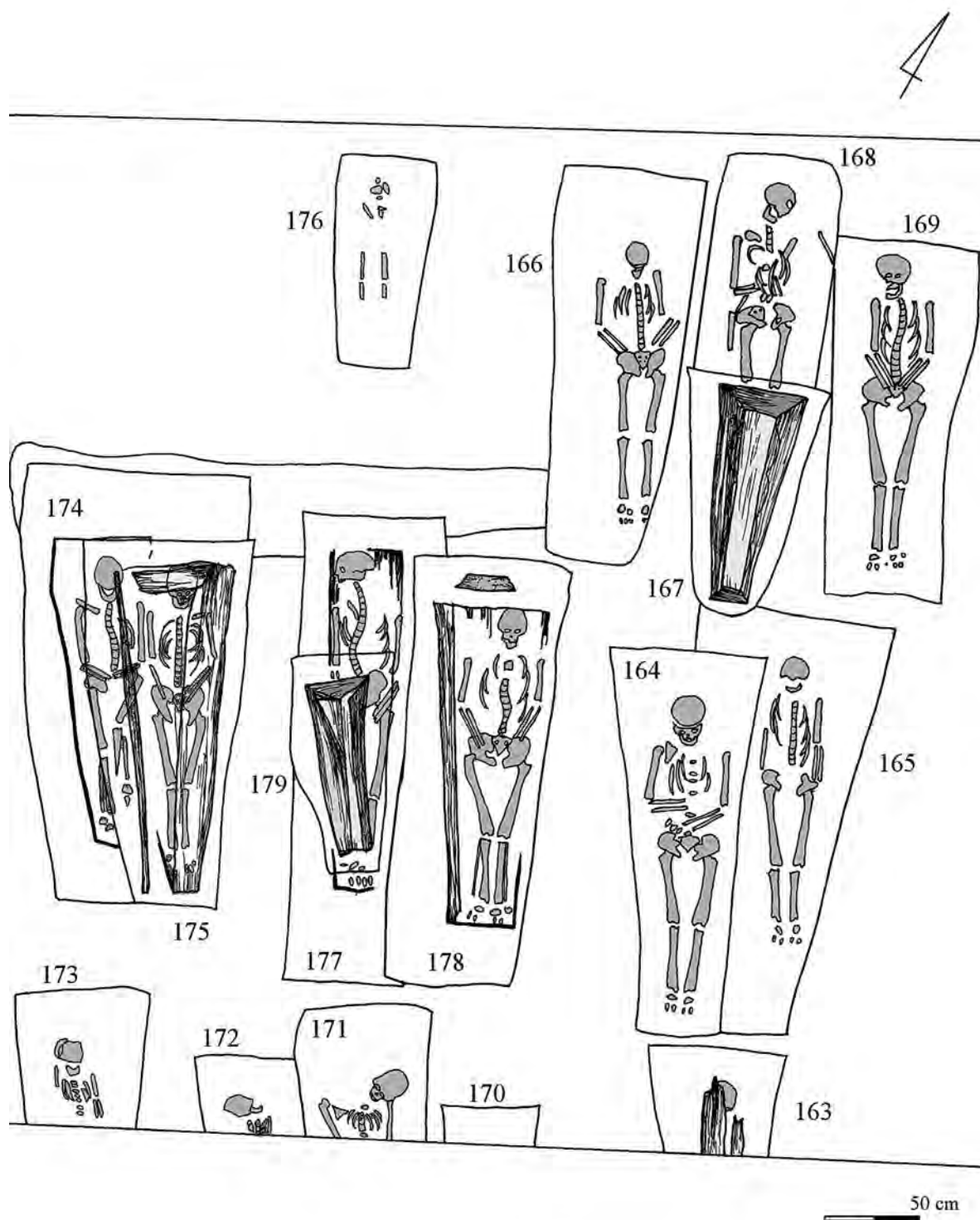
Plan 15. Białystok, cmentarz ewangelicki przy ul. Młynowej. Groby odkryte w obrębie arów G16 i H16

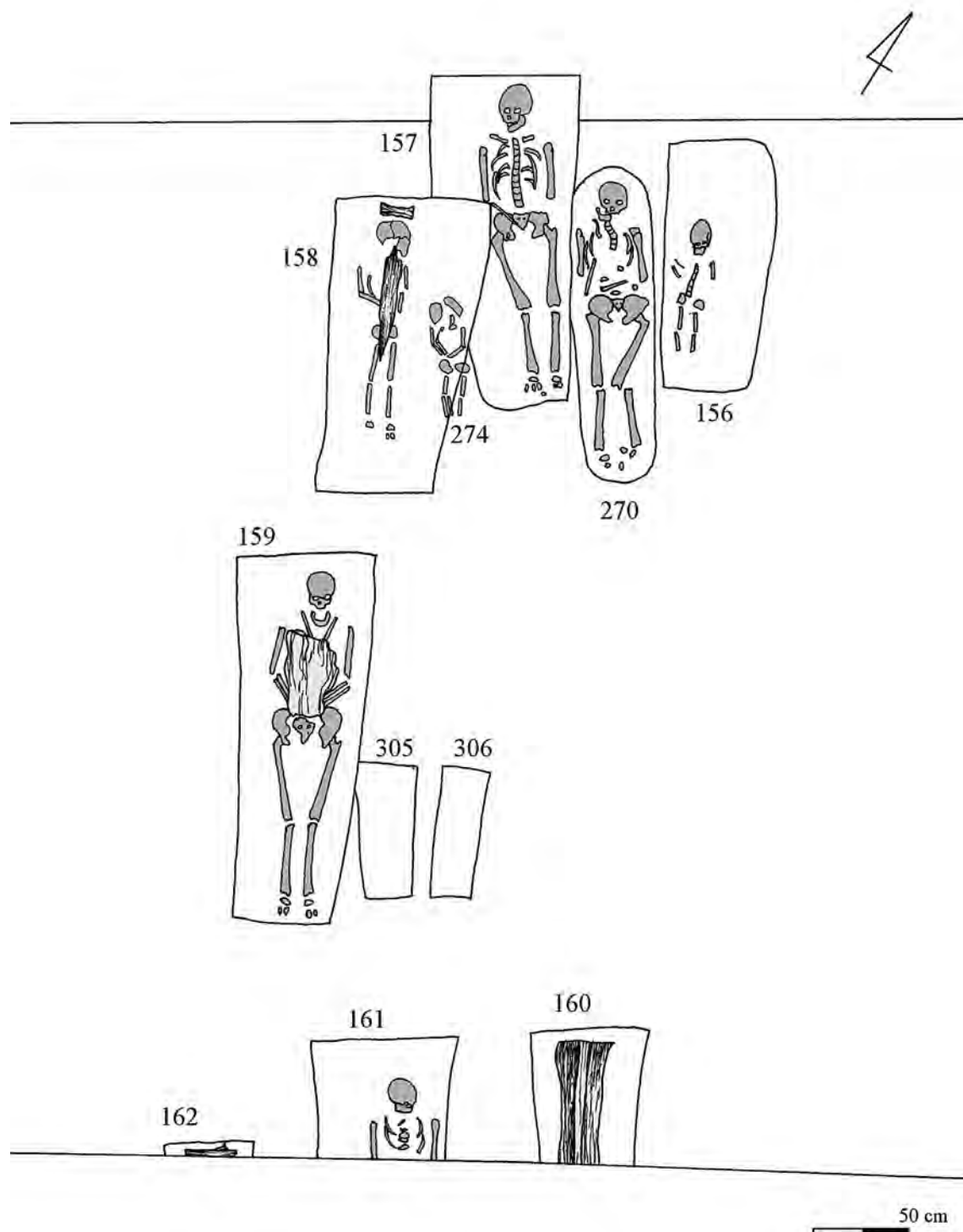
Plan 16. Białystok, cmentarz ewangelicki przy ul. Młynowej. Groby odkryte w obrębie arów G16 i H16

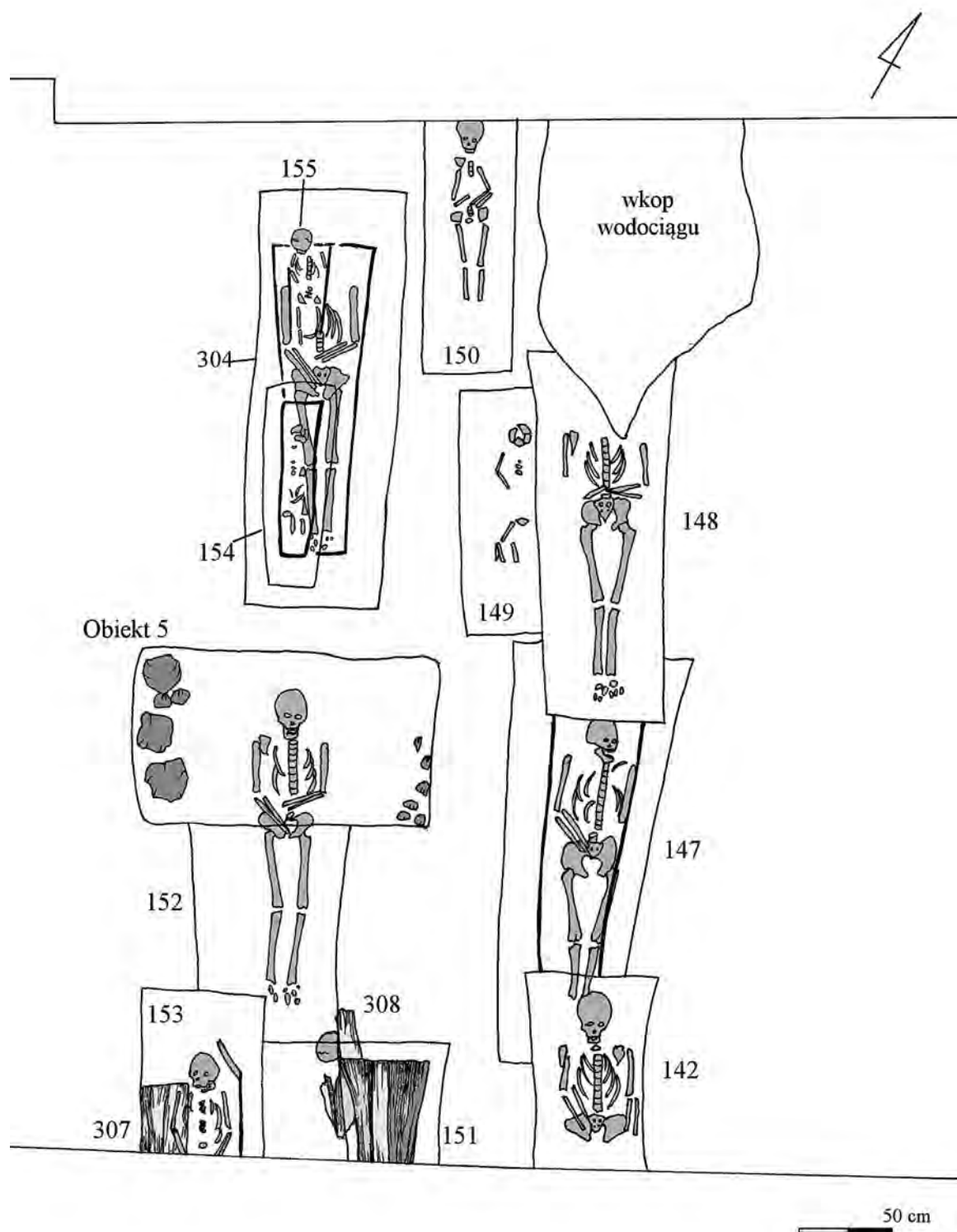
Plan 17. Białystok, cmentarz ewangelicki przy ul. Młynowej. Groby odkryte w obrębie arów G16 i H16

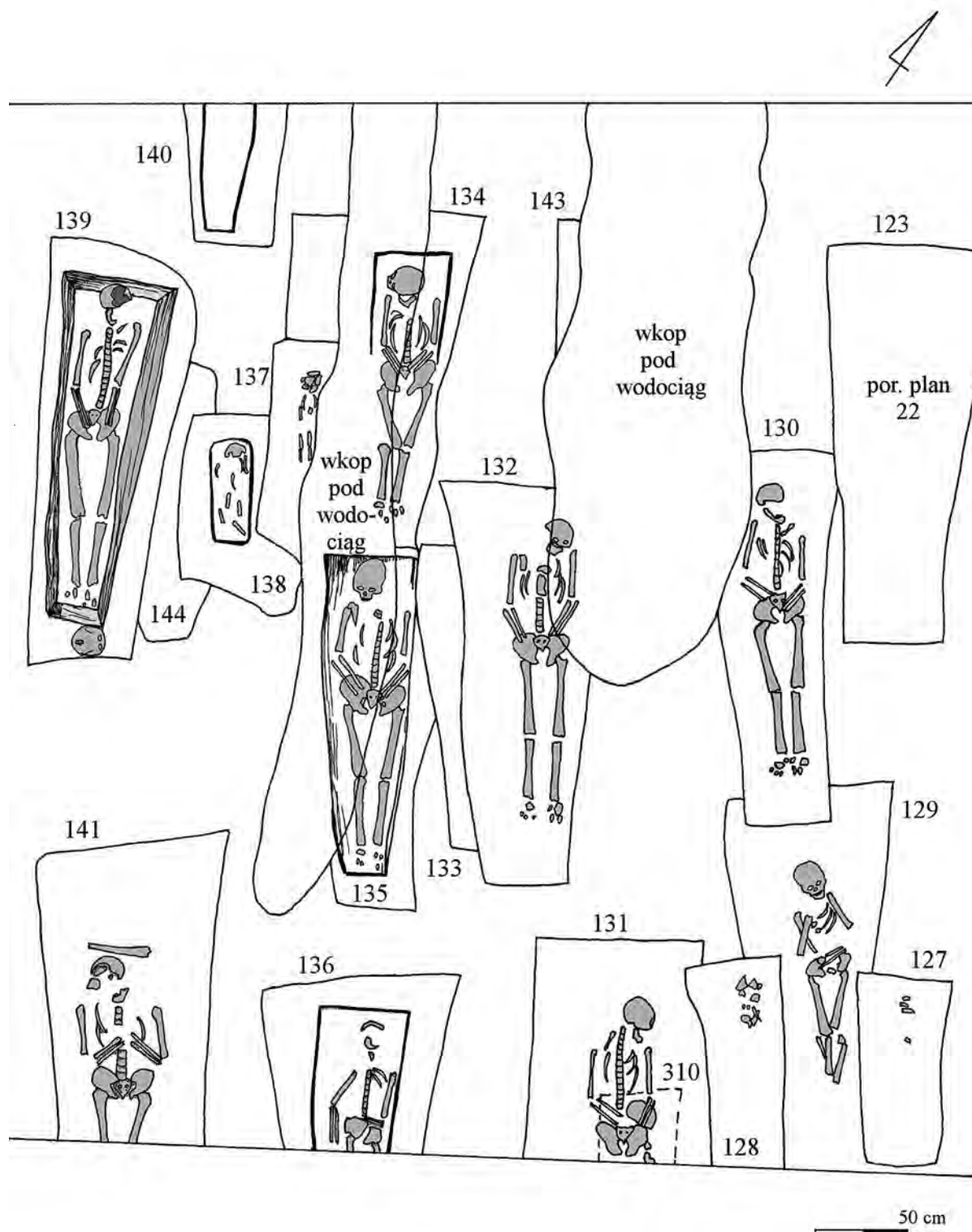
Plan 18. Białystok, cmentarz ewangelicki przy ul. Młynowej. Groby odkryte w obrębie arów G17 i H17

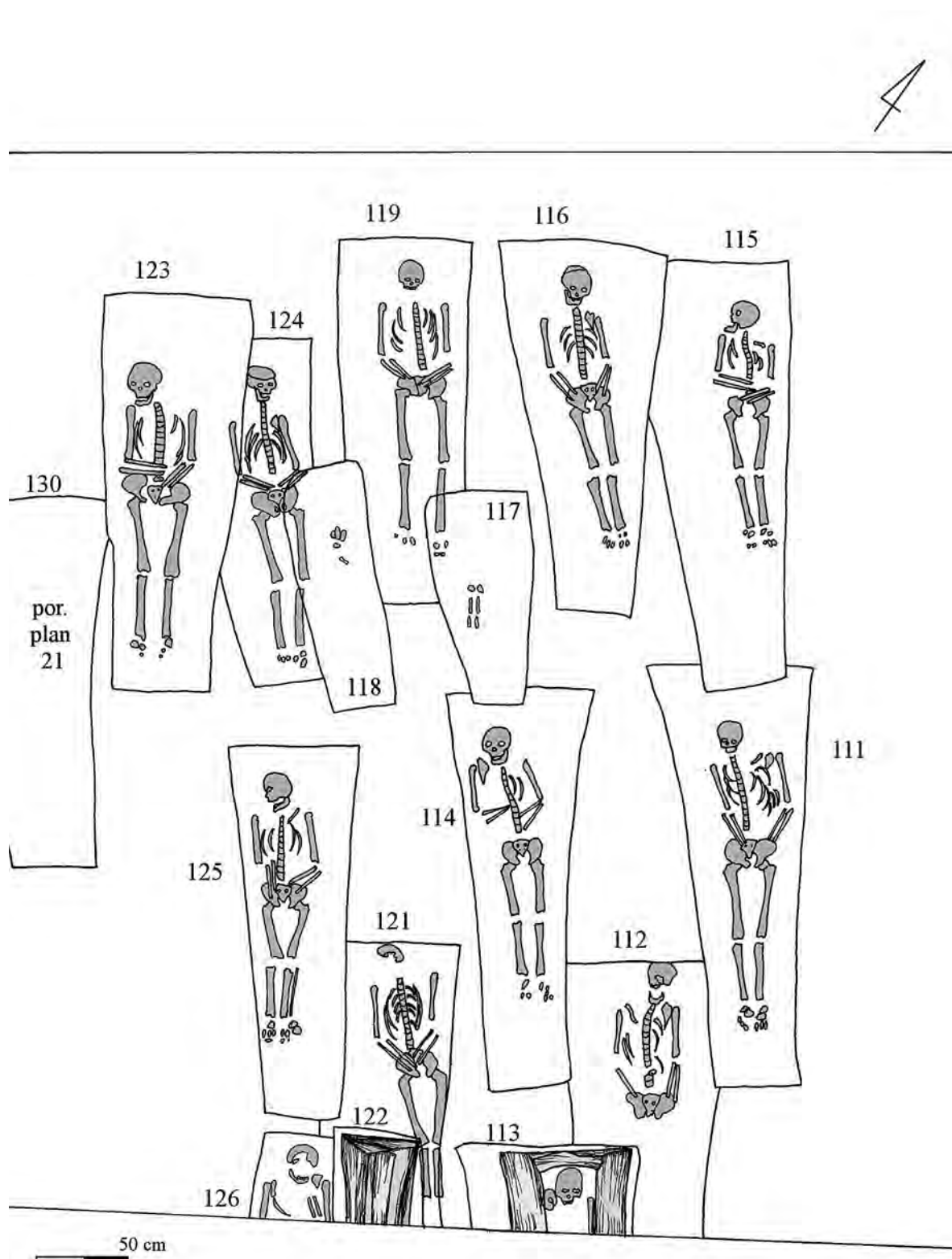
Plan 19. Białystok, cmentarz ewangelicki przy ul. Młynowej. Groby odkryte w obrębie arów G17 i H17

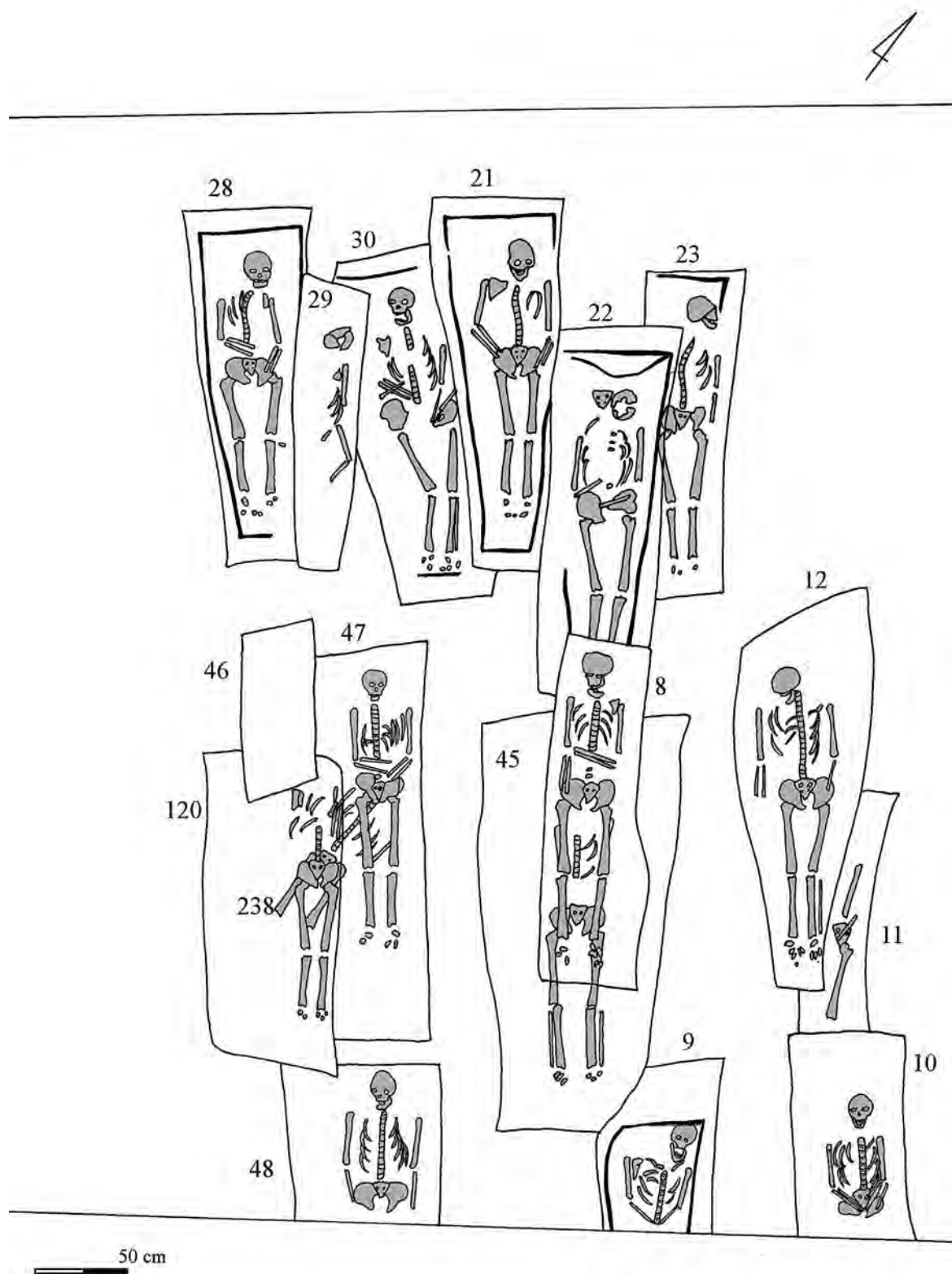
Plan 20. Białystok, cmentarz ewangelicki przy ul. Młynowej. Groby odkryte w obrębie arów G17, G18, H17 i H18

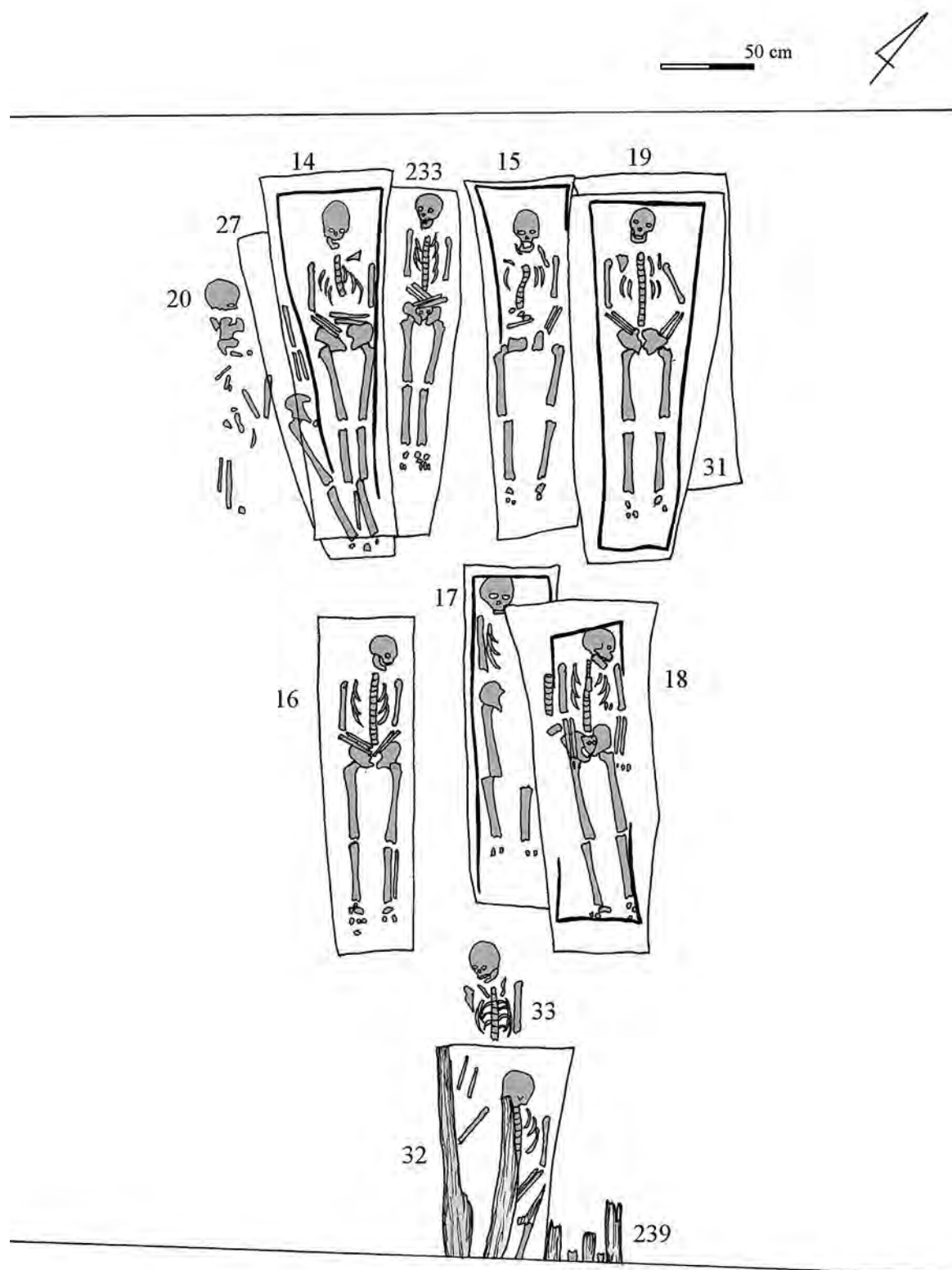
Plan 21. Białystok, cmentarz ewangelicki przy ul. Młynowej. Groby odkryte w obrębie arów G18 i H18

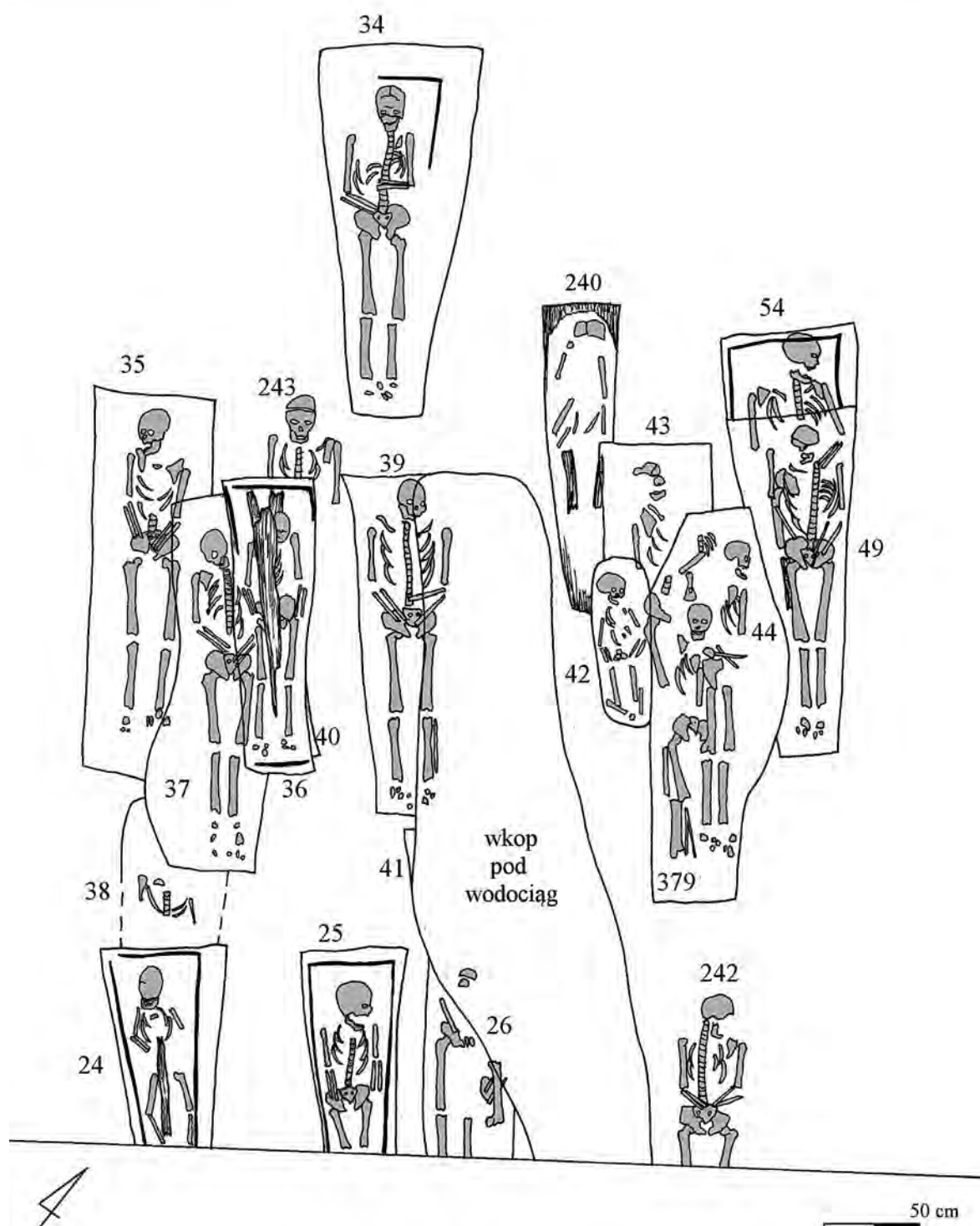
Plan 22. Białystok, cmentarz ewangelicki przy ul. Młynowej. Groby odkryte w obrębie arów G18 i H18

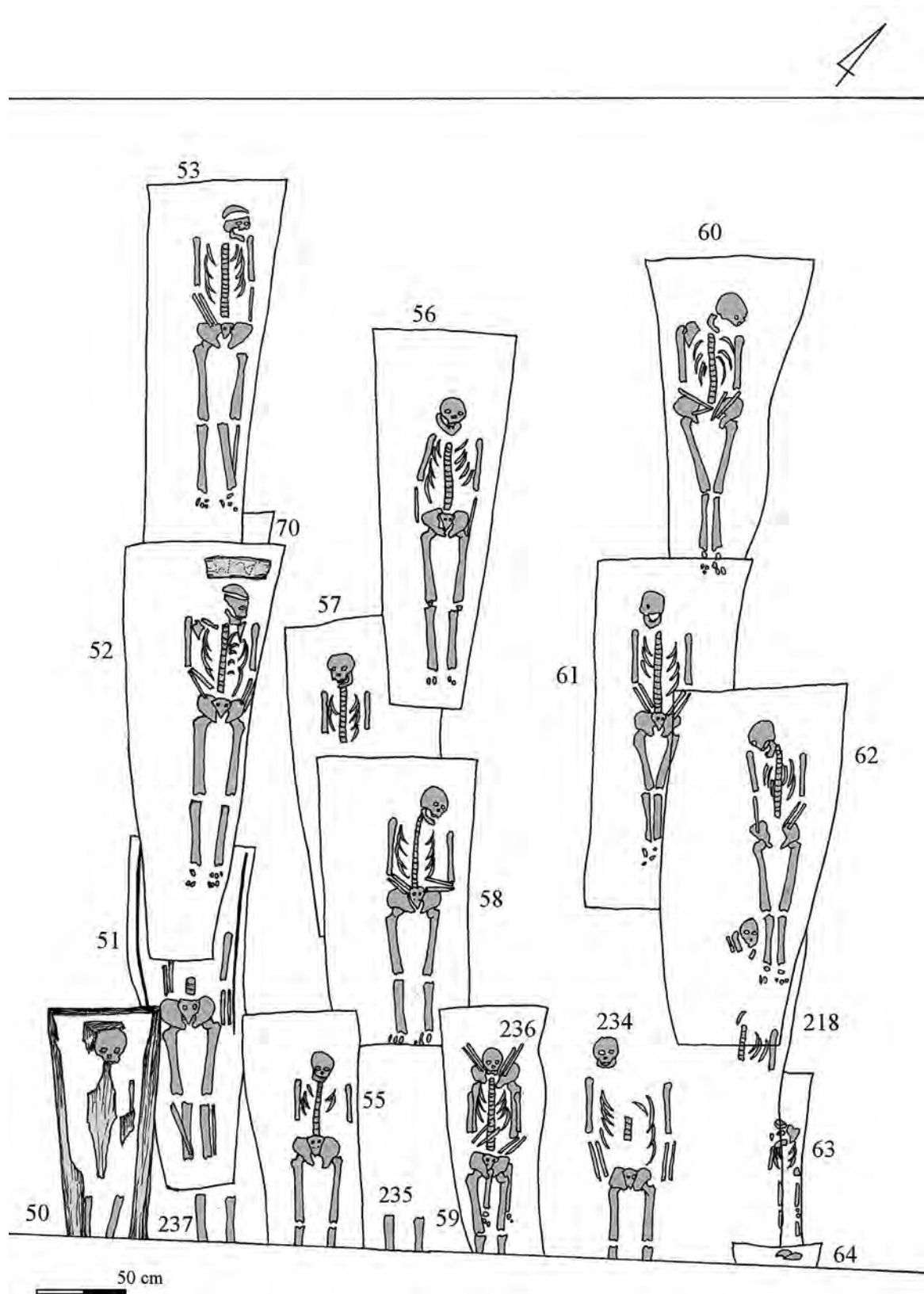
Plan 23. Białystok, cmentarz ewangelicki przy ul. Młynowej. Groby odkryte w obrębie arów G19 i H19

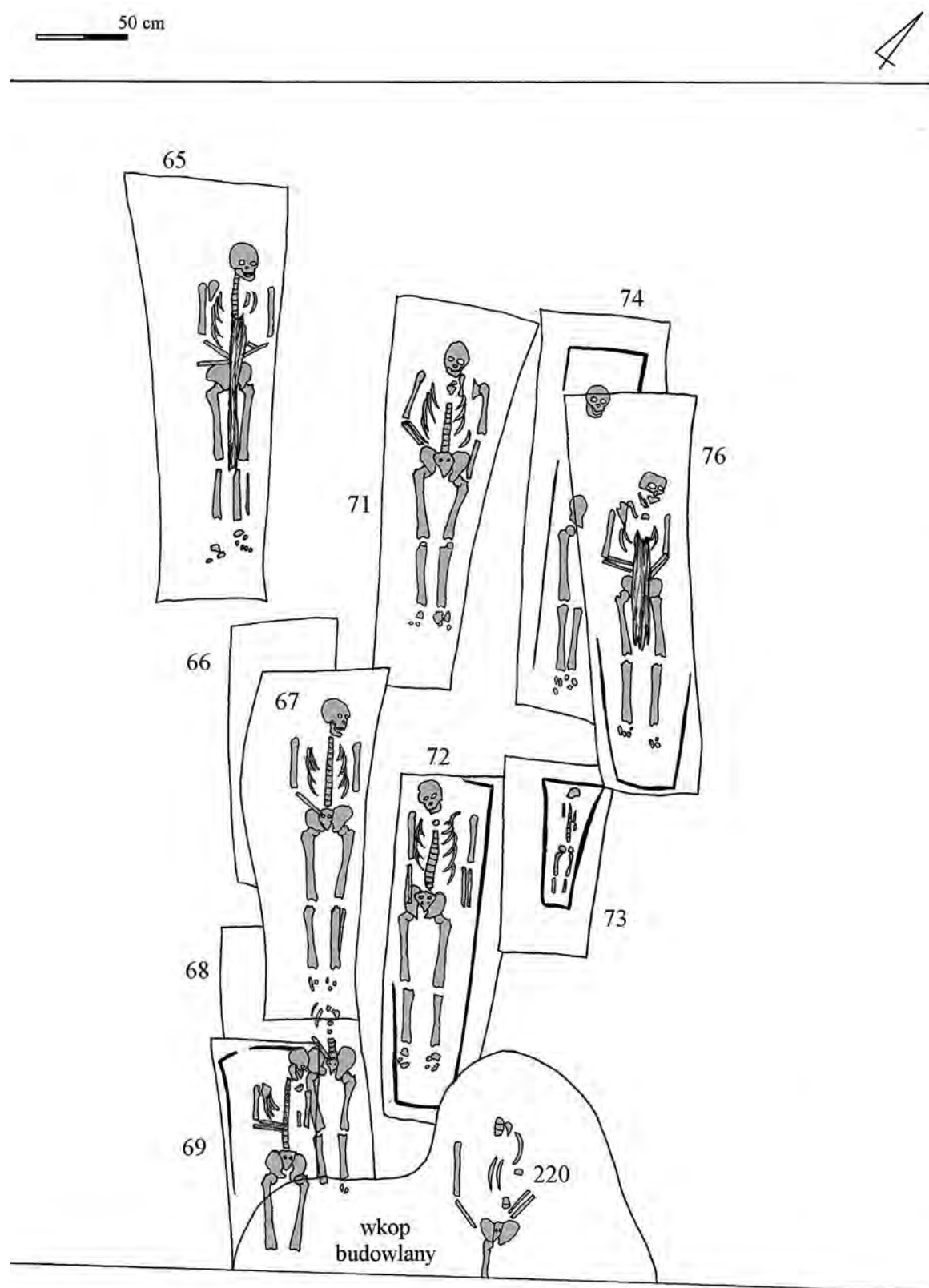
Plan 24. Białystok, cmentarz ewangelicki przy ul. Młynowej. Groby odkryte w obrębie arów G19 i H19

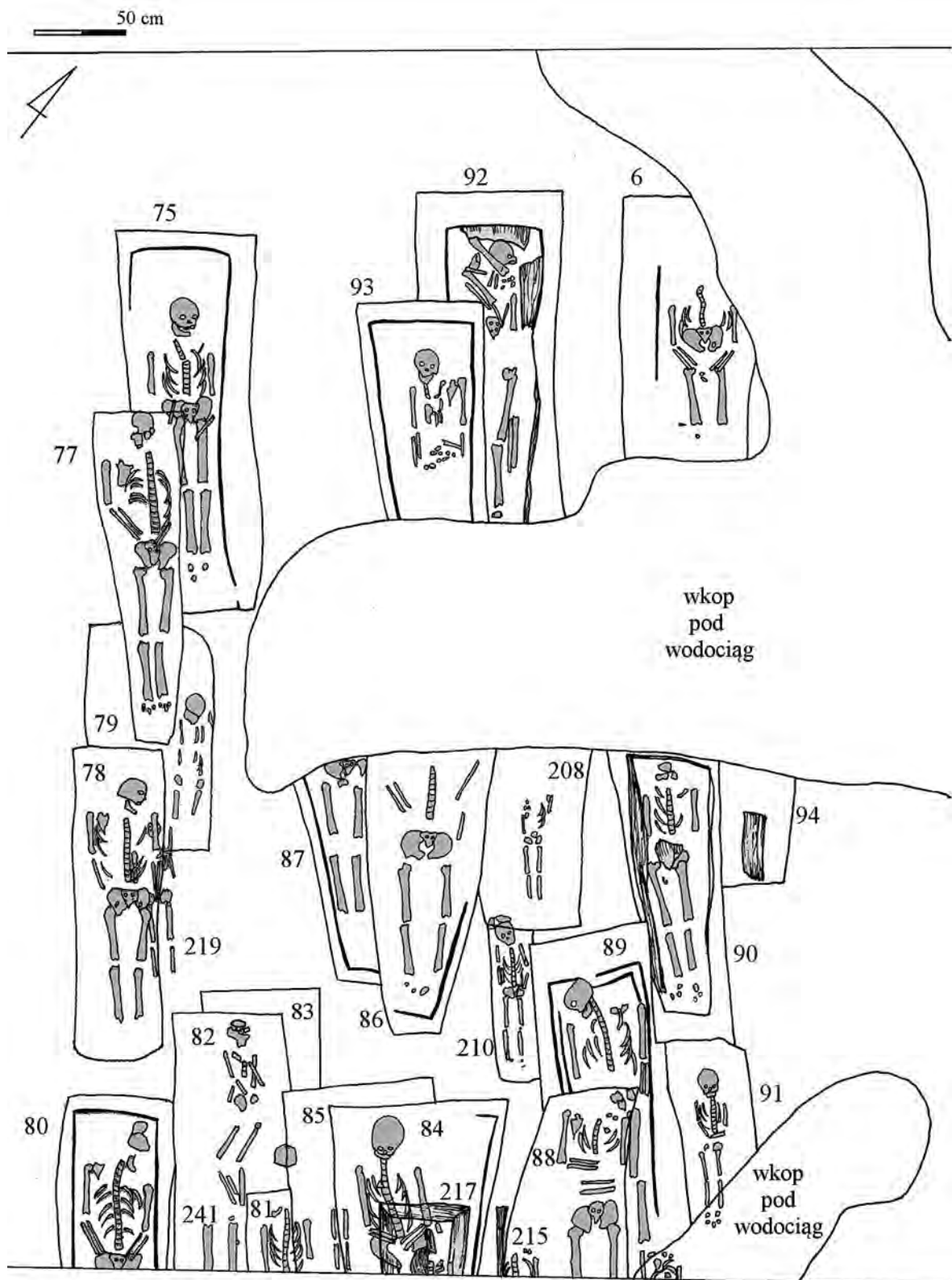
Plan 25. Białystok, cmentarz ewangelicki przy ul. Młynowej. Groby odkryte w obrębie arów G19 i H19

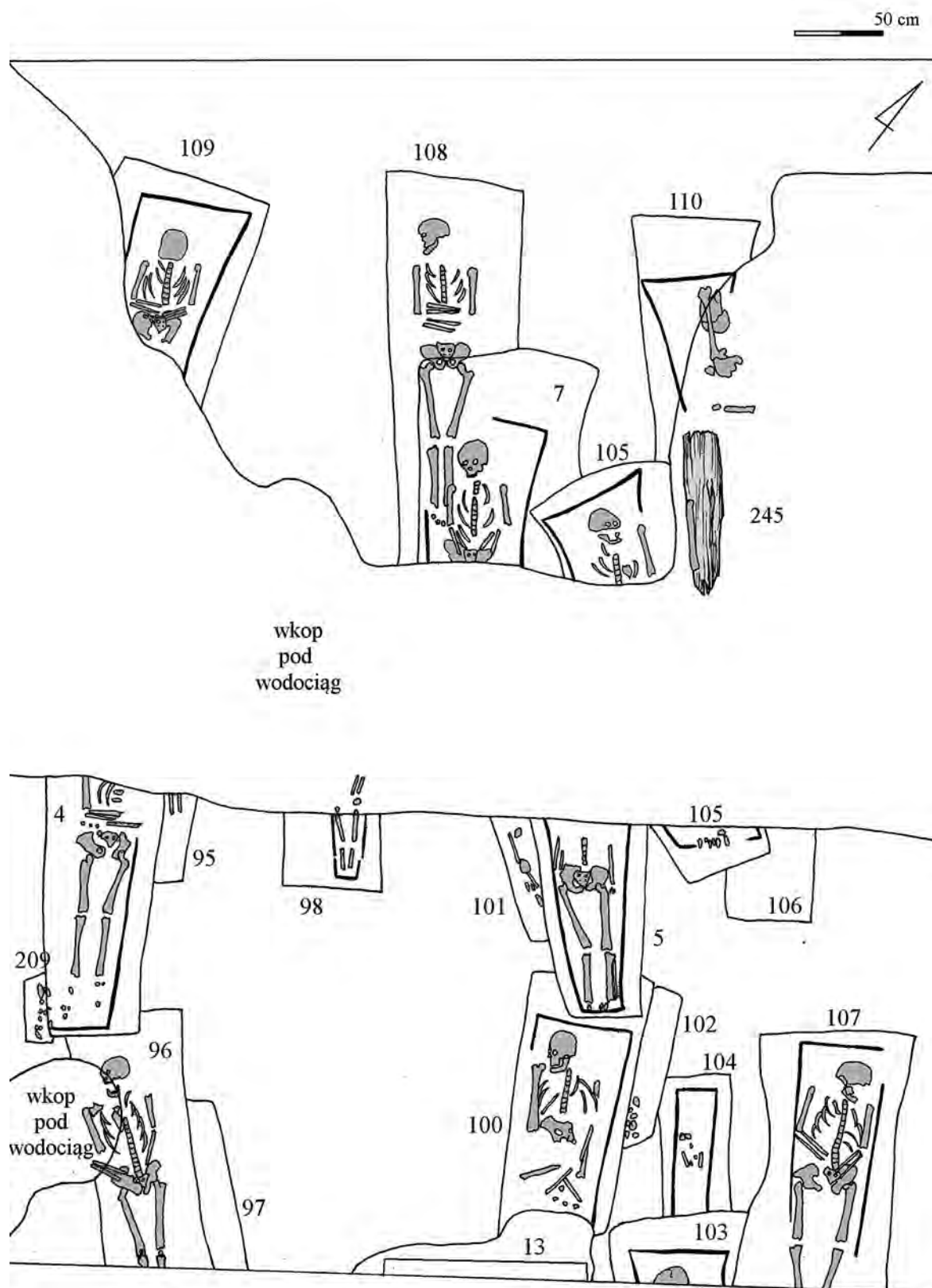
Plan 26. Białystok, cmentarz ewangelicki przy ul. Młynowej. Groby odkryte w obrębie arów G20 i H20

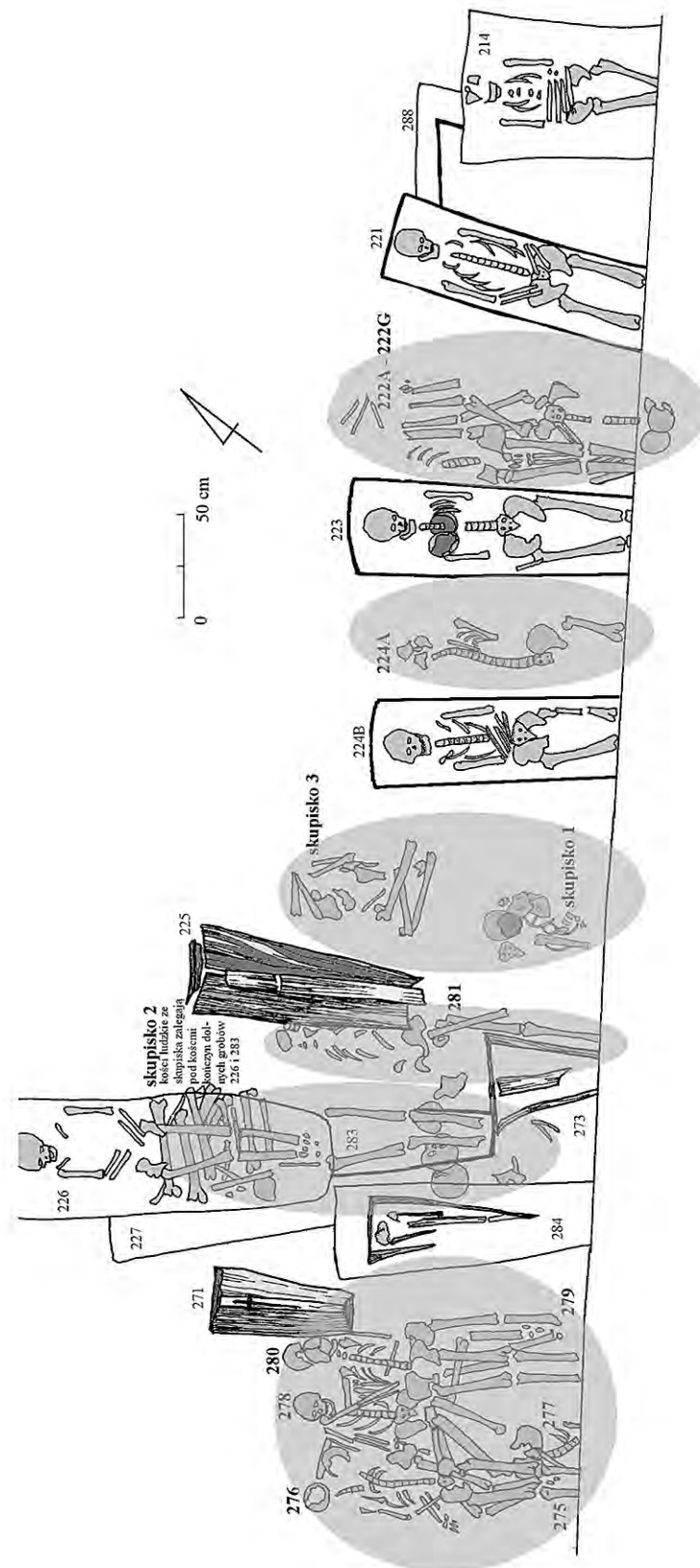
Plan 27. Białystok, cmentarz ewangelicki przy ul. Młynowej. Groby odkryte w obrębie arów G20 i H20

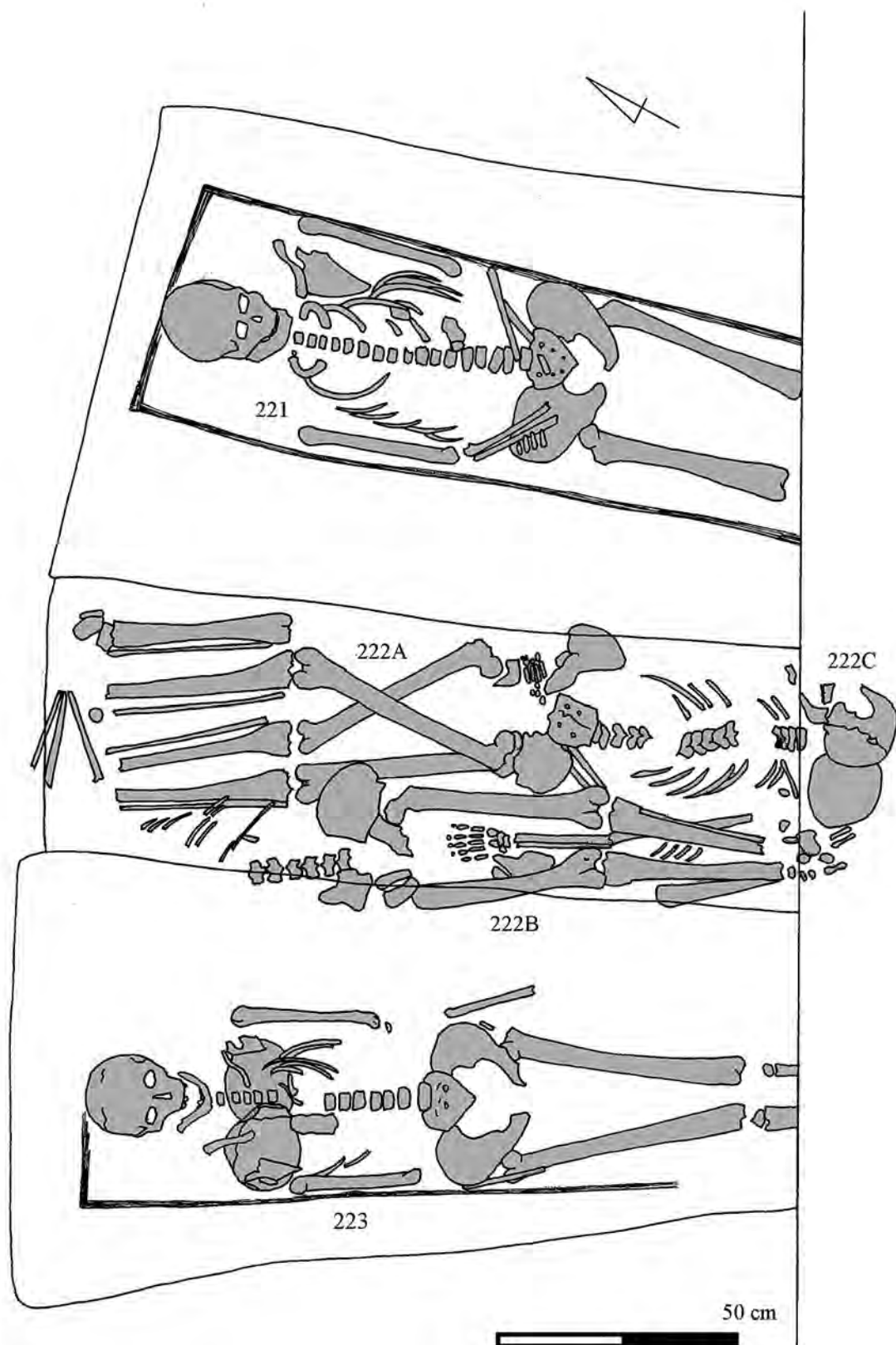
Plan 28. Białystok, cmentarz ewangelicki przy ul. Młynowej. Groby odkryte w obrębie arów G20, G21, H20 i H21

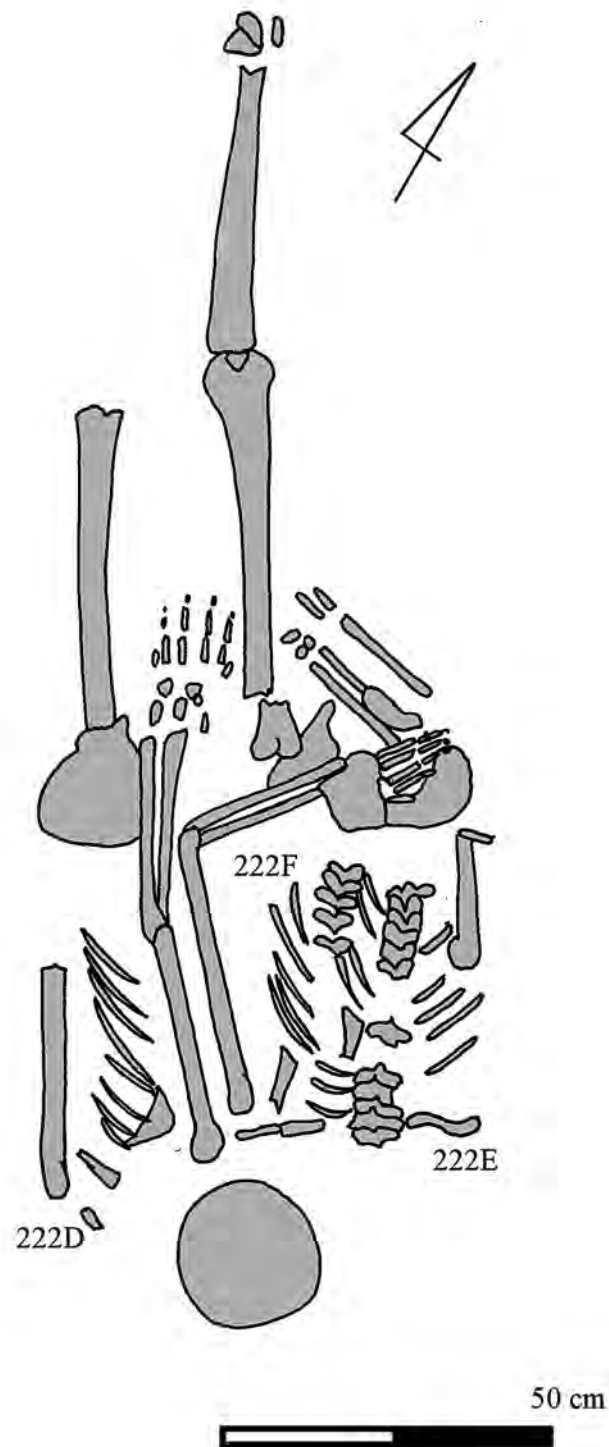
Plan 29. Białystok, cmentarz ewangelicki przy ul. Młynowej. Groby odkryte w obrębie arów G21 i H21

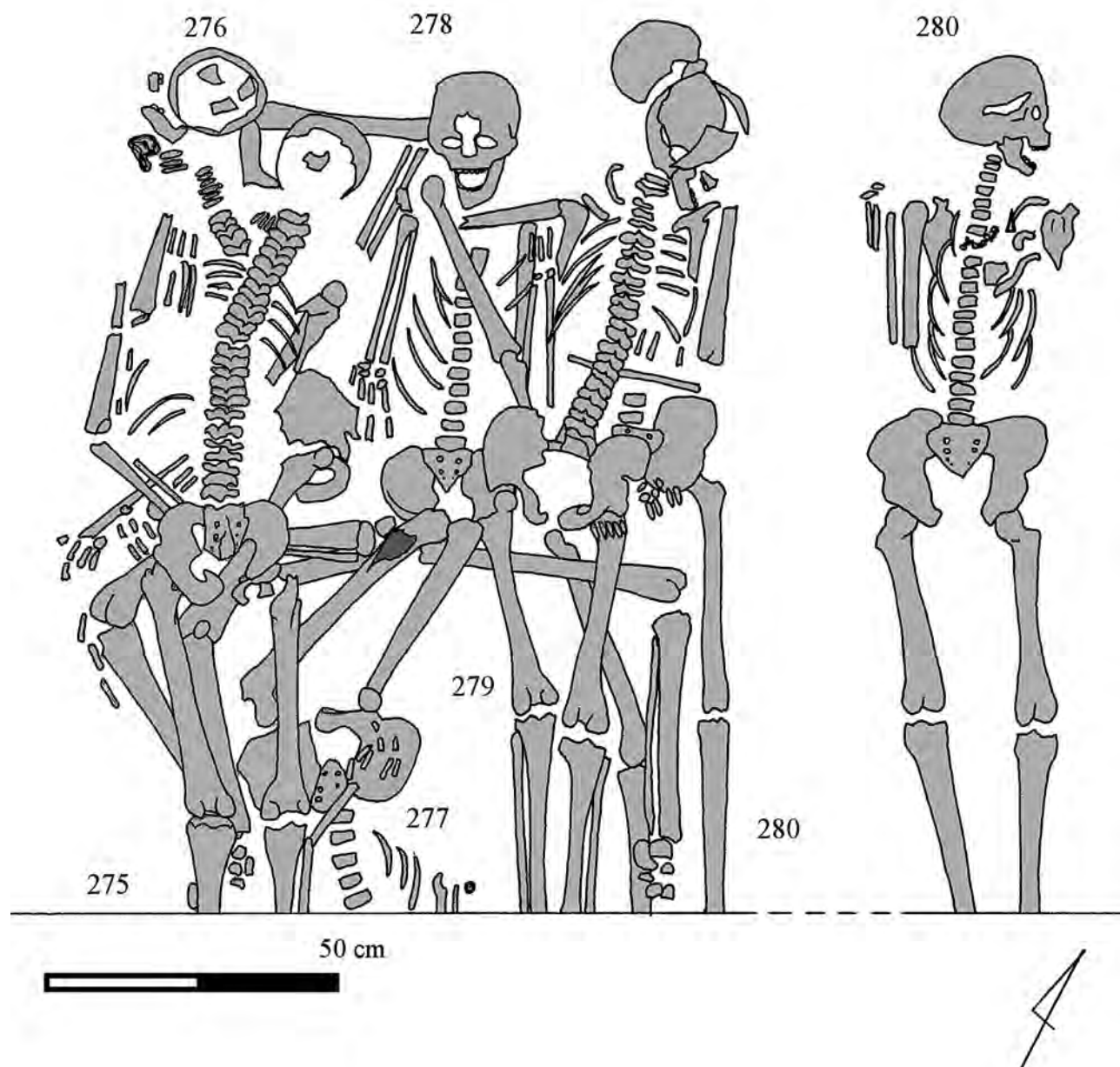
Plan 30. Białystok, cmentarz ewangelicki przy ul. Młynowej. Groby 222A-222G, 224B, 275, 276, 277, 278, 279, 280 i 281, wchodzące w skład mogiły zbiorowej

Plan 31. Białystok, cmentarz ewangelicki przy ul. Młynowej. Groby 222A, 222B, 222C, wchodzące w skład górnej warstwy szkieletów, we wschodniej części mogiły zbiorowej oraz sąsiednie pochówki nr 221 i 223

Plan 32. Białystok, cmentarz ewangelicki przy ul. Młynowej. Groby 222D, 222E, 222F, wchodzące w skład środkowej warstwy szkieletów, we wschodniej części mogiły zbiorowej. Najniższy poziom szczątków ludzkich pochowanych w tej części mogiły tworzyły cztery czaszki

Plan 33. Białystok, cmentarz ewangelicki przy ul. Młynowej. Groby 275, 276, 277, 278, 279 i 280, tworzące zachodnią część mogiły zbiorowej

